ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
Европейските структурни и инвестиционни фондове

МИГ Девин-Смолян

Проучване и анализ на природно-географските, демографските, социално-икономическите, инфраструктурните, културно-историческите и други характеристики на територията на МИГ „Девин - Смолян“

Съдържание на настоящия анализ

Списък с абревиатури 4
1. Териториален обхват на Местната инициативна група 8
2. Природно-географски особености 13
2.1. Релефни особености, инженерно-геоложки условия и наличие на полезни изкопаеми 13
2.2. Хидрогеоложки условия и водни ресурси 16
2.3. Климатична характеристика и изменения на климата 21
2.4. Почвена характеристика и почвени условия 27
2.5. Растителност и животинско разнообразие на територията 29
3. Компоненти на околната среда - състояние и особености 30
3.1. Атмосферен въздух - качество и особености 32
3.2. Води - повърхностни и подземни водни тела 40
3.3. Почви и терени - качество, нарушения, състояние и особености 58
3.4. Отпадъци - характеристики, особености, управление 69
3.5. Акустична обстановка - характеристики и особености 92
3.6. Радиационна обстановка и влияние на нейонизиращи лъчения 98
3.7. Биологично разнообразие - флористични и фаунистични характеристики 101
3.7.1. Флористични характеристики 101
3.7.2. Фаунистична характеристика 117
3.8. Защитени зони по НАТУРА 2000 и Защитени природни територии по ЗЗТ 130
3.8.1. Защитени зони от екологичната мрежа НАТУРА 2000 130
3.8.2. Защитени природни територии по Закона за защитените територии ... 144
4. Историческо развитие, културно-историческо и културно наследство 181
4.1. Историческо развитие 181
4.2. Материално културно-историческо наследство 184
4.3. Нематериално културно наследство 222
4.4. Културни събития 251
4.5. Традиционни занаяти 256
5. Икономически тенденции 258
5.1. Общо развитие в икономиката 258
5.2. Заетост и безработица 286
5.2.1. Заетост 286
5.2.2. Безработица 289

5.2.3. Трудоспособност 298
5.3. Индустриално развитие 305
5.4. Селскостопанско и горскостопанско развитие 333
5.4.1. Селскостопанско развитие 333
5.4.2. Горскостопанско развитие 341
5.5. Туристическо развитие 355
6. Инфраструктурно развитие - свързаност и достъпност 392
6.1. Транспортна инфраструктура и достъпност 392
6.2. Електроенергийна система и възобновяеми енергийни източници 405
6.3. Телекомуникационна система 414
6.4. Водоснабдителна и канализационна системи 417
7. Демография - характеристики, развитие и тенденции 429
7.1. Брой, динамика и гъстота на населението 429
7.2. Естествен прираст на населението - раждаемост и смъртност 443
7.3. Полова и възрастова структура на населението 450
7.3.1. Полова структура на населението 451
7.3.2. Възрастова структура на населението 467
7.4. Вътрешна миграция на населението - механичен прираст 473
7.5. Етническа принадлежност на населението 476
7.6. Образователен ценз на населението 479
8. Социално развитие - здравеопазване, образование, социални услуги 481
8.1. Здравеопазване и здравна инфраструктура 481
8.2. Социални дейности, услуги и социално включване 492
8.3. Образователно развитие, инфраструктура и професионално обучение 516
9. SWOT Анализ 549
10. Заинтересовани страни от изпълнението на стратегията за ВОМР 555
11. Изводи и препоръки 556

Списък с абревиатури

Абревиатура	Пълно наименование
АИС	Автоматична измервателна станция
АМ	Автомагистрала
АПИ	Агенция пътна инфраструктура
БДИБР	Басейнова дирекция „Източнобеломорски район“
БКТП	Бетонни комплектни трансформаторни постове
БПЦ	Българската православна църква
ВЕЛ	Въздушна електропроводна линия
ВЕЦ	Водно електрическа централа
ВиК	Водоснабдяване и канализация
ВС	Водоснабдителна система
ГВКС	Гори с висока консервационна значимост
ГИС	Географска информационна система
ГКПП	Гранично контролно-пропускателен пункт
ГПК	Главна пътна комуникация
ГПСОВ	Градска пречиствателна станция за отпадни води
ДВГ	Двигатели с вътрешно горене
ДКЦ	Диагностично-консултативен център
ДЛС	Държавно ловно стопанство
ДСП	Домашен социален патронаж
ЕЕСМ	Единната електронна съобщителна мрежа
ЕКАТТЕ	Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици
ЕМП	Електромагнитно поле
ЕС	Европейски съюз
ЕФРР	Европейския фонд за регионално развитие
ЗБР	Закон за биоразнообразието
ЗВ	Закон за водите
ЗЗ	Защитена зона

ЗЗШОС	Закона за защита от шума в околната среда
ЗКН	Закон за културното наследство
ЗМ	Защитена местност
ЗНЗ	Закон за насърчаване на заетостта
ЗООС	Закон за опазване на околната среда
ЗРА	Закон за рибарството и аквакултурите
ЗТ	Защитени територии
ЗУО	Закон за управление на отпадъците
ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИАОС	Изпълнителна агенция околна среда
ИБР	Източнобеломорски район
ИЗП	Използвана земеделска площ
КАВ	Качество на атмосферния въздух
КГА	Кръвно-газов анализ
КРС	Комисията за регулиране на съобщенията
КТП	Комплектни трансформаторни постове
МАС	Мобилна автоматична станция
МБАЛ	Многопрофилна болница за активно лечение
МВЕЦ	Малка водно-електрическа централа
МДК	Максимално допустими концентрации
МЗ	Министерство на здравеопазването
МИГ	Местна инициативна група
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
МЦ	Медицински център
НАП	Национална агенция за приходите
НАСЕМ	Националната автоматизирана система за екологичен мониторинг
НАСНК	Национална автоматизирана система за непрекъснат контрол
НЗОК	Национална здравноосигурителна каса
НИМХ	Национален институт по метеорология и хидрология
НОИ	Национален осигурителен институт
НПУО	Национален план за управление на отпадъците
НСИ	Национален статистически институт

НСМОС	Национална система за мониторинг на околната среда
НСМШОС	Националната система за мониторинг на шума в околната сред
НЧ	Народно читалище
ОАИЛ	Анестезиология и интензивно лечение
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
ОПЛ	Общопрактикуващ лекар
ОПРЧР	Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“
ОПУ	Областно пътно управление
ОРУ	Открита разпределителна уредба
ПБВ	Питейно-битово водоснабдяване
ПДК	Пределно допустими концентрации
ПР	Поддържан резерват
ПС	Помпена станция
ПСОВ	Пречиствателна станция за отпадни води
ПСПВ	Пречиствателна станция за питейни води
ПУП	Подробен устройствен план
ПУРБ	План за управление на речните басейни
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РЗПРН	Район със значителен потенциален риск от наводнения
РИОСВ	Регионална инспекция по околна среда и води
РОУКАВ	Район за управление качеството на атмосферния въздух
РПМ	Републиканската пътна мрежа
РСУО	Регионално сдружение за управление на отпадъците
СБР	Специализирана болница за рехабилитация
СОЗ	Санитарно-охранителна зона
СПИ	Собствени периодични измервания
ТБО	Твърди битови отпадъци
ТГС	Трансграничен район
ТЕЛК	Териториалната експертна лекарска комисия
ТКСЗ	Трудово-кооперативни земеделски стопанства
ТММ	Тежки метали и металоиди
ТМСИ	Трошачо-миячна сортировъчна инсталация

ТП ДГС	Териториално поделение Държавно горско стопанство
ТПК	Трудово производствена кооперация
УНГ	Уши, нос и гърло
УПИ	Урегулиран поземлен имот
ФК	Фонови концентрации
ФСМП	Филиал за спешна медицинска помощ
ФтЕЦ	Фотоволтаична електрическа централа
ЦСРИ	Център за социална рехабилитация и интеграция
ЧКБ	Червената книга на България
ЮЦДП	Южноцентрално държавно предприятие

1. Териториален обхват на Местната инициативна група

Местната инициативна група обхваща териториите на двете общини - Девин и Смолян, формирайки Местна инициативна група „Девин - Смолян“. Поради част от различията в двете общини, формиращи местната група, в предстоящия документ ще бъдат разглеждани както по отделно за всяка община, така и заедно като МИГ.

Общата площ на МИГ „Девин - Смолян“ е 1 438,677 km^2, обхваща напълно площта на двете общини с всичките им населени места. Общия брой на населените места попадащи в обхвата на МИГ, са 102, от които 16 на територията на община Девин - общинският център и още 15 села и 86 на територията на община Смолян - общинският център и още 85 села.

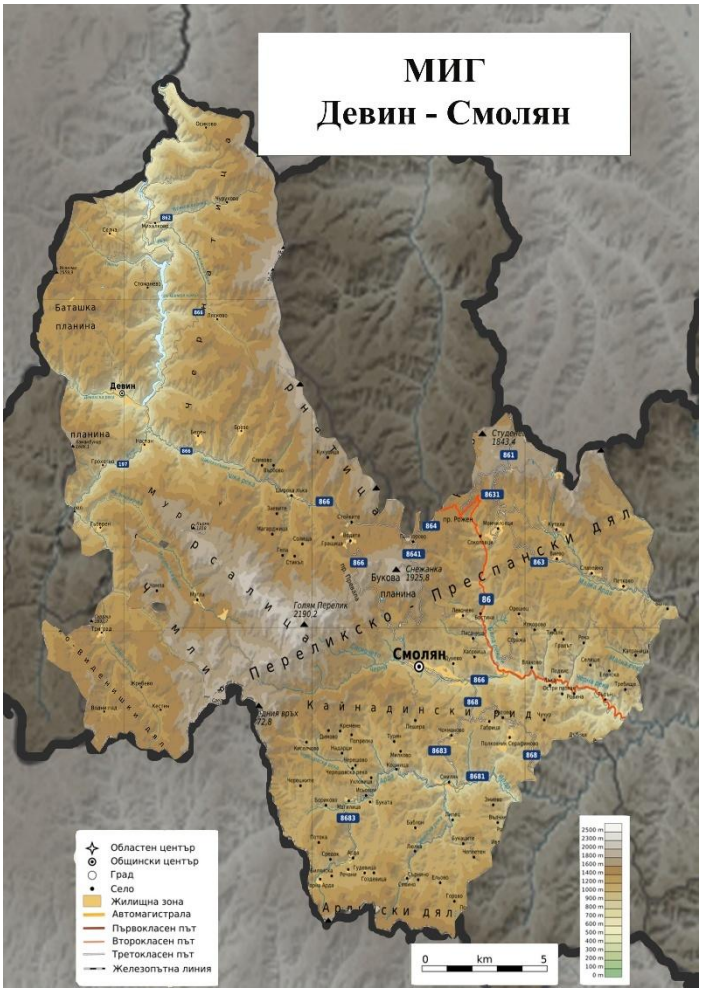

Фигура 1 - 1. Карта на Местна инициативна група „Девин - Смолян“

МИГ „Девин - Смолян“ граничи със следните общини:

- **На запад** - общините Борино (Смолянска област) и Батак (Пазарджишка област);
- **На изток** - общините Баните, Мадан и Рудозем (Смолянска област);
- **На север** - общините Чепеларе (Смолянска област), Лъки, Родопи, Кричим (Пловдивска област) и Брацигово (Пазарджишка област);
- **На юг** - границата с Република Гърция

Община Девин

Община Девин се намира в югозападната част на Родопския масив, като територията й е разположена предимно в дълбоката долина на река Въча и представлява 17,83% от територията на Смолянска област.

В административно отношение, общината е включена в административно териториалните граници на област Смолян (NUTS 3), в Южен централен район за планиране (NUTS 2).

Община Девин граничи със следните общини:

- Общините Смолян и Чепеларе (Смолянска област) - на изток;
- Общините Родопи и Кричим (Пловдивска област) и Брацигово (Пазарджишка област) - на север;
- Общините Батак (Пазарджишка област) и Борино (Смолянска област) - на запад;
- Граница с Република Гърция - на юг.

Съгласно единния класификатор на административно-териториалните и териториалните единици (ЕКАТТЕ), в рамките на община Девин влизат общо 16 населени места, представени в следващата таблица:

Таблица 1-1. Населени места на територията на община Девин и ЕКАТТЕ

№	Населено място	ЕКАТТЕ
1.	Град Девин	20465
2.	Село Беден	03112
3.	Село Брезе	06269
4.	Село Водни пад	11733
5.	Село Грохотно	17957

6.	Село Гьоврен	18424
7.	Село Жребево	29502
8.	Село Кестен	36796
9.	Село Лясково	44848
10.	Село Михалково	48547
11.	Село Осиково	54198
12.	Село Селча	66130
13.	Село Стоманево	69465
14.	Село Тешел	72360
15.	Село Триград	73105
16.	Село Чуруково	81815

Общата площ на община Девин възлиза на 573,68 km^2. Административният център на общината е град Девин, който е подреден амфитеатрално в едноименната котловина на 710 m надморска височина. Градът отстои на 220 km от град София, на 45 km от град Смолян и на 35 km от планинския туристически курорт „Пампорово“.

Всички населени места на територията са разположени на надморска височина над 700 m, но и нещо повече - 63% от тях са с надморска височина над 1000 m, с изключение на село Михалково, което е разположено на надморска височина между 500 и 700 m.

Поради липсата на директна транспортна връзка с южната съседка - Република Гърция, районът е краен, а не транзитен, следователно на територията на Гранично контролно-пропускателен пункт (ГКПП).

Община Смолян

Територията на община Смолян, попада в пределите на Смолянска област (NUTS 3), която е съставна част от Южен централен район за планиране (NUTS 2). Община Смолян заема най-южната част на област Смолян, в централната част на Родопа планина. Територията ѝ от 864,997 km^2 я нарежда на първо място сред 10-те общини в областта, или заема 26,75% от територията на цялата област.

Община Смолян отстои на 250 km от град София и на 100 km от град Пловдив. Общината граници с общини, попадащи в две различни области, като южната ѝ граница

съвпада изцяло с държавната граница с Република Гърция. Граничните на община Смолян общини, са:

- Община Девин - на запад;
- Община Чепеларе - на север;
- Общините Баните (Смолянска област) и Лъки (Пловдивска област) - на североизток;
- Община Мадан - на изток;
- Община Рудозем - на югоизток;

Съгласно ЕКАТТЕ, в пределите на община Смолян влизат общо 86 населени места, представени в следващата таблица:

Таблица 1 - 2. Населени места на територията на община Смолян и ЕКАТТЕ

№	Населено място	ЕКАТТЕ	№	Населено място	ЕКАТТЕ
1.	Град Смолян	67653	**44.**	Село Могилица	48814
2.	Село Аligовска	00388	**45.**	Село Момчиловци	49014
3.	Село Арда	00597	**46.**	Село Мугла	49285
4.	Село Баблон	00597	**47.**	Село Надарци	51038
5.	Село Белев дол	03321	**48.**	Село Орешец	53792
6.	Село Билянска	04100	**49.**	Село Остри пазлак	54359
7.	Село Бориково	05414	**50.**	Село Петково	55991
8.	Село Бостина	05801	**51.**	Село Пещера	56294
9.	Село Буката	06923	**52.**	Село Писаница	56455
10.	Село Букаците	02988	**53.**	Село Подвис	56962
11.	Село Виево	11048	**54.**	Село Полковник Серафимово	57282
12.	Село Влахово	11572	**55.**	Село Попрелка	57710
13.	Село Водата	11604	**56.**	Село Потока	57916
14.	Село Вълчан	12512	**57.**	Село Река	62462
15.	Село Върбово	12807	**58.**	Село Речани	62534
16.	Село Габрица	14129	**59.**	Село Ровина	62760
17.	Село Гела	14605	**60.**	Село Селище	66069
18.	Село Гоздевица	15343	**61.**	Село Сивино	66384
19.	Село Горна Арда	02782	**62.**	Село Славейно	66957
20.	Село Горово	17052	**63.**	Село Сливово	67430

21.	Село Градът	17631	**64.**	Село Смилян	67547
22.	Село Гращица	17837	**65.**	Село Соколовци	67965
23.	Село Гудевица	18068	**66.**	Село Солища	68000
24.	Село Димово	21107	**67.**	Село Средок	68521
25.	Село Дунево	24089	**68.**	Село Стикъл	69256
26.	Село Еленска	27262	**69.**	Село Стойките	69345
27.	Село Ельово	27415	**70.**	Село Стража	69585
28.	Село Заевите	30226	**71.**	Село Сърнино	70620
29.	Село Змиево	31285	**72.**	Село Тикале	72391
30.	Село Исьовци	32891	**73.**	Село Требище	73033
31.	Село Катраница	36631	**74.**	Село Турян	73482
32.	Село Киселчово	36974	**75.**	Село Търън	73777
33.	Село Кокорово	37945	**76.**	Село Ухловица	75215
34.	Село Кошница	39181	**77.**	Село Фатово	76042
35.	Село Кремене	39637	**78.**	Село Хасовица	77205
36.	Село Кукувица	40498	**79.**	Село Чамла	80193
37.	Село Кутела	40748	**80.**	Село Чеплетен	80412
38.	Село Левочево	43219	**81.**	Село Черешките	80604
39.	Село Липец	43743	**82.**	Село Черешово	80666
40.	Село Лъка	44433	**83.**	Село Черешовска река	80678
41.	Село Люлка	44673	**84.**	Село Чокманово	81520
42.	Село Магарджица	46019	**85.**	Село Чучур	31841
43.	Село Милково	48218	**86.**	Село Широка лъка	83274

Най-близкия ГКПП с Република Гърция е „Елидже“, чието строителство е напълно завършено и предстои да бъде отворен в близко бъдеще. По този начин и областният и общинският център - град Смолян, ще има бърз достъп до Егейско море - на 100 km, което ще стимулира сериозно трансграничното сътрудничество.

От 2010 г. функционира и ГКПП „Златоград - Термес - Ксанти“, който е изграден за малогабаритни камиони и леки коли. Разстоянието от град Смолян до него е по-малко от 70 km. Този пункт е добра предпоставка за развитие на международния туризъм в района, тъй като откриването му създава реални условия за оживяване на

трансграничното сътрудничество, съвместни проекти с гърците и нов тласък за развитието на туризма.

2. Природно-географски особености

2.1. Релефни особености, инженерно-геоложки условия и наличие на полезни изкопаеми

Община Девин

От природно-географска гледна точка територията на общината попада в югозападната част на Родопа планина - централната част на Западните Родопи. Характеризира се с блоково-разломен строеж и структура, предимно от магмени и метаморфни скали.

Характерни форми на релефа са земните пирамиди, карстовите форми, глациалните форми и денудационните заравненост. Релефът се определя като планински, със стръмни склонове и дълбоки долове, с полегати до стръмни била.

В пределите на община Девин попадат части от шест съставни за Западните Родопи ридове. На изток от каньоновидната долина на река Въча до границата с община Чепеларе, на юг до долината на Широколъшка река и на север до границата с област Пловдив, територията на общината се заема от западните и югозападните части на рида Чернатица, като по границата на община Девин с общините Чепеларе и Родопи се намира и най-високият връх в общината - Голям Персенк (2095 m).

Южно от рида Чернатица, между дълбоките долини на реките Въча на северозапад, Широколъшка река на север и Мугленска река на югозапад на територията на община Девин се простират северозападните ниски части на най-високия родопски рид Мурсалица.

Районът на югозапад от рида Мурсалица, между каньоновидните долини на реките Мугленска на североизток и Чаирдере на югозапад се заема от рида Чамлия. Той се простира от югоизток на северозапад, като най-високите му части са разположени по границата с Република Гърция. Най-южните райони на община Девин - землищата на

селата Триград и Кестен, се заемат от крайните югоизточни части на най-дългия западнородопски рид - Велийшко-Виденишкия дял.

Между река Въча на юг и изток и левия й приток Девинска река на север, на територията на община Девин се простират най-източните части на Девинска планина. Северозападната част на общината, между долините на река Въча на изток и Девинска река на юг заемат югоизточните части на Баташката планина. Най-ниската точка на общината е 589 m надморска височина и се намира в котата преливник на язовир Въча.

Разнообразният скален състав е довел до формиране на редица природни феномени - дълбоки ждрела, пещери, скални образувания и други. В предвид хоризонталното и вертикалното разчленение и лесната проходимост на планинските била, както и наличието на многобройни природни забележителности, районът е изключително подходящ за практикуване на маршрутно-познавателен и спортен туризъм - спортно ориентиране, планинско колоездене и мотокрос.

На територията на общината, най-голяма територия заемат метаморфните комплекси, образувани по време на най-дълготрайния етап от геоложкото развитие - докамбрийския. Континентални, интрузивни и субинтрузивни скали от палеозойския етап допълват геоложкия строеж на разглежданата територия.

Община Девин се характеризира като бедна на полезни изкопаеми, но този фактор благоприятства природната среда, поради негативните последствия, които могат да настъпят при добива на различни полезни изкопаеми.

По степените на интензивност на сеизмичните райони на България - скалите на Медведев, Шпонхойер и Карник, община Девин попада в зона от седма степен и това я поставя в район със средна степен на сеизмична активност.

Община Смолян

Характеристиките на релефа на община Смолян са свързани с геоложкото развитие на Родопите. Западните части на планината, където е разположена и общината, са изградени от допалеозойски и палеозойски метаморфни скали. Има няколко основни етапа в развитието на релефа в тази област. През палеозойската ера, благодарение на херцинското нагъване, са се образували антиклинали.

Между тях са се образували тектонски котловини, една от която е и Смолянската. По време на терциера в нея се образува езеро, в което протичат седиментационни

процеси и се отлагат пясъчници и конгломерати. По същото време в този район се е развивала и вулканична дейност, която е причината за образуване на риолитна покривка в района на град Смолян.

Релефът, който се наблюдава днес, се оформя през неоген-кватернерния период, когато протича и блоково-сводовото издигане на Родопите. Същевременно вътрешнопланинските котловини са потъвали, което е причина за силно разчленения релеф днес. Процесите на изветряне в района на град Смолян обуславят образуването на скални откоси и игли в риолитите. В района на Смолянските езера се наблюдават свлачишни процеси.

Според природно-географската подялба на България, община Смолян попада в Западно-Родопската област. Територията на общината се отличава със среднопланински и високопланински релеф, който е силно разчленен, със средна надморска височина от 1320 m.

Тъй като Родопите са най-старият планински масив в България, релефът тук се отличава със своите заоблени била. Вертикалното разчленение на релефа е със сравнително висока стойност - 360 m/km^2, а хоризонталното разчленение достига 1,9 km/km^2. В морфохидрографско отношение за общината е характерно съчетанието на високи била, разделени от дълбоко всечени речни долини.

Релефът на община Смолян се характеризира с планински релеф и изобилие от иглолистни гори и пасища. Надморската височина в цялата област варира от 600 до 2191 m надморска височина. Характерно за родопския релеф е съчетание от високи била, разделени от дълбоки речни долини.

Западните Родопи се делят на две основни части от дълбоката долина на река Въча - Баташко-Дъбрашка и Переликско-Преспанска. Смолянската котловина, в която е разположен и град Смолян, се намира в Переликско-Преспанската част, където се намира и най-високият родопски връх - Голям Перелик (2191 m). Котловината има коритообразна форма с дължина от 9 km и ширина 5 km. На запад тя е ограничена от скали наречени Голямата и Малката стена, на север от главното било на Родопския рид Мурсалица, част от което на северозапад е и връх Голям Перелик.

Билото се понижава при седловината Рожен (1430 m), от където преминава и автомобилен път II-86, свързващ Пловдив и Смолян. Релефът в ниските части е терасовиден и издигайки се във височина се преобразува в стръмни риолитни откоси.

Протеклите процеси на изветряне на тези ритли са причината за формирането на скалните форми Невястата, Турлата и други.

Като лъчи от Переликско-Преспанския дял са разположени долините на реките: Арда, Черна, Бяла, Широколъшка и Тенес дере. Значителен дял от територията на общината е заета от иглолистни гори и пасища.

Относно полезните изкопаеми, то територията на община Смолян може да се определи като богата на полезни изкопаеми - съществуват съсредоточени находища от цветни и редки метали, минерални извори и други. Геоложкото развитие и релефът са едни от основните предпоставки за натрупването на полезни изкопаеми.

Западно от Смолян, по течението на река Черна, е проучено находище на кафяви каменни въглища. За задоволяване на местните потребности от нерудни полезни изкопаеми, значение имат находищата на риолит, пясъчник и варовик, които се използват в строителството.

Установените на територията находища, са следните:

- Кафяви въглища - неразработени западно от Смолян, по течението на река Черна;
- Пет проучени, но неразработени находища на оловно-цинкови руди;
- Три проучени, но неразработени находища на сребро;
- Варовици, гнайси и глини по поречието на река Арда;
- Мрамор, инертни материали - в експлоатация са кариерите Фатово, Тикале и Ряка.

2.2. Хидрогеоложки условия и водни ресурси

Община Девин

Община Девин попада в Егейската отточна област. Задържането на снежни маси по заравнените била в планинските части оказва влияние върху черния режим. Те се топят бавно, което от своя страна подпомага инфилтрирането и увеличаването на почвената влага, която подхранва до късна пролет реките на територията.

Главната водна артерия, която преминава през общината е река Въча, която пък е десен приток на река Марица. За начало на река Въча се приема Буйновска река, извираща от Каинчалския дял на Западните Родопи.

Поради голямата си надморска височина, изобилните валежи, дълготрайното задържане на снеговете и най-вече наличието на висока дървесна растителност, районът се отличава с наличието на разнообразни водни ресурси, като реки, язовири, карстови и минерални извори. Водните ресурси заемат 4 189 dka от територията на общината.

Като планинска област, територията около община Девин е прорязана от дълбоки речни долини, с множество притоци, вливащи своите води в основната река в района - река Въча. Нейните притоци са реките Девинска, Широколъшка, Триградска, Лясковска и други по-малки притоци. Естественият отток на някои от реките в района на общината е нарушен от изградени и действащи хидротехнически съоръжения.

На река Въча е изграден язовир „Въча“ и язовир „Цанков камък“. За използването на водите им има изградени две Водноелектрически централи - ВЕЦ „Тешел“ с мощност - 60 MW и ВЕЦ „Девин“ с мощност - 80 MW. На територията се намира и микроязовир „Аванли“, който има площ от 10 dka.

През средата на община Девин, от юг на север, в дълбока и каньоновидна долина, протича горното и част от средното течение на втората по големина река в Родопите - **Въча**. За начало на река Въча, която е основна водна артерия на общината, се приема Буйновска река, която извира от Каинчалския дял на Западните Родопи.

На територията, река Въча получава 4 от най-големите си притоци - Чаирдере (вливаща се при село Тешел), Широколъшка река (вливаща се на 2 km от град Девин), Девинска река (вливаща се източно от общинския център и която се явява най-голям приток на река Въча) и река Гашня (вливаща се в най-долната част на язовир „Цанков камък“, преди преградната му стена).

Девинска река, ляв приток на река Въча, има обща дължина от 57,1 km и това й отрежда 72-ро място сред реките на България. Девинска река е най-големия приток на река Въча, като отводнява най-високите части на Баташка планина и Велийшко-Виденшкия дял на Западните Родопи.

Девинска река извира на 2000 m надморска височина под името Семиза, на около 2 km южно от връх Голяма Сюткя (2 186 m) в Баташка планина. По цялото си протежение протича в силно залесена долина. В началото тече на юг, след това изменя посоките си - на североизток, югоизток и юг. Площта на водосборния басейн на Девинска река е 427 km^2, което представлява 26% от водосборния басейн на река Въча.

Реката има дъждовно-снежно подхранване, като максимален отток достига в периода април-май, а минимум - октомври. По течението на самата река са изградени 2

язовира - „Малък Беглик“ и „Тошков Чарк“. В долината на реката, преди град Девин, се намират големите карстови Девински минерални извори, а каньонът на реката е обект а туризъм и алпинизъм.

Широколъшка река е десен приток на река Въча, с обща дължина от 29 km и отводнява северозападните склонове на рида Мурсалица и югоизточните склонове на рида Чернатица в Западни Родопи. Реката извира на 800 m от връх Снежанка (1926 m) в курорта „Пампорово“ от 1700 m надморска височина. Тече в посока запад-северозапад в дълбока, гъсто заселена долина. Влива се отдясно в реда Въча на 704 m надморска височина, югоизточно от град Девин.

Площта на водосборният й басейн е 218 km^2, което представлява 13,25% от водосборния басейн на река Въча. Тя има дъждовно-снежно подхранване, с максимум на оттока в периода април-май и минимум на оттока през месец септември.

Находищата на минерални извори в община Девин имат национално значение. Общината е много богата на минерални извори, като температурата на водата е от 16°C до 76°C. Част от находищата са „Беденски бани“, „Сярно изворче“, изворите на квартал Настан и изворът при село Михалково.

Минералният състав на водите е предимно хидрокарбонатен, калциев и натриев. Минералните води, съобразно физико-химическата им характеристика, се явява подходящи за лечението на различни видове заболявания на двигателния апарат, нервната, половата, дихателната и сърдечно-съдовата системи.

Община Смолян

Специфичните съчетания между климата, скалния състав, релефа, почвите и растителността, са основните фактори за формирането и териториалното разпределение на водите на територията на община Смолян.

По отношение на водните ресурси общината може да бъде определена като богата, а тази хидроложка характеристика, в съчетание с неголямата гъстота на населението създават една много висока водообезпеченост на човек, каквато малко райони в страната имат. Водните ресурси на община Смолян спадат към Егейската отточна област.

Реките, протичащи през територията, са част от повърхностните водни обекти и са следните: Черна, Бяла, Арда, Малка Арда, Мугленска (Тенес дере) и Широколъшка.

Река Черна е ляв приток на река Арда, с дължина от 48 km и отводнява югоизточните склонове на най-високата част на Переликско-Преспанския дял и северните склонове на Кайнадински рид на Западни Родопи.

Река Черна извира на 1770 m надморска височина, в най-западната точка на водосборния басейн на река Арда, в Переликско-Преспанския дял на Западни Родопи, югоизточно от село Мугла, община Смолян.

По цялото си протежение тече в източна посока в тясна каньоновидна долина с единствено долинно разширение в района на град Смолян. Влива се отляво в река Арда, на 624 m надморска височина, южно от село Лещак, община Мадан.

Площта на водосборния басейн на реката е 259 km^2, което представлява 4,47% от водосборния басейн на река Арда. Реката е с дъждовно-снежно подхранване с максимален отток през месеците април и май, а минимален - през периода декември-януари и месец септември.

Река Арда протича през територията на три области - Смолян, Кърджали и Хасково и Североизточна Гърция, десен приток на река Марица. Общата ѝ дължина е 272 km, от които на българска територия - 241,3 km. Река Арда е най-голямата река в Родопите и вторият по големина приток на река Марица, след река Тунджа. Река Арда отводнява източните части на Западните Родопи и почти изцяло Източните Родопи.

Река Арда води началото си от карстовия извор Ардабаши, разположен в северното подножие на Ардин връх (1730 m), на 1455 m надморска височина, а изворът се намира южно от село Горна Арда в община Смолян.

Цялата площ на водосборния басейн на Арда възлиза на 5 795 km^2, което представлява 10,9% от водосборния басейн на река Марица. На българска територия, площта му възлиза на 5 201 km^2, и обхваща около 40% от Смолянска област.

Река Арда има дъждовно-снежно подхранване, но е силно подложена на средиземноморското влияние. Нейният водосборен басейн е единственият в страната, разположен успоредно на крайбрежната беломорска линия, поради което максималният отток на реката е през зимния сезон - декември-февруари, а минималният - през август-септември.

Река Малка Арда е ляв приток на река Арда, с дължина от 40,8 km и отводнява югоизточните части на Переликско-Преспанския дял на Западните Родопи. Река Малка Арда води началото си под името Мразлив дол от местността Момина вода на 1716 m

надморска височина в Переликско-Преспанския дял на Западните Родопи, северно от хижа „Момчил юнак“.

Реката се влива отляво на река Арда на 488 m надморска височина, южно от село Гълъбово, община Баните. Река Малка Арда има много слабо развит водосборен басейн, с площ от 142 km^2, което представлява 2,45% от водосборния басейн на река Арда. Реката е с дъждовно-снежно подхранване с максимален отток през януари и минимален - през август.

Мугленска река е десен приток на река Чаирдере, от басейна на Въча, има дължина от 27 km и отводнява северозападните части на Переликския дял и югозападните склонове на рида Мурсалица в Западни Родопи.

Мугленска река извира от южното подножие на връх Голям Перелик (2191 m), на 2036 m надморска височина под името Голяма река. Тече в северозападна посока в дълбока каньоновидна долина след село Мугла, като отводнява северозападните части на Переликския дял и югозападните склонове на рида Мурсалица в Западните Родопи. Влива се отдясно в река Чаирдере на 876 m надморска височина, преди устието на река Въча. Реката има дъждовно-снежно подхранване, с максимум в периода април-май и минимум през септември.

Речните ресурси на община Смолян формират гъста речна мрежа - над 2 km/km^2. По-голямата част от реките са с пролетен максимум, когато в максимумът на валежите и с есенен минимум. Продължителността на периода на пълноводие е 6-7 месеца, а подхранването на всичките е дъждовно-снежно. Средният модул на речния отток е в границите на 15-17 l/s/km^2.

Тези реки са сравнително добре обхванати с мрежа от хидрометрични станции с дългогодишен период на наблюдение, продължаващи и в момента.

На територията на общината съществуват 7 установени минерални извори, но свойствата на водите им не са добре проучени. Извор Влаховски и 6-те броя извори в района на село Могилица не са проучвани по отношение на количествените и качествените им показатели, поради което не се използват за лечебни цели. Два от тях - сондажите в село Киселчево и в Бързелово дере, са топли (термални), с температура над 40°C.

На територията на общината има изградени 8 микроязовира с общо количество на полезния обем над 800 хил. m^3. Стените на всички микроязовири са от типа на земно-насипните. Язовирите са строени са рибовъдство и напояване и поради това са

категоризирани като водни обекти - втора категория. Водите им не се наблюдават и изследват, което не позволява установяването на съответствие с качествените им показатели на проектната втора категория.

Смолянските езера, които са седем броя, се намират в началото на града, посока връх Превала и са свлачищни по произход. Те са една от известните природни забележителности в района и с разнообразния си животински и растителен свят привличат множество туристи в района.

2.3. Климатична характеристика и изменения на климата

Община Девин

Според стандартите на Европейската климатична класификация, Девинският район спада към преходно-континенталната зона. Климатът се определя под влияние на общата атмосферна циркулация, която за страната е от запад на изток и на средиземноморските циклони.

Характеризира се с по-ниски летни температури и по-обилни валежи. Средногодишните температури се движат от 4°C за най-високите части на района до 10°C за по-ниските. Най-ниските температури през зимата достигат от -10°C до -15°C, а най-високите през лятото са от порядъка на 30-33°C.

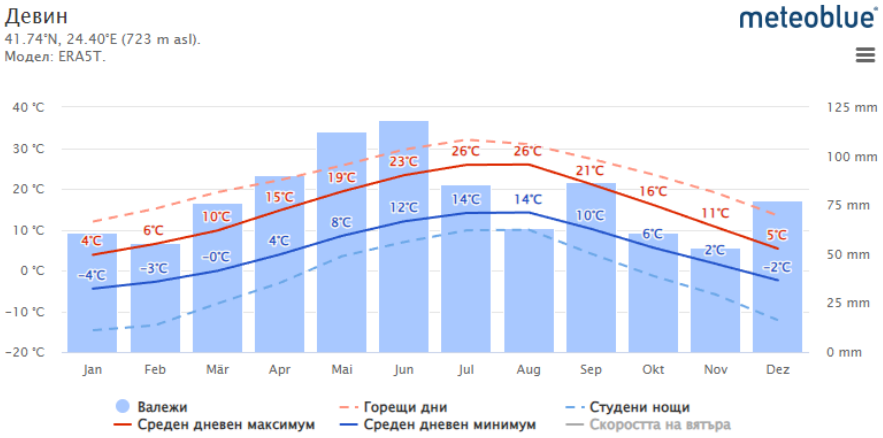

Фигура 2.3 - 1. Средни температури и валежи за община Девин

От фигурата се вижда, че среднодневния минимум през зимните месеци (декември - февруари) се движи в порядъка от -2°C до -4°C, а през летните месеци (юни-август), в порядъка от 14°C до 10°C.

Относно среднодневния максимум, през зимния сезон температурите му са между 4°C и 6°C, а среднодневния максимум през летния сезон е в порядъка 23-26°C.

Валежите се вижда ясно, че са с пролетно-летен максимум, като започват сериозно да се покачват от март, достигайки максимални валежни стойности през юни, след което започва лятно-есенно засушаване.

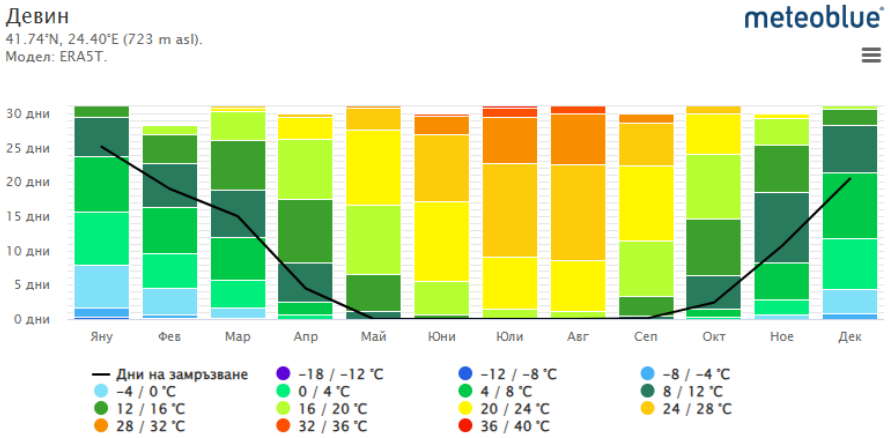

Фигура 2.3 - 2. Максимални и минимални температури

Максималните и минималните температури за района на Девин, са доста характерни за планинския район, в който се намира общината.

Минималните температури през зимните месеци - декември-февруари, достигат до около -12°C, а максималните температури за същия период, могат да достигат и до около 16°C.

През летните месеци - юни-август, минималните температури могат да спаднат до около 12°C, а максималните достигат обикновено до около 36°C, но в редки/единични случаи могат да достигат и до 40°C в най-ниските части на територията.

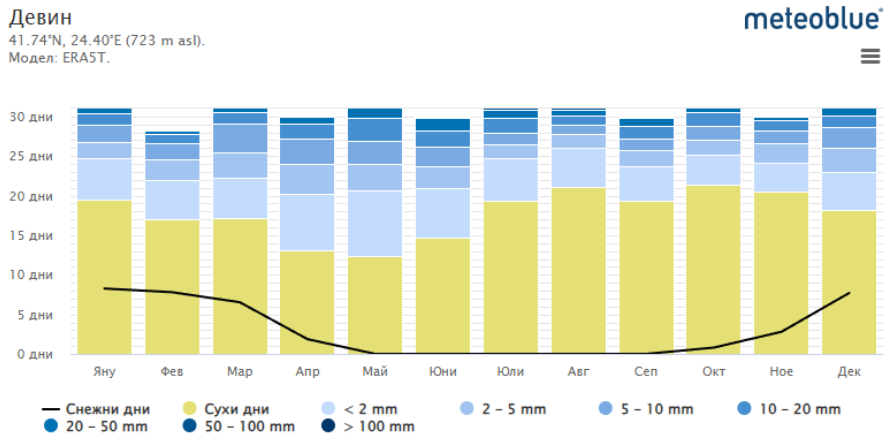

Фигура 2.3 - 3. Количество на валежите

Годишните валежи на територията на общината варират между 650 mm и 800 mm, като за тях е характерно, че се изменя общия им годишен ход, което се изразява в

увеличаване на зимните валежи, които по високите места падат по-рано и снеговалежите се задържат до средата на пролетта.

Средногодишните валежи в най-ниските части са с около 272 mm по-малко, отколкото в по-високите части, като това се дължи на голямата разлика в надморската височина и на така наречената валежна сянка.

Максимумът на валежите е в периода април-юни, а минимумът през септември. Средната дата на първия снеговалеж на територията е края на ноември месец, а снегозадържането е до средата на април.

Най-много снеговалежи има през месеците декември, януари и февруари, от което зависи и дебелината на снежната покривка. С увеличаване на надморската височина се увеличават и снеговалежите и продължителността на снегозадържането. През пролетните месеци, а често и през лятото не са изключени внезапни дъждове, които могат да изненадат неподготвени планинари.

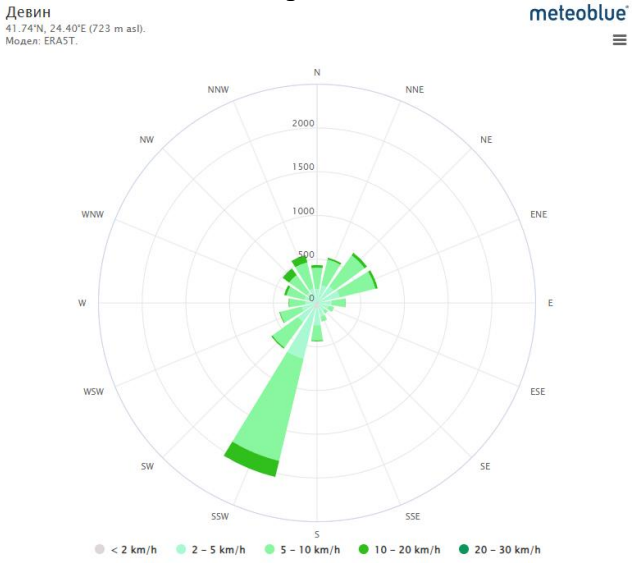

Фигура 2.3 - 4. Роза на вятъра

Силно нарязания релеф, малките вътрешнопланински котловини и отворената на север долина на река Въча, оказват съществено влияние върху характера на ветровете.

През повечето време преобладава тихото време, като сравнително силни ветрове се наблюдават през зимните месеци, когато са придружени със силни снежни виелици, които са причина за образуването на снежни преспи.

Често пъти се проявява така наречения „бял вятър“ с фьонов характер, който затопля времето и предизвиква интензивно снеготопене.

Преобладават най-вече югозападните ветрове, които под влиянието на силно пресечения релеф търпят съществени изменения.

Относно рисковете от изменението на климата, наводненията остават най-значимото природно явление не само за страната ни, но и за района на Родопите.

Община Девин попада в административния обхват на Басейнова дирекция „Източнобеломорски район“. Съгласно данни от Предварителната оценка на риска от наводнения на Източнобеломорски район за басейново управление, на територията на община Девин са регистрирани 5 наводнения, от които само две са класифицирани като „значимо събитие“.

Едното подобно наводнение се е случило по поречието на река Девинска по двата бряга на ул. „Васил Левски“, като на места водата излиза от коритото и наводнява градския стадион, градския парк и част от частни имоти в по-ниските части на град Девин от към левия и десния бряг. Обхватът му е бил централната градска част до вливането в язовир „Цанков Камък“. Източникът на наводнението е определен като речно-дъждовен.

Другото наводнение е било в село Триград, където е бил залят моста (водостока) и в последствие се формира невъзможност за преминаване на МПС и хора към селата Жребево и Кестен и обратно към Триград, както и към общинския център - град Девин. И това наводнение е определено като речно-дъждовно.

Свлачището е процес, при който се нарушава устойчивостта на големи земни маси и се създават предпоставки за придвижването им. Свлачищните процеси нямат внезапен характер и е възможно да бъдат регулирани с технически средства (укрепителни работи - изграждане на подпорни стени, заскаляване на участъци, изграждане на дренажни системи с цел понижаване нивото на подпочвените води и други).

На територията на община Девин са регистрирани 6 свлачища, от които по едно в град Девин и селата Беден, Лясково и Селча и две в село Брезе.

Община Смолян

Климатичните особености се определят от разнообразните форми на релефа в съчетание с географското положение в пределите на планинския масив. Територията попада в континентално средиземноморската област, район Дъбраш-Горна Арда, според климатичното разделение на страната.

Климатът се характеризира като преходно-континентален със средиземноморско влияние, като във високите части на общината се разграничава типичен планински климат.

Лятото е прохладно, а зимата мека, средногодишната температурна амплитуда е относително малка. През студеното полугодие се наблюдават температурни инверсии в района на Смолянската котловина. Средната януарска температура е между -1°C и -5°C, а средната юлска температура е между 13°C и 20°C. Абсолютната измерена максимална стойност през 2020 г. е 33,6°C измерена в края на август, а абсолютната минимална е -16,7°C измерена в края на януари.

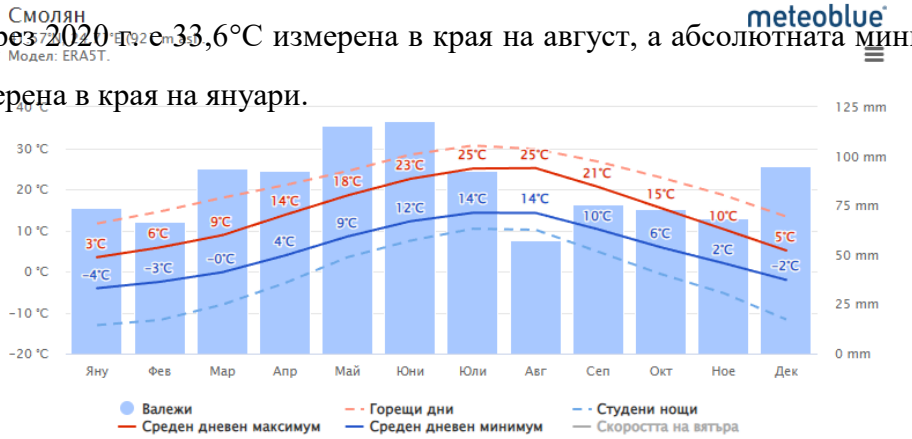

Фигура 2.3 - 5. Средни температури и валежи за община Смолян

Среднодневният минимум на температурите през периода декември-февруари варира в порядъка от -2°C до -4°C, а среднодневният максимум за същия период е в порядъка 3°C до 6°C. Среднодневният минимум на температурите за летния период - месеците юни-август, е в порядъка 12°C-14°C, а среднодневният максимум за същия този период е в порядъка 23°C до 25°C.

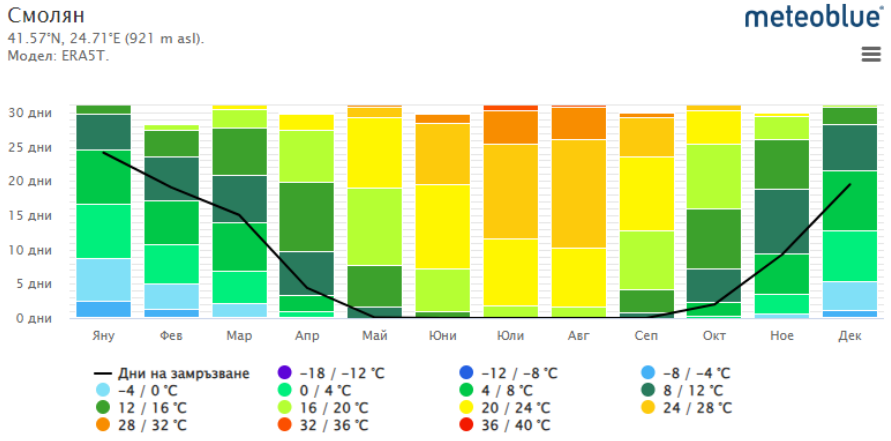

Фигура 2.3 - 6. Максимални и минимални температури

Минималните температури в общината през зимните месеци достигат до около -8°C, докато максималните температури през периода декември-февруари, могат да достигат и до около 16°C.

Минималните температури през летния период - месеците юни-август, достигат до около 12-16°C, докато максималните температури през същия този период достигат максимално до 36°C.

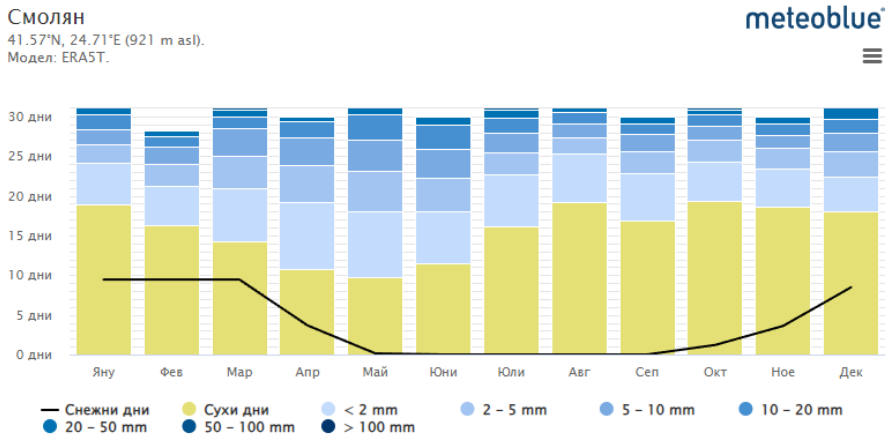

Фигура 2.3 - 7. Количество на валежите

Циркулационните условия и орографията на територията определят особеностите на годишния ход на валежите. Типични за териториите с преходно-континентален климат, се наблюдават два ясно изразени максимума и минимума на валежния режим. Главният валежен максимум е през зимата, като превишава пролетно-летния през май-юни.

Във връзка с голямата надморска височина, сумата на валежите е една от най-високите за страната. Годишната сума на валежите в община Смолян се колебае в порядъка от 979 mm до 1518 mm, като средната измерена валежна сума е 1220,55 mm.

Валежите от сняг са значителни в планинските райони над 1300 m, а снежната покривка се задържа в рамките на 80 до 120 дни.

По данни от Климатичния атлас, средната дата на първата снежна покривка е 20 ноември за високите части на планината, а последната - около 20 април или средна продължителност на дните със снежна покрива от 151 дни.

Зимата е мека, без екстремно ниски температури и лавини, лятото е прохладно и влажно, а есента - продължителна и топла.

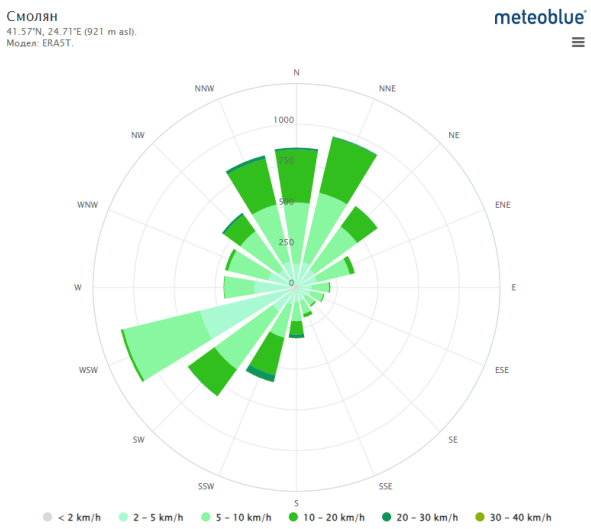

Фигура 2.3 - 8. Роза на вятъра

Географското положение на община Смолян определя преобладаването на югозападните, като през преходните сезони и през зимата не са изключени и топлите южни ветрове.

Добре изразен е сезонният ход, с по-малки скорости на ветровете през летните месеци. На фона на общия пренос в България от северозапад, на територията на община Смолян доминират през по-голямата част от годината северните ветрове, което се потвърждава и от гореприложената роза на вятъра.

2.4. Почвена характеристика и почвени условия

Местна инициативна група „Девин - Смолян“ попада в Средиземноморската почвена област, Балканско-Средиземноморската подобласт, Западнородопска планинска провинция.

Община Девин

Основният почвен тип, който се среща на територията на община Девин, са кафявите горски почви. Те са разположени върху рохкави песъкливо-глинести материали и различни по произход и състав скали. Те са плитки почви - до 40-80 cm, като хумусният хоризонт е маломощен - около 20 cm. Кафявите горски почви са заети предимно от гори, а на места - от ливади и пасища. Върху тях много добре вирят селскостопански културни като овес, ръж, картофи, малини и други.

В районите с варовици и мрамори са разположени хумусно-карбонатните почви - рендзини. Те се образуват върху скална основа и се характеризират с добре оформен хумусен хоризонт и съдържание на хумус в диапазона от 3% до 7%.

Около речните тераси на реките са разпространени алувиално-ливадните почви, които са образувани поради преовлажняване. Профилът им е слабо оформен A-C, а хумусният хоризонт е с мощност между 10 cm и 70 cm с тъмносив до сив цвят. Под него обикновено с рязък преход следват различни по механичен състав речни наноси. Този почвен тип се характеризира с рохкава, добре аерирана структура, голяма водопроницаемост и средна влагоемкост. Реакцията им е от слабо кисела до алкална и са много подходящи за отглеждането на зеленчуци, ориз и други.

Община Смолян

Основните почвени типове, които са разпространени на територията на община Смолян, са следните:

- **Тип Плитки почви - Leptosols**

Плитките почви са едни от най-разпространените почвени типове в България. Формирани са на възможност всички твърди скали, при което профилът им има винаги характерните признаци на незрелост. Направлението на процесите на почвообразуване е показател на възможностите им с времето да еволюират в други почви. Това е особено характерно за високите части на планините, където плитките почви се развиват постепенно в планинско-ливадни.

Разпространеният подтип почва в общината са **рендзините** (Rendzic Leptosols) или по-известните като **хумусно-карбонатни почви**, които по произход и химични свойства са противоположни на ранкерите.

Те са свързани с изветрителните продукти на варовици, мрамори и мергели. Почвената им покривка е силно накъсана от голи варовити скали и карстови форми (понори, кари и други). Покрити са с типична ксерофитна, тревна, тревисто-храстова и горска растителност. Съдържанието на хумус варира от 2-5% дори до 10-12% при надморска височина над 800 m високото хумусно и карбонатно съдържание е дало основание те да бъдат наричани още и хумусно-карбонатни почви.

- **Тип Метаморфни почви - Cambisols**

Метаморфните почви са най-голямата и най-многообразната единица на почвената карта на света и нейната легенда. Основен представител на този тип почви в България са кафявите планинско-горски почви, чието разпространение е свързано с планинската част на страната, покрита с широколистни и иглолистни гори.

На територията на община Смолян най-разпространен е подтипът ненаситени или **кисели кафяви планинско-горски почви**. Те се характеризират с дълбочина на профила от 40 cm до 60-70 cm, с малка мощност на хумусния хоризонт (тип ochric), кисела реакция, ниски хумусни запаси, нисък сорбционен капацитет, ниска ненаситеност с бази, добра дренираност (воднопропускливост), разнообразен хидро-термичен режим. Растителността, която вирее върху тези почви са най-вече букови и иглолистни гори.

2.5. Растителност и животинско разнообразие на територията

Община Девин

Климатичните и почвени условия, предпоставят развитието на разнообразна растителност в района на Девин, а основните типове растителност, характерни за района, са ксеромезофитна и мезофитна.

Главните представители на този тип растителност са широколистните видове, чието разпространение е свързано с Европейската широколистна област. Към тази област се отнасят редица съобщества, като тези на цера, благуна, косматия дъб, полския ясен, мъждряна, полдкия бряст. Съставна част са и храстовите и тревисти съобщества, като: смрадлика, люляк, ливадна власатка, ливадна класица, полевица.

В южните части на общината се среща бореално-планинската растителност, като основен представител на този тип растителност са иглолистните и широколистните видове. В него се включват съобщества на обикновената бреза, трепетликата, храстовия очиболец, малината и редица друго, чието разпространение е свързано със Субарктичната област.

По отношение на животинското разнообразие, територията на община Девин се отнася към Рило-Родопския зоографски район, за който е характерно, че евросибирските и европейски видове преобладават над средиземноморските. В общината са представени най-вече средноевропейски видове, като: благороден елен, сърна, дива коза, дива свиня,

кафява мечка, вълк, лисица, златка, катерица, таралеж и други. От земноводните и влечугите се срещат дъждовник, голяма водна жаба, смок мишкар, слепок и други.

Община Смолян

Територията на община Смолян спада към класа на планинските ландшафти и се характеризира с ясно изразена височинна поясност на природните си елементи.

Цялата югоизточна и малък дял от северозападната част попадат в пояса на умерените хумидни ландшафти с букови гори. Централната част попада в пояса на хладните хумидни ландшафти с иглолистни гори.

Човешката дейност оказва сериозно влияние върху растителния и животински свят, в следствие на което част от горските ландшафти се антропогенизират.

Планинският характер на релефа предразполага виреенето на средноевропейски растителни видове. Горският пояс от бял бор, бук и смърч с подлес от боровинки е най-високо разположен.

Други разпространени дървесни видове са ела, явор, габър, дрян и други. Представители на разнообразната флора в района, са: малка ежова главичка, родопски крем, родопски силивряк, родопски магарешки бодил, родопска горска майка, мурсалски чай, които са редки и защитени видове.

Фауната в района е много разнообразна, като част от нейните представители са: благороден елен, сърна, кафява мечка, дива свиня, заек, лисица, дива котка, глухар, лещарка, кеклик, балканска пъстърва, дъгова пъстърва, речен кефал и много други.

3. Компоненти на околната среда - състояние и особености

Околната среда е съчетанието от географски, климатични, биосферни и антропогенни фактори, които формират и оказват влияние върху местообитанията на организмите. Тя се състои от абиотични и биотични фактори.

Абиотичните фактори са набор от физически параметри с небиологичен произход, оказващи влияние върху живите организми. Абиотичните фактори на околната среда са компонентите на неживата природа и включват: светлина, температура, относителна влажност на въздуха, аерация на почвата, плодородие, естествена радиация.

Биотичните фактори в екологично отношение са взаимоотношенията между индивидите на даден вид и между различните видове. Тоест, те включват: животни, растения, гъби, бактерии и други живи организми и техните преки и/или косвени взаимоотношения.

Компонентите на околната среда най-общо се разделят на природни и антропогенни, като в тази точка, разглежда само природните.

Основните компоненти на околната среда, са:

- **Атмосфера** - въздушната обвивка на Земята, включваща газове като: кислород, азот, въглероден диоксид и други;
- **Хидросфера** - всички водни ресурси - океани, морета, реки, езера, подпочвени води и ледници;
- **Литосфера** - земната кора и повърхностните слоеве на Земята - почви, минерали, скали;
- **Биосфера** - всички живи организми - растения, животни, микроорганизми и техните екосистеми.

Всички компоненти на околната среда са взаимосвързани и дисбаланса само на един от компонентите, може да доведе до дисбаланс и в останалите.

Природните компоненти на околната среда са изключително важни, защото поддържат живота на Земята и осигуряват необходимите ресурси за съществуването на хората и останалите живи организми. Някои от основните причини, поради които те са толкова важни, са следните:

- **Поддържане на жизнените процеси**

Атмосферния въздух осигурява кислород за дишане, регулира температурата и предпазва Земята от вредни лъчения. Хидросферата предоставя води, които са основен елемент за всички живи организми. Биосферата осигурява хранителни ресурси под формата на хранителна верига и поддържа биологичното разнообразие.

- **Осигуряване на ресурси за човека**

Литосферата предоставя минерали, почва за земеделие и енергийни ресурси - въглища, нефт, газ. Горите произвеждат дървесина, кислород и абсорбират атмосферни и почвени замърсители. Водните източници са необходими за осигуряването на питейни води, напояване и за производствени дейности.

- **Регулират климата и екологичното равновесие**

Океаните и горите действат като въглеродни погълтители, намалявайки парниковия ефект. Почвите и растителността предотвратяват ерозионни процеси и наводнения, особено на по-уязвими места. Влажните зони и екосистемите поддържат естествени филтрационни процеси.

- **Поддържане на биоразнообразието**

Всеки вид в екосистемата има своя собствена роля, чрез която се поддържа баланс, а загубата на видове води до разрушаване на хранителните вериги и природните цикли.

- **Осигуряват здравословна среда за живот**

Екологично чистите въздух, води и почви предотвратяват разпространението на болести, а природните чисти зони допринасят за психическото и физическото здраве на хората.

3.1. Атмосферен въздух - качество и особености

Под „качество на атмосферния въздух“ се разбира състоянието на въздуха на открито в тропосферата, с изключение на въздуха на работните места, определено от състава и съотношението на естествените й съставки и добавените вещества от естествен или антропогенен произход.

Качеството на атмосферния въздух (КАВ) се оценява чрез норми, т.е. определени нива/стойности за концентрациите на основните замърсители в атмосферния въздух, регистрирани за определен период от време - 1 час, 8 часа, 24 часа, една календарна година, установени с цел избягване, предотвратяване или ограничаване на вредни въздействия върху здравето на населението и/или околната среда, като тези нива следва да бъдат постигнати в определен за целта срок, след което да не бъдат превишавани.

Местна инициативна група „Девин - Смолян“ попада в Югозападен район за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух (КАВ), а КАВ на територията на местната група се наблюдава от Регионална инспекция по околна среда и води - Смолян, със седалище на територията на град Смолян.

Община Девин

На територията на община Девин няма разположени пунктове за постоянен мониторинг на атмосферни замърсители, тъй като липсват значими промишлени

източници на замърсяване на приземния въздушен слой, не само в селата, но и в град Девин.

Най-близко разположения стационарен пункт е автоматична измервателна станция (АИС) - град Смолян, но данните от него не са представителни за град Девин и останалите населени места от общината.

Досега няма информация град Девин да е бил включван в границите на мобилна автоматична станция (МАС) на Изпълнителната агенция по околна среда (ИАОС). Поради тази причина липсват системно събрани изходни данни, които да послужат за оценка на актуалното състояние на КАВ в урбанизираната територия.

Съществуват обаче данни, получени чрез статистическо моделиране за целите на различни проекти, изпълнявани през годините, както и данни от епизодични измервания, извършвани във връзка с осъществяваната контролна дейност от страна на РИОСВ - Смолян.

РИОСВ - Смолян извършва периодичен контрол в община Девин, чрез емисионни пробонабирания на проверяваните обекти, както и проверки на обекти с горивни инсталации на източници на озоноразрушаващи вещества и на източници на замърсяване на атмосферния въздух с летливи органични съединения (ЛОС). Резултатите от извършваната контролна дейност на обекти на територията показват, че наднормени прахови емисии са измерени за няколко обекта - „Геоминерал“ АД (първа и трета мелница) на площадка в село Михалково, при асфалтовата база в село Грохотно и асфалтовата база на „Родопа трейс“ ЕАД, като при последния обект са измерени и наднормени емисии на въглероден оксид.

За констатираните нарушения РИОСВ - Смолян налага съответните текущи санкции, а от страна на РИОСВ се контролират горивните инсталации на следните по-големи обекти на територията:

- СПА хотел „Персенк“ - два броя котли по 650 kV;
- СПА хотел „Орфей“ - два броя котли по 550 kV;
- СПА хотел „Девин“ - два броя котли по 450 kV;
- „Девин“ АД - четири броя котли по 300 kV и един котел от 500 kV, както и един котел на пелети;
- Трудово производствена кооперация (ТПК) „Михалково“ - два броя котли по 550 kV.

Учебните заведения в град Девин използват котли, изгарящи нафта, а останалите училища в общината използват твърдо гориво (дърва/въглища).

В РИОСВ - Смолян са регистрирани и се контролират 5 обекта с хладилни и климатични инсталации, използващи над 3 kg озоноразрушаващи вещества (фреон), а това са:

- „Девин“ АД - 8 броя хладилни машини;
- СПА хотел „Персенк“ - 2 броя хладилни агрегати;
- „П.А.Л. - БГ“ ЕООД - 4 броя хладилни машини;
- ТПК „Михалково“ - 2 броя хладилни агрегати;
- МПП - Триград към „Юлиян Исаков“ ЕООД - 3 броя хладилни агрегати.

В РИОСВ - Смолян са регистрирани пет броя бензиностанции и десет броя други обекти (магазини, автосервизи, строителни фирми и други), използващи или съхраняващи вещества, които са потенциален източник на замърсяване на атмосферния въздух с летливи органични съединения (горива, бои, лакове и авторепатурни продукти).

В резултат от извършените проверки от страна на РИОСВ - Смолян не са констатирани нарушения на нормативните екологични изисквания по отношение на ЛОС, следователно, може да се направи извода, че в община Девин също не са констатирани нарушения.

Липсата на мониторингови наблюдения върху качеството на атмосферния въздух в град Девин не дава възможност урбанизираната територия да бъде пространствено диференцирана на градски зони по видове замърсители на приземния въздушен слой, по степен и динамика на замърсяването на съответната зона, както и установяването на връзки между емисиите на конкретни замърсители и факторите, които ги предизвикват.

Поради липсата на значими индустриални обекти, влияещи върху КАВ, основните потенциални източници на замърсяване, се явяват изгарянето на течни и твърди горива за битово отопление и автотранспортът.

През зимния сезон, за отопление в бита се използват преди всичко твърди горива, които замърсяват със сажди, прах, серни и азотни оксиди, ЛОС и други. Поради ниската височина на изпускането на тези емисии, те могат да доведат до увеличаване на концентрациите им и до периодично, временно влошаване на КАВ.

Друг потенциален източник на замърсяване на приземния въздушен слой, са несаниране сгради, поради по-голямото потребление на замърсяващи въздуха горива.

Скоростите и преобладаващите посоки на вятъра влияят сериозно върху самоочистващата способност на въздуха. В района на град Девин средногодишната скорост на вятъра е около 1,4 m/s, като преобладаващите ветрове са със западна и северозападна посока. През зимата, при случаи с ниски скорости на вятъра - около 1 m/s или безветрие и в условията на термична инверсия, самоочистващата способност на въздушния басейн над града е най-слаба, а степента на замърсяване на атмосферния въздух от бита - най-висока.

Повишаването на енергийната ефективност на сградите и преминаването към алтернативен начин на отопление биха допринесли сериозно за намаляване количеството на изпусканите вредни вещества в атмосферата.

Тъй като град Девин не е транзитна територия с регионален транспортен трафик, рискът от замърсяване на атмосферния въздух от автомобилният транспорт е сравнително нисък. Вероятно най-натоварен е автомобилният трафик по направлението изток-запад, както и по главните пътни артерии в уличната мрежа на града.

Освен главните направления на автомобилния трафик в града, върху степента на замърсяване на въздуха от автомобилния транспорт, влияние оказват и видът на използваните горива, състоянието на автомобилния парк и на пътните настилки, организацията на движението и зоните за паркиране, пешеходната зона в централната градска част и други.

В случая, рехабилитацията на транспортната инфраструктура и поддържането на зелените площи и на чистотата на пътните платна и тротоарите, намаляват съществено риска от замърсяване на въздуха.

Община Смолян

Съгласно актуализирана Заповед от 2022 г., община Смолян попада в списък на РОУКАВ на територията на Република България, като зона/териториална единица, в която е превишен горния оценъчен праг за замърсител фини прахови частици - ФПЧ$_{10}$ и ФПЧ$_{2,5}$. Съгласно същата заповед, район Рожен е включен в Списъка на РОУКАВ за опазване на природните екосистеми - растителността.

Пунктът в град Смолян е разположен в централната градска част - пред сградата на Библиотеката. Измерванията на концентрацията на атмосферните замърсители са се

правели в реално време като част от Националната автоматизирана система за екологичен мониторинг (НАСЕМ).

Съгласно измерени средномесечни концентрации през последните години, над 90% от годишните наднормени стойности на $ФПЧ_{10}$, са през зимния сезон. Тези годишни стойности утежняват много, като средногодишните концентрации на $ФПЧ_{10}$, така също и допустимия брой превишения за една година.

Източниците на емисии на $ФПЧ_{10}$ в община Смолян, са дефинирани в две основни групи:

- Отопление - включва емисии от отопление на битови и обществени сгради, както и места за настаняване (хотели, къщи за гости и други) с твърди горива и дървесина;
- Пътен транспорт - включва емисии от изгорели газове на двигателите с вътрешно горене (ДВГ), неауспухови емисии - частици, изпускани във въздуха от износване на спирачки, износване на гуми, износване на пътната настилка и емисии от унос на прахови частици от пътните настилки (вторично разпрашаване).

За базова година е използвана 2019 г., като през нея не са установени действащи предприятия, които да генерират емисии на $ФПЧ_{10}$ от производствена дейност.

По данни от математическо моделиране на Програмата за намаляване на замърсяването с фини прахови частици, максималната стойност на средногодишната концентрация е получена в центъра на града - кв. „Стар Център“, Максималната средногодишна стойност на $ФПЧ_{10}$ е 37,11 $\mu g/m^3$, като в същия район се пада и максималния брой превишения на среднодневната норма - 71 броя.

Максималните концентрации от битови източници, възлизат на 18,44 $\mu g/m^3$, в квартал „Невяста“ и 19,66 $\mu g/m^3$, в района на АИС „Библиотеката“.

По данни от математическо моделиране на Програмата за намаляване на замърсяването с фини прахови частици, емисиите от транспорт са представени като линейни източници, представящи улиците с по-интензивно движение и за които е извършено преброяване на преминаващите автомобили.

Влиянието на автомобилния транспорт върху КАВ на територията не оказва съществено влияние на жилищните квартали. Липсата на множество кръстовища със светофарни уредби, предизвикващи задръствания спомага за отделянето на по-малко количество емисии на $ФПЧ_{10}$ и други вредни вещества във въздуха.

Тенденцията за увеличаване на приноса на автотранспорта за влошаване КАВ, важаща в по-голяма степен за големите населени места и силно урбанизираните територии, характеризиращи се с натоварен трафик и съчетаване на множество неблагоприятни фактори, които до една или друга степен се отнасят и за град Смолян. Обикновено това се явяват следните фактори:

- Нарастване с високи темпове на броя на МПС на 1 000 жители;
- Непрекъснато нарастване на средната мощност на леките и товарните автомобили;
- Увеличаване на относителния дял на автомобилните транспорт пред останалите видове транспорт;
- Огромният дял на използваните автомобили „втора употреба“ със средна продължителност на експлоатацията над 15 г. и не функциониращи катализатори;
- Частично амортизиран обществен транспорт с дизелова тяга и нисък относителен дял на обществения транспорт с електрическа тяга;
- Значително изоставане на адаптацията на пътната инфраструктура в сравнение с бързо увеличаващия се брой използвани МПС.

Стремежът на общината е да бъде осигурена безопасна и здравословна среда за живот на територията. В тази връзка са реализирани редица дейности, които са заложени в локалната „Програма за намаляване нивата на замърсяване и достигане на установените норми за вредни вещества в атмосферния въздух“.

Основната част от изпълнените мерки са насочени именно към намаляване на емисиите от ФПЧ$_{10}$, отделяни във въздуха, като са конкретизирани в зависимост от отделните видове източници.

Мерките за опазване чистотата на въздуха са разделени на 3 категории и включват:

1. От битовото отопление

- Разширяване и реализиране на проекта за газификация на град Смолян;
- Реализиране на проекти за саниране и прилагане на мерки за енергийна ефективност на жилищни блокове;
- Реализиране на проекти за намаляване на замърсяването на въздуха от битово отопление, чрез подмяна на неефективните уреди с ефективни;
- Реализиране на проекти за предотвратяване на вторичното замърсяване;

- Насърчаване използването на възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) и други иновативни алтернативи;
- Запознаване на обществеността с въздействието на основните замърсители върху здравето на хората и възможностите за лично участие в намаляването на вредните емисии от $ФПЧ_{10}$.

На територията на общината има множество еднофамилни жилищни сгради, които ако бъдат санирани, това допълнително може да допринесе за намаляване вредните емисии на ФПЧ във въздуха и ефектът от усилията на общината за чист въздух ще се увеличи.

2. От транспорта

- Оптимизиране на зимното снегопочистване и замяна на пясъка с алтернативни реагенти против заледяване на уличната пътна настилка през зимата;
- Усъвършенстване на системата за управление на градския транспорт, в т.ч. оптимизиране на транспортните маршрути в превоз на товарни стоки;
- Ограничаване на емисиите от транспорта чрез организация и регулиране на движението на МПС;
- Изграждане на нова и поддържане на съществуващата инфраструктура;
- Стимулиране на алтернативните начини за придвижване и провеждане на кампании и мероприятия за насърчаване на велосипедния и електрическия транспорт.

Посочените дейности имат благоприятно въздействие както върху подобряване чистотата на атмосферния въздух, така и върху подобряване на шумовия фон. Както се вижда изграждането на нови и поддръжката на съществуващите велоалеи имат многостранен ефект, като освен върху подобряване на физическата активност на населението, водят и до опазване на околната среда по отношение на КАВ и шумовото натоварване.

3. От промишлеността

- Контрол върху изпълнение на условията за КАВ по издадени комплексни разрешителни и в производствени предприятия в града - извършване на планови проверки на големите предприятия;
- Снижаване на емисиите на $ФПЧ_{10}$ от инсталации на фирмени площадки с издадени комплексни разрешителни до разрешените емисионни норми в

тях, извършване на обходи на площадката и тръбопроводите за навременно отстраняване на евентуални течове и неорганизирани емисии, извършване на периодични проверки от лицензирани фирми за херметичност на стационарните климатични инсталации, съдържащи $ФПЧ_{10}$ и на емисиите на вредни вещества в отпадъчните газове от изпускащите устройства;

- Монтаж или подмяна на физически стари и морално остарели локални пречиствателни съоръжения за прах;
- Превантивни действия и контрол за намаляване замърсяването с $ФПЧ_{10}$ от неорганизирани, площни и други източници;
- Актуализиране на общинските наредби и програми, имащи отношение към чистотата на атмосферния въздух;
- Осъществяване на периодичен емисионен върху КАВ в град Смолян от мобилната станция на Министерството на околната среда и водите (МОСВ);
- Поддържане на електронна база данни за КАВ;
- Осъществяване на ежегодна периодична профилактика на отводнителните шахти и канавки за повърхностни води през пролетния и есенния сезон;
- Мокро метене и миене на уличната мрежа и машинно почистване на натрупващия се пътен нанос на границата между пътното платно и бордюрите. Оросяване на улиците през сухите и горещи периоди и осъществяване на контрол на дейностите по почистване на уличната мрежа;
- Осъществяване на контрол върху извършване на изкопни работи и строително-ремонтни дейности за предотвратяване на разпиляването на почва и отпадъци по улиците;
- Въвеждане в експлоатация на всеки строителен обект след почистване на площадката и прилежащите площи;
- Създаване на дигитален регистър на ерозирали, пустеещи терени и междублокови пространства с нарушено или липсващо озеленяване, създаващи риск за КАВ;
- Провеждане на озеленителни мероприятия върху ерозирали и пустеещи терени и градски зони;
- Реализиране на проекти за доизграждане на зелената система на град Смолян чрез засаждане на едро размерна и храстова растителност (в т.ч. и

допълнително затревяване), абсорбираща праха и аерозолите от въздуха по трасетата с интензивно движение на МПС;

- Създаване на регистър на съществуващите терени и терените с възможност за залесяване, осигуряващо защита от замърсявания на атмосферния въздух от промишлените зони на град Смолян;
- Подновяване и реконструкция на съществуващите залесени терени и обособяване на нови такива.

Данни от проведените изследвания на КАВ в град Смолян показват, че през последните години, с изключение на зимния сезон, когато се покачват нивата на сероводород и емисиите от $ФПЧ_{10}$, е с високо качество.

Може да се каже, че дейностите, които общинската администрация предприема, дават своя резултат, но трябва да се продължи тяхното прилагане и да се доразвият във времето.

3.2. Води - повърхностни и подземни водни тела

Територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ попада в обхвата на Басейнова дирекция за управление на водите - Източнобеломорски район (ИБР), с център - град Пловдив. БД „Източнобеломорски район“ заема централните части на Южна България и обхваща водосборите на реките Марица, Тунджа, Арда и Бяла река, като всички те извират на българска територия, след което напускат самостоятелно границите на страната и преминават в Република Гърция и Република Турция.

Всички основни реки в Източнобеломорски район, са част от международния речен басейн на река Марица, която се влива в Егейско море.

Източнобеломорски район е с обща площ от 35 227 km^2, която представлява около 32% от територията на страната. На запад граничи със Западнобеломорски район за басейново управление, на север - с Дунавския район за басейново управление и на изток - с Черноморския район за басейново управление. На юг граничи с Република Гърция и Република Турция.

Управлението на водите се извършва съгласно действащата в страната законодателна и нормативна уредба, като конкретните дейности в близък и дългосрочен аспект са на основата на разработен План за управление на водите в речния басейн. С Решение от 2016 г. на министерски съвет, е приет План за управление на речните басейни

(ПУРБ) в Източнобеломорски район за басейново управление за периода 2016-2021 г. и Национална програма за изпълнението му.

Планът е съгласуван с МОСВ, със Становище по Екологична оценка от 2016 г. В тази връзка, при характеризирането на водните обекти - повърхностни и подземни, са взети предвид основно изложените в ПУРБ - информация и изисквания към управлението на водите

Община Девин

➢ Повърхностни водни тела

Водните тела на територията на община Девин, чието състояние бива следено от РИОСВ - Смолян, са 6 броя, всичките попадащи в речния басейн на река Марица.

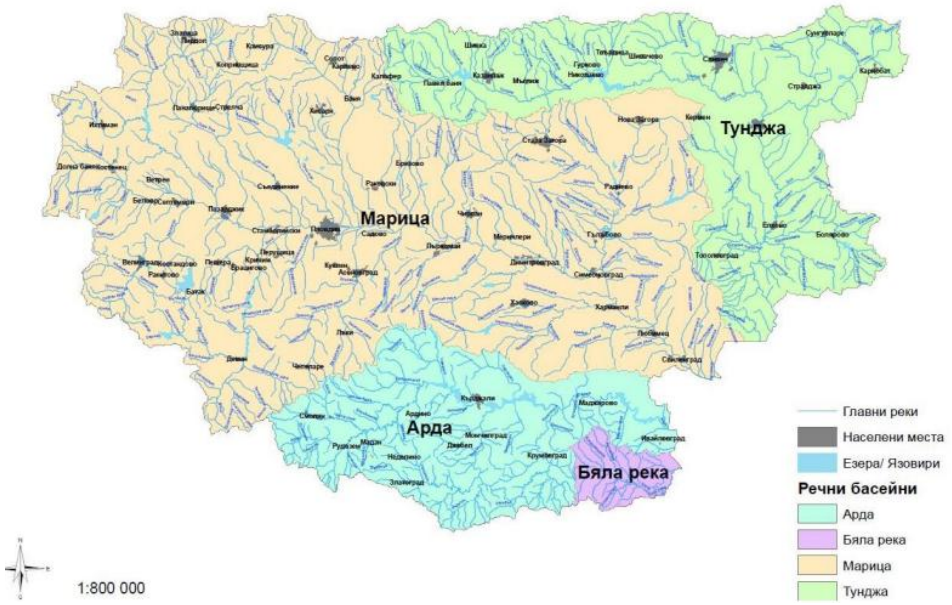

Фигура 3.2 - 1. Речни басейни на територията на Басейнова дирекция „Източнобеломорски район“

Повърхностните водни тела на територията на община Девин се отнасят към две категории - река и язовир, с кодове R3 - планински тип река и L13 - язовир. На територията няма естествени езера.

Таблица 3.2 - 1. Повърхностни водни тела на територията на община Девин

Код на водното тяло	Наименование на водното тяло	Тип
BG3MA600L133	Язовир Въча	L13
BG3MA600L134	Язовир Цанков камък	L13

BG3MA600R135	Река Лесковска	R3
BG3MA600R136	Река Девинска от язовир Тошков чарк до устие и притоци: ляв - Бабинска	R3
BG3MA600R141	Река Широколъшка с всички нейни притоци	R3
BG3MA600R142	Река Въча и притоци от извори до вливането на река Широколъшка	R3

Оценката на екологичното състояние/потенциала на повърхностните водни тела се извършва по квалификационна система за биологични и физико-химични елементи за качество и стандарти за качество на околната среда за химични елементи и специфични замърсители, включени в Наредба №4/2012 г. за характеризиране на повърхностните води.

При проектиране на мрежата за контролен мониторинг на повърхностни води, на територията на БДИБР, са избрани представителни мониторингови пунктове за съответните речни басейни и типовете водни тела.

Във връзка с определяне на екологичното и химичното състояние на повърхностните водни тела в тези пунктове се извършва мониторинг на биологични и физико-химични елементи, като еднократно в периода на ПУРБ е предвидено да се извършва и мониторинг на хидроморфологични елементи за качество.

Таблица 3.2 - 2. Екологично състояние/потенциал и химично състояние на повърхностните водни тела на територията на община Девин за 2021 г.

Код на водното тяло	Име на водното тяло	Биологични показатели	Физико-химични показатели	Екологичен потенциал	Химично състояние	Изместващи показатели
BG3MA600L133	Язовир Въча	Добър	Добър	Добър	Добър	-
BG3MA600L134	Язовир Цанков камък	Умерен	Умерен	Умерен	Добър	Фито-планктон, NH_4
BG3MA600R135	Река Лесковска	Добър	Умерен	Умерен	Добър	N-общ, P-общ, PO_4
BG3MA600R136	Река Девинска от язовир Тошков чарк до устие и притоци: ляв - Бабинска	Добър	Умерен	Умерен	Добър	PO_4, P-общ

BG3MA600R141	Река Широколъшка с всички нейни притоци	Добър	Добър	Добър	Добър	А2
BG3MA600R142	Река Въча и притоци от извори до вливането на река Широколъшка	Добър	Добър	Добър	Добър	А2

Относно извършения мониторинг за метали и металоиди в повърхностните водни тела, през 2020 г. не е отчетено наличието на: арсен (As), живак (Hg), кадмий (Cd), мед (Cu), никел (Ni), обща алфа-активност, обща бета-активност, олово, радий-226 (Ra), стронций (Sr), хром (Cr) и цинк (Zn).

*Radium-226 е най-дълго живеещия изотоп на радия, а изотопа е разновидност на даден химичен елемент, с еднакъв брой протони, но различен брой неутрони

Таблица 3.2 - 3. Мониторинг по биологични елементи за качество на повърхностните водни тела към 2020 г. и 2021 г.

Код на водното тяло	Река	Пункт	МЗБ	ФБ	МФ	МЗБ
			2020 г.			2021 г.
BG3MA600R142	Въча	Преди язовир „Тешел“				5
BG3MA600R142	Въча	След язовир „Тешел“				
BG3MA600R142	Въча	Село Грохотно				4
BG3MA600R142	Въча	Квартал „Настан“, град Девин	4			
BG3MA600L134	Въча	Между град. Девин и село Михалково (язовир Цанков камък)				
BG3MA600L134	Въча	Село Михалково, мост за село Селча				
BG3MA600R142	Триградска	Преди село Триград, пътя за село Кестен				
BG3MA600R142	Триградска	След село Триград				3
BG3MA600R142	Триградска	Село Гьоврен				
BG3MA600R142	Чаирска	ЗМ „Чаирите“				
BG3MA600R142	Чаирска	Устие				5
BG3MA600R141	Широколъшка	При отбивката за село Брезе				4

BG3MA600R141	Широколъшка	При отбивката за село Беден				
BG3MA600R141	Широколъшка	Устие				4
BG3MA600R136	Девинска	Преди град Девин	3,5			
BG3MA600R136	Девинска	Устие след град Девин	2	15,7		2
BG3MA600L134	Гашня	Преди село Селча	5			
BG3MA600L134	Гашня	След село Селча				
BG3MA600R135	Лясковска	След село Лясково	3,5	15,8		
BG3MA600R135	Лясковска	Устие, мост при село Михалково				3,5

*МЗБ - дънна макробезгръбначна фауна; ФБ - фитобентос; МФ - макрофити

Резултатите за повърхностните водни тела, където е провеждан мониторинг по биологични елементи показват, че в пунктове: Преди язовир „Тешел“ (BG3MA600R142 - Въча), Устие (BG3MA600R142 - Чаирска) и Преди село Селча (BG3MA600L134 - Гашня) водите са с отлични показатели по биологични елементи.

В пунктовете: село Грохотно (BG3MA600R142 - Въча), Квартал „Настан“, град Девин (BG3MA600R142 - Въча), При отбивката за с. Брезе (BG3MA600R141 - Широколъшка) и Устие (BG3MA600R141 - Широколъшка), водите са с добри показатели по биологични елементи.

В два от пунктовете: Преди град Девин (BG3MA600R136 - Девинска), След село Лясково (BG3MA600R135 - Лясковска) и Устие, мост при село Михалково (BG3MA600R135 - Лясковска) показателите са умерени към добри (3,5).

В пункт: След село Триград (BG3MA600R142 - Триградска), водите са с умерени показатели по биологични елементи, а в пункт: Устие след град Девин (BG3MA600R136 - Девинска), показателите по биологични елементи са лоши.

Мониторинга на повърхностни води на БДИБР е съобразен с изискванията на Европейската Рамкова директива за водите - Директива 2000/60/ЕС. На територията на община Девин съществуват 21 пункта за мониторинг на повърхностни води.

Басейнова дирекция „Източнобеломорски район“ извършва регулярен мониторинг на повърхностните водни тела за хидробиологичен мониторинг и контрол и оперативен мониторинг.

- **Риск от наводнения**

Наводненията са природно явление, което не може да бъде предотвратено, а вероятността за тяхната поява и степента на пораженията им зависят от редица фактори, познаването и управлението на които позволява да се въздейства върху общите негативни последици от тези явления.

Оценката и управлението на риска от наводнения е предмет на Директива 2007/60/ЕС, позната още и като Европейската Директива за наводненията, в сила от 2007 г. и е транспонирана в националното законодателство с изменението на Закона за водите (ЗВ) от 2010 г.

В Басейнова дирекция ИБР се разработва План за управление на риска от наводнения, където са определени окончателните райони със значителен потенциален риск за Източнобеломорски район.

Община Девин попада в район с потенциален риск от наводнения - BG3_APSFR_MA_12: р. Девинска р. – гр. Девин. За този район е извършено картиране на заплахата и риска за речен тип наводнения с обезпеченост 5%, 1% и 0,1%.

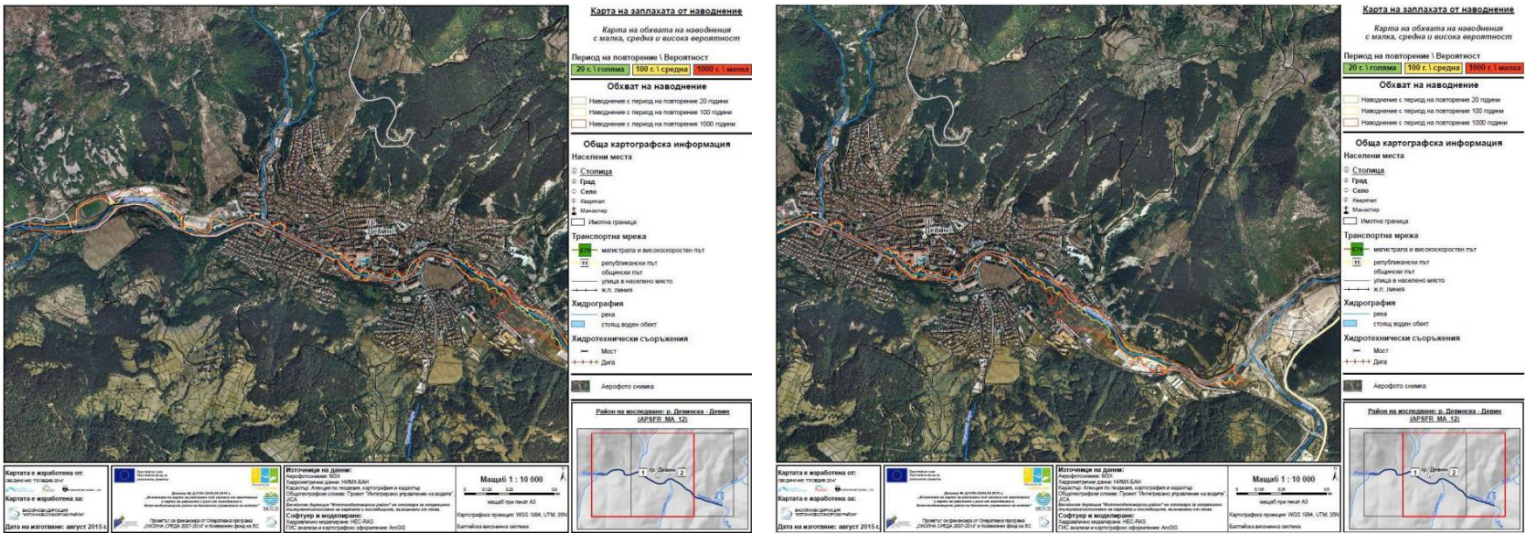

Фигура 3.2 - 2. Карта на обхвата на наводнения с малка, средна и висока вероятност

- **Подземни водни тела**

Подземните водните тела на територията на община Девин са общо 4 броя, представени в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 4. Подземни водни тела на територията на община Девин

Код на водното тяло	Наименование на водното тяло
BG3G0000PgN020	Пукнатинни води - Пещера - Доспат
BG3G00000Pt041	Карстови води - Централен Родопски масив
BG3G00000Pt050	Пукнатинни води - Централен Родопски комплекс
BG3G00000Pt051	Карстови води - Настан - Триградски басейн

На следващата фигура са представени пукнатинни и карстови води в палеоген-неоген и в протерозой:

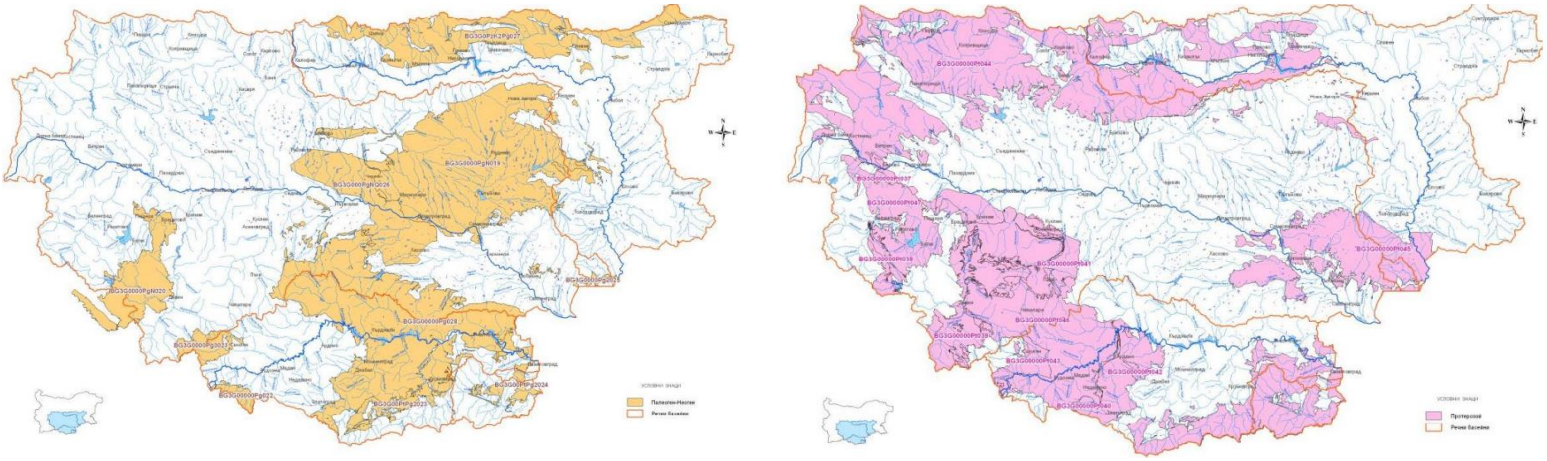

Фигура 3.2 - 3. Пукнатинни и карстови води. От ляво - в палеоген-неоген; от дясно - в протерозой

Извършват се два вида мониторинг на подземни води - за качество (химично състояние) и мониторинг за количество (количествено състояние).

По данни на ИАОС в следващата таблица са представени резултатите от извършения мониторинг на подземни води - мониторингов пункт BG3G00000PT051 – Беден, Извор – НИМХ №39а, Каптиран карстов извор „Вриса“, село Беден за периода 2019-2021 г.

Таблица 3.2 - 5. Средни измерени стойности на основни физико-химични показатели на подземно водно тяло с код BG3G00000PT051 - Карстови води - Настан - Триградски басейн

Показател	Мярка	2019 г.	2020 г.	2021 г.
Активна реакция	pH	7,5	7,04	7,7
Амониеви йони	mg/dm^3	0,281	0,304	0,157
Електропроводимост	uS/cm	266	301	277,5
Калий	mg/dm^3	0,75	0	0
Калций	mg/dm^3	48,095	0	0
Магнезий	mg/dm^3	4,31	0	0
Натрий	mg/dm^3	1,49	0	0
Нитратни йони	mg/dm^3	1,283	2,215	1,525
Разтворен кислород	mg/dm^3	6,55	6,3	7,77
Температура на водата	°C	10,8	12	11,35
Флуориди	mg/dm^3	0,2	0,2	0,2

- **Зони за защита на водите**

Зоните за защита на водите са регламентирани в чл. 119а, ал. , т. 1 - 5 от Закона за водите и се определят и актуализират на всеки шест години с ПУРБ.

Зони за защита на питейните води са териториите, които са определени за защита на водните тела, от които се добива вода за питейно-битови нужди, включително санитарно-охранителните зони, учредени около водохващанията за добив на питейни води.

На територията на община Девин има три повърхностни водни тела, съгласно чл. 119а, ал. 1 от ЗВ, за питейни води, описани в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 6. Повърхностни водни тела за питейни нужди на територията на община Девин

Код на водното тяло	Код на зоната за защита на водите	Име на водното тяло	Речен басейн
BG3MA600L133	BG3DSWMA600L133	Язовир Въча	Марица
BG3MA600R141	BG3DSWMA600R141	Река Широколъшка с всички нейни притоци	Марица

BG3MA600R142	BG3DSWMA600R142	Река Въча и притоци от извори до вливане на река Широколъшка	Марица

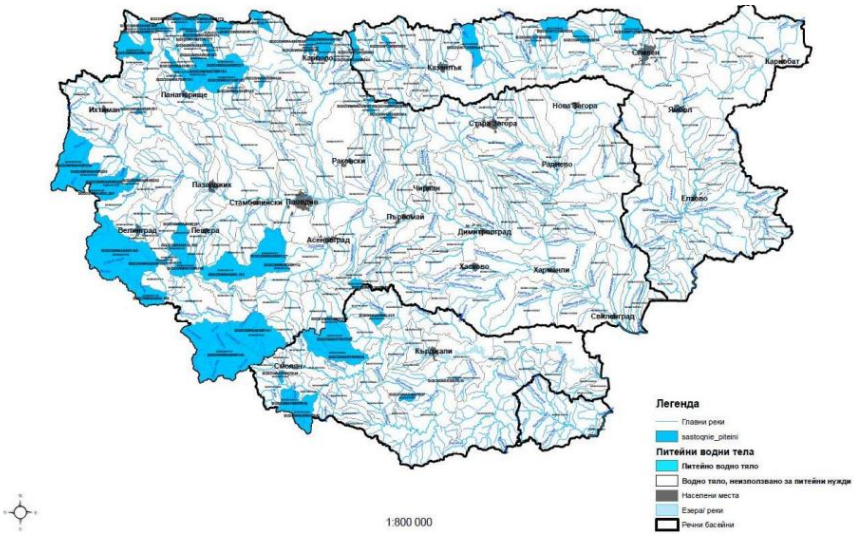

Фигура 3.2 - 4. Повърхностни водни тела за питейни нужди на територията на Източнобеломорски район

Всички подземни водни тела са определени като зони за защита на подземните води за питейно-битово водоснабдяване. За зоните за защита на питейните води, основната екологична цел е: „намаляване на необходимостта от пречистване на водите преди тяхното използване и осигуряване на проектното количество във водовземните съоръжения“.

В ПУРБ за зони за защита на подземните води за питейно-битово водоснабдяване е заложено следното основно действие, за тяхното опазване: прилагане на правилата за добра земеделска практика за водни тела, определени като зони за защита на водите, предназначени за питейно водоснабдяване в райони, в които е установен риск от замърсяване с нитрати.

На територията на община Девин попадат 4 подземни водни тела, които са защитени, описани в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 7. Подземни водни тела за питейни нужди на територията на община Девин

Код на водното тяло	Код на зоната за защита на водите	Име на водното тяло
BG3G0000PgN020	BG3DGW0000PgN020	Пукнатинни води - Пещера - Доспат
BG3G00000Pt041	BG3DGW00000Pt041	Карстови води - Централен Родопски масив

BG3G00000Pt050	BG3DGW00000Pt050	Пукнатинни води - Централен Родопски комплекс
BG3G00000Pt051	BG3DGW00000Pt051	Карстови води - Настан - Триградски басейн

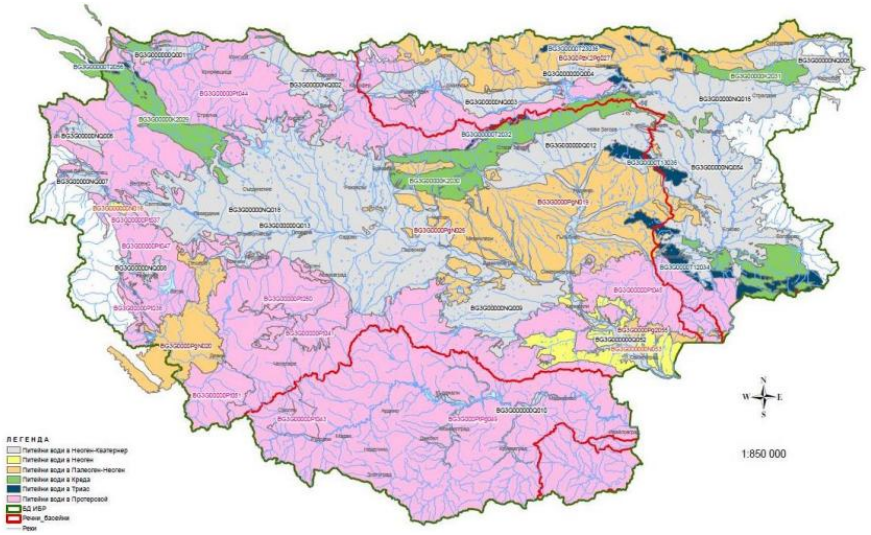

Фигура 3.2 - 5. Подземни водни тела за питейни нужди на територията на Източнобеломорски район

- **Санитарно-охранителни зони**

На територията на община Девин има 13 санитарно-охранителни зони, определени в съответствие с изискванията на Наредба №31/2000 за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на санитарно-охранителни зони около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и около водоизточниците на минерални води, използвани за лечебни, профилактични, питейни и хигиенни нужди.

- **Зони за опазване на стопански ценни видове риби и други водни организми**

Зони за опазване на стопански ценни видове риби и други водни организми се определят съгласно изискванията на Закона за рибарството и аквакултурите (ЗРА), Наредба №4/2000 за качеството на водите за рибовъдство и за развъждане на черупкови организми и утвърдения от Министъра на МОСВ Списък на стопански ценни видове риби и други водни организми.

В община Девин са определени 3 зони за опазване на стопански ценни видове риби и други водни организми, представени в таблицата представена на следващата страница:

Таблица 3.2 - 8. Зони за опазване на стопански ценни видове риба

Код на зоната	Име на зоната	Географско описание на зоната	Стопански ценни видове риба	Код на водното тяло, попадащо в зоната
BG3FSWMA600R142	Река Буйновска с притоците й	От изворите до горния мост на местност „Попини лъки“	Балканска пъстърва (Salmo trutta fario)	BG3MA600R142
BG3FSWMA600L134	Река Въча	От моста на местността „Забрал“ до бетонен брод, намиращ се до портала на бившия ДАП и от стената на язовир „Цанков камък“ до ВЕЦ под село Михалково		BG3MA600L134
BG3FSWMA600R141	Река Широколъшка с притоците й	Река Широколъшка с притоците й		BG3MA600R141

- **Минерални води**

На територията на община Девин има 4 находища на минерални води, които са:

- **Беденски бани - село Беден**

Минералните извори при Беденски минерални бани се намират в долината на река Широколъшка, на десния й бряг, не далеч от село Брезе и на 12 km източно от град Девин. Общия дебит е 6,6 l/s, а температурата на водата е 76°C. Водата е хидрокарбонатно-сулфатно-натриева, с повишено съдържание на въглероден диоксид (около 240 mg/l) и минерализация - 1,7-1,8 g/l. Чрез топлопровод около 4,5 l/s от дебита са отвеждани в град Девин, а около 2 l/s се запазват за нуждите на местните бани.

- **Михалково - село Михалково**;

Михалковската минерална вода извира на 750 m надморска височина и е с дебил от около 480 l/min. Тя е най-силно газираната въглекисела вода в страната. Благоприятна е за лечение на сърдечно-съдови заболявания, на храносмилателния апарат, на нервната система и ендокринни обмени.

- **„Настан - I“ - квартал Настан, град Девин**;
- **„Настан - II“ - квартал Настан, град Девин**.

Двата извора в квартал „Настан“ се намират на 6 km от град Девин, на двата бряга на река Въча, в непосредствена близост до квартала. Имат температура на водата от 19-21°C. Водата е хидрокарбонатно-калциева, с минерализация 0,3 g/l.

Други по-малки извори на територията, са:

„Барутено“ или **„Сярно“** изворче - намира се в западната част на град Девин и е с дебит от 0,150 l/s и температура от 16°C. Водата е хидрокарбонатно-натриева с минерализация от 0,2 g/l.

Минерален извор №1 се намира на левия бряг на река Девинска в двора на бившата Балнеолечебница в град Девин. Дълбочината на сондажа е 770 m, дебитът е 1,8 l/s, а температурата 37°C. Водата е сулфатна хидрокарбонатно-натриева.

Минерален извор №2 е на десния бряг на река Въча на юг от квартал „Настан“. Сондажът е дълбок 610 m, температурата на водата е 18°C, а дебитът - 0,014 l/s.

Минерален извор №3 се намира на левия бряг на река Девинска, около 1 km западно от Балнеолечебницата в края на град Девин. Дълбочината на сондажа е 1 093,6 m. Водата е с дебит от 10 l/s, съдържа микроелементите литий, стронций и барий и има температура от 42°C.

Минерален извор №4 се намира на левия бряг на река Девинска, западно от бившата Балнеолечебница и на 500 m от сондаж №3. Дълбочината му е 718 m, водата има дебит от 6 l/s и температура от 47°C.

- **Източници на замърсяване**

Източниците на замърсители във водните обекти - заустване на формирани отпадни води в повърхностен воден обект, на територията на община Девин, по данни на РИОСВ - Смолян, са 14 броя. Съгласно данни от проведен собствен/контролен мониторинг на замърсителите, не за всички обекти има превишения.

Източници на замърсители с установени превишения, са: „П.А.Л.-БГ“ ЕООД - „Рибарник и рибопреработвателен цех“ в село Беден, с най-голям набор от изпускани замърсители във водните обекти; „Въча 77“ ЕООД - бетонов възел, град Девин; ПСОВ - Триград, село Триград; ПСОВ - Грохотно, село Грохотно - изключително голям брой замърсители; Канализация - град Девин; „Хидро-Девин“ АД - Трошачо-миячна сортировъчна инсталация (ТМСИ) „Забрал“ - град Девин; „Драма“ ЕООД - ТМСИ „Настан“, град Девин.

Основен замърсител на водни обекти на територията на община Девин е частично изградената канализационна мрежа. Отсъствието на ПСОВ, която да поеме отпадните води от град Девин, тъй като тяхното количество там е най-голямо, а те се заустват

директно в река Девинска, която при маловодие не успява да разсее миризмите и те се усещат в общинския център.

Община Смолян

➢ Повърхностни водни тела

Водните обекти на територията на община Смолян се отнасят към две категории повърхностни води - река и езеро, като за категория река, са идентифицирани повърхностни води тип R3 - планински тип реки.

Реките, преминаващи през територията, които формират повърхностния отток на водите, са реките Арда, Черна, Бяла, Малка Арда, Мугленска (Тенес дере) и Широколъшка.

На територията съществуват 6 броя микроязовири с общо количество на полезния обем над 800 хил. m^3 - „Лагера“, местност Смолянски езера, „Кирянов гьол“, град Смолян, „Барутин“, село Горна Арда, „Горово“, село Горово, „Хайдушки поляни“, местност Имарет дере и „Пампорово“, курортен комплекс „Пампорово“.

Всички микроязовири са строени за рибовъдство и напояване и поради това са категоризирани като водни обекти от втора категория. Нужно е тяхното поддържане, както и мониторинг на водите в тях.

Повърхностните водни тела, преминаващи през територията на община Смолян, са представени в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 9. Повърхностни водни тела в община Смолян

№	Код на водното тяло	Наименование на водното тяло
1.	BG3MA600R142	Река Въча и протоци, от извора до вливане на река Широколъшка
2.	BG3MA600R141	Река Широколъшка с всички нейни притоци
3.	BG3AR800R033	Извор на Черна река до град Смолян
4.	BG3AR800R030	Черна река от град Смолян до устие
5.	BG3AR800R031	Бяла река и нейните притоци - питейно-битово водоснабдяване (ПБВ)
6.	BG3AR700R029	Малка Арда - ПБВ

7.	BG3AR900R046	Река Арда от извори до вливане на Сивинска - село Смилян
8.	BG3AR900R045	Река Арда от река Сивинска до град Рудозем
9.	BG3AR900R044	Река Елезово, село Кошница - ПБВ
10.	BG3AR900R043	Река Сивинска - ПБВ

Относно езерата, интересен хидроградски обект в община Смолян са Смолянските езера, които са 8 броя и са разположени по левия склон на долината на Черна река. По произход са свлачищни езера и са една от най-известните природни забележителности в района и с разнообразния си животински и растителен свят привличат множество туристи и риболовци. Най-високо е разположено езерото под връх Сечимека - то е и най-дълбоко (4,5 m) и с дължина от 150 m.

С категория езеро на територията на община Смолян е определен един тип езера (язовири), всяко от които с площ под 500 ha, се определя като самостоятелно водно тяло и това са „Смолянски езера“ - тип L3 - планински тип езера: BG3AR800L041 „Смолянски езера”.

Таблица 3.2 - 10. Състояние на повърхностните водни тела на територията на община Смолян за 2021 г.

Код на водното тяло	Наименование на водното тяло	Речен тип	Биологични показатели	Физико-химични показатели	Екологичен потенциал	Химично състояние
BG3MA600R141	Река Широколъшка с всички нейни притоци	R3	Добро	Добро	Добро	Добро
BG3MA600R142	Река Въча и протоци, от извора до вливане на река Широколъшка	R3	Добро	Добро	Добро	Добро
BG3AR900R043	Река Сивинска - ПБВ	R3		Добро	Добро	Добро
BG3AR900R044	Река Елезово, село Кошница - ПБВ	R3		Добро	Добро	Добро
BG3AR900R045	Река Арда от река Сивинска до град Рудозем	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро

BG3AR900R046	Река Арда от извори до вливане на Сивинска - село Смилян	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро
BG3AR800R033	Извор на Черна река до град Смолян	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро
BG3AR800R031	Бяла река и нейните притоци - питейно-битово водоснабдяване (ПБВ)	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро
BG3AR800R030	Черна река от град Смолян до устие	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро
BG3AR800L041	Смолянски езера	L3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро
BG3AR700R029	Малка Арда - ПБВ	R3	Умерено	Умерено	Умерено	Добро

Само първите четири повърхностни водни тела с кодове: BG3MA600R141, BG3MA600R142, BG3AR900R043, BG3AR900R044 се намират в добро състояние по всички показатели. Всички повърхностни водни тела се намират в добро химично състояние, а освен гореспоменатите четири, всички останали се намират в умерено състояние по биологични и физико-химични показатели и в умерен екологичен потенциал.

- **Подземни водни тела**

Подземните водни тела на територията на община Смолян са 4 броя, представени в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 11. Подземни водни тела на територията на община Смолян

№	Код на водното тяло	Наименование на водното тяло
1.	BG3G00000Pt043	Карстови води - Смолянски масив
2.	BG3G000PtPg049	Пукнатинни води - Източно Родопски комплекс
3.	BG3G00000Pt050	Пукнатинни води - Централен Родопски комплекс
4.	BG3G00000Pt051	Карстови води - Настан - Триградски басейн

Таблица 3.2 - 12. Количествено състояние на подземните водни тела

Код на водното тяло	Наименование на водното тяло	Естествен ресурс, l/s	Необходими количества за екосистемите, l/s	Разполагаеми ресурси, l/s	Експлоатационен индекс, %
BG3G00000Pt043	Карстови води - Смолянски масив	1 126	58	1 068	2,35
BG3G000PtPg049	Пукнатинни води - Източно Родопски комплекс	10 753	-	10 752	3,53
BG3G00000Pt050	Пукнатинни води - Централен Родопски комплекс	2 831	-	2 831	2,51
BG3G00000Pt051	Карстови води - Настан - Триградски басейн	4 773	-	4 773	10,21

Качеството на подземните води се определя от антропогенното въздействие, което се изразява в различни типове замърсявания от точкови и дифузни източници. Общата оценка на химичното състояние на подземните водни тела, е представена в следващата таблица:

Таблица 3.2 - 13. Обща оценка по химично състояние на подземните водни тела

Код на водното тяло	Наименование на водното тяло	Химично състояние	Показатели на замърсяване
BG3G00000Pt043	Карстови води - Смолянски масив	Добро	-
BG3G000PtPg049	Пукнатинни води - Източно Родопски комплекс	Лошо	Цинк (Zn) - 2,30 mg/l
BG3G00000Pt050	Пукнатинни води - Централен Родопски комплекс	Добро	-
BG3G00000Pt051	Карстови води - Настан - Триградски басейн	Добро	-

От направената обща оценка на химичното състояние на подземните водни тела става ясно, че всички се намират в добро химично състояние, без едно - **BG3G000PtPg04 Пукнатинни води - Източно Родопски комплекс**, което е с превишена норма на замърсителя цинк (Zn).

Подземно водно тяло **Карстови води - Смолянски масив, с код BG3G00000Pt043** е разположено в южната част на Източнобеломорски район. Водоносният хоризонт е изграден от мрамори - ерозирали, гнайси, калкошисти, амфиболити, а покриващите подземното водно тяло пластове в зоната на подхранване - конгломерати, пясъчници, аргилити, мергели. То има обща площ от 158 km^2, средна дебелина от 1 до 500 m, среден модул на подземния отток - 5 $l/s/km^2$. Подхранването на карстовия поток се случва чрез валежите, от пукнатинната вода на риолитовия покров. В откритият карст водата е силно уязвима на замърсяване.

Подземно водно тяло **Карстови води - Настан - Триградски басейн, с код BG3G00000Pt039** е разположено в югозападната част на Източнобеломорски район. В мраморния комплекс са развити типични повърхностни и подземни карстови форми - пропасти, понори, пещери и други, една част от реките (река Широколъшка) при навлизане в басейна получават само подхранване, а други - реките Буновска, Триградска и Мугленска - губят изцяло или по-голямата част от водите си, като в самия басейн водата в коритата им неколкократно се появява и изчезва. При всяко ново появяване дебитът им се увеличава, като река Кричим взема началото си от карстовия басейн. Водоносният хоризонт е изграден от мрамори, а покриващите подземното водно тяло пластове в зоната на подхранване, са риолити и риодацити.

Подземното водно тяло има площ от 228 km^2, средна дебелина от 1 до 500 m и среден модул на подземния отток от 10 $l/s/km^2$.

Подземното водно тяло се подхранва от инфилтрация на валежни води, втичащи се в него реки и дерета, частично от кондензацията на водните пари на въздуха, движещ се в зоната на аерация. Посоки и степен на обмен с повърхностни води - подхранва и дренира, пряк обмен с повърхностни водни тела, а генералната посока на движение на карстовия поток е от югоизток на северозапад. Това е най-горния хоризонт, пряко изложен на повърхностно замърсяване. ,

- **Минерални води**

На територията на община Смолян има установени 7 минерални извора, но свойствата на техните води не са добре проучени. Минералните извори, са - извор Влаховски, намиращ се на левия бряг на река Черна, под село Влахово и 6 извора в района на село Могилица, които не са проучвани по отношение на количествените и качествените им показатели, поради което не се използват с лечебни цели.

Два от тях - сондажите в село Киселчово и в Бързелово дере , са термални, с температура над 40°C.

- **Източници на замърсяване**

Основното замърсяване на повърхностните (реките и деретата) и подземните водни тела на територията е с органични вещества от отпадните битови води, което влияе върху качествата им. Липсата на пречиствателни съоръжения и заустването на отпадните води от канализацията директно в реките и деретата води до постоянно натоварване на водните течения с органични замърсители.

До момента на въвеждането в експлоатация на Градската пречиствателна станция за отпадни води - ГПСОВ - Смолян, единствената действаща ПСОВ е изградена през 1985 г. за пречистване на водите в к. к. „Пампорово“, а останалите населени места не разполагат с изградени пречиствателни съоръжения.

Ниската ефективност на пречистване на наличните пречиствателни съоръжения в предприятията от хранително-вкусовата промишленост, е една от многото причини за съществуващото замърсяване на водоприемниците, в които се заустват производствените отпадни води.

Пречиствателните станции на мандрите в селата Славейно и Кутела, на „Смиледа“ ЕООД - село Смилян, се намират в лошо техническо състояние, не се поддържат и експлоатират правилно и се нуждаят от реконструкция или изграждане на нови съоръжения.

Отпадните води от промишлен и битов произход предизвикват замърсявания на водите на река Черна, която се оттича в посока Република Гърция.

Таблица 3.2 - 14. Генерирани отпадъци по кодове от ПСОВ - Смолян

№	Код на отпадъка	Вид на отпадъка
1.	19 08 01	Отпадък от решетки и сита
2.	19 08 02	Отпадък от пясъкоуловители
3.	19 08 05	Утайки от пречистване на отпадни води

Според действащата нормативна уредба, отпадъците описани по-горе в таблицата, се класифицират като неопасни.

Отпадъците от площадката на ПСОВ до депо за твърди битови отпадъци в местността Теклен дол, се транспортират по следния маршрут - площадката на ГПСОВ -

Смолян по локален път до път Е-76, по път Е-86, към квартал „Устово“ в посока град Смолян и от там по път град Смолян - село Мугла и после се отбива по довеждащ път до депото.

Отпадъците от решетки, сита и пясъкоуловители се транспортират от фирма „Титан - Клинър“ до депо за битови отпадъци. Обезводнената утайка от пречистването на отпадните води се транспортира до депо за ТБО със собствен транспорт на оператора ВиК - ЕООД, град Смолян.

3.3. Почви и терени - качество, нарушения, състояние и особености

Съгласно почвено-географското райониране на Република България, територията на МИГ „Девин - Смолян“ попада в Балканско-Средиземноморската почвена подобласт, с провинция/район - Западнородопска планинска провинция.

Фигура 3.3 - 1. Почвено-географско райониране на Република България

Западнородопската планинска провинция представлява система от заоблени и широки планински ридове, покрити с гори, които на места са унищожени. Почвената покривка е представена от следните почвени типове - кисели кафяви планинско-горски почви, които вече са затревени, поради вторично възникналите ливади.

Ограничени територии, изградени от варовици и други карбонатни скали, се заемат от рендзини или рендзини с наситени кафяви планинско-горски почви. Срещат се още и ранкети и литосоли, но по-слабо.

Работните земи в тази провинция са малко и се използват най-вече за отглеждането на картофи, а основен проблем за тяхното опазване се явява почвената ерозия.

Поради разположението на местната група в Родопите и по-конкретно в Западни Родопи, геоложкият строеж на територията се характеризира с блоково-разломна структура.

Западните Родопи са изградени от допалеозойски и палеозойски метаморфни скали, като най-често срещаните са гнайси, слюдени шисти и мрамори. При херцинското нагъване - през палеозойската ера, са се образували три полегнали в посока юг-югоизток антиклинали - Севернородопска, Среднородопска и Западнородопска.

Техните ядки са изградени от южнобългарски гранити, покрити от метаморфна мантия. През терциера в понижения са се образували езера (Смолянско), в които са се отлагали седименти - пясъчници и конгломерати. Появявала се е вулканска дейност, в резултат на която са се образували обширни лавови покриви от риолит.

Геодинамичните особености на Родопския масив и на териториите около тази забележителна тектонска област в централната част на Балканския полуостров, са тясно свързани с еволюцията на структурите на горната мантия под Балканския полуостров.

Анализи на множество автори през последните петдесет десетилетия, показват Родопския регион като зона лежаща над висококоростно мантийно тяло, чиято горна повърхност е на около 140 km дълбочина. Първите по-подробни профили на горната мантия и на земната кора под Родопския регион, основаващи се на публикувани данни за скоростните неоднородности и на интерпретации на гравитационното и магнитно полета, напълно подкрепят идеята за съществуването на субдуцирано относително по-тежко вещество.

Правен е и опит да се очертае горната повърхност на тази маса, като е използвана 1% изолиния на сравнително по-високи скорости на сеизмичните вълни. Предполага се, че горната повърхност на по-тежкото тяло е най-плитка (около 100 km) под остров Тасос, Република Гърция, след което затъва в посока североизток и достига до 210 km дълбочина, в близост до северните граници на Родопите - под Средногорието.

Неговите граници са отбелязани с повишени стойности на повърхностния топлинен поток - над 60 mW/m^2, и повишена сеизмична активност - земетресения с магнитуд над 6,0. Така се очертават териториите с най-висока степен на съвременни деформации около Родопите и потвърждават възможността за все още съществуващо движение на тежкото тяло в мантията.

Моделът на съвременната структура на литосферата под Родопите се съгласува добре със съществуващите данни. Навлачният и разломен характер на най-горната част на земната кора е резултат от терциерната колизия между Евроазиатската и Афро-Арабската плочи. Над най-издигнатите части на субдъциралната литосфера (вероятно откъслек от тежката плоча на Вардарската зона), се наблюдава надебеляване на земната кора, като резултат от сложни структурно-тектонски процеси в най-засегнатите области от колизията.

Потъването в посока север-североизток на тежката литосфера в мантията, създава условия за издигане на разтопено вещество с по-ниска плътност. Съвременната сеизмична активност около Родопите се явява индикатор, че субдукцията под този район не е затихнал процес.

Община Девин

Основно разпространеният почвен тип в община Девин е този на кафявите горски почви, но се срещат още и хумусно-карбонатни почви (рендзини), разпространени върху варовици и мрамори (кисели скали), както и алувиално-ливадни почви, срещащи се около речните тераси.

Съгласно Програмата за почвен мониторинг от I-во ниво - широкомащабен мониторинг за 2020 г., Регионална лаборатория - Смолян взема проби от - град Девин, квартал Настан и сели Триград. В нито един от пунктовете не са отчетени превишения.

Общото състояние на почвите и терените в общината се определя като добро, а почвената покривка в района е формирана главно от кафяви горски почви, плитки и средно ерозирани.

Геоложките и морфоложките условия в района благоприятстват развитието на най-разпространения деградационен процес у нас - ерозията, и точно обработваемите земи, са най-силно повлияни от тези процеси.

От физико-геоложките процеси и явления, в района на община Девин са развити най-вече свлачища и срутища, като свлачищата се образуват в по-стръмните участъци.

На територията са регистрирани 6 свлачища, от които 2 стабилизирани и 4 потенциални.

Под влияние на урбанизацията и промишлената дейност, голяма част от почвите в района, са се трансформирали в антропогенни. При тези условия, почвите в

съществуващия профил бавно, но прогресивно се изтощават, замърсяват и изменят в отрицателна посока в сравнение с първоначалното им естествено състояние.

Заблатяването на почвите се формира от много високото ниво на подпочвените води, но съгласно данни на РИОСВ - Смолян, няма информация за наличие на заблатени почви в община Девин.

В РИОСВ - Смолян няма налична информация и по отношение на засегнати от ерозия площи в района на общината. За определянето на действителния риск от ерозия на почвата, са използвани данни от периода 2018 г., 2019 г. и 2020 г., които са получени въз основа на Американския ГИС-модел USLE за изчисление на риска от ерозия, който е пригоден за българските условия от института по почвознание „Никола Пушкаров“.

Таблица 3.3 - 1. Риск от ерозия на почвата в община Девин

Риск от ерозия	Относителен дял					
	2018 г.		2019 г.		2020 г.	
	ha	%	ha	%	ha	%
Обща площ на общината	57 368	100	57 368	100	57 368	100
Много слаб действителен риск	0	0	0	0	0	0
Слаб действителен риск	0	0	0	0	0	0
Слаб до умерен действителен риск	0	0	900	1,57	0	0
Умерен действителен риск	2 025	3,53	600	1,05	110	0,19
Умерен до висок действителен риск	4 777	8,33	500	0,87	1 450	2,53
Висок действителен риск	0	0	2 600	4,71	200	0,35
Много висок действителен риск	700	1,22	9 100	15,86	12 250	21,35

Въпреки че интензитетът на ерозията за територията на общината намалява: за 2018 г. - 10,5 t/ha/y, за 2019 г. - 9,5 t/ha/y и за 2020 г. - 8,5 t/ha/y, то площите, респективно и процентите на ерозията с много висок действителен риск се увеличава пропорционално през годините - през 2018 г. - 1,22%, през 2019 г. - 15,86% и през 2020 г. - 21,35%.

От 2019 г. се наблюдава значителна промяна в средногодишния интензитет на плоскостната ерозия, тъй като са включени и териториите с надморска височина над 1 200 m.

Вкисляването на почвите, се образува главно под въздействие на природни и антропогенни фактори. Източник на повишена киселинност в почвата при естествени

условия, се явяват главно органичните киселини, които се образуват при разлагането на растителните остатъци и просмукващи се с атмосферната влага в почвата.

Почвата се вкислява по-интензивно, когато с реколтата се изнасят значителни количества калций (Ca) и магнезий (Mg) и не се връщат обратно в почвата.

Вкисляването, което се дължи на антропогенни фактори, се установява при извършването на интензивно минерално торене с големи количества азотни торове, внасяни под формата на амониев сулфат ($(NH_4)_2SO_4$), амониев хлорид (NH4Cl), амониев нитрат (NH_4NO_3) и други.

Почвите могат да се вкисляват и под действието на киселинни промишлени отпадъци, главно серни и азотни съединения. Те попадат най-често в почвата с така наречените киселинни дъждове, но у нас към момента те са с ограничено значение.

В община Девин няма разположен пункт за мониторинг за вкисляване на почвите.

Засоляването и алкализирането на почвите е свързано както с природни въздействия, така и с антропогенни. Обикновено засоляването и алкализирането се случват при по-високо съдържание на водоразтворими соли в почвите - измиване на солите по дълбочина през пролетния период и леко увеличаван - през есенния сезон.

В обхвата на РИОСВ - Смолян не се провежда мониторинг за засоляване на почвите.

Намаляване съдържанието на органичен въглерод/хумус води до обезструктуряване на почвите, с последващо влошаване на водно-физичните показатели и намаляване на тяхната продуктивност. Дехумификацията предполага понижаване на буферността на почвите по отношение на химически замърсявания, както и до ускоряване на ерозионните процеси и влошаване на генния фонд и биоразнообразието.

Съгласно предоставени данни от НСМОС на ИАОС, на територията на община Девин има разположен един пункт, с номер - №165, в землището на село Триград, а пробите са взети през 2020 г.

Таблица 3.3 - 2. Скала за оценка на съдържанието на биогенни елементи в почвата

Параметри	Орг. C, g/kg	Общ N, g/kg	Общ P, mg/kg
Много ниско	< 5	< 0,98	< 398
Ниско	5 - 10	0,98 - 1,33	398-553
Средно	10 - 15	1,33 - 1,95	553 - 924
Високо	15 - 25	1,95 - 2,86	924 - 1 599

Много високо	> 25	> 2,86	> 1 599

Таблица 3.3 - 3. Средна концентрация на биогенни замърсители в почвите от пункт №165 за 2020 г.

Показател	Средна стойност	
	Дълбочина 0-10 cm	Дълбочина 10-40 cm
Общ органичен въглерод, g/kg	18,36	16,42
Общ фосфор - P, mg/kg	1 219,66	1 051,66
Азот, g/kg	1,29	1,72

Съгласно представените в таблица 3.3 - 2 референтни стойности за съдържанието на биогенни елементи в почвите се вижда, че на дълбочина 0-10 cm съдържанието на органичен въглерод е високо (между 15 и 25 g/kg), съдържанието на общ фосфор също е високо (924 - 1 599 mg/kg), а съдържание на азот - ниско (0,98 - 1,33 g/kg).

На дълбочина 10-40 cm съдържанието на органичен въглерод остава високо (между 15 и 25 g/kg), но спрямо по-горния слой намалява леко, съдържанието на общ фосфор също остава високо (924 - 1 599 mg/kg), но и неговата стойност намалява, спрямо по-горния слой, докато съдържанието на азот вече е средно (1,33 - 1,95 g/kg), т.е. бележи се покачване, спрямо почвен горния слой.

Сред основните причини за изтощаването на почвите, са изгарянето на стърнища, пълна липса на органично торене, бърза минерализация на органичното вещество, причинена от прекомерната небалансирана химизация в селското стопанство и най-вече плоскостната водна ерозия, която е в средна и силна степен на развитие.

Замърсяването на почвите с тежки метали има различни източници - чрез атмосферата от праха който се утаява и падането на дъждове, от производствени отпадъци, автомобилни отпадъци, химизация в селското стопанство, поливане на земеделски земи с отпадни води и много други.

Оценката на екологичния статус на почвите в община Девин, е направена на база данни от НСМОС, подсистема „Почви“ на ИАОС. За целта са взети данните за наличните концентрации на тежки метали и металоиди (ТММ) - As, Hg, Cd, Cu, Ni, Cr, Pb, Zn и Co, от пункт №165, находящ се в землището на село Триград.

Таблица 3.3 - 4. Средни концентрации на неорганични компоненти в почвите от пункт №165 за 2020 г.

Показател	Средна стойност	
	Дълбочина 0-10 cm	Дълбочина 10-40 cm
Арсен (As)	6,60	7,03
Никел (Ni)	20,01	27,76
Кадмий (Cd)	0,27	0,26
Кобалт (Co)	12	12
Мед (Cu)	15,10	15,20
Олово (Pb)	17,12	18,31
Цинк (Zn)	95,40	80,96
Живак (Hg)	0,10	-
Хром (Cr)	29,60	35,91
pH в $CaCl_2$	5,72	5,86
pH в H_2O	6,39	6,48

През 2020 г. са взети проби от две дълбочини - 0-10 cm и 10-40 cm, и е установено, че няма налични превишения на пределно допустимите концентрации (ПДК) при анализите на взетите извадки от пункта.

Проследявайки динамиката на наблюдаваните индикатори, се установява, че те са в границите на нормите, много под максимално допустимите концентрации (МДК), съгласно Наредба №3 за норми относно допустимото съдържание на вредни вещества в почвата от 2008 г.

Данните на РИОСВ - Смолян показват, че не се наблюдават превишения на ПДК при взетите и анализирани проби, а резултатите за ТММ през 2020 г. в сравнение с предходни години са с близки стойности, т.е. няма промяна на цялостната картина.

Един от основните устойчиви органични замърсители (УОЗ), се явява органичните пестициди, които са масово използвани в селското стопанство през 60-те години на XX век. Останалите неизползвани препарати са събрани и се съхраняват в складове, разположени на територията на бившите Трудово-кооперативни земеделски стопанства (ТКСЗ).

Таблица 3.3 - 5. Средни концентрации на пестициди от повърхностен слой на почвата в пункт №165 за 2020 г.

Показател	Средна стойност, mg/kg
Алдрин	0,001
Диелдрин	0,001
Ендрин	0,001
Линдан	0,001
Мирекс	0,001
Пентахлорфенол	0,01
Хептахлор	0,001
Хлордекон	0,02
Хексахлорциклохексан	0,001
ДДТ	0,001

На територията на община Девин е разположена една площадка с 8 стомано-бетонни Б-Б кубове, разположени в град Девин, местност „Забрал“, където се съхраняват 11 500 kg негодни за употреба препарати за растителна защита (ПРЗ) с неизяснен вид.

РИОСВ - Смолян извършва ежегодни проверки за установяване на нарушения относно състоянието на кубовете, както и прилежащия им терен. Същите са оградени с метални ограждения, а след извършената проверка не се установяват нарушения.

Основният натиск по отношение на запазеността на почвите с биогенни елементи идва от селското стопанство и по-специално - небалансираната употреба на торове в миналото. През последните години се отчита стабилизиране на потреблението на торове и ПРЗ в нива, които не са притесни относно въздействията им върху околната среда и в многократно по-малки количества в края на XX век.

По данни на ИАОС за 2020 г. не са регистрирани превишения на показателите за замърсяване с УОЗ пестициди, включително и нефтопродукти. Данните от провеждания почвен мониторинг показват, че показателите са в границите на ПДК.

Община Смолян

Съгласно Програмата за почвен мониторинг от ниво I - широкомащабен мониторинг, през 2020 г., от Регионална лаборатория - Смолян са взети проби от следните пунктове, както следва: село Солища и село Киселчово. Извадките са изпратени за изпитване в Регионални лаборатории към ИАОС в страната. В нито един от двата пункта не са установени превишения.

Всички обекти на територията на РИОСВ - Смолян, попадащи в обхвата на Програмата за отстраняване на минали екологични щети са завършени.

Дифузното замърсяване на почвите се оценява чрез определяне на концентрациите на ТММ в почвени проби, а почвено изпитване на територията на Смолянска област, се извърша от Регионална лаборатория - Смолян. Наблюдаваните показатели са: As, Hg, Cd, Cu, Ni, Cr, Pb, Zn, Co, общ азот (N), общ фосфор (P), органичен въглерод, активна реакция на почвата (pH), нитратен азот, общ въглерод, УОЗ, обменна плътност, влагосъдържание, специфична електропроводимост, гранулометричен състав.

Съгласно Програмата за широкомащабен почвен мониторинг от ниво I, през 2020 г. е извършено пробонабиране и обследване на извадки в пункт в село Солища. Резултатите от почвения мониторинг са публикувани в Годишния доклад за състоянието на околната среда на РИОСВ - Смолян за 2021 г., а от направените анализи на взетите почвени извадки от пункта не се наблюдават превишения на ПДК.

Съгласно същата Програма е извършено пробонабиране и обследване на извадки през 2021 г. и в пункт в село Чокманово, като резултатите от почвения мониторинг, са публикувани Годишния доклад за състоянието на околната среда на РИОСВ - Смолян за 2022 г. От направените анализи на почвените извадки от пункта в село Чокманово, се отчита завишение на показателя Ni - никел. Пунктът е със статут на настоящо земеползване „ливада“ или „нива“ и най-вероятно замърсяването е фоново.

Отново по Програмата за широкомащабен почвен мониторинг от I-во ниво, през 2022 г. е извършено пробонабиране и обследване на извадки в пунктове в селата Момчиловци и Киселчово.

На територията на община Смолян са разположени два склада за съхранение на негодни за употреба ПРЗ - в село Търън и в местност „Герзовица“, землището на град Смолян.

Таблица 3.3 - 6. Складове за съхранение на негодни за употреба ПРЗ и количествата им, kg

Местоположение	Количество, kg	
	Твърди	Течни
Село Търън	8 600	400
Местност „Герзовица“	33 650	3 370

През 2021 г. са направени проверки и на двата склада и не са установени нерегламентирани изпразвания, разливи и разпиляване на препарати, нарушения в съхранението им, както и в целостта на сградите. Не са нарушавани огражденията, ограничаващи достъпа на хора и животни до складовете.

При планова проверка на РИОСВ - Смолян през 2022 г. на склада за съхранение на негодни за употреба ПРЗ в село Търън, е установено натрупване на скални и земни маси в канавката, разположена в задната част на сградата, достигайки до долните вентилационни отвори, което създава условия за навлизане на дъждовна вода в склада.

След установяването на тази неизправност, са дадени предписания на кмета на община Смолян за почистване на канавката в задната част на сградата и страничните такива от свлечените скални и земни наноси, както и премахване на тревната и храстовидната растителност около постройката. Извършена е последваща проверка на място от РИОСВ - Смолян, при която е установено, че същите са изпълнени.

По данни на Годишните доклади за състоянието на околната среда на РИОСВ - Смолян за периода 2020 - 2022 г., няма налични данни за засегнати площи, местоположението и развитието на ерозионните процеси, както и за финансирани проекти за предотвратяването на ерозията, които да се изпълняват на територията на община Смолян.

На територията на общината, в местността „Рожен“, землището на село Соколовци, е разположен пункт за пробонабиране, контрол и опазване на почви от вкисляване, съгласно НСМОС към ИАОС.

През 2022 г., съгласно Програмата за почвен мониторинг от II-ро ниво - вкисляване, са взети и анализирани извадки от пункта „Рожен“ в землището на село Соколовци. Резултатите от анализираните извадки показват киселинно-алкално равновесие на почвата, със стойност на pH (KCl) - 3,5 до 4,5 - тоест киселинността е висока и съществува вкисляване на почвите.

За ограничаване развитието на вкислителния процес при обработваемите почви, е необходимо прилагане на подходящи модели на торене. При изоставените терени, се налага ограничаване на процесите на ерозия, прилагане на стопански решения за увеличаване почвеното плодородие и извършване на варуване, съобразно конкретните условия на засегнатите площи.

На територията на РИОСВ - Смолян не се провежда мониторинг за засоляване на почвите.

Относно нарушените терени, те се дължат най-вече на засилена антропогенна дейност. В плана за управление на утайките от ГПСОВ - Смолян е заложено по-голямата част от утайките да се оползотворяват за техническа рекултивация на нарушени терени и малка част в селското и горското стопанство.

Планинският релеф на общината благоприятства развитието на свлачищни процеси, които от които доста сериозни и такива, които постоянно съпътстват живота на местните и дават отражението си върху транспортната политика и инфраструктурата.

Една част от свлачищата се активизират от естествени движения в земната кора в резултат на природни процеси, но друга, са предизвикани от компрометирана инфраструктура - водопроводи, пътища и други. Наличието на активни свлачища дава отражението си върху икономиката на общината.

Съгласно Националния регистър на свлачищата към Агенция по геозащита, броят на свлачищата в община Смолян е 44 за периода 1983 - 2021 г.

РИОСВ - Смолян поддържа редовен контрол на места за недопускане на нерегламентирани замърсявания с битови и строителни отпадъци. При последните извършени проверки през 2020 г. по населени места, са установени 11 броя замърсени площи с отпадъци.

Дадени са предписания за почистване на замърсените участъци, като при извършването на последващите проверки се установява, че същите са почистени.

Извършени са проверки и за нерегламентирани замърсявания на речните корита и прилежащите им терени, по писма с предписания на директора на РИОСВ. По-късно всички регистрирани нерегламентирани замърсявания са почистени.

За да бъде запазена целостта, качеството и функционалността на почвите на територията на МИГ „Девин - Смолян“, е редно общинска администрация Девин и Смолян, да се съобразява с предписанията на Националната програма за опазване, устойчиво ползване и възстановяване функциите на почвите (2020-2030 г.), разработена

на основание чл. 24, ал. 1 от Закона за почвите (ЗП) и на чл. 77 от Закона за опазване на околната среда (ЗООС).

Част от действията, които могат да се предприемат, са:

- Изграждане на торохранилища, отговарящи на изискванията за опазване на околната среда и запазване качествата на отпадъчните субстрати като органичен тор;
- Насърчаване инвестиции в устойчиви практики, например - култивиране на лечебни растения и алтернативни култури, на слабопродуктивни общински земи и други;
- Изграждане на локални съоръжения за компостиране на отпадъците от растителен и животински произход и ползване на компоста за одобряване на плодородието на почвите;
- Реализиране на дейности за предотвратяване на вредното въздействие на водите върху териториите - укрепване на стените на микроязовирите, корекции и почистване на речни корита и дерета и други.

3.4. Отпадъци - характеристики, особености, управление

Двете общини, съставящи Местна инициативна група „Девин - Смолян“, разполагат с Програми за управление на отпадъците за периода 2021-2028 г.

Програма за управление на отпадъците сама по себе си е инструмент за прилагане на законодателството по управление на отпадъците и за постигане на заложените цели на местно ниво с цел постигане на националните и европейски цели в областта.

Ключов елемент при разработването на такава програма, е съобразяването и прилагането на следния приоритетен ред (йерархия) при управлението на отпадъците:

- Предотвратяване образуването им;
- Подготовка за повторна употреба;
- Рециклиране;
- Друго оползотворяване, например - за получаване на енергия;
- Обезвреждане.

Програмата за управление на отпадъците се основава на следните принципи:

- **Предотвратяване** - образуването на отпадъци трябва да се намали и избегне, където това е възможно;

- **Разширена отговорност на производителя** и **замърсителят плаща** - лицата, образуващи и допринасящи за образуването на отпадъци или замърсяват околната среда или пък сегашните притежатели на отпадъци, трябва да покрият пълните разходи за третиране на отпадъците и да ги управляват по начин, който гарантира висока степен на защита на околната среда и човешкото здраве;
- **Превантивност** - потенциалните проблеми с отпадъците трябва да се предвиждат и избягват на възможно най-ранен етап;
- **Близост** и **самодостатъчност** - отпадъците трябва да бъдат обезвреждани възможно най-близо до мястото на тяхното образуване, като отпадъците, генерирани в ЕС, трябва да бъдат третирани в рамките на съюза;
- **Участие на обществеността** - съответните заинтересовани страни и органи, както и широката общественост, имат възможност да участват в разработването на плановете за управление на отпадъците и на програмите за предотвратяване на отпадъците и имат достъп до тях след разработването им.

Програмите за управление на отпадъците за периода 2021-2028 г. се изготвят на основание чл. 52, ал. 1 от Закона за управление на отпадъците (ЗУО) и в съответствие със структурата, целите и предвижданията на Националния план за управление на отпадъците (приет с Решение на Министерски съвет през 2021 г.) и указания за разработване на регионални и общински програми, получени с писмо на МОСВ през 2021 г.

Програмата за управление на отпадъците обхваща всички дейности, които произтичат като задължение на кмета на съответната община, съгласно ЗУО и подзаконовите нормативни актове по неговото прилагане. Съгласно ЗУО и Националния план за управление на отпадъците (НПУО), в обхвата на програмата са анализирани и попадат следните отпадъчни потоци:

- **Битови отпадъци**;

Съгласно допълнителните разпоредби на ЗУО, битовите отпадъци имат две определения:

1. Битовите отпадъци са смесени отпадъци или разделно събрани отпадъци от домакинства, включително хартия и картон, стъкло, метали, пластмаса, биоотпадъци, дървесина, текстил, опаковки, отпадъци от електрическо и електронно оборудване,

отпадъци от батерии и акумулатори, както и едрогабаритни отпадъци, включително дюшеци и мебели;

2. Битовите отпадъци са смесени отпадъци или разделно събрани отпадъци от други източници, когато тези отпадъци са сходни по естество и състав с отпадъците от домакинства.

Основен източник на битовите отпадъци са домакинствата, промишлените предприятия и търговските и обслужващи обекти.

- **Производствени отпадъци**;

„Производствените отпадъци“, съгласно допълнителните разпоредби на ЗУО, са отпадъците, образувани в резултат на производствената дейност на физическите и юридическите лица.

Производствените отпадъци без опасни свойства, се третират от:

1. Причинителя, в собствени съоръжения съгласно одобрен от компетентните органи проект на производствената дейност и при изпълнение на чл. 8, ал. 2 от ЗУО;

2. Лицата, на които е издадено разрешение по чл. 67, регистрационен документ по чл. 35, ал. 3 от ЗУО;

3. Оператори, притежаващи комплексно разрешително, издадено по реда на Закона за опазване на околната среда.

Предаването и приемането на производствени отпадъци за съответно третиране и/или транспортиране се извършва въз основа на писмен договор.

- **Строителни отпадъци**;

По смисъла на Допълнителните разпоредби на ЗУО, „строителните отпадъци“ са отпадъците от строителство и разрушаване, съответстващи на кодовете отпадъци, посочени в глава 17 на Наредба №2/2014 г. за класификация на отпадъците.

Съгласно ЗУО кметът на съответната община отговаря за управлението на строителните отпадъци, образувани на нейната територия, отговаря за оползотворяването и обезвреждането на строителните отпадъци, събрани от ремонтните дейности на домакинствата.

- **Опасни отпадъци**;

„Опасните отпадъци“ са отпадъци, които притежават едно или повече от следните опасни свойства: експлозивни, оксидиращи, запалими, дразнещи, с остра токсичност, канцерогенни, корозивни, инфекциозни, токсични за репродукцията, мутагенни, отделящи силно токсичен газ, сензибилизиращи, токсични за околната среда и други.

- **Специфични отпадъчни потоци**;
- **Утайки от ПСОВ**;
- **Отпадъци от лечебни и здравни заведения**.

Към отпадъците от лечебни и здравни заведения, които **не притежават опасни свойства,** се отнасят: битовите отпадъци, хартия и картон, пластмаса, включително опаковки, стъклени и пластмасови банки от физиологични разтвори, които не са използвани в системи за кръвопреливане или други вливания на пациент, ампули и флакони с изключение на тези от използвани ваксини и цитотоксични и цитостатични лекарствени продукти, метални опаковки с изключение на тези, съдържащи остатъци от опасни вещества, превръзки, гипсови отливки, спално бельо, облекло и бельо за еднократна употреба, които не са замърсени с биологични течности и памперси.

Към отпадъците от лечебни и здравни заведения, **които притежават опасни свойства**, се отнасят: биомедицинските отпадъци, включващи биологичните медицински отпадъци, лабораторни отпадъци, отпадъци, замърсени с кръв и биологични течности, отпадъци от остри предмети и отпадъци, съдържащи опасни химични вещества/смеси.

Община Девин

- **Битови отпадъци**

На основание чл. 44, ал. 1, т. 1 и 2 от Закона за местното самоуправление и местната администрация, чл. 63, ал. 2, във връзка с чл. 62 от Закона за местните данъци и такси, във връзка с чл. 65 от Административнопроцесуалния кодекс, всяка година със заповед на кмета на община Девин, се определят населените места с оказване на услуги по организирано събиране, използване и обезвреждане в депа за битови отпадъци и поддържане чистотата на територите за обществено ползване, при определяне на график за сметосъбиране.

Всички населени места от община Девин, са обхванати от система за сметосъбиране и сметоизвозване, а събраните битови отпадъци от територията се извозват до регионално депо за неопасни битови отпадъци - „Регионално депо за неопасни отпадъци (РДНО) на общините Доспат, Девин, Борино, Сатовча и Сърница“, разположено в близост до село Барутин, община Доспат.

Дейностите по събиране и транспортиране на отпадъците от домакинствата, административните сгради и търговските обекти се извършва чрез Общинско предприятие „Благоустройство и комунално стопанство“ - Девин (ОП „БКС - Девин“).

Общото количество на образуваните смесени битови отпадъци на територията на община Девин се увеличава постепенно до 2021 г., а най-малко количество отпадъци са събрани през 2016 г.

През 2021 г. количеството събран смесен битов отпадък достига 3 159,68 t, а през 2016 г. - 2 539,36 t, което е ръст с около 20% за 6-годишен период. Цялото количество събрани смесени битови отпадъци през 2021 г. се депонират на Регионалното депо.

Важен показател за управление на отпадъците е нормата на натрупване, представена като количеството на образуваните битови отпадъци за година на човек от населението. По данни на НСИ, за период от 10 години - 2008-2018 г. нормата на натрупване на битови отпадъци в България намалява значително.

За територията на община Девин обаче, се наблюдава обратната тенденция - към увеличаване нормата на натрупване. През 2018 г. битовите отпадъци на човек от населението достига до 261 kg/жител/у, което е под средното за страна, но се констатира като увеличаващо се.

През 2021 г., спрямо 2018 г. нормата на натрупване се увеличава до 312 kg/жител/у.

През 2014 г. е учредено Регионално сдружение за управление на отпадъци - РСУО - Доспат, а в него са включени следните общини - Доспат, Сатовча, Борино, Девин и Сърница.

РДНО за общините Доспат, Сатовча, Борино и Девин, включва инсталация за депониране и е разположено на около 2,4 km от центъра на село Барутин, в местност „Долно ливаде“ - „Шахтата“, община Доспат. Площадката има обща площ от 38,434 dka и представлява котлован от открита кариера на бившия рудник „Изгрев“ от находище Доспат.

- **Морфологичен състав**

Основен източник на образуване на битовите отпадъци на територията на община Девин, са домакинствата, а тяхното количество е представено в следващата таблица:

Таблица 3.4 - 1. Морфологичен състав на генерираните битови отпадъци - смесени и разделно събрани, към 2019 г.

Вид отпадъци	Морфологичен състав	Смесени битови отпадъци	
		Среден %	t/y
Органични (биоразградими)	Хранителни	8,72	269,1
	Хартия и картон	9,25	285,41
	Пластмаса	10,96	338,16
	Текстил	4,04	124,83
	Гума	3,45	106,56
	Кожа	2,86	88,18
	Градински	21,28	656,77
	Дървесни	7,67	236,73
Неорганични	Стъкло	6,49	200,43
	Метали	3,50	107,96
	Инертни-едри	5,51	170,1
Опасни	Опасни	2,03	62,47
Други	Други - неопределими	3,68	113,5
Ситна фракция	Ситна фракция, < 4 cm	10,56	326,07
	ОБЩО:	**100,00**	**3 086,53**

Съгласно направения морфологичен анализ на смесения битов отпадък в общината, най-голям дял заемат градинските отпадъци - 21,28% или 656,77 t/y, следвани от отпадъците от пластмаса - 10,96% или 338,16 t/y, на трето място се нарежда ситната фракция - 10,56% или 326,07 t/y и на последно място се нареждат хартията и картона - 9,25% или 285,41 t/y.

- **Разделно събрани отпадъци**

В град Девин е изградена система за разделно събиране на отпадъци от опаковки - хартия и картон, пластмаса и стъкло, образувани от бита, търговски и административни сгради.

През 2013 г. се прекратява договора между община Девин и „Екопак България“ АД за извършване на организирано разделно събиране на отпадъци от опаковки, от страна

на фирмата. С това си действие „Екопак България“ АД взема разноцветните контейнери и разрушава системата изграждана в продължение на 8 поредни години.

След прекратяването на договора, общините Доспат, Девин и Борино продължават със собствени средства да събират разделно хартия, пластмаса и стъкло, но в края на годината, поради финансови затруднения прекратяват дейността.

В общината се въвежда поетапно разделно събиране на отпадъци от хартия и картон, пластмаса, метал и стъкло.

Към момента системата за разделно събиране на отпадъци от опаковки се обслужва от ОП „БКС - Девин“ и се финансира изцяло с общински средства. Разположени са 110 броя цветни контейнери по уличната мрежа, които се обслужват три пъти седмично. Сортирането и балирането на отпадъците също се извършва самостоятелно от ОП „БКС - Девин“.

Таблица 3.4 - 5. Разделно събрани отпадъци от опаковки в община Девин за 2019 г. и 2020 г., t

Код на отпадъка	Вид на отпадъка	2019 г.	2020 г.
15 01 01	Хартия и картон	6,731	0,773
15 01 02	Пластмаса	8,326	0,276
15 01 05	Композитни/многослойни опаковки	-	-
15 01 07	Стъкло	5,720	3,340

Както се вижда, разделно събраните отпадъци през 2020 г., спрямо 2019 г. намаляват, като най-много генерирани отпадъци през 2019 г. има с код **15 01 02** - пластмаса - 8,326 t, следвани от отпадъците с код **15 01 01** - хартия и картон - 6,731 t и отпадък с код **15 01 07** - стъкло - 5,720 t.

През 2020 г. най-много генерирани отпадъци има с код **15 01 07** - 3,340 t, следвани от отпадъците с код **15 01 01** - хартия и картон - 0,773 t и на последно място са отпадъците с код **15 01 02** - пластмаса - 0,276 t.

- **Производствени отпадъци**

През периода 2014-2020 г. най-голям дял производствени отпадъци имат отпадъците от дървопреработването и от производството на дървесни плоскости и

мебели, целулоза, хартия и картон, с код на отпадъка - 03 01 05 (трици, талаш, изрезки, парчета, дървен материал, плоскости от дървесни частици и фурнири, различни от упоменатите в 03 01 04). Тяхното количество към 2020 г. е 1 005,292 t, което представлява 78,5% от цялото количество генерирани производствени отпадъци за същата година - 1 280,178 t.

Таблица 3.4 - 2. Генерирани производствени отпадъци на територията на община Девин за 2019 г. и 2020 г., t

Код на отпадъка	Вид на отпадъка	2019 г.	2020 г.
02	**Отпадъци от селското стопанство, градинското растениевъдство, отглеждането на аквакултури, горското, ловното и рибното стопанство, производството и преработването на хранителни продукти**		
02 02 04	Утайки от пречистване на отпадъчни води на мястото на образуването им	-	2,750
02 05 02	Утайки от пречистване на отпадъчни води на мястото на образуването им	-	0,054
03	**Отпадъци от дървообработването и от производството на дървесни плоскости и мебели, целулоза, хартия и картон**		
03 01 05	Трици, талаш, изрезки, парчета, дървен материал, плоскости от дървесни частици и фурнири, различни от упоменатите в 03 01 04	1 234,640	1 005,292
04	**Отпадъци от кожарската, кожухарската и текстилната промишленост**		
04 02 22	Отпадъци от обработени текстилни влакна	9,370	56,300
07	**Отпадъци от органични химични процеси**		
07 02 13	Отпадъци от пластмаси	-	-
12	**Отпадъци от формоване, физична и механична повърхностна обработка на метали и пластмаси**		
12 01 01	Стърготини, стружки и изрезки от черни метали	48,4	-
12 01 03	Стърготини, стружки и изрезки от цветни метали	17,74	-
12 01 05	Стърготини, стружки и изрезки от пластмаси	208,03	148,79
16	**Отпадъци, неупоменати на друго място в списъка**		
16 02 14	Излязло от употреба оборудване, различно от упоменатото в кодовете от 16 02 09 до 16 02 13	-	0,392

16 06 04	Алкални батерии (с изключение на 16 06 03)	-	-
18	**Отпадъци от хуманното или ветеринарното здравеопазване и/или свързана с тях изследователска дейност** (без кухненски отпадъци и отпадъци от ресторанти, които не са генерирани непосредствено от дейности на здравеопазването)		
18 01 09	Лекарствени продукти, различни от упоменатите в 18 01 08	0,001	-
19	**Отпадъци от съоръжения за обработване на отпадъци, пречиствателни станции за отпадъчни води извън мястото им на образуване и от водното стопанство за подготовка на вода за питейни нужди и за промишлена употреба**		
19 12 02	Черни метали	38,960	0,791
19 12 03	Цветни метали	-	4,849
19 12 12	Други отпадъци (включително смеси от материали) от механично третиране на отпадъци, различни от упоменатите в 19 12 11	2,641	0,900
20	**Битови отпадъци** (домакински отпадъци и сходни с тях отпадъци от търговски, промишлени и административни дейности), **включително разделно събрани фракции**		
20 01 01	Хартия и картон	136,840	60,060
20 01 32	Лекарствени продукти, различни от упоменатите в 20 01 31	-	-
20 01 39	Пластмаси	4,300	-

- **Строителни отпадъци**

На територията на община Девин няма депо за строителни отпадъци, както и действащи площадки за оползотворяване на строителните отпадъци. Една част от отпадъците се депонират на регионалните депа за неопасни отпадъци, а другите се оползотворяват.

Издадено е разрешение за мобилна инсталация за третиране на строителни отпадъци на фирма „Ростер“ ООД, град Смолян.

През 2018 г. са извършени проверки за строителни отпадъци, както планови така и извънредни (по самосезиране и по жалби и сигнали). За установени нерегламентирани замърсявания със строителни отпадъци са дадени предписания, които са изпълнени в срок, но повечето от установените замърсявания представляват смесени отпадъци - строителни и битови.

За обекти с възложител Кмет на община, съгласно чл. 27, ал. 2 от Наредбата за управление на строителните отпадъци и за влагане на рециклирани строителни отпадъци, през 2018 г. са представени 4 броя отчети в РИОСВ - Смолян по Плана за управление на

строителни отпадъци (ПУСО). Съгласно тях, фирмите изпълняват заложените цели за материално оползотворяване, включително подготовка за повторна употреба, влагане на рециклирани строителни материали и/или оползотворяване на строителни отпадъци в обратни насипи.

Таблица 3.4 - 3. Генерирани строителни отпадъци на територията на община Девин за 2019 г. и 2020 г., t

Код на отпадъка	Наименование на отпадъка	2019 г.	2020 г.
17 01 03	Керемиди, плочки и керамични изделия	-	-
17 01 07	Смеси от бетон, тухли, керемиди, плочки и керамични изделия, различни от упоменатите в 17 01 06	-	-
17 02 01	Дървесина	-	84,460
17 02 02	Стъкло	-	-
17 04 01	Мед, бронз, месинг	3,260	-
17 04 05	Чугун и стомана	0,220	5,194
17 04 07	Смеси от метали	0,005	-
17 04 11	Кабели, различни от упоменатите в 17 04 10	0,834	4,526
17 09 04	Смесени отпадъци от строителство и събаряне, различни от упоменатите в 17 09 01, 17 09 02 и 17 09 03	25,160	-

Таблицата показва, че за двете анализирани години, отпадъци с кодове **17 01 03**, **17 01 07**, **17 02 02** не се генерират, през 2019 г. се генерират отпадъци с кодове: **17 04 01**, **17 04 05**, **17 04 07**, **17 04 11** и **17 09 04**, а през 2020 г. се генерират строителни отпадъци, със следните кодове: **17 02 01**, **17 04 05** и **17 09 04**. Основно генерираните отпадъци през 2019 г., са с код **17 09 04** - смесени отпадъци от строителство и събаряне, различни от упоменатите в 17 09 01, 17 09 02 и 17 09 03 - 25,160 t, а през 2020 г. основно генерирания строителен отпадък е с код **17 02 01** - дървесина - 84,460 t.

За съжаление няма ясно изразена тенденция за образуваните количества строителни отпадъци.

➢ **Опасни отпадъци**

Намаляването на количествата генерирани опасни отпадъци следва да се насърчава, с оглед опазване на природните ресурси и минимизиране на отрицателните последици от образуването и управлението на опасните отпадъци върху човешкото здраве и околната среда.

Таблица 3.4 - 4. Генерирани строителни отпадъци на територията на община Девин за 2019 г. и 2020 г., t

Код на отпадъка	Вид на отпадъка	2019 г.	2020 г.
08	**Отпадъци от производство, формулиране, доставяне и употреба** (ПФДУ) **на покрития** (бои, лакове, стъкловидни емайли), **лепила/адхезиви, уплътняващи материали и печатарски мастила**		
08 01 17*	Отпадъци от отстраняване на бои или лакове, съдържащи органични разтворители или други опасни вещества	-	0,240
08 03 17*	Отпадъчен тонер за печатане, съдържащ опасни вещества	0,009	0,242
12	**Отпадъци от формоване, физична и механична повърхностна обработка на метали и пластмаси**		
12 01 09*	Машинни емулсии и разтвори, несъдържащи халогенни елементи	0,190	-
13	**Отпадъци от масла и отпадъци от течни горива** (с изключение на хранителните масла и на тези от групи 05, 12 и 19)		
13 01 05*	Нехлорирани емулсии	230	-
13 01 10*	Нехлорирани хидравлични масла на минерална основа	-	0,300
13 02 05*	Нехлорирани моторни и смазочни масла и масла за зъбни предавки на минерална основа	0,256	0,249
13 02 06*	Синтетични моторни и смазочни масла и масла за зъбни предавки	0,200	0,564
13 02 08*	Други моторни и смазочни масла и масла за зъбни предавки	-	-
13 03 07*	Нехлорирани изолационни и топлопредаващи масла на минерална основа	-	0,030
13 03 10*	Други изолационни и топлопредаващи масла	-	-
13 05 01*	Твърди остатъци от пясъкоуловители и маслено-водни сепаратори	2,000	-
14	**Отпадъци от органични разтворители, хладилни агенти и изтласкващи газове** (с изключение на 07 и 08)		

14 06 01*	Флуорохлоровъглероди, флуорохлоровъглеводороди (HCFC), флуоровъглеводороди (HFC)	-	-
15	**Отпадъци от опаковки; абсорбенти, кърпи за изтриване, филтърни материали и предпазни облекла, неупоменати другаде в списъка**		
15 01 10*	Опаковки, съдържащи остатъци от опасни вещества или замърсени с опасни вещества	0,581	0,696
15 02 02*	Абсорбенти, филтърни материали (включително маслени филтри, неупоменати другаде), кърпи за изтриване, предпазни облекла, замърсени с опасни вещества	2,211	0,808
16	**Отпадъци, неупоменати на друго място в списъка**		
16 01 04*	Излезли от употреба превозни средства	1,300	-
16 01 07*	Маслени филтри	0,156	0,001
16 02 13*	Излязло от употреба оборудване, съдържащи опасни компоненти (3), различни от упоменатите в кодове от 16 02 09 до 16 02 12	-	4,896
16 05 08*	Отпадъчни органични химикали, състоящи се от или съдържащи опасни вещества	-	-
16 06 01*	Ni-Cd батерии (никелово-кадмиеви)	0,118	0,177
16 07 08*	Отпадъци, съдържащи масла и нефтопродукти	-	-
17	**Отпадъци от строителство и събаряне** (включително почва, изкопана от замърсени места)		
17 05 03*	Почва и камъни, съдържащи опасни вещества	-	323,840
18	**Отпадъци от хуманното или ветеринарното здравеопазване и/или свързана с тях изследователска дейност** (без кухненски отпадъци и отпадъци от ресторанти, които не са генерирани непосредствено от дейности на здравеопазването)		
18 01 03*	Отпадъци, чието събиране и обезвреждане е обект на специални изисквания с оглед предотвратяването на инфекции	0,002	0,008
18 01 08*	Цитотоксични и цитостатични лекарствени продукти	-	-
20	**Битови отпадъци** (домакински отпадъци и сходни с тях отпадъци от търговски, промишлени и административни дейности), **включително разделно събрани фракции**		
20 01 21*	Луминесцентни тръби и други отпадъци, съдържащи живак	0,035	0,130

От опасните отпадъци, които се генерират на територията, най-голямо количество през 2019 г., са отпадъци с кодове: **13 01 05*** - 23,200 t, **13 05 01*** - 2,000 t, **15 01 10*** -

2,211 t и **16 01 04*** - 1,300 t. През 2020 г. най-голямо количество генерирани опасни отпадъци, са съвсем други кодове: **16 02 13*** - 4,896 t и **17 05 03*** - 323,840 t.

- **Утайки от ПСОВ**

На територията на община Девин има 4 малки селищни пречиствателни станции за отпадъчни води - две в село Селча, една в село Триград и една в село Грохотно. През 2015 г. всичките са въведени в експлоатация, но не работят ефективно особено тази в село Грохотно. Отпадните води се заустват директно в реките, както и в септични ями. Има проектна готовност за изграждане на пречиствателна станция в град Девин.

Община Смолян

- **Битови отпадъци**

На територията на община Смолян съществува изградена система за сметосъбиране и сметоизвозване, която се изпълнява от фирма „Клинър“ ООД до 2020 г., съгласно сключен договор през 2006 г. за възлагане на обществена поръчка. През 2020 г. системата за сметосъбирането и сметоизвозването се изпълнява от фирма „Еко Титан Груп“ АД, съгласно сключен договор от 2020 г. за възлагане на обществена поръчка.

През 2021 г. услугите по организирано сметосъбиране и сметоизвозване и поддържане чистотата на териториите за обществено ползване в община Смолян, се извършва от фирма „Глобъл Клинър“ ООД, град Хасково, съгласно сключен договор през 2021 г. за възлагане на обществена поръчка.

Със Заповед на Кмета на общината, са определени границите на районите и вида на предоставените услуги по чл. 62 от Закона за местните данъци и такси, както и честотата на сметоизвозване.

Границите на районите от град Смолян, населените места, курортните комплекси и местности в общината, честотата на сметосъбиране, сметоизвозване и депониране за 2021 г., са подробно описани в одобреното приложение към гореспоменатата Заповед.

Събраните от територията на община Смолян отпадъци, се транспортират до инсталация за сепариране, разположена на Регионално депо за неопасни твърди отпадъци - Теклен дол, за общините Смолян, Чепеларе и Баните.

Количеството на образуваните битови отпадъци е променлива величина, която е функция от броя на населението, начина и стандарта на живот на населението, населеното място и степента му на благоустрояване, годишния сезон и други. Източник

на данни за докладваните количества битови отпадъци за периода 2019-2020 г. е общинската администрация.

Таблица 3.4 - 6. Количества битови отпадъци на вход на депото и депонирани отпадъци в община Смолян за 2019 г. и 2020 г., t/y

Показател	2019 г.	2020 г.
Отпадъци на вход, t/y	15 505,06	16 285,34
Депонирани, t/y	6 926,58	7 072,66

Данните в таблицата показват, че количеството отпадъци на вход на депото се покачват през 2020 г., спрямо 2019 г., като същата тенденция важи и за действително депонираните отпадъци.

- **Морфологичен състав**

Морфологичният анализ на битови отпадъци за община Смолян е изготвен през 2019 г. по проект „Определяне на морфологичния състав на битовите отпадъци в България“, с възложител Предприятие за управление на дейностите по опазване на околната среда (ПУДООС), разработен в рамките на Проект „Проучване и разработване на пилотни модели за екологосъобразно събиране и временно съхранение на опасни отпадъци от домакинствата“, финансиран по Българо-Швейцарската програма за сътрудничество.

Таблица 3.4 - 7. Морфологичен анализ на битовите отпадъци по фракции за община Смолян за 2019 г.

Вид отпадък	Общ отпадък, t/y	Общ отпадък, %
Хранителни	1 306,21	10,34
Хартия	708,29	5,60
Картон	2 311,14	18,29
Пластмаса	1 444,83	11,43
Текстил	667,95	5,29
Гума	10,82	0,09
Кожа	276,80	2,19
Градински	1 280,36	10,13

Дървесни	324,48	2,57
Стъкло	492,83	3,90
Метали	665,39	5,27
Инертни > 4 cm	301,62	2,39
Опасни	352,79	2,79
Други	778,14	6,16
Ситна фракция > 4 cm	1 715,45	13,57
ОБЩО:	**4 579,11**	**100,00**

Съгласно данните от морфологичния състав, представени в таблицата, с най-голям относителен дял за общината, са отпадъците от картон - 18,29% или 2 311,14 t/y, следвани от ситната фракция - 13,57% или 1 715,45 t/y, на трето място са отпадъците от пластмаса - 11,43% или 1 444,83 t/y, следват хранителните отпадъци - 10,34% или 1 306,21 t/y, след това са градинските - 10,13% или 1 280,36 t/y, предпоследни са „други“ - 6,16% или 778,14 t/y и на последно място са отпадъците от хартия - 5,60% или 708,29 t/y.

Отпадъците с най-нисък относителен дял, са: опасни - 2,79% или 352,79 t/y, инертни - 2,39% или 301,62 t/y, кожа - 2,19% или 276,80 t/y и най-малко са отпадъците от гума - 0,09% или 10,82 t/y.

Делът на рециклираните отпадъци от хартия и картон, пластмаса, стъкло и метали, изчислени на основа на морфологичния анализ, проведен през 2019 г., възлиза на 44,49% от общото количество генерирани отпадъци в общината.

Друг важен показател при управлението на отпадъците е нормата на натрупване, представена като количество образуван битов отпадък за година на човек от населението.

Таблица 3.4 - 8. Норма на натрупване на отпадъците за община Смолян за 2019 г. и 2020 г., kg/жител/y

Показател	2019 г.	2020 г.
Количество отпадъци, t	15 505,06	16 285,34
Население, брой	35 829	35 288
Норма на натрупване, kg/жител/y	432,75	461,49

Съгласно представените в таблицата данни, се отчита, че изчислената норма на натрупване на територията е по-висока от определената норма (за населено място с

жители между 25 000 и 50 000 нормата на натрупване е 334,9 kg/жител/у), в съответствие с Методиката за определяне на морфологичния състав на битовите отпадъци.

Освен това, нормата на натрупване през 2020 г., спрямо 2019 г. се е покачила - от 432,75 kg/жител/у през 2019 г., на 461,49 kg/жител/у през 2020 г., което също е неблагоприятна тенденция.

Завишената норма на натрупване се дължи най-вече на факта, че туризмът в района на община Смолян е силно развит, особено в курортен комплекс „Пампорово".

- **Разделно събрани отпадъци**

Началото на системата за разделно събиране на отпадъци на територията на община Смолян е поставено през 2005 г., съвместно между община Смолян и фирмата „Екобулпак" АД. През 2005 г. на територията са разпределени общо 95 комплекта цветни контейнери, разположени по 3 броя в една точка за град Смолян и селата Момчиловци, Смилян, Стойките, Широка лъка, Търън, Арда и Могилица.

Към момента системата за разделно събиране на отпадъци от опаковки включва два вида контейнери - тип „Бобър" (зелен - за стъклени опаковки и стъкло и жълт - за пластмаси, хартия, картон и метални опаковки), като зелените се извозват веднъж на два месеца, а жълтите - два пъти на месец.

В общинският център са разположени общо 98 контейнера за разделно събиране на отпадъци.

Таблица 3.4 - 9. Количества приети разделно събрани отпадъци от фирма „ТОМОВ - ТРЕЙД" ЕООД, за 2019 г. и 2020 г., kg

Вид отпадък	2019 г.	2020 г.
Хартия и картон	110 852	109 371
Пластмаса	21 688	21 860
Стъкло	342	7 500
ОБЩО:	**132 882**	**138 731**

*отпадъци от търговски и промишлени обекти, административни сгради и физически лица.

Количеството разделно събран отпадък по вид на отпадъка за двете анализирани години е неравномерен - тоест за едни се отчита покачване, за други - спадане. През 2019 г. най-голямо количество е събрано от хартия и картон - 110 852 kg, следвано от пластмасата - 21 688 kg и на последно място е стъклото - 342 kg, с общо събрано количество - 132 882 kg за цялата година.

През 2020 г. количеството събрани хартия и картон намалява на 109 371 kg, на пластмасата се покачва съвсем леко на 21 860 kg, а на събраното стъкло се почва най-много - 7 500 kg, което общо за година е 138 731 kg разделно събран отпадък от опаковки.

Таблица 3.4 - 10. Количества приети разделно събрани отпадъци от фирма „Ростер“ ООД, за 2019 г. и 2020 г., kg

Вид отпадък	2019 г.	2020 г.
Хартия и картон	20 470	7 124
Пластмаса	1 303	1 030
Излязло от употреба електрическо и електронно оборудване	17 830	15 295
Метални опаковки	293 770	145 960
Метали	127 491	15 327
Стъкло	0	0
ОБЩО:	**460 864**	**184 736**

*отпадъци от домакинствата

Количеството разделно събран отпадък от домакинствата следва ясна тенденция към намаляване през 2020 г., спрямо 2019 г.

Най-голямо количество отпадък през 2019 г. е събрано от метални опаковки - 293 770 kg, следвано от металите - 127 491 kg, на трето място се нарежда хартията и картона - 20 470 kg, следвано от ИУЕЕО - 17 830 kg и на последно място се нарежда пластмасата - 1 303 kg. През 2019 г. не е събрано никакво количество отпадъци от стъкло. Общото количество разделно събран отпадък от домакинствата е 460 864 kg.

През 2020 г. най-голямо количество е събрано отново от метални опаковки - 145 960 kg, следвано от металите - 15 327 kg, на трето място се нарежда ИУЕЕО - 15 295 kg, следват отпадъците от хартия и картон - 7 124 kg и на последно място се нареждат отпадъците от пластмаса - 1 030 kg. И през 2020 г., както през 2019 г. не са събрани никакви отпадъци от стъкло, а общото количество разделно събран отпадък през тази година е едва 184 736 kg.

Таблица 3.4 - 11. Отделени разделно събрани отпадъци на територията на РСУО, за 2019 г. и 2020 г., kg

Вид отпадък	2019 г.	2020 г.
Хартия и картон	349 640	467 130
Пластмаса	757 640	720 200
Черни и цветни метали	282 220	466 260
Стъкло	160 160	209 440
ОБЩО:	**1 549 660**	**1 863 030**

Представените данни показват, че през 2020 г., спрямо 2019 г. на територията на Регионалното сдружение за управление на отпадъците (РСУО) е отделено по-голямо количество разделно събран отпадък от опаковки. Единствените отпадъци, за които количеството намалява през 2020 г., спрямо 2019 г. са отпадъците от пластмаса, докато за всички останали количеството се покачва.

След въвеждането в експлоатация на инсталация за сепариране в края на 2016 г. е изпълнена основната цел на програмата за управление на отпадъците, а именно - намаляване количеството на отпадъците, подлежащи на обезвреждане чрез депониране. В РСУО за общините Смолян, Чепеларе и Баните, от приетите през 2019 г. 15 505,06 t битови отпадъци, рециклируемите остатъчни материали представляват над 55,3% от общото тегло на битовия отпадък.

През 2020 г. от приетите 16 285,34 t битов отпадък, рециклируемите остатъчни материали представляват над 56,5% от общото тегло на битовия отпадък.

През последните години се наблюдава плавно увеличение в количеството на разделно събраните отпадъци от хартия и картон, пластмаса, метали и стъкло. От това може да се заключи, че местното население през годините постепенно придобива навици за правилно сортиране и разделяне на рециклируемите отпадъци.

Общинска администрация Смолян организира кампании с тази цел и чрез тях се повишава информираността на гражданите, а това способства за подобряване ефективността на системата.

В контекста на политиката на Европейската комисия за отпадъците и развитие на кръговата икономика, линейният икономически модел от типа „вземи, произведи и изхвърли“ вече не съответства на нуждите на съвременното общество и на ограничения характер на природните ресурси. В този смисъл, държавната политика по управление на

отпадъците се фокусира върху интегрирането на нови, устойчиви от екологична гледна точка модели.

Съгласно Заповед от 2020 г. на Изпълнителния директор на ИАОС за 2018 г. относно изпълнение на целите по чл. 31, ал. 1, т. 1 от ЗУО, към 2018 г. 32 общини (12% от общините в страната), изпълняват заложените цели по този член.

Съгласно горецитираната заповед, община Смолян е достигнала 43% степен на рециклиране, т.е. не е постигнала определените 50% за календарната 2018 г., което се явява неизпълнение на чл. 31 от ЗУО.

- **Производствени отпадъци**

На територията на общината производствените отпадъци, които нямат опасни свойства се третират от причинителя, в собствени съоръжения, съгласно чл. 8, ал. 2 от ЗУО или от лицата, на които е издадено разрешение по чл. 67 и регистрационен документ по чл. 35, ал. 3 от ЗУО или от оператори, притежаващи комплексно разрешително, издадено по реда на ЗООС.

Предаването и приемането на производствени отпадъци за съответно третиране и/или транспортиране се извършва въз основа на писмен договор.

Депонирането на неопасни производствени отпадъци на регионалното депо за битови отпадъци се извършва след издадено разрешение от Кмета на община Смолян, въз основа а подадено заявление по образец.

За депониране/обезвреждане на неопасните производствени отпадъци на РДНО в местността „Теклен дол“, притежателят на отпадъците сключва договор с общината и заплаща такса за третиране на тон отпадък, както и отчисления по чл. 60 и чл. 64 от ЗУО.

На територията на община Смолян се формира основното количество типични производствени отпадъци в региона. Основните проблеми при третирането на производствените отпадъци, са свързани с:

- Липсата на съоръжения за третиране на някои видове отпадъци - например рециклиране на текстилни отпадъци, което води до смесването им с битовите отпадъци и невъзможност за отчитане на количествата им;
- Непълно организиране на разделно събиране и оттам - невъзможност за рециклиране и оползотворяване и отчитане на количествата.

Някои видове отпадъци като черни и цветни метали, хартия, картон, стъкло и някои пластмаси се предават на организации и пунктове за изкупуване на метални и хартиени отпадъци, както и за преработка на пластмасови отпадъци, но общината не получава

данни за количествата, което за съжаление затруднява изпълнението на целите за рециклиране на битови отпадъци.

Най-голям е делът на производствените отпадъци от дървопреработването, което е една от структуроопределящите стопански дейности на територията. По-малки са количествата на текстилните отпадъци, образувани от шивашките и текстилни фирми. Производствените неопасни отпадъци се приемат на РДНО след становище на РИОСВ - Смолян.

През 2019 г., са депонирани 845,73 t производствени неопасни отпадъци, а през 2020 г., тяхното количество се увеличава на 997,50 t.

- **Строителни отпадъци**

Съгласно ЗУО, кметът община Смолян отговаря за управлението на строителните отпадъци, образувани на територията, както и за оползотворяването и обезвреждането на строителните отпадъци, събрани от ремонтните дейности на домакинствата.

Всички фирми, които формират строителен отпадък, се задължават, съгласно Наредбата за управление на отпадъците, да го транспортират до Регионалното депо след получаване на съответните разрешения.

Генерираното количество строителен отпадък през 2019 г. е 869 t, а през 2020 г., намалява сериозно до 90,42 t.

В сключеният договор между община Смолян и фирма „Променергомонтаж“ АД през 2021 г. е посочен като ангажимент на фирмата - организиране и прилагане на система за предаване на строителни отпадъци от ремонта дейност, образувани от домакинствата на територията на цялата община.

Все още се регистрират нерегламентирани изхвърляния на строителни отпадъци от ремонтна дейност. Почистването на тези сметища става с финансиране от страна на общината по време на сезонните почиствания - пролет и есен. От страна на общинската администрация се извършва контрол, което е довело до значително намаляване на образуването на нерегламентирани сметища.

- **Опасни отпадъци**

В община Смолян разделното събиране на отпадъци от бита, се извършва съгласно сключен договор с фирма „Ростер“ ООД до 2020 г., но договорът е прекратен от страна на фирмата.

Видовете битови отпадъци, които са се приемали от фирма „Ростер“ от домакинствата до прекратяване на договора, са представени в следващата таблица:

Таблица 3.4 - 12. Събирани опасни отпадъци от бита по кодове в община Смолян до 2020 г.

Код на отпадъка	Наименование на отпадъците
15	**Отпадъци от опаковки; абсорбенти, кърпи за изтриване, филтърни материали и предпазни облекла, неупоменати другаде в списъка**
15 01 04	Метални опаковки
20	**Битови отпадъци** (домакински отпадъци и сходни с тях отпадъци от търговски, промишлени и административни дейности), **включително разделно събрани фракции**
20 01 01	Хартия и картон
20 01 33*	Батерии и акумулатори, включени в 16 06 01, 16 06 02 или 16 06 03, както и несортирани батерии и акумулатори, съдържащи такива батерии
20 01 35*	Излязло от употреба електрическо и електронно оборудване, различно от упоменатото в кодове 20 01 21, 20 01 23 и 20 01 35
20 01 36	Излязло от употреба електрическо и електронно оборудване, различно от упоменатото в кодове 20 01 21, 20 01 23 и 20 01 35
20 01 39	Пластмаси
20 01 40	Метали

През 2021 г. общината сключва договор за безвъзмездно предаване на разделно събраните отпадъци от домакинствата, в т.ч. едрогабаритни отпадъци и други отпадъци от фирма „Променергомонтаж“ АД.

Събраните отпадъци се събират и се предават на площадка №1, което се намира в град Смолян, в промишлена зона „Трандевица“, с площ от 99 330 m^2 за последващо третиране.

За отпадъците с кодове **20 01 35*** и **20 01 33*** общината е сключила договори съответно със следните организации - „Елтехресурс“ АД и „Екобатери“ АД.

- **Болнични отпадъци**

Изискванията към дейностите по събиране и третиране на отпадъци от лечебните и здравните заведения с НАРЕДБА №1/2015 г. за изискванията към дейностите по събиране и третиране на отпадъците на територията на лечебните и здравните заведения.

Медицинските отпадъци в МБАЛ „Проф. д-р Братан Шукеров АД“ - град Смолян, се събират и съхраняват в специално отговарящи на изискванията помещение. В многопрофилната болница се събират и съхраняват около 30 тона медицински отпадъци

годишно. Дружеството събира и съхранява и генерирани на територията на общината медицински отпадъци от други диагностично-консултативни и медицински центрове и кабинети, до предаването им за оползотворяване.

МБАЛ „Проф. д-р Братан Шукеров АД“ - град Смолян притежава разрешение от 2014 г. за извършване на дейности по третиране на отпадъци - R13 - за временно съхранение на болнични отпадъци, съгласно ЗУО.

Болницата има сключен договор с фирма - „МЛ - България“ АД, която има разрешение по ЗУО за транспортиране и обезвреждане на опасни отпадъци от хуманното здравеопазване. Фирмата е специализирана в събиране, транспортиране и обезвреждане на опасни болнични отпадъци и притежава следните документи по чл. 35 от ЗУО:

- Регистрационен документ за събиране и транспортиране на отпадъци от 2015 г.;
- Разрешение от 2015 г. за третиране на отпадъци, издадено от РИОСВ - Пазарджик.

Неопасните отпадъци се депонират и запръстяват на регионалното депо в „Теклен дол“.

Като цяло територията на МИГ „Девин-Смолян“ се характеризира със значително количество генерирани битови и промишлени отпадъци, като същевременно местната общност не е достатъчно информирана относно съвременните практики за управление на отпадъците и принципите на кръговата икономика. Наличието на планински релеф, отдалечени населени места и затруднен достъп до центрове за рециклиране допълнително затруднява ефективното управление на отпадъците. Местната инициативна група „Девин-Смолян“ обхваща територия, характеризираща се със значително природно богатство, активно туристическо развитие и малък до среден бизнес, свързан с местното производство и услуги.

Районът на МИГ „Девин-Смолян“ е изключително привлекателен за туристи поради природните забележителности като Родопите, термалните извори и екопътеките. Увеличеното туристическо движение води до по-високо генериране на отпадъци и натоварване на местните ресурси. Ниската информираност сред туристическите оператори и посетителите относно устойчивите практики допълнително утежнява този проблем. В региона има значително присъствие на семейни хотели, ресторанти и предприятия за производство на храни. Много от тях не прилагат ефективни методи за управление на отпадъци или устойчиви производствени практики. Повишаването на

осведомеността сред бизнес средите би спомогнало за въвеждане на устойчиви решения, като разделно събиране на отпадъци, компостиране и повторна употреба на материали.

Регионът е с преобладаващо възрастно население, където традиционните практики често не включват съвременни методи за управление на отпадъците и пестене на ресурси. Разяснителни кампании биха помогнали на домакинствата да осъзнаят ползите от рециклирането, компостирането и намаляването на потреблението на еднократни пластмасови изделия.

Районът на МИГ „Девин-Смолян“ е богат на защитени територии и природни паркове, чиято екосистема е силно уязвима от неправилно управление на отпадъци и замърсяване. Неефективните практики за управление на отпадъци в горските и планинските райони водят до натрупване на замърсители и вредят на биоразнообразието. Поради тези особености, прилагането на мерки за устойчиво потребление, кръгова икономика и управление на отпадъците е от ключово значение за устойчивото развитие на региона.

Много домакинства и малки бизнеси не познават алтернативите за намаляване на отпадъците, като компостиране, повторна употреба и разделно събиране. Възможностите за превръщане на отпадъците в ресурс чрез иновативни подходи остават неоползотворени. Необходимо е формирането на екологично съзнание и създаване на практическа култура за устойчиво потребление, както и за насърчаване на партньорства между институции, граждански организации и бизнеса. Устойчивото потребление и кръговата икономика са ключови елементи за постигане на екологичен баланс, оптимално използване на ресурсите и минимизиране на отпадъците. За да се постигне реална промяна в поведението на населението и заинтересованите страни, е необходимо изграждането на информираност и прилагането на добри практики чрез мащабни информационни кампании и обучения.

- **Утайки от ПСОВ**

През 2012 г. по проект „Интегриран проект за управление на водите на град Смолян“ е изградена чисто нова пречиствателна станция, която третира отпадъчните води до постигането на приемливи стандарти за качеството на отпадъчните води и се осигурява допълнителна инфраструктура в системата за събиране на водите, чрез разширение на главния колектор с дължина от 1 550 m и свързване на всички съществуващи 45 преливници към него.

ПСОВ Смолян е проектирана за пълно вторично пречистване, с включена в процеса биологична денитрификация чрез стабилизация на утайката в резервоари за активирана утайка и е създадена е възможност за биологично отстраняване на фосфора.

Използването на утайките в селското и горското стопанство е най-добрият начин за рециклирането им, а направени проучвания в други страни-членки показват, че е и най-евтиният.

Към момента, утайките се транспортират и депонират на РДНО в град Смолян и е изготвен План за управление на утайките от ГПСОВ. По данни на ВиК - Смолян анализите на утайките показват, че те са годни за оползотворяване в селското стопанство като торно средство, за паркоизграждане и поддържане на тревни площи, за земеделски нужди, така също оползотворяване за рекултивация на нарушени терени.

Предложената стратегия за оползотворяване на утайките за ПСОВ Смолян е съобразена с „Националния стратегически план за управление на утайките от градски пречиствателни станции за отпадни води на територията на Република България за периода 2014-2020 г.“ и документа „Финансиране на управлението на утайки от ГПСОВ“.

Предложената стратегия за управление на утайките от ГПСОВ Смолян за периода 2018-2048 г. предвижда по-голямата част от утайките да се оползотворяват за техническа рекултивация на нарушени терени, а малка част - в селското и горското стопанство.

ВиК - Смолян има сключен предварителен договор за оползотворяване на утайки от ГПСОВ с „РУДЕМТАЛ“ АД, със седалище в град Рудозем, в размер на не повече от 600 t/y за рекултивация на стари обекти.

3.5. Акустична обстановка - характеристики и особености

Шумът е фактор, който силно въздейства върху околната среда и живите организми. Няма област и човешка дейност, при които да не се наблюдава шумово натоварване. Шумът в околната среда, причинен от транспортните, промишлените и ремонтните дейности, е един от главните екологични проблеми в урбанизираните територии и е източник на нарастващите възражения от страна на населението.

Съгласно извършените проучвания в областта, въздействието на нивата на шум се разделят на следните групи:

- Шум, чието ниво е над 120 dB(A) се счита, че поврежда слуховите органи;

- Шум с ниво между 100 - 120 dB(A) за ниските честоти и 80 - 90 dB(A) за средните и високите честоти, може да предизвика необратими изменения в органите на слуха и трайно излагане да доведе до болестно състояние;
- Шум с ниво между 50 - 80 dB(A) затруднява разбираемостта на говора;
- Шум с нива около 50 - 60 dB(A), оказват вредно влияние върху нервната система на човек и смущават неговия труд и почивка.

В България определянето на състоянието на шумовото натоварване в урбанизираните територии се осъществява чрез Националната система за мониторинг на шума в околната среда (НСМШОС). Функционирането на системата е регламентирано с Наредба №54/2010 г. на Министерството на здравеопазването (МЗ) и МОСВ за дейността на националната система за мониторинг на шума в околната среда и за изискванията за провеждане на собствен мониторинг и предоставяне на информация от промишлените източници на шум в околната среда.

От 2006 г. влиза в сила Закона за защита от шума в околната среда (ЗЗШОС), с последно изменение и допълнение от 2020 г. До тогава са липсвали специални нормативни разпоредби, уреждащи ясно и недвусмислено задълженията на отделните институции, относно контрола, оценката и управлението на шума в околната среда.

Анализът на съвременната акустична картина показва, че най-значително въздействие на шумовия фактор се наблюдава в големите градове на страната с население над 100 000 жители. За тези агломерации, съгласно ЗЗШОС е необходимо да бъдат изготвени стратегически карти за шум в околната среда. Стратегическата карта за шум определя местата с констатирано превишаване на стойностите на даден показател за шум, което може да предизвика вредно въздействие върху човешкото здраве.

Нормирането на шума в България се извършва чрез Наредба №6/2006 г. за показателите за шум в околната среда, отчитащи степента на дискомфорт през различните части на денонощието, граничните стойности на показателите за шум в околната среда, методите за оценка на стойностите на показателите за шум и на вредните ефекти от шума върху здравето на населението, издадена от МЗ и МОСВ.

Основните източници на шум на територията на МИГ „Девин - Смолян“ са: транспортните потоци, промишления и битовия шум.

Община Девин

Най-основния източник на шум на територията на община Девин се явяват промишлените източници, а те са:

- **„Деин“ ЕАД - град Девин**

Излъчва промишлен шум от извършваната дейност, няма представени резултати за собствени измервания. През 2018 г. и 2020 г. са извършвани контролни измервания, които не установяват превишения съгласно Наредба №6/2006 г.

- **„Балдаран спринг“ АД - град Девин**

Цехът на „Балдаран спринг“ АД в град Девин, излъчва промишлен шум от извършващата се дейност. Няма представени данни от извършвани собствени замервания, но са извършвани контролни измервания през 2017 г., без установени превишения, съгласно Наредба №6/2006 г.

- **„ДСВ - Транс“ ООД - село Михалково**

Дървопреработващо предприятие излъчващо шум от извършващата се дейност. Не са представени данни от собствени измервания, а след извършени контролни измервания през 2018 г. не са установени превишения, съгласно Наредба №6/2006 г.

- **„Гора - 2“ - град Девин**

Дървопреработващо предприятие, излъчващо шум от извършваните дейности. Не са извършвани собствени измервания, само контролни през 2018 г., от които не са установени превишения, съгласно Наредба №6/2006 г.

Шумът от битови източници обикновено е с локален обхват и краткотрайни експозиции.

По отношение на транспортния шум, основният източник на шумово натоварване в урбанизираната среда е автомобилният транспорт.

Няма регистрирани данни за превишения нивата на шум на територията на община Девин.

Община Смолян

Основно влияние върху шума на територията на община Смолян има транспортната инфраструктура, която е представена от пътища на Републиканската

пътна мрежа (РПМ) и общинска пътна мрежа. Общината няма връзка с железопътната мрежа на страната.

Натоварени от движението на превозни средства, са по-голямата част от улиците в града, а излъчваният от тях шум е непроменлив, с подчертан сезонен характер, свързан с туристическата дейност.

Икономическият профил на територията включва основно фирми, опериращи в сферата на търговията и услугите, най-вече в туристическия сектор. Индустрията е представена от дърводобив и дървопреработване, текстилна и шивашка промишленост, хранително-вкусова промишленост, производство на инструментална екипировка, кабели и проводници, машиностроене и строителство.

Тоест, индустриалният шум не предизвиква дискомфорт на местното население.

Локалните източници на шум и шума от битов характер, са строителни и ремонтни дейности, товаро-разтоварни работи, комунално-битови дейности и други.

Следващият по значение фактор, влияещ върху акустичната среда на града е шумът, излъчван от заведенията за обществено хранене, увеселителните заведения, сервизи за услуги и други, разположени на урбанизираната територия.

Контролът върху шума в околната среда, причинен от локални източници на шум на територията се контролира от Регионална здравна инспекция (РЗИ) - Смолян.

Най-силно засегнати от транспортния шум са териториите, разположени непосредствено до пътните трасета. Останалите терени са засегнати в различна степен, в зависимост от разстоянието до пътното трасе и наличието на прегради по пътя.

Регионалните здравни инспекции са органите, които ежегодно изготвят шумови характеристики на населените места, чрез които се извършва комплексна оценка на шумовото натоварване на всички областни градове в страната, включително и на по-големите населени места.

РИОСВ - Смолян контролира шума, излъчван в околната среда от дейността на промишлените инсталации и съоръженията. Измерванията на нивата на шум се осъществяват по утвърдена от МОСВ - Методика за определяне на общата звукова мощност, излъчвана в околната среда от промишлено предприятие и определяне нивото на шума на мястото на въздействие.

През 2022 г. на територията на община Смолян е извършен мониторинг на шума в град Смолян, който включва 15 пункта за наблюдение. Разпределението на пунктовете на територията е следното:

- 40% върху територии, подложени на въздействието на интензивен автомобилен трафик - 6 пункта;
- 27% върху територии с промишлени източници на шум - производствено-складови територии и зони - 4 пункта;
- 33% върху територии, подлежащи на усилена шумозащита - 5 пункта.

За всеки контролен пункт на замерване са отчетени: интензивността и структурата на транспортните потоци, вида и състоянието на пътното покритие, наклон на улицата, вида на застрояване, етажност на сградите, брой на пътните платна, наличие на озеленяване и влиянието на метеорологичните фактори по време на мониторинга.

Таблица 3.5 - 1. Резултати от проведения мониторинг на шума за 2022 г.

Пункт	Измерена стойност, dB(A)	Норма, dB(A)	Над / в норма
I. Пунктове върху територии, прилежащи към пътни, железопътни и въздушни трасета			
КП №1 - град Смолян, ул. „Първи май“ №19, ДГ №6 „Зорница“	67,7	60	Над
КП №2 - град Смолян, ул. „Хан Пресиян“ №22, Хотел „Вавилон“	69,7	60	Над
КП №3 - град Смолян, ж.к. Нов център, ул. „Дичо Петров“ №5	57,00	60	В
КП №4 - град Смолян, кв. Райково, ул. „Наталия“, Фабрика „Родопска тъкан“	64,5	60	Над
КП №5 - град Смолян, кв. Райково, ул. „Родопи“ №35	60,2	60	Над
КП №6 - град Смолян, кв. Устово, ул. „Момчил юнак“ №4; снек-бар „Перла“	63,5	60	Над
II. Пунктове върху територии с промишлени източници на шум - производствено-складови територии и зони			
КП №7 - град Смолян, ул. „Хан Аспарух“ 1, Северна промишлена зона, завод „Гамакабел“	56,0	70	В
КП №8 - град Смолян, кв. Устово, Автогара	62,9	70	В
КП №9 - град Смолян, ул. „П. Берон“ №6 - цех за дървообработка	65,5	70	В
КП №10 - град Смолян, ул. „Рожен“ 44, Автогара Смолян	65,1	70	В

III. Пунктове върху територии подлежащи на усилена шумозащита			
1. Жилищни зони и територии			
КП №12 - град Смолян, кв. Устово, ж.к. „Петровица“, детска площадка	45,5	55	В
КП №14 - град Смолян, ж.к. „Невястата“, бл. №6, детска площадка	46,2	55	В
КП №15 - град Смолян, ж.к. Нов център, ул. „Хан Аспарух“, квартална зона	43,9	55	В
2. Зони за лечебни заведения и санаториуми			
КП №13 - град Смолян, ул. „Хан Аспарух“ - болница	61,1	45	Над
3. Зони за научно-изследователска и учебна дейност			
КП №11 - град Смолян, ул. „Полковник Дичо Петров“ №32, Студентско общежитие на Пловдивски Университет - филиал	50,1	45	Над
Общо пунктове с нива над нормата			**7**

През 2022 г. в рамките на програмата за мониторинг, РЗИ - Смолян е извършила 90 измервания на градския шум в 15 пункта, а резултатите показват, че допустимите шумови нива са превишени в 7 от контролните пунктове.

Най-силно влияние в акустичната обстановка в град Смолян продължава да оказва шума, създаван от транспортните средства (66% от общото шумово натоварване на територията). Извършените измервания показват, че допустимите шумови нива са превишени в 7 от контролните пунктове в град Смолян, което представлява 46,7% от общия брой контролирани зони. Относителният дял на пунктовете е сравним с този от 2021 г.

По данни на доклада на РЗИ за 2022 г., през последните 11 години не са регистрирани шумови нива в диапазона 73 dB(A) до над 82 dB(A).

Най-общо съществуващият шумов режим на ниво община се характеризира с преобладаване на шумовете от транспортни източници, с ясно изразен сезонен характер по отношение на проявлението и формираните нива.

С цел минимизиране на шумовите емисии се реализират проекти по изграждане и възстановяване на зони за отдих, изграждане на пешеходни алеи, детски кътове, засаждане на подходяща дървесна растителност и други.

Тези дейности, свързани с намаляване шумовото натоварване, трябва да се подкрепят и усъвършенстват от страната на местната група.

3.6. Радиационна обстановка и влияние на нейонизиращи лъчения

Радиационна обстановка

МОСВ, чрез ИАОС и Регионалните лаборатории за радиационни измервания в Бургас, Варна, Враца, Монтана, Плевен, Пловдив и Стара Загора, осъществява системни наблюдения за радиационното състояние на околната среда в България по утвърдена мрежа от пунктове и определена периодичност.

Показателите, по които се извършват непрекъснатите и периодичните наблюдения, са:

- Радиационен гама-фон - мощност на еквивалентната доза;
- Специфична активност на естествени и техногенни радионуклиди в почви, седименти, скален материал и отпадни продукти;
- Обща бета-активност и тририй на води;
- Съдържание на естествен уран и радий-226 в повърхностни, подземни и отпадни води;
- Обемна специфична активност на естествени и техногенни радионуклиди в аерозолни проби.

Естественият радиационен гама-фон е физична характеристика на околната среда, специфична за всеки пункт, област, регион. Известно е, че естествените радионуклиди: уран, радий, торий и продуктите от техния разпад, както и радиоактивните изотопи на калия, рубидия и други, имат широко разпространение в земната кора.

Поради своите специфични физико-химични свойства те имат конкретно присъствие в състава на отделните компоненти на околната среда литосфера (скали и почви), хидросферата (подземни води, реки, езера, морета), въздуха, флората и фауната.

В резултат от човешката дейност се случва допълнителното обогатяване на елементите на околната среда с естествени и техногенни радионуклиди и тяхното пространствено преразпределение. Тези антропогенни източници на радиоактивност обуславят техногенната компонента на радиационния фон.

Националната автоматизирана система за непрекъснат контрол (НАСНК) на радиационния гама-фон се състои от 26 локални мониторингови станции. Станциите са

разположени на различни територии из цялата страна, работят в непрекъснат режим и изпращат данни в централната станция в ИАОС. Автоматизираната система има за цел своевременно установяване на инцидентно повишаване на радиационния гама-фон.

Конкретни стойности за него се публикуват всеки ден на страницата на ИАОС, чрез Ежедневен бюлетин за радиационната обстановка.

Изследванията на атмосферната радиоактивност се базират на автоматично набиране на аерозолни проби (обем от 1 600 m^3 въздух), върху стъкловлакнести филтри, чрез стационарна автоматична станция с последващ гама-спектрофотометричен анализ, за определяне обемната специфична активност на естествени и техногенни радионуклиди.

На територията на МИГ съществуват общо 4 пункта за радиологичен мониторинг, които са следните - в община Девин: два пункта за мониторинг на необработваеми почви и един пункт за мониторинг на повърхностни води; в община Смолян - един пункт от НАСНК.

Нейонизиращи лъчения

Нейонизиращите лъчения са част от електромагнитния спектър, като това са: ултравиолетови и инфрачервени лъчи, радиочестотни и микровълнови полета, свръхнискочестотни, статични (постоянни) електрически и магнитни полета.

Електрическите и магнитните полета съществуват естествено в природата и са фактор, присъстващ в живота на хората. Познати са много природни източници създаващи електромагнитна енергия, като слънчевото лъчение, бурите, мълниите и електромагнитното лъчение от космическите обекти. Всички тези фактори формират естествения електромагнитен фон на Земята.

Електромагнитните полета (ЕМП) се разделят на постоянни електрически и нискочестотни, където най-чести източници са електропроводите, битовите електрически уреди и компютрите.

Съвременните средства за комуникация създават нейонизиращи ЕМП, като тези полета са нискоенергийни и честотата и мощността не са достатъчни за да разрушат молекулите в тялото.

Съгласно действащото законодателство у нас, нейонизиращите лъчения в жилищни, производствени, обществени сгради и урбанизирани територии, са фактори на жизнената среда и подлежат на регистрация и контрол, а обектите, източници на

нейонизиращи лъчения, са обикновено с обществено предназначение и също подлежат на държавен здраве контрол.

Община Девин

На територията на община Девин съществуват два пункта за радиологичен мониторинг на необработваеми почви - в град Девин и в село Михалково.

Радиологичният мониторинг на необработваемите почви се осъществява в пунктовете за наблюдение, като пробите се вземат от почвен слой с дълбочина 0-20 cm и се извършва гама-спектрофотометричен анализ за определяне съдържанието на естествени и техногенни радионуклиди в тях. Във всеки пункт се извършва измерване на естествения гама фон.

И в двамата пункта измерените стойности са под и/или около референтните стойности, следователно няма опасност за човешкото здраве и превишения в радиационния гама-фон.

На територията съществува и един пункт за радиологичен мониторинг на повърхностни водни тела - река Въча. Данните показват, че всички стойности са под и около нормата, няма замърсявания и риск за човешкото здраве.

За територията на община Девин няма изведени данни относно нейонизиращите лъчения.

Община Смолян

Радиационна обстановка

На територията на община Смолян е разположен един пункт от НАСНК, в който се следи радиационния гама-фон, находящ се на връх Рожен.

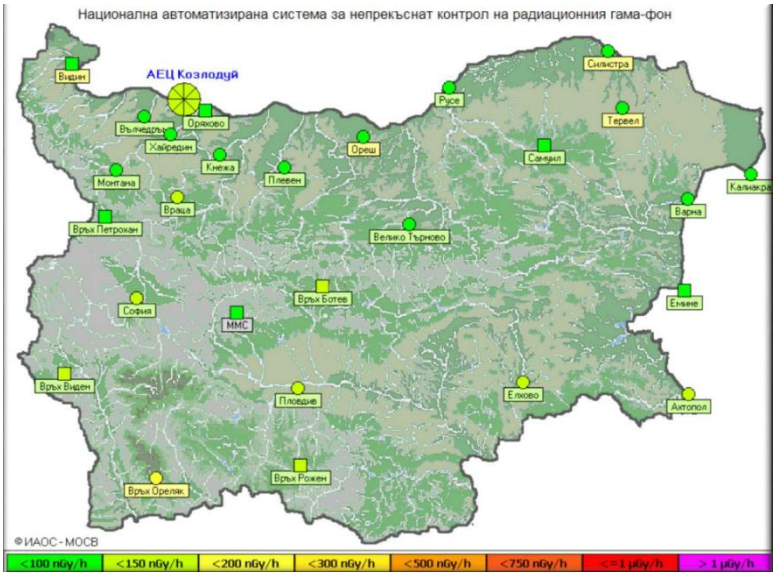
Национална автоматизирана система за непрекъснат контрол на радиационния гама-фон
АЕЦ Козлодуй
Видин
Оряхово
Враца
Монтана
Плевен
Русе
Силистра
Тервел
Варна
Велико Търново
Враца
София
ММС
Пловдив
Елхово
Бургас
Ямбол
Сливен
Стара Загора
Хасково
Смолян
Кърджали
Благоевград
Перник
Кюстендил
Видин
Монтана
Враца
Плевен
Ловеч
Габрово
Велико Търново
Русе
Силистра
Разград
Шумен
Добрич
Варна
Търговище
Бургас
Ямбол
Сливен
Стара Загора
Хасково
Смолян
Кърджали
Пазарджик
Пловдив
Благоевград
Перник
София
Кюстендил
Враца
Монтана

Фигура 3.6 - 1. Пунктове на НАСНК на радиационния гама-фон

Радиационният мониторинг на околната среда в териториалния обхват на РИОСВ - Смолян, се осъществява от Регионална лаборатория - Пловдив, при ИАОС, съгласно Заповед от 2017 г. и Заповед от 2022 г. на МОСВ.

Радиационният гама-фон измерен през 2022 г. в мониторинговия пункт на територията е в границите на характерния естествен гама-фон при конкретните метеорологични условия.

Атмосферната радиоактивност в пункт разположен в град Смолян, се определя еднократно през годината, чрез гама-спектрофотометрично определяне на обемната активност на естествени и техногенни радионуклиди на аерозолна проба. Измерените през 2022 г. специфични активности на наблюдаваните радионуклиди са под съответните минимално допустими активности. Стойностите са значително под границата на средногодишната обемна активност на атмосферния въздух в жилища и на открито, определени за критичната група от населението в наредбата за радиационната защита.

Нейонизиращи лъчения

Източниците на електромагнитни полета (ЕМП) на територията на община Смолян, са: електропроводи, трафопостове, базови централи за мобилни комуникации на мобилните оператори, радарни системи на МВР и други.

Към източниците на ЕМП, които могат да създадат здравни проблеми на населението, могат да се отнесат и уредите за ежедневна употреба като: монитори, компютри, битови електрически уреди, медицинска апаратура за диагностика и лечение, мобилни телефони и други.

3.7. Биологично разнообразие - флористични и фаунистични характеристики

3.7.1. Флористични характеристики

Според геоботаническото райониране на страната, България е обхванатa от три растителни области - Европейска широколистна горска област; Евроазиатска степна и лесостепна области; Средиземноморска склерофилна горска област. Към тези три области се отнасят разпространените пет растително-географски провинции - Евксинска, Илирийска, Македоно-Тракийска, Долнодунавска и Източносредиземноморска.

Територията на Република България се поделя на 28 окръга и 80 геоботанически района.

Община Девин

Според горско-растителното райониране на Република България, горите на община Девин попадат в Долния равнинно-хълмист и хълмисто-предпланински пояс на дъбовите гори (0 - 700 m надморска височина) и в средния планински пояс на горите от бук и иглолистни (700 - 2000 m надморска височина) на Тракийската горскорастителна област.

Долният пояс на дъбовите гори е представен само от Подпояса на хълмисто-предпланинските смесени широколистни гори. Заема най-ниските части на района и включва издънкови насаждения от зимен дъб, благун, келяв габър, мъждрян и други.

Планинският пояс се разделя на три подпояса, които са:

- **Подпояс на нископланинските гори**

Подпояса на нископланинските гори от горун, бук и ела - 700-1200 m и се характеризира с голямо растително разнообразие, но не заема големи площи, не е добре очертана зоната между горуновите и иглолистните гори.

- **Подпояс на среднопланинските гори**

Този подпояс е съставен от бук, ела и смърч и е от 1200 до 1700 m надморска височина. В него за разлика от други райони на страната, преобладават иглолистните, а не буковите насаждения. Продуктивността на горите е по-голяма, което се дължи на по-добрите месторастения.

- **Подпояс на горно-високопланинските гори**

Третият подпояс обхваща смърчовите гори на надморска височина от 1700 до 200 m надморска височина и оформя горната граница на гората в района. В този подпояс попадат предимно гори от смърч и бял бор. Създадените култури са от иглолистни дървесни видове - бял бор, смърч, по-рядко черен бор.

Съгласно указанията на Националното ръководство за определяне на гори с висока консервационна значимост (ГВКС) в горските територии, са установени потенциални гори в последната фаза на своето развитие - фаза на старост, които със своята специфична структура и функционалност са местообитание на комплекс от видове от различни екологични и таксономични групи.

Тревните формации, които се срещат в района са производни, предимно мезофитни и ксеромезофитни, като най-широко разпространена на територията на община Девин е тревна формация Agrostideta capillaries, Nerdeta strictae, на мястото на гори от смърч, бял бор и бяла мура. Среща се предимно във Велишко-Виденишкия дял като непрекъснати площи край селата Триград, Жребево и Кестен. На по-малки площи се среща и в землищата на Девин и селата Стрелча и Чуреково.

Срещат също ксеромезофитни и ксеротермни тревни формации - Fastuceta valesiaceae, Fastuceta stojanovii, Fastuceta pancisii, Fastuceta dalmaticae, Chrysopogoneta grylli, Agrostideta capillaries, на мястото на гори предимно от горун, разпространена из всички български планини. Появила се е след унищожаване на горите в габърово-горуновия пояс.

Тревните формации Agrostideta capillaries, Nerdeta strictae, Bellardiochloeta violaceae са разпространени на мястото на гори от обикновен бук и ела, често срещани в землищата на селата Триград и Водни пад на умерено влажни места по южните склонове на Велишко-Виденишкия дял.

В Мурсалишкия дял, около връх Кармилята - най-високият в тази част на общината, има обширна ацидофилна тревна формация, която е отнесена към Ацидофилни психрофитни тревни формации Nardeta strictae, Festuceta validae, Bellardiochloeta violaceae, Agrostideta capillaris. Този тип формации имат голям дял в производната растителност на субалпийския храстов пояс и част от тях са естествени.

Иглолистните гори на територията на община Девин, са представени от бял и черен бор, обикновен смърч и обикновена ела, както чисти, така и смесени. Те покриват обширни площи в цялата южна и източна част на общината. Всеки от четирите дървесни вида образува и чисти съобщества, както и ектонни такива.

- **Гори от бял бор** (*Pinus sylvestris*)

Горите от бял бол (*Pinus sylvestris*), са най-широко разпространени на територията на общината и заема обширни площи в по-високите части върху силикатни скали и на припечни изложения, в землищата на селата Селча, Осиково, Чуреково, Тешел, Грохотно и други.

Горите с преобладаване на бял бор се отнасят към природно местообитание 91CA Рило-Родопски и Старопланински гори от бял бор. В храстовите и тревните етажи на бялборовите съобщества участват черната и червената боровинка (*Vaccinium myrtillus* и *Vaccinium vitis-idaea*), орлова папрат (*Pteridium aquilinum*), червена хвойна (*Juniperus*

oxycedrus), вейник (*Calamagrostis arundinacea*), горска ливадина (*Poa nemoralis*), обикновена светлика (*Luzula luzuloides*), бадемолистна млечка (*Euphorbia amygdaloides*), рунянка (*Hieracium murorum*), матруня (*Aremonia agrimonioides*) и други. В смесените горски съобщества от бял бор и обикновен бук най-често доминират характерни за буковите гори сенколюбиви тревни видове.

- **Гори от обикновен смърч** (*Picea abies*)

Горите от обикновен смърч (*Picea abies*) оформят горната граница на гората в района. Най-добре запазени съобщества от смърч има покрай границата по Велишко-Виденишкия дял (край селата Водни пад, Жребево, Кестен, Триград), а на по-малки площи и в землищата на селата Лясково и Осиково. Горите са монодоминантни, но с много голямо разнообразие.

В изредените насаждения, храстово-тревната растителност е представена от черна боровинка (*Vaccinium myrtillus*), по-рядко червена (*Vaccinium vitis-idaea*), а също така и от тревни видове, като горска светлика (*Luzula sylvatica*), горски вейник (*Calamagrostis arundinacea*) и други.

Горите с преобладание на смърч най-често се отнасят към природно местообитания 9410-Ацидофилни гори от Picea в планинския до алпийския пояс (Vaccinio-Piceetea), като в община Девин е разпространен предимно подтипа Среднопланински иглолистни гори (Abieto-Picenion).

- **Гори от ела** (*Abies alba*)

Горите от ела (*Abies alba*), са представени на територията на общината на няколко малки съобщества в землищата на селата Триград (на юг) и Осиково (на север). Тези гори имат ограничено разпространение. И тук както, както на повечето места в Родопите, обикновената ела се среща между иглолистния и буковия горски пояс и винаги заема по-влажните месторастения.

Горите с преобалдание на обикновената ела се отнасят към природно местообитания 91BA Мизийски гори от обикновена ела, като на територията е разпространен подтипа Родопски елови гори.

- **Гори от черен бор** (*Pinus nigra*)

Горите от черен бор (*Pinus nigra*) заемат малки и по-големи площи предимно на карстовите терени в землищата на селата Гьоврен, Тешел, Триград, Михалково и Чуреково. Тези гори имат реликтен характер и са остатъци от широко разпространените някога гори от черен бор в Родопите.

Естествените гори с преобладание на черен бор най-често са свързани с природно местообитания 9530 - Субсредиземноморски борови гори с ендемични подвидове черен бор. В горските съобщества от този тип доминира паласиевият черен бор (*Pinus nigra* ssp. pallasiana), тревисто звездиче (*Dorycnium herbaceum*), острица (*Carex humilis),* перест късокрак (*Brachypodium pinnatum*) и други.

На територията на община Девин съществуват находища на множество растителни видове с важен природозащитен статус, съгласно Закона за биоразнообразието (ЗБР) и Червената книга на България, том I „Растения“ (последно издание от 2015 г.). Някои от тях, са:

- **Пълзяща гудиера** (*Goodyera repens*)

Пълзящата гудиера е многогодишно тревисто растение с повърхностно разположени столони. Листата са сърцевидни с широка дръжка и ясна мрежа от светли жилки. Съцветието е с 5-15 цвята, спирално разположени, а цветовете са бели и ароматни. Цъфти през периода юни-юли, а плодоноси август.

Разпространено е локално в Стара планина и Западни Родопи. Има ограничено разпространение, а голите сечи му действат изключително отрицателно.

Видът е включен в Червената книга на България, том I „Растения“, с категория „застрашен“, включен е също и в ЗБР и Приложение 2 на Конвенцията CITES.

- **Родопска горска майка** (*Lathraea rhodopaea*)

Видът е многогодишно тревисто растение - паразит по корените на различни видове дървета, поради което няма зелени фотосинтезиращи части. Цъфти през месеците март-май.

Установен е в Родопите, Славянка и Тракийска низина от 200 до 1650 m надморска височина.

Родопската горска майка е защитен вид в Приложение №3 на ЗБР, а основната опасност за вида, се явява унищожаването на местообитанията му и събирането му за хербарии.

- **Нишковидно секирче** (*Lathyrus filiformis*)

Видът е многогодишно тревисто растение, венчелистчетата му са бледопурпурни до бледовиолетови, цъфти през май-юли, плодноси през юли-август. Разпространен е в Средни Родопи - селата Мугла, Кестен, Триград, Ягодина и други, на надморска височина от 1250 до 1750 m.

Отрицателно действащите за вида фактори, се явяват унищожаването на местообитанията му в резултат на паша и туризъм.

Нишковидното секирче е „застрашен“ вид съгласно ЧКБ.

- **Муховидна пчелица** (*Ophrys insectifera*)

Муховидната пчелица е включена в ЧКБ с природозащитен статус „критично застрашен“, както и в ЗБР и Конвенцията CITES, Приложение 2.

Видът е многогодишно тревисто растение, венчелистчетата са кафяво-виолетови, кадифено влакнести, стърчащи напред. Устната наподобява тяло на оса - издължена, триделна, средният дял е двуделно врязан.

Разпространен е в Знеполския район (Голо бърдо) и Средни Родопи - в района на Триградското ждрело, до 1100 m надморска височина.

Отрицателно действащи фактори се явяват ниската численост на популациите, залесяването с иглолистни култури и нерегулираната паша в сезона на цъфтеж и плодоносене.

- **Шлемоносен салеп** (*Orchis militaris*)

Шлемоносният салеп е многогодишно тревисто растение, с две яйцевидни грудки, високи стъбла, 10-40 цвята, околоцветните листчета са събрани в шлем, белезникави до бледолилаво-розови, заострени. Устната е розова до пурпурна, със светла централна част и тъмни власинки. Цъфти май (юни), плодоноси юни (юли).

Видът е локално разпространен, среща се в Средни Родопи - Добростан, Лъки, Турян, Триград.

Негативно влияние оказват ниската численост на популациите, локалното разпространение, залесяването с иглолистни култури и нерегулираната паша.

Шлемоносният салеп е „застрашен“ вид, съгласно Червената книга на България, включен е още и в Закона за биоразнообразието и в Приложение 2 на Конвенцията CITES.

- **Блатна хамарбия** (*Hammarbya paludosa*)

Видът има природозащитен статус „критично застрашен“, съгласно Червената книга на България, включен е и в ЗБР и Конвенцията CITES.

Той е многогодишно тревисто растение, съцветието му е с до 30 дребни, зелени цвята. Цъфти юли-август, плодоноси септември-октомври.

Разпространен е в Средни Родопи на надморска височина до 1500 m.

Отрицателно действащите фактори са: пресушаване на влажните зони, замърсяването на водите с торове и препарати, използвани в селското стопанство. Потенциална опасност за находище се явява и промяната в хидрологичния режим, включително в резултат на климатичните промени.

- **Южна мехурка** (*Utricularia australis*)

Южната мехурка е многогодишно тревисто растение, свободно плаващо, насекомоядно растение без корени. Цветовете са 2 до 10 броя в гроздовидни съцветия, венчето е лимонено или оранжево-жълто. Цъфти през юли-август и плодоноси септември.

Видът е разпространен по Черноморското крайбрежие, Североизточна България, Дунавската равнина, Средни Родопи - Чаирски езера и Тракийската низина, на надморска височина 50 - 300 m, но е възможно, макар и по-рядко, срещането му на височина от 1600 m.

Отрицателно действащи за вида фактори, са: отводняване и пресушаване на блатата, на заблатените места и на разливите, коригиране на речните корита, хидромелиоративно строителство, замърсяването на водите (промишлено и селскостопанско).

Видът е със силно ограничено разпространение, лошо възобновяване и ниска плътност на индивидите.

Природозащитният му статус е „критично застрашен“, съгласно ЧКБ и е включен в Закона за биоразнообразието.

- **Блатна теменуга** (*Viola palustris*)

Блатната теменуга е с природозащитен статус „критично застрашен“, съгласно Червената книга на България и е включена в ЗБР.

Тя е многогодишно тревисто, безстъблено растение, цветовете са без миризма, единични в пазвите на розетковите листа. Венчелистчетата са бледовиолетови, рядко бели. Цъфти април-юни, плодоноси май-август.

Видът е разпространен в Пирин, Западни и Средни Родопи, на надморска височина от 1300 до 1600 m.

Отрицателни за вида фактори се явяват: засушаване на климата, ограничено разпространение на вида, пресушаване и отводняване на мочурливите места, инфраструктурно развитие (строежи на почивни станции и на микроязовири), туризъм, преминаване и утъпкване от хора и животни, навлизане на конкурентни видове.

- **Ъглолистна малколмия** (*Malcolmia orsiniana*)

Ъглолистната малколмия е с природозащитен статус „застрашен“, съгласно Червената книга на България, том I „Растения“ и е включена в Закона за биологичното разнообразие.

Те е едногодишно до двугодишно растение с разклонено влакнесто стъбло. Цветовете са малобройни, на дълги дръжки, венчелистчетата са розови или виолетови. Цъфти май-юни, плодоноси юни-юли.

Видът е разпространен в Средни Родопи - района на Триградското ждрело, между 1000 и 1300 m надморска височина.

Отрицателно действащите фактори, са: засилено антропогенно въздействие в района на разпространение - строителство и поддържане на пътища, дърводобив и планински туризъм, които водят до неблагоприятни промени в условията на местообитанията и намаляване на заеманата от популациите площ.

- **Алпийска телчарка** (*Polygala alpestris*)

Алпийската телчарка е многогодишно тревисто растение, с връхни съцветия, гъсти

с по 5 до 20 цвята, венчето е с розов до виолетов цвят. Цъфти в периода май-юли и плодоноси в периода юни-август. Разпространена е в района на Стара планина - резерват „Козя стена“, в Западни Родопи - Беглика и Средни Родопи - Триград, на надморска височина между 1400-1600 m.

Отрицателно действащите фактори са слабата конкурентна способност на вида и ниските му възобновителни способности.

Природозащитният статус на алпийската телчарка е „застрашен“, по ЧКБ и е включена в Закона за биоразнообразието.

- **Родопска ръж** (*Secale rhodopaeum*)

Родопската ръж има природозащитен статус съгласно Червената книга на България - „застрашен“, включен е в списъка на Международния съюз за защита на природата (IUCN) с категория „рядък“ и е български ендемит.

Видът е многогодишно, рехаво туфесто тревисто растение. Съцветието е линеен гъст двуреден клас, а класчетата са заострени или с дълъг осил. Цъфти юни-юли, плодоноси юли-август.

Разпространен е само в района на Родопите - около Триградското ждрело и в Източни Родопи - връх Вейката, на надморска височина около 900-1300 m.

Неблагоприятни за вида се явяват развитието на туризма и засиления автомобилен трафик в Триградското ждрело, които причиняват замърсяване на почвите и въздуха, силно запрашаване на индивидите и изпотъпкване от туристите.

- **Родопска песъчарка** (*Arenaria rhodopaea*)

Видът е многогодишно тревисто растение, цветовете са 5-10 броя, в рехави дихазии по върховете на стъблата и с бели венчелистчета. Цъфти през периода юни-юли, а плодоноси в периода август-септември.

Родопската песъчарка е регистрирана и разпространена само и единствено в района на Триградското ждрело - Средни Родопи, на надморска височина 1200-1250 m.

Отрицателно действащите фактори за вида са ерозията на варовитите скали, туристопотока и автомобилния транспорт в ждрелото.

Природозащитният му статус съгласно ЧКБ, том I „Растения“ е „застрашен“ и е български ендемит.

- **Мурсалски (Пиринski) чай** (*Sideritis scardica)*

Мурсалският чай е „застрашен“ вид, съгласно Червената книга на България, защитен е от ЗБР и е балкански ендемит.

Той е многогодишно тревисто бяло влакнести растение, с високи стъбла, разклонени или неразклонени, в основата - вдървенели. Чашката е тръбесто звънчевидна, а венчето е лимоненожълто, покрито с жлези. Цъфти в периода юни-август и плодоноси август - септември.

Разпространен е в Славянка, южните части на Пирин, Средни и Западни Родопи на надморска височина между 1000-2200 m.

Неблагоприятни за видя фактори, са много ограниченото му разпространение, малката численост на популацията и активното събиране с търговска цел като лечебно растение, което води до пълното унищожаване на популациите.

- **Восъчна черешова гъба** (*Hygrocybe ceracea*)

Шапката на восъчната черешова гъба е изпъкнала до плоска, жълта, оранжево-жълта, избеляваща до восъчножълта, слизеста, лепката. Пънчето е цилиндрично, едноцветно с шапката и сухо. Месото е тънко и светложълто, спорите са елипсовидни, гладни и безцветни. Образува плодни тела единично или на групи в периода юни-септември.

Восъчната черешова гъба е разпространена в Средна гора (Лозенска планина, над село Пасарел, Софийско) и в Средни Родопи, местност Чаирски езера.

Отрицателно действащите за вида фактори, се явяват промяната на местообитанията в резултат на активно земеделие, залесяване, животновъдство, туризъм и отдих, сухоземен транспорт, пожари, замърсяване на почвите.

Восъчната черешова гъба е включена в Червената книга на България, том I „Растения“, с категория „застрашен“.

Община Смолян

Община Смолян се отнася към Европейската широколистна горска област, Илирийска (Балканска) провинция, Родопски окръг, Чернатишки район.

- **Родопски окръг**

В Родопския окръг се срещат 90 вида балкански ендемити - 58 вида илирийски и 32 вида македоно-тракийски флорни елементи. Голямо разнообразие има на балканския ендемит и терциерен реликт - палеоендемита родопски силивряк (*Haberlea rhodopensis*).

У нас, само в Родопа планина са се съхранили храстовидното прозорче (*Potentila fruticosa*) и алойското сграбиче (*Astragalus alopecurus*).

На територията се срещат и редица български ендемити, като: планинска дива ръж (*Secale montanum*), родопски крем (*Lilium rhodopaeum*), българска мишовка (*Minuartia bulgarica*), родопска песъчарка (*Arenaria rhodopaea*), веленовско плюскавиче (*Silene velenovskyana*), грудкова тлъстига (*Sedumtu beriferum*), костова тлъстига (*Sedum kostovii*), стефчова тлъстига (*Sedum stefco*), родопско омайниче (*Geum rhodopaeum*), българско вятърче (*Jasione bulgarica*), родопско лале (*Tulipa rhodopaea*), родопска люцерна

(*Medicago rhodopaea*), родопска самогризка (*Scabiosa rhodopaensis*), дребен родопски лопен (*Verbascum humile*), родопско еньовче (*Galium rhodopaeum*) и много други.

- **Чернатишки окръг**

Чернатишкия окръг е разположен източно от река Въча и достига на изток до река Арда и Жълти дял (Алада - 1241 m). Най-високата точка е билото Мурсалица, с връх Голям Пелерик (2191 m) западно от Смолян.

Растителността в района е много разнообразна, с преобладание на смърчовите гори, като именно в този район се формират най-големите смърчови масиви в България. Горите от бял бор също са много разпространени, но с разпокъсана площ. В източната и отчасти северната част на района горите са съставени от мизийски бук, а по-слабо са застъпени горите от ела. Среща се също и подвида князборисова ела (*Abies alba* ssp. *borisii-regis*).

Главно в северозападния край на района се срещат доста големи масиви от горун (*Quercus petraea*), горите от черен бор също са добре застъпени, но както бялборовите и те са доста разпокъсани.

Най-разнообразно е съчетанието при смесените гори, особено в дълбоките долове, където се срещат бук (*Fagus sylvatica*), габър (*Carpinus betulus*) и горун, а във формирането на горите участват и воднят габър (*Ostrya caprinifolia*), който на места дори доминира в дървостоя, както и видовете обикновен явор (*Acer psreudoplatanus*), хиркански явор (*Acer hyrcanum*), шестил (*Acer platanoides*), маклен (*Acer monspessulanum*), планински ясен (*Fraxinus excelsior*) и мъждрян (*Fraxinus ornus*).

Горите на територията са разнообразни и съставени от широколистни гори от бук, габър и дъб, смесени широколистно-иглолистни гори, както и иглолистни гори с доминиране на смърч и бял бор. Дъбови гори се развиват са по-ниските части на склоновете, но са най-богати на видово разнообразие.

Смесените гори от обикновен габър и горун се развиват при надморска височина до около 600 m.

Във височинен градиент следва буковите гори, разпространени на различни изложения и с относително по-беден състав от дъбовите гори. В зависимост от активната реакция на почвата, те се разделят на неутрофилни, ацидофилни и на карбонатни терени. Характерна особеност на буковите гори е наличието на орхидеи.

С нарастване на надморската височина, в буковите съобщества се появява примес от обикновена ела (*Abies alba*), смърч (*Picea abies*) или бял бор (*Pinus sylvestris*). Най-

високите надморски височини са свързани със съобщества на смърч и бял бор и смесени смърчово-бялборови съобщества.

Откритите пространства са заети с тревни съобщества, доминирани от черна власатка (*Festuca nigrescens*). Това са горски поляни с различни размери, които имат богат видов състав и синтаксономично се отнасят към клас Molinio-Arrhenatheretea.

В покрайнините на широколистните гори се развиват съобщества от клас Trifolio-Geranietea, които са съставени от видове, характерни както за мезофилните, така и за полусухите тревни съобщества.

Специално внимание заслужават преовлажнените местообитания, в които се срещат хигромезофилни съобщества богати на мъхове и острицови. Тези съобщества се отнасят към клас Scheuchzerio-Caricetea nigrae, а растителността се развива в заравнени местообитания, покрити през цялата година с вода. Мочурливите гори се отнасят синтаксономично към клас Vaccinio-Piceetea.

На територията на община Смолян са разпространени над 350 вида и подвида висши растения, като с най-голяма представеност, са семействата Житни (Poaceae) - над 40 вида, Сложноцветни (Asteraceae) - над 30 вида, Бобови (Fabaceae) - над 25 вида, Розоцветни (Rosaceae) - над 20 вида, Устоцветни (Lamiaceae) и Острицови (Cyperaceae) с по над 20 вида и други.

Установени са също така и над 120 вида лечебни растения.

- **Костова тлъстига** (*Sedum kostovii*)

Костовата тлъстига е с природозащитен статус „уязвим“, съгласно Червената книга на България, том I „Растения“, включена е в Червения списък на IUCN, с категория „рядък“, както и в ЗБР.

Тя е едно- до многогодишно тревисто растение, със сбити корени, образуващи гъсти туфи. Цветовете са петделни на къси дръжки, с тъмножълт цвят. Цъфти май-юли и плодоноси юни-август.

Разпространен е в Стара планина, Славянка, Пирин, Рила, Западни и Средни Родопи, Тунджанска хълмиста равнина до около 2350 m надморска височина.

Неблагоприятно действие има привързаността на вида към специфично местообитание и ограниченото разпространение.

- **Стефчова тлъстига** (*Sedum stefco*)

Стефчовата тлъстига има природозащитен статус „уязвим“, съгласно Червената книга на България, включена е в ЗБР и е балкански ендемит.

Тя е многогодишно тревисто коренищно растение, стъблата са в рехави групи, цветоносните стъбла са голи, листата са пурпурно червени, цилиндрични и към върха стеснени. Венчелистчетата са с остър връх и светлорозов цвят. Цъфти през май-юни и плодоноси юни-юли.

Стефчовата тлъстига е разпространена в Дунавската равнина, Предбалкана, Стара планина, Рила и Родопи до 1300 m надморска височина.

Отрицателно действащите за вида фактори, са привързаността му към специфични местообитания и ограниченото му разпространение.

- **Родопски крем** (*Lilium rhodopeum*)

Родопския крем е многогодишно тревисто луковично растение, с едра луковица. Стъблото е високо и почти до върха гъсто облистено. Листата са последователни, продълговато до линейно ланцетни, отдолу по жилките и по ръба са ресничести.

Цветовете са върхни, фуниевидни, лимоненожълти, а прашниците са оранжево-червени. Цъфти юни-юли и плодоноси юли-август.

Видът е разпространен в Средни и Източни Родопи (около село Стойките, Смолянско) на надморска височина между 1100 и 1650 m.

Видът е с ограничено разпространение и ниска плътност на индивидите. Отрицателно действат косенето на ливадите преди узряване и разпръскване на семената, пашата, земеделието, брането на букети или изкореняването, утъпкването, извършването на археологически разкопки, инфраструктурно развитие, изграждане на екопътеки, водещи до засилване на потока от туристи.

Природозащитният статус на родопския крем, съгласно ЧКБ е „критично застрашен“, включен е в Закона за биоразнообразието, балкански ендемит е и е включен в Червения списък на IUCN с категория „рядък“.

- **Родопско лале** (*Tulipa rhodopea*)

Родопското лале е многогодишно тревисто луковично растение, с овална луковица,

с червено-кафява люспа. Стъблото е високо, изправено, голо, облистено. Листата по ръба са вълновидни, сивкако-зелени, околоцветните листчета са широки, на върха заоблени или леко заострени, червени, в основата отвътре с черно петно, заобиколени от жълта ивица. Цъфти април-май, плодоноси юни-юли.

Родопското лале е разпространено в Средни и Източни Родопи, на около 500-800 m надморска височина, но находищата му към момента се нуждаят от потвърждение.

Факторите, които му действат отрицателно са събиране на растенията за букети и засаждане в градините, лошите възобновителни способности на вида, ниската численост и площ на популациите.

Природозащитният статус на родопското лале е „критично застрашен“, съгласно ЧКБ, том I „Растения“, включен е в ЗБР, български ендемит е и е включен в Червения списък на IUCN с категория „уязвим“.

- **Родопска люцерна** (*Medicago rhodopea*)

Видът е с категория „уязвим“, съгласно Червената книга на България том I „Растения“ и е български ендемит.

Родопската люцерна е многогодишно тревисто растение с дълго коренище, вдървеняло в горния край. Стъблата са лежащи, силно разклонени, в основата вдървенели. Съцветията са овални, цветовете пеперудовидни, а венчето е жълто или оранжево. Цъфти от юни до юли, плодоноси от юли до август.

Разпространено е в Предбалкана, Стара Планина, Средни Родопи, Тракийската низина и Тунджанската хълмиста равнина до около 500 m надморска височина.

Отрицателно действащите фактори за вида, са ограниченото му разпространение, трайното нарушаване на местообитанията, в резултат на действащи кариери и активни селскостопански дейности - мащабно разширяване на масиви с лозя, залесяване, паша и косене.

- **Родопски лопен** (*Verbascum spathulisepalum*)

Родопският лопен е многогодишно тревисто растение с допълнителни розетки в основата на цветоносното стъбло. Стъбловите листа са на много къси дръжки, по-дребни и преминаващи в прицветници. Цветовете са разположени по две, рядко по 3-4, образуващи пирамидално метличесто съцветие. Венчето е яркожълто, отвън и отвътре - голо. Цъфти в периода юни-юли и плодоноси юли.

Разпространено е в Родопите, на около 300 m надморска височина.

Факторите, които действат отрицателно на вида са пашата на селскостопански животни, залесяването, строежа на пътища за дърводобив и охрана на държавната граница, ограничен ареал и ниска плътност на популацията.

Родопския лопен е с природозащитен статус „застрашен“ в ЧКБ, включен в ЗБР и е Балкански ендемит.

- **Родопско еньовче** (*Galium rhodopeum*)

Родопското еньовче е многогодишно тревисто растение с дълго коренище, високи

стъбла, в основата с многобройни стерилни клонки, образуващи рехави чимове. Листата са теснолинейни до игловидни, късоосилесто заостроени, разположени в прешлени по 6 броя. Цветовете са дребни, бледожълтеникави, събрани в пирамидално съцветие. Цъфти май-юни, плодоноси юни-юли.

Родопското еньовче е разпространено в Западни и Средни Родопи и Тракийската низина, между 300 - 1450 m надморска височина.

Отрицателно действащите за вида фактори, са разработването на кариери за добив на инертни материали и пътното строителство, които пък са причини за намаляване на площта на популациите в комбинация с пашата и утъпкването на животни, което пък влияе върху числеността и естественото възобновяване на вида.

Включен е в Червената книга на България, том I „Растения“, с категория „застрашен“, както и в ЗБР и Бернската конвенция. То е балкански ендемит и терциерен реликт.

3.7.2. Фаунистична характеристика

Територията на България е разположена между две зоогеографски подобласти - Евросибирската и Средиземноморската. Разнообразният релеф и климат са една от многото причини за формирането на богата и многообразна фауна, която има характерни особености.

В България най-общо се разграничават 7 зоогеографски района, 4 от които се отнасят към Средиземноморската подобласт и 3 към Евросибирската подобласт.

Община Девин

Фауна

Територията на общината се отнася към Рило-Родопския зоогеографски район. Характерно за този район е, че евросибирските и европейски видове преобладават над средиземноморските.

На територията са представени преди всичко средноевропейски видове - благороден елен (*Cervus elaphus*), сърна (*Capreolus capreolus*), дива коза (*Rupicapra rupicapra*), дива свиня (*Sus scrofa*), кафява мечка (*Ursus arctos*), европейски вълк (*Canis lupus*), лисица (*Vulpes vulpes*), златка (*Martes martes*), катерица (*Sciurus vulgaris*), таралеж (*Erinaceus europaeus*) и други.

От земноводните и влечугите се срещат: дъждовник (*Salamandra salamandra*), голяма водна жаба (*Pelophylax ridibundus*), смок мишкар (*Zamenis longissima*), слепок (*Anguis fragilis*) и други.

Представители на орнитофауната, са: глухар (*Tetrao urogallus*), сойка (*Garrulus glandarius*), кълвачи (Picoides), горска чучулига (*Lullula arborea*) и други.

На територията на община Девин, са известни и много застрашени и редки видове - гръбначни и безгръбначни, включени в множество природозащитни документи, някои от които, са:

- **Беронов мегафилум** (*Megaphyllum beroni*)

Видът е включен в ЧКБ, том I „Растения“, с категория „критично застрашен“.

Берновия мегафилум е локален ендемит, установен в пещерата Дяволското гърло при село Триград, където е намерен само веднъж през 1969 г. При проведено двучасово изследване на пещерата през 2005 г. не е установен повторно.

Фактори, които са му подействали отрицателно, се явяват електрифицирането на пещерата за туристически цели и постоянният туристопоток.

- **Цилхова мацедоника** (*Macedonica zilchi*)

Този вид у нас е с природозащитен статус, съгласно Червената книга на България, том II „Животни“ - „критично застрашен“. Той е локален ендемит, установяван в Буйновското и Трирадското ждрела, около пещерата Дяволското гърло и не са описвани данни за числеността на популацията.

Единствените данни за биологията на вида са, че е активен при влажно и хладно време.

Масовото събиране на живи индивиди и празни черупки от колекционери на редки видове е изключително неблагоприятен за вида факт, както и активния туризъм в района. Мерките, които би следвало да се предприемат (ако вида вече не е изчезнал напълно), са да се въведе забрана за събиране и изнасяне зад граница на вида, парични санкции за нарушителите, мониторинг и изследвания върху биологията и състоянието на популациите на вида.

- **Пещерен дългокрил** (*Miniopterus schreibersii*)

Този прилеп също е включен в ЧКБ, том II „Животни“, с категория „уязвим“, както и Приложения II и III на Закона за биоразнообразието. Включен е още в Червения списък

на IUCN с категория „потенциално застрашен“, в Бернската конвенция - Приложения II и III, Бонската конвенция - Приложение II и Директивата за хабитатите - Приложения II и IV.

Пещерния дългокрил се среща в цялата страна, без най-високите части на планините. Известни са около 170 негови находища, повечето от които на надморска височина между 100 и 600 m. Общата численост на зимуващите индивиди е около 170 000, а на лятната популация около 120 000 индивида, като повишената зимна популация най-вероятно се дължи на идващите от Северна Гърция прилепи, които зимуват в Дяволското гърло (село Триград).

Видът обитава целогодишно само подземни убежища - пещери и минни галерии, образува многобройни размножителни колонии. У нас са известни 19 размножителни колонии и 5 летни неразмножителни. Максимумът на раждания е в размножителния период между 20 юни и 10 юли. Зимува само в зимни убежища, като в България са известни 14 такива, но над 95% от зимуващата популация се е разположила в три пещери - Парниците, Деветашката и Дяволското гърло.

Отрицателно действащи за вида фактори, са: антропогенния натиск върху убежищата - пряко безпокойство и прогонване, възпрепятстване на достъпа и промяна на микроклимата (поставяне на врати, решетки и други). Пещерите Магура, Деветашка, Еменска и Дяволското гърло се превръщат в обект на засилен туризъм, който не е съобразен с изискванията за опазване на прилепите. Неблагоприятни са и антропогенните промени на ловните местообитания и летателни коридори, но за тях липсват конкретни данни у нас.

- **Бехщайнов нощник** (*Myotis bechsteinii*)

Бехщайновия нощник също е защитен от ЧКБ, с категория „уязвим“, включен в Приложения II и III на ЗБР, в Червения списък на IUCN с категория „уязвим“, в Бернската и Бонската конвенция - Приложение II (и за двете Конвенции) и в Директивата за местообитанията - Приложения II и IV.

Видът е установен за първи път у нас при устието на река Камчия и до 1985 г. са известни 7 находища, а до края на 2006 г. - цели 34 находища. Най-високата е плътността на вида на надморска височина между 1000 и 1400 m, в райони с обширни и компактни горски масиви - Централен Балкан, Западни Родопи, Странджа.

Той е типичен обитател на старите широколистни гори, с най-висока численост в мезофилни горски масиви с постоянен водоем. Единични индивиди живеят в хралупи на дървета, а колонии са установявани само в по-стари дървета. Само два вида са намерени в пещери през зимата.

Мъжките живеят най-често поединично, а женските - на малки групи (по 5-10 индивида) или колонии (между 10 и 30 индивида). Женските са изключително привързани към района на хралупата, където са родени. Индивидуалният ловен участък е малък, често припокриващ се между индивидите на една колония. Бехщайновия нощник е стационарен вид, който рядко извършва големи миграции (максимум до 60 km).

У нас е установена вертикална миграция от 770 m между убежището до мястото на хващането. През юни женската ражда по едно малко, което кърми около 3 седмици. От края на август до края на септември, бехщайновите нощници (около 90% мъжки и 10% женски индивиди), се струпват по входовете на пещери или изоставени минни галерии с цел намиране на партньори.

Неблагоприятно на вида действат селективната сеч на стари и хралупати дървета, което намалява възможностите за намиране на подходящи убежища, както и фрагментацията на компактните горски местообитания и прекъсване на връзките между тях.

- **Скална зидарка** (*Sitta neumayer*)

Скалната зидарка е постоянен вид в България, като в миналото се е срещала в Родопите и Югозападна България. Сегашното й разпространение включва скални терени в Източни и Западни Родопи - по често в по-ниските части на Дъбраш, в Триградско-Ягодинския район, местността Караджов камък и други. Числеността й възлиза на около 600 двойки.

Обитава скалисти райони в южните части на страната и предпочита терени с по-ниска надморска височина.

Размножава се по отвесни скали, гнездата са в дупки, цепнатини и други, рядко в зидове на постройки. Отпред гнездовата камера е затворена с преграда от слепена кал и камъчета, в която има кръгъл входен отвор. През април снася между 6 и 13 яйца с ръждивокафяво напетняване. Малките се излюпват след 15-18 дни и престояват в гнездото около 28 дни. Годишно има по около 1-2 люпила. Храни се с насекоми, а през есента и зимата - със семена и плодове.

Факторите, които действат отрицателно на вида, са безпокойството от хората, разрушаване на гнездовите находища при добиви и строителни дейности, изземване на яйца от колекционери.

Природозащитният и статус, съгласно Червената книга на България, том II „Животни“ е „уязвим“ и включена е в Приложение III на ЗБР.

- **Пернатонога кукумявка** (*Aegolius funereus*)

Пернатоногата кукумявка е постоянен вид в България, като в началото на XX век е била широко разпространена в планините, особено Родопите. Около 1985 г. вече се смята за застрашен от изчезване вид, известен само с няколко находища, главно в Рила и Стара планина. Сега са известни находища в повечето планини, най-вече в Рило-Родопския масив, Централна и Западна Стара планина.

Видът предпочита иглолистни и смесени гори, гнезди главно в стари смърчови и белборови гори между 1100-1950 m надморска височина.

Пернатоногата кукумявка токува в периода март-май и рядко през есента - септември-октомври. Гнезди най-често в хралупи на черния кълвач. През април до началото на май женската снася между 4-7 бели яйца. Мъти 25-29 дни, а малките напускат гнездото на 30-32-дневна възраст. Храни се с дребни бозайници, по-рядко с птици и насекоми.

Неблагоприятните фактори, влияещи на вида, са загубата на местообитания, интензивното горско стопанство, инфраструктурното развитие във връзка със ски спорта и туризма, както и пожарите.

Природозащитният й статус, съгласно ЧКБ е „уязвим“, включена в Приложения II и III на Закона за биоразнообразието, в Приложение II на конвенцията CITES, в Директивата за птиците и в Приложение II на Бернската конвенция.

- **Дива коза** (*Rupicapra rupicapra*)

Дивата коза има природозащитен статус „застрашен подвид“, съгласно ЧКБ, включена в Приложения II и IV на ЗБР, Приложение III на Бернската конвенция, и Приложения II и IV на Директивата за местообитанията.

Видът е разпространен в много от българските планини, но с малка численост, като след 2005 г. е регистриран в Централен Балкан, Пирин, Западни Родопи и Рила.

Обитава стръмни скалисти склонове, гори и високопланинската безлесна зона. Разгонването на козата е в периода октомври - декември, в зависимост от надморската височина. Повечето женски достигат полова зрялост през третата си година, а мъжките - през четвъртата и петата. Бременността трае около 160-175 дни и най-често ражда по едно малко. През лятото и ранната есен стадата на женските достигат до около 40-50 животни.

Отрицателно действащите за вида фактори, са: хибридизацията с животни от номинантния подвид, внесени през периода 1977-1978 г. в Родопите, изолацията на субпопулациите, силното бракониерство, намаляването на територията на обитаване, урбанизацията, безпокойството от туризма и глутниците подивели кучета.

- **Рис** (*Lynx lynx*)

Прието е, че рисът е изчезнал още в началото на 40-те години на XX век, но след 1985 г. зачестяват сигнали за появата му в Средна Стара планина, Рила, Западни Родопи, Дунавската равнина и Лудогорие, Ропотамо, Странджа, Западни гранични планини.

Видът предпочита просторни горски масиви в планините, предпочита стари естествени гори и скалисти места.

Разгонването е през периода февруари-март. Малките, най-често 2-3, се раждат в периода май-юни. В търсене на ловна територия и на партньор младите животни, както и възрастните при оредяване на популацията или при липсва на храна, се срещат на нетипични места и извършват далечни странствания.

Основна плячка са сърните, младите диви свине, зайците, но хранителния спектър включва и кошути и млади елени, кокошеви птици и гризачи. Напада и селскостопански животни, а вълкът е основният му конкурент и неприятел.

Отрицателно действащите за вида фактори, са бракониерството, намаляване на дивите копитни, изсичане на старите гори и фрагментиране на масивите им, пътни злополуки, хибридизация на автохтонната реликтна популация с увеличаващи се популации от карпатски рисове в северната част на бивша Югославия.

Съгласно Червената книга на България, том II „Животни“, видът е с определена категория „критично застрашен“, включен е в Приложения II и III на Закона за биоразнообразието, в Приложение III на Бернската конвенция и в Приложения II и IV на Директивата за местообитанията.

Община Смолян

Фауната на територията на община Смолян попада в Рило-Родопския район, където преобладават евросибирските и европейските видове значително над средиземноморските. Рило-родопския район е с най-много реликтни безгръбначни, които в Рила планина са 96 вида, а в Западни Родопи - 49 вода.

Повечето от тях са глациални реликти, като всички са типични аркто-алпийски елементи, от които най-голям брой са установени в Рила планина - 39 вида.

Интересен е фактът, че по отношение на гнездящите птици, в този район, процентът на евросибирските видове е най-голям за цялата страната - 27,7%.

Районът се характеризира с висок ендемизъм, като най-много ендемични безгръбначни са познати в Западните Родопи - 232 вида и Рила планина - 225 вида. Районът се нарежда на второ място в България по ендемизъм - балканските ендемити са 6 броя, а българските ендемити са 28 броя.

Обширната територия, голямата залесеност, разнообразието на релефа и климатичните условия създават предпоставки за голямото видово разнообразие на фауната в община Смолян.

Определени като консервационно значими безгръбначни животни на територията, са: поточен рак (*Austropotamobius torrentium*), четириточкова меча пеперуда (тигров молец) (*Euplagia quadripunctaria*), *Osmoderma eremita*, алпийска розалия (*Rosalia alpina*) и други.

От земноводните и влечугите са установени алпийския тритон (*Ichthyosaura alpestris*), дъждовник (*Salamandra salamandra*), обикновен тритон (*Lissotriton vulgaris*), кафява кастава жаба (*Bufo bufo*), горска дългокрака жаба (*Rana dalmatina*), южен гребенест тритон (*Triturus karelinii*), планинска водна жаба (*Rana temporaria*) и други.

По отношение на природозащитния им статус, два вида попадат в Приложение II на ЗБР, 18 вида попадат в Приложение III и два вида попадат в Приложение IV. В Червената книга на България, том II „Животни“, попада един вид - алпийския тритон.

Орнитофауната е сравнително добре проучена, като за района на общината и съседни територии, са установени над 60 вида птици. От скално гнездящите грабливи птици са установени белоопашатия мишелов (*Buteo rufinus*), сокол скитник (*Falco peregrinus*) и обикновена ветрушка (*Falco tinnunculus*). Най-едрият български кълвач - черният кълвач (*Dryocopus martius*) е установен в две находища, а големия пъстър кълвач (*Dendrocopos major*) и зеленият кълвач (*Picus viridis*), са установявани в по едно находище.

По отношение на природозащитния статус, 7 вида от установените видове попадат в Приложение II на ЗБР и в Приложение I на Директивата за птиците, а 49 вида в Приложение III на ЗБР. В приложение II на Бонската конвенция са 18 вида, а включени в Червената книга на България са 6 вида - малък ястреб (*Accipiter nisus*), сокол скитник (*Falco peregrinus*), гълъб хралупар (*Columba oenas*), белогърб кълвач (*Dendrocopos leucotos*), белоопашат мишелов (*Buteo rufinus*) и черен кълвач (*Dryocopus martius*).

Бозайниковата фауна на Родопите е сравнително добре проучена, като са установени 40 вида бозайници. Това е една добра представеност на бозайниците, което се дължи на голямото разнообразие от месторастения в рамките на общината.

Насекомоядните бозайници в района са представени от 8 от 10 вида общо за страната. Срещат се - къртица (*Talpa europea*), голямата водна земеровка (*Neomys fodiens*), малката водна земеровка (*Neomys anomalus*), обикновена кафявозъбка (*Sorex araneus*) и малка кафявозъбка (*Sorex minutus*), белокоремна белозъбка (*Crocidura leucodon*) и малка белозъбка (*Crocidura suaveolens*).

Регистрирани са див заек (*Lepus europeus*), катерица (*Sciurus vulgaris*) и трите вида сънливци срещащи се в страната - обикновен сънливец (*Glis glis*), горски сънливец (*Dryomys nitedula*) и лешников сънливец (*Muscardinus avellanarius*), обикновена полевка (*Microtus arvalis*), подземна полевка (*Microtus subterraneus*), ръждива полевка (*Clethrionomys glareolus*), снежна полевка (*Chionomys nivalis*) и водна полевка (*Arvicola terrestris*).

На цялата територия се срещат белка (*Martes foina*), черен пор (*Mustela putorius*), невестулка (*Mustela nivalis*), язовец (*Meles meles*), златка (*Martes martes*), която е интерес и приоритетен вид и е пряко свързан със стари хралупести гори. Срещат се лисица (*Vulpes vulpes*) и чакал (*Canis aureus*), вълк (*Canis lupus*), кафява мечка (*Ursus arctos*) и други.

Установени са 6 вида включени в Приложение II на ЗБР и 6 вида са включени в ЧКБ.

- **Родопски балканопеталум** (*Balkanopetalum rhodopinum*)

Този вид безгръбначно е включен в Червената книга на България, том II „Животни“, с категория „критично застрашен“.

Родопския балканопеталум е локален ендемит, известен единствено от пещери около град Пещера. Установен е в две близко разположени пещери една до друга - Новата и Юбилейна. Млади индивиди, твърде вероятно от същия вид, са известни и от пещерата Снежанка, разположена в същия район, но на по-голяма надморска височина.

След 1990 г. видът е регистриран нееднократно в гореспоменатите пещери, като е съобщено и намирането му в пещерата Гарваньовица при село Турян (Смолянско), като се приема за възможно погрешното определяне на индивида с друг близкородствен вид.

Видът е вероятен троглобионт и гуанофил. Обитава пещери, предимно най-тъмните им части, където намира и подходяща влажност. Живее в прилепно гуано, около и под камъни, цепнатини в скалите.

- **Тъмно смарагдово водно шило** (*Lestes macrostigma*)

Видът е определен в Червената книга на България като „критично застрашен“.

Разпространен е по Черноморското крайбрежие, локално обилен в типичните за вида местообитания. Извън Черноморието е установяван в Тревистото езеро от групата на Смолянските езера по един мъжки индивиди, попаднал случайно в този водоем.

Ларвите обитават подводната част на растенията във временни водоеми. За имигриране се избират стъбла на тръстика, а важни за оцеляването на възрастните индивиди, са гъсто разположените тръстикови стъбла в периферната част на водоема или стъблата, отдалечени до около 30 m. Те се избират като места за полово съзряване.

Копулиращите двойки кацат по растения над самия басейн в осветени участъци или в по-гъсто обрасли места. Женската снася винаги придружено от мъжкия, като полага яйцата в тъканта на растението. Обикновено при яйцеснасяне водоемите са пресъхнали.

Отрицателно действащите фактори, са промяна на местообитанията на вида, образуване на по-плътни обраствания.

- **Алпийски тритон** (*Ichthyosaura alpestris*)

Алпийския тритон е разпространен само във високите планини между 900 и 2500 m надморска височина. Среща се в Стара планина, същинска Средна гора, Рила, Осогово, Западни Родопи. Разпространението му е типично реликтно от напълно изолирани помежду си находища.

Природозащитния статус на вида е „уязвим“, съгласно Червената книга на България, том II „Животни“, включен в Приложения II и III на ЗБР, в Червения списък на IUCN с категория „слабо засегнат“ и в приложение III на Бернската конвенция.

Тритона обитава застояли или слабо проточни водоеми, включително незначителни по площ и дълбочина, но винаги с обилна подводна, а понякога и надводна растителност.

През втората половина на пролетта, тритона снася около 100-200 яйца по подводни растения. Метаморфозата настъпва през есента, а летния и есенния сезон прекарва на сушата под пънове, в почвени кухини и други. Няма сигурни данни за местата на зимуване в България.

Отрицателно действащите фактори за алпийския тритон, са: пресушаване на някои от обитаваните водоеми, или превръщането им в язовири с променливо водно равнище, разрушаването на крайбрежието и растителността на обитаваните водоеми, замърсяването с отпадни води, зарибяването с дъгова пъстърва, която се храни както с ларви, така и с възрастни тритони.

- **Гълъб хралупар** (*Columba oenas*)

Гълъба хралупар има природозащитен статус „застрашен“, съгласно Червената книга на България и е включен в Приложение III на Закона за биоразнообразието.

Видът е постоянен и преминаващ, като в миналото е бил разпространен из цялата страна. До 1980 г. числеността на вида намалява в много райони. Гнездовата територия също значително намалява в Западна и Централна Стара планина, Средна гора, Западните гранични планини, Лудогорието. Няма промени в Странджа и в Рило-Родопския масив. Числеността се оценява на до 400 гнездови двойки.

Обитава стари букови, буково-иглолистни, дъбови, иглолистни, крайречни и заливни гори от равнините до 2000 m надморска височина.

Той долита през периода февруари-април и отлита през периода октомври-ноември. Някои птици зимуват в страната, но гнездовия период продължава от средата на март до началото на август. Гнезди в дупки от черен кълвач или в хралупи на височина до 25 m, рядко в скали. Има 2 или 3 люпила, обикновено с по 2 яйца. Мъти 16-18 дни, предимно женската, а младите остават в гнездото около 27-28 дни, понякога и само по 20 дни.

Отрицателно действащите фактори за вида, са изсичането на старите гори и вероятно отравянето на индивиди от третирано с пестициди житно зърно.

- **Белоопашат мишелов** (*Buteo rufinus*)

Белоопашатият мишелов е категоризиран като „уязвим“ в Червената книга на България, включен е в Приложение II на ЗБР, в Червения списък на IUCN, с категория „уязвим“, в Директивата за птиците, Приложение I, Конвенцията CITES - Приложение II и Приложение на II на Бернската и Бонската конвенция.

Той е постоянен, гнездещо-прелетен, преминаващ и зимуващ вид, като част от популацията му зимува в южните части на страната.

Обитава скали в проломи и ждрела на реки, отделни скални комплекси, каменни кариери с открити пространства около тях, които птиците използват за ловуване.

Гнезди на скални площадки, по-рядко на широколистни и иглолистни дървета. Строежът на ново гнездо или поправяне на старо, се случва в началото на март, а при продължително затопляне и на по-ниска надморска височина - и в края на февруари. Най-близко разстояние между две обитаеми гнезда е около 1,2 km и е толерантен към други гнездящи грабливи птици в района.

Яйцеснасянето започва от първата десетдневка на март до средата на април, а мътенето - около снасянето на последното яйце от мътилото. В благоприятни години броят на яйцата и на отгледаните малки е по-голям и достига 4-5. На около 50-дневна възраст младите птици напускат гнездото (обикновено в началото на месец юли) и се придържат около него за седмица.

Неблагоприятни фактори за вида, са: деградацията на биотопите, залесяването на големи площи, случайна смъртност от далекопроводи и употребата на препарати.

- **Златка** (*Martes martes*)

Златката обитава планинските райони, а числеността ѝ намалява бързо от 1980 г. насам. Най-значимите популации на вида, са в Западни Родопи, Централна Стара планина, Западна Стара планина, Рила Пирин и Странджа.

Видът обитава главно стари планински иглолистни гори, особено смърчови и букови над 1200 m.

Златката се разгонва през лятото, бременността продължава в порядъка от 230 до 270 дни, като обикновено се достига полова зрялост на третата година.

Малките са средно между 3 и 5. При разселване, младите индивиди могат да се отдалечават до 60 km. Основната ѝ храна са мишевидните гризачи, птици и катерици.

Неблагоприятните фактори за вида, са: интензивните възобновителни сечи и реконструкции в старите гори през последните 50 години, фрагментиране и изолиране на популациите и изместването ѝ от белката, инцидентите по пътищата и бракониерството.

Тя е с природозащитен статус „застрашен“ в Червената книга на България, том II „Животни“, включена е в Приложение II и III на Закона за биологичното разнообразие и в Приложения II и V на Директивата за хабитатите.

- **Дива котка** (*Felis silvestris*)

Дивата котка е с природозащитен статус „застрашен“ в ЧКБ, включена е Приложение III на ЗБР, Приложение II на Бернската конвенция, Приложение II на CITES и Приложение IV на Директивата за хабитатите.

Била е разпространена във всички планини до около 1500-1600 m надморска височина и мозаечно по равнините.

Предпочита старите широколистни гори, но обитава и разнообразни биотопи.

Индивидуалните територии са с доста голяма площ, като тези на мъжките надминават 1000 ha и може да включват

тези на 3-6 женски. 40% от женските се размножават едва на втората година и раждат средно по 3-4 малки. Основната храна на вида, са мишевидни гризачи, често и птици.

Факторите, които действат силно отрицателно на вида, са: хибридизацията с подивели женски домашни котки - вероятно поне 10% от популацията е от фенотипно проявени хибриди, интензивните сечи в старите гори и модернизацията в селското стопанство през последните 50-60 години, ловът, фрагментацията на локални популации, пресата а чакала и подивелите кучета в равнините, инцидентите по пътищата.

3.8. Защитени зони по НАТУРА 2000 и Защитени природни територии по ЗЗТ

3.8.1. Защитени зони от екологичната мрежа НАТУРА 2000

НАТУРА 2000 е общоевропейска мрежа, съставена от защитени зони, която цели да осигури дългосрочното оцеляване на най-ценните и застрашени видове и местообитания за Европа, в съответствие с основните международни договорености в областта на опазването на околната среда и биологичното разнообразие.

Местата, които попадат в екологичната мрежа, се определят в съответствие с две основни за опазването на околната среда Директиви на Европейския съюз - Директива 92/43/ЕИО - за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, накратко наричана Директивата за хабитатите/местообитнията и Директива 2009/147/ЕС за опазване на дивите птици, наричана накратко Директивата за птиците.

Двете директиви са отразени в българското законодателство чрез Закона за биологичното разнообразие (ЗБР).

С влизането си Европейския съюз през 2007 г., България е била задължена да определи териториите, които да бъдат включени в НАТУРА 2000. Експерти, назначени от МОСВ, изготвят предложение, включващо 33% от територите на страната.

Изграждането на мрежата НАТУРА 2000 в България се регламентира от ЗБР, в който местата от тази мрежа се наричат „защитени зони“. То започва през 2002 г. заедно с процеса на присъединяване на страната ни към ЕС и приключва през 2008 г. с одобрение на местата от Европейската Комисия, след проведен биогеографски семинар за България и Румъния през месец юни 2008 г. в град Сибиу, Румъния. За малка част от

видовете и природните местообитания в България, Европейската Комисия решава, че са необходими допълнителни зони за укрепване на мрежата.

Таблица 3.8.1 - 1. Площно покритие на природните местообитания, включени в НАТУРА 2000

№	Природно местообитание	ha
1.	Крайбрежни и халофитни местообитания	13 312
2.	Крайбрежни пясъчни дюни и континентални дюни	1 892
3.	Сладководни местообитания	13 400
4.	Умереноконтинентални храсталаци	56 667
5.	Склерофилни и полуестествени тревни формации	13 794
6.	Естествени и полуестествени тревни формации	350 636
7.	Преовлажнени калища, тресавища и мочурища	2 085
8.	Скални местообитания	41 732
9.	Гори	1 216 898

Представеността на зоните от мрежата по биогеографски региони в страната е:

- Алпийски - 38 зони;
- Континентални - 285 зони;
- Черноморски - 46 зони.

У нас са идентифицирани 90 типа природни местообитания, или 38,8% от общо 231 типа местообитания, установени и приети към настоящия момент в ЕС - Приложение I на Директивата за местообитанията.

Защитените зони в България се обявяват съгласно чл. 6 от Закона за биоразнообразието, точки 1-4, които гласят:

- Точка 1 - опазване на типовете природни местообитания по Директива 92/43/ЕИО на Съвета за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна, посочени в Приложение I;
- Точка 2 - опазване на местообитания на видове по Директива 92/43/ЕИО - за видове животни и растения, посочени в Приложение II;

- Точка 3 - опазване на местообитания на видове по Директива 2009/147/ЕО на Европейския парламент и Съвета относно опазването на дивите птици, за видовете птици, посочени в Приложение II;
- Точка 4 - опазване на територии, в които по време на размножаване, линеене, зимуване или миграция се струпват значителни количества птици от видове, извън тези, посочени в Приложение II.

На територията на МИГ попадат общо 10 защитени зони, от които 3 защитени зони са общи за местната група, една обхваща само територията на община Девин и 3 обхващат само територията на община Смолян.

Община Девин

Съгласно писма от юни 2020 г. на РИОСВ - Смолян и БД „Източнобеломорски район“, в териториалния обхват на община Девин попадат части от защитени зони от екологичната мрежа НАТУРА 2000 по смисъла на ЗБР, представени в следващата таблица:

Таблица 3.8.1 - 2. Защитени зони по НАТУРА 2000

№	Наименование на зоната	Код на зоната	Директива	Дата на обявяване
1.	ЗЗ „Родопи - Западни“	BG0001030	Директива 92/43/ЕИО	2007 г.
2.	ЗЗ „Триград - Мурсалица“	BG0002113	Директива 2009/147/ЕИО	2010 г.
3.	ЗЗ „Персенк“	BG0002105	Директива 2009/147/ЕИО	2008 г.
4.	ЗЗ „Западни Родопи“	BG0002063	Директива 2009/147/ЕИО	2008 г.

1. Защитена зона „Западни Родопи“ - BG0002063

Защитена зона „Западни Родопи“ има обща площ от 133 384,78 ha и обхваща общо 12 общини от 3 области.

Целите на обявяване на защитената зона, са:

- Опазване и поддържане на местообитанията на посочените в т. 2 видове птици за постигане на тяхното благоприятно природозащитно състояние;
- Възстановяване на местообитания на видове птици по т. 2, за които е необходимо подобряване на природозащитното им състояние.

Предмет на опазване са видове и местообитания, съгласно чл. 6, ал. 1, т. 3 и 4:

- **Точка 3 от ЗБР** - Черен щъркел (*Ciconia nigra*), Бял щъркел (*Ciconia ciconia*), Осояд (*Pernis apivorus*), Полски блатар (*Circus cyaneus*), Малък креслив орел (*Aquila pomarina*), Скален орел (*Aquila chrysaetos*), Малък орел (*Hieraaetus pennatus*), Сокол скитник (*Falco peregrinus*), Планински кеклик (*Alectoris graeca*), Лещарка (*Bonasa bonasia*), Глухар (*Tetrao urogallus*), Бухал (*Bubo bubo*), Врабчова кукумявка (*Glaucidium passerinum*), Уралска улулица (*Strix uralensis*), Пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*), Козодой (*Caprimulgus europaeus*), Земеродно рибарче (*Alcedo atthis*), Сив кълвач (*Picus canus*), Черен кълвач (*Dryocopus martius*), Среден пъстър кълвач (*Dendrocopos medius*), Белогръб кълвач (*Dendrocopos leucotos*), Трипръст кълвач (*Picoides tridactylus*), Горска чучулига (*Lullula arborea*), Червеногърба сврачка (*Lanius collurio*);
- **Точка 4 от ЗБР** - Малък ястреб (*Accipiter nisus*), Обикновен мишелов (*Buteo buteo*), Черношипа ветрушка (Керкенез) (*Falco tinnunculus*), Сокол орко (*Falco subbuteo*), Пчелояд (*Merops apiaster*).

Община Смолян

На територията на община Смолян попадат общо 6 защитени зони от екологичната мрежа НАТУРА 2000 по Закона за биоразнообразието и двете директиви, представени в таблицата по-долу:

Таблица 3.8.1 - 3. Защитени зони по НАТУРА 2000

№	Наименование на зоната	Код на зоната	Директива	Дата на обявяване
1.	ЗЗ „Родопи - Западни“	BG0001030	Директива 92/43/ЕИО	2007 г.
2.	ЗЗ „Триград - Мурсалица“	BG0002113	Директива 2009/147/ЕИО	2010 г.
3.	ЗЗ „Персенк“	BG0002105	Директива 2009/147/ЕИО	2008 г.
4.	ЗЗ „Добростан“	BG0002073	Директива 2009/147/ЕИО	2010 г.
5.	ЗЗ „Родопи - Средни“	BG0001031	Директива 92/43/ЕИО	2021 г.
6.	ЗЗ „Циганско градище“	BG0000372	Директива 92/43/ЕИО	2021 г.

1. Защитена зона „Добростан“ - BG0002073

Защитена зона „Добростан“ обхваща 3 области и общо 8 общини, от които и община Смолян и има обща площ от 83 655,44 ha. Обявена е за защитена зона през 2010 г., със следните две цели на обявяване:

- Опазване и поддържане на местообитанията на видовете птици за постигане на тяхното благоприятно природозащитно състояние;
- Възстановяване на местообитанията на видове птици, за които е необходимо подобряване на природозащитното им състояние.

Съгласно чл. 6, ал. 1, т. 3 и т. 4, предмет на опазване на зоната са следните видове и местообитания:

Точка 3 от ЗБР - Черен щъркел (*Ciconia nigra*), Бял щъркел (*Ciconia ciconia*), Осояд (*Pernis apivorus*), Египетски лешояд (*Neophron percnopterus*), Белоглав лешояд (*Gyps fulvus*), Орел змияр (*Circaetus gallicus*), Малък креслив орел (*Aquila pomarina*), Скален орел (*Aquila chrysaetos*), Малък орел (*Hieraaetus pennatus*), Ястребов орел (*Hieraaetus fasciatus*), Късопръст ястреб (*Accipiter brevipes*), Белоопашат мишелов (*Buteo rufinus*), Царски орел (*Aquila heliaca*), Белошипа ветрушка (*Falco naumanni*), Сокол скитник (*Falco peregrinus*), Планински кеклик (*Alectoris graeca*), Ловен сокол (*Falco cherrug*), Лещарка (*Bonasa bonasia*), Глухар (*Tetrao urogallus*), Ливаден дърдавец (*Crex crex*), Врабчова кукумявка (*Glaucidium passerinum*), Пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*), Козодой (*Caprimulgus europaeus*), Земеродно рибарче (*Alcedo atthis*), Синявица (*Coracias garrulus*), Сив кълвач (*Picus canus*), Черен кълвач (*Dryocopus martius*), Среден пъстър кълвач (*Dendrocopos medius*), Белогръб кълвач (*Dendrocopos leucotos*), Сирийски пъстър кълвач (*Dendrocopos syriacus*), Късопръста чучулига (*Calandrella brachydactyla*), Горска чучулига (*Lullula arborea*), Червеногърба сврачка (*Lanius collurio*), Ястребогушо копривarче (*Sylvia nisoria*), Полубеловрата мухоловка (*Ficedula semitorquata*), Градинска овесарка (*Emberiza hortulana*);

Точка 4 от ЗБР - Малък ястреб (*Accipiter nisus*), Обикновен мишелов (*Buteo buteo*), Черношипа ветрушка (Керкенез) (*Falco tinnunculus*), Сокол орко (*Falco subbuteo*), Речен дъждосвирец (*Charadrius dubius*), Пчелояд (*Merops apiaster*).

2. Защитена зона „Родопи - Средни“ - BG0001031

Защитената зона е обявена през 2021 г., с обща площ от 155 107,69 ha и попада в обхвата на 4 области и 13 общини, от които и община Смолян.

ЗЗ „Родопи - Средни“ има следните 7 цели на обявяване:

- Опазване и поддържане на типовете природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитанията на посочените в т. 2.2 видове, техните популации и разпространение в границите на зоната, за постигане и поддържане на благоприятното им природозащитно състояние в съответните биогеографски региони;
- Подобряване на структурата и функциите на природни местообитания с кодове 3260, 6210 (*важни местообитания на орхидеи), 62A0, 6430, 6520, 91E0*, 91M0, 91W0 в двата биогеографски региона и на природно местообитание с код 6220* в частта от защитената зона, попадаща в Континенталния биогеографски регион;
- Подобряване на местообитанията на вида Обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*) в двата биогеографски региона;
- Подобряване на местообитанията на видовете Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*), Подковонос на Мехели (*Rhinolophus mehelyi*) и Калописиева дактилориза (*Dactylorhiza kalopissii*) в частта от защитената зона, попадаща в Алпийския биогеографски регион;
- Подобряване на местообитанията на видовете Дългоух нощник (*Myotis bechsteinii*), Леопардов смок (*Elaphe situla*) и Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*) в частта от защитената зона, попадаща в Континенталния биогеографски регион;
- При необходимост подобряване на състоянието или възстановяване на типове природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитания на посочени в т. 2.2 видове и техни популации;
- Поддържане на свързаността на местообитанията на приоритетните за опазване видове *Кафява мечка (*Ursus arctos*) и *Европейски вълк (*Canis lupus*).

Съгласно чл. 6, ал. 1, т. 1 и 2, предмет на опазване на защитената зона са следните видове и местообитания:

Точка 1 от ЗБР - 3150 Естествени еутрофни езера с растителност от типа Magnopotamion или Hydrocharition; **3260** Равнинни или планински реки с растителност от Ranunculion fluitantis и Callitricho-Batrachion; **4060** Алпийски и бореални ерикоидни съобщества; **5130** Съобщества на Juniperus communis върху варовик; **5210** Храсталаци с Juniperus spp.; **6110*** Отворени калцифилни или базифилни тревни съобщества от Alysso-Sedion albi; **6210** Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовик (Festuco-Brometalia) (*важни местообитания на орхидеи); **6220*** Псевдостепи с житни и едногодишни растения от клас Thero-Brachypodietea; **6230*** Богати на видове картълови съобщества върху силикатен терен в планините; **62A0** Източно субсредиземноморски сухи тревни съобщества; **6430** Хидрофилни съобщества от високи треви в равнините и в планинския до алпийския пояс; **6510** Низинни сенокосни ливади; **6520** Планински сенокосни ливади; **7140** Преходни блата и плаващи подвижни торфища; **7220*** Извори с твърда вода с туфести формации (Cratoneurion); **8110** Силикатни сипеи от планинския до снежния пояс; **8210** Хазмофитна растителност по варовикови скални склонове; **8220** Хазмофитна растителност по силикатни скални склонове; **8230** Силикатни скали с пионерна растителност от съюзите Sedo-Scleranthion или Sedo albi-Veronicion dillenii; **8310** Неблагоустроени пещери; **9110** Букови гори от типа Luzulo-Fagetum; **9130** Букови гори от типа Asperulo-Fagetum; **9150** Термофилни букови гори (Cephalanthero-Fagion); **9170** Дъбово-габърови гори от типа Galio-Carpinetum; **9410** Ацидофилни гори от Picea в планинския до алпийския пояс (Vaccinio-Piceetea); **9530*** Субсредиземноморски борови гори с ендемични подвидове черен бор; **91AA*** Източни гори от космат дъб; **91BA** Мизийски гори от обикновена ела; **91CA** Рило-Родопски и Старопланински бялборови гори; **91E0*** Алувиални гори с Alnus glutinosa и Fraxinus excelsior (Alno-Pandion, Alnion incanae, Salicion albae); **91M0** Балкано-панонски церово-горунови гори; **91W0** Мизийски букови гори; **91Z0** Мизийски гори от сребролистна липа; **92A0** Крайречни галерии от Salix alba и Populus alba; **92C0** Гори от Platanus orientalis;

Точка 2 от ЗБР:

- **Бозайници** - *Кафява мечка (*Ursus arctos*), *Европейски вълк (*Canis lupus*), Дива коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*), Лалугер (*Spermophilus citellus*), Пъстър пор (*Vormela peregusna*), Видра (*Lutra lutra*), Голям нощник (*Myotis myotis*), Дългоух нощник (*Myotis bechsteinii*), Остроух нощник (*Myotis*

blythii), Дългопръст нощник (*Myotis capaccinii*), Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*), Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*), Малък подковонос (*Rhinolophus hipposideros*), Южен подковонос (*Rhinolophus euryale*), Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*), Подковонос на Мехели (*Rhinolophus mehelyi*), Дългокрил прилеп (*Miniopterus schreibersii*), Широкоух прилеп (*Barbastella barbastellus*);

- **Земноводни и влечуги** - Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*), Голям гребенест тритон (*Triturus karelinii*), Пъстър смок (*Elaphe sauromates*), Леопардов смок (*Elaphe situla*), Обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*), Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*), Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*);
- **Риби** - Обикновен щипок (*Cobitis taenia*), Европейска горчивка (*Rhodeus amarus*), Балкански щипок (*Sabanejewia aurata*), Маришка мряна (*Barbus cyclolepis*);
- **Безгръбначни** - *Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*), Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*), Буков сечко (*Morimus funereus*), Бръмбар рогач (*Lucanus cervus*), *Алпийска розалия (*Rosalia alpina*), Обикновен паракалоптенус (*Paracaloptenus caloptenoides*), *Четириточкова меча пеперуда (*Euplagia* (Callimorpha) *quadripunctaria*), Полиоматус (*Polyommatus eroides*), Еуфидриас (*Euphydryas aurinia*), Торбогнездница (*Eriogaster catax*) , *Dioszeghyana schmidtii*, Бисерна мида (*Unio crassus*);
- **Растения** - Калописиева дактилориза (*Dactylorhiza kalopissii*), Венерино пантофче (*Cypripedium calceolus*).

3. Защитена зона „Циганско градище“ - BG0000372

ЗЗ „Циганско градище“ има площ от 9 555,74 ha, попада в обхваща само на област Смолян и 4 общини, от които и община Смолян. Тя е обявена през 2021 г. със следните основни цели на обявяването ѝ:

- Опазване и поддържане на типовете природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитанията на посочените в т. 2.2 видове, техните популации и разпространение в границите на зоната, за постигане и поддържане на благоприятното им природозащитно състояние в съответните биогеографски региони;

- Увеличаване на приноса на защитената зона по отношение на площта на природни местообитания с кодове 6230* и 62D0 в Алпийския биогеографски регион;
- Подобряване на структурата и функциите на природни местообитания с кодове 6430, 8230, 91W0, 91W0, 6430, 6520 и 8230 в двата биогеографски региона;
- Подобряване на структурата и функциите на природни местообитания с кодове 4060, 5210, 6230*, 62D0, 6410, 8110 и 91CA в частта от защитената зона, попадаща в Алпийския биогеографски регион, и на природно местообитание с код 91M0 в частта от защитената зона, попадаща в Континенталния биогеографски регион;
- Подобряване на местообитанията на видовете Дългоух нощник (*Myotis bechsteinii*) и Остроух нощник (*Myotis blythii*) в частта от защитената зона, попадаща в Континенталния биогеографски регион;
- При необходимост подобряване на състоянието или възстановяване на типове природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитания на посочени в т. 2.2 видове и техни популации;
- Поддържане на свързаността на местообитанията на приоритетните за опазване видове *Кафява мечка (*Ursus arctos*) и *Европейски вълк (*Canis lupus*).

Предмет на опазване са следните видове и местообитания, съгласно чл. 6, ал. 1, т. 1 и т. 2;

Точка 1 от ЗБР - 4060 Алпийски и бореални ерикоидни съобщества; **5210** Храсталаци с Juniperus spp.; **6230*** Богати на видове картълови съобщества върху силикатен терен в планините; **62D0** Оро-мизийски ацидофилни тревни съобщества; **6410** Ливади с Molinia на карбонатни, торфени или глинести почви (Molinion caeruleae); **6430** Хидрофилни съобщества от високи треви в равнините и в планинския до алпийския пояс; **6520** Планински сенокосни ливади; **8110** Силикатни сипеи от планинския до снежния пояс; **8230** Силикатни скали с пионерна растителност от съюзите Sedo-Scleranthion или Sedo albi-Veronicion dillenii; **9110** Букови гори от типа Luzulo-Fagetum; **9130** Букови гори от типа Asperulo-Fagetum; **9170** Дъбово-габърови гори от типа Galio-Carpinetum; **91CA** Рило-Родопски и Старопланински бялборови гори; **91M0** Балкано-панонски церово-

горунови гори; **91W0** Мизийски букови гори; **9410** Ацидофилни гори от Picea в планинския до алпийския пояс (Vaccinio-Piceetea);

Точка 2 от ЗБР:

- **Бозайници** - *Кафява мечка (*Ursus arctos*), *Европейски вълк (*Canis lupus*), Дива коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*), Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*), Малък подковонос (*Rhinolophus hipposideros*), Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*), Голям нощник (*Myotis myotis*), Дългоух нощник (*Myotis bechsteinii*), Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*), Остроух нощник (*Myotis blythii*), Широкоух прилеп (*Barbastella barbastellus*);
- **Земноводни и влечуги** - Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*), Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*), Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*);

- **Безгръбначни** - *Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*), Бръмбар рогач (*Lucanus cervus*), Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*), Буков сечко (*Morimus funereus*), *Алпийска розалия (*Rosalia alpina*).

МИГ „Девин - Смолян“

На територията на местната група, попадат общо 3 защитени зони, които са:

1. Защитена зона „Персенк“ - BG0002105

Защитена зона „Персенк“ обхваща територия с площ от 16 119,67 ha и попада в обхвата на две области и 4 общини - Родопи, Девин, Смолян и Чепеларе, т.е. защитената зона попада на територията на МИГ „Девин - Смолян“.

Целите на обявяване на защитената зона, са две:

- Опазване и поддържане на местообитанията на посочените в т. 2 видове птици за постигане на тяхното благоприятно природозащитно състояние;
- Възстановяване на местообитания на видове птици по т. 2, за които е необходимо подобряване на природозащитното им състояние.

Предмет на опазване са следните видове и местообитания, съгласно чл. 6, ал. 1, т. 3 и 4 от ЗБР:

Точка 3 от ЗБР - Осояд (*Pernis apivorus*), Орел змияр (*Circaetus gallicus*), Скален орел (*Aquila chrysaetos*), Сокол скитник (*Falco peregrinus*), Планински кеклик (*Alectoris graeca*), Лещарка (*Bonasa bonasia*), Глухар (*Tetrao urogallus*), Врабчова кукумявка (*Glaucidium passerinum*), Пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*), Сив кълвач (*Picus canus*), Черен кълвач (*Dryocopus martius*), Среден пъстър кълвач (*Dendrocopos medius*), Белогръб кълвач (*Dendrocopos leucotos*), Трипръст кълвач (*Picoides tridactylus*), Сирийски пъстър кълвач (*Dendrocopos syriacus*), Горска чучулига (*Lullula arborea*), Червеногърба сврачка (*Lanius collurio*), Ястребогушо коприварче (*Sylvia nisoria*);

Точка 4 от ЗБР - Голям ястреб (*Accipiter gentilis*), Малък ястреб (*Accipiter nisus*), Обикновен мишелов (*Buteo buteo*), Черношипа ветрушка (Керкенез) (*Falco tinnunculus*), Сокол орко (*Falco subbuteo*).

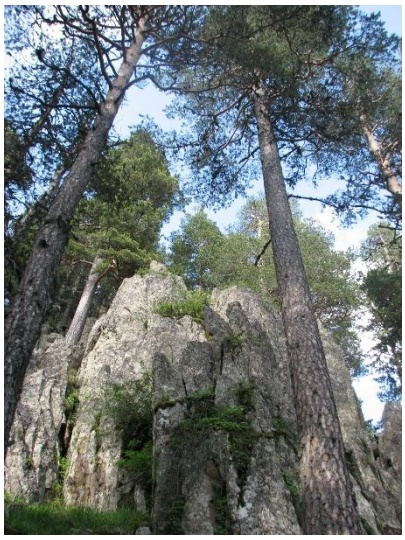

2. Защитена зона „Родопи - Западни“ - BG0001030

Защитена зона „Родопи - Западни“ обхваща площ от 272 854,34 ha, попада в 4 области и 19 общини, от които и съставните общини на местната група - Девин и Смолян.

Целите на обявяване на защитената зона, са:

- Опазване и поддържане на типовете природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитанията на посочените в т. 2.2 видове, техните популации и разпространение в границите на зоната за постигане и поддържане на благоприятното им природозащитно състояние в съответните биогеографски региони;
- Увеличаване на приноса на защитената зона по отношение на площта на природни местообитания с кодове: 6230* и 7140 в частта от защитената зона, попадаща в Алпийския биогеографски регион;
- Подобряване на структурата и функциите на природно местообитание с код 9560*;
- Подобряване структурата и функциите на природни местообитания с кодове 3160, 6230*, 62A0, 6410, 9180*, 91CA, 91D0*, 91E0*, 91H0*, 91M0, 91W0, 91Z0, 9270, 92C0, 9410, 9530*, и 95A0 в частта от защитената зона, попадаща в Алпийския биогеографски регион;
- Подобряване на местообитанията на видовете Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*), Обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*), Блатно петльово перо (*Gladiolus palustris*) и *Hamatocaulis vernicosus* в частта от защитената зона, попадаща в Алпийския биогеографски регион;
- При необходимост подобряване на състоянието или възстановяване на типове природни местообитания, посочени в т. 2.1, местообитания на посочени в т. 2.2 видове и техни популации;
- Поддържане на свързаността на местообитанията на приоритетните за опазване видове *Кафява мечка (*Ursus arctos*) и *Европейски вълк (C*anis lupus*), както и на вида Дива коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*).

Предмет на опазване на защитената зона, са следните видове и местообитания, съгласно чл. 6, ал. 1, т. 1 и 2 от ЗБР:

Точка 1 от ЗБР - 3150 Естествени еутрофни езера с растителност от типа Magnopotamion или Hydrocharition; **3160** Естествени дистрофни езера; **3260** Равнинни

или планински реки с растителност от Ranunculion fluitantis и Callitricho-Batrachion; **4060** Алпийски и бореални ерикоидни съобщества; **4090** Ендемични оро-средиземноморски съобщества от ниски бодливи храстчета; **40B0** Родопски съобщества на Potentilla fruticosa; **5130** Съобщества на Juniperus communis върху варовик; **5210** Храсталаци с Juniperus spp. ; **6110*** Отворени калцифилни или базифилни тревни съобщества от Alysso-Sedion albi; **6210** Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовик (Festuco-Brometalia) (*важни местообитания на орхидеи); **6230*** Богати на видове картълови съобщества върху силикатен терен в планините; **62A0** Източно субсредиземноморски сухи тревни съобщества; **62D0** Оро-мизийски ацидофилни тревни съобщества; **6410** Ливади с Molinia на карбонатни, торфени или глинести почви (Molinion caeruleae); **6430** Хидрофилни съобщества от високи треви в равнините и в планинския до алпийския пояс; **6510** Низинни сенокосни ливади; **6520** Планински сенокосни ливади; **7140** Преходни блата и плаващи подвижни торфища; **7220*** Извори с твърда вода с туфести формации (Cratoneurion); **8210** Хазмофитна растителност по варовикови скални склонове; **8220** Хазмофитна растителност по силикатни скални склонове; **8230** Силикатни скали с пионерна растителност от съюзите Sedo-Scleranthion или Sedo albi-Veronicion dillenii; **8310** Неблагоустроени пещери; **9110** Букови гори от типа Luzulo-Fagetum; **9130** Букови гори от типа Asperulo-Fagetum; **9150** Термофилни букови гори (Cephalanthero-Fagion); **9170** Дъбово-габърови гори от типа Galio-Carpinetum; **9180*** Смесени гори от съюза Tilio-Acerion върху сипеи и стръмни склонове; **91AA*** Източни гори от космат дъб; **91BA** Мизийски гори от обикновена ела; **91CA** Рило-Родопски и Старопланински бялборови гори; **91D0*** Мочурни гори; **91E0*** Алувиални гори с Alnus glutinosa и Fraxinus excelsior (Alno-Pandion, Alnion incanae, Salicion albae); **91H0*** Панонски гори с Quercus pubescens; **91M0** Балкано-панонски церово-горунови гори; **91W0** Мизийски букови гори; **91Z0** Мизийски гори от сребролистна липа; **9270** Гръцки букови гори с Abies borisii-regis; **92C0** Гори от Platanus orientalis; **9410** Ацидофилни гори от Picea в планинския до алпийския пояс (Vaccinio-Piceetea); **9530*** Субсредиземноморски борови гори с ендемични подвидове черен бор; **9560*** Ендемични гори от Juniperus spp.; **95A0** Гори от бяла и черна мура

Точка 2 от ЗБР:

- **Бозайници** - *Кафява мечка (*Ursus arctos*), *Европейски вълк (*Canis lupus*), Пъстър пор (*Vormela peregusna*), Видра (*Lutra lutra*), Дива коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*), Голям подковонос (*Rhinolophus ferrumequinum*), Малък

подковонос (*Rhinolophus hipposideros*), Южен подковонос (*Rhinolophus euryale*), Средиземноморски подковонос (*Rhinolophus blasii*), Дългопръст нощник (*Myotis capaccinii*), Голям нощник (*Myotis myotis*), Дългоух нощник (*Myotis bechsteinii*), Остроух нощник (*Myotis blythii*), Трицветен нощник (*Myotis emarginatus*), Дългокрил прилеп (*Miniopterus schreibersii*), Широкоух прилеп (*Barbastella barbastellus*);

- **Земноводни и влечуги** - Жълтокоремна бумка (*Bombina variegata*), Голям гребенест тритон (*Triturus karelinii*), Обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*), Шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*), Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*);
- **Риби** - Обикновен щипок (*Cobitis taenia*), Маришка мряна (*Barbus cyclolepis*);
- **Безгръбначни** - *Ручеен рак (*Austropotamobius torrentium*), Брумбар рогач (*Lucanus cervus*), Обикновен сечко (*Cerambyx cerdo*), Буков сечко (*Morimus funereus*), *Алпийска розалия (*Rosalia alpina*), *Осмодерма (*Osmoderma eremita*), *Cucujus cinnaberinus*, Обикновен паракалоптенус (*Paracaloptenus caloptenoides*), *Четириточкова меча пеперуда (*Euplagia* (Callimorpha) *quadripunctaria*), Полиоматус (*Polyommatus eroides*), Еуфидриас (*Euphydryas aurinia*), Торбогнездница (*Eriogaster catax*), Кордулегастер (Балканско воденичарче) (*Cordulegaster heros*), Бисерна мида (*Unio crassus*);
- **Растения** - Блатно петльово перо (*Gladiolus palustris*), Червено усойниче (*Echium russicum*), *Buxbaumia viridis*, *Hamatocaulis vernicosus*.

3. Защитена зона „Триград - Мурсалица“ - BG0002113

Защитена зона „Триград - Мурсалица“ има площ от 55 340,95 ha и попада изцяло в Смолянска област, на територията на МИГ. Обявена е за защитена зона през 2010 г. със следните цели на обявяване:

- Опазване и поддържане на местообитанията на видовете птици за постигане на тяхното благоприятно природозащитно състояние;
- Възстановяване на местообитанията на видове птици, за които е необходимо подобряване на природозащитното им състояние.

Предмет на опазване са следните видове и местообитания, съгласно чл. 6, ал. 1 точки 3 и 4 от Закона за биоразнообразието:

Точка 3 от ЗБР - Черен щъркел (*Ciconia nigra*), Осояд (*Pernis apivorus*), Черна каня (*Milvus migrans*), Орел змияр (*Circaetus gallicus*), Малък креслив орел (*Aquila pomarina*), Скален орел (*Aquila chrysaetos*), Белоопашат мишелов (*Buteo rufinus*), Белошипа ветрушка (*Falco naumanni*), Сокол скитник (*Falco peregrinus*), Планински кеклик (*Alectoris graeca*), Ловен сокол (*Falco cherrug*), Лещарка (*Bonasa bonasia*), Глухар (*Tetrao urogallus*), Ливаден дърдавец (*Cygnus columbianus bewickii*), Бухал (*Bubo bubo*), Врабчова кукумявка (*Glaucidium passerinum*), Пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*), Козодой (*Caprimulgus europaeus*), Земеродно рибарче (*Alcedo atthis*), Сив кълвач (*Picus canus*), Черен кълвач (*Dryocopus martius*), Среден пъстър кълвач (*Dendrocopos medius*), Трипръст кълвач (*Picoides tridactylus*), Сирийски пъстър кълвач (*Dendrocopos syriacus*), Горска чучулига (*Lullula arborea*), Червеногърба сврачка (*Lanius collurio*), Черночела сврачка (*Lanius minor*), Ястребогушо коприварче (*Sylvia nisoria*), Градинска овесарка (*Emberiza hortulana*);

Точка 4 от ЗБР - Малък ястреб (*Accipiter nisus*), Обикновен мишелов (*Buteo buteo*), Черношипа ветрушка (Керкенез) (*Falco tinnunculus*), Сокол орко (*Falco subbuteo*), Речен дъждосвирец (*Charadrius dubius*), Късокрил кюкавец (*Actitis hypoleucos*), Пчелояд (*Merops apiaster*).

3.8.2. Защитени природни територии по Закона за защитените територии

Първите опити за регламентиране опазването на природните ресурси в България, са направени в началото на XX век с приемането на тогавашните закони за горите и лова.

Всъщност целенасоченото териториално опазване на флората и фауната започва едва след 1928 г. със създаването на Съюза за защита на родната природа.

Първата официално обявена защитена територия в България е странджанският резерват „Силкосия“ с площ от 396 ha, създаден през 1931 г. за опазване на вечнозелени храстови формации във водосборния басейн на река Велека.

През 1998 г. Народното събрание приема Закона за защитените територии (ЗЗТ) - първият тясно специализиран природозащитен закон, който определя взаимоотношенията между институциите, отговорни за защитените територии и гарантира по-ефективното опазване на природата и защита на местните интереси.

Този закон дава възможност за създаване на механизми за насърчаване на икономическата инициатива на местните жители - развитие на екологичен и селски туризъм, възраждане на местните занаяти и традиционни производства и други, които едновременно подпомагат и стимулират дейностите по опазване на природата.

Съгласно ЗЗТ, защитените територии в Република България са отнесени към следните 6 категории:

- **Резервати**

Резерватите са защитените територии в България, които прилагат най-строг режим на защита.

За резервати се обявяват образци от естествени екосистеми, включващи характерни и/или забележителни диви растителни и животински видове и местообитанията им. Те са изключително държавна собственост и в тях се забранява абсолютно всякаква човешка дейност.

Резерватите се управляват, за да бъдат запазени естествения им характер, генеричните ресурси, естествените местообитания и популациите на защитени редки, ендемични и реликтни видове. В тях се провежда научна и образователна дейност и екологичен мониторинг.

Към настоящия момент на територията на Република България са обявени 55 резервата.

- **Национален парк (НП)**

За национални паркове се обявяват територии, в чиито граници не попадат населени места и селищни образувания и които включват естествени екосистеми с голямо разнообразие на растителни и животински видове и местообитания, с характерни и забележителни ландшафти и обекти на неживата природа.

Националните паркове се управляват за поддържане разнообразието на екосистемите и защита на дивата природа, за опазване и поддържане на биоразнообразието в екосистемите, за предоставяне на възможности за развитие на научни, образователни и рекреационни дейности, както и за създаване на предпоставки за развитието на туризма, екологосъобразен поминък на населението и други.

В националните паркове се обособяват следните зони:

- Резервати и поддържани резервати; туристически зони;
- Зони на хижите, административните центрове за управление и поддръжка на парковете и спортните съоръжения;
- Други зони съобразно конкретните условия на парковете.

Резерватите и поддържаните резервати, които попадат в границите на националните паркове, запазват режимите си, определени със заповедта за обявяването им.

Към момента на територията на Република България съществуват 3 национални парка.

- **Поддържан резерват (ПР)**

За разлика от резерватите, в поддържаните резервати се допуска провеждане на поддържащи, направляващи, регулиращи или възстановителни мерки.

За поддържани резервати се обявяват екосистеми, включващи редки и/или застрашени диви растителни и животински видове и местообитанията им. Поддържаните резервати са изключителна държавна собственост и се управляват с научни и образователни цели и/или екологичен мониторинг.

В поддържаните резервати са разрешени само и единствено следните дейности:

- Тяхната охрана;
- Посещения с научна цел;
- Преминаването на хора по маркирани пътеки, включително с образователна цел;
- Събирането на семенен материал, на диви растения и на животни с научна цел или за възстановяването им на други места;
- Провеждане на поддържащи, направляващи, регулиращи или възстановителни мерки.

На територията на страната ни в момента са обявени 35 поддържани резервата.

- **Природен парк (ПП)**

За природни паркове се обявяват територии, включващи разнообразни екосистеми с многообразие на растителни и животински видове и на техните местообитания, с характерни и забележителни ландшафти и обекти на неживата природа.

Те се управляват с цел поддържане на разнообразието на екосистемите и опазване на биоразнообразието в тях, предоставяне на възможности за развитие на научни, образователни и рекреационни дейности, устойчиво ползване на възобновимите природни ресурси при запазване на традиционни форми на поминък, както и осигуряване на условия за развитие на туризъм.

За разлика от националните паркове, в границите на природните паркове могат да попадат населени места, селищни образувания и курорти, както и да се осъществяват производства и дейности, които не замърсяват околната среда.

Обявените до момента природни паркове в България са 11 броя.

- **Природни забележителности (ПЗ)**

За природни забележителности се обявяват характерни или забележителни обекти на неживата природа, като скални форми, скални разкрития с научна стойност, земни пирамиди, пещери, понори, водопади, находища на вкаменелости и минерали, пясъчни дюни и други, които имат изключителна стойност поради присъщата им рядкост, представителност, естетичност или които имат значение за науката и културата.

Общия брой на природните забележителности на територията на страната е 357.

- **Защитени местности (ЗМ)**

За защитени местности се обявяват територии с характерни или забележителни ландшафти, включително такива, които са резултат от хармонично съжителство на човека и природата, местообитания на застрашени, редки или уязвими растителни и животински видове и съобщества.

Защитените местности се управляват с цел запазване на компонентите на ландшафта, опазване, поддържане или възстановяване на условия в местообитанията, отговарящи на екологичните изисквания на видовете и съобществата - обект на защита, предоставяне на възможност за научни изследвания, образователна дейност и екологичен мониторинг, предоставяне на възможности за туризъм и духовно обогатяване.

В защитените местности се забраняват дейности, противоречащи на изискванията за опазване на конкретните обекти, предмет на защита.

В България до момента са обявени общо 599 защитени местности.

В територията на МИГ „Девин - Смолян“ попадат общо 37 защитени природни територии от почти всички категории. Нито една от защитените територии попадаща в някоя от двете общини съставящи местната група, не се припокрива с другата община.

Община Девин

На територията на община Девин попадат общо 10 защитени природни територии, със следните категории: Резерват, Поддържан резерват, Природна забележителност и Защитена местност, и са представени в следващата таблица:

Таблица 3.8.2 - 1. Защитени природни територии, съгласно ЗЗТ

№	Наименование	Категория
1.	Казаните	Резерват
2.	Шабаница	Поддържан резерват
3.	Настан могила	Природна забележителност
4.	Строилски дол	Природна забележителност
5.	Борино	Защитена местност
6.	Поречието на река Девинска	Защитена местност
7.	Старата гора	Защитена местност
8.	Триградското ждрело	Защитена местност
9.	Храстево	Защитена местност
10.	Чаирите	Защитена местност

1. Резерват „Казаните“

Резерват „Казаните“ има площ от 154,8 ha и попада изцяло в обхвата на община Девин, село Гьоврен. Резервата е обявен през 1968 г., с приет План за управление през 2006 г. и с промяна в площта през 2014 г.

Резерватът е обявен с цел опазване на самобитна дива природа.

В Резерват „Казаните“ се забраняват всякакви дейности, с изключение:

- Тяхната охрана;
- Посещения с научна цел;
- Преминаването на хора по маркирани пътеки, включително с образователна цел;

- Събиране на семенен материал, диви растения и животни с научна цел или за възстановяването им на други места в количества, начини и време, изключващи нарушения в екосистемите.

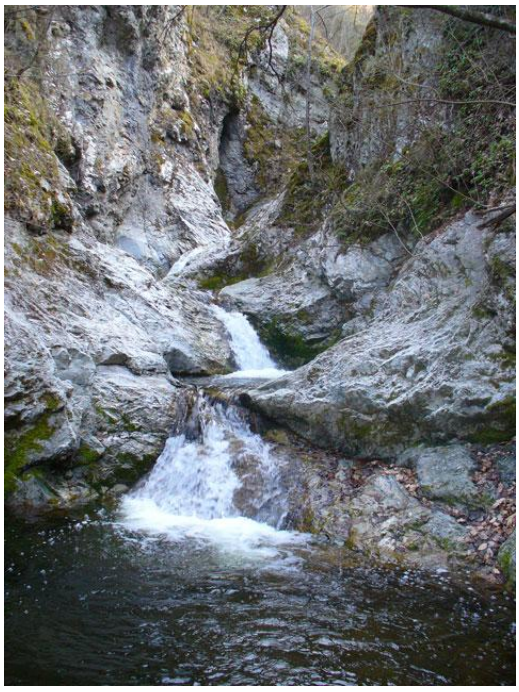

2. Поддържан резерват „Шабаница“

Поддържания резерват има обща площ от 22,08 ha и попада изцяло на територията на община Девин, селата Кестен и Триград. Обявен е през 1956 г., прекатегоризиран през 1999 г., приет План за управление през 2006 г. и с промяна в площта от 2013 г.

Целта на обявяване на поддържания резерват е опазването на вековна буково-смърчова гора.

До утвърждаването на плана за управление в поддържания резерват се разрешава извършване на следните дейности:

- Извеждане на санитарни сечи при съхранение на повече от 5% от дървостоя;
- Изваждане на паднала маса в резултат на природни бедствия;
- Използване на биологични средства за растителна защита.

3. Природна забележителност „Настан могила“

Природната забележителност се намира на територията на община Девин, землището на град Девин, с площ от 2,79 ha. Обявена е през 1968 г. и правена промяна на площта от 2021 г. Целта на обявяване е опазване на скално образувание.

Режима на приложените дейности, са:

- Забранява се да се секат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък и през всяко време;
- Забранява се преследването на дивите животни, птиците и техните малки и развалянето на гнездата и леговищата им;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък и пръст, с което се повреждa и изменя естествения облик на местността, включително водните течения;
- Забранява се чупенето, драскането и повреждането по какъвто и да е начин на сталактити, сталагмити и други скални образувания в пещерите;
- Забранява се извеждането на интензивни и голи главни сечи;
- Разрешава се воденето на санитарна сеч и извеждане престарелите дървета с влошени декоративни качества.

4. Природна забележителност „Строилски дол“

ПЗ „Строилски дол“ е обявен през 1965 г., с обща площ от 0,31 ha. Осъществявана е промяна в площта през 2016 г. Природната забележителност попада изцяло на територията на община Девин, землището на град Девин.

ПЗ „Строилски дол“ е обявен с цел опазване на водопад, а режима на дейностите, които се прилагат, е:

- Забранява се разкриването на кариери, къртене на камъни, копаене на пръст и пясък;
- Забранява се риболова, ловуването, както и гърменето с всякакви оръжия и експлозиви;
- Забранява се прокарването на пътища, строеж на сгради, изменение или замърсяване на водните течения;
- Забранява се косенето на тревата, късането на цветята и събирането на билки и горски плодове;
- Забранява се палене на огън, замърсяването на района с отпадъци от храна, както и всякакви действия, които замърсяват или рушат красивия пейзаж около водопада;
- Разрешава се провеждането на залесителни мероприятия за подобряване на ландшафта около тях;
- Разрешава се в горите да се провеждат санитарна, изборна или групово-изборна сечи, с оглед подобряване украсните и защитни функции на гората;
- Разрешава се прокарването на пътища и алеи и строителство на сгради, необходими за правилното ползване и стопанисване на защитените природни обекти.

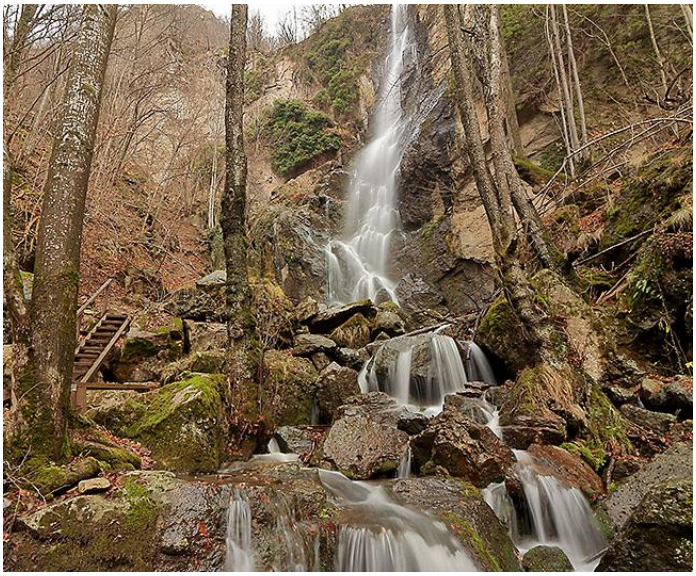

5. Защитена местност „Борино“

Защитената местност е обявена през 2007 г., с обща площ от 120,1 ha и попада на територията на две общини - Борино и Девин. ЗМ „Борино“ е прекатегоризирана от буферна зона на резерват „Кастраклий“, на защитена местност „Борино“ през 1986 г.

Режима на прилаганите дейности, е:

- Забранява се строителство на сгради и пътища от РПМ;
- Забранява се разкриване на кариери, промяна на водния режим и естествения облик на местността;
- Забранява се използване на химически средства за растителна защита;
- Забранява се лагеруване и палене на огън извън определените места;
- Забранява се ловуване;
- Забранява се залесяването с неприсъщи за района дървесни видове;
- Разрешава се извеждане на сечи, предвидени в горите със специално предназначение;
- Разрешава се провеждане на ловностопански мероприятия;
- Разрешава се паша на домашни животни (без кози) в определените с лесоустройствения проект пасищни площи;
- Разрешава се косене на сено.

6. Защитена местност „Поречието на река Девинска“

ЗМ „Поречието на река Девинска“ е с площ от 140,78 ha, обхваща общините Борино и Девин и землищата на общинските им центрове. Обявена е през 2002 г., с промяна в площта два пъти - през 2007 г. и през 2019 г.

Целите на обявяване на защитената местност, са следните:

- Опазване на защитени и ендемични растителни видове, като: *Haberlea rhodopensis* - родопски силивряк, *Seseli rhodopeum* - родопски скален копър,

Galanthus nivalis - снежно кокиче, *Sedum kostovi* - костова тлъстига, *Campanula lanata* - вълнеста камбанка, *Lathrea rhodopea* - родопска горска майка, *Genista rumelica* - румелийска жълтуга;

- Опазване на защитени и ендемични животински видове, като: *Lutra lutra* - видра, *Rupicapra rupicapra balcanica* - дива коза, *Ursus arctos* - кафява мечка, *Lucanus cervus* - бръмбър рогач;
- Опазване на природни местообитания от типа заливни гори с участието на Alnus glutinosa и Fraxinus excelsior.

Режима на прилаганите дейности в ЗМ „Поречието на река Девинска“, е:

- Забранява се къртене на камъни, копаене на пръст и всякакви дейности, загрозяващи естествения пейзаж;
- Забранява се ново строителство;
- Забранява се изменение на руслото на реката или замърсяването й по какъвто и да е начин;
- Забранява се брането на защитени растения;
- Забранява се паленето на огън, освен на определените за това места;
- Забранява се гърменето с експлозиви;
- Забранява се зарибяването с неместни видове риби;
- Забранява се извеждане на голи сечи, както и отсичане на отделни стари и хралупести дървета;
- Забранява се залесяване с неместни за района растителни видове;
- Забранява се разселване на неместни за района животински видове;
- Забраняват се корекции на речното корито и дейности, водещи до нарушаване на естественото състояние на водното течение, бреговете и прилежащите територии на реката, с изключение на такива, необходими в случай на бедствени ситуации;
- Забранява се разработването на каменни кариери и варници;
- Забранява се добива на инертни материали.

7. Защитена местност „Старата гора“

Защитената местност попада изцяло в обхвата на община Девин, селата Кестен и Триград, с площ от 33,0 ha и обявена през 2007 г.

ЗМ „Старата гора“ е прекатегоризирана през 1986 г. от буферна зона на поддържан резерват „Шабаница“, на защитена местност.

Режима на дейностите, е:

- Забранява се строителството на сгради и пътища от републиканската пътна мрежа;
- Забранява се разкриване на кариери, промяна на водния режим и на естествения облик на местността;
- Забранява се използване на химически средства за растителна защита;
- Забранява се лагеруване и палене на огън извън определените места;
- Забранява се ловуване;
- Забранява се залесяването с неприсъщи за района дървесни видове;
- Разрешава се извеждане на сечи, предвидени в горите със специално предназначение;
- Разрешава се провеждане на ловностопански мероприятия;
- Разрешава се паша на домашни животни (без кози) в определените с лесоустройствения проект пасищни площи.

8. Защитена местност „Триградското ждрело“

ЗМ „Триградското ждрело“ попада в обхвата на общините Борино, село Ягодина и Девин, селата Гьоврен и Триград. Тя има обща площ от 710,57 ha, обявена през 1966 г., и с промяна в площта през 2007 г. и през 2015 г.

Целите на обявяване на защитената местност са 3:

- Опазване на защитени и ендемични растителни видове, като: *Haberlea rhodopensis* - родопски силивряк, *Arenaria rhodopaea* - родопска песъчарка, *Lathrea rhodopea* - родопска горска майка, *Campanula lanata* - вълнеста камбанка, *Campanula jordanovii* - йорданова камбанка, *Campanula velebitica* - велебитова камбанка, *Campanula orhanidea* - орфанийска камбанка (петковия), *Malcolmia anguilifolia* - ъглолистна малколмия, *Galanthus nivalis* - снежно кокиче, *Trachelium rumelicum* - трахелиум, *Saxifraga sempervivum* - вечнозелена каменоломка, *Saxifraga stribryni* - стрибърнева каменоломка;

- Опазване на защитени и ендемични животински видове, като: *Bufo bufo* - кафява кръстата жаба, *Hyla arborea* - жаба дървесница, *Salamandra salamandra* - дъждовник, *Emys orbicularis* - обикновена блатна костенурка, *Coluber jugularis* - голям стрелец, *Elaphe longissima* - смок мишкар, *Motacilla cinerea* - планинска стърчиопашка, *Motacilla alba* - бяла стърчиопашка, *Erythacus rubecula* - червеногръдка, *Phoenicurus ochruros* - планинска червеноопашка, *Parus lugubris* - жалобен синигер, *Troglodytes troglodytes* - орехче, *Cinclus cinclus* - воден кос, *Lutra lutra* - видра, *Rhinolophus hipposideros* - малък подковонос, *Eptesicus serotinus* - полунощен прилеп, *Hypsugo savii* - савиево прилепче, *Rhinolophus ferrumequinum* - голям подковонос, *Miniopterus schreibersii* - дългокрил прилеп, *Myotis capaccinii* - дългопръст нощник, и др.;
- Опазване на природни местообитания, като: хидрофилни съобщества от високи треви в равнините и планините до алпийския пояс, тревни съобщества по заливни тераси, смесени гори по долини и склонове, черноборови гори (*Pinus nigra* ssp. palassiana), крайречни ивици от върба (Salix sp.), забележителни природни образувания: карбонатни сипеи, пещери, водопади, извори на твърди (варовити) води.

Режима на прилаганите дейности в защитената местност, е следния:

- Забраняват се голи сечи, както и отсичане на отделни стари и хралупести дървета;
- Забранява се залесяване с неместни за района растителни видове;
- Забранява се разселване на неместни за района животински видове;
- Забраняват се промени в хидрологичния режим на река Чаир дере;
- Забраняват се корекции на речното корито, с изключение на такива, необходими в случай на бедствени ситуации и с цел опазване и възстановяване местообитания на видове;
- Забранява се строителство на нови пътища с трайна настилка;
- Забранява се строителство на сгради и съоръжения, с изключение на посетителски и информационни центрове, екопътеки и съпътстващата ги инфраструктура и сгради и съоръжения, необходими за поддържането на съществуващата пътна мрежа;

- Забранява се строителство на водноелектрически централи, с изключение на тези, за които има издадено решение по Оценка на въздействието на околната среда (ОВОС) за одобряване на инвестиционно предложение или решение, с което е преценено да не се извършва ОВОС, както и съответните разрешителни по Закона за водите, издадени до момента на влизане на настоящата заповед в сила;
- Забранява се търсене, проучване и добив на подземни богатства;
- Забранява се влизането в пещерите: Кичика, Синьо зелената пещера, Силивряк, Додалица 1, Додалица 2, Додалица 3, Додалица 4, Вълчата пещера, Весова дупка, Ахметьова дупка, Цънкова пещера и Джаханова дупка, с изключение на влизания с научни цели;
-
- Забранява се затварянето на входовете на пещерите;
- Забранява се паленето на огън, освен в определените за това места.

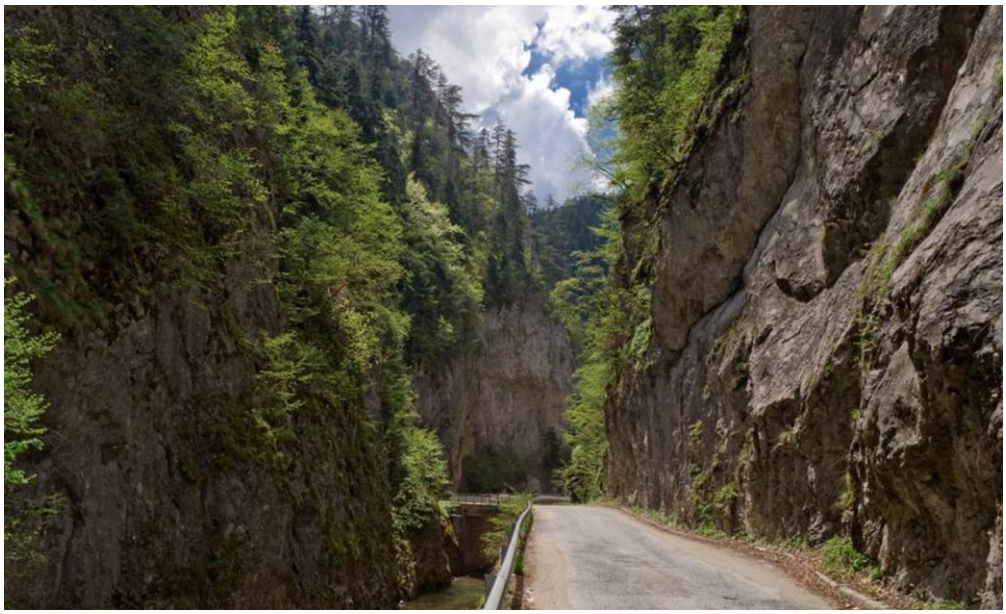

9. Защитена местност „Храстево“

Защитена местност „Храстево“ е обявена през 2012 г., с площ от 17,14 ha, изцяло на територията на община Девин, в землището на град Девин.

Целта на обявяването й е опазване на уникална вековна гора от черен бор с участие на горун, цер, обикновен габър, планински бряст, бук и други и с групова структура, както и с цел възстановяване на най-старата защитена територия, обявена в България, по инициатива на лесовъдите от региона на Смолян.

Режима на прилаганите дейности, е:

- Забранява се провеждане на голи сечи, както и отсичане на стари и хралупести дървета;
- Забранява се залесяване с неместни за района растителни видове;
- Забранява се разселване на неместни за района животински видове;
- Забранява се паша на домашни кози;
- Забранява се бивакуване на хора и домашни животни;
- Забранява се търсене, проучване и добив на подземни богатства;
- Забранява се строителство на: нови пътища с трайна настилка; сгради и съоръжения с изключение на посетителски центрове, екопътеки и съпътстваща инфраструктура;
- Забранява се палене на огън извън определените за това места;
- Забранява се използването на неселективни средства за борба с вредители в горите.

10. Защитена местност „Чаирите“

ЗМ „Чаирите“ е с площ от 300,0 ha, попада изцяло в обхвата на община Девин, село Триград и е обявена през 1973 г. с цел опазване на вековна гора и характерен ландшафт.

Режима на дейностите, които се прилагат в Защитената местност е:

- Забранява се сечене, чупене, изкореняване, обелване на цели дървета или части от тях, дълбаене подписи, засичане, боядисване, забиване на гвоздей, както и всякакви действия, които водят до повреждане или унищожение на растителността;
- Забранява се пашата на добитък от всякакъв вид и през всякакво време;
- Забранява се палене на огън извън определените за тази цел места;

- Забранява се преследване, ловене и убиване на всякакви животни, а така също събиране и унищожаване яйцата на птиците и повреждане гнездата им;
- Забранява се ловуването и гърменето с огнестрелно оръжие и други средства;
- Забранява се замърсяване на водите в изворите, реките, езерата и изкуствените басейни;
- Забранява се повреждането или разрушаване чрез къртене, копаене, драскане по скалите или скалните образувания, намиращи се на границите на обекта;
- Забранява се повреждане на съществуващите пътища, или отваряне на нови такива, както и преминаването на каквито и да било превозни средства по алеите определени за пешеходци;
- Забранява се копаене и вадене на пясък, глина и събиране на почвената покривка;
- Забранява се повреждането по какъвто и да е начин на съществуващите държавни и обществени постройки;
- Забранява се строеж на сгради и пътища, извън местата определени за тази цел с плана за благоустрояването на защитените местности;
- Забранява се повреждането и унищожаването по какъвто и да е начин служебните надписи, табели, пътеводни знаци и други съоръжения, както и поставянето на нови такива без разрешението на съответните горски стопанства;
- Разрешава се залесяване на голите площи;
- Разрешава се бране на някои растения с научна цел;
- Разрешава се провеждане на санитарна сеч в горите;
- Разрешава се във вечнозелените насаждения на горите да се извеждат изборна и групово-изборна сечи;

Община Смолян

На територията на община Смолян попадат общо 27 защитени природни територии със следните категории: Резерват, Поддържан резерват, Природна забележителност и Защитена местност, представени в таблицата по-долу:

Таблица 3.8.2 - 2. Защитени природни територии, съгласно ЗЗТ

№	Наименование	Категория
1.	Сосковчето	Резерват
2.	Амзово	Поддържан резерват
3.	Момчиловски дол	Поддържан резерват
4.	Бориковската пещера	Природна забележителност
5.	Градище	Природна забележителност
6.	Казанджи дере	Природна забележителност
7.	Момата	Природна забележителност
8.	Пещера Улцата	Природна забележителност
9.	Пещерата Леденицата	Природна забележителност
10.	Скално образувание Невястата	Природна забележителност
11.	Скално образувание Сарийска чука - Главата	Природна забележителност
12.	Смолянски водопад	Природна забележителност
13.	Смолянските езера	Природна забележителност
14.	Врача	Защитена местност
15.	Връх Средногорец	Защитена местност
16.	Дълбок дол	Защитена местност
17.	Калето	Защитена местност
18.	Крепостта Градището	Защитена местност
19.	Ливадите	Защитена местност
20.	Лятна гора	Защитена местност
21.	Местността Падала	Защитена местност
22.	Момина вода - Ахматица	Защитена местност
23.	Рожен	Защитена местност

24.	Соскучански дол	Защитена местност
25.	Турлата	Защитена местност
26.	Хубча	Защитена местност
27.	Чернока	Защитена местност

1. Резерват „Сосковчето“

Резерват „Сосковчето“ е с площ от 177,76 ha и попада изцяло на територията на община Смолян, землището на град Смолян. Резерватът е обявен през 1968 г., през 2006 г. е приет План за управление, а през 2012 г. е осъществена промяна в площта. Целта на обявяване на защитената територия е опазване на девствена вековна гора.

В резервата се забраняват всякакви дейности, с изключение на:

- Тяхната охрана;
- Посещения с научна цел;
- Преминаването на хора по маркирани пътеки, включително с образователна цел;
- Събиране на семенен материал, диви растения с научна цел или за възстановяването им на други места в количества, начини и време, изключващи нарушения в екосистемите.

2. Поддържан резерват „Амзово“

ПР „Амзово“ е с площ от едва 0,32 ha, попадащ изцяло в обхвата на община Смолян, землището на град Смолян. Обявен е през 1968 г., прекатегоризиран през 1999 г. и с промяна в площта от 2012 г.

Целта на обявяване на поддържания резерват е опазването на растението блатен плаун (*Lycopodiella inundata*).

До утвърждаването на плана за управление, в поддържания резерват се разрешава извършване на дейности за възстановяване на находището на блатния плаун (*Lycopodiella inundata*).

3. Поддържан резерват „Момчиловски дол“

Поддържан резерват „Момчиловски дол“ попада изцяло в обхвата на община Смолян, селата Момчиловци и Соколовци. Поддържания резерват има обща площ от 33,56 ha, обявен е през 1968 г., прекатегоризиран през 1999 г., през 2006 г. е приет План за управление, а през 2013 г. е осъществена промяна в площта.

Целта на обявяване на ПР „Момчиловски дол“ е опазването на първична черноборова гора.

До утвърждаването на плана за управление, в поддържания резерват са разрешавани следните дейности:

- Извеждане на санитарни сечи при съхранение на повече от 5% от дървостоя;
- Извеждане на паднала маса в резултат на природни бедствия;
- Използване на биологични средства за растителна защита.

4. Природна забележителност „Бориковската пещера“

Природна забележителност „Бориковската пещера“ има площ от 1,0 ha, обявена през 1979 г., с промяна в площта през 2018 г. и разположена изцяло на територията на село Бориково, община Смолян.

Целта на обявяване на защитената територия е опазване на пещера.

Режима на прилаганите дейности, е:

- Забранява се кастренето и повреждането на дърветата;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се безпокоенето на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя както естествения облик на местността, така и на водния и режим;
- Забранява се извеждането на сечи, освен отгледни и санитарни;
- Забранява се повреждането на скалните образувания и драскането по стените на пещерите;
- Забранява се безконтролното посещение на пещерите;
- Забранява се извеждането на сечи, освен отгледни и санитарни;

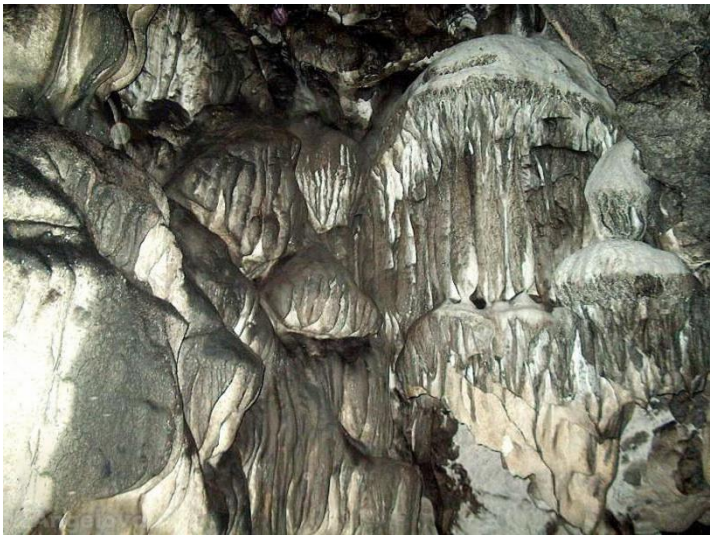

5. Природна забележителност „Градище“

ПЗ „Градище“ е обявена за защитена територия през 1968 г., прекатегоризирана през 2003 г. и с промяна в площта от 2018 г. Към момента, площта на природната забележителност е 7,34 ha, разположена в община Смолян, селата Градът и Подвис.

Целта на обявяването й е опазване на скални образувания, а режима на прилаганите дейности, е:

- Забранява се провеждането на сечи, освен на санитарни и ландшафтни с оглед подобряване санитарното състояние и защитно украсното значение на горите около тези обекти;
- Забранява се пашата на добитъка през всяко време;
- Забранява се разкриването на кариери, вадене на пясък, къртене на камъни, изхвърляне на сгурия и други промишлени отпадъци, както и всякакви действия, които загрозяват или нарушават природната обстановка около тях.

6. Природна забележителност „Казанджи дере“

ПЗ „Казанджи дере“ е с площ от 1,0 ha, разположена в село Мугла, община Смолян. Защитената територия е обявена през 2014 г. с цел на обявяване: опазване на каскада от уникални водопади и вирове, под формата на „казани“, образувани от естественото течение на водата, в резултат на ерозионни процеси в дере - приток на река Мугленска.

Режима на прилаганите дейности за природната забележителност, е:

- Забранява се промяна в предназначението и начина на трайно ползване на земята;
- Забранява се строителство;
- Забранява се промяна на хидроложкия режим, включително източване, пресушаване, водоползване и др.;
- Забраняват се дейности, свързани с увреждане на физическите и естетическите характеристики на скалните образувания;
- Забранява се палене на огън.

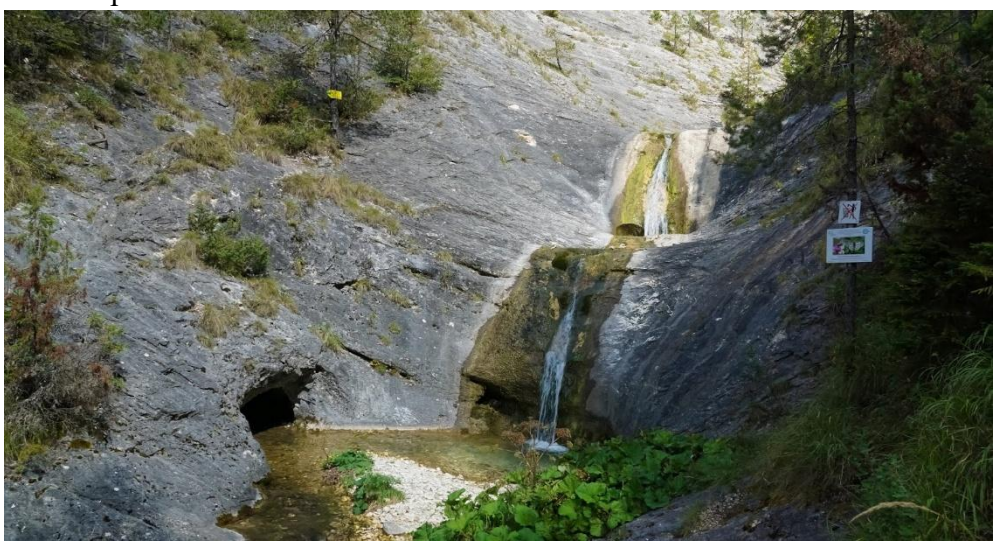

7. Природна забележителност „Момата“

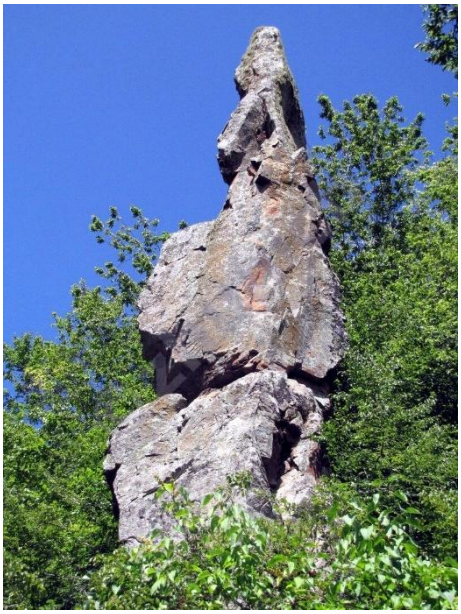

ПЗ „Момата“ попада на територията на село Широка лъка, община Смолян, има площ от 1,58 ha. Тя е обявена през 1978 г., а площта й е променена през 2022 г.

Целта на обявяване на природната забележителност е опазване на скално образувание.

Режима на дейностите, които се прилагат за защитената територия, е:

- Забранява се кастренето и повреждането на дърветата;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се преследването на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя както естествения облик на местността, така и на водния и режим;
- Забранява се извеждането на сечи, освен отгледни и санитарни.
- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

8. Природна забележителност „Пещера Улцата“

ПЗ „Пещера Улцата“ е обявена за защитена територия през 1979 г., а през 2018 г. площта ѝ е променена, на настоящата - 0,95 ha. Разположена е на територията на село Могилица, община Смолян и е обявена с цел опазване на пещера.

Дейностите, които се прилагат за природната забележителност, са:

- Забранява се кастренето и повреждането на дърветата;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се безпокоенето на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя както естествения облик на местността, така и на водния и режим;
- Забранява се извеждането на сечи, освен отгледни и санитарни;
- Забранява се повреждането на скалните образувания и драскането по стените на пещерите;
- Забранява се безконтролното посещение на пещерите;
- Забранява се извеждането на сечи, освен отгледни и санитарни.

9. Природна забележителност „Пещерата Леденицата“

Защитената територия е обявена през 1962 г., с промяна в площта през 1968 г. - 10,93 ha. ПЗ „Пещерата Леденицата“ се намира в село Гела, община Смолян и е обявена с цел опазване на вековна гора.

Режима на дейностите, които се прилагат, са:

- Забранява се да се секат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък по всяко време;
- Забранява се да се преследват дивите животни и техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък или пръст, с което да се повреждa и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения;

- Забранява се чупене, драскането повреждането по какъвто и да е начин на скалните образувания, сталактитите и други формации в пещерите;
- Забранява се воденето на голи и интензивни сечи. Разрешава се извеждането на санитарни сечи и отсичането на престарелите и с влошени декоративни качества дървета.

10. Природна забележителност „Скално образувание Невястата“

Природната забележителност има площ от 47,7 ha, намира се в землището на град Смолян, община Смолян, обявена е през 1987 г., с цел опазване на скално образувание.

Режима на прилаганите дейности за защитената територия, е:

- Забраняват се всякакви дейности, които водят до повреждане или унищожаване на дърветата;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;

- Забранява се влизането, лагеруването, преминаването и паркирането на моторни превозни средства;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя както естествения облик на местността, така и на водния и режим;
- Забранява се паша на домашни животни;
- Забранява се всякакво строителство;

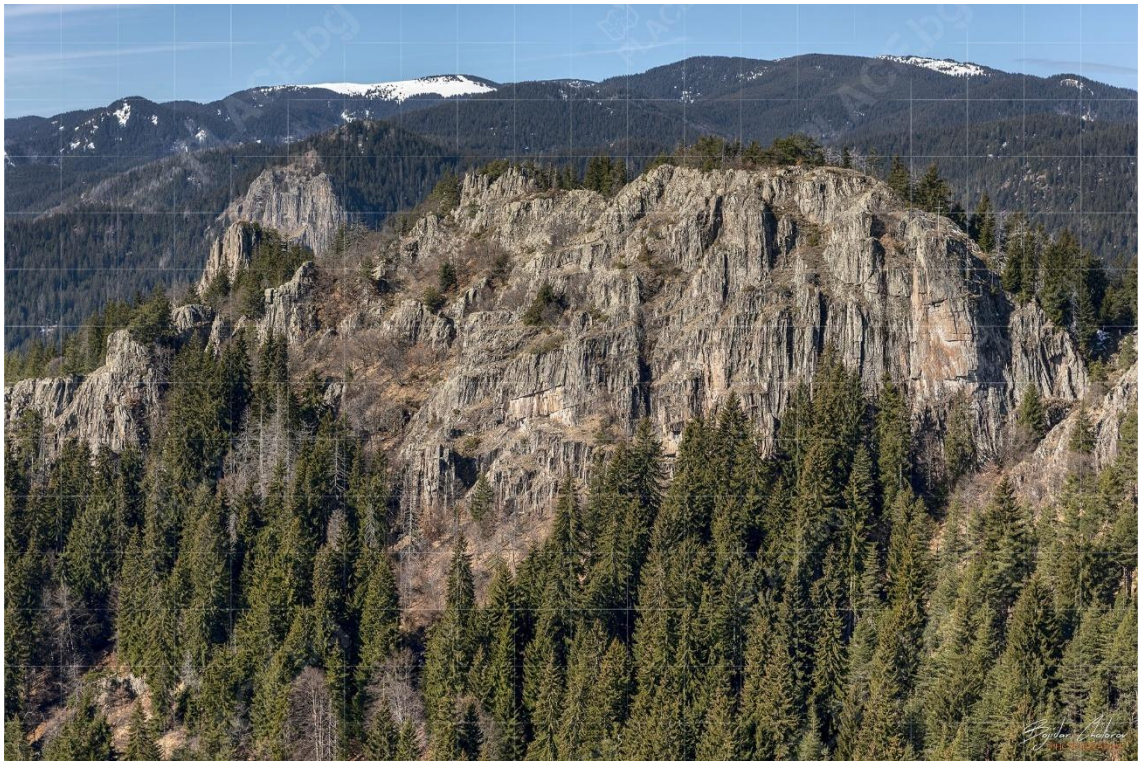

11. Природна забележителност „Скално образувание Сарийска чука - Главата“

ПЗ „Скално образувание Сарийска чука - Главата“ има площ от 0,22 ha, разположено в землището на село Широка лъка, община Смолян. Промяна в площта е осъществена през 2022 г., а природната забележителност е обявена за такава през 1978 г.

Целта на обявяване на защитената територия е опазването на скално образувание, а режима на дейностите, които се прилагат, са:

- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се безпокоенето на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;

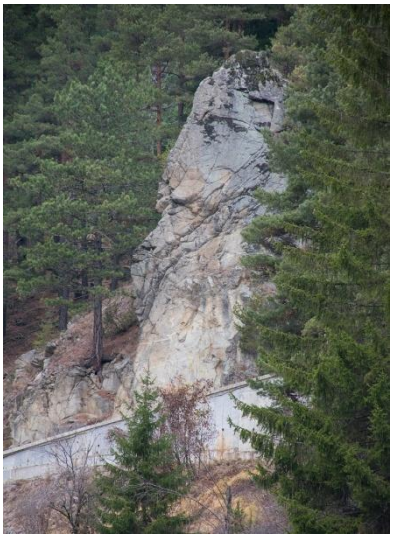

- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя както естествения облик на местността, така и на водния и режим;
- Забранява се повреждането на скалните образувания и драскането по стените на пещерите;
- Забранява се безконтролното посещение на пещерите.

12. Природна забележителност „Смолянски водопад“

Природна забележителност „Смолянски водопад“ се намира в землището на град Смолян, община Смолян, има площ от 0,2 ha, след извършена прекатегоризация през 2018 г. Защитената територия е обявена през 1966 г., а целта на обявяването й е опазване на водопад.

Дейностите, прилагани за природната забележителност, са:

- Забранява се разкриването на кариери, къртене на камъни, копаене на пръст и пясък;
- Забранява се риболова, ловуването, както и гърменето с всякакви оръжия и експлозиви;
- Забранява се прокарването на пътища, строеж на сгради, изменението или замърсяването на водните течения;
- Забранява се косенето на тревата, късането на цветята и събирането на билки и горски плодове;
- Забранява се палене на огън, замърсяването на района с отпадъци от храна, както и всякакви действия, които замърсяват или рушат красивия пейзаж около водопада;
- Разрешава се да се провеждат залесителни мероприятия за подобряване на ландшафта около тях;

- Разрешава се в горите да се провеждат санитарна, изборна или групово-изборна сечи, с оглед подобряване украсните и защитни функции на гората;
- Разрешава се прокарването на пътища и алеи и строителството на сгради, необходими за правилното ползване и стопанисване на защитените природни обекти.

13. Природна забележителност „Смолянските езера“

ПЗ „Смолянски езера“ се намира на територията на град Смолян, община Смолян, с площ от 49,5 ha. Природната забележителност е обявена през 1982 г., с цел на обявяване: опазване на езера.

Режима на дейностите, които се прилагат за ПЗ „Смолянските езера“, са:

- Забранява се извеждането на сечи, освен санитарни и отгледни;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се строителството;

- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се изменя естествения облик на местността;
- Забранява се ловуването.

14. Защитена местност „Врача“

ЗМ „Врача“ е обявена през 1979 г., прекатегоризирана през 2003 г. и с промяна в площта от 2016 г. Към настоящия момент, защитената местност има площ от 4,05 ha, разположена в село Стойките, община Смолян, с цел на обявяване: опазване на територии със забележителен ландшафт.

Дейностите, които се прилагат за защитената местност, са:

- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се повреждането на горската растителност;
- Забранява се преследването на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;
- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

15. Защитена местност „Връх Средногорец“

Защитена местност „Връх Средногорец“ попада на територията на село Полковник Серафимово, община Смолян, с площ от 134,9 ha. Обявена е през 1973 г., прекатегоризирана през 2003 г. и обявена с цел опазване на територия с характерен ландшафт.

В защитената местност се прилага следния режим на дейностите:

- Забранява се извеждането на сечи, освен санитарни и ландшафтни, с оглед за подобряване на санитарното и ландшафтно състояние на обектите. Стопанисването да се извършва съгласно устройствените проекти с максимално запазване на природната обстановка;
- Забранява се пашата на добитък през всяко време;
- Забранява се откриване на кариери, къртене на камъни, вадене на пясък и други инертни материали, изхвърляне на сгурия и различни промишлени отпадъци, както и всякакви действия, чрез които се нарушава или загрозява природната обстановка в тях.

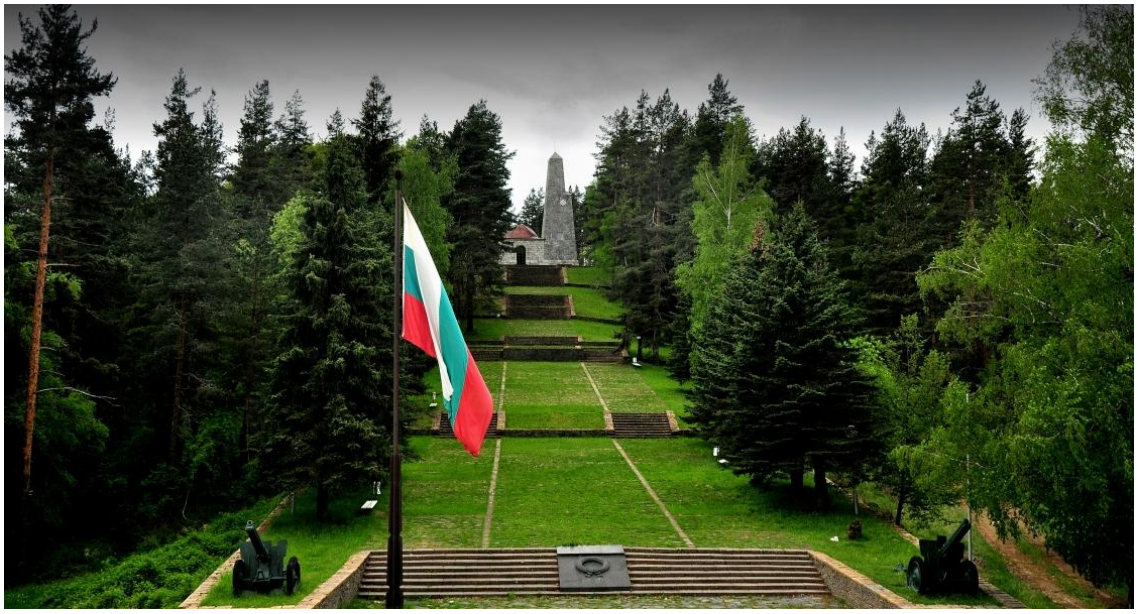

16. Защитена местност „Дълбок дол“

ЗМ „Дълбок дол“ има площ от 5,97 ha, разположена в землището на село Стойките, община Смолян. Обявена е през 1985 г., с цел опазване на вековна елово-смърчово-букова гора. Прекатегоризрана е през 2003 г. и с промяна в площта от 2016 г.

Режима на дейностите е следния:

- Забраняват се всякакви дейности, които водят до повреждане или унищожаване на дърветата;

- Забранява се късане или изкореняване на растенията;
- Забранява се влизане, преминаване или паркиране на моторни превозни средства;
- Забранява се разкриване на кариери, провеждане на минно-геоложки и други дейности, с които се изменя естествения облик на местността или водния и режим;
- Забранява се извеждане на сечи, освен санитарни;
- Забранява се паша на домашни животни;
- Забранява се всякакво строителство;

17. Защитена местност „Калето“

Защитената местност е обявена през 1979 г., прекатегоризирана през 2003 г. и с промяна в площта от 2018 г., с настояща площ от 3,04 ha. Разположена е в землището на селата Бориково и Киселчово, община Смолян и е обявена с цел опазване на територии със забележителен ландшафт.

Режима на прилаганите дейности за защитената местност, е:

- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се повреждането на горската растителност;
- Забранява се преследването на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;
- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

18. Защитена местност „Крепостта Градището“

ЗМ „Крепостта Градището“ има площ от 9,0 ha, разположена на територията на село Гела, община Смолян, обявена през 1979 г. и прекатегоризрана през 2003 г.

Обявяването на защитената местност е с цел опазване на територия с характерен ландшафт.

Дейностите, които се прилагат за ЗМ „Крепостта Градището“, са:

- Забранява се пашата на домашни животни;

- Забранява се повреждането на горската растителност;
- Забранява се преследването на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;
- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

19. Защитена местност „Ливадите“

Защитена местност „Ливадите“ е разположена на територията на село Сивино, община Смолян, с площ от 1,0 ha, след промяна в площта през 2018 г. Обявена е за защитена територия през 1967 г., прекатегоризирана през 2003 г. Обявяването й е с цел опазване на естествено находище на родопски крем.

Прилагат се следните дейности, на територията на ЗМ „Ливадите“:

- Забранява се да се секат , кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се да се преследват или убиват дивите животни или техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява да се разкриват на кариери за камък, пясък или пръст, с което се повреждa и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения.

20. Защитена местност „Лятна гора“

Защитената местност е обявена през 1972 г., прекатегоризирана през 2003 г. и с променена площ от 2023 г., която към момента е 47,62 ha. ЗМ „Лятна гора“ се разполага на територията на община Смолян, селата Гела и Широка лъка и е обявена с цел опазване на вековна смърчово-елова гора.

Режима на прилаганите дейности в ЗМ е:

- Забранява се да се секат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък по всяко време;
- Забранява се да се преследват дивите животни и техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък или пръст, с което да се повреждa и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения;
- Забранява се чупене, драскането повреждането по какъвто и да е начин на скалните образувания, сталактитите и други формации в пещерите;
- Забранява се воденето на голи и интензивни сечи. Разрешава се извеждането на санитарни сечи и отсичането на престарелите и с влошени декоративни качества дървета.

21. Защитена местност „Местността Падала“

ЗМ „Местността Падала“ попада в обхвата на село Могилица, община Смолян, с площ от 33,83 ha, след промяна в площта от 2018 г. Обявена е през 1979 г. с цел: опазване на характерен ландшафт.

Режима на прилаганите дейности в ЗМ „Местността Падала“, е:

- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се повреждането на горската растителност;
- Забранява се преследването на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;

- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

22. Защитена местност „Момина вода - Ахматица“

Защитена местност „Момина вода - Ахматица“ е разположена в село Момчиловци, община Смолян, обявена през 1975 г., прекатегоризирана през 2003 г. и с площ от 34,5 ha. Целта на обявяването ѝ е: опазване на територии с характерен ландшафт и естествени смърчови гори.

Дейностите, които се прилагат за защитената местност, са:

- Забранява се извеждането на сечи, освен санитарни и ландшафтни с оглед подобряване санитарното и ландшафтното състояние на обекта. Стопанисването да се извършва съгласно устройствения проект с максимално запазване на природната обстановка;
- Забранява се пашата на добитък през всяко време;
- Забранява се откриване на кариери, къртенето на камъни, ваденето на пясък и на други инертни материали, изхвърлянето на сгурия и на промишлени отпадъци, както и всякакви действия, чрез които се нарушава или загрозява природната обстановка в тях;

23. Защитена местност „Рожен“

ЗМ „Рожен“ е обявена през 1979 г., с площ от 108,5 ha, разположена в териториалния обхват на селата Момчиловци и Соколовци, община Смолян. Целта на обявяването й е опазване на характерен ландшафт.

Режима на прилаганите дейности за защитената територия, е:

- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се повреждане на горската растителност;
- Забранява се преследване на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;
- Забранява се извършване на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато е предвидено по устройствения правилник на защитената територия.

24. Защитена местност „Соскучански дол“

ЗМ „Соскучански дол“ има площ от 104,4 ha, разположена в землището на град Смолян, община Смолян. Обявена е за защитена територия през 2007 г., а режима на прилаганите дейности, е следния:

- Забранява се строителството на сгради и пътища от републиканската пътна мрежа;
- Забранява се разкриване на кариери, промяна на водния режим и на естествения облик на местността;
- Забранява се използване на химически средства за растителна защита;
- Забранява се лагеруване и палене на огън извън определените места;
- Забранява се ловуване;
- Забранява се залесяването с неприсъщи за района дървесни видове;
- Разрешава се извеждане на сечи, предвидени в горите със специално предназначение;
- Разрешава се провеждане на ловностопански мероприятия;
- Разрешава се паша на домашни животни (без кози) в определените с лесоустройствения проект пасищни площи;
- Разрешава се косене на сено.

25. Защитена местност „Турлата“

Защитена местност „Турлата“ е обявена за защитена територия през 1979 г. и прекатегоризирана през 2003 г. Има обща площ от 18,6 ha, разположена в землището на село Солища, община Смолян, с цел на обявяване: опазване на територии със забележителен ландшафт.

Прилаганите в защитената местност дейности, са:

- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се повреждането на горската растителност;
- Забранява се преследването на дивите животни и нарушаване на местообитанията им;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се повреждa или изменя ландшафтът;
- Забранява се извършването на каквото и да е строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено по устройствения проект на защитената територия.

26. Защитена местност „Хубча“

ЗМ „Хубча“ е разположена в землищата на селата Левочево и Соколовци, община Смолян, с площ от 43,69 ha. Обявена е за защитена местност през 2007 г. и с променена площ от 2013 г.

На територията на защитената местност се прилага следния режим на дейностите:

- Забранява се строителството на сгради и пътища от републиканската пътна мрежа;
- Забранява се разкриване на кариери, промяна на водния режим и на естествения облик на местността;
- Забранява се използване на химически средства за растителна защита;
- Забранява се лагеруване и палене на огън извън определените места;
- Забранява се ловуване;
- Забранява се залесяването с неприсъщи за района дървесни видове;
- Разрешава се извеждане на сечи, предвидени в горите със специално предназначение;
- Разрешава се провеждане на ловностопански мероприятия;

- Разрешава се паша на домашни животни (без кози) в определените с лесоустройствения проект пасищни площи;
- Разрешава се косене на сено.

27. Защитена местност „Чернока“

Защитена местност „Чернока“ е с площ от 8,6 ha, разположена в землището на село Солища. Обявена е през 1972 г., с цел: опазване на вековна гора от черен бор и характерен ландшафт и е прекатегоризирана през 2003 г.

На територията на ЗМ „Чернока“ се прилага следния режим на дейностите:

- Забранява се да се секат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък по всяко време;
- Забранява се да се преследват дивите животни и техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък или пръст, с което да се повреждa и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения;
- Забранява се чупене, драскането повреждането по какъвто и да е начин на скалните образувания, сталактитите и други формации в пещерите;
-
- Забранява се воденето на голи и интензивни сечи. Разрешава се извеждането на санитарни сечи и отсичането на престарелите и с влошени декоративни качества дървета.

Като се има предвид всичко изложено подробно по-горе може да се направи обоснован извод, че територията на МИГ „Девин-Смолян“ се характеризира с богато биологично разнообразие, включително ценни растителни и животински видове, защитени местообитания и уникални екосистеми. Районът на МИГ е част от Родопите, известни със своето изключително биологично разнообразие. Тук се срещат редки и ендемични видове, които са от национално и европейско значение.

В района се намират значими защитени местности като Триградското ждрело и поречието на река Девинска. Тези територии са дом на множество защитени видове и местообитания, които изискват специално внимание и опазване. Основните заплахи за биоразнообразието включват деградация и фрагментация на местообитанията, причинени от човешки дейности като урбанизация, инфраструктурни проекти, неконтролируем туризъм, бракониерство и други. Такива заплахи не се ограничават единствено до: бракониерство, използване на забранени методи и средства за лов и превенция от хищници, инвазивни видове, незаконна търговия със защитени видове и др.

Тези фактори водят до загуба на видове и нарушаване на екосистемните услуги. Наблюдава се недостатъчна информираност на населението за значението на опазването на биоразнообразието. Повишаването на осведомеността ще помогне за намаляване на тези заплахи и ще създаде устойчиви практики сред местната общност.

4. Историческо развитие, културно-историческо и културно наследство

Територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ разполага с изключително богато културно-историческо наследство, култура и културни дейности, които са поредната предпоставка за развитието на туризма на територията.

4.1. Историческо развитие

Община Девин

Историко-географските характеристики и пространственото развитие на селищната структура в община Девин, са предпоставка за заселване на различни

цивилизации по територията й още от древността. В тази връзка, културното наследство в общината е резултат от дългогодишното напластяване на отминали цивилизации и епохи, които носят специфична памет и идентичност на мястото.

Историята на община Девин започва от много отдавна. Частта от Родопите, където се намира община Девин в момента, е била обитава от тракийското племе дии и в различни периоди е попадало под властта на различни държави и империи. От Одринското царство, през древна Македония, Римската империя, Византия, Първото българско царство, Латинската империя, Никейската империя, Второто българско царство, феодалните владения на Алексей Слав, Османската империя, та до днешна България. Всички тези периоди са допринесли значително за културното наследство на територията.

Най-ранните открити следи от живот край Девин са от бронзовата епоха. В местността „Потреба“ съществуват руини от тракийско селище и светилище. Тракоримското селище край града е съществуващо през IV век и е проучено още едно селище с два некропола от XI и XIV век.

При нашествието на османлиите през XIV век, крепостта в местността „Кавурското кале“, позната още по името „Саята“ и „Бабин град“, на 5 km западно от Девин, която бива превзета от Ибрахим паша през 1372 г. Под властта на Османската империя Девин попада в Рупчоска нахия, Ахъчелебийски окръг, Филипополски санджак в Одринския вилает. По-късно Девин се превръща в център на „Дьовленската каза“, в която влизат 26 села с общо население 26 810 души към 1912 г.

В османски списък на селищата и броя на немюсюлманското население в тях, от Пловдивско и Пазарджишко от 1635 г. за Девин се посочва, че квартал Настан (тогава отделно село) и в село Лясково, броят на немюсюлманските семейства е общо 17, предвид облагането им с данък джизие.

През периода 1859-1860 г. местното население се надига на бунт срещу високите данъци и пропъжда османската администрация. След това се вдига на бунт и срещу Източна Румелия, влизайки в състава на така наречената Тъмръшка Република. Девин е опожарено от части на Българската армия през 1913 г. след бунт на местните жители, инспириран от правителството на така наречената Гюмюрджинска република, като от 250 къщи, здрави остават едва 30 броя. Девин е изпепеляван и по-рано, през 1905 г., както и през 1912 г., когато са останали само седем незасегнати къщи.

След Балканските войни в Девин се заселват и българи християни, предимно от Широка лъка, Стойките, Солища и други. В документи от главното мюфтийство в Истанбул, изброяващ вакъфите в Княжество България, допринасяли в полза на ислямските религиозни, образователни и благотворителни институции в периода XVI век до 1920 г.

Община Смолян

Най-ранни археологически свидетелства за района на Смолянската община датират от края на бронзовата епоха - XIII век пр. н. е. През следващите две хилядолетия античните автори възприемат Родопите като свещена тракийска планина, родно място на Орфей. От тази епоха са проучени светилища, могилни некрополи и уникален плосък некропол в село Стойките.

През периода IV-V век е времето, когато родопските траки приемат християнството, за което свидетелстват много ранни християнски базилики (VII-IX век) и в тези земи протича процес на формиране на българската народност.

Още според античния гръцки историк Херодот, Родопа планина била населена с траки преди около 2 500 - 3 000 години преди началото на нашето летоброене. Филострат описва митологичния родопски герой Рес (Рез) като жрец, живеел край Аетос и участвал в борбата за Троя със своята конница.

Старогръцки източници свидетелстват, че родопското светилище за Дионисий било издигнато на високия връх Зилмисос, а според съвременни версии - днешния Карлък. С този район се свързва и пребиваването на Орфей.

След падането на българската държава под турска власт със султански ферман от 1519 г. Среднородопието е предоставено на придворния лекар Ахъ Челеби, поради което тези земи са известни с името Ахъчелеби. В османско-турски документи от XVII век, селището се споменава като Езерото, преименувано по-късно на Башмаклъ. В последствие транскрипцията го променя в Пашмаклъ и Пашмакли и с това име остава до 1934 г.

През 1936 г. около запазените развалини на старата крепост над Смолян „Аетос“ (Орел), били направени разкопки, разкрили крепостни зидове от камък и хоросан, дебели близо 2 m и старо славянско селище „Могилата“.

През 1878 г. казашката кавалерийска бригада на генерал Черевин влиза победоносно в града, а 7 месеца по-късно Берлинският договор ликвидира Санстефанска България. Смолянският край остава в пределите на Османската империя до 1912 г. За период от 34 години след Освобождението на България, по време на първата Балканска война през 1912 г., е освободен и Смолянският край.

През 1913 г. се създава Пашмаклийска (Смолянска) околия, която влиза в новообразувания Гюмюрджински окръг. След Първата световна война - през 1920 г. се формира Пашмаклийски окръг с 3 околии - Пашмаклийска (Смолянска), Даръдеренска (Златоградска) и Дьовленска (Девинска). През 1932 г. се извършва ново административно делене, при което Пашмаклийска и Дьовленска околия преминават към Пловдивски окръг, а в последствие, през 1934 г., към Пловдивска област.

Тогава градът от Пашмакли се преименува на Смолян и в новото административно делене през 1959 г. се създава Смолянски окръг. Той съществува до 1987 г., когато административно окръгът преминава към новосъздадената Пловдивска област. Орез 1999 г. на база границите на бившия Смолянски окръг се формира Смолянска област.

4.2. Материално културно-историческо наследство

Материалното културно-историческо наследство на територията на местната група е изключително богато. В пространствената структура на МИГ е проследено южното културно пространство „Via Diagonalis“ - „Родопи“, представено от културни ценности от един или два исторически периода с идентични стилови и смислови белези съчетани с природни и етнографски дадености.

Община Девин

Южното културно направление включва обобщени, следните теми: „Античност“, „Корени на европейската идентичност - Траки“, „Българско Средновековие IX-XIV век“, „Късно Българско Средновековие XVII-XIX век“, „Византия“, „Европа и Османската империя XIV-XIX век“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „XX век Интернационализъм и модернизъм“, „XX век Тоталитарна архитектура, изкуство и символи“, „Християнско изкуство“ и „Природни и културни феномени“.

В пространствената структура на община Девин, са идентифицирани множество недвижими културни ценности (НКЦ), представени в следващата таблица:

Таблица 4.2 - 1. Недвижими културни ценности на територията на община Девин

№	НКЦ	Населено място	Вид	Категория
1.	Средновековен некропол	Град Девин	Архитектурно-строителен	Местно
2.	Некропол в местността Потреба	Град Девин	Архитектурно-строителен	Местно
3.	Средновековно селище, местност Селището	Град Девин	Археологически	Национално
4.	Античен и средновековен некропол в местност Сушия	Град Девин	Археологически	Национално
5.	Турски мост в местност Юмера	Град Девин	Археологически	Национално
6.	Параклис „Св. Георги“	Град Девин	Археологически	Национално
7.	Параклис „Св. Илия“	Град Девин	Археологически	Национално
8.	Пещера на Заброл в местност Дльот-Остров	Град Девин	Археологически	Национално
9.	Къща на Методи Лазаров Тодев	Град Девин	Архитектурно-строителен	За сведения
10.	Сводов мост - Белковия мост	Град Девин	Архитектурно-строителен	
11.	Късноантичен некропол	Село Беден	Археологически	Национално
12.	Останки от селище под Сухия връх	Село Беден	Археологически	Национално
13.	Средновековен некропол	Село Беден	Археологически	Национално
14.	Тракийско селище	Село Беден	Археологически	Национално
15.	Средновековно селище	Село Беден	Археологически	Национално
16.	Селище, връх Св. Никола	Село Брезе		Местно
17.	Некропол под връх Св. Никола	Село Брезе	Археологически	Национално
18.	Черква	Село Брезе	Археологически	Национално
19.	Турски мост	Село Гьоврен	Архитектурно-строителен	Местно
20.	Развалина от римски мост Кемера	Село Гьоврен	Археологически	Национално
21.	Турски мост Търнето	Село Лясково	Археологически	Национално
22.	Старо селище	Село Лясково	Археологически	Национално

23.	Сводов мост Лопчевата река	Село Лясково	Архитектурно-строителен	Сведение
24.	Шарлев мост	Село Лясково	Архитектурно-строителен	Сведение
25.	Хамидовата къща	Село Лясково	Архитектурно-строителен	Сведение
26.	Черквището	Село Михалково	Археологически	Национално
27.	Римски мост по пътя за Чуреково	Село Михалково	Архитектурно-строителен	
28.	Къща на братя Попови	Село Михалково	Архитектурно-строителен	Сведение
29.	Старинна черква	Село Осиково	Археологически	Национално
30.	Крепост	Село Осиково	Археологически	Национално
31.	Антично (римско) селище	Село Селча	Археологически	Национално
32.	Шарения сводов мост	Село Триград	Архитектурно-строителен	
33.	Средновековна крепост	Село Триград	Археологически	Национално
34.	Праисторическо и тракийско селище - пещерата Георги Раж	Село Триград	Археологически	Национално
35.	Старо селище и гробница	Село Чуреково	Археологически	Национално
36.	Римски път - калдъръм	Село Чуреково	Археологически	Национално
37.	Римски мост, ползваем	Село Чуреково	Археологически	Национално

*списъка представен в таблицата не е изчерпателен

Някои от най-популярните културно-исторически ценности, са:

- **Средновековна крепост „Кавурско кале“ - град Девин**

Средновековната крепост „Кавурско кале“, още позната като Саята или Бабин град, се намира в местността „Струлица“, на около 4 km западно от центъра на град Девин. Крепостта е издигната на скалисто възвишение на левия бряг на река Девинска. Реката обикаля възвишението от запад, юг и изток, като затруднява допълнително достъпът до тези страни. Освен от реката, възвишението е оградено от стръмни и отвесни скали, които правят достъпът до крепостта невъзможен.

Възвишението е достъпно единствено от север през тясна и дълга седловина, която го отделя от основния масив. До укреплението се достига по изключително тесен път, изсечен в стръмните склонове от изток, който постепенно се изкачва до седловината. В днешно време през него е прекарана екопътека.

Твърдината се издига върху тясното и заравнено било на хълма, като има сложна фортификационна структура съобразена с естествена непристъпност на възвишението. Тя има неправилна форма, издължена в посока север-юг, с максимална дължина от около 220 m и максимална ширина около 70 m.

В северната част на крепостта точно над седловината се издига дълга и висока скална група със заравнено било. Тази скална група е дълга около 75 m и е широка не повече от 5 m, като на отделни места има малки прорези, през които можеш да се качиш на скалите.

За да се достигне до входа на обекта, който се намира от западната му страна е бил прокаран тесен път, преминаващ западно от скалната група. От запад на този път се намират отвесни скали високи до 30-40 m, а от изток се извисява скалната група с отбранителните съоръжения.

Запазените стени са с височина до 2 m и са широки 1,2 m. В най-южната част на крепостта друга скална група с постройка на нея е защитавала укреплението от юг, а от запад крепостните стени се проследяват под насип. В тази част на склона с наклон на югозапад се е намирал жилищния квартал на крепостта, където се различават останки от сгради.

На най-високата част на укреплението, по билото на възвишението умело вградена в естествените скални групи е издигната цитаделата. Тя заема билото на хълма, като има дължина от 50-70 m и е много тясна. Из целия терен на твърдината се намират парчета от средновековна керамика. Срещат се и много следи от пожари, което е свидетелство за трагичния край на укреплението в края на XIV век. То е построено в периода VIII-X век и активно е използвано до края на XIV век, когато Ибрахим паша превзема крепостта през 1372 г.

➢ Кемеровият мост

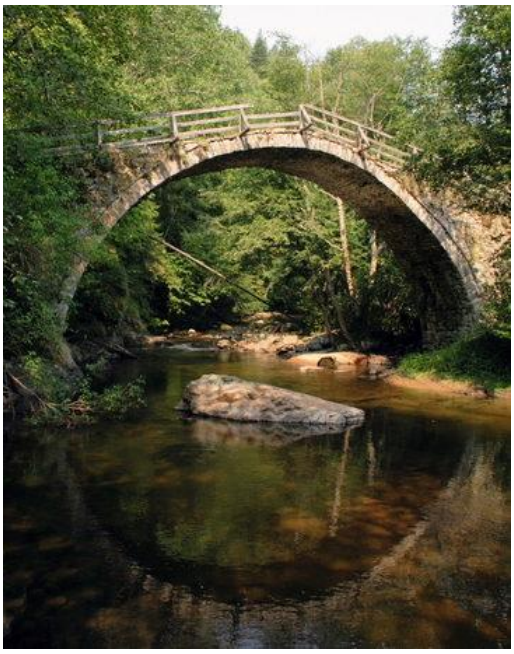

Според сведения на множество историци Кемеровият мост е останал още от римската епоха, а според други то е творение на българската строителна школа. От летописци пък става ясно, че още Александър Македонски е използвал този път по време на походите си в тази част на планината. По време на османската империя този път е служел за многобройните султански каравани, които превозвали събраните данъци в селищата на Тракийската низина и Родопите.

Не една и две са легендите и преданията за героичните подвизи на Вълчан войвода, който изземвал от богатите и го раздавал на сиромасите. До 1912 г. през моста е преминавала българо-турската граница. След Освобождението на тази част на Родопите пътят постепенно е бил изоставен, а днес от него личат само останките на каменния калдъръм.

Огромната каменна дъга на моста прехвърля Девинска река в тихо и пусто място, близо до водослива и с Катранджи дере. Още отдалеч той привлича погледа на туристите и напомня, че строителят му е бил не само добър архитект, но и отличен математик и художник, за да създаде такава прекрасна композиция сред горската пустош. Голямата мостова дъга е иззидана от груби камъни без спойки и представлява идеален полукръг, крепящ се само на един ред камъни.

Мостът е обявен за паметник на културата и е под закрилата на закона.

➢ Крепост Бядън - село Беден

Крепостта Бядън се споменава от Йоан Кантакузин, в разказа му за това как неговите противници се обръщат за помощ към българския цар Иван Александър, като в отплата му връщат десет големи крепости в Тракия и Родопите.

За крепостта Бядън говори и Васил Дечов, който я нарича Градище и преразказва преданието за завладяването на тези места от османските турци и дава известно описание на съществуващото тогава укрепление.

Тя е средновековна Българска и Византийска крепост, построена преди IX век. Крепостта се е издигала на високия връх Сухият връх, откъдето има великолепна гледка към Перелик, Чернатица, долините на Въча и Широколъшка река, към Девинска и Баташка планина и Мурсалица.

Укреплението е изпълнявало функции на охрана на околните селища и следене на пътищата минаващи през Западните Родопи. От тук е имало и визуална връзка с близките крепости на Турлата, Градището край село Гела, крепостта над Девин и други.

Днес развалините на крепостта се намират на около 2 km северно от село Беден на възвишение, наречено Сухия връх. Крепостните зидове са почти напълно разрушени, като само на североизток са запазени на някои места до 1 m височина. Крепостта е дълга около 50 m и широка около 25 m и има формата на неправилен четириъгълник.

- **Параклис „Св. Георги“ - град Девин**

Параклисът „Св. Георги“ се намира на около 1 km западно от град Девин, над асфалтовия път за местност „Струилица“. Той е изграден на панорамно възвишение - 790 m надморска височина, от което се откриват живописни гледки към град Девин, местност Равня и долината на Девинска река.

- **Параклис „Св. Илия“ - град Девин**

Параклисът „Св. Илия“ е разположен на около 2 km югозападно от град Девин, в местността „Равня“. Той е построен през 30-те години на XX век, а до края на 50-те години е действащ и ежегодно на Илинден се е организирал събор.

При строителството на параклиса и по-късни разкопки от 1970 г., са открити следи от погребения, части от глинени съдове, железни предмети, останки от стари зидове и други. Намерените предмети дават основание на археолозите да твърдят, че параклисът е изграден върху старо култово място - църква или манастир с малък некропол.

В полза на това твърдение е и наличието на голям постоянен водоизточник.

- **Късноантичен некропол - село Беден**

Късноантичният некропол се намира на склона под местността „Голяма чорква“, в района на село Беден. През юни 1963 г. при строеж на картофохранилище в местността Бучек е открит гроб, с няколко интересни съда. Приблизително по същото време при разширяването на пътя, който минава по билото на Голяма чорква, са открити други четири гроба. Погребенията дават представа за живота и обичаите на тракийското

население по тези места през римската епоха.

В некропола са намерени различни видове съдове - чаши, купи със сив и червен цвят, кани, гърнета, тави и паници. Голяма част от тях към момента могат да бъдат видени в Регионалния исторически музей в Смолян. Купите представляват тракийска имитация на римски съдове, а учените ги свързват с производството на местното тракийско грънчарство през римската епоха.

- **Джамия - село Триград**

Джамията е разположена в центъра на девинското село Триград, в близост до Храм - Паметник „Св. Цар Борис - Михаил Покръстител“.

- **Храм - Паметник „Св. Цар Борис - Михаил Покръстител“ - Триград**

Храм - Паметник „Св. Цар Борис - Михаил Покръстител“ е единствената църква в село Триград. Тя е построена през 1936 г. в чест на загиналите за освобождението на селото. Свети цар Борис - Михаил Покръстител на българите е бил родственик на Св. мъченик княз Боян Български.

За покръстването преговарял с папа Николай, но приел Христовата вяра на Изток - Цариград и патриарх Фотий Цариградски изпратил епископи и свещеници в България. Борис е кръстил цялото си семейство, като при кръщенето приел името на Византийския император - Михаил.

,

- **Паметник на Катя Ванчева (Живка) - град Девин**

Паметникът на Катя Ванчева е разположен в град Девин, близо до централната улица на града. Тя е местна партизанка, загубила живота си на твърде млада възраст - родена е през 1920 г. и е починала през 1944 г. В нейна памет има и наименувана улица на нейно име в града.

- **Паметник на загиналите от община Девин по време на войната**

Паметникът на загиналите от община Девин по време на войната е важен мемориален знак, който символизира признателността на местната общност към героите, загинали в името на отечеството. Той е разположен в центъра на град Девин, където местни и туристи могат да се докоснат до историята и паметта на онези, дали живота си за страната.

Паметникът е изграден в периода след Втората световна война и е посветен на воините от Девин, участвали в различни конфликти, включително Балканските войни. Първата и Втората световни войни.

Архитектурния стил на паметника съчетава елементи на социалистически реализъм, характерен за периода на строителството му.

На паметника са изписани имената на загиналите бойци, като специално внимание е обърнато на факта, че много от тях са родом от близките села. Всяка година в Девин се провеждат паметни мероприятия и ритуали свързани с паметника, като те целят да поддържат паметта жива и да информират младите поколения за жертвите и цената на мира.

- **Музей на балканската пъстърва - Девин**

Комплексът представя оборудвана музейна експозиция с аквариум с жива пъстърва; обекти за традиционен риболов на пъстърва; табла с любопитна информация за живота, местообитанията и опазването на пъстървата, както и за провежданите в региона световни първенства за улов на пъстърва.

Музеят предоставя възможност на посетителите си, да се запознаят с:

- Балканската и американската пъстърва и любопитни факти за пъстървовите риби;
- Съвети на опитния рибар за спининговъ риболов или майсторския улов на пъстърва с мухарка и шнур;
- Защо рибата е незаменима храна и как хранителните й съставки укрепват здравето;
- Защо изчезва балканската пъстърва от българските реки и как можем да я опазим.

Комплексът се намира в Средни Родопи, в района на Девин, Доспат и Батак, известен още като „Царството на пъстървата“. Той е разположен до село Грохотно, по поречието на река Въча, на 7 km от град Девин.

- **Музейна сбирка - Девин**

Музейната сбирка е създадена към Народно читалище „Родопска просвета - 1923“ в град Девин. Археологическите находки и историческите паметници са многобройни, открити по време на проучвания и разкопки, извършени в пределите на града и района.

Намерените образци, в т.ч. статуетка на бог Хермес, танцуваща вакханка, военни тракийски доспехи, оръдия на труда, керамични съдове, хромели и накити са разположени в 4 зали:

- Археология - античен период;
- История на средновековието;
- Етнография, бит и култура;
- Снимки и документи.

Музейната сбирка съхранява над 2 000 експоната с местно и национално значение и е открита през 1983 г.

Музейната сбирка заема 260 m^2 от централната читалищна сграда, съхранявайки материали и документи с местно и национално значение. Те са оригинални исторически и археологически находки от извършвани проучвания и разкопки в и около града и околните селища.

Ежегодно постъпват нови експонати от дарители, като по този начин постепенно се обогатява фонда на музейната сбирка.

- **Музей на мечката - село Триград**

Музеят на мечката е един нетрадиционен и оригинален музей, създаден по идея на Костадин Хаджийски. Разположен е покрай пътя между село Триград и пещерата „Дяволското гърло“. В него са представен интересни факти, свързани с живота на кафявата мечка. Той е създаден изцяло с цел опознаване и опазване на застрашения от изчезване вид.

Посетителите му могат да научат повече за поведението на едрите хищници, техните местообитания, опасности, свързани с тяхната популация и съвети за поведение при среща с тях. Впечатляващ е записът с автентичен рев на мечки, вълци, лисици, както и да се видят отливки на стъпки на животните.

Община Смолян

Географската характеристика и пространственото развитие на селищната структура в община Смолян, са предпоставка за заселване на различни цивилизации по територията й още от древността. Богатото културно наследство е резултат от напластяване на отминали цивилизации и епохи, които носят специфична памет и идентичност на мястото.

Националната концепция за пространствено развитие на Република България представя културните коридори и прави оценка за степента на културното напластяване

по южното културно направление, като община Смолян е представена с множество културни ценности от няколко исторически периода с идентични стилови и смислови белези, съчетани с природни и етнографски дадености.

Културното наследство в община Смолян е представено от археологически, исторически, архитектурно-строителни, художествени и етнографски обекти и комплекси, както и от природните ценности, народните традиции и културните обичаи.

Най-ранните археологически свидетелства за региона на Смолянската община датират от края на късната каменно-медна епоха (енеолита) - края на V хил. пр. Хр. От Античността са проучени светилища - връх Ком, могилни некрополи - село Гела, плосък некропол - село Стойките. Ранните християнски базилики свидетелстват за приемането на християнството на родопските траки и протичащият процес на формиране на българската народност.

На територията са идентифицирани 8 археологически обекти, обявени за недвижими културни ценности, с категория „национално значение“. Към тя трябва да се прибавят още над 20 надгробни могили, които по разпореждане от 1962 г. придобиват статут „национално значение“ до проучването им.

В община Смолян се намират над 421 обекта, обявени за НКЦ, но основно са концентрирани в следните населени места - град Смолян (133 броя), село Широка лъка (97 броя), село Чокманово (52 роя) и селата Солища, Момчиловци, Арда, Гела, Могилица и Смилян (73 броя). Недвижимите културни ценности свидетелстват за историята, бита и културното развитие на местното население.

Регистрирани са 144 археологически обекта - НКЦ, разпределени по епохи както следва: Праистория - 56 броя, Античност - 35 броя; Средновековие - 45 броя; многопластови - 8 броя. Съществуват също така и над 435 обекта от епохата на Възраждането, обявени за НКЦ, основно концентрирани в следните населени места: град Смолян (88 броя), село Широка лъка (94 броя), село Чокманово (49 броя), село Солища (20 броя), село Върбово (30 броя), село Момчиловци (3 броя), село Арда (5 броя), село Гела (11 броя), село Могилица (7 броя), село Смилян (10 броя).

Таблица 4.2 - 2. Паметници на културата с национално значение на територията на община Смолян

№	Населено място	Обект	Вид
1.	Село Бориково	Средновековно селище, местност „Старото село“	Археологически

2.	Село Гела	Развалини от късно римско и ранновизантийско селище с базилика, местност „Българите“	Археологически
3.	Село Гела	Надгробна могила, местност „Белия камък“	Археологически
4.	Село Гела	Крепостна стена с бойна наблюдателница, местност „Мече селище“	Археологически
5.	Село Гела	Ранновизантийска базилика, местност „Манастира“	Археологически
6.	Село Кошница	Пещера „Голубовица“, северно по течението на река Арда	Археологически
7.	Село Кошница	Пещера „Кальота“	Археологически
8.	Село Кошница	Надпис в скала, местност „Грамада “	Археологически
9.	Село Могилица	Агушеви конаци	Паметник на културата от 1978 г., художествен
10.	Село Подвис, село Градът	Момчилова крепост	Ахритектурно-строителен от Античността и Средновековието; Археологически
11.	Село Полковник Серафимово	Историческа местност - връх Средногорец	Исторически
12.	Град Смолян	Крепост „Кальота“, местност „Черноковския камък“	Археологически
13.	Град Смолян	Родната къща на Кирил Маджаров	Исторически
14.	Град Смолян, кв. Устово	Църковен комплекс „Успение Богородично“	Архитектурно-художествен
15.	Град Смолян, кв. Устово	Пангаловата къща	Архитектурно-художествен
16.	Град Смолян, кв. Райково	Алибеев конак	Паметник на културата
17.	Махала Стикъл	Крепост в местност „Турлата“	Археологически

18.	Село Чокманово	Пещера „Праматарска душка“, местност „Гюровото“	Археологически
19.	Село Широка лъка	Згуровският конак	Ахритектурно-строителен
20.	Село Широка лъка	Владишката къща	Ахритектурно-строителен
21.	Село Широка лъка	Могилен некропол от 6 могили, местност „Бабината вода“	Археологически

- **Регионален исторически музей „Стою Шишков“ - град Смолян**

Музеят е създаден през 1935 г. от Стою Неделев Шишков, музеен деец и общественик с европейски измерения. Историческият музей в Смолян е най-големият музей, съхраняващ знаците на паметта на населението, обитавало централната част на Родопската област през различните исторически епохи.

През 26 май 1935 г. по време на честване на юбилей на Стою Шишков, посветен на половин вековната му народополезна дейност и 70 години от рождението му, той обявява идеята си за основаване на музей в родното Устово. За „сграждане салон, в който да се уреди среднородопският и тракийски етнографски музей“, юбилярът прави лично дарение в размер на 50 хил. лева.

Месец по-късно средствата са внесени в Устовската популярна банка към сметката на читалище „Прогрес“ за уреждане на музея. Със Заповед от 1937 г. на Министъра на народното просвещение е утвърден правилник на Етнографския музей в село Устово. На основание специалната инструкция от края на 1951 г., за опазване паметниците на културата и развитие на музейното дело в България на Комитета за наука, изкуство и култура в село Райково, е създаден Родопският народен музей, чиято дейност първоначално е с етнографско направление, но постепенно се разкриват исторически, археологически и художествен отдели.

През 1967 г. музеят е преобразуван в Окръжен исторически, а от 2002 г. Историческият музей в Смолян официално е именуван на основателя си. От 2006 г. той изпълнява регионални функции на територията на Смолянска област, а по тематичен обхват е общоисторически.

През 1983 г., музеят се установява в специално проектирана за целта сграда, намираща се в новопостроения център на обединения Смолян, част от Културния

комплекс. Трите емблематични за града културни институции - музеят, библиотеката и галерията, са разположени над пешеходната зона на амфитеатъра и водната каскада, на характерно място от гледна точка топографията на терена с доминиращо присъствие на величествената родопска природа.

Проектантският колектив на Културния комплекс е оглавен от архитект Антоанета Бръмбарова, един от авторите на цялостното градоустройствено решение на центъра на Смолян, възложено на екип, начело в архитект Стойчо Велковски от КИПИАТ „Главпроект“.

Общата площ на музейната сграда е 3 410 m^2, от които 1 300 m^2 са експозиционни зали, 420 m^2 са фоайета и пространства за временни изложби, 500 m^2 - фондохранилища и 150 m^2 - ателиета, лаборатории за реставрация, консервация и фотозаснемане.

Постоянните експозиции в музея, са на тема: Културно-историческото богатство на Родопите от древността до наши дни - два раздела:

- **Археология** с експозиционни пояси „Праистория“, „Траки“ и „Средновековие“;
- **Етнография** с експозиционни пояси „Традиционно облекло“, „Обреден реквизит“, „Традиционни занаяти“, „Родопска архитектура“ и „Традиции и съвременност“.

Експозиционното пространство е раздвижено и започва с уводен етнографски комплекс (родопски халища и чанове), чието композиционно решение илюстрира идеята за космично извисяване на човешката култура, за нейната всеобхватност и възможността й да пренася своите ценности през времето и пространството.

В залите на музея, посетителите могат да се докоснат от богатството и неповторимостта на цветовете на планината и сръчността на родопските майстори, а космическите звуци на 100-те чана очароват с музикалната си неповторимост.

Временните изложби в музея, са:

➢ Времето на алафрангата

В средата на XIX-то столетие, Пловдив се утвърждава като важен административен, занаятчийски и търговски център, като космополитен град със засилено чуждо присъствие. Широките търговски контакти с Европа и Близкия изток, близостта на Цариград, обучението на младежи в чужбина, многобройните колонии от дипломати, търговци и мисионери създават благоприятни условия за разчупване на патриархалния и създаване на модерен стил на живот. Именно този преход от традицията към модерността носи името „а ла франга“, което ще рече „по френски маниер“.

Алафрангата е култура, знак за приобщаване към новото, към европейското. Това е промяна, която настъпва във всички сфери на бита и културата, в начина на живот на българите. Алафранга се нарича новата възрожденска къща и нейния интериор и мебелировка, изисканите маниери на изразяване и общуване, а също и модата в облеклото, носено от госпожиците и господата в големия град.

В резултат от тези нововъведения в българска среда, се получава едно смесване между завареното и дошлото „отвън“, един нов еклектичен стил, който може да се оприличи с ефекта на кривото огледало. Макар че първоначално този стил не е посрещнат добре, за около 3-4 десетилетия, алафранга добива свой завършен образ и вече се схваща като официална градска мода.

- **Петьофи обикаля света**

Романтичният дух в еднаква степен пропива живота, смъртта и поезията на Петьофи. Този определящ стил на епохата в историята на културата на Европа през XIX век значително обновява света на мотивите, извежда ги към лирически реализъм; в това отношение е близък по духна Балзак и Пушкин.

По времето, в което е роден известният унгарски поет и революционер Шандор Петьофи (1823-1849), Кралство Унгария е част от Хамбургската империя, решаваща сила в Централна Европа, при което националната независимост е сериозно накърнена. В първата половина на XIX век започват обществено-икономически реформи: това е епохата на буржоазни и национални преобразувания и осъзнаване, чиито стремежи съвременниците обобщават в мотото „Родина и напредък“.

В такава атмосфера се появява млад революционер и поет, който с прям глас, с нови теми, със способността си да разпалва чувствата, е истински рушител на застоя, посредствеността и салонната лирика. За едва 26-годишния си живот, той написва близо 1 000 стихотворения. Като унгарски поет с унгарска идентичност и до ден днешен той е с небивало въздействие върху световната литература: интензивно превеждан на много европейски езици; често заради него преводачите му изучават унгарски. Поезията му казва будителско въздействие върху самосъзнанието у борещите се за свободата си по-малобройни европейски народи.

Шандор Петьофи се превръща в централна фигура на унгарската идеология в европейската революционна вълна: като поет, поставил лозунга за граждански свободи и национално самоопределение на знамето на революцията от 1848 г., в борбата за

свобода служи на родината си като офицер-защитник за запазване достиженията на революцията.

Революционер, национален герой, мир: с поезията си, с динамичната си личност и героичната си смърт Шандор Петьофи е пълнокръвно олицетворение на романтизма.

Изложбата „Петьофи обикаля света“ е изготвена по поръчка на Министерството на външните работи и външноикономическите отношения на Унгария, с подкрепата на Литературен музей „Петьофи“.

- **Къща музей „Ласло Наги“ - Смолян**

Къща музей „Ласло Наги“ е открита на 30 октомври 1981 г., помещавана в Гьорджевата къща. Сградата е архитектурна културна ценност с местно значение, строена през 1870-1873 г. за жилищни и стопански нужди на фамилията Гьорджеви, занимаващи се с абаджийство и конкретно с боядисване на аби (домашно тъкани вълнени платове за шиене на традиционно облекло). Първоначалният й собственик Райчо Тодоров Гьорджев се е занимавал с обработка на вълна. В приземния етаж на къщата е била разположена бояджийница и малък дюкян с изход навън.

Къщата е декларирана като архитектурен паметник от местно значение през 1970 г. Ласло Наги (1925-1978). Той е унгарски поет и преводач на българска поезия на унгарски език, носител на редица престижни отличия, сред които и български: награда на ПЕН-клуб България (1959), орден „Кирил и Методий“ (1969), Международна Ботевска награда (1976) и Почетен гражданин на Смолян (1976).

Постоянната експозиция под надслов „КОЙ ЛЮБОВТА ЩЕ ПРЕНЕСЕ“ в памет на Ласло Наги, включва най-важните елементи от изобразителното и поетичното му наследство. Както в поезията, така и в живописното и графично творчество на Ласло Наги изпъква мотивът за коня, като символ на изчезващия свят на селото, на природата, на естествените общности и на свободата.

Стихотворението, дало заглавието на изложбата - „КОЙ ЛЮБОВТА ЩЕ ПРЕНЕСЕ“, е най-известното стихотворение на поета по цял свят. В анимацията,

подготвена и излъчвана към изложбата, Ласло Наги сам рецитира стихотворението си на унгарски, но прозвучава и на български език.

Експозицията съдържа още и триизмерен вариант на най-известната му калиграма „Криле и пирамида“, издяланите от Ласло Наги кончета и Витлеем, който в интервю споделя, колко важни са били за него занаятчийството и майсторството.

- **Художествена галерия - Смолян**

Художествената галерия в град Смолян е създадена през 1964 г., когато е открита и първата експозиция. През 1983 г. тя е преместена в новата си, специално проектирана сграда, където разполага с 1 300 m^2 експозиционна площ, фонд, хранилища, работни помещения, ателие за реставрация и консервация.

Художественият фонд на галерията притежава над 2 200 произведения от български и чуждестранни автори, представени в различни жанрове на живописта, графиката и скулптурата, като е подчертан интересът към творци, трайно свързани с Родопите.

Постоянната експозиция на Смолянската художествена галерия представя произведения на едни от най-изтъкнатите представители на българското изобразително изкуство - Владимир Димитров - Майстора, Бенчо Обрешков, Ненко Балкански, Анастас Стойков, Златю Бояджиев, Давид Перец, Васил Бараков, Александър Мутафов, Рафаел Михайлов, Дечко Узунов, Стоян Венев, Илия Бешков и други.

„Родопският“ характер на голяма част от творците в Художествена галерия - Смолян, определя и спецификата на нейната експозиция. Много от произведенията са вдъхновени от родопската природа, бита, историята и богатите местни традиции.

Специално място сред тях заема колекцията „Орфей в българското изобразително изкуство“. В нея са малките пластики на Валентин Старчев, Маргарита Пуева, платната на Добри Добрев, Атанас Пацев; графиките на Петър Чуклев, Зафир Йончев, Атанас Нейков.

През 1964 г. по решение на Окръжен комитет на партията е открит нов културен институт в окръга, който за това време е „Постоянна художествена галерия“ - част от общата експозиция на Историческия музей. Пред новия институт са поставени следните задачи:

- Да открива и изучава творбите на художественото наследство в окръга;
- Да ги систематизира, събира и да им дава научна оценка.

Новооткритата картинна галерия се помещава в новата постройка на читалище „Христо Ботев“ - Смолян. Същата галерия открива и първата си експозиция.

През 1967 г. една мечта е вече реалност - на 4 юни при тържествена обстановка е открита Окръжна художествена галерия. Нейният уредник - художникът Вълко Гайдаров дава сведения за нея. Окръжната художествена галерия е обявена за постоянна, а в деня на откриването й, в единствения засега салон са изложени 35 живописни творби и 2 скулптури. В своята кратка реч при откриването на галерията, председателят на Окръжния народен съвет Иван Теофилов казва, че целта, която преследва една такава галерия е изкуството на най-добрите смолянски художници и скулптури, да стане още по-достъпно за трудещите се. Също и да могат да разберат търсенията и проблемите, които си поставят за разрешение творците в областта на живописта, графиката и скулптурата.

Още тогава уредникът на галерията - Вълко Гайдаров заявява: „Трябва да се каже, че още от сега е нужно да се помисли за намерението на още по-подходяща сграда за галерията“, защото изложбеният салон е твърде малък и останалите 124 живописни

платна, графики, скулптури и икони, с които разполага фондът на галерията, не се излагат. Необходимостта от разкриване на по-големи зали изразява и художникът Петър Стайков.

През 1975 г. Окръжна художествена галерия издава луксозен каталог с творби в 5 000 тираж. Публикувани са 23 цветни и 95 черно-бели репродукции с текст от Вълко Гайдаров. Текстът е публикуван на три езика - български, руски и английски.

В периода 1971-1980 г. се изготвя проектиране на културен комплекс в Новия център на Смолян, чиито инвеститор е Стопанска дирекция за изграждане на селищните системи (СДИСС) - Смолян, а изпълнител - Строително-монтажен комбинат (СМК) - Смолян. Архитекти на мащабния проект са родопчанина - арх. Стойчо Велковски и съпругата му - арх. Антоанета Брумбарова.

Строителството се осъществява в периода 1978-1984 г. с разгърната застроена площ от 3 890 m^2. Комплексът включва - музей с изложбени зали, помещение за лектори, кръжочни и кабинети, ателиета, фондохранилища, картинна галерия, с експозиционни зали за живопис, графика, скулптура и приложни изкуства. Замисълът на културния комплекс в Смолян, обединяващ музей, картинна галерия и окръжна библиотека, съответства на съвременните схващания за все по-голямото взаимодействие между тези институции в областта на културата и изкуствата.

От 1981 г. Художествена галерия - Смолян урежда традиционни есенни международни пленери по живопис.

През 1983 г. Художествена галерия - Смолян се настанява в новоизградената си база. Сградата е специално проектирана и разполага със седем експозиционни зали с обща площ от 1 300 m^2.

В периода 1981-1998 г., са проведени 18 пленера със 180 участници от 26 страни, като всеки е оставил най-малко две творби във фондовете на галерията.

По повод 25-годишнината от създаването на галерията, директорът Вълко Гайдаров пише: „Художествената галерия в Смолян се превърна в институт, способен да решава и разгръща отговорна работа“. Онова, което отличава Смолянската художествена галерия сред останалите, е спецификата на нейната колекция.

През 1999 г. е отбелязана и 35-годишнината от създаването на Художествената галерия. През 2014 г. Художествена галерия - Смолян отбелязва своята 50-годишнина от нейното създаване. По този повод е открита традиционна изложба на художници от Смолян, а за случаят е показан и новият каталог на галерията.

Постоянната експозиция на Смолянската художествена галерия е разгърната в 6 от общо 7 зали, а тя представя произведения на много от големите творци в българското изобразително изкуство.

Сред класиците са имената на: Бараците (Васил Бараков, Златю Бояджиев, Давид Перец), Владимир Димитров - Майстора, Рафаел Михайлов, Александър Мутафов, Бенчо Обрешков, Илия Бешков, Данаил Дечев, Владимир Рилски, Илия Петров, Ненко Балкански, Вера Недкова, Дечко Узунов, Стоян Венев и други.

Постоянната експозиция на галерията дава възможност да се проследят етапите, тенденциите и насоките в развитието на българското изобразително изкуство - с основните стилови направления, водещи имена и значими творби на автори от различни поколения. Видими са също и промените във времето на художествените стойности - от майсторство и артистизма на класиците - към по абстрактни и символни форми на изразяване, в търсене на по-социален и динамичен образ на света.

И тук е откроена спецификата на галерията - темите и сюжетите са свързани с Родопите - Родопите със своята природа, история, романтични легенди, своеобразен свят и богати пластични внушения, отрано привличат художници. Те минават през планината в различно време за да създадат едни от най-поетичните си творби под нейното силно и неповторимо въздействие.

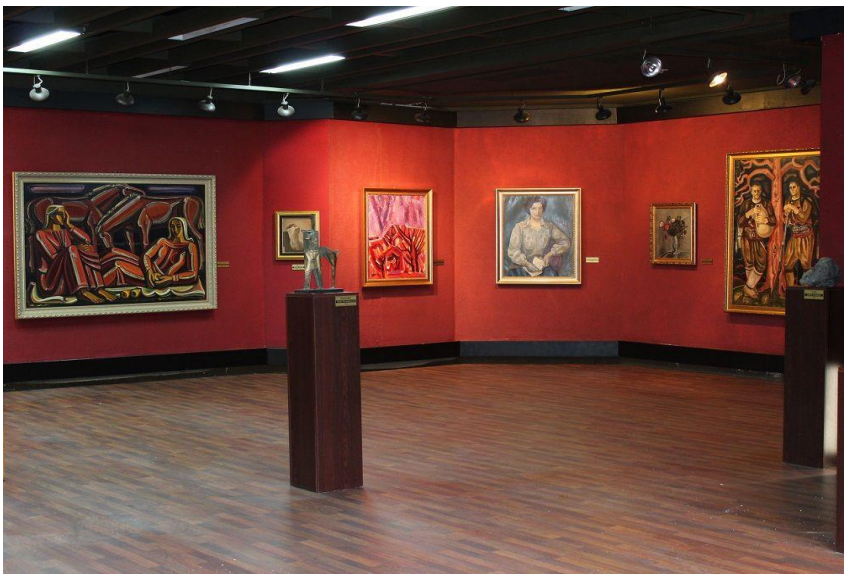

- **Музей на гайдата - село Стойките**

През 2022 г. в село Стойките, община Смолян, е открита единствена по рода си експозиция „Гайдата древна и вечна“. Комплектувана изцяло с дарения на предмети, вещи, документи, аудио, видео и фото материали, представящи гайдарското изкуство и народния занаят - изработване на гайди от всички фолклорни области а страната, Към днешна дата, колекцията наброява над 250 движими вещи, сред които и идентифицирани по Закона за културното наследство - движими културни ценности.

Музеят на гайдата се отличава от останалите музеи по нестандартните художествени инсталации и компоненти, които представляват интерпретация на създаването на инструмента, както и неговите части, композирани в художествени скулптури и фигури.

- **Възстановка „Ателие“**

Художествен декор, интерпретиращ ателие за изработване на гайда, представен по реалистичен начин. Причината за аранжиране на възстановка от момент в изработването на инструмента е основна част от представянето му. Целта е да се създаде усещане за присъствие на майстор, макар да не е физически там. Възстановката запознава посетителите пряко със средата и обстановката, в която се ражда ръчно изобретеният инструмент. Хронологично са разположени процесите за изработката на гайдата - от засоляването на

кожата за меха, стрижането, прането и сушенето, до дърводелството и сглобяването на инструмента.

- **Стената на 333 „Каба Гайди“**

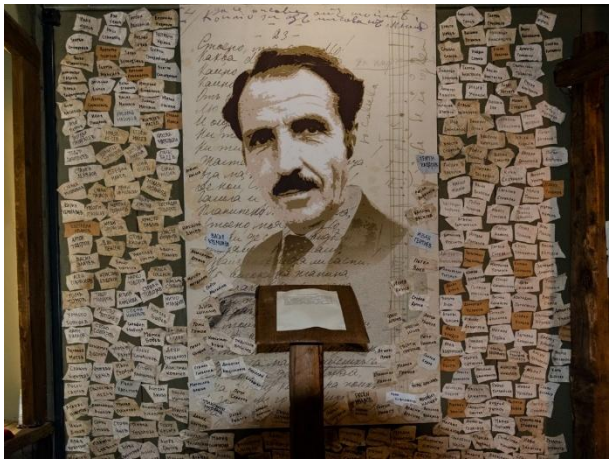

Стената е инсталация, представляваща съвкупност на имената на всички гайдари участвали в поставянето на рекорда на Гинес на голямото събитие през 2012 г. в зала 1 на НДК, град София. Имената са представени под формата на мозайка от малки парчета кожа, от която се изработва меха на инструмента.

Мозайката е аранжирана около портрета на Апостол Кисьов. Този мащабен портрет изразява благодарността и възхитата от обединителят и учител Апостол Кисьов, чиято личност е главно вдъхновение за създаването на музеят.

- **Триизмерна „3D херцова скулптура“**

Триизмерната висяща скулптура е изработена от пискуни на гайда, окачени на корда, които визуално образуват звуковата вълна на гайдата в цилиндър. Триизмерната скулптура представя по модерен и иновативен начин сантиментална информация за експонатите, като същевременно аранжировката им описва във въздуха звуковата вълна, произлизаща от инструмента.

Скулптурата е с поетични нотки, като наподобява обединението на притежателите на пискуните, които някога песента е свързвала в синхрон една и съща трептяща вълна. В края на всеки елемент има ръчно изписани етикети, където е описано от кого е стопанисван, материала от който е изработен и годината, в която е бил в действие.

- **Прожекция „Ручилен космос“**

Прожекция на космос със стерео озвучаване, демонстриращ близостта на звука между ручилото на Каба Гайдата и естествените звуци на планетите в Космоса. Целта на създаването на прожекция е пряко свързана със сетивното въздействие между Гайдата и

човека. Всеки има възможността да влезе свободно в отделната стая, с усещането за преживяване в космоса под експерименталните звуци, съчетани от тези на ручилото и планетите.

Тази инсталация цели да запознае посетителите с теорията за „космическото“ въздействие на инструмента, като помещението е умишлено изработено с ефект за усещане на транс въздействие, което има за цел да носи спокойствие - да провокира съвсем нови чувства и емоции на посетителят, намиращ се в него.

Експозицията представлява комбинация между музей, художествена етногалерия и звукова постановка. Идеята на музея, е да бъде интерактивен, за да осъществи емоционална връзка между звуково-визуално представената информация и посещаващите го. По този начин се представят не само експонати за съзерцаване, а информация, възприемана като пълно сетивно преживяване.

- **Църква „Св. Никола“ - град Смолян**

Храмът се намира в смолянския квартал Устово. Църквата е построена през 1836 г., първоначално вкопана в земята, съгласно тогавашните изисквания на османските власти. Според преданието, на мястото на църквата е имало стар параклис и странопримница. В други устни разкази се споменават периодичните посещения на монаси от Света гора.

През 1883 г. храмът е преустроен от майстор Васил Димов от село Югово в близък до сегашния си вид. Издигнат е за година върху основите на старата църква от 1836 г., чийто камък с издълбана година е построен при югоизточния ъгъл.

Пред храма е издигнат паметник на Йеромонах Григорий - Поп Глигорко, считан за първи свещенослужител и будител в този край, дошъл от светогорските манастири и останал да служи в Устово 10 години.

В храма се съхраняват ценни икони, сред които икона на Св. Никола, считана за лечебна. Заради нея в близкото минало е спазвана традицията да се преспива в църквата за здраве и благополучие. В храма се съхранява икона на Св. Кирил и Св. Методий от Станислав Доспевски, рисувана през 1865 г.

- **Църква „Света Неделя“ - град Смолян**

Църквата „Света Неделя“ е строена през 1836 г. и днес представлява част от интересен църковно-училищен ансамбъл, изграждан в продължение на десетилетия, запазил духа на времето на XIX век. Включва освен храма, едновременно издигната заедно с него висока зидана ограда, камбанария, костница, църковна къща.

Училището е изградено северно над църквата през 1871 г. и преустроено през 1915 г., което днес се използва за читалищна сграда и културен център. Към ансамбъла се

числи и изворът „Бралото“, макар сега да е извън очертанията му, но мислено като свещена вода - „аязмо“, е свързан с храма. Строежите са върху стръмен терен, разположени на няколко тераси.

- **Родопски драматичен театър „Николай Хайтов“ - град Смолян**

Сградата на Родопския драматичен театър в построена през 1984 г. и е уникална по мащаб и архитектура за територията на страната. Класация на Съюза на архитектите в България я нарежда сред 20-те най-добри сгради на столетието.

В своята 55-годишна история, значими имена в българския театър са раздавали таланта си на родопската сцена - Златина Тодева, Иван Балсамджиев, Кръстю Лафазанов, Мая Новоселска, Цветана Манева и много други.

С президентски указ от 2006 г. по предложение на министъра на културата - проф. Стефан Данаилов, театърът е преименуван на Родопски драматичен театър „Николай Хайтов“.

- **Планетариум - град Смолян**

На 6 септември 1975 г. в град Смолян отваря врати най-големият Планетариум с народна астрономическа обсерватория в България. Планетариумът е една от най-често посещаваните забележителности в планинския град, а за изминалите години той е посетен от над 2 700 000 души.

В звездната зала на Планетариума се представят разнообразни лекции с демонстрации (сеанси) - приказки за най-малките деца, учебни програми, популярни обзорни и тематични сеанси. На чуждестранните гости на Планетариума се предлагат програми на руски, френски, немски, английски, гръцки и турски език. Цикъл от специални програми - музикални и поетични, и публични лекции на актуални теми допълват многообразието от звездни спектакли. В просторното фоайе има постоянни и тематични изложби, организират се и концерти и спектакли на живо.

През годините Планетариумът в Смолян се утвърждава със своя специфичен стил на работа и печели признание у нас и в чужбина. Той е член на различни авторитетни международни организации - Планетарна общност, със седалище Пасадена, Калифорния, САЩ - най-голямата неправителствена организация в света за космически изследвания, Международна организация на планетариумите по света, Европейската асоциация за астрономическо обучение.

➢ Катедрален храм „Свети Висарион Смоленски“ - град Смолян

Църквата е втората по големина и величие след храм-паметника „Св. Александър Невски“ в Столицата. Осветена е на 2 юли 2006 г. и носи името на Висарион Смоленски - последният епископ на Смолянска епархия, мъчен и убит заради отказа си да приеме исляма по време на първото насилствено помохамеданчване на Родопите.

Храмът е изграден по инициатива на гражданско сдружение, с главни дарители семейство Тодор и Здравка Баткови, почетни граждани на град Смолян. Сградата е приютила Неделно училище „Чисти сърца“. Храмът разполага с богата библиотека и зала за временни изложби.

Централният кораб на сградата е с площ 382 m^2, централният купол е с диаметър от 17 m, а височината на камбанарията е 32 m. Църквата има 11 камбани, произведени от руската компания ЗИЛ, най-голямата от които е с маса от 2 тона. Главният иконостас е изработен от Кънчо Цанев, а иконите са рисувани от група иконописци под ръководството на Елена Дечева и Дечко Дечев.

➢ Архитектурен възрожденски комплекс - град Смолян

Архитектурно възрожденския комплекс е разположен в смолянския квартал Устово и включва уникални възрожденски къщи, концентрирани около двете църкви - „Успение Богородично“ и „Св. Никола“.

Църквата „Св. Никола“ е построена през 1836 г. Пред храма е издигнат паметник на Йеромонах Григорий - Поп Глигорко. Църквата „Успение Богородично“ е построена през 1865 г., а църковният комплекс е със статут на национален паметник на културата.

- **Момчилова крепост - село Градът**

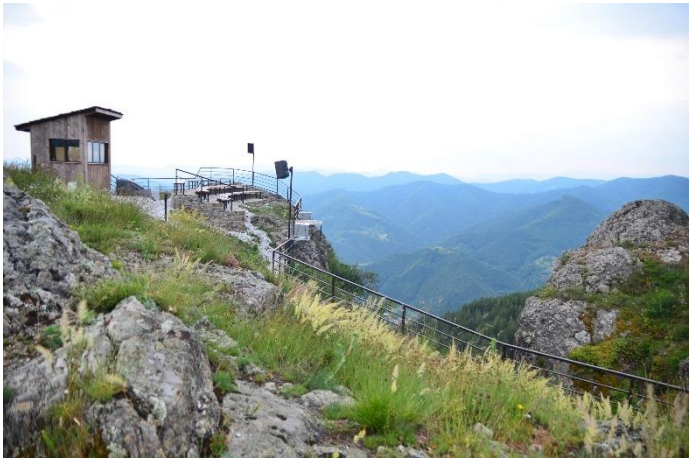

Момчиловата крепост е разположена в местността Градище на село Градът и има два периода на обитаване. Първият е през VI век, когато тя е построена по времето на император Юстиниан I (527-565) като част от веригата родопски крепости против варварските нашествия от север. Крепостта просъществува сравнително кратко време и е опожарена при славянските походи в края на V век - началото на VI век.

Вторият период на обитаване е средновековният. Крепостта е възстановена през XI век и функционира до нашествието на османските турци през втората половина на XIV век. През първата половина на XIV век, крепостта се свързва с името на Момчил юнак. През пролетта на 1344 г. Момчил активно участва в превземането на Комотини и Грацианопол заедно с войските на император Йоан Какнатакузин. Императорът го дарява с титлата севастократор, която се дава на близки роднини на самия император. По такъв начин започва управлението на Момчил, като фактически независим родопски владетел.

Крепостта е разположена на висок, скалист връх, на 1215 m надморска височина. Видимостта във всички посоки е отлична, като крепостта е имала комуникация с Козник, край Рудозем и Калето, край Смолян.

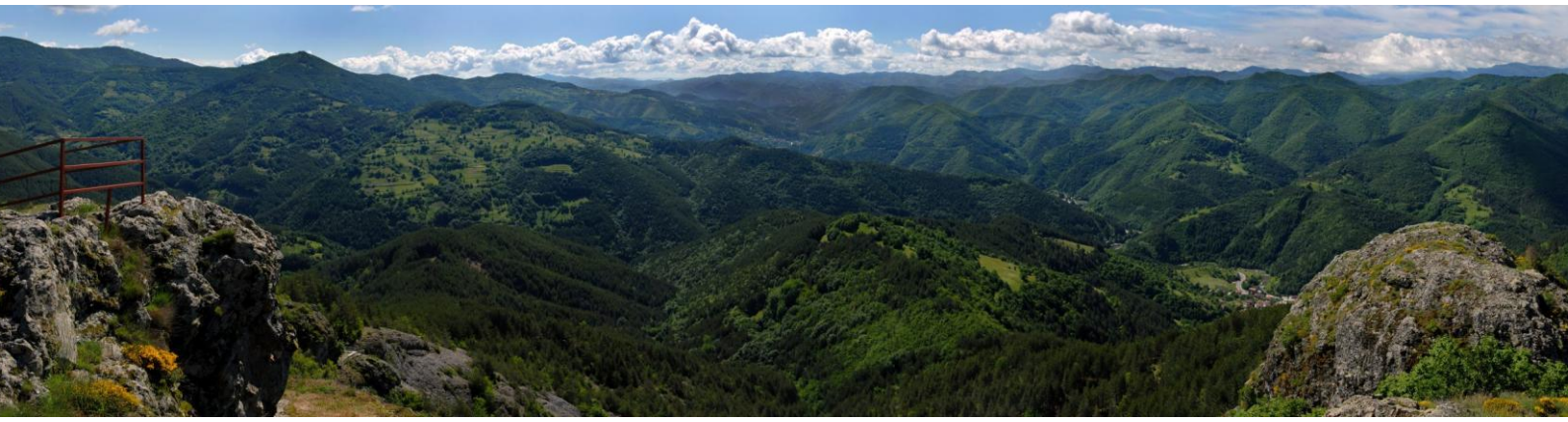

През пролетно-летния сезон на върха на крепостта се прожектира аудио-визуален спектакъл на открито - филм за живота и подвизите на Момчил юнак.

- **Агушеви конаци - село Могилица**

Агушевите конаци е най-големият късно-средновековен феодален замък на Балканския полуостров. Комплексът от сгради е строен от трима майстори в продължение на 20 години - периода 1820-1840 г., за богатия турски феодал Салих ага и тримата му сина. Замъкът има 221 прозореца, 86 врати и 24 комина.

Агушевите конаци се състоят от три последователно свързани двора с жилищни и стопански сгради и изолирани един от друг с вътрешни зидове. Във всеки двор се е намирал по един кладенец, жилището на господаря, на домашната прислуга, помещенията за временните работници в стопанството, оборът, плевнята, хамбарът и други стопански помещения. Агушевите конаци са обявени за художествен паметник на културата с национално значение.

➢ **Архитектурен резерват „Широка лъка“ - село Широка лъка**

Село Широка лъка е характерно с архитектурата си, с къщите, определени към типа „голяма родопска къща“. В тях се чувства влиянието на италианския ренесанс, което се изразява в стремежа към по-изискана и симетрично развита фасада. Именно по това широколъшката къща се отличава от другите къщи в този край.

Въпреки ясно обособения и типичен „родопски“ архитектурен образ, тя има и много общи белези с архитектурата на другите райони на страната и представлява част от типичната българска възрожденска архитектура.

В село Широка лъка са запазени цялостни архитектурни ансамбли, заради което селото е обявено за единствения в България по рода си архитектурно-фолклорен и етнографски резерват.

В селото има 110 паметника на културата, групирани в архитектурни ансамбли - Згуровски ансамбъл - 18 обекта; Църковен ансамбъл - 9 обекта; Чаршийска улица - 12 обекта; Купището (днешен център) - 14 обекта; Каровски ансамбъл - 21 обекта и други паметници - 36 обекта.

Всички тези паметници са строени през различни периоди и характеризират етапите в историческото развитие на Широка лъка и неговият стопански и културен живот.

- **Музей - галерия „Владимир Рилски“ - село Широка лъка**

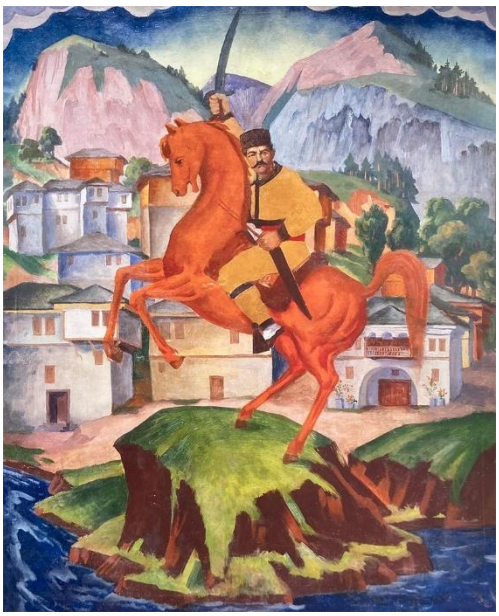

На 24 май 2023 г. в село Широка лъка се е състояло официалното откриване на Музей-галерия „Владимир Рилски“.

В този Музей-галерия са подредени две експозиции - „Християнството в Родопите“ може да бъде разгледана на първия етаж, а на втория етаж се помещава изложбата с платна на Владимир Рилски.

На 30 октомври 2022 г. в селото е открит музей в реставрираната сграда на старото килийно училище. При реставрацията е запазен обликът й отпреди повече от 180 години, а музеят се намира непосредствено до църквата „Успение Богородично“. Целият комплекс е обявен за паметник на културата от национално значение.

През 1834 г. заедно с построяването на църквата до камбанарията е построена и друга едноетажна сграда, която започнала да играе ролята на училище. Изграждането на специална училищна сграда е знаменателен факт от голямо историческо значение, което свидетелства за нарастващите духовни нужди на широколъчани в този период.

През 1888 г., след като едноетажната постройка става тясна, за да приюти всички жадни за знания ученици, се построява ново двуетажно училище с 8 просторни стаи, пригодени за обучаване на повече паралелки. Днес тази двуетажна постройка е реставрирана, за да получи нов живот като музей.

- **Етнографски музей - село Широка лъка**

Музейната сбирка в село Широка лъка характеризира в общ план подредбата на широколъшката къща през миналото столетие.

Къщата е построена още през 1853 г. и е наречена „конак“, защото е била предназначена за къща на турски административен служител. Самата сграда, като архитектурно творение на старите широколъшки майстори, носи всички типични черти и детайли на възрожденската къща - еркери, фасада, дървен обков (придава особена красота), надвесена стреха - хармонично приобщена към околната среда.

В приземния етаж е подредена стая с предмети, които са служили на тогавашния бит и по-специално на собствениците на къщата след освобождението, чийто поминък бил овцевъдството.

Другите три стаи от първия етаж - гостна, дневна и работна, са подредени също изцяло в стила на широколъчанина. Родопската етнография доминира напълно и в нея са вложени естественото чувство на родопчанката, нейното виждане и усещане за хармония и красота.

Мъжкото облекло е съставено от шалвари в бозов цвят - естествен, получен направо от вълната на овцете; червен пояс; навущата - бели; калчуните са бозови с богата декорация от гайтан; шапката - от къдрава черна овча кожа - нарича се гугла. Дъната на шалварите са спуснати доста надолу.

Облеклото на дюлгерите (строителите) е същото, но в черно или тъмно синьо, вместо бозово. Мъжете по време на празник, особено през зимата, носят кюркьове (наметала) от овча кожа.

Женската носия е богата и комфортна, съставена от вълненик - тъмно син, щедро нашит в долната част с гайтан сърма, с дантела; миндиль - оранжево-зелен, с горско зелени ивици; пазухи; клашник, богато декориран със сърма по ръкавите и дантели за фон, а отпред с черни кожички; на главата - богато украсена вълнена кърпа или тестемел за възрастните жени; за кръста - няколко метра вълнен червен пояс; терлиците - везани с прежда или сърма, са винаги неразделна част от женското облекло. На пояса обикновено девойките слагат кърпичка отпред, а на косите над ухото - цвете, наречено за любимото момче.

- **Параклис „Св. Тодор“ - село Широка лъка**

Силната християнска вяра на българина е особено изразена в Родопите, а това особено силно важи за село Широка лъка.

Параклисът е бил построен на мястото на сегашната часовникова кула на основното училище. Когато е направен план за построяването на училището, параклисът е

предвиден за разрушаване. За тази дейност трудно се намерили хора, защото християнската вяра в тях не им позволява да рушат такава светиня, но все пак се намерили смелчаци, които го разрушават и не закъснява времето, когато те са наказани.

След тази разруха на параклиса през 1937 г., на селото се случват множество бедствия и пожари. Според местните жители има предание, че пожарите в селото ще спрат едва след като се издигне отново параклисът „Св. Тодор“.

Затова през пролетта на 2000 г. сред група младежи от селото възниква идеята за възстановяване, т.е. построяването на нов параклис, наречен „Св. Тодор Стратилат“, което означава войвода на християните. Той е осветен от митрополит Арсений.

➢ **Регионална библиотека „Николай Врачев“ - град Смолян**

Библиотеката е създадена през 1959 г., а библиотечният й фонд към днешна дата наброява 245 217 библиотечни единици - книги, периодични картографски и графични издания, ноти, касети и други носители на информация. През 1966 г. тържествено е открит първия дом на библиотеката, а през 1985 г. тя получава своята втора сграда - истински храм на книгата и духовната култура в града.

4.3. Нематериално културно наследство

Нематериалното културно наследство на територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ е съхранява най-вече от народните читалища - основните средища на културния живот.

Община Девин

Народните читалища са основните средища на културен живот в община Девин. Те съхраняват местните традиции, обичаи и фолклор, като разнообразяват и местния културен живот. Освен че организират концерти, изложби, представяния на книги (някои дори издават книги), читалищата и библиотеките в община Девин предоставят различни услуги в полза на местното население - като интернет информационни услуги, копирни услуги и други.

В читалищата се провеждат и обучения на ученици по компютърна грамотност в рамките на спечелени и реализирани проекти, финансирани от Програма „Глобални библиотеки - България“, както и обучения на възрастни.

Към момента на територията на община Девин функционират общо 13 народни читалища, представени в следващата таблица:

Таблица 4.3 - 1. Народни читалища на територията на община Девин

№	Народни читалища	Населено място
1.	НЧ „Назъм Хикмет - 1948“	Село Грохотно
2.	НЧ „Възраждане - 1949“	Град Девин
3.	НЧ „Родопска просвета - 1923“	Град Девин
4.	НЧ „Светлина - 1946“	Село Стоманево
5.	НЧ „Родопска обнова - 1938“	Село Михалково
6.	НЧ „Светлина - 1948“	Село Гьоврен
7.	НЧ „Надежда - 1950“	Село Беден
8.	НЧ „Отец Паисий - 1951“	Село Селча
9.	НЧ „Асен Златаров - 1945“	Село Брезе
10.	НЧ „Просвета - 1942“	Село Лясково
11.	НЧ „Изгрев - 1936“	Село Триград

12.	НЧ „Съединение - 2006“	Село Осиково
13.	НЧ „Родопска лира“	Село Михалково

- **Народно читалище „Назъм Хикмет - 1948“ - село Грохотно**

НЧ „Назъм Хикмет - 1948“ в село Грохотно е с изключително значение за укрепване, популяризиране и развитие на българската идентичност, традиционна култура и духовни ценности.

Като неразделна част от читалището, библиотеката активно участва в организирането на културния живот в селото. Библиотечната дейност е една от дейностите за читалището като културна институция.

Съществена част от дейността на читалището е грижата за разширяване и развитие на любителско художественото творчество.

Художествено творческата дейност в читалището цели запазване и развитие на традиционните ценности на българския народ, съхранение на обичаите и традициите, както и създаване на нови традиции, породени от нуждите на местните общности.

Чрез тази дейност, читалището ще работи за привличането на млади хора за участие в инициативи на читалищните самодейни колективи.

Към читалището функционират:

- Клуб „Осмислен живот“;
- Музейна колекции - Миналото на Грохотно събрано в музея и Родословното дърво на селото;
- Детски танцов състав и танцов клуб „Светлина“;
- Двама индивидуални изпълнители.

- **Народно читалище „Възраждане - 1949“ - град Девин**

НЧ „Възраждане - 1949“ се стреми към развитие и обогатяване на културния живот, социалната и образователната дейност, запазване на обичаите и традициите, разширяване знанията на гражданите и приобщаването им към ценностите и постиженията на науката, изкуството и културата, възпитаване и утвърждаване на националното самосъзнание и осигуряване на достъп до информация.

Читалището има изключително значение за укрепване, популяризиране и развитие на българската идентичност, традиционната култура и духовни ценности.

Дейността на библиотеката към читалището е свързана с поддържането на свободен достъп за библиотечно обслужване, изготвяне на библиографски справки по различни теми, въвеждане на система за патронажно обслужване на възрастни читатели и такива с физически увреждания - инициатива „Книга за всеки“, организиране на презентации на нови литературни творби и автори от местно и национално значение, провеждане на срещата „На гости в библиотеката“ и много други.

Относно художествено-творческата дейност, към НЧ „Възраждане - 1914“ функционират:

- Танцов състав „Настанска хубост“;
- Мъжка фолклорна група „Мъжки времена“;
- Женска фолклорна група.

- **Народно читалище „Родопска просвета - 1923“ - град Девин**

Бавен и труден е ренесансът в Девинския край в годините след Освобождението, което става след Балканската война. Но както в цяла България, българинът от далечни времена дава и мило и драго за знание и просвета, така и тук местните хора през 1913 г.

създават първото училище, а само няколко години след това - приплямва и първото читалище. Първите опити за учредяването му прави Михаил Попкочев, който е загрижен за повишаването културата и знанията на гражданите. Откриването и на прогимназията по това време улеснява идването на по-голям брой учители и административни служители с прогресивни идеи. Фактическият инициатор за основаване на читалище в Девин става Методи Лазаров, който през 1923 г. в кръчмата на Тодор Присадов свиква събрание, на което присъства цялата интелигенция на града и единодушно приемт неговото предложение.

За председател на читалището е избран учителят Костадин Янков. На 15 юли 1923 г. се свиква второ събрание в гостилницата на Васил Андонов за приемане на устав и име на читалището. Приема се предложението на Георги Кацаров и читалището се наименува с благозвучното словосъчетание „Родопска просвета“. Това означава, че сдружаващите се членове се обединяват в името на една обща и просветителска идея.

Първите финансови източници са наличните средства на влог от 167 лв. в Българска земеделска бая, набрани през 1915 г. при първия опит да се създаде читалище, което не могло да функционира поради скорошната намеса на България в Първата световна война, които средства се прехвърлят на влог на новоучреденото читалище. Към тези парични средства се прибавят и входните такси от изнасяни представления и от членски внос.

Паметни са вечерите за девинци на първите представления и вечеринки за които започва да се използва приготвената тогава за читалище настояща сграда с театрален салон, детска музикална школа и други дейности. Заслугата за това тя да се използва за читалище е на финансовия началник Георги Поливанов, починал през 1924 г.

Само за няколко години НЧ „Родопска просвета“ успява да набере 80 хил. лв., но се оказва, че с тях не може да извърши строителство на нова читалищна сграда и по идея на Стоян Иванов Даков, читалището дарява тези средства на общината, за да увеличи фонда си за стремежа на училището, което е довършено след преврата през 1934 г.

До 1935 г. читалище „Родопска просвета“ - Девин, постепенно се утвърждава като пазител на местните традиции и носител на новото - една светлина в сивия делник на девничани.

Читалищната идея се проявява ту като градска библиотека, ту като българско културно общество - театрални, хорови, инструментални и фолклорни прояви. Тъй като салонът се оказва малък, на помощ идва общината като връща жеста на читалищното ръководство и отпуска парцел, дървен материал и пари.

По инициатива на председателя на читалището Димитър Сребров, ръководството излиза с призив към гражданството за построяване на нова, модерна сграда. Само за седмица с ентусиазма на млади и стари, площадът бива затрупан със строителни материали, докарани от девинци с частните си каруци. През 1937 г. новопостроената читалищна сграда е тържествено открита, с киносалон от 300 места, която е в съседство със Съдебната сграда.

Следва години, през които народното читалище успешно развива редица форми на читалищна дейност - театрална група, основана през 1928 г.; балетен състав, чието начало се поставя през 1930 г.; струнен оркестър основан през 1936 г.; художествен хор основан през 1946 г. и Битов ансамбъл „Катя Ванчева“, който започва дейността си през 1954 г.

През 1957 г. стартира Детска музикална школа с обучение по пиано, цигулка, акордеон и кръжок по гайда, тамбура и кавал. През 1962 г. се създава модерна формация на естрадно-сатиричния състав, който с много хъс и амбиция обикаля общината, а изявите и представленията им се помнят от зрителската аудитория дълго след това.

Широка и многообразна е дейността на читалището и е радостен фактът, че то преодолява през времето периоди на възходи и кризи, съпътстващи града.

През стотната си годишна история то се налага като най-старата културно-просветна организация, която има за цел да задоволява духовните потребности на населението от град Девин и региона.

- **Народно читалище „Светлина - 1946“ - село Стоманово**

НЧ „Светлина - 1946“ е основано през 1946 г. През годините на своето съществуване, то изиграва голяма роля за населението - културна, духовна и социална. Населението живее в затворена общност и читалището помага за интеграцията му в съвременното общество. Реализирани са много проекти, някои финансово обезпечени, други - не, но повечето са на доброволни начала. Населението е отзивчиво и с готовност

се включва във всички инициативи на читалището. По-важни проекти които са реализирани от читалището, са:

- Проект „Семеен център - Светлина за нас и нашите деца“ по Програма „Междуетническо взаимодействие“, спонсориран от Американска агенция за международно развитие и фондация „Партньори - България“;
- Проект „Мост между поколенията“, със собствени средства;
- Проект „Отвори се шарен сандък“;
- Проект „Родопа и нейното послание в багри“;
- Проект „Местната топонимия в памет на поколенията“.

Сградата на читалището има обща площ от 200 m^2 и се състои от една зала, един кабинет и една компютърна конфигурация. Сградният фонд към момента се намира в много добро състояние и е извършван освежаващ ремонт през 2021 г.

- **Народно читалище „Родопска обнова - 1938“ - село Михалково**

Към Народно читалище „Родопска обнова - 1938“ членуват 58 души. Към него функционират: Кръжок „Обичам книгата“, Етнографска сбирка, Танцов състав Михалково, Коледарска група Михалково, Клуб „Млади баби“ и един самостоятелен изпълнител - Петър Бодуров - гайда.

Читалището развива доброволчество - извършва обучителни срещи с диабетици.

Читалищната сграда е общинска собственост и е масивна постройка, с обща площ от 90 m^2. Състои се от читалищен салон с 50 места, библиотека и читалня.

- **Народно читалище „Надежда - 1950“ - село Беден**

НЧ „Надежда - 1950“ в село Беден е традиционно самоуправляващи се българско културно-просветно сдружение в село Беден, което изпълнява и държавни културно-просветни задачи. В дейността му могат да участват всички физически лица без оглед на ограничения на възраст и пол, политически и религиозни възгледи и етническо самосъзнание.

Библиотечната дейност също е една от дейностите на читалището, като се поддържа обществена библиотека на свободен достъп с 63 читатели и провеждане на множество справки, инициативи, презентации и много други дейности.

Към читалището функционира само един индивидуален изпълнител.

- **Народно читалище „Отец Паисий - 1951“ - село Селча**

НЧ „Отец Паисий - 1951“, като пазител и разпространител на българската култура, ръководейки се от поставените цели - да задоволява потребностите в населеното място, като създава, опазва и разпространява духовни ценности, да подпомага за запазването на народните традиции и обичаи, художествено-творческа и библиотечна дейност.

Библиотечната дейност пък е формата, чрез която читалището реализира задачата си за разширяване и обогатяване на знанията и интереса към наука, изкуство и култура. Ежегодно в библиотеката се провеждат летни занимания с деца.

Към читалището функционират: Кръжок по изобразително изкуство, Музейна сбирка с етнографска и археологическа част, Женска фолклорна група, която взема дейно участие в провежданите мероприятия в и извън населеното място.

- **Народно читалище „Просвета - 1942“ - село Лясково**

НЧ „Просвета - 1942“ има общо 70 членове. Към читалището функционират: Клуб „Млади таланти“, Интернет клуб, Кръжок „Лясково - това гнездо няма да изстине“, Етнографска сбирка - Родова съкровищница, Фолклорен състав за изворно народно творчество „Лясковчани“, Театрален състав „Смехорани“, Женска танцова група „Гердани“, Детска танцова група „Весели крачета“.

Читалището извършва следните доброволчески дейности:

- Обучителен семинар с презентация на тема „Билките - лекарство от природата“;
- Съвместна дейност със съюза на слепите;
- Акции на доброволческа група „Да посадим добро“;
- Социални инициативи;
- Обучения по информационни и комуникационни технологии;
- Обучителна среща с диабетици.

Сградния фонд на читалището е общинска собствен, масивна постройка със задоволително състояние и обща площ от 500 m^2. Читалището разполага с един салон с 250 места и осигурен достъп за хора с увреждания, библиотека, читалня, хранилище, репетиционна, 5 компютърни конфигурации с безплатен интернет достъп, две мултифункционални устройства, мултимедийно устройство, дигитален фотоапарат, синтезатор, комплекс озвучителна уредба, караоке колона.

- **Народно читалище „Изгрев - 1936“ - село Триград**

Народно читалище „Изгрев - 1936“ в село Триград е основано през 1936 г. от няколко родолюбци от селото. По тяхно предложение читалището се именува „Изгрев“, а своята дейност започва в една класна стая на местното училище.

През своята почти 90-годипна история, читалището развива богата и разнообразна дейност. Успоредно с певческата самодейност се развива и театрална, която води началото си от 1936 г. Подбира се помещение за „салон“, в което се играят първите пиеси „Богат дядо, богат зет“ и „Директорът на парния котел“. С първи самодейни прояви води началото си битовия хор през 1949 г.

През пролетта на 1950 г. на прегледа на художествената самодейност в околийския град Девин - триградските самодейци са класирани за град Пловдив, за окръжен преглед на 4 юни 1950 г. и вземат първо място.

Условията са били трудни, но артистите самодейци натоварени на каруци, са посещавали околните села и гранични застави. Много активна дейност читалището разгръща след 1967 г., когато ръководител на смесения хор е учителят от град Пещера - Димитър Иванчев. През 1970 г. ръководител на хора е учителката Ева Русева от град София, а по-късно две местни учителки.

Читалище „Изгрев“ има традиции и в развитието на танцовата самодейност. Още през периода 1964-1965 г. има танцов състав, а през 1975 г. той се ръководи от Юсеин Хаджийски, завършил специален курс по хореография в град Пловдив. От 1985 г. до 1989 г. танцовият състав най-добрият в Смолянска област. На най-високо художествено ниво в репертоара на състава са танците: „Момина Севдьо“, „Еньовска китка“, „Джиновско хоро“ и „Смесен Тракийски танц“. За високи художествени постижения ръководителят и състава са удостоени с плакет от комитета за култура в град София.

През 1952 г. председател на читалището е Манол Згуровски и с подарени книги от граничното поделение се поставя началото на библиотеката.

Не малка роля за културно-просветното израстване на населението има киното, което в началото е било подвижно, а после се прожектира в салона на читалището.

През 1986 г. се създава състав за народни обичаи с ръководител Юсеин Хаджийски. Обичаят „сеене на арпо“ е представен на Петия национален събор на Копривщица и получава златен медал. Същата година златен медал получава и Али Хаджийски, ученик в 4-ти клас, представил наричанки от Триград.

През цялото си съществуване, НЧ „Изгрев“ е огнище на просвета и култура, оцелява и работи през трудните години на прехода, а днес, то следи пътя на традициите си, съхранява самобитната местна култура, предава я на младото поколение и се стреми дейността му да отговаря на изискванията на читалище от нов тип, за да може да задоволява нуждите на съвременния човек.

През 1996 г. на събора в Копривщица участват Женски битов хор и състава за игри и обичаи, който се представя с „Байрямско Веселие“. И двата състава са определени за отличници. Дял от тези постижения има дългогодишната секретарка на читалището - Милена Маринова.

През годините на прехода, народното читалище не прекъсва своята дейност, въпреки големите трудности, благодарение на усилията на читалищното настоятелство.

Днес Народно читалище „Изгрев - 1936“ съхранява традициите на местния бит и култура, но се стреми дейността му да бъде от нов тип.

Женската фолклорна група издирва и изпълнява автентични песни от района, участва на местни празници както в община Девин, така и в съседни общини. През 2010 г. взема участие във фестивала „България за всички“ в град Варна. През 2011 г. библиотеката при читалището е одобрена за участие в програмата „Глобални

библиотеки“ и оборудвана с 4 компютъра, като посетителите на библиотеката могат да се възползват от безплатен интернет.

Читалището е мост между поколенията за предаване на културното наследство на село Триград и е любимо място на всички посещаващи го. То е дарило поколения триградчани с култура и знания.

- **Народно читалище „Съединение - 2006“ - село Осиково**

НЧ „Съединение - 2006“ е основано през 2006 г., с цел укрепване, популяризиране и развитие на българската идентичност, традиционната култура и духовните ценности, запазване на обичаите и традициите, разширяване на знанията и приобщаване към ценностите и постиженията на науката, изкуството и културата, възпитаване и утвърждаване на националното самосъзнание и много други.

Членовете към читалището са общо 58 души, самодейците са 12 души, библиотечният фонд по последни данни наброява над 3 200 литературни тома. Към читалището в момента функционират една Битова група и една Женска фолклорна група.

Община Смолян

От Възраждането до сега, основният културен стълб в българския град или село си остава народното читалище. На територията на община Смолян съществуват 34 читалища, които покриват почти цялата културна зона на общината.

Съществуващата читалищна мрежа е добре развита и обхваща цялата територия на общината. Читалищата организират или имат амбицията да организират основната част от културните събитие и локалната самодейност на местно ниво, включително различни форми на популяризиране на нематериалното културно наследство. В читалищата се отбелязват традиционни и религиозни обичаи, честания, провеждат се разнообразни тържества, лекции, конкурси, детски работилници, изложби, рецитали и концерти.

Към тях функционират множество танцови и певчески състави, театрални групи, групи за пресъздаване на местни обреди и обичаи, детски формации и други. Проблемите на читалищната мрежа в община Смолян, са сходни с тези на останалите читалища в България - занемарен сграден фонд, зависимост от външно финансиране и липсва на съвременни технологии.

Таблица 4.3 - 2. Народни читалища на територията на община Смолян

№	Народни читалища	Населено място
1.	НЧ „Орфееви гори - 1870“	Град Смолян
2.	НЧ „Кирил Маджаров - 1866“	Град Смолян
3.	НЧ „Проф. д-р Асен Златаров - 1927“	Село Смилян
4.	НЧ „България - 1937“	Село Могилица
5.	НЧ „Иван Вазов - 1948“	Село Сивино
6.	НЧ „Зора - 1956“	Село Кутела
7.	НЧ „Съгласие - 1883“	Село Славейно
,8.	НЧ „Георги Сава Раковски - 1947“	Село Мугла
9.	НЧ „Светлина - 1958“	Село Тикале
10.	НЧ „Христо Попконстантинов - 1923“	Село Петково
11.	НЧ „Светлина - 1982“	Село Белев дол
12.	НЧ „Извор - 1920“	Село Арда
13.	НЧ „Христо Ботев - 1892“	Село Чокманово

14.	НЧ „Искра - 1957“	Село Виево
15.	НЧ „Момчил юнак - 1997“	Село Подвис
16.	НЧ „Балкански просветител - 1871“	Град Смолян
17.	НЧ „Екзарх Стефан - 1872“	Село Широка лъка
18.	НЧ „Христо Ботев - 1871“	Град Смолян
19.	НЧ „Съзнание - 1929“	Село Гела
20.	НЧ „Светлина - 1925“	Село Момчиловци
21.	НЧ „Светлина - 1937“	Село Търън
22.	НЧ „Развитие - 1919“	Село Левочево
23.	НЧ „Отец Паисий - 1926“	Село Полковник Серафимово
24.	НЧ „Пробуда - 1903“	Село Стойките
25.	НЧ „Просвета - 1946“	Село Бостина
26.	НЧ „Просвета - 1930“	Село Соколовци
27.	НЧ „Братан Шукеров - 1959“	Село Кошница
28.	НЧ „Бъдеще сега 2006“	Село Арда
29.	НЧ „Братан Шукеров - 1960“	Село Катраница
30.	НЧ „Бащино огнище - 1970“	Село Горна Арда
31.	НЧ „Екзарх Стефан - 1872“	Село Широка лъка
32.	НЧ „Бъдеще сега 2006“	Село Арда - махала Гудевица
33.	НЧ „Момчилова крепост - 2016“	Село Градът
34.	НЧ „“Наука - 1928	Село Солища

- **Народно читалище „Орфееви гори - 1870“ - град Смолян**

Към НЧ „Орфееви гори - 1870“ в град Смолян членуват 209 души. Към читалището функционират: „Клуб приятели на книгата“; Школа по гайда; Две школи по народни песни; Три школи по народни танци; Клуб „Родно огнище“; Фолклорен квартет „Аглика“; Фолклорна формация „Зорница“; Рок група „Орион“; Младежка рок група; Младежки театър „Ирис“; Драматичен театър „Изгрев“, за възрастни; Клуб „Хоро“ и Концертен състав на клуба; Младежки танцов състав; Детски танцов състав; Смесена

битова група; Женска битова група; Група за популярни песни „Лей се песен“; 10 индивидуални изпълнители; Клуб „Зевзек“; Арт фото студио.

В читалище съществува и музейна колекция съставена от: Фондация „Картинна галерия - Никола Иванов - Шаната“, с две зали; Театрална сбирка; Читалищна музейна сбирка в РИМ - Смолян; Сбирка „Награден фонд на читалището“.

Читалището работи по следните проекти: „Фестивал на дивите цветя“ - Смилян; „Кино в Родопите“ с Фондация РИФЕ и Министерството на културата.

НЧ „Орфееви гори - 1870“ развива следните доброволчески дейности:

- Благотворителен концерт, организиран от Езиковата гимназия за набиране средства за лечение на 18-годишен младеж от град Варна;
- Почистване от храсти и треви в района зад читалището;
- Почистване на района пред читалището и мястото на паметника на Капитан Петко Войвода;
- Дарени дрехи и обувки за Дома на Отец Иван - оркестър „100 каба гайди“;
- Хигиенизиране и основно подреждане на танцова зала, с доброволен труд и дарени хигиенни материали;
- Дарение на книги за библиотеката на НЧ „Бяло море - 1929“, село Черничево по време на Коледно-новогодишно парти и концерт на НЧ „Орфееви гори - 1870“ - град Смолян;
- Благотворителен концерт за набиране на средства за Андрей от село Момчиловци, организиран от Езиковата гимназия;
- Благотворителен концерт в спортната зала на Профилираната природо-математическа гимназия „Васил Левски“, град Смолян.

Библиотеката към читалището се състои от 37 194 тома литература, от които около 400 са новонабавени. Също така библиотеката има абонамент за 15 вестника и списания.

Сградният фонд има обща площ от 3 239 m^2, зрителна зала със сцена - 423 седящи места, централно фоайе, зала за концерти и събития и фоайе пред танцовата зала.

- **Народно читалище „Кирил Маджаров - 1866“ - град Смолян**

Народно читалище „Кирил Маджаров - 1866“ в град Смолян е най-старото читалище на територията на общината.

Дейността на читалището е насочена към задоволяване потребностите на местното население, свързани с развитие и обогатяване на културния живот, социалната и образователна дейност в град Смолян, запазване на обичаите и традициите на град Смолян, разширяване на знанията на гражданите и приобщаването им, възпитаване и утвърждаване на националното самосъзнание и осигуряване достъп до информация.

Читалището реализира следните основни дейности: уреждане и поддържане на библиотеката, развиване и подпомагане на любителското художествено творчество, организиране дейността на групите, за инициране и провеждане на празненства, концерти, чествания и иновативни дейности, събиране и разпространяване на знания за родния край и включване в национални инициативи по програма „Живи човешки съкровища“ и създаване и съхраняване на етнографска колекция, съгласно ЗКН.

Читалището си сътрудничи, със следните граждански сдружения и фондации:

- Първи Дамски клуб „За развитие на община Смолян“;
- Сдружение „Родопски хайдути“;
- Фондация „За Родопите“ - село Бостина;
- Общински съюз на пенсионерите;
- Инициативен комитет „За Устово“;
- Сътрудничество на доброволци.

Библиотеката поддържа обществен свободен достъп за библиотечно обслужване на 400 читатели, изготвя библиографски справки по различни теми, организиране на инициатива „Книга за всеки“ - въвеждане на системата за патронажно обслужване на възрастни читатели и такива с физически увреждания, организиране на презентации на нови литературни творби и автори от местно и национално значение, организиране на вечери на литературни четения с участието на местни литературни творци и почитатели на словото, експониране на изложби, кътове с литература, викторини и други, организиране на индивидуална и културно-масова дейност с различни целеви групи, обособяване на тематични кътове по повод празници и годишнини, предоставяне на онлайн информация и други.

Читалищната библиотека „Димитър Македонски“ е насочена към обогатяването на книжния фонд и прочистването му от остаряла по съдържание и физически негодна

литература. Библиотеката разполага с 40 209 библиотечни единици, има абонамент към 10 периодични издания и има регистрирани 284 читатели. Работи целогодишно, без прекъсване и е доказано търсена от своите читатели.

Организират се витрини, изложби по повод национални и други празници, бележити дати, годишнини на писатели и поети и други. Организират се още и открити уроци, беседи, инициативи за деца, творчески вечери, представят се книги на местни автори и други, някои от които:

- Открит урок в библиотеката с деца от ОУ „Стою Шишков“, посветен на седмицата на детската книга;
- Инициатива за деца - „Добре дошли, деца от 1-ви клас“ - запознаване, беседа и разходка в библиотеката;
- Вечер, посветена на творчеството на Светозар Казанджиев и представяне на новата му книга - романът Съдба;
- Представяне на книгата „Гайдана думи думаше“ на Светозар Казанджиев, посветена на известния гайдар Анастас Иванов (Бай Тосо).

В читалищната библиотека има център по „Глобални библиотеки“ със свободен достъп до интернет и там през годината се извършват индивидуални обучения за желаещите да придобият елементарни компютърни умения, както и други услуги на читатели и потребители.

Към НЧ „Кирил Маджаров - 1866“ функционират:

- Клуб „Млад приятел на книгата“ и Клуб „Приятели на книгата“ - организират и извършват литературни четения на творби на бележити автори, представяне на творчеството на местни автори, изработване на презентации за годишнини на различни творци;
- Клуб на учителите ветерани;
- Детска музикална школа „Мария Дойчинска“ - обучение на музикален инструмент - пиано, солфеж и музикално майсторство;
- Школа по народно пеене „Китка виена“ - обучение на 8 деца по народно пеене и участие в международни фестивали, национални и местни конкурси, прегледи и събори;
- Краеведски клуб „Устово“ - издирване и популяризиране на историята на кв. Устово и нейните видни личности през вековете;
- Фолклорна формация „Звънка“ - обработен песенен и автентичен фолклор;

- Смесена фолклорна група „С песните на България“ - песенен автентичен фолклор;
- Детска куклено-театрална студия „Лудите маймуни“ - 8 деца с участие в годишната програма на читалището, местни и национално фестивали и доброволчески инициативи;
- Детски танцов състав „Родопска китка“ - 2 възрастови групи, съставени от 20 деца на възраст между 7 и 18 години - български народни танци с участия в годишната програма на читалището, международни, национални и регионални конкурси, фестивали и събори. Включване в добротворчески програми и концерти;
- Многопрофилна денс формация, денс-стрийт, етно денс - 25 деца на възраст между 7 и 18 години;
- Клуб по народни танци „Мераклии“;
- Детска вокална група „Звънчета“;
- Дуо класика „Клавирно дуо“;
- Група за стари градски песни „Еделвайс“;
- Рок група „НИКС“

➢ **Народно читалище „Проф. д-р Асен Златаров - 1927“ - село Смилян**

НЧ „Проф. Д-р Асен Златаров - 1927“ се намира в центъра на селото. То е естествено средище, което концентрира усилията на краеведи и външни изследователи, проучващи и събиращи сведения за историята, културата, бита и традициите на селището.

В читалището има голяма зала, със закритата сцена, която е с капацитет от 265 места, които често се оказват недостатъчни да поберат публиката, желаеща да се наслади на изпълнението на самодейните състави и изпълнители по време на тематични събития и празнични концерти.

Откритата сцена през централния вход е мястото, където се случват знакови събития като: Фолклорен събор „Изворен глас“, Празник на Смилянския фасул и ежегодния концерт „Таланти от различни поколения“.

Към читалището функционира библиотека с капацитет от над 15 000 заглавия от различни области на човешкото знание и художествената литература.

В сградата на читалището се помещава етнографска сбирка „Смилянски фасул“ и „Традиционни родопски терлици“. Всяка фигурка, произведение и декорация, са направени от фасулеви зърна.

Още с влизането в музея първото което се забелязва е бобеното черешово топче - символ на празника на смилянския боб, който се провежда всеки последен уикенд на месец октомври. Има утвърдена традиция със специален човек, който се грижи за подготовката на заряда с барут.

Фасуленото топче се носи на ръце до площадката пред читалището, където се намира откритата сцена. Със запалването му се дава началото на празника, като то е

реплика на легендарното „Черешово топче“ и се нарича „фасулено“, не защото гърми с фасул, а заради двете „бобени зърна“, вместо колела.

В отделна зала могат да се намерят и други забавни фигурки и предмети, направени от деца. Има също така и надпис, който гласи „Ботушките си облечи и към градината се запъти, фасула да засееш ти. А после сладко да се наядеш и пано да създадеш“. Музеят не само пази традицията на бобените произведения, но и показва друга важна част от родопската култура - изработването и везането на родопски терлици. Те се правят от домашно тъкан вълнен плат, разкрояват се на две части, обточват се с гайтан и се шарят с красиви мотиви и орнаменти.

Едно от най-вълнуващите неща в музея е огромното пано, с което се кандидатства за Книгата на рекордите на Гинес. Централната фигура представлява чан, а в центъра му се издига часовникова кула, вижда се също и един от трите римски моста над река Арда, воденично колело, бобови насаждения и рало, всички вписани на фона на величествените Родопи.

Всяка една от 23 045 половинки на фасулево зърно в паното е залепена от различен посетител на музея. По този начин всеки, който допринася, записва името си в специална книга, оставяйки своя отпечатък в това изумително произведение на изкуството.

- **Народно читалище „България - 1937“ - село Могилица**

НЧ „България - 1937“ в село Могилица се намира на 25 km от общинския център - град Смолян. Читалището е създадено от група интелектуалци през 1937 г. Още от създаването си е открита и библиотека към него, театрален състав и фолклорна група за автентичен фолклор. Библиотеката съществува и до днес, като през годините обогатява и обновява библиотечния си фонд. В момента тя разполага с 6 613 тома книги.

Действащ проект към читалището в момента е по „Глобални библиотеки - България“ - предоставяне на нови услуги в библиотеки, да осигури свободен и равен достъп до информация, интернет и електронни услуги за гражданите.

Действащите колективи към НЧ „България - 1937“, са: Клуб хоро „Зорница“; Фолклорна група „Родопска зора“; Клуб ръкоделие; Клуб „Бащино огнище“; Клуб за модерни танци; Кино клуб; Танцова формация „Дивите цветя“; Клуб за стари градски песни; Естрадно сатиричен състав; Руска група; Действащи галерийни сбирки; Постоянна фото-изложба на дейността на самодейците при народното читалище от периода 1994-2008 г.; Етнографска изложба „Природата, втъкана в родопските носии“ и Детска работилница „И пак е лято“.

Детската работилница се занимава с изработване на автентични мънистени накити - гривни и гердани. Съществува също и Дигитален архив - събиране и обогатяване с местно значение.

Основната дейност на читалището през годините е да съхрани нематериалното културно наследство на Смолянския район. Акцент е опазването и популяризиране на живи традиционни форми, които са на път да изчезнат - песни, словесен фолклор, обичаи, танци, празници и други, чрез насърчаване общуването между поколенията, като се предават на младите. Досега са изучени и възстановени обичаите: Предой, Сватба, Престъпалник, Адрелез, Ревю на автентични женски носии, „Пътя на вълната - природата втъкана в Родопските женски носии“, Седянка - приготвяне на домашен кус-кус, Спасов ден, Водиците, Нова година.

Основната цел, която читалището си поставя днес е - утвърждаване на читалището, като жизнено и функционално културно-просветно средище с активни културни, информационни, социални и граждански функции.

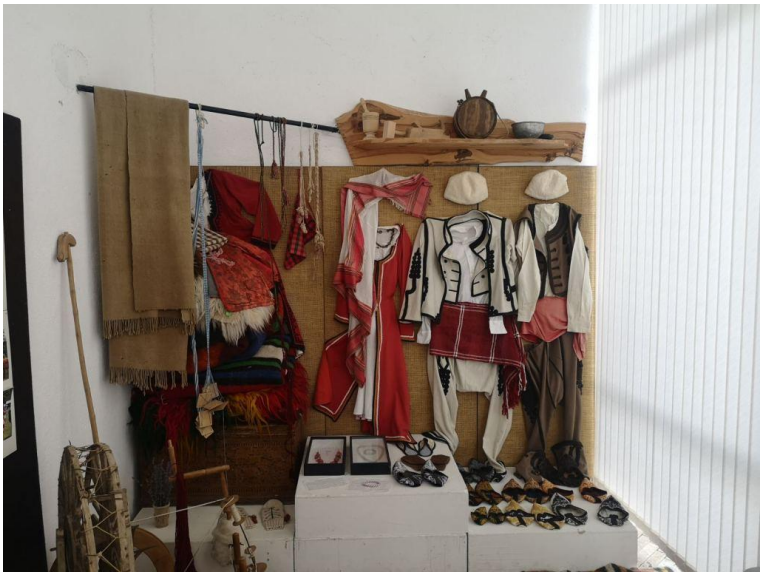

- **Народно читалище „Зора - 1956“ - село Кутела**

НЧ „Зора - 1956“ в село Кутела е основано през 1956 г. Читалището си сътрудничи с Европейската асоциация на фолклорните фестивали - ЕАФФ, партньор на ЮНЕСКО (European Association of Folklore Festivals – EAFF, Official Partner of UNESCO) и участва и работи по следните проекти, осигуряващи европейско и/или друго финансиране:

- „Мобилност“ - Национален фонд „Култура“ към Министерството на културата;

- „Българските библиотеки - съвременни центрове за четене и информираност - 2023“.

Към народното читалище функционира обществена библиотека на свободен достъп за библиотечно обслужване на около 50 читатели.

Художествено творческата дейност, е представена от: Школа по китара „Учим се да свирим“, Етнографска музейна сбирка - Фотогалерия „Кутела пее“, Женска певческа група и солисти певци и инструменталисти.

- **Народно читалище „Съгласие - 1883“ - село Славейно**

През годините на тегнещо робство, се чувства нуждата от средище за изкуство и култура, за обществен живот и възниква идеята за развиване на благотворителна дейност. През 1881 г. няколко дейни съселяни основават дружество „Помощ“. НЧ „Съгласие - 1883“ е създадено на 3 август (нов стил), през 1883 г., когато се провежда общо събрание. То решава да се основе Младежко благотворително дружество „Съгласие“.

През своята вече над 140-годишна история, животът на дружеството може да се раздели на 5 периода.

Първи период - от 1883 г. до 1910 г. - Благотворително дружество „Съгласие“. Поставя се началото на голяма селска библиотека, Неделно училище и Народен университет. Под прикритието на читалищната самодейност, през 1898 г. е сформирано революционно „Братство“, което е в основата на масовото участие на славеиновци в Илинденско-Преображенското въстание.

Втори период - от 1910 г. до 1918 г. - Народно просветителско дружество „Свети Климент“.

Трети период - от 1918 г. до 1919 г. - Културно-просветно дружество „Чил тепе“.

Четвърти период - от 1919 г. до 1926 г. - Културно-просветно дружество „Просвета“. През този период новият Върховен читалищен съюз утвърждава Културно-просветно дружество „Просвета“ в село Карлуково (старото име на село Славейно). Поставя се началото на събиране на народни песни, предания и приказки и е заведена Паметна книга.

Пети период от 1926 г. до днес - Културно-просветно дружество „Просвета“ се преименува на общо събрание през 1926 г. в Народно читалище „Съгласие“. През 1960 г. читалището е обявено за Образцово народно читалище „Съгласие“, село Славейно.

НЧ „Съгласие - 1883“ има основно просветни цели, разширявани и обогатявани от Управителен съвет с председател Васил Чинков.

През 1934 г. са поставени основите на читалищната сграда чрез фонд „Постройка читалище“, като сградата е довършена през 1940 г. и през 1941 г. е открита тържествено.

Поставя се началото и на музейна сбирка, оформен е „Неприкосновен фонд“ с благотворителни цели.

В годините 1948-1949 г. е създаден първият хоров колектив и оркестър от Райчо поп Николов. През 1951 г. е назначен първият щатен библиотекар, а същата година е закупена първата киномашина, която обслужва всички околни селища.

През 1976 г. старата читалищна сграда е съборена, като е построена сегашната сграда на НЧ „Съгласие - 1883“. Славеиновецът - арх. Стойчо Велковски изработва безплатно проекта на сегашната читалищна сграда.

През 140-те години на своята дейност, самодейните състави към читалището, са изнесли над 150 постановки. През 80-те години на XX век е възстановен големия смесен битов хор, който развива богата самодейност. През 2005 г. към читалището е сформиран ученически танцов състав, който участва на Интернационалния фестивал в Босна и Херцеговина и заедно със Смолянския състав „Чан“ завоюват II място.

Читалищни дейци извършват и проучвателна дейност за бележити личности и събития. След 20-годишна издирвателска дейност е издадена книгата на големия (но неизвестен) Родопски поет - Иван Шишманов Бистров, автор на песента „Белокаменна чешма“.

Библиотечната дейност започва още в зората на създаване на Благотворително дружество „Съгласие“, а сегашният книжен фонд се състои от 12 000 литературни тома.

През своята многогодишна история на съществуване и самобитна дейност, НЧ „Съгласие - 1883“ в село Славейно придобива редица отличия, най-голямото от които е орден „Кирил и Методий“ - първа степен.

- **Народно читалище „Георги Сава Раковски - 1947“ - село Мугла**

Към читалището членуват общо 50 души. НЧ „Георги Сава Раковски - 1947“ взема участие в националната система „Живи човешки съкровища - България“, чрез:

- Обичай „Среде лето“;
- Традиционни празници и обреди - изпълнителски изкуства; социални обичаи, обреди и празнични събития; знания и обичаи, отнасящи се до природата и вселената.

Към читалището функционират: Детска школа „Лято в читалището“; Клуб „Автентичните извори на Мугла“; Битова група за автентичен фолклор „Мугла“ и Вокална група „Планинско цвете“.

Читалището кандидатства по проект на Национален фонд „Култура“ - Подкрепа на любителското творчество (Сценични изкуства) „Заедно можем“.

Сградата има обща площ от 370 m^2 след цялостен ремонт на сградата. Народното читалище разполага с компютри и лаптоп, копирна машина, скенер и принтер и озвучителна техника.

- **Народно читалище „Христо Попконстантинов - 1923“ - село Петково**

НЧ „Христо Попконстантинов - 1923“ има общо 76 членове, от които 13 са новоприети.

Към читалището функционират: Клуб по изобразително и приложно изкуство и Курс по испански език - и двата работещи само през летния сезон; Кафе театър; Кукерска група; Двама индивидуални изпълнители и обществена етнографска колекция.

Читалището поддържа социални контакти с клуб за специални потребности.

- **Народно читалище „Извор - 1920“ - село Арда**

Към народното читалище членуват 51 души, от които двама са новоприети членове. Към НЧ „Извор - 1920“ функционират: Клуб „Ехо от младостта“; Детска група за народно пеене „Веселяче“; Състав за кратки скечове „Зевзек“; Танцов клуб „Веселие“.

Читалището извършва доброволческа дейност с хора с диабет.

Читалищната сграда има площ от 840 m^2 и разполага с един компютър, един принтер, аудио система и едно пиано.

- **Народно читалище „Христо Ботев - 1892“ - село Чокманово**

Към НЧ „Христо Ботев - 1892“ в село Чокманово, съществуват и функционират: Клуб по краезнание; Театрално студио „Чокманово“; Фолклорна група; двама индивидуални изпълнители.

Читалището има споразумение за сътрудничество с Клуб на жените „Родопчанка“. НЧ „Христо Ботев - 1892“ извършва доброволчески акции с възрастни хора.

Читалищната сграда е двуетажна с площ от 400 m^2. Дограмата е стара, санитарните помещения имат нужда от ремонт а покривът тече.

- **Народно читалище „Балкански просветител - 1871“ - град Смолян**

Към НЧ „Балкански просветител - 1871“ в град Смолян членуват общо 150 души.

Към него функционират: Школа по пиано; Школа по цигулки; Школа „Сръчни ръчички“; Курс по математика; Танцов състав „Родопчанче“ - три възрастови групи; Битова група и стари градски песни „Сребърни звезди“; Естрадна група „Колорит“; Гайдарска група и Танцова група за модерен балет.

Читалището извършва доброволческа дейност по Национална акция „Жълти стотинки“, Дарение за книги за 24-ти май от фонда на библиотеката, Помощ за възрастни и инвалиди от квартала.

Към читалището функционира постоянна изложба на картини на родопски художници и изложба посветена на историята на читалището.

Материално-техническата база на читалището е в добро състояние и е общинска собственост. Разполага с компютърна зала и озвучителна техника, както и със собствено видео наблюдение в залата, секретариата и коридор към библиотеката.

- **Народно читалище „Екзарх Стефан - 1872“ - село Широка лъка**

В НЧ „Екзарх Стефан - 1872“ членуват 93 души. Към читалището са сформирани: Клуб „Ръкоделие“; Клуб „От баба знам“; Самодеен битов състав „Никола Гьочев“; Кукерски състав „Песяци“; Гайдарска група; Група „Лазарки“; Група „Коледари“.

В читалището има една обществена етнографска колекция „Згуровски конак“ - регистрирана в Министерството на културата - колекцията се състои от лични вещи на Екзарх Стефан и колекция от негови портрети.

Два нови проекта, които читалището изпълнява, са:

- Изложба по проект „Камък върху камък“ на Сдружение МЕЩРА;
- Изложба по проект „Госпожо архитект“.

Читалището работи с деца от ромски произход в Центъра за работа с деца на улицата, както и с възрастни хора.

Сградата се намира в добро материално-техническо състояние, редовно поддържана с козметични ремонти и се използва целогодишно. Има обща площ от 418 m^2, състояща се от административна част, зала за концерти, библиотека, зала за изложби и Туристически информационен център (ТИЦ).

- **Народно читалище „Христо Ботев - 1871“ - град Смолян**

НЧ „Христо Ботев - 1871“ в град Смолян съществува от 1871 г. Под неговото крило произлизат главните културни институти на Смолян - Родопският драматичен театър, Регионална библиотека, Държавен ансамбъл „Родопа“ и други. От читалищните състави, школи и кръжоци израстват професионални музиканти, художници, артисти и писатели.

Днес то е най-голямото и значимо културно средище в Средните Родопи. Развива многостранни дейности, които имат своя принос в обогатяването на съвременния живот, както на града, така и на региона.

Самодейните състави към читалището, са:

- Смесен хор - основан през 1920 г. изнесъл е над 3 000 концерта в страната и чужбина;
- Музикален театър - основан през 1927 г. и е реализирал многобройни класически и съвременни постановки на опери, оперети и мюзикъли;
- Детска музикална школа - вече 50 години подготвя кадри за музикалните училища и висшите учебни заведения по музика;
- Детски музикален театър - съществува към читалището от 1960 г., а постановките му се радват на успех и са адресирани главно за детско-юношеската публика;
- Детска музикално-танцова формация „Фани Бенова“ - създава и разпространява различни стилове музика сред подрастващите;
- Танцова формация „Най“ е любимо място на деца и тийнейджъри, които обичат да танцуват народни и съвременни танци;
- Няколко автентични певчески и танцови състави, както и гайдарски оркестър, допълват фолклорната палитра на читалището.

- **Народно читалище „Съзнание - 1929“ - село Гела**

НЧ „Съзнание - 1929“ в село Гела е създадено през 1929 г. от 32-учредители от местната интелигенция, занаятчии и земеделци. От самото начало читалището носи името „Съзнание“, заради основната си мисия - да сплотява всички жители на селото, да създава усет към нова култура, обогатяване на познанията и информацията за заобикалящия свят.

Първоначално дейността на читалището се ограничава единствено до абониране с вестници и списания и изнасяне на вечеринки. В последствие, през 1935 г., читалището е настанено в сградата на местното училище и към него започва да действа театрален състав, който много успешно представя пиеси и вечеринки.

През 1953 г. е сформиран фолклорен ансамбъл от 126 човека, любители и поддръжници на автентичния музикално-танцов родопски фолклор. Членовете на състава, начело с художествения ръководител Манол Радичев, издирват, разучават и представят десетки автентични песни, хора и обичаи. През 1954 г., водени от необходимостта да имат своя собствена читалищна сграда, жителите на село Гела първи в околията и страната прилагат новия Закон за самооблагане.

През 1963 г. тържествено е открита новата и отговаряща на всички изисквания читалищна сграда, която пълноценно започва да изпълнява всички културни и информационни функции.

Към читалището функционират: Гайдарска школа; Клубове по краезнание; Музейни колекции; Фолклорен ансамбъл; Танцов състав; Мъжка певческа група; Група за класически и модерен балет, съвременни и характерни танци.

- **Народно читалище „Светлина - 1925“ - село Момчиловци**

НЧ „Светлина - 1925“ има 75 членове. Към читалището са сформирани следните самодейни състави: Клуб по краезнание; Обществена колекция с картинна галерия; Фолклорна група „Светлина“; Детски танцов състав „Етномагия“; Танцов състав „Етномания“, Танцов клуб „Ретрорезачки“ и Гайдарски състав „Момчиловци“.

- **Народно читалище „Пробуда - 1903“ - село Стойките**

Общия брой на членовете към читалището в село Стойките е 76 души, от които 9 са новопостъпили.

Към читалището съществуват: Кръжок „Сръчни ръчички“; Кръжок „Сръчни ръце“; Кръжок „Лятна школа - детска работилница“; обществена колекция „Гайдата древна и вечна“; Ансамбъл за автентичен фолклор „Борика“; Театрален състав „Родопчани“; Фолклорна група; Танцова група.

4.4. Културни събития

На територията на Местната инициативна група „Девин - Смолян“ се честват и организират множество културни събития, някои от които:

- **Национален фолклорен събор „Рожен“**

Националния фолклорен събор „Рожен“ е събор на народното творчество, провеждан на поляните на прохода Рожен в Родопите. Съборът представя народната музика, обичаи, обредност, словесен фолклор, танци, облекла и носии - цялостната традиционна народна култура, съчетано с „изложение на традиционния български поминък“.

Първите сведения за събора в Рожен датират още от 80-те години на XIX век, а предшественик на съвременния фестивал е местен събор, проведен за първи път през 1898 г. на деня на Св. Панталеймон, по инициатива на отец Ангел Инджов - Комитата, като събор на жители и изселници от село Соколовци, останало под османска власт след Освобождението.

Въз основа на тази традиция, през 1961 г. се провежда родопски събор - надпяване в рамките на 3 дни, който е един от първите от създаваните по това време регионални събори на народното творчество.

Негови организатори са Министерството на просветата и културата, Управлението за радиоинформация и телевизия и Смолянския окръжен народен съвет. В първия събор участват 500 изпълнители, а той е посетен от 80 хиляди души и са направени звукозаписи на хиляда автентични народни песни от Средните Родопи. По време на събора за първи път получават по-широка известност изпълнители, като оркестър „100 каба гайди“.

Съборът се превръща в редовно събитие, като през 1972 г. участниците са 3 500, а публиката достига до 150 хиляди души. През 1993 г. съборът става национален, като започват да участват и изпълнители от други региони на страната. Най-масов е съборът през 2000 г., когато по инициатива на президента Петър Стоянов, той е превърнат в „общобългарска среща“ посветена на българските емигранти. В него участват над 4 хиляди изпълнители, включително професионални певци и чуждестранни групи за българска народна музика.

След деветгодишно прекъсване традицията на събора се възобновява през 2015 г.

- **Международен младежки фолклорен фестивал „Орфееви празници“**

Международен фестивал на детско-юношески групи за автентично фолклорно изпълнителско изкуство „Орфееви празници“, известен като Детски Орфееви празници - Смолян. В него участват детски фолклорни състави от всички етнографски области на страната - певци, инструменталисти, танцьори.

От 2001 г. във фестивала участват групи от балканските страни и Европа. В рамките на официалните изяви се организират различни мероприятия - възстановка на детски фолклорни игри, кръгли маси и други. Изготвят се специални естради на открито, а фестивалът се провежда на всеки две години.

- **Международен етно-джаз фестивал „July Jazz“**

Всяка година, в продължение на няколко дни през месец юли, фестивалът се провежда на открита сцена на Амфитеатъра на новия център на град Смолян - международният етно-джаз фестивал „July Jazz“, като по този начин се осигурява лесен достъп на цялото население и гостите на града до фестивалните събития.

Това е най-добрият начин за осигуряване на достъп на всички фенове на джаза и света на музиката с най-високо качество.

Организаторите на фестивала имат за цел представяне и популяризиране на талантливите български и световни джаз музиканти и техните креативни начини за обединяване на джаза и етно-музиката от различни националности - тенденция, която намира своето място повече и по-лесно на световните музикални сцени и печели многобройни любители на всички възрасти и националности.

На сцената свирят български и чужди музиканти, поканени специално за фестивала от организаторите. В програмата на фестивала са включени джаз-кафета, джем сешън, изложби, филмови прожекции, workshops водени от известни музиканти и певци.

- **Родопи филм фест**

Родопи филм фест възражда забравената традиция на киното под звездите, като акцентира върху красотата на природата и връзката на документалното кино със заобикалящия го свят, който подпомага създаването на приятелска среда, в която зрителите да споделят естествено и спонтанно своя кинематографски опит.

Прожекциите на открито осигуряват лесен достъп на местните хора и помагат на чуждестранни посетители да се насладят на красивия пейзаж.

Международният документален Родопи филм фест възражда един от най-емблематичните международни филмови събития за млади режисьори в

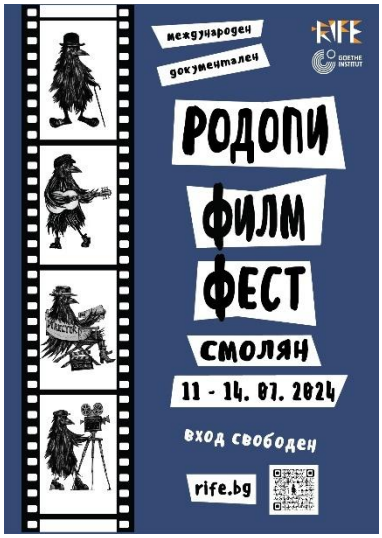

социалистическа България, които се провеждат в красивия планински град Смолян през 80-те и началото на 90-те години на миналия век.

Идеята за фестивала идва като отговор на нуждата на документалните режисьори да представят филмите си и да имат място, където да могат да подобрят способностите си, да научат повече в своите области на интереси и да чуят мнението на високопоставени международни професионалисти.

Четвъртото издание на фестивала включва няколко състезателни програми, като са представени много късометражни, средни и пълнометражни документални филми от цял свят.

- **Фестивалът на дивите цветя в Родопите**

От 2013 г. насам, 7 села от района на Горното поречие на река Арда - Смилян, Могилица, Кошница, Арда, Горна Арда, Сивино, Киселчово и Момчиловци всяка година честват силата и красотата на билките и дивите цветя.

В дните около Еньовден от 20 до 30 юни селищата организират различни събития за публики и участници от различни възрасти - ателие по традиционна медицина, ателие по приложение на билките в кулинарията, фото и ботанически турове, тридневен вело-тур „Изворите на река Арда“, пешеходни преходи, творчески работилници за багрене с естествени материали, рисунки върху камък, приключенски лагер за деца и родители.

Кулминацията на фестивала са Еньовденският ритуал по изгрев на 24 юни и фолклорният събор - надпяване и надигравне „Изворен глас“ в село Смилян, който се провежда всяка предпоследна събота на месец юни.

- **Кукерски събор Песпонеделник - Широка лъка**

Кукерският празник в Широка лъка се прави от незапомнени времена през първата неделя на месец март, когато маскирани като кукери мъже обикалят селото по звъна на стотици хлопки и чанове. Традиционният кукерски събор - Песпонеделник, се изпълнява с цел прогонването на злото, започване на нов живот, здраве и плодородие. Преди маскарадните игри в селото се провеждат и още различни прояви.

Широколъшките „песяци“ - група маскирани младежи, избират „старейшина“, „нивеста“ и няколко „песяци“. Освен „нивестата“ всички други имат маски от овчи кожи, обърнати с вълната навън. Кожите се нахлузват на лицето и имат изрязани две дупки за очите и една за уста.

„Песяците“ ходят от къща на къща за да гонят лошото и за здраве и берекет - ако те прескочи „песяк“ ще ти върви през цялата година. След като обходят къщите, „песяците“ се отправят към селския площад, където представят венчалния обред на невястата и старейшината, раждане, оран и засяване. По съдържание и характер, широколъшките песяци спадат към групата на „старците“, която стига до Карлово на север и изток и до към Панагюрско и Момина Клисура на запад.

- **Еньовден - фестивалът на билките, цветята и екопродуктите от Родопите**

Община Девин четири поредни години е домакин на фестивала „Еньовден - фестивалът на билките, цветята и екопродуктите от Родопите“. По случай честването на фестивала участие са взели 11 състава от общините Девин, Смолян, Златоград, Борино и Чепеларе, които представят традиционни за регионите си народни песни, танци и гайдарски изпълнения.

Фестивалът се организира от НЧ „Родопска просвета - 1923“ - Девин, със съдействието на община Девин, а „Девин“ ЕАД подкрепя събитието, чрез предоставянето безвъзмездно на бутилирана вода.

- **Празник на град Девин**

Празникът на град Девин и минералната вода се провежда ежегодно през месец август на площад Игов Юруков в града. Богата и разнообразна фолклорна програма, изпълнена с изяви на местни певчески, танцови и инструментални формации, много забавления и изненади са подготвени за всички жители и гости на града.

По случай 30-годишнината си „Девин“ ЕАД е поканил всички на специално обособената брандирана зона, която е очаквала всички гости със свежи напитки, минерална вода от Родопите и забавна фото будка за моментни снимки.

4.5. Традиционни занаяти

На територията на МИГ „Девин - Смолян“ са развити различни занаяти, които биха могли да се превърнат в изключително интересен обект за наблюдение от туристите, но все още не са включени в туристическото предлагане.

- **Гайдарство, обработка на рог, кожа и дърво**

Произвежданите изделия от този тип занаят са: гайди, свещници, сувенири от естествени материали - рог и кожа.

- **Дърворезба и рисуване**

Произвеждат се дървени лъжици, кутии за масло и подправки.

- **Ковачество, художествена обработка на метал и дърво**

От тези занаяти се провеждат следните изделия: рамки, декоративни дърворезби, шкафчета и врати от масивно дърво с дърворезбовани орнаменти, облицовка на полици и камини, триножници за огнища и прибори за камини от ковано желязо.

- **Тъкачество и плетачество**

Изработват се халища, козяци, черги, пътеки, ръчно тъкани торби и бродирани калъфи за възглавници.

- **Тъкачество и бродерия**

Изработват се халища, покривки с традиционна бродерия и терлици.

- **Ръчно тъкан текстил**

От този занаят се произвеждат халища, козяци, пъстри черги, престилки, плетени и бродирани покривки.

- **Дърворезбарство, дърводелство, тъкачество и кошничарство**

От тези занаяти, могат да бъдат произведени следните изделия: кавали, гайди, пищялки, калъфи за оръжие, плетени кошници, каци, бъчви, домашна посуда от дърво, халища, губери, родопски черги.

- **Тъкачество, плетачество, дърводелство**

Изработват се ръчно тъкан текстил, плетива, производство на голяма гама изделия от дърво

- **Дърводелство и дърворезбарство**

От този занаят се произвеждат маси, рамки за картини, шкафчета, столове, играчки от природни материали.

Всеки един от гореописаните занаяти е описан отделно, тъй като се извършва от различни занаятчии в различни населени места.

5. Икономически тенденции

5.1. Общо развитие в икономиката

Икономическите показатели на национално, областно и общинско ниво постоянно оказват влияние един върху друг, което обосновава необходимостта от съпоставка между икономиката на страната, на областта и на съставните общини на МИГ - Девин и Смолян.

Икономиката на територията на МИГ „Девин - Смолян“ е изключително добре развита последните няколко години и показва едно много положително преодоляване на икономическата криза формирала се през 2020 г.

Икономическото развитие на съставящите местната група общини, ще бъде разглеждано за всяка община по отделно.

Община Девин

Икономиката на община Девин, се базира на наличните местни природни ресурси. Най-важни в икономическо отношение за общината, са наличните минерални извори и експлоатирането им с цел бутилиране на минерална вода и развитие на туризма; големите горски ресурси, чрез които се развиват дърводобива и дървопреработването; наличието на пещери и скални образувания, които са допълнителна предпоставка за туристическото развитие; добрата природно-географска характеристика, която пък е предпоставка за развитието на селското и рибното стопанство; развитата преработваща промишленост, от която с най-голям дял е хранително-вкусовата.

Структурообразуващите сектори за икономиката на територията на община Девин, са: „Селско, горско и рибно стопанство“, „Промишленост“ и „Услуги“.

Таблица 5.1 - 1. Брой на нефинансовите предприятия на територията на община Девин

Икономически дейности	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
ОБЩО:	467	473	464	457	459	522	532
Селско, горско и рибно стопанство	30	27	23	26	27	73	86
Добивна промишленост	-	-	..	..	..	..	..
Преработваща промишленост	45	43	39	38	37	38	37

Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	7	8	8	8	8	8	8
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	-	-	-	-	-	-	-
Строителство	21	17	16	15	18	20	22
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	171	171	175	164	166	169	158
Транспорт, складиране и пощи	35	39	39	42	49	53	58
Хотелиерство и ресторантьорство	76	76	75	68	66	67	67
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	..	..	6	8	7	8	9
Операции с недвижими имоти	15	23	22	21	21	18	17
Професионални дейности и научни изследвания	26	26	23	24	23	26	24
Административни и спомагателни дейности	6	6	4	5	..	6	6
Образование	..	..	..	..	..	..	..
Хуманно здравеопазване и социална работа	13	13	15	15	16	16	16
Култура, спорт и развлечения	6	7	7	8	6	7	10
Други дейности	10	11	10	12	9	11	11

Съгласно данните представени на таблицата става ясно, че структурообразуващи за община Девин, са предприятията от секторите: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Хотелиерство и ресторантьорство“, а някои от другите, по-слабо развитие от структурообразуващите, но все пак с много голямо значение за територията сектори, са: „Транспорт, складиране и пощи“, „Преработваща промишленост“, „Селско, горско и рибно стопанство“.

Фигура 5.1 - 1. Брой на нефинансовите предприятия към 2017 г.

Общия брой на предприятията на територията е 467, от които най-голям брой има в следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 171 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 76 предприятия.

С по-малък брой, но в никакъв случай маловажни, са предприятията от следните сектори: „Преработваща промишленост“ - 45 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 35 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 30 предприятия, „Професионални и научни изследвания“ - 26 предприятия и „Строителство“ - 21 предприятия.

Останалите сектори са с под 10 предприятия. Секторите, в които не са регистрирани никакви предприятия, са: „Добивна промишленост“, „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“. Информацията е конфиденциална относно броя на предприятията за следните сектори: „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ и „Образование“.

Фигура 5.1 - 2. Брой на нефинансовите предприятия към 2018 г.

През 2018 г. общия брой на предприятията леко се покачва до 473 броя, като структурообразуващо продължават да са предприятията от следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 171 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 76 предприятия.

Отново, както през предходната година, секторите с по-малък брой предприятия, са: „Преработваща промишленост“ - 43 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 39 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 27 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 26 предприятия, „Операции с недвижими имоти“ - 23 предприятия.

Както през 2017 г. и през 2018 г. същите сектори остават без регистрирани предприятия: „Добивна промишленост“, „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“.

Информацията относно броя на предприятия е конфиденциална, за същите сектори, както предходната година: „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ и „Образование“.

Фигура 5.1 - 3. Брой на нефинансовите предприятия към 2019 г.

През 2019 г. общия брой на предприятията на територията намалява - по-нисък е както спрямо 2018 г., така и спрямо 2017 г.

Структурообразуващите предприятия се запазват в същите два сектора - „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 175 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 75 предприятия.

Секторите с по-малък брой предприятия през 2019 г., са: „Преработваща промишленост“ - 39 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 39 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 23 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 23 предприятия и „Операции с недвижими имоти“ - 22 предприятия.

Към 2019 г. е регистрирано, че липсват всякакви предприятия единствено в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“, а секторите, за които данните относно предприятията е конфиденциална, са: „Добивна промишленост“ и „Образование“.

Фигура 5.1 - 4. Брой на нефинансовите предприятия към 2020 г.

През 2020 г. общия брой на предприятията продължава да намалява, спрямо предходните 3 години, достигайки до 457 предприятия.

Структурообразуващи продължават да са двата основни сектора, както досега, но с по-осезаемо намаляващ брой предприятия: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 164 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 68 предприятия.

Секторите с по-малък брой, но също толкова важни предприятия, са: „Транспорт, складиране и пощи“ - 42 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 38 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 26 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 24 предприятия, „Операции с недвижими имоти“ - 21 предприятия.

През 2020 г. данните са конфиденциални за следните сектори: „Добивна промишленост“ и „Образование“, а в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ все още няма регистрирани предприятия.

Фигура 5.1 - 5. Брой на нефинансовите предприятия към 2021 г.

Към 2021 г. се регистрира почти незабележимо покачване в общия брой на предприятията спрямо 2020 г., но все още са по-малко спрямо останалите анализирани години - 459 предприятия.

Предприятията от секторите - Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 166 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 66 предприятия, все още са структурообразуващите за местната икономика.

Предприятията в следните сектори, макар и по-малък брой, са също толкова важни - „Транспорт, складиране и пощи“ - 49 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 37 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 27 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 23 предприятия, „Операции с недвижими имоти“ - 21 предприятия.

За секторите „Добивна промишленост“, „Административни и спомагателни дейности“ и „Образование“ информацията относно броя на предприятията е конфиденциална, а в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ все още няма регистрирани предприятия.

Фигура 5.1 - 6. Брой на нефинансовите предприятия към 2022 г.

През 2022 г. се регистрира сериозно покачване в общия брой на предприятията, спрямо всички останали анализирани години - 522 предприятия.

Също така, структурообразуващите сектори стават 3 - „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 169 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 73 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 67 предприятия.

В останалите сектори с по-голям брой предприятия, ситуацията е следната: „Транспорт, складиране и пощи“ - 53 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 38 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 26 предприятия и „Строителство“ - 20 предприятия.

Секторите, за които броя на предприятията е конфиденциална информация, са: „Добивна промишленост“ и „Образование“, а сектора, в който продължава да няма нито едно регистрирано предприятие, е: „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяван“.

Фигура 5.1 - 7. Брой на нефинансовите предприятия към 2023 г.

През 2023 г. ситуацията е подобна на тази през 2022 г. - броят на предприятията продължава да се увеличава, макар и малко по-слабо - 532 предприятия.

Структурообразуващите сектори, са както предходната година - „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 158 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 86 предприятия и „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 67 предприятия.

Секторите с малко по-малък брой предприятия, са: „Транспорт, складиране и пощи“ - 58 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 37 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 24 предприятия и „Строителство“ - 22 предприятия.

Както предходните години, в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяван“ все още не е регистрирано нито едно предприятие, а за секторите „Добивна промишленост“ и „Образование“ информацията е конфиденциална.

Секторите, които не са описвани, са с по-малко от 20 предприятия.

Дотук описаните данни показват, че в периода 2017-2020 г. може да се каже икономиката на община Девин се намира в криза, тъй като броят на предприятията е постоянно спадащ. От 2021 г. обаче започва да се регистрира леко покачване, макар и без все още общия брой на предприятията да е по-нисък, спрямо останалите години. През 2022 г. и 2023 г. се регистрира сериозно увеличаване на нефинансовите предприятията на територията, надминаващи 520 броя.

Това дава основание да се смята, че икономическото развитие в общината е преодолявало настъпилата криза и започва период на подем, като следва да се предприемат нужните действия за неговото запазване.

Таблица 5.1 - 2. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Девин

Икономически показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Произведена продукция, хил. лв.	153 507	163 061	180 736	182 404	203 724	247 095	308 903
Приходи от дейността, хил. лв.	206 114	214 894	235 832	232 557	260 780	315 109	387 437
Нетни приходи от продажби, хил. лв.	196 778	206 857	227 595	220 070	247 507	296 768	368 541
Разходи за дейността, хил. лв.	176 849	187 380	200 158	181 828	217 808	268 410	317 717
Печалба, хил. лв.	28 548	27 878	34 240	47 824	42 563	43 877	64 086
Загуба, хил. лв.	2 127	3 272	2 156	2 119	4 152	1 564	1 553
Заети лица, брой	2 563	2 652	2 532	2 373	2 493	2 572	2 724
Наети лица, брой	2 156	2 230	2 145	1 974	2 102	2 135	2 249

За основните икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Девин най-общо може да се каже, че те се покачват през целия анализиран 7-годишен период.

Фигура 5.1 - 8. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия

За община Девин 2017 г. е била годината с най-ниски основни икономически показатели на нефинансовите предприятия, като най-общо те бележат плавно покачване през целия период.

През 2017 г. приходите от произведената продукция са на стойност от 153 507 хил. лв., приходите от дейността, са на стойност от 206 114 хил. лв., нетните приходи от продажби, са 196 778 хил. лв., разходите от дейността имат стойност от 176 849 хил. лв.

Печалбите са на стойност от 28 548 хил. лв., а загубите - 2 127 хил. лв.

През 2018 г. стойностите се покачват, спрямо предходната година, като произведената продукция има стойност от 163 061 хил. лв., приходите от дейността са на стойност 214 894 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност 206 857 хил. лв., а разходите от дейността - 187 380 хил. лв.

Печалбите през тази година бележат лек спад в стойността си до 27 878 хил. лв., а загубите пък са се покачили, спрямо 2017 г. - 3 272 хил. лв.

През 2019 г. стойностите продължават да се покачват, спрямо 2017 г. и 2018 г. достигайки до - произведена продукция - 180 736 хил. лв., приходите от дейността също растат - 235 832 хил. лв., нетните приходи от продажби се покачват на 227 595 хил. лв., а разходите от дейността са на стойност 200 158 хил. лв.

Печалбите за разлика от предходната година се покачват до 34 240 хил. лв., а загубите пък спадат, до 2 156 хил. лв.

През 2020 г. стойността на произведената продукция продължава да се покачва до 182 404 хил. лв., но приходите от дейността бележат лек спад, спрямо предходната година - 232 557 хил. лв., същото важи и за нетните приходи от продажби - 220 070 хил. лв., както и за разходите от дейността - 181 828 хил. лв.

Печалбите за разлика от част от останалите показатели, бележат покачване до 47 824 хил. лв., а загубите продължават да спадат - 2 119 хил. лв.

През 2021 г., за разлика от предходните 4 години, се регистрира подем в стойностите на икономическите показатели - произведената продукция има стойност от 203 724 хил. лв., приходите от дейността се покачват на 260 780 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 247 507 хил. лв., а разходите от дейността - 217 808 хил. лв.

Печалбите за съжаление бележат съвсем лек спад в стойността си, спрямо 2020 г., но остават по-високи от тези през периода 2017-2019 г. - 42 563 хил. лв., а загубите пък достигат до най-високата си стойност, от 4 152 хил. лв.

През 2022 г. вече се регистрира сериозно покачване спрямо всички анализирани до тук години - произведената продукция е на стойност от 247 095 хил. лв., приходите от дейността са на стойност от 315 109 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 296 768 хил. лв., а разходите за дейността са на стойност 268 410 хил. лв.

Печалбите бележат леко покачване спрямо предходната година, но за съжаление остават по-ниски от тези през 2020 г. - 43 877 хил. лв. а загубите намаляват сериозно на 1 564 хил. лв.

През 2023 г. стойностите имат най-положителен и най-висок вид спрямо целия 7-годишен период, като стойността на произведената продукция е 308 903 хил. лв., приходите от дейността се покачват до 387 437 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 368 541 хил. лв., а разходите от дейността достигат 317 717 хил. лв.

Печалбите достигат най-високата си стойност през тази година, спрямо всички останали от 64 086 хил. лв., а загубите достигат най-ниската си стойност от 1 553 хил. лв.

Всички описано до тук показва, че през периода 2017-2021 г. се регистрират предимно покачвания в стойностите на основните икономически показатели, със съвсем леки спадове най-вече по отношение на печалбите. Стойността на загубите като цяло през целия период се запазва сравнително ниска, като не надхвърля 5 000 хил. лв. годишно, което е изключително положително явление.

Тоест, за територията на община Девин се регистрира лека икономическа криза през периода 2017-2020 г., тъй като стойностите през този период се движат съвсем плавно в положителна посока, но част от стойностите на някои показатели варират. От 2021 г. обаче, икономическите показатели започват да бележат сериозни увеличения до края на периода, даващо основание да се смята, че общината е преодоляла икономическата криза.

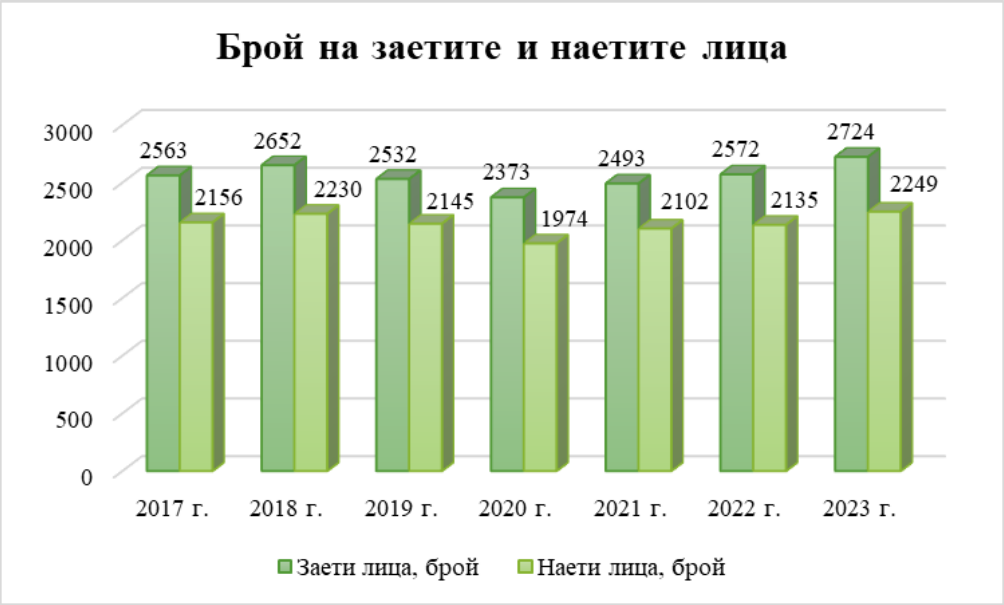

Фигура 5.1 - 9. Брой заети и наети лица на територията на община Девин

Както се вижда от фигурата, броя на заетите и наетите лица на територията на общината варира през анализирания период.

През 2017 г. общия брой на заетите лица е 2 563 души, а на наетите лица - 2 156 души, през 2018 г. броят на заетите лица леко спада на 2 652 души, а на наетите лица леко се покачва до 2 230 души. През 2019 г. броя на заетите лица намалява на 2 532 души, а на наетите лица спада на 2 145 души. През 2020 г. броят на заетите продължава да спада до 2 373 души, а на наетите лица до 1 974 души, след което през 2021 г. се регистрира покачване - броя на заетите лица става 2 493 души, а на наетите лица - 2 102 души. През 2022 г. броя на заетите лица продължава да се покачва до 2 572 души, както и на наетите лица - 2 135 души, а през 2023 г. достигат най-високите си стойности - заетите лица са 2 724 души, а наетите лица са 2 249 души.

И тук, както при останалите показатели се вижда, че има икономически подем на територията, който може да се приеме, че е пряко повлиян от броя на предприятията.

Таблица 5.1 - 3. Брой на нефинансовите предприятия според броя на заетите в тях за община Девин

Предприятия според броя на заетите	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
ОБЩО:	467	473	464	457	459	522	532
От 0 до 9 заети	425	427	422	420	419	479	488
От 10 до 49 заети	34	37	33	28	31	34	36
От 50 до 249 заети	..	..	..	..	..	..	..
Над 250 заети	..	..	..	..	..	..	..

Относно броя на предприятията по брой заети, ще бъдат разглеждани само микропредприятията (от 0 до 9 заети) и малките предприятия (от 10 до 49 заети), тъй като информацията за броя на средните (от 50 до 249 заети) и големите предприятия (над 250 заети) е конфиденциална информация.

Фигура 5.1 - 10. Брой на нефинансовите предприятия според броя на заетите в тях

Както се вижда не само от фигурата, но и от таблицата, броя на микропредприятията от 0 до 9 заети, са доста по-голям брой от малките предприятия от 10 до 49 заети.

През 2017 г. общия брой на микропредприятията е 425 броя, през 2018 г. броят им е малко по-висок - 427 броя, след което през 2019 г. спадат с 5 броя на 422 предприятия, през 2020 г. продължават да спадат до 420, а през 2021 г. достигат най-ниската си стойност от 419 микропредприятия. През 2022 г. броят им рязко се покачва от 419 на 479 предприятия, което е с 60 предприятия повече, спрямо преходната година, а през 2023 г. се покачват с още 9 предприятия, достигайки до 488 микропредприятия.

Средните предприятия са доста по-малко на брой, който варира, но най-общо се движи в малки граници.

През 2017 г. малките предприятия са 34 броя, през 2018 г. броят им се покачва на 37, през 2019 г. спадат на 33 броя, през 2020 г. достигат до най-ниската стойност от 28 броя, през 2021 г. се регистрира леко покачване до 31 броя, през 2022 г. отново се покачват до 34 броя и през 2023 г. достигат до 36 броя.

Таблица 5.1 - 4. Средна брутна работна заплата на територията на община Девин

Община Девин	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Средна брутна работна заплата	11 191	11 700	13 101	14 080	14 603	16 842	18 722

Средната брутна работна заплата на територията на община Девин не спира да се покачва през целия период.

През 2017 г. средната брутна работна заплата в общината е 11 191 лв., през 2018 г. се покачва с 509 лв. - 11 700 лв., през 2019 г. тя се покачва на 13 101 лв., което е с 1 401 лв. повече, през 2020 г. се покачва още до 14 080 лв. или с 979 лв. повече, спрямо предходната година, през 2021 г. достига 14 603 лв., през 2022 г. се бележи сериозно покачване до 16 842 лв., или с 2 239 лв. повече, спрямо предходната година, а през 2023 г. достига най-високата си стойност от 18 722 лв. което е с 1 880 лв. повече, спрямо предходната година и със 7 531 лв. повече, спрямо началото на периода.

Това огромно покачване е поредното доказателство за сериозния икономически подем на територията на общината.

Община Смолян

Община Смолян е важен търговски и туристически център и заема водещо място в икономиката на областта, тъй като тук са съсредоточени над 80% от икономическия потенциал и се реализират над 2/3 от приходите на областта.

Структурообразуващи за общината, са секторите на „Преработващата промишленост“, „Търговия“, „Хотелиерство и ресторантьорство“.

Таблица 5.1 - 5. Брой на нефинансовите предприятия на територията на община Смолян

Икономически дейности	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
ОБЩО:	2 344	2 379	2 403	2 347	2 365	2 481	2 556
Селско, горско и рибно стопанство	61	60	77	81	70	180	186
Добивна промишленост	-	-	..	-	-	-	-
Преработваща промишленост	257	264	256	250	257	251	242

Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	8	8	8	9	14	18	21
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	4	4	..	4	5	4	4
Строителство	130	123	117	126	125	122	128
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	753	775	763	742	775	757	769
Транспорт, складиране и пощи	173	172	173	170	170	163	166
Хотелиерство и ресторантьорство	258	247	250	241	225	235	231
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	38	35	37	37	37	41	43
Операции с недвижими имоти	123	137	141	144	155	159	164
Професионални дейности и научни изследвания	208	206	208	205	191	205	245
Административни и спомагателни дейности	67	60	68	60	63	63	61
Образование	18	17	18	14	12	14	14
Хуманно здравеопазване и социална работа	101	106	108	105	107	111	113
Култура, спорт и развлечения	45	47	53	39	36	37	36
Други дейности	100	118	121	120	123	121	133

Общия брой на предприятията в общината варира силно през седемгодишния анализиран период, но в края на периода се покачва сериозно.

Фигура 5.1 - 11. Брой на нефинансовите предприятия към 2017 г.

Общият брой на нефинансовите предприятия на територията на община Смолян към 2017 г. е 2 344 предприятия.

Структурообразуващите сектори на територията към 2017 г., са представени от: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 753 предприятия, следвано от „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 258 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 257 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 208 предприятия и „Транспорт, складиране и пощи“ - 173 предприятия.

Останалите сектори, които са не по-малко важни, но със сравнително по-малък брой предприятия (до 50 броя), са: „Строителство“ - 130 предприятия, „Операции с недвижими имоти“ - 123 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 101 предприятия, „Други дейности“ - 100 предприятия, „Административни и спомагателни дейности“ - 67 предприятия и „Селско, горско и рибно стопанство“ - 61 предприятия.

Единствено в сектор „Добивна промишленост“ няма регистрирано нито едно предприятие.

Фигура 5.1 - 12. Брой на нефинансовите предприятия към 2018 г.

През 2018 г. общия брой на предприятията е 2 379 броя, което е повече, спрямо 2017 г.

Структурообразуващо продължават да са същите секторите, както през 2017 г., но с различен брой предприятия: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 775 предприятия, следвано от „Преработваща промишленост“ - 264 предприятия, „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 247 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 206 предприятия и „Транспорт, складиране и пощи“ - 172 предприятия.

Останалите сектори с брой на предприятията между 50 и 150, са: „Операции с недвижими имоти“ - 137 предприятия, „Строителство“ - 123 предприятия, „Други дейности“ - 118 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 106 предприятия, „Административни и спомагателни дейности“ - 60 предприятия и „Селско, горско и рибно стопанство“ - 60 предприятия.

В сектор „Добивна промишленост“ все още няма нито едно регистрирано предприятие.

Фигура 5.1 - 13. Брой на нефинансовите предприятия към 2019 г.

През 2019 г. общия брой на нефинансовите предприятия на територията продължава да се покачва и стига до 2 403.

И през тази година, както предходните две, структурообразуващи са предприятията от следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 763 на второ място е сектор „Преработваща промишленост“ - 256 предприятия, на трето място се нарежда „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 250 предприятия, следват „Професионални дейности и научни изследвания“ - 208 предприятия и „Транспорт, складиране и пощи“ - 173 предприятия.

Секторите с брой на предприятията между 50 и 150, са: „Операции с недвижими имоти“ - 141 предприятия, „Строителство“ - 117 предприятия, „Други дейности“ - 121 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 108 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 77 предприятия, „Административни и спомагателни дейности“ - 68 предприятия и „Култура, спорт и развлечения“ - 53 предприятия.

През 2019 г. информацията относно сектор „Добивна промишленост“ е конфиденциална.

Фигура 5.1 - 14. Брой на нефинансовите предприятия към 2020 г.

През 2020 г. общия брой на предприятията в община Смолян бележи спад до 2 347 броя, което е с 56 предприятия по-малко.

Структурообразващи за територията остават следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 742 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 250 предприятия, „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 241 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 205 предприятия и „Транспорт, складиране и пощи“ - 170 предприятия.

Секторите, в които броя на предприятията е между 50 и 150 броя, са следните: „Операции с недвижими имоти“ - 144 предприятия, „Строителство“ - 126 предприятия, „Други дейности“ - 120 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 105 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 81 предприятия и „Административни и спомагателни дейности“ - 60 предприятия.

В сектор „Добивна промишленост“ все още няма регистрирано предприятие.

Фигура 5.1 - 15. Брой на нефинансовите предприятия към 2021 г.

От 2021 г. броя на предприятията започва да се покачва плавно с 18 броя, спрямо 2020 г., като от тук започва и положителната за общината тенденция на икономически подем.

През 2021 г. структурообразуващи са предприятията от секторите: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 775 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 257 предприятия, „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 225 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 191 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 170 предприятия и „Операции с недвижими имоти“ - 155 предприятия.

Останалите сектори, които имат брой на предприятията между 50 и 150, са следните: „Строителство“ - 125 предприятия, „Други дейности“ - 123 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 107 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 70 предприятия и „Административни и спомагателни дейности“ - 63 предприятия.

В сектор „Добивна промишленост“ все още няма регистрирани предприятия.

Фигура 5.1 - 16. Брой на нефинансовите предприятия към 2022 г.

През 2022 г. броят на предприятията се покачва рязко, спрямо 2021 г., като от 2 365 нефинансови предприятия през 2021 г., стават 2 481 предприятия, през 2022 г.

За икономиката на община Смолян, структурообразуващи са предприятията от следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 757 предприятия, следвани от „Преработваща промишленост“ - 251 предприятия, на трето място е сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 235 предприятия, следва „Професионални дейности и научни изследвания“ - 205 предприятия, следва сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ - 180 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 163 предприятия и накрая „Операции с недвижими имоти“ - 159 предприятия.

Секторите, с предприятия между 50 и 150 броя, са: „Строителство“ - 122 предприятия, „Други дейности“ - 121 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 111 предприятия и „Административни и спомагателни дейности“ - 63 предприятия.

Сектор „Добивна промишленост“ и през тази година няма регистрирани предприятия.

Фигура 5.1 - 17. Брой на нефинансовите предприятия към 2023 г.

През 2023 г. общия брой на нефинансовите предприятия продължава да се покачва, достигайки най-високата си стойност от 2 556 броя, което е с 212 предприятия повече, спрямо първата година от анализирания период.

Към 2023 г. структурообразуващите предприятия са от следните сектори: „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ - 769 предприятия, „Професионални дейности и научни изследвания“ - 245 предприятия, „Преработваща промишленост“ - 242 предприятия, „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 231 предприятия, „Селско, горско и рибно стопанство“ - 186 предприятия, „Транспорт, складиране и пощи“ - 166 предприятия и „Операции с недвижими имоти“ - 164 предприятия.

Останалите сектори, с предприятия между 50 и 150 броя, са: „Други дейности“ - 133 предприятия, „Строителство“ - 128 предприятия, „Хуманно здравеопазване и социална работа“ - 113 предприятия и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - 43 предприятия.

През 2023 г., както през всички останали от седемгодишния анализиран период, в сектор „Добивна промишленост“ няма нито едно регистрирано предприятие.

Изключително положителна е тенденцията, която се развива на територията на община Смолян, от 2021 г. нататък. Тези стойности за броя на нефинансовите предприятия показват, че икономическото развитие е в подем, и предполагаемата икономическа криза, действала преди 2021 г. е била преодоляна.

Таблица 5.1 - 6. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Смолян

Икономически показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Произведена продукция, хил. лв.	715 875	747 251	753 290	712 802	853 758	1 039 538	1 100 199
Приходи от дейността, хил. лв.	924 091	962 356	1 033 406	929 306	1 104 692	1 366 432	1 413 547
Нетни приходи от продажби, хил. лв.	847 870	899 694	906 559	859 731	1 027 567	1 226 812	1 299 524
Разходи за дейността, хил. лв.	862 451	904 037	975 354	864 953	1 030 226	1 255 300	1 300 735
Печалба, хил. лв.	71 848	64 097	69 253	70 971	81 662	109 197	109 391
Загуба, хил. лв.	16 488	12 096	17 710	14 441	16 113	10 736	8 842
Заети лица, брой	14 038	13 747	13 770	13 039	13 505	13 699	13 844
Наети лица, брой	12 089	11 809	11 828	11 152	11 588	11 595	11 655

Основните икономически показатели на нефинансовите предприятия в община Смолян през анализирания период варират до известна степен през първите анализирани години, но в края на периода се отчита сериозно покачване на всички от тях.

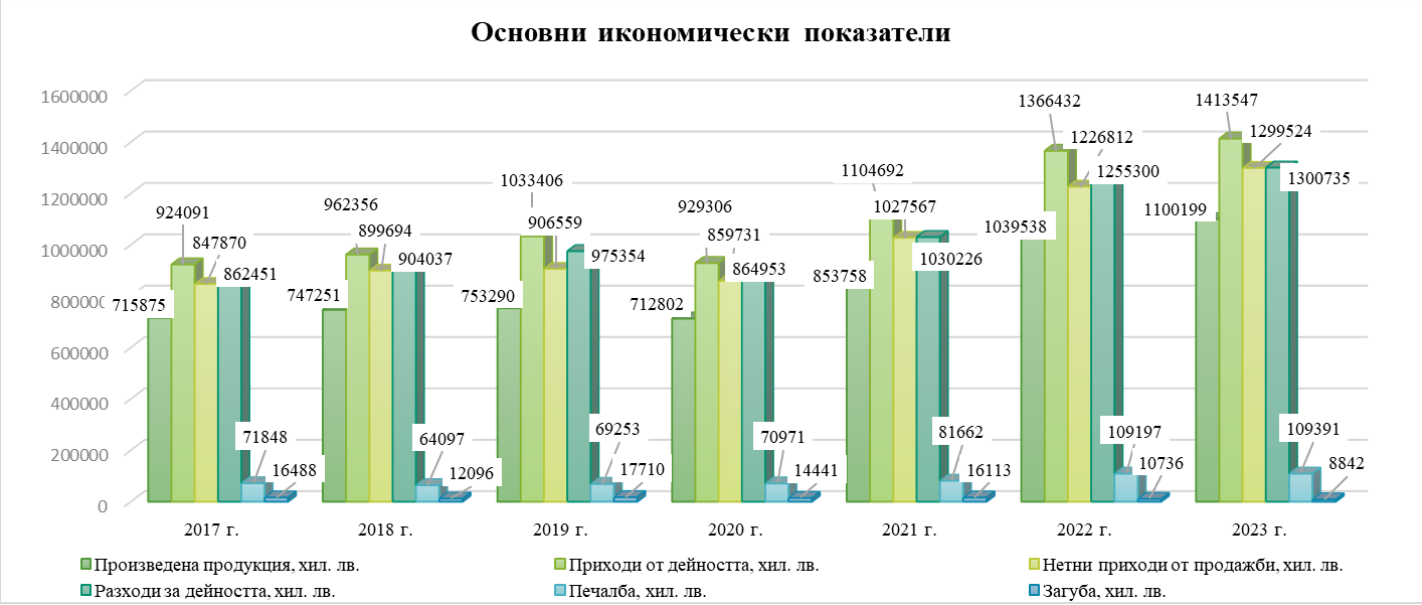

Фигура 5.1 - 18. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия

През 2017 г. стойностите на почти всички основни икономически показатели, са най-ниски, спрямо останалите анализирани години, като стойността на произведената

продукция е 715 875 хил. лв., приходите от дейността имат стойност от 924 091 хил. лв., нетните приходи от продажби са 847 870 хил. лв., разходите за дейността са 862 451 хил. лв.

Печалбите са на стойност от 71 848 хил. лв., а загубите през тази година, са с най-високата си стойност от 16 488 хил. лв.

През 2018 г. стойностите на почти всички икономически показатели започват да се покачват плавно - произведената продукция е на стойност от 747 251 хил. лв., приходите от дейността - 962 356 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 899 694 хил. лв., а разходите за дейността - 904 037 хил. лв.

Печалбите през тази година са по-малко от предходната - 64 097 хил. лв., но същото важи и за загубите - 12 096 хил. лв.

През 2019 г. покачването започва да е по-осезаемо, като произведената продукция вече има стойност от 753 290 хил. лв., приходите от дейността достигат 1 033 406 млн. лв., нетните приходи от продажби достигат до 906 559 хил. лв., а разходите за дейността са на стойност от 975 354 хил. лв.

Печалбите бележат лек пръст през 2019 г., спрямо 2018 г., макар и да остават с по-ниска стойност, спрямо 2017 г. - 69 253 хил. лв., а загубите от своя страна се покачват, като стойността е по-висока спрямо периода 2017-2018 г. - 17 710 хил. лв.

През 2020 г. почти всички показатели бележат сравнително осезаем спад в стойностите си - произведената продукция е със стойност от 712 802 хил. лв., приходите от продажби - 929 306 хил. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 859 731 хил. лв., а разходите за дейността - 864 953 хил. лв.

Печалбите през 2020 г., се покачват спрямо 2019 г. и 2018 г., но продължават да са по-ниски от тези през 2017 г. - 70 971 хил. лв., докато загубите бележат спад спрямо предходната година - 14 441 хил. лв.

През 2021 г. започва да се регистрира тенденция на покачване в икономически показатели на нефинансовите предприятия, която до края на периода е ненарушавана - произведената продукция е на стойност от 853 758 хил. лв., приходите от дейността достигат до 1 104 692 млн. лв., нетните приходи от продажби също започват сериозно покачване до 1 027 567 млн. лв., както и разходите за дейността - 1 030 226 млн. лв.

Печалбите бележат рязко покачване до 81 662 хил. лв., както и загубите, но с по-малко увеличение в стойността - 16 113 хил. лв.

През 2022 г. ръста продължава, като стойността на произведената продукция вече е 1 039 538 млн. лв., приходите от дейността са на стойност от 1 366 432 млн. лв., нетните приходи от продажби са на стойност от 1 226 812 млн. лв., а разходите за дейността - 1 255 300 млн. лв.

Печалбите през 2022 г. вече надхвърлят 100 000 хил. лв., с точна стойност от 109 197 хил. лв., а загубите бележат рязък спад на 10 736 хил. лв.

Стойностите на основните икономически показатели на нефинансовите предприятия за община Смолян през 2023 г. достигат най-високите стойности спрямо седемгодишния анализиран период, като те са - произведена продукция - 1 100 199 млн. лв., приходи от дейността - 1 413 547 млн. лв., нетните приходи от продажби - 1 299 524 млн. лв., а разходите за дейността - 1 300 735 млн. лв.

Печалбите достигат най-високата си стойност през тази година, като макар тя да не е много по-висока от тази през предходната 2022 г., все пак бележи ръст - 109 391 хил. лв., а загубите от своя страна достигат най-ниската си стойност, падаща под 10 000 хил. лв. - 8 842 хил. лв.

Всички дотук описани стойности показват, че около 2020 г. икономиката в община Смолян е претърпяла криза, която се дължи на множество фактори - започвайки от епидемичната криза връхлетяла страната през 2020 г., та до демографската криза, която засяга цялата територия на България през последното десетилетие.

Въпреки това, от 2021 г. до 2023 г. икономиката в общината е в подем, показваща изключителни стойности и доказваща освен процъфтяващата икономика на територията, но водещото й място в икономиката на цялата област.

Таблица 5.1 - 7. Брой на нефинансовите предприятия според броя на заетите в тях за община Смолян

Предприятия според броя на заетите	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
ОБЩО:	2 344	2 379	2 403	2 347	2 365	2 481	2 556
От 0 до 9 заети	2 162	2 211	2 243	2 191	2 208	2 314	2 398
От 10 до 49 заети	151	143	135	134	128	141	136
От 50 до 249 заети	23	18	18	15	21	18	14
Над 250 заети	6	7	7	7	8	8	8

На територията на община Смолян съществуват предприятия от всеки тип - микропредприятия, малки, средни и големи предприятия.

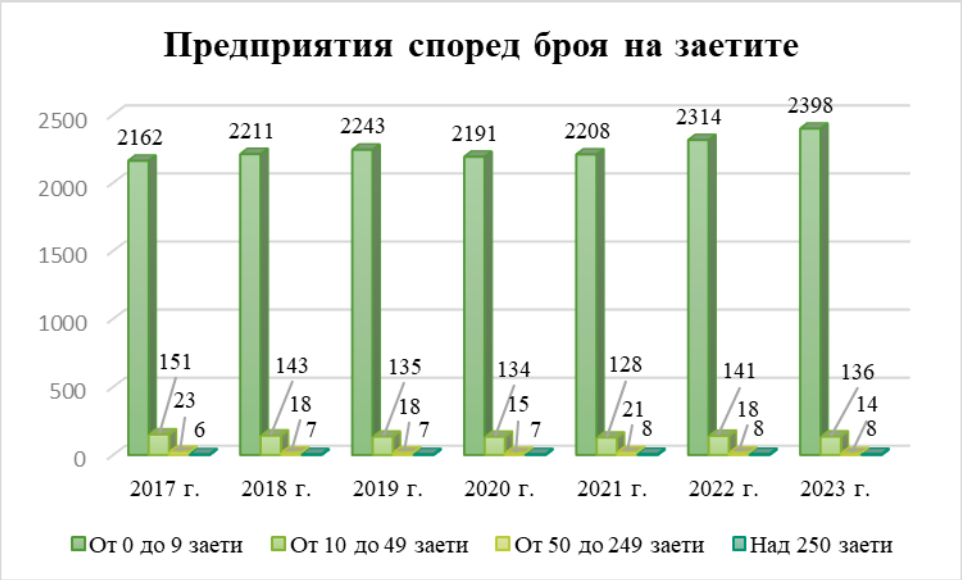

Фигура 5.1 - 19. Брой на нефинансовите предприятия според броя на заетите в тях

Микропредприятията в общината са най-голям брой през целия период, като през 2017 г. техния брой е 2 162 предприятия, през 2018 г. се покачват на 2 211 предприятия, през 2019 г. техния брой се покачва отново, до 2 243 предприятия, а през 2020 г. броят им спада на 2 191 предприятия. От 2021 г. микропредприятията започват отново да се покачват, като през тази година те са 2 208 предприятия, през 2022 г. се покачват до 2 314 предприятия, а през 2023 г. достигат до 2 398 предприятия.

Малките предприятия (от 10 до 49 заети), са следващите по брой, като той, за разлика от микропредприятията варира през целия период, но като цяло е намаляващ. През 2017 г. малките предприятия са най-голям брой - 151 предприятия, през 2018 г. намаляват до 143 предприятия, през 2019 г. стават 135 предприятия, през 2020 г. намаляват с още - до 134 предприятия, през 2021 г. достигат най-ниската си стойност от 128 предприятия, през 2022 г. се отбелязва увеличение в броят им до 141 предприятия, но през 2023 г. спадат отново на 136 предприятия.

Средните предприятия, също варират през целия анализиран период, но и те са с намаляващ брой - през 2017 г. те са най-много - 23 предприятия, през 2018 г. и 2019 г. те са 18 предприятия, през 2020 г. спадат на 15 предприятия, през 2021 г. се регистрира покачване в броя им до 21 предприятия, през 2022 г. отново стават 18 предприятия, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност от 14 предприятия.

Големите предприятия с над 250 заети са най-малък брой, но те се увеличават, като през 2017 г. те са 6 предприятия, в периода 2018-2020 г. техния брой е 7 предприятия, а през 2021-2023 г. те достигат 8 броя и се запазват.

Най-общо, фокуса се запазва в микропредприятията на територията на община Смолян, като може да се сметне, че намаляващия брой малки и средни предприятия, до някаква степен се дължи на увеличаващия се брой микропредприятия през последните години от анализирания период. Положително явление е и покачването в големите предприятия.

Таблица 5.1 - 8. Средна брутна работна заплата на територията на община Смолян

Община Смолян	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Средна брутна работна заплата	9 454	10 594	11 659	12 544	14 542	15 735	17 771

Средната брутна работна заплата на територията на община Смолян се покачва през целия период, като през 2017 г. стойността й е 9 454 лв., през 2018 г. - 10 594 лв., през 2019 г. - 11 659 лв., през 2020 г. - 12 544 лв., през 2021 г. се регистрира малко по-осезаемо покачване до 14 542 лв., през 2022 г. отново се покачва но по-леко, спрямо предходната година, до 15 735 лв. и през 2023 г. достига най-високата си стойност от 17 771 лв.

За целия период, средната брутна работна заплата се покачва с 8 317 лв. през 2023 г., спрямо 2017 г., което е изключително положителна тенденция, повлияна най-вече от благоприятното икономическо развитие на територията от 2020 г. насам.

Единственият неблагоприятен факт, който би могъл да се отбележи като такъв е, че в община Девин, средната брутна работна заплата е по-висока, от тази в община Смолян. Това може да се приеме по този начин, от гледна точка на това, че икономиката в община Смолян е много по-развита от тази в община Девин, тъй като тя е най-голямата община в областта, и общинският й център е и областен център.

От друга страна, община Девин е по-малка и въпреки размера си е с много добро икономическо развитие и поради това средната брутна работна заплата е по-висока, спрямо тази на община Смолян.

5.2. Заетост и безработица

В резултат на финансово-икономическата криза на национално ниво, която е по-силно изразена в периода 2017-2021 г. и свързаните с нея негативни демографски процеси, броят на заетите лица на територията на МИГ „Девин - Смолян“ е претърпял спадове, но след това се отбелязва подобряване.

5.2.1. Заетост

Община Девин

Заетостта на територията на община Девин през анализирания период има доста нестабилни стойности по анализираните показатели, представени в следващата таблица:

Таблица 5.2.1 - 1. Заетост на територията на община Девин

Показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Заявени свободни работни места на първичен пазар	471	318	470	383	333	437	562
Устроени на работа	885	838	739	912	962	640	514
Включени в субсидирана заетост по насърчителни мерки от ЗНЗ и програми за заетост	62	45	41	106	55	71	24
Постъпили на работа по насърчителни мерки от ЗНЗ	20	18	4	0	5	4	1
Постъпили на работа по Програми за обучение и заетост	42	27	37	106	50	67	23
Постъпили на работа по проекти по ПРЧР	65	89	33	29	112	31	1
Постъпили на работа на първичния пазар на труда	758	704	665	777	795	538	489

За анализирания период заявените свободни работни места в община Девин варират през целия период. През 2017 г. общия им брой е 471 броя, през 2018 г. спадат на 318 броя, през 2019 г. се покачват на 470 заявени свободни работни места, през 2020

г. отново спадат на 383 броя, през 2021 г. намаляват до най-ниската си стойност - 333 свободни работни места, през 2022 г. се регистрира покачване на 437 свободни работни места, а през 2023 г. достигат най-високата си стойност от 562 броя.

Устроените на работа също варират, но като цяло са намаляващи - през 2017 г. броя на устроените на работа са 885 души, през 2018 г. са 838 души, през 2019 г. намаляват на 739 души, през 2020 г. се регистрира рязко покачване до 912 души, през 2021 г. отново се покачват на 962 души, през 2022 г. намаляват на 640 души, а през 2023 г. устроените на работа намаляват на 514 души.

Относно включените в субсидирана заетост по насърчителни мерки от ЗНЗ и програми за заетост, техния брой също не е постоянен - през 2017 г. те са 62 души, през 2018 г. намаляват на 45 души, през 2019 г. спадат на 41 души, през 2020 г. се регистрира сериозно покачване до 106 души, през 2021 г. намаляват отново на 55 души, през 2022 г. отново се покачват до 71 души, а през 2023 г. спадат до 24 души.

Постъпилите на работа по насърчителни мерки от ЗНЗ през 2017 г. са 20 души, през 2018 г. спадат на 18 души, през 2019 г. намаляват до 4 души, през 2020 г. няма нито един постъпил на работа по насърчителни мерки, през 2021 г. стават 5 души, през 2022 г. намаляват на 4 души, а през 2023 г. има едва 1 човек постъпил на работа по мерки от ЗНЗ.

Постъпилите на работа по програми за обучение и заетост през 2017 г. са 42 души, през 2018 г. спадат на 27 души, през 2019 г. леко се покачват на 37 души, през 2020 г. рязко се покачват до 106 души, след което спадат на 50 души през 2021 г., през 2022 г. отново се покачват на 67 души, а през 2023 г. достигат до 23 души.

Постъпилите на работа по проекти по ПРЧР през 2017 г. са 65 души, през 2018 г. са 89 души, през 2019 г. намаляват на 33 постъпили на работа по ПРЧР, през 2020 г. спадат на 29 души, през 2021 г. се покачват рязко на 112 души, през 2022 г. намаляват рязко на 31 души, а през 2023 г. едва 1 човек постъпва на работа по проекти по ПРЧР.

Постъпилите на работа на първичния пазар на труда са най-голям брой, като през 2017 г. те са 758 души, през 2018 г. - 704 души, през 2019 г. - 665 души, през 2020 г. - 777 души, през 2021 г. - 795 души, през 2022 г. спадат рязко на 538 души, а през 2023 г. намаляват на 489 души.

Най-общо има две възможности за тези стойности в заетостта - на първо място, броя на постъпилите в заетост намалява, поради спад в броя на безработните през анализирания период, поради което няма такова търсене; на второ място -

съществуващата демографска криза на територията, поради която броя на населението в общината намалява и намалява и търсенето на заетост.

Община Смолян

Заетостта на територията на община Смолян по различни включвания в заетост за периода 2017-2023 г. е представена на следващата таблица:

Таблица 5.2.1 - 2. Заетост на територията на община Смолян

Показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Завени свободни работни места на първичен пазар	2 304	2 402	2 425	3 248	3 424	1 535	1 192
Устроени на работа	2 076	1 937	1 719	2 165	1 782	1 247	1 128
Включени в субсидирана заетост по насърчителни мерки от ЗНЗ и програми за заетост	63	62	58	97	82	108	33
Постъпили на работа по насърчителни мерки от ЗНЗ	10	11	5	3	4	4	2
Постъпили на работа по Програми за обучение и заетост	53	51	53	94	78	104	31
Постъпили на работа по проекти по ПРЧР	98	96	29	160	469	129	18
Постъпили на работа на първичния пазар на труда	1 915	1 779	1 632	1 908	1 231	1 010	1 077

Заявените свободни работни места на първичния пазар на труда в община Смолян варират, но цялостно намаляват - през 2017 г. общия им брой е 2 304 броя, през 2018 г. се покачват на 2 402 броя, през 2019 г. стават 2 425 броя, през 2020 г. се покачват рязко на 3 248 броя, през 2021 г. достигат до 3 424 броя, през 2022 г. обаче рязко спадат на 1 535 броя, а през 2023 г. спадат на 1 192 броя.

Устроените на работа в общината също намаляват, като през 2017 г. те са 2 076 души, през 2018 г. намаляват на 1 937 души, през 2019 г. спадат на 1 719 души, след което през 2020 г. се покачват на 2 165 души, през 2021 г. отново спадат на 1 782 души, през 2022 г. намаляват на 1 247 души, а през 2023 г. достигат 1 128 души.

Броя на включените в субсидирана заетост по насърчителни мерки от ЗНЗ и програми за заетост през 2017 г. са 63 души, през 2018 г. стават 62 души, през 2019 г. спадат на 58 души, през 2020 г. спадат на 97 души, през 2021 г. намаляват на 82 души, през 2022 г. се покачват до 108 души, а през 2023 г. намаляват до 33 души.

Постъпилите на работа по насърчителни мерки по ЗНЗ са най-малобройни, като през 2017 г. те са 10 души, през 2018 г. - 11 души, през 2019 г. спадат на 5 души, през 2020 г. стават 3 души, през 2021 г. и 2022 г. са по 4 души, а през 2023 г. стават едва 2 души.

Постъпилите на работа по Програми за обучение и заетост през 2017 г. са 53 души, през 2018 г. намаляват на 51 души, през 2019 г. отново стават 53 души, през 2020 г. се покачват на 94 души, през 2021 г. спадат на 78 души, през 2022 г. се покачват на 104 души, а през 2023 г. спадат на 31 души.

Постъпилите на работа по проекти по ПРЧР през 2017 г. са 98 души, през 2018 г. спадат на 96 души, през 2019 г. спадат рязко на 29 души, през 2020 г. се покачват рязко на 160 души, след което през 2021 г. се регистрира изключително покачване на 469 души, след което през 2022 г. отново спадат на 129 души, а през 2023 г. достигат изключително ниската стойност от 18 души.

Постъпилите на работа на първичния пазар на труда през 2017 г. са 1 915 души, през 2018 г. са спаднали на 1 779 души, през 2019 г. отново намаляват на 1 632 души, през 2020 г. се покачват на 1 908 души, а през 2021 г. спадат на 1 231 души, през 2022 г. отново спадат на 1 010 души, а през 2023 г. леко се покачват до 1 077 души.

Най-общо се вижда, че общия брой на постъпилите в заетост през седемгодишния анализиран период намаляват, като и тук важи същата тенденция както при община Девин - или спада им е повлиян от намаляването на безработицата, или от демографската криза в община Смолян.

5.2.2. Безработица

Община Девин

Съгласно данни на НСИ, безработицата на територията на община Девин през последните години продължава да е по-висока от средната не само за областта, но и за страната, но е добре да се отбележи, че се регистрира прогрес в показатели.

Таблица 5.2.2 - 1. Равнище на безработица и брой регистрирани безработни

Показател/ година	Равнище на безработица, %	Брой регистрирани безработни
2017	15,3	940
2018	13,4	823
2019	11,8	729
2020	15,1	928
2021	13,3	820
2022	14,5	606
2023	12,5	522

Равнището на безработицата, както и броя на регистрираните безработни в община Девин варират, но като цяло са намаляващи.

През 2017 г. равнището на безработицата е 15,3%, а броя на безработните - 940 души, през 2018 г. равнището на безработицата спада на 13,4%, а броя на безработните - 823 души, през 2019 г. равнището отново спада на 11,8%, а безработните на 729 души, през 2020 г. се регистрира покачване до 15,1% равнище на безработица, с общ брой безработни - 928 души, през 2021 г. отново се регистрира спад на 13,3%, с общ брой безработни - 820 души, през 2022 г. отново се регистрира съвсем леко покачване в равнището на безработица на 14,5%, но броя на безработните намалява на 606 души, а през 2023 г. равнището на безработицата достига най-ниската си стойност от 12,5%, а броя на регистрираните безработни е 522 души.

Таблица 5.2.2 - 2. Брой регистрирани безработни по възраст

Показател/ година	Младежи до 29 г.	От 30 до 49 г.	Над 50 г.
2017	66	306	568
2018	60	282	481
2019	57	234	438
2020	71	348	510
2021	63	305	452
2022	40	211	355

2023	30	182	309

Относно броя на безработните по възраст, най-малко са младежите до 29 години, следващи по брой са тези на възраст между 30 и 49 години и най-много - тези над 50 години.

През 2017 г. общо безработните младежи до 29 години са 66 души, през 2018 г. спадат на 60 души, през 2019 г. намаляват на 57 души, през 2020 г. се регистрира покачване на 71 души, след което отново започва да се регистрира плавен спад на 63 души през 2021 г., през 2022 г. спадат на 40 души, а през 2023 г. - 30 души.

Безработните на възраст между 30 и 49 години през 2017 г. са 306 души, през 2018 г. намаляват на 282 души, през 2019 г. спадат на 234 души, през 2020 г. се регистрира покачване на 348 души, през 2021 г. отново започва да се регистрира спад на 305 души, през 2022 г. спадат на 211 души, а през 2023 г. достигат до 182 безработни.

Безработните на възраст над 50 години може да са най-голям брой, но и той спада сериозно през анализирания период - през 2017 г. общия им брой е 568 безработни, през 2018 г. спадат на 481 души, през 2019 г. стават 438 души, през 2020 г. се покачват до 510 безработни, през 2021 г. спадат на 452 безработни, през 2022 г. намаляват на 355 безработни, а през 2023 г. достигат до 309 безработни.

Изключително благоприятна е тенденцията не само на най-малък брой безработни от младежите до 29 години, но и прогресивния им спад през седемгодишния период.

Таблица 5.2.2 - 3. Брой регистрирани безработни по образование

Показател/ година	Висше образование	Средно образование, в т.ч. средно специално	Основно образование	Начално и по-ниско образование
2017	47	825	326	94
2018	46	746	261	90
2019	32	700	223	76
2020	56	916	248	94
2021	50	817	216	83
2022	42	628	160	47
2023	34	517	148	42

По отношение на броя на безработните по образование, най-малък брой са безработните с висше образование, следвани от безработните с начално и по-ниско образование, на трето място са тези с основно образование, а най-голям брой са тези със завършено средно (в т. ч. средно специално) образование.

Към 2017 г. общия брой на безработните с висше образование са 47 души, през 2018 г. броят им спада на 46 безработни, през 2019 г. те са 32 души, през 2020 г. се регистрира покачване на 56 безработни, от 2021 г. намаляват на 50 безработни, през 2022 г. безработните с висше образование спадат на 42 души, а през 2023 г. достигат до 34 безработни.

Относно безработните със средно образование, в т. ч. със средно специално, към 2017 г. техния брой е 825 души, през 2018 г. намаляват на 746 души, през 2019 г. спадат на 700 безработни, а през 2020 г. се регистрира покачване на 900 безработни, от 2021 г. отново се регистрира спад на 817 безработни, през 2022 г. спадат на 628 безработни, а през 2023 г. се отчита стойност от 517 безработни.

Безработните с основно образование към 2017 г. са 326 души, през 2018 г. спадат на 261 безработни, през 2019 г. достигат до 223 безработни, през 2020 г. броят им се покачва на 248 безработни, от 2021 г. започва повторен спад в безработицата до 216 безработни, през 2022 г. спадат на 160 безработни, а през 2023 г. безработните с основно образование стават 148 души.

Броя на безработните с начално и по-ниско образование се движи в доста по-тесни граници, като през 2017 г. техният брой е 94 души, през 2018 г. спадат на 90 безработни, през 2019 г. намаляват на 76 безработни, през 2020 г. се регистрира покачване в броя до 94 безработни, но от 2021 г. се регистрира спад на 83 безработни, през 2022 г. стават 47 безработни, а през 2023 г. стойността им е 42 безработни.

Таблица 5.2.2 - 4. Безработни с намалена трудоспособност, продължително безработни и безработни с и без квалификация

Показател/ година	С намалена трудоспособност	Продължително безработни	С професионална квалификация	Без квалификация
2017	71	468	180	287
2018	56	333	140	193
2019	49	288	134	155
2020	42	290	135	155

2021	41	232	114	117
2022	45	207	103	104
2023	54	181	95	86

Към 2017 г. регистрираните безработни с намалена трудоспособност са 71 души, през 2018 г. спадат на 56 безработни, към 2019 г. са регистрирани 49 безработни, през 2020 г. техния брой продължава да намалява до 42 безработни, към 2021 г. намаляват с още един човек до 41 безработни, през 2022 г. се регистрира покачване в безработните лица с намалена трудоспособност до 45 души, а към 2023 г. стават 54 души.

Относно продължително безработните техния брой към 2017 г. е 468 души, през 2018 г. намаляват на 333 безработни, през 2019 г. спадат на 288 души, през 2020 г. леко се покачват до 290 души, но през 2021 г. отново се отчита спад до 232 безработни, през 2022 г. спадат на 207 безработни, а през 2023 г. продължително безработните са 181 души.

От продължително безработните, към 2017 г. 180 души са безработни с професионална квалификация, през 2018 г. техния брой намалява на 140 безработни, през 2019 г. спадат на 134 безработни, през 2020 г. броят им се увеличава с един - до 135 безработни, към 2021 г. намаляват на 114 безработни, през 2022 г. безработните с професионална квалификация са 103 души, а през 2023 г. достигат до 95 безработни.

Към 2017 г. от продължително безработните 287 души са без квалификация, през 2018 г. безработните са 193 души, през 2019 г. и 2020 г. броят им е 155 безработни, през 2021 г. намаляват на 117 безработни, през 2022 г. спадат на 104 безработни, а през 2023 г. достигат до 86 безработни.

Всичко дотук описано показва, че броя на безработните за периода 2017-2019 г. е постоянно намаляващ, след което през 2020 г. броят им се покачва рязко, отразяващ настъпилата икономическа криза засегнала цялата страна, след което от 2021 г. до 2023 г. броят на безработните не спира да намалява по всички показатели.

Тези стойности могат да се основат на две възможност: първо - броя на безработните намалява пропорционално със спада в общия брой на населението на територията; второ - броя на безработните спада поради преодоляването на икономическата криза в общината и повишаването на общата заетост на населението.

В първия случай, следва да се предприемат мерки свързани с повишаване заетостта, отварянето на нови работни места, привличане на населението към заселване на територията.

Във втория случай, икономиката на територията се намира в подем и следва тази тенденция да се запази.

Община Смолян

Безработицата на територията на община Смолян не само, че една от най-ниските в областта, но е и по-ниска от средната за страната, като въпреки вариращите стойности, които в крайна сметка показват запазване в края на периода, спрямо началото му в равнището на безработицата показани в следващата таблица, броя на безработните не спира да намалява през целия период.

Таблица 5.2.2 - 5. Равнище на безработица и брой регистрирани безработни

Показател/ година	Равнище на безработица, %	Брой регистрирани безработни
2017	6,3	1 335
2018	5,9	1 246
2019	5,2	1 089
2020	7,4	1 560
2021	4,7	997
2022	6,1	928
2023	6,2	950

През 2017 г. равнището на безработицата е 6,3%, а броя на регистрираните безработни е 1 335 души, през 2018 г. равнището на безработицата спада на 5,9%, като същото важи и за броя на безработните - 1 246 души, през 2019 г. равнището продължава да спада до 5,2%, както и броя на безработните - 1 089 души, през 2020 г. отново се регистрира покачване в равнището на безработицата до 7,4%, пропорционално с броя на безработните - 1 560 души. През 2021 г. равнището на безработицата намалява до 4,7%, като спада и общия брой на безработните до 997 души, през 2022 г. равнището на безработица се покачва до 6,1%, за разлика от броя на безработните, които намаляват до

928 души, а през 2023 г. равнището на безработица се покачва до 6,2%, а броя на безработните съвсем леко се покачва на 950 души.

Тук тенденцията е особена - равнището на безработицата през 2023 г., спрямо 2017 г. почти не се променя - разликата е в 0,1%, но общия брой на безработните не спира да намалява. Тоест, равнището на безработицата най-вероятно е повлияно от общия спад в броя на населението в общината повече, отколкото от спада в броя на безработните на територията.

Таблица 5.2.2 - 6. Брой регистрирани безработни по възраст

Показател/ година	Младежи до 29 г.	От 30 до 49 г.	Над 50 г.
2017	153	579	603
2018	147	545	554
2019	115	457	518
2020	177	678	704
2021	101	454	442
2022	97	431	400
2023	98	418	434

Относно регистрираните безработни по възраст, безработните младежи до 29 години към 2017 г. са 153 души, през 2018 г. спадат на 147 души, през 2019 г. спадат на 115 безработни, през 2020 г. броят им се покачва рязко до 177 безработни, след което през 2021 г. броят им отново намалява до 101 безработни, през 2022 г. спадат на 97 души, а през 2023 г. броят им леко се покачва на 98 безработни.

Безработните на възраст между 30 и 49 години през 2017 г. са 579 души, през 2018 г. спадат на 545 души, през 2019 г. намаляват до 457 души, през 2020 г. е регистрирано покачване до 678 безработни, през 2021 г. намаляват на 454 безработни, през 2022 г. спадат на 431 безработни, а през 2023 г. достигат до 418 безработни.

На възраст над 50 години броя на безработните през 2017 г. е 603 души, през 2018 г. спадат на 554 души, през 2019 г. намаляват на 518 безработни, след което през 2020 г. се регистрира рязко покачване до 704 безработни, от 2021 г. броят им започва да спада и достига до 442 безработни, през 2022 г. спадат на 400 безработни, а през 2023 г. се регистрира покачване до 434 безработни.

Таблица 5.2.2 - 7. Брой регистрирани безработни по образование

Показател/ година	Висше образование	Средно образование, в т.ч. средно специално	Основно образование	Начално и по-ниско образование
2017	200	1 435	115	229
2018	184	1 319	101	240
2019	160	1 138	94	209
2020	247	1 593	124	299
2021	163	1 020	93	174
2022	156	899	99	164
2023	169	949	102	146

Данните за броя на безработните по образование показват, че най-голям брой безработни имат средно образование, в т.ч. средно специално образование ,следвани от безработните с начално и по-ниско образование, след това са безработните с висше образовани и най-малък брой са безработните с основно образование.

Към 2017 г. общия брой на безработните с висше образование е 200 души, през 2018 г. спадат на 184 безработни, през 2019 г. намаляват на 160 безработни, но през 2020 г. се покачват на 247 безработни, от 2021 г. отново започват да спадат до 163 безработни, през 2022 г. достигат до 156 безработни, а през 2023 г. броят им се покачва на 169 безработни с висше образование.

Броя на безработните със средно образование, в т.ч. средно специално образование, през 2017 г. е 1 435 души, през 2018 г. спадат на 1 319 души, през 2019 г. спадат на 1 138 души, през 2020 г. се регистрира покачване до 1 593 души, през 2021 г. спадат до 1 020 души, през 2022 г. намаляват до 899 души, а през 2023 г. съвсем леко се покачват до 949 души.

Безработното население с основно образование към 2017 г. е представено от 115 души, през 2018 г. то намалява на 101 души, през 2019 г. спадат до 94 души, но през 2020 г. се покачват до 124 души, през 2021 г. обаче отново се регистрира спад на 93 души, през 2022 г. се покачват на 99 души, а през 2023 г. се увеличават до 102 души.

Безработното населението с начално и по-ниско образование е 229 души през 2017 г., към 2018 г. се покачват на 240 души, през 2019 г. спадат на 209 души, през 2020 г. се

покачват достигайки до 299 души, през 2021 г. спадат на 174 души, през 2022 г. намаляват на 164 безработни, а през 2023 г. спадат на 146 безработни.

Таблица 5.2.2 - 8. Безработни с намалена трудоспособност, продължително безработни и безработни с и без квалификация

Показател/ година	С намалена трудоспособност	Продължително безработни	С професионална квалификация	Без квалификация
2017	84	277	172	105
2018	83	291	182	110
2019	78	273	148	125
2020	92	271	152	119
2021	90	173	84	90
2022	68	177	84	92
2023	96	214	103	111

Към 2017 г. общия брой на населението с намалена трудоспособност е 84 души, през 2018 г. спадат с едва един човек - на 83 души, през 2019 г. намаляват до 78 безработни, през 2020 г. броят им се покачва до 92 безработни с намалена трудоспособност, през 2021 г. спадат на 90 безработни, през 2022 г. намаляват на 68 безработни, а през 2023 г. достигат до 96 безработни.

Относно продължително безработните, към 2017 г. общия им брой е 277 души, през 2018 г. те се покачват до 291 души, през 2019 г. се регистрира спад до 273 души, през 2020 г. спадат на 271 души, през 2021 г. намаляват рязко до 173 души, през 2022 г. леко се покачват до 177 души, а през 2023 г. се покачват до 214 души.

От продължително безработните, през 2017 г. 172 души са с професионална квалификация, през 2018 г. се покачват на 182 души, през 2019 г. спадат на 148 души, през 2020 г. се покачват леко до 152 души, през 2021 г. и 2022 г. намаляват и се запазват на 84 души, а през 2023 г. се покачват на 103 души.

Без професионална квалификация от продължително безработните към 2017 г. са 105 души, през 2018 г. леко се покачват до 110 души, през 2019 г. се покачват на 125 безработни, през 2020 г. леко намаляват до 119 безработни, през 2021 г. спадат на 90 безработни, през 2022 г. леко се покачват на 92 безработни, а през 2023 г. достигат до 111 души.

За разлика от сравнително постоянната тенденция за безработицата в община Девин, в община Смолян тя има доста непостоянни стойности - някои спадат през целия период, други пък се увеличават. В крайна сметка става ясно, че макар и най-ниското равнище на безработицата в областта, броя на безработните по някои от показателите се покачва, което е неблагоприятна тенденция.

5.2.3. Трудоспособност

Трудоспособността на населението на дадена територия е пряко свързана с възрастовата му структура, като на територията на МИГ „Девин - Смолян“, трудоспособността на населението е силно влошена, отразяваща възрастовата структура на населението.

Община Девин

Трудоспособността на населението в община Девин е представена в следващата таблица:

Таблица 5.2.3 - 1. Трудоспособност на населението в община Девин

Показател	Общо	В градовете	В селата
2017 г.			
Под трудоспособна възраст	1 283	789	494
В трудоспособна възраст	6 623	3 697	2 926
Над трудоспособна възраст	3 275	1 614	1 661
2018 г.			
Под трудоспособна възраст	1 228	757	471
В трудоспособна възраст	6 413	3 620	2 793
Над трудоспособна възраст	3 290	1 634	1 656
2019 г.			
Под трудоспособна възраст	1 195	744	451
В трудоспособна възраст	6 159	3 512	2 647
Над трудоспособна възраст	3 342	1 671	1 671
2020 г.			

Под трудоспособна възраст	1 154	721	433
В трудоспособна възраст	5 970	3 464	2 506
Над трудоспособна възраст	3 365	1 689	1 676
	2021 г.		
Под трудоспособна възраст	1 128	700	428
В трудоспособна възраст	5 726	3 359	2 367
Над трудоспособна възраст	3 288	1 662	1 626
	2022 г.		
Под трудоспособна възраст	977	661	316
В трудоспособна възраст	5 203	3 128	2 075
Над трудоспособна възраст	3 233	1 653	1 580
	2023 г.		
Под трудоспособна възраст	956	660	296
В трудоспособна възраст	5 044	3 048	1 996
Над трудоспособна възраст	3 275	1 676	1 599

Населението в под, в и над трудоспособна възраст е представено на следните графики:

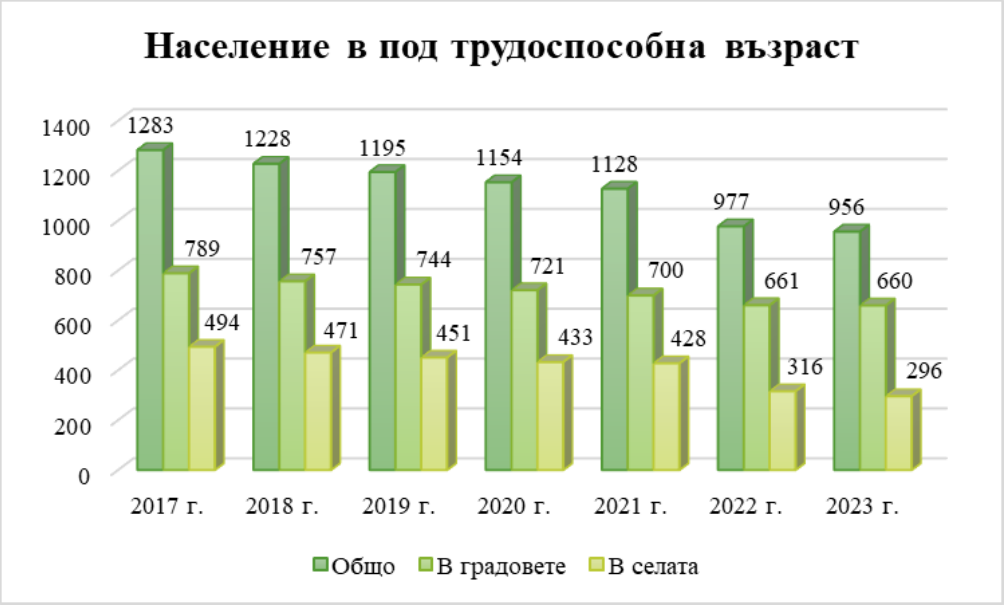

Фигура 5.2.3 - 1. Население в под трудоспособна възраст

Населението в под трудоспособна възраст през 2017 г. е 1 283 души, от които 789 в общинския център и 494 в селата от общината, през 2018 г. броят им спада на 1 228 души, от които 757 в общинския център и 471 в селата от общината, през 2019 г. населението в

под трудоспособна възраст намалява на 1 195 души, като от тях 744 се намират в град Девин, а 451 - в населените места от общината, през 2020 г. продължават да намаляват до 1 128 души, от които 700 в град Девин и 428 души в селата, през 2021 г. броят им спада под 1 000 души - 977, от които 661 в общинския център и 316 в населените места от общината, а през 2023 г. населението в под трудоспособна възраст спада до 956 души, като от тях 660 души са в град Девин и 296 - в селата.

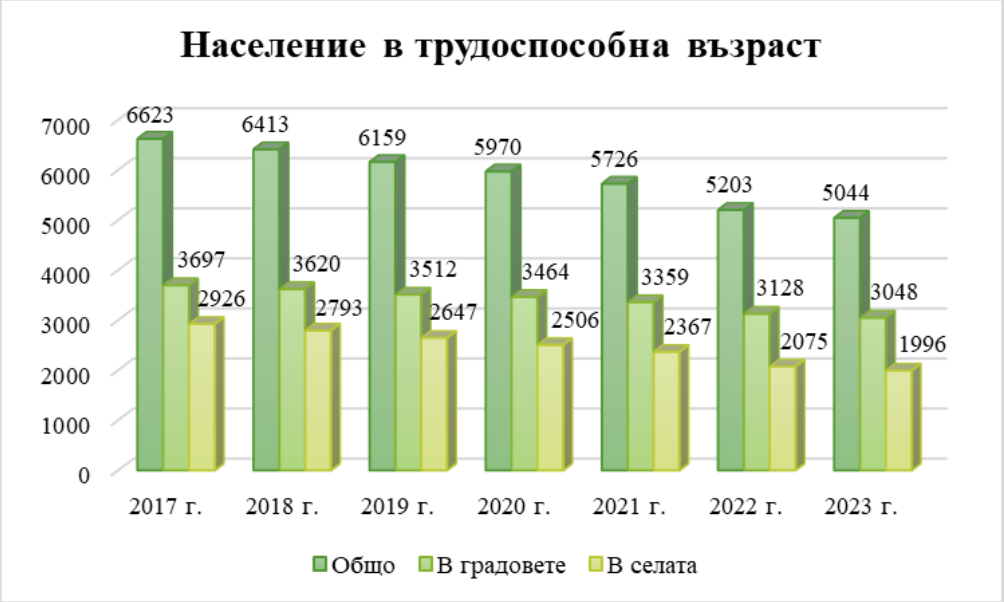

Фигура 5.2.3 - 2. Население в трудоспособна възраст

Общия брой на населението в трудоспособна възраст през 2017 г. е 6 623 души, от които 3 697 в град Девин и 2 926 в селата от общината, през 2018 г. броят им спада на 6 413 души, от които 3 620 души в общинския център и 2 793 души в селата от общината, през 2019 г. намаляват на 6 159 души, от които 3 512 души в общинския център и 2 647 души в населените места, през 2020 г. броят на трудоспособното население продължава да намалява, достигайки до 5 970 души, като от тях 3 464 души в град Девин и 2 506 души в селата от общината, през 2021 г. трудоспособното население спада на 5 726 души, като от тях 3 359 в град Девин и 2 367 души в селата от общината, през 2022 г. намаляват на 5 203 души, от тях в град Девин - 3 128 души и в селата от общината - 2 075 души, а през 2023 г. достигат до 5 044 души, от които 3 048 души в общинския център и 1 996 души в селата от общината.

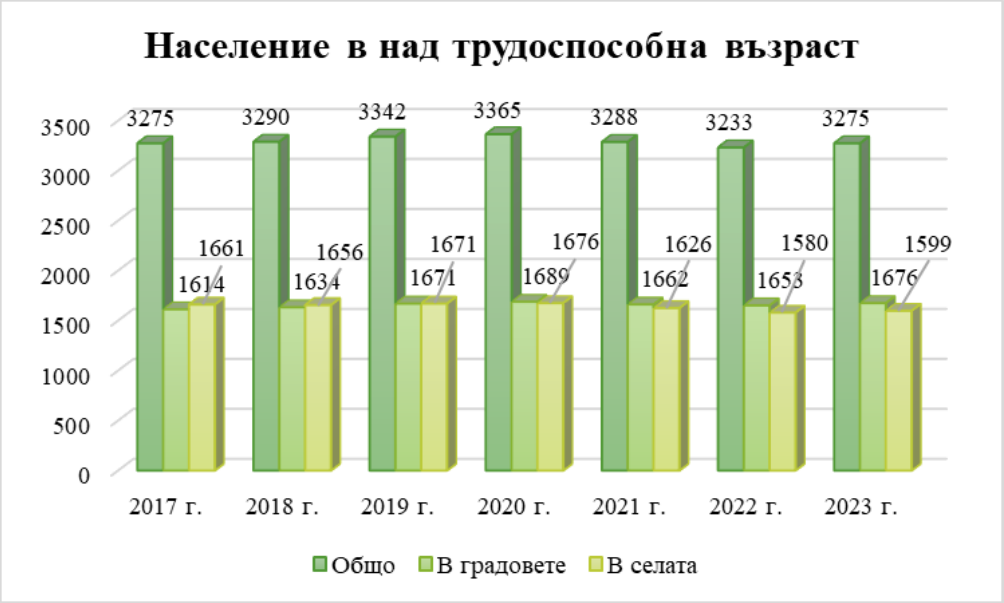

Фигура 5.2.3 - 3. Население в над трудоспособна възраст

Общият брой на населението в над трудоспособна възраст през 2017 г. е 3 275 души, като от тях 1 614 души в град Девин и 1 661 души в селата от общината, през 2018 г. броят им се покачва на 3 290 души, като от тях 1 634 в град Девин и 1 656 в селата от общината, през 2019 г. броят на населението в над трудоспособна възраст продължава да се покачва до 3 342 души, от които 1 671 души в общинския център и 1 671 души в селата от общината, през 2020 г. достигат най-високия си брой от 3 365 души, като от тях 1 689 души са в общинския център и 1 676 души са в селата от общината, през 2021 г. населението в над трудоспособна възраст започват да намаляват и достигат до 3 288 души, като от тях 1 662 души са в град Девин, а останалите 1 626 души са в селата от общината, през 2022 г. намаляват на 3 233 души, от които 1 653 души са в град Девин и 1 580 души са в населените места от общината, а през 2023 г. броят им леко се покачва до 3 278 души, като от тях 1 676 души са в град Девин и 1 599 души са в селата от общината.

Всичко описано до тук показва, че трудоспособността на населението е силно влошена, тъй като броят на населението в под трудоспособна възраст е много по-малък брой и не спира да намалява, за разлика от населението в над трудоспособна възраст, което макар и да не се покачва в края на периода, спрямо началото му, е много по-голям брой от това в под трудоспособна възраст.

Другия отрицателен фактор е, че население в трудоспособна възраст не спира да намалява през целия анализиран период, което е особено ясно изразено в населените места от общината.

Община Смолян

Трудоспособното населението в община Смолян е представено с данни от НСИ в следващата таблица:

Таблица 5.2.3 - 2. Трудоспособност на населението в община Смолян

Показател	Общо	В градовете	В селата
	2017 г.		
Под трудоспособна възраст	4 808	3 945	863
В трудоспособна възраст	22 029	17 272	4 757
Над трудоспособна възраст	10 220	6 634	3 586
	2018 г.		
Под трудоспособна възраст	4 703	3 869	834
В трудоспособна възраст	21 474	16 869	4 605
Над трудоспособна възраст	10 298	6 767	3 531
	2019 г.		
Под трудоспособна възраст	4 618	3 801	817
В трудоспособна възраст	20 854	16 392	4 462
Над трудоспособна възраст	10 357	6 899	3 458
	2020 г.		
Под трудоспособна възраст	4 531	3 726	805
В трудоспособна възраст	20 432	16 020	4 412
Над трудоспособна възраст	10 325	6 972	3 353
	2021 г.		
Под трудоспособна възраст	4 430	3 637	793
В трудоспособна възраст	19 826	15 581	4 245
Над трудоспособна възраст	10 209	6 949	3 260
	2022 г.		
Под трудоспособна възраст	4 155	3 439	716
В трудоспособна възраст	18 612	14 658	3 954
Над трудоспособна възраст	10 009	6 823	3 186
	2023 г.		

Под трудоспособна възраст	4 022	3 331	691
В трудоспособна възраст	18 251	14 347	3 904
Над трудоспособна възраст	10 078	6 914	3 164

Трудоспособността на населението за отделните възрасти е представена на следващите фигури:

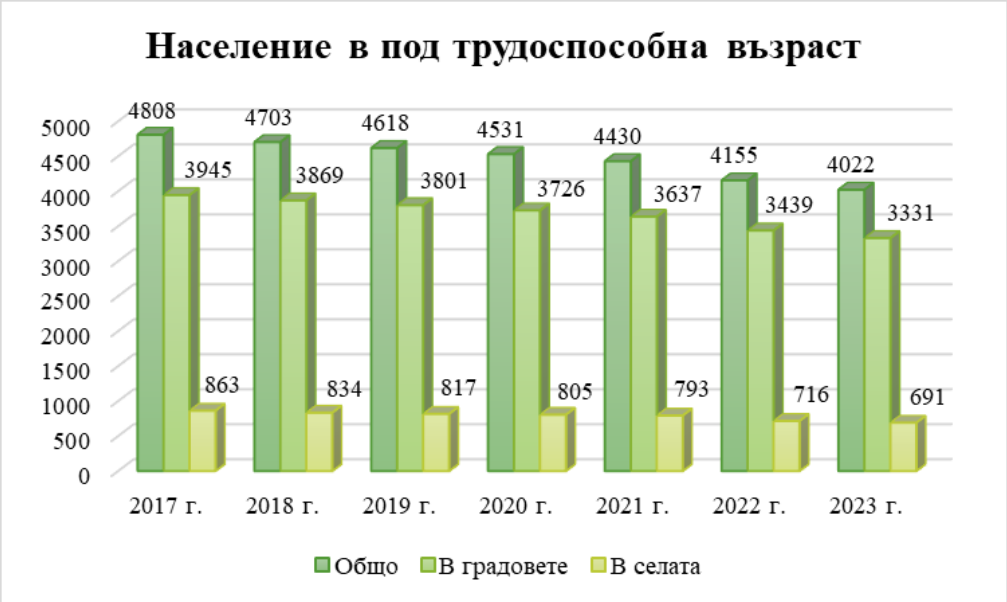

Фигура 5.2.3 - 4. Население в под трудоспособна възраст

Броят на населението в под трудоспособна възраст в община Смолян към 2017 г. е 4 808 души, от които 3 945 души пребивават в град Смолян, а 863 души в селата от общината, през 2018 г. броят им спада на 4 703 души, като от тях 3 869 души в общинския център и 834 души в селата от общината, през 2019 г. броят им продължава да намалява по 4 618 души, като от тях 3 801 души в град Смолян и 817 души в селата от общината, през 2020 г. броят им спада на 4 531 души, като от тях 3 726 пребивават в град Смолян и 805 населяват селата от общината, през 2021 г. общият брой на населението в под трудоспособна възраст намаляват на 4 430 души, от които 3 637 души в град Смолян и 793 в населените места от общината, през 2022 г. броят им продължава да спада до 4 155 души, като от тях 3 439 души в общинския център и 716 в селата от общината, а през 2023 г. населението в под трудоспособна възраст достига до 4 022 души, от които 3 331 души в общинския център и 691 души в селата от общината.

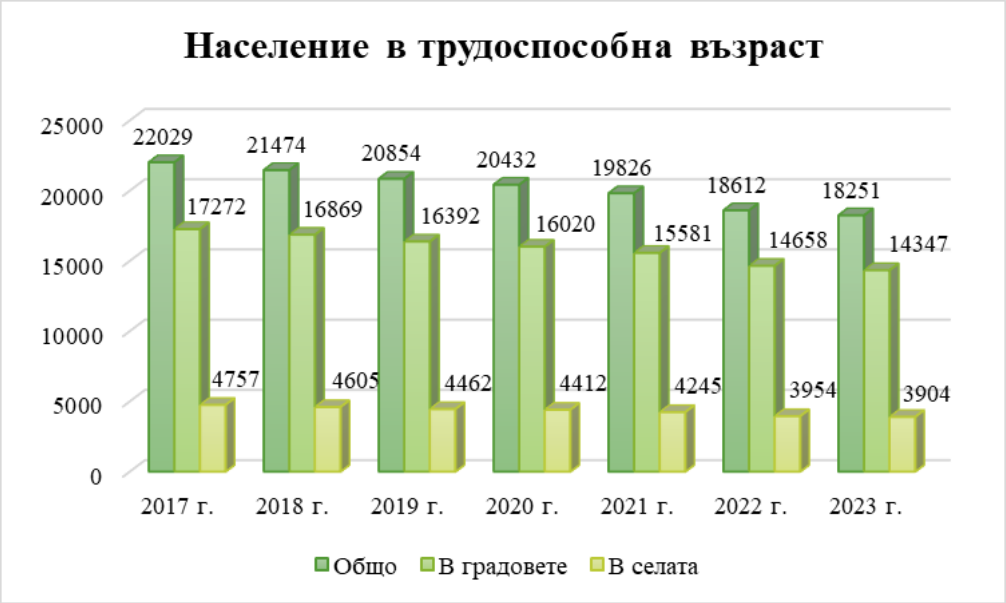

Фигура 5.2.3 - 5. Население в трудоспособна възраст

По отношение на населението в трудоспособна възраст, към 2017 г. общият му брой е 22 029 души, от които 17 272 души в град Смолян и 4 757 души в селата от общината, през 2018 г. общият му брой спада на 21 474 души, от които 16 869 души в общинския център и 4 605 души в селата от общината, през 2019 г. броят им не спира да намалява и става 20 854 души, от които 16 392 души в общинския център и 4 462 души в населените места от общината, през 2020 г. броят им спада на 20 432 души, като от тях 16 020 души в град Смолян и 4 412 души в селата от общината, през 2021 г. броят на трудоспособното население спада на 19 826 души, от които 15 581 души в град Смолян и 4 245 души в населените места, през 2022 г. спадат на 18 612 души, като от тях 14 658 души са в град Смолян, а 3 954 в населените места от общината, а през 2023 г. броят на трудоспособното население в общината достига до 18 251 души, от които 14 347 души в град Смолян и 3 904 души в селата от общината.

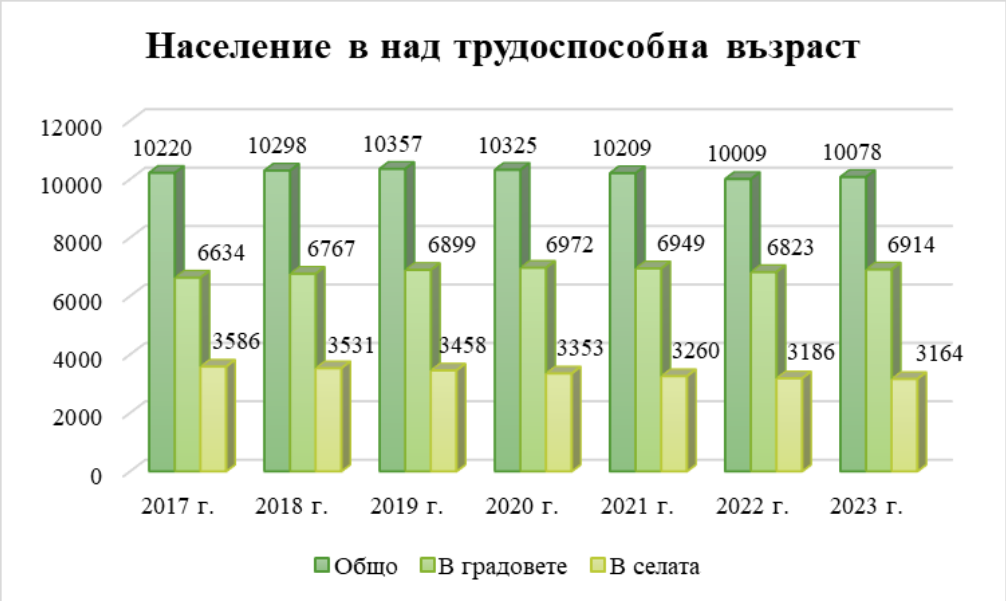

Фигура 5.2.3 - 6. Население в над трудоспособна възраст

Броят на населението в над трудоспособна възраст през 2017 г. е 10 220 души, от които 6 634 в град Смолян и 3 586 души в селата от общината, през 2018 г. броят им леко се покачва на 10 298 души, от които 6 767 души в град Смолян и 3 531 души в населените места от общината, през 2019 г. броят на населението в над трудоспособна възраст продължава да се покачва до 10 357 души, от които 6 899 души в общинския център и 3 458 в селата от общината, през 2020 г. общият им брой леко намалява на 10 325 души, от които 6 972 души в общинския център и 3 353 души в населените места, през 2021 г. намаляват по-осезаемо до 10 209 души, като от тя 6 949 души в общинския център и 3 260 души в селата от общината, през 2022 г. спадат на 10 009 души, като от тях 6 823 души пребивават в общинския център и 3 186 души - в населените места, а през 2023 г. броят им леко се покачва на 10 078 души, а от тях 6 914 души в общинския център и 3 164 души в населените места.

И тук, както при община Девин, трудоспособността на населението в община Смолян е силно влошена, тъй като броят на населението в под трудоспособна възраст не само че намалява през целия анализиран период, но е и над два пъти по-малък брой от населението в над трудоспособната възраст, чиито брой се запазва сравнително равномерен. Броят на населението в трудоспособна възраст не спира да намалява през целия период, като това също е силно отрицателна тенденция.

5.3. Индустриално развитие

Основната част от предприятията на територията на МИГ „Девин - Смолян“ са фокусирани в секторите промишленост, търговия, услуги, хотелиерство и ресторантьорство и строителство, което показва и основния икономически облик на местната група.

Община Девин

Структурообразуващите сектори за общината, споменати по-горе в анализа, следва да бъдат целенасочено подпомагани и развивани, тъй като в тях са съсредоточени най-голям брой предприятия, ангажирани са най-голям брой лица и се произвежда продукция с най-висока стойност.

Някои от основните за територията на община Девин предприятия, са:

- **„Девин“ ЕАД**

От създаването си през 1992 г., „Девин“ ЕАД е лидер на пазара на минерална и изворна вода в България. Изворите и мястото на бутилиране се намират в екологично чист район в региона на град Девин, в сърцето на Родопа планина, откъдето идват и продуктите с марка DEVIN - натурална минерална (негазирана, газирана и обогатена с витамини) и изворна вода. Фирмата е ексклузивен дистрибутор на енергийните напитки Red Bull и плодовите сокове Granini за България.

„Девин“ ЕАД е отговорна компания, инвестираща в икономическото, социалното и културно развитие на обществото, чрез инициативи, насочени към регионалното развитие, опазването на околната среда и образованието.

От 2017 г. компанията е част от белгийската група Спадел (Spadel) - водещ производител на бутилирана вода в Бенелюкс (Белгия, Нидерландия и Люксембург) и Франция.

От 2021 г. „Девин“ ЕАД е сертифицирана въглеродно неутрална компания с валидация, издадена от международната консултантска организация по климата CO2logic и утвърдена от акредитирания и независим сертифициращ орган Vincotte. „Девин“ е първата българска компания за бутилирана вода, която постига въглероден неутралитет както на ниво компания, така и на ниво продукт.

Компанията притежава престижния сертификат Great Place to Work® - най-високото отличие за работодателска марка и отлично работно място в международен план.

От март 2022 г., „Девин“ ЕАД е сред първите български компании, носител на престижния сертификат B Corp, който отличава компании, отговарящи на най-високите социални и екологични стандарти и поемащи дългосрочен ангажимент за положително въздействие върху обществото.

През 1999 г. „Девин“ получава концесия за използване на минерална вода от сондаж С5 на находище Девин, през 2001 г. придобива „Атлантик Дивайн“ - компания за доставки до дома и офиса, която притежава концесия за използване на минерална вода от сондаж С3 на находище Девин.

През 2005 г. компанията лансира на пазара бутилирана изворна вода и дава началото на този сегмент на пазара на България. През 2007 г. „Девин“ става официален дистрибутор на Red Bull за България, а през 2009 г. е придобита от „Адвент Интернешънъл“ и става официален дистрибутор на Granini за България.

През 2017 г. „Девин“ и „Атлантик Дивайн“ стават част от белгийската група Спадел, през 2020 г. „Атлантик Дивайн“ се влива в „Девин“. През 2021 г. „Девин“ навлиза на пазара на овкусени води, лансирайки DEVIN Mineral & Vitamins, който става бранд №1 в този сегмент в същата година, а през 2022 г. „Девин“ става B Corp сертифицирана - разпозната като компания, която използва бизнеса като сила за добро.

- **„Михалково“ АД**

През 1936 г. е открит извора в местността „Посестра“ в долината на река Въча, на 2 km източно от село Михалково. През 1936 г. Девинската общинска комисия за поземлената собственост и комасация взима решение да одържави земи в радиус от 500 m около извора, а през 1942 г. е направена първата копка, шахта и анализ на водата.

През 1956 г. в дъсчена барака се напълва ръчно първата бутилка с михалковска вода, която става експонат на Пловдивския панаир, а в последствие за бутилирането се използват еднокранки и немска миялна машина. През 1970 г. е открита новата фабрика.

През 1990 г. компанията е регистрирана като трудово-производителна кооперация (ТПК), която концентрира своята дейност изцяло върху добиването и бутилирането на естествено газирана и изворна вода.

През 2000 г. е създадено „Михалково“ АД - акционерно дружество със 100% частен капитал, което поема изцяло търговската дейност, а през 2008 г. пуска на пазара нов продукт - изворна вода „Михалково“.

В периода 2012-2013 г. се открива новият цех на фабриката, а компанията предлага на клиенти уникалния до продукт - ароматизирана естествено газирана вода, с три нови вкуса - лимон, касис и праскова. Създава се също и нова марка напитки - „ВИТУ“ - ниско-калорична безалкохолна напитка с четири свежи вкуса - ябълка, лимон, портокал и кола с ягода.

В периода 2014-2015 г. за първи път на българския пазар се пуска изворна вода в екологична картонена опаковка Bag-in-box от 10 и 15 литра, а по-късно и от 14 литра. Пуска се също и изворна вода в стъклена бутилка от 0,300 милилитра. Водата се предлага в бутилки от бяло стъкло, с удобна форма и плътно затваряща се капачка.

В периода 2016-2017 г. по повод 60-годишнината от първото бутилиране на естествено газирана вода, се открива чешма пред фабриката, от която тече естествено газирана вода. Открива се още и новият Логистичен център на компанията за бутилиране на минерална вода Михалково в Пловдив, на Околовръстен път.

През 2022 г. фирмата пуска на пазара естествено газирана и изворна вода „Михалково“ в PET опаковки от 330 милилитра.

ТПК „Михалково“ притежава концесия за водоползване на находище „Михалково“, село Михалково, община Девин, със сондажи 1аВП и 1ВКП, от които се бутилира естествено газирана минерална вода със съдържание на свободен въглероден диоксид.

Тя е единствената естествена газирана минерална вода у нас и на Балканите, както и една от малкото минерални води в Европа, които се добиват в естествено газирано състояние. Благоприятна е за лечение на заболявания на сърдечно-съдовата, храносмилателната, нервната система и на ендокринно-обменни заболявания.

Изворната вода Михалково е чиста планинска вода от Родопите, извира на 1800 m надморска височина в подножието на връх „Модър“. Извора вода Михалково е ниско минерализирана, подходяща за ежедневна употреба от всички възрастови групи.

„Михалково“ АД има следните награди:

- Изворна вода Михалково е носител на специалната награда в категория „Нова марка или бизнес“ от национлания конкурс „Иновации в безалкохолната промишленост - 2009 г.“;
- Награда от конкурса „Големите малки“ на вестник „24 часа“ и вестник „Труд“ за МВМ Груп - търговската фирма на продуктите с марка „Михалково“ през 2015 г.;

- Изворна вода Михалково е носител на Златен знак и почетна грамота за принос в развитието на българската икономика на БСК през 2016 г.;
- Приз „Зелена иновация“ и „Сертификат за зелена компания“ от Конкурса „Най-зелените компании на България“ - b2b Media, през 2016 г.
- Сертификат „Златен етикет за качество“ през 2022 г.;
- Награда в Конкурса „Годишни награди за работодател, инвестирал в здравословни и безопасни условия на труд в област Смолян“, организиран от Областна администрация Смолян през 2022 г.

Фирмата притежава сертификат ISO 9001:2015, за качество.

- **„Девира Солар“ ЕООД - град Девин**

DERIVA SOLAR е фирма, която изгражда фотоволтаични централи, специализирана в областта на възобновяемата енергия. Тя предоставя услуги за

проектиране, строителство, монтаж и поддръжка на фотоволтаични централи за индустриални, комерсиални и домашни клиенти.

Компанията разполага с екип от квалифицирани инженери, техници и специалисти, които имат голям опит в областта на фотоволтаиката. Те работят в тясно сътрудничество с клиентите си, за да разберат техните нужди и да изградят оптимални решения, които да отговарят на техните изисквания.

Фирмата използва висококачествени компоненти и технологии от водещите производители, за да гарантира, че фотоволтаичните системи, които изгражда, са надеждни и ефективни. Те също така извършват подробни изчисления и проучвания, за да определят точните нужди на клиента и да създадат система, която ще осигури най-добрата възвръщаемост на инвестицията.

Компанията също така се грижи за всички необходими процеси за изграждане на фотоволтаичната система, включително инсталацията на панели, инвертори, батерии и други компоненти, както и провеждането на необходимите тестове и сертификации. Те осигуряват и периодична поддръжка и сервиз, за да гарантират, че системата работи оптимално и се използва по най-ефективен начин.

Фирмата е ангажирана с насърчаването на устойчивото развитие и опазването на околната среда, като предоставя решения за производство на енергия, които не замърсяват околната среда и помагат за намаляване на емисиите на въглероден диоксид.

- **„Перспектива 2020“ ЕООД - село Грохотно**

„Перспектива 2020“ ЕООД е строителна компания с екип от професионалисти, който вече 15 години се грижи за различните нужди на клиентите и партньорите си. Понастоящем фирмата се специализира в ниско строителство и инфраструктура.

Фирмата предлага вертикална планировка и настилки от шлайфан бетон.

Вертикалната планировка е част от проекта за строителство, изготвя се от геодезист и представлява описание на моделирането на съществуващия терен, спрямо новите сгради и съоръжения. Необходимо е преди това да има геодезическо заснемане на имота.

С нея се определят всички височини и наклони на площадки, пътеки и пътища, външни стълбища, подпорни стени, паркинги, игрища и други. С нея се дават коти на всички характерни точки на терена и се показва начина на преодоляване на денивелацията му.

Вертикалната планировка включва: профилиране на земната основа; полагане на паважна настилка; полагане на бетонови плочи; полагане на тактилни плочи; полагане на градински бордюри; полагане на пътни бордюри.

Шлайфаният бетон се обработва с моторни заглаждачи след полагане на слой от повърхностен втвърдител по метода „мокро към мокро“ или „сухо към мокро“. Заглажда се и се полира до постигане на равна, гладка, плътна и много твърда повърхност, която се третира със специални течни втвърдители и влагозадържащи мембрани.

Някои от обектите, които е поемала фирмата през изминалата година, са:

Други по-малки фирми от територията на община Девин, са:

- **Строителство**:
  - „Пауър Строй Девин“ ООД - град Девин;
  - „ЛЕКС КОНСУЛТ РОДОПИ“ ООД - град Девин;
  - „ЛИМ СТРОЙ 90“ ЕООД - град Девин;
  - „ДЖАНИ БЕТ“ ЕООД - село Грохотно;
  - „АЙ СИ 84“ ЕООД - село Грохотно;
  - „БОБО ИНЖЕНЕРИНГ“ ЕООД - село Триград;
  - „ВАСЕН БИЛД“ ЕООД - село Триград.
- **Дървопреработка**:
  - „ТЕП ТРАНС“ ООД - град Девин;
  - „ВЕНИМ ГРУП“ АД - град Девин;
  - „ЕВО ГРИЙН 2019“ ООД - село Михалково;
  - „ШАНС ЛЕС“ ЕООД - село Михалково;
  - „АКАЯ - 63“ ЕООД - село Гьоврен;
  - „ТРИА - ЛЕС - ТРАНС“ ООД - село Гьоврен;
  - „НИКОЛОВИ ЛЕС 1“ ООД - село Триград;
  - „СИЛА - АНАТОЛИЙ ГЬОНДУЗОВ“ ЕТ - село Лясково;
  - „АМЕД ЛЕС - ЛЯСКОВО“ ЕООД - село Лясково;
  - „КРИСБОР МН“ ЕООД - село Лясково;
  - „ТРАНСЛЕС - 90“ ЕООД - село Лясково;
- **Транспорт**:
  - „ИСКИТО - Красимир Хаджиев“ ЕТ - село Михалково;
  - „ЕРИ ТРАНС 03“ ЕООД - село Гьоврен;
  - „Шан Транс“ ЕООД - село Гьоврен;
  - „ЗДРАВЕЦ - 8484“ ЕООД - село Триград;
  - „РУМЕКСПРЕС 85“ ЕООД - село Лясково;
  - „РАКАДО ТРАНС“ ЕООД - село Лясково;

Хранително-вкусовата промишленост е представена от сладкарски цехове, хлебозаводи и други. Съществуват и няколко предприятия развиващи шивашка дейност.

Община Смолян

В индустрията на община Смолян са основните отрасли, са следните: производство на инструментална екипировка, високополимерни изделия и градинска мебел, производство на кабели и проводници, машиностроене, текстилна и шивашка промишленост, дърводобив и дървопреработване, строителство, транспорт и хранително-вкусова промишленост.

Някои от по-големите фирми на територията, са:

- **„АРТСТРОЙ“ ООД - град Смолян**

Строителна фирма „АРТСТРОЙ“ ООД от град Смолян, е специализирана в строителството на сгради и съоръжения, пътна инфраструктура, всички видове довършителни работи, строителство до ключ, саниране на обществени и жилищни сгради, строителни ремонти, вътрешни и външни електроинсталации и ВиК инсталации, вертикална планировка на сгради, възстановяване, рехабилитация, изолация и саниране на стари сгради, направа на външно барбекю и камини с индивидуален проект. Предлагат се услуги с механизми.

„АРТСТРОЙ“ ООД има внедрена система за управление на качеството ISO 9001:2015 и безопасни условия на труд OHSAS 18 001:2007 и система за опазване на околната среда ISO 14001:2015. Дружеството е вписано в Централния професионален регистър на строителя в България.

Строителните услуги предоставяни от фирмата, са:

- Ново строителство - от основи до покрив. За своята 10 годишна история, фирмата е построила над 12 обекта;
- Пътна инфраструктура - фирмата е специализирана и в тази дейност. Дейността включва строителство, експлоатация и поддържане на пътища и прилежащите им пътни съоръжения;
- Довършителни работи - включва замазки, мазилки, полагане на теракот и фаянс, шпакловки, латекс и други;
- Фасадни решения - топлоизолиране и саниране на сгради;
- Строителни ремонти - извършва довършителни и цялостно-комплексни строителни ремонти на жилища, офиси, магазини, административни сгради, паркове, площадки и други;

- Електрически инсталации - изграждане на електрически инсталации, силнотокови слаботокови мрежи, трафопостове, външни улични мрежи и електротабла;
- ВиК услуги - фирмата извършва широка гама от ВиК услуги, които са съобразени с изискванията на съвременното строителство;
- Реновиране на сгради - извършва прецизна реконструкция и преустройство на всякакъв вид съществуващи сгради;
- PVC и алуминиева дограма - доставя и монтира PVC и алуминиева дограма с всички съчетаващи аксесоари, според желанията на клиентите.

Някои от проектите на фирмата, са представени на изображенията:

- **„РОСТЕР“ ООД - град Смолян**

Дружеството е учредено през 1990 г. През годините и в процеса на работа, фирмата се разширява, усъвършенства и се специализира в своята дейност, като предлага широка гама от услуги. Основаваща се на продължителен практически опит и високо квалифициран персонал. Фирмата е в състояние да предложи подходящи решения, адаптирани към индивидуалните изисквания, независимо от обема и сложността на работа, за всяка една задача, свързана с посочените дейности.

„РОСТЕР“ ООД е строително предприятие с богат опит в областта на събаряне и разрушаване на сгради и съоръжения. Компанията е специализирана във всякакъв вид разрушителна дейност: жилищни, обществени, инфраструктурни и промишлени.

Предлага комплексни решения, свързани с цялостния процес по разрушаването на сгради и демонтаж на съоръжения, включително земно-изкопни дейности, товарене и транспорт, както и рециклиране и производство на строителни продукти от строителни отпадъци.

Разширявайки и увеличавайки разнообразието, обема и обхващайки цялостния процес на строителната дейност при извършване на основната икономическа дейност в съответствие с най-високите стандарти, превръща фирмата в безспорен лидер в тази област.

Мениджърският екип на „РОСТЕР“ ООД декларира готовност и намерение да удовлетворява изискванията на клиентите си за навременно, качествено и достъпно изпълнение на възложените обекти и задачи. За целта е създадена стройна организация на работа, изпълнение в срок на възложените работи, включващи подбор на квалифицирани специалисти, поддържащи отлично качество на извършваните услуги.

Към настоящия момент състава на фирмата наброява 169 служители, всеки от които е доказал своята професионална и творческа същност. Професионализмът на екипа работи в полза на клиентите си, осигурявайки им компетентно обслужване по всички въпроси в сферата на строителната дейност.

„РОСТЕР“ ООД се ангажира да прилага и поддържа политика, която развива не само успешен, но и социално отговорен бизнес с грижа за околната среда, усъвършенстване условията на труд и запазване здравето и работоспособността, както на служителите си, така и на всички външни посетители, намиращи се на територията на организацията.

За изпълнение на политиката по качество, околна среда, здравословни и безопасни условия на труд, „РОСТЕР“ ООД си поставя следните стратегически цели:

- Запазване позицията на „РОСТЕР“ ООД като надежден партньор с изградена репутация;
- Спазване на приложимите стандарти, нормативни актове и другите изисквания приети от организацията, свързани с нейните аспекти по околна среда и опасности по здравословните и безопасни условия на труд (ЗБУТ);
- Периодичен преглед и актуализиране на политиката и целите по качество, околна среда и ЗБУТ;
- Непрекъснато наблюдение и измерване на процесите, влияещи върху съответствието на предлаганите продукти и услуги и имащи значимо въздействие върху околната и работната среда;
- Стремеж към опазване на околната среда и предотвратяване на замърсявания;
- Стремеж към премахване на опасностите и намаляване рисковете за ЗБУТ;
- Предотвратяване на нараняванията и заболяванията и непрекъснато подобряване в управлението и изпълнението на ЗБУТ;
- Регистриране и разследване на всеки инцидент, злополука и/или професионално заболяване, с оглед последващ анализ и предприемане на мерки за превенция срещу повторната им поява;
- Осигуряване на достатъчно информация, непрекъснато повишаване квалификацията на служителите, системно обучение и осигуряване на възможностите за развитие;
- Консултиране и участие на работниците и на представители на работниците, когато има такива;
- Постоянно подобряване на ефикасността на интегрираната система за управление и системата за производствен контрол, съгласно изискванията на приложимите стандарти.

- **РОДОПЕЯ - град Смолян**

Фирма РОДОПЕЯ - БЕЛЕВ ЕООД, град Смолян е регистрирана през 2000 г. Фирмата се занимава с производство на мляко и млечни продукти, като от регистрацията си до момента, фирмата се развива успешно, като е увеличила численият състав на персонала до 50 души.

Продукцията с марка РОДОПЕЯ е позната и търсена, както в района, така и в цялата страната. Закупена е производствената и административната сграда на бившето млекопреработвателно предприятия СЕРДИКА. Дружеството разполага с добър машинен парк за производствена дейност. Производството и реализацията са ритмични, което помага за добрата работа на фирмата.

Тя е една от най-успешните фирми на територията и един от най-големите данъкоплатци, отличаващ се с коректност и точност.

Фирмата цели да увеличи производството и асортимента на своите продукти, а стремежът е откриването на нови пазари в страната и чужбина, като фирмата притежава и лиценз за износ.

Мандрата на РОДОПЕЯ се намира в град Смолян, който е разположен в централната част на Родопите, от където идва и името на мандрата. В полите на най-магнетичната планина, в мандра РОДОПЕЯ се произвежда най-традиционното, истинско българско кисело мляко.

С мотото „Качествени продукти от сърцето на Родопа планина“, фирма „РОДОПА - БЕЛЕВ“ се е обособила в производството на мляко и млечни продукти. Фирмата е една

от водещите в млекопреработвателния бранш с дългогодишен опит в родното производство на кисело и прясно мляко и хубаво истинско българско бяло саламурено сирене и кашкавал.

Мандрата има капацитет на преработка от 100 t суровина и е разположена на площ от 10 000 m^2.

От 2010 г. фирмата започва да открива свои филиали за дистрибуция на собствените си продукти в най-възловите градове в страната, с цел максимално покритие на пазара. Дистрибуцията се извършва със собствен специализиран хладилен транспорт, с който стоката достига директно до големите търговски вериги, но и до по-малките магазини.

Продукцията с марка „РОДОПЕЯ“ е добре позната и търсена на пазара, както в Смолянски регион, така и в страната. Млечните продукти с тази марка се произвеждат от висококачествено пълноценно мляко, добивано от здрави и добре гледани животни, като това са продукти с висока хранителна стойност.

Качеството на продуктите е от изключителна важност, поради което специалистите на фирмата се грижат да изкупуват само млека с най-високо качество, да се преработват и достигат до клиенти си.

Контролира се всяко ниво и етап от технологията на преработка на млякото и всяка партида се анализира преди да се пусне на пазара. Фирмата се стреми да поддържа тенденция, като предлага на потребителите си натурални млечни продукти, израз на здравословния и балансиран модел на хранене.

Голямо внимание се обръща на рекламата на фирмата - има построени билбордове, правят се реклами в местни издания, правят се спонсорства, помага се на нуждаещите хора и домове за сираци и други. Въпреки това най-добрата реклама за фирмата си остава качеството на произведените продукти.

- **„ДЮЛГЕР“ ООД - град Смолян**

„ДЮЛГЕР“ ООД е строителна фирма, основана през 1990 г. в град Смолян и вече над 30 години изпълнява комплексно строителство на сгради и инженерни съоръжения. В своята история, дружеството има многобройни и успешно реализирани проекти:

- Построени над 400 000 m^2 жилищни, производствени и административни площи;
- Изпълнени договори при условията на Международната федерация на инженерите-консултанти (МФИК - FIDIC);
- Десетки инфраструктурни и благоустройствени обекта;
- Реставрации на недвижими архитектурни ценности от национално и местно значение;

Фирмата държи на доверието и качеството в строителния процес, като предлага на клиентите си надеждно партньорство от идеята до реализирането на всеки проект. Фирмата има сертификат за качество - ISO 9001:2015, за управление на околната среда - ISO 14001:2015 и за управление на здравето и безопасността при работа - ISO 45001:2018.

Фирмата изпълнява следните видове строителство:

- Ново строителство на жилищни, обществени и производствени сгради и съоръжения;
- Цялостно саниране и ремонти;
- Реставрация и консервация на недвижими паметници на културата;
- Инженерингови услуги - проектиране и управление на проекти;
- Интериорен дизайн и обзавеждане.

Някои от изпълнените обекти на фирмата, са представени по-долу:

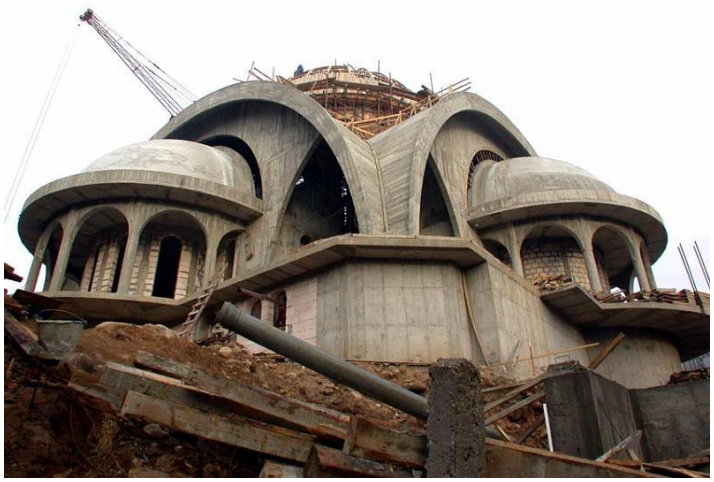

- **НЕДСТАР ЕООД - град Смолян**

НЕДСТАР е създадена през 1996 г., с предмет на дейност: ремонт на битова апаратура, търговия, проектиране, конструиране и изграждане на електрически машини и съоръжения. Първоначално, дейността на фирмата е търговия с електронни компоненти и битова електроника, както и сервизирането й.

През 1998 г. НЕДСТАР създава и първия си продукт - Енергоспестяващ ключ за хотелски стаи и офиси. Всъщност това е така наречения енергоспестител. Това е и началото за търсене на енергоспестяващи решения за дома и офиса. Понастоящем фирмата е основен представител на много фирми за електрооборудване, видеонаблюдение, озвучаване, СОТ, пожароизвестяване, контрол на достъпа.

Фирмата предлага промишлена електроника на много български и чужди фирми. От 2006 г. НЕДСТАР извършва цялостно структурно окабеляване - електрически инсталации, телевизия и интернет, СОТ, пожароизвестяване, озвучаване, видеонаблюдение и други, за жилищни и промишлени сгради, както и сградна електроника.

През периода 2009-2010 г. управителят на фирмата завършва обучение в Германия и придобива сертификат „СОЛАР ЕКСПЕРТ“. От края на 2010 г. фирмата се занимава с проектиране, доставка и монтаж на Фотоволтаични централи (ФЕЦ) и Соларни системи за загряване на топла вода, отопление и доотопление.

През 2018 г. фирмата се трансформира в НЕДСТАР ЕООД, която е директен вносител на всички елементи и компоненти на Фотоволтаичните и Солартермални системи. Дистрибутор е на множество чуждестранни фирми. До момента, фирмата е реализирала много покривни фотоволтаични системи.

- **Festo BG - „Фесто Производство“ ЕООД**

През април 1925 г. Алберт Фезер и Готлиб Стол основават компанията „Fezer & Stoll“, която се занимава с производство на дървообработващи машини. Още на следващата година те подават първата си заявка за патент за универсална дърводелска машина (ZUM). Търговската марка Festo, която за първи път е използвана за продажба на продукти при ZUM, произлиза от фамилните имена на двамата основатели и оттогава е символ на иновации. След няколко години Алберт Фезер напуска компанията и Готлиб Стол поема цялата отговорност.

С подкрепата на съпругата си Берта той успява да развие и разшири компанията, като от самото начало той следва принципите на рационализация в компанията, за да оптимизира работните процеси както в собствената си компания, така и за своите клиенти.

През 1939 г. е построено първото собствено седалище на компанията на Улмер щрасе в Еслинген ам Некар, където всички бизнес области са обединени под един покрив. Тук се създават модерни производствени и офис помещения, оборудвани с най-модерни производствени машини и технологии.

През 1950 г. Курт Стол, най-големият син на Готлиб и Берта Стол, научава за пневматиката на търговско изложение в Чикаго и разпознава нейния потенциал за автоматизация. Той пренася пневматиката в Германия и я доразвива в компанията на баща си. В средата на 50-те години на XX век е създадено подразделението Festo Pneumatics и компанията започва да произвежда пневматични цилиндри.

Festo се разраства и става международна компания - първият регионален филиал е основан в Италия през 1956 г., последван от други филиали в Швейцария, Франция и Австрия. Докато Курт Стол оглавява подразделението Festo Pneumatics, неговият брат

Вилфрид Стол става първият търговски директор на Festo Австрия. Той стимулира международното позициониране и основаването на нови компании на Festo, за да укрепи марката.

През 60-те години на XX век с Festo Didactic компанията разработва програми за обучение на стажанти, служители и клиенти. Това прави новата технология достъпна за клиентите. През 1965 г. е публикуван първият учебник и е създадено подразделението Festo Didactic.

През 1962 г. в Беркхайм е създаден първият собствен обект на подразделението Festo Pneumatics. Тук администрацията и производството са съсредоточени в един обект. Малко след това, през 1968 г. Festo открива производствен обект в Рорбах.

Курт завършва инженерното си образование в Техническия университет в Щутгарт през 1959 г., където поставя нови стандарти с дипломната си работа - Технология на пневматичното управление. През 1992 г. той получава почетна докторска степен от Виенския Технически университет.

Докато Курт започва техническа кариера, Вилфрид се насочва към кариера в бизнеса. През 1962 г. той завършва бизнес администрация в Университета за световна търговия във Виена, а през 1969 г. защитава докторска степен във Виенския университет по икономика и бизнес администрация с дисертация на тема „Интегрирано корпоративно планиране“.

В продължение на десетилетия братята са активни членове на ръководството, а по-късно и на надзорния съвет на Festo. Те получават многобройни награди за постиженията си и ангажираността си към икономиката, в това число и медала за бизнес на провинция Баден - Вюртемберг през 2023 г.

През 70-те години на XX век братята Курт и Вилфрид Стол реорганизират компанията по пазарно ориентиран начин. Наред с модернизирането на организационната структура се доразвива и техническата инфраструктура. С въвеждането на електронната обработка на данни, различни области, отдели и дружества на Festo са свързани с мрежа, което води до оптимизиране на процесите, по-бързо производство и по-кратки срокове на доставка.

Първата система за електронна обработка на данни е инсталирана в Беркхайм още през 1968 г. Освен това Логистичният център в Беркхайм се трансформира в модерен дистрибуционен център с автоматизиран склад с високи стелажи.

Festo разширява продуктовото си портфолио, за да отговори на нарастващите и сложни изисквания на клиентите си. В рамките на компанията се създават нови бизнес звена - Festo Electronic, Festo Sensoric и Festo Cybernetic.

През 80-те години на миналия век Festo разработва свои собствени решения за CAD софтуер, известни като Festo datagraphic и PneuCAD. CAD софтуерът Festo datagraphic позволява на клиентите да проектират и реализират своите машини и системи бързо и удобно с продукти на Festo. PneuCAD предлага помощ при създаването на електрически схеми, а от края на 80-те години на миналия век Festo продава тези софтуерни решения на дискети.

През 1997 г. компанията тръгва по нов път - Festo става акционерно дружество, като Вилфрид Стол е председател на Управителния съвет, а Курт Стол - председател на Надзорния съвет. През 2000 г. компаниите стават две - Festo и Festool.

През 90-те години на XX век компанията е реорганизирана - Festo се превръща в организация предлагаща обучение. Въведен е нов корпоративен дизайн, първата начална страница е онлайн, а клиентите вече имат възможност да купуват продукти на Festo и в онлайн магазин. В цял свят се изграждат нови обекти за производство, логистика и техническо развитие. През 1989 г. Festo пуска на пазара първия вентилен остров и оттогава насам разработва модели за различни приложения.

Didactic изпълнява и нови проекти, а в Рорбах в сътрудничество със Саардланд се открива учебен център Festo Saar. Didactic вече продава и цели фабрики за обучение в сектора на техническото образование.

От началото на 90-те години на миналия век Festo започва да заимства от природата. През 2006 г. е създадена мрежата Bionic Learning Network, която свързва Festo с университети, институти и развойни компании. През 2010 г. Bionische Handling - Assistant на Festo е отличен с германската награда за бъдеще.

Festo се фокусира върху иновациите и напредъка, за да посрещне активно предизвикателствата на бъдещето. За тази цел компанията непрекъснато разширява основните си компетенции и интегрира нови области като електрическа автоматизация, автоматизация на процеси и SupraMotion. Тази стратегическа диверсификация преследва целта да създава нови възможности и технологии за улесняване на работата на клиентите си.

Наред с въвеждането на нови бизнес области, Festo също така внедрява модерни технологии в собствените си продукти. Те включват пиезотехнологии, изкуствен интелект, интелигентни фабрики и технологии за IoT (Internet of Things).

В контекста на глобалните промени Festo разглежда биоикономиката като перспективна концепция, която насърчава хармоничните отношения между хората и природата. През 2015 г. централата ще бъде разширена с 16-етажния AutomationCenter - първият небостъргач на Festo. Новооткритите демонстрационни центрове на Festo предлагат на клиентите си възможността да се вдъхновят от иновативните технологии.

- **ЗММ ООД - град Смолян**

ЗММ ООД, град Смолян е един от дългогодишните лидери в изработката на режещи инструменти за дървообработването, металообработването и обработката на PVC - профилни системи, както и инструменти, окомплектовка и резервни части за други индустрии.

Правилната окомплектовка е едно от решаващите условия за рентабилността, не само на отделната машина, но и на целия производствен процес. Правилният инструмент е ключът към производствения успех.

Фирмата е създадена през 1973 г. и оттогава и до сега винаги е била на пазара.

Добрите сътрудничества са ползотворни и за двете страни, като фирмата счита всичките си клиенти за партньори, защото ефективното и печелившо производство на клиентите е най-добрата основа за дългосрочния успех на фирмата.

Фирмата вярва, че доброто сътрудничество би трябвало да улеснява ежедневието, а като производител, основна задача на ЗММ ООД е да работи за подобряване на продуктивността и конкурентоспособността на клиентите си. Поради тази причина фирмата е разработила и развила обща концепция, съдържаща всичко необходимо за всекидневната работа на клиентите си.

Друга основна задача е да се работи за подобряване конкурентоспособността, анализиране ключовите нужди и заедно с клиентите си да подсигури възможно най-ефективно производство.

Фирмата предлага съвети и насоки за инвестиция в инструменти или окомплектовка, както и връзка с най-новите тенденции и продукти в бранша.

Оптимизацията е процес, който изисква обширни познания и ноу-хау. Познаването в дълбочина на материала, машините и инструментите е от изключително значение, за да може да се вземе правилното решение и оптималните параметри за обработка.

Специалистите на фирмата прилагат различни технически и икономически анализи при разработването на дърворежещи инструменти, металорежещи инструменти, специални инструменти и окомплектовка, за да намерят най-подходящото решение за

всяка възникнала ситуация. Използва се моделиране, с цел проучване и документиране напълно ефектите от подобренията, които фирмата предлага.

Фирмата предлага пълна концепция, включваща всички продукти и услуги, необходими за оптимизиране на производството и намаляване производствените разходи.

Дори малките промени често могат да доведат до забележимо увеличаване на продуктивността и подобряване на качеството. В същото време, подобренията отключват производствения капацитет и често, решението се крие в нещо малко, например използването на правилно подбран инструмент. При инструменти разработени специално за клиента, често е възможно събирането на 2-3 работни операции в една, което има за резултат намаляване на производствените разходи.

Ако се погледнат разходите като цяло в типична фирма от дървообработващата или металообработващата промишленост, делът на разходите за инвестиции в ненужни инструменти или окомплектовка е голям. Често от голямо значение за намаляване на единичните производствени разходи е правилната преценка за точните такива.

ЗММ ООД е не само производител на инструменти и окомплектовка, но и решава проблеми и осигурява комплексни решения, които дават на клиентите предимствата на натрупаните знания и опит. Фирмата носи отговорност за продуктите и услугите, които предоставя и гарантира за тяхното качество и функционалност.

Продуктите, които ЗММ ООД предлага, са:

- **Режещи инструменти за дървообработващата индустрия** - фирмата поддържа широка гама от стандартните си дърворежещи инструменти като складова наличност. Това включва инструменти със запоени HW/HS

пластини и ножове, системни инструменти за производството на прозорци и врати, различни профилни и хобел ножове, разнообразни HW сменяеми обръщаеми пластини и крепежни елементи за фрезовите инструменти;

- **Металорежещи инструменти и окомплектовка за металорежещи машини** - фирмата предлага фрези за метал, райбери - ръчни и регулируеми, различни видове въртящи и мъртви центри, втукли - преходни, присъединителни дорници и други;
- **Инструменти за прозоречни системи от PVC - профили** - фирмата произвежда фрезови комплекти - каса и крило, за почистване на PVC профили след заварката им, при направата на прозорци или врати. Комплекти за фрезоване, поддържащи блокове за едноглави, двуглави и четириглави заваръчни машини, поддържащи блокове за стъклодържатели към отрезни машини.
- **Инструменти за други индустрии** - инструменти и окомплектовка за каучуковата промишленост; стъкларската промишленост; хранително-вкусовата и други;

Услугите, които извършва ЗММ ООД, са:

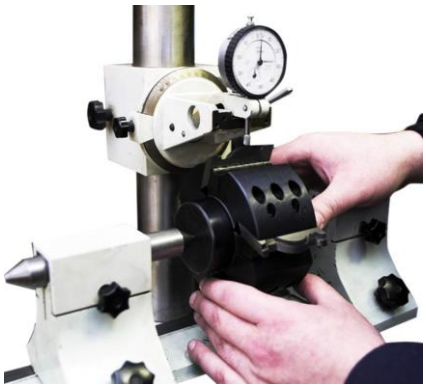

- **Сервиз на инструменти** - ЗММ ООД предлага широка гама сервизни услуги за произведените от фирмата инструменти и окомплектовки. Това включва презаточване на режещите инструменти, подмяна и настройка на механично закрепените елементи в инструментите, възстановяване на инструменти. Прешлайфане на центриращите повърхнини в окомплектовката за металорежещи машини и други;

- **Обучение** - ЗММ ООД разполага с технологични възможности и ноу-хау, за да осигури възможно най-доброто обучение. Фирмата ще обучи екипа на клиента си, да прави най-удачния избор на работните параметри, да борави с инструментите, да настройва инструмента на машината, да замерва резултатите и да поддържа безопасността на работното място.

- **ЕМЕ - АД**

ЕМЕ - АД е международно активен семеен бизнес със седалище в Смолян, България. Фирмата разработва и произвежда контактни елементи за мрежови технологии, електротехника, радиотехника и домакински уреди, наред с други. Затвореният производствен процес отговаря на изискванията на международния пазар, с налични съответните сертификати - за качество ISO 9001:2015 и за управление на околната среда ISO 14001:2015.

ЕМЕ - АД е надежден партньор и доставчик на Festo, Phoenix Contact, ABB, Bosch, Hummel, WAGO и Reichle De-Massari в продължение на много години. Фирмата поддържа добри бизнес контакти с български и международни партньори.

Фирмата произвежда продукти и инструменти за компании в Германия, Швейцария и други страни от Европа.

Разработването на нови продукти се извършва от висококвалифицирани специалисти с опит в проектирането и производството на инструменти, форми, многостъпални и композитни инструменти, автоматични и щанцови детайли, както и галванично покритие.

Конструирането и производството на инструменти се поддържа от CAD-CAM системи като SolidWorks и се реализира от прецизни машини с CNC управление. Добрата и гъвкава организация и затвореният цикъл на производство от поръчката на материалите до крайния продукт, позволява на фирмата да изпълнява поръчки с гарантирано качество, конкурентни цени и надеждност на доставките.

- **„МЕБЕЛ“ ООД - град Смолян**

„МЕБЕЛ“ ООД в град Смолян е създадена през 2004 г. с основна производствена дейност - дървообработване. Фирмата произвежда широка номенклатура, с голямо разнообразие на изделия по поръчка на клиента - врати, мебели, дървени къщи, навеси, решетки, парапети, дюшеме, ламперия, барабани за кабели, еко-брикети, дървен материал - греди, дъски, талпи и други.

Професионализма на специалистите е на много високо ниво, което е предпоставка фирмата да бъде желан партньор. Поетите задължения се изпълняват коректно в срок, а продукцията се отличава с високо качество и издръжливост, което се дължи на високата квалификация, компетентност на персонала и добрата организация.

Развитието през последните години дава основание да се направи извода, че фирмата има редовно производство, постоянно подобрява своята работа и издига маркетинга в своята дейност. Стремежът на „МЕБЕЛ“ ООД е клиентите винаги да бъдат доволни.

Технологията и технологичното оборудване се обновява своевременно и съответства на съвременните изисквания за производство на качествена продукция.

- **Витасин ООД**

Витасин вече 5 поколения инвестира времето, енергията и любовта си, с единствената цел да помага на хората.

Историята на Витасин е историята на семейство Ташеви. Всичко започва от прабабата на Ваня Ташева - Йорданка Килюрова, която е научила рецептата от своята майка. Йорданка Килюрова е правила крем в малкото родопско село Средногорци, за

използване от семейството, приятели и съседи, който действа за облекчаване на всякакъв вид рани и изгаряния, съпътстващи физическия труд в селото.

Рецептата за този крем се е запазила във времето и в поколенията, непроменена. За фирмата е изключително важно да спазва традициите и да съхрани завещаното наследство. Рецептата съдържа натурални, качествени и естествени съставки. В производството не включва автоматизация, машинизация или конвейрна линия.

Марката Витасин е създадена още през 1989 г. В началото на развитието си, всички пратки са изпращани по пощата с наложен платеж. Повечето поръчки, които са получавани са от хора поръчвали директно - по телефон или с писма по пощата. Работили са и с доверени хора, които поръчват от крема в по-големи количества и в известен смисъл са били дистрибутори.

Скоро след това, множество аптеки започват да се свързват с производителите, за да зареждат директно от мехлема и тъй като Витасин започва все повече да се налага на пазара, семейството решава, че процесът на производство е нужно да бъде в специализирани за това помещения. Семейството се мести в Смолян, наема помещения, изработено е лого, цветова гама и картонени опаковки. Рецептата е патентована, кремът е сертифициран и се сдобиват с цялата документация за плавното протичане на работния процес.

В началото Витасин е представяна единствено от Класическия Витасин, а тъй като оригиналната му рецепта е запазена от 5 поколения, поради естествения характер на съставките на крема, множество ползватели споделят, че аромата му е твърде специфичен. Поради тази причина, семейството се свързва с професионалист - парфюмерист в козметиката и за подобряване аромата на крема, е използвано натурално етерично Гераниево масло - масло от здравец.

Към момента фирмата предлага изключително богата гама от козметични продукти - пяна за лице, козметични кремове, душ гелове, шампоани, сапуни, балсами.

- **„КОСАРА - Р“ ЕООД - град Смолян**

Косара Стил е търговската марка на фирма „КОСАРА - Р“ ЕООД.

Косара Стил е фирма с дългогодишна история, основана през 1995 г. и доказала качествата си на лидер в текстилопроизводството на българския пазар. За кратък период от време, фирмата успява да се наложи на пазара за дамска конфекция, залягайки на елегантна линия, подчертана женственост и практичност. С екип от 30 професионалиста Косара Стил разширява своята дейност като започва изработване на униформата за училища, униформи за хотели и ресторанти, за банкови служители, както и за всяка друга професионална сфера с нужда от подчертана корпоративна брандова идентичност.

От 10 години Косара Стил е ориентирана към чуждестранни пазари, утвърждавайки името си като надежден и сигурен партньор за гарантирано качество на продукцията.

Фирмата вярва във възможността да позиционира България като елитна дестинация за текстилопроизводство и затова работата е насочена към непрестанно подобряване на услугите си, в средата, в която извършва работната си дейност.

Годините опит на Косара Стил, научават фирмата непрекъснато да удовлетворява и нахвърля високите изисквания на клиентите си. Поради тази причина, мисията на „КОСАРА - Р“ ЕООД е безупречното и иновативно изпълнение в предлаганите услуги, конфекции и униформени облекла.

С построяването на новата производствена база, разполагаща се на площ от 1 500 m^2, фирмата си поставя и нови цели:

- Да следи световните тенденции в развитието на модната индустрия и да предлага най-съвременните модни и ергономични решения за клиентите си;

- Да осигурява пълно съответствие с всички приложими нормативи от счетоводното, данъчното и трудовото законодателството в страната;
- Да поддържа изрядна документация за разработените от фирмата продукти, като спазва и подпомага прилагането на законодателството в областта на правото на интелектуалната собственост;
- Да реализира желаното качество при възможно най-ниски разходи, гарантирайки увеличаване на ефективността;
- Да мотивира и насърчава служителите си да увеличават своя принос, да се развиват и учат, да работят творчески;
- Да разглежда качеството на изпълняваните от фирмата услуги и продукти, като резултат от общите условия на всички специалисти във всяка ежедневна дейност.

С производството на униформено облекло Косара Стил доказва своя професионализъм с ергономичните си решения относно моделите и материалите, които да отговарят за комфорта на ученици и служители и максимално да се доближават до техните предпочитания.

Фирмата оказва пълно съдействие за удовлетворяване на изискванията на клиента и разработва индивидуални проекти по задание за различните възрастови групи в съответните цветови комбинации и материи.

Фирмата предлага:

- Удобство, качество, коректност при изпълнението на поръчките;
- Разработване на моделите в различни цветови комбинации, съобразени с интериора на работното място или цялостната визия на хотела, ресторанта или фирмата.

Фирмата си сътрудничи с реномирани производители на платове, прежди и подлепващи материали от Холандия, Италия и Франция, с доказано високо качество в съответствие с изискванията на стандарта за дълготрайна използваемост на облеклата.

Преработващата промишленост на територията е много силно развита, както и секторите - търговия и услуги. По-голямата част от предприятията са регистрирани и работят в град Смолян, която създава известен териториален дисбаланс на икономическите дейности между общинския център и селата.

5.4. Селскостопанско и горскостопанско развитие

5.4.1. Селскостопанско развитие

Природно-климатичните особености на територията на МИГ „Девин - Смолян“ определят и характеристиките на селското стопанство. Планинският релеф, както и наличието на мери и пасища, благоприятства развитието на животновъдство, а растениевъдството е сравнително слабо развито.

За съжаление, районът на местната група не е особено подходящ за развитието на интензивно селско стопанство, тъй като част от площите са раздробени и не се ползват ефективно.

Община Девин

Растениевъдство

За селскостопанското развитие на територията на община Девин има много добри природно-климатични условия, но за съжаление планинският релеф ограничава разнообразието от култури, които могат да се отглеждат в този район. Въпреки това изобилието от мери и пасища е предпоставка за успешното развитие на животновъдството.

Възстановяването на земите в стари реални граници в ранния период на прехода, води до раздробяване и разпокъсване на земеделските масиви, респективно до затруднено механизиране, обработване и неефективно прилагане на различни селскостопански и химически технологии.

Процентът на използване на земите е нисък, а този на необработваемите земи - висок.

Вследствие на неспазване на агротехническите и фитосанитарните изисквания, състоянието на част от почвите е влошено, липсва добре развит маркетинг, който оказва

негативно въздействие върху цените и често ограничава възможностите за пълна реализация на продукцията.

Около 80% от земеделските производители пласират основната част от продукцията си на случайни прекупвачи.

Таблица 5.3.1 - 1. Земеделски стопани на територията на община Девин, към 2020 г.

Показатели	Земеделски стопанства, брой	Стопанства с използвана земеделска площ, брой	Използвана земеделска площ, ha	Стопанства с животински единици, брой	Животински единици, брой
Община Девин	481	466	8 380	329	1 971

Както се вижда от таблицата, общия брой на земеделските стопанства на територията към 2020 г. е 481, като от тях, стопанствата с използвана земеделска площ (ИЗП) са 466 броя, а стопанствата с животински единици - 329 броя от общия брой земеделски стопани.

Използваната земеделска площ в общината е 8 380 ha, а общия брой на животинските единици на територията е 1 971 броя.

Таблица 5.3.1 - 2. Стопанства, ИЗП и отглеждани култури в община Девин, към 2020 г.

Показател	Мерна единица	Община Девин
ИЗП на открито	Стопанства, брой	466
	Площ, ha	8 380
Обработваема земя	Стопанства, брой	345
	Площ, ha	126
Зърнено-житни култури	Стопанства, брой	1
	Площ, ha	-
Зърнено-бобови култури	Стопанства, брой	169
	Площ, ha	8
Технически култури	Стопанства, брой	18
	Площ, ha	-
Ягоди, пресни зеленчуци и цветя	Стопанства, брой	34
	Площ, ha	9

Други култури на обработваема земя	Стопанства, брой	340
	Площ, ha	104
Семейни градини	Стопанства, брой	138
	Площ, ha	4
Постоянно затревени площи	Стопанства, брой	406
	Площ, ha	8 239
Трайни насаждения	Стопанства, брой	32
	Площ, ha	11

Съгласно представените данни, най-голям брой стопанства обработват земя под различна форма - 345 броя, с обща площ от 126 ha.

От отглежданите култури, най-голям брой стопанства отглеждат други култури на обработваема земя - 340 броя, с площ от 104 ha, следвани от тези, отглеждащи зърнено-бобови култури - 169 броя, с площ от 8 ha, следват семейните градини - 134 броя, с площ от 4 ha, след това са тези, които отглеждат ягоди, пресни зеленчуци и цветя - 34 броя, на площ от 9 ha, стопанствата отглеждащи трайни насаждения са 32 броя, на площ от 11 ha, предпоследни са тези, отглеждащи технически култури - 18 стопанства, с неизвестна площ и на последно място са стопанствата, отглеждащи зърнено-житни култури - 1 стопанство, с неизвестна площ.

Постоянно затревените площи се стопанисват от 406 стопанства и имат обща площ от 8 239 ha.

Най-общо от селскостопанските култури се отглеждат предимно картофи, ягоди, малини, лечебни и етерични растения.

Животновъдство

Животновъдството в цялата страна изпитва сериозни проблеми, като това важи и за района на община Девин, но в по-слабо. Тези проблеми са свързани най-вече с ниските изкупни цени на продукцията, липсата на пазари, които в съчетание с липсата на модернизация и трудоемкия процес, правят животновъдството все по-малко атрактивно, намалява броя на животновъдите и свива сектора до малки лични стопанства.

Таблица 5.3.1 - 3. Разпределение на стопанствата, по видове и категории животни, към 2020 г.

Показател	Брой	Община Девин
Говеда и биволи	Стопанства	161
	Животни	1 031
Крави и биволици	Стопанства	140
	Животни	615
Кози	Стопанства	30
	Животни	266
Кози майки и млади женски	Стопанства	29
	Животни	215
Овце	Стопанства	124
	Животни	6 492
Овце майки и млади женски	Стопанства	121
	Животни	5 616
Свине	Стопанства	3
	Животни	8
Еднокопитни	Стопанства	126
	Животни	583
Птици	Стопанства	34
	Животни	804
Зайци	Стопанства	10
	Животни	294
Пчелни семейства	Стопанства	60
	Животни	1 283

Най-голям брой стопанства на територията на община Девин отглеждат говеда и биволи - 161 стопанства, крави и биволици - 140 стопанства, еднокопитни - 126 стопанства, овце - 124 стопанства и овце майки и млади женски - 121 стопанства.

Останалите стопанства отглеждащи животни са под 100 броя, като най-малко стопанства отглеждат зайци - 10 стопанства и свине - едва 3 стопанства.

Броя на стопанствата, които отглеждат животни обаче, няма никакво отношение в броя на отглежданите животни - най-много се отглеждат овце - 6 492, от които 5 616 овце майки и млади женски, следват говедата и биволите - 1 031 броя, от които 615 крави и биволици. Пчелни семейства се отглеждат в 60 стопанства, а броят им е 1 283 животни. Отглежданите птици са 804 броя, от които кокошки носачки и подрастващи - 723 броя. Отглежданите еднокопитни са 583 броя, зайците са 294 броя, козите са 266 броя, от които кози майки и млади женски - 215 броя. Отглежданите на територията свине, са едва 8 броя.

Главен недостатък на селското стопанство в община Девин е, че няма възможност за постигане на конкурентни цени за произведената растителна и животинска продукция, спрямо същата продукция, произведена в полските райони.

Следователно, трябва да се търсят пазари за произведената продукция и да се създадат условия за преработка на територията на общината до краен продукт, който да се утвърждава като екологично чиста продукция и от тук да се оправдава и по-високата себестойност.

Селскостопанското развитие е необходима предпоставка за развитието на селския туризъм като алтернативна форма на заетост.

Община Смолян

Растениевъдство

Районът на община Смолян като цяло не е земеделски и не е подходящ за развитието на интензивно земеделско стопанство, тъй като земеделските площи са силно раздробени и не се ползват ефективно, което е една от пречките за успешното развитие на отрасъла.

Основният обем селскостопанска продукция е насочен към задоволяване потребностите на производителите, а реализираните излишъци - за продан, предимно на дребно.

Таблица 5.3.1 - 4. Земеделски стопани на територията на община Смолян, към 2020 г.

Показатели	Земеделски стопанства, брой	Стопанства с използвана земеделска площ, брой	Използвана земеделска площ, ha	Стопанства с животински единици, брой	Животински единици, брой
Община Смолян	814	808	9 679	517	4 325

Посочените в таблицата данни показват, че общия брой на земеделските стопанства в община Смолян, през 2020 г. е 814, от които с ИЗП - 808 броя и с животински единици - 517 броя. Общия брой на отглежданите животни в животновъдите стопанства е 4 325 броя.

Общата използвана земеделска площ на територията е 9 679 ha.

Таблица 5.3.1 - 5. Стопанства, ИЗП и отглеждани култури в община Смолян, към 2020 г.

Показател	Мерна единица	Община Смолян
ИЗП на открито	Стопанства, брой	808
	Площ, ha	9 679
Обработваема земя	Стопанства, брой	439
	Площ, ha	114
Зърнено-житни култури	Стопанства, брой	4
	Площ, ha	0
Зърнено-бобови култури	Стопанства, брой	210
	Площ, ha	15
Технически култури	Стопанства, брой	6
	Площ, ha	1
Ягоди, пресни зеленчуци и цветя	Стопанства, брой	10
	Площ, ha	1
Други култури на обработваема земя	Стопанства, брой	428
	Площ, ha	96
Семейни градини	Стопанства, брой	159
	Площ, ha	11
Постоянно затревени площи	Стопанства, брой	705

	Площ, ha	9 250
Трайни насаждения	Стопанства, брой	51
	Площ, ha	34

От представените в таблицата данни, могат да се направят следните изводи - най-голям брой стопанства се поддържат постоянно затревени площи - 705 броя, следващи са стопанствата, които обработват земя по какъвто и да е начин - 439 броя, следващи са тези, отглеждащи „други култури“ на обработваема земя - 428 броя, следват стопанствата отглеждащи зърнено-бобови култури - 210 броя, на предпоследно място се нареждат семейните градини - 159 броя и на последно място са стопанствата, отглеждащи трайните насаждения - 51 броя.

Останалите стопанства са с много малък брой - стопанствата, които отглеждат ягоди, пресни зеленчуци и цветя, са 10 броя, тези, които отглеждат технически култури, са 6 броя и отглеждащите зърнено-житни култури - 4 броя.

По отношение на площите, най-голяма площ заемат постоянно затревените площи - 9 250 ha, следват общо обработваемите земи - 114 ha, на трето място са площите, заемащи „други култури“ на обработваема земя - 96 ha, трайните насаждения заемат 34 ha, на предпоследно място са площите на зърнено-бобовите култури - 15 ha и на последно място са семейните градини - 11 ha.

Зърнено-житните култури заемат площ под 1 ha, техническите култури и ягодите, предните зеленчуци и цветята, заемат по 1 ha всяко.

По-конкретно в общината се отглеждат картофи, фасул, градински и фуражен грах, ягоди, малини, ябълки и сливи.

Животновъдство

Животновъдството в общината се развива основно от индивидуални собственици на животни и може да се отнесе към така нареченото дребно животновъдство. Въпреки това на територията на общината има няколко по-големи животновъдни и птицевъдни ферми.

Таблица 5.3.1 - 6. Разпределение на стопанствата, по видове и категории животни, към 2020 г.

Показател	Брой	Община Смолян
Говеда и биволи	Стопанства	302
	Животни	2 413
Крави и биволици	Стопанства	260
	Животни	1 373
Кози	Стопанства	53
	Животни	292
Кози майки и млади женски	Стопанства	53
	Животни	229
Овце	Стопанства	209
	Животни	10 146
Овце майки и млади женски	Стопанства	203
	Животни	9 312
Свине	Стопанства	1
	Животни	-
Еднокопитни	Стопанства	111
	Животни	314
Птици	Стопанства	93
	Животни	-
Зайци	Стопанства	11
	Животни	399
Пчелни семейства	Стопанства	54
	Животни	1 518

Най-голям брой стопанства в община Смолян отглеждат говеда и биволи - 302 броя, от които 260 броя отглеждат крави и биволици, следвани от тези, които отглеждат овце - 209 броя, от които 203 отглеждат и овце майки и млади женски и 111 стопанства отглеждат еднокопитни. С по-малък брой са стопанствата отглеждащи птици - 93 броя, от които 89 броя отглеждат кокошки носачки, 54 броя отглеждат пчелни семейства, 53

броя отглеждат кози и кози майки с млади женски, 11 стопанства отглеждат зайци и едва едно стопанство отглежда свине.

Относно отглежданите животни, най-голям рой са овцете - 10 146 броя, от които 9 312 са овцете майки и младите женски, следват говедата и биволите - 2 413 броя, от които 1 373 крави и биволици, 1 518 броя са отглежданите пчелни семейства, 399 броя са оглежданите зайци, 314 - еднокопитните и 292 са отглежданите кози, от които 229 са козите майки и младите женски. Данни за отглежданите свине и птици, няма.

Най-големия проблем за селското стопанство в общината е незатворения цикъл - „добив - преработка - пласмент“.

Независимо обаче от скромния дял на аграрния сектор в общинската икономика, този сектор е важен източник за доходи на населението, а също и предпоставка за поддържане на част от промишлената й функция - мляко и месопреработка, преработка на билки, горски плодове и други.

Друг от проблемите в аграрния сектор е свързан с ниската степен на механизация и автоматизация на процесите, отсъствието на аграрна бизнес инфраструктура и квалифицирана работна сила.

5.4.2. Горскостопанско развитие

Горските територии в обхвата на Местна инициативна група „Девин - Смолян“, се стопанисват от 7 поделения на Южноцентрално държавно предприятие (ЮЦДП) - Смолян, които са следните Държавни горски стопанства - ДГС „Михалково“, ДГС „Смилян“, ДГС „Смолян“, ДГС „Триград“, ДГС „Широка лъка“, ДЛС „Извора“ и ДГС „Славейно“.

Община Девин

Горските ресурси, създават условия за развитието на дърводобив и дървопреработване, като в същото време предоставят условия за развитие на туризма. Общата горска територия заема 71,5% от площта на цялата община.

Горските територии в община Девин, се стопанисват от следните териториални поделения на ЮЦДП - Смолян - ТП ДГС „Михалково“, ТП ДЛС „Извора“ и ТП ДГС „Триград“.

- **ТП ДГС „Михалково“**

Териториално поделение ДГС „Михалково“ носи името на село Михалково, община Девин и е седалище на стопанството. Като начало на създаването на ДГС „Михалково“ може да се счита 1932 г., когато е създаден първият лесоустройствен проект на държавната гора „Персенк“. По-късно към нейната площ са включени и държавните гори на селата Михалково, Чуреково, Петвар, Лясково, Осиково и Селча.

В сегашния си вид държавното горско стопанство е обособено на база на административно стопанско деление през 1958 г. През 1998 г. към ДГС „Михалково“ са включени и част от горите на ДГС „Девин“, в териториалните граници на селата Селча и Стоманево.

По данни от последното лесоустройство от 2002 г. ДГС „Михалково“ е устроено на площ от 15 591,6 ha.

Таблица 5.3.2 - 1. Собственост на площта на ДГС „Михалково“

№	Собственост	ha	%
1.	Държавна	14 790,5	94,9
2.	Частна	130,4	0,8
3.	Съсобственост	553,5	3,6
4.	Други юридически лица	116,9	0,7

Горите на стопанството се намират в югозападната част на Смолянска област, разположени на част от територията на град Девин, и граничат:

- На северозапад - ДЛС „Борово“;
- На север - язовир „Въча“ и ДГС „Кричим“;
- На североизток - ДГС „Пловдив“;
- На изток - ДГС „Хвойна“;
- На юг и югозапад - ДГС „Девин“.

Площта на стопанството се дели на два Горскостопански участъка: „Михалково“ и „Лясково“. При определяне техните граници, са взети под внимание териториалното разположение на горските масиви и отделните комплекси, наличната шосейна и горска пътна мрежа, землищните граници на населените места на територията, стопанисвани, управлявани и охранявани от стопанството, обема на проектираните лесовъдски и други дейности, естествената конфигурация на терена и обезпечеността на отделните райони с достатъчно квалифицирани кадри.

Териториалното им разположение способства за доброто стопанисване и опазване на горите.

Разликите в надморските височини в района на стопанството са твърде големи, като най-високата точка е връх „Персенк“ - 2093 m, а най-ниската на нивото на максималните води на язовир „Въча“ - 529 m. Разликата в надморската височина между тях е 1564 m, което създава условия за голямо растително разнообразие.

Районът на стопанството попада в долния равнинно-хълмист и хълмисто-предпланински пояс на дъбовите гори - 0-700 m надморска височина и в средния планински пояс на горите от бук и иглолистни - 700-2000 m надморска височина.

Теренът е силно пресечен, което се обуславя от добре развитата и гъста хидрографска мрежа. Насажденията на територията са високостъблени, чисти и смесени, от бял и черен бор, смърч, ела, бук, зимен дъб, а ниските части, са заети от издънкови насаждения от бук, зимен дъб, благун, келяв габър, мъждрян и други. Създадените култури са от иглолистни дървесни видове - бял бор, смърч и по-рядко черен бор.

Стопанската дейност е насочена към правилно провеждане на възобновителни и отгледни сечи, с цел използване на добрите възможности за естествено възобновяване във високите части на гората, а за ниските - в посока превръщането на издънковите насаждения във високостъблени или за реконструиране на нископродуктивни и неустойчиви насаждения.

Районът на стопанството представлява добра база за развитие на интензивно ловно стопанство със значителни дивечови запаси и видово разнообразие. По-разпространени ловни видове са: дивата свиня, сърната, заекът, среща се и благородния елен и други.

В бъдеще, като основен поминък на населението освен дърводобива, млекопреработването, животновъдството и занаятчийството, място ще заеме и ловния, селския и зимния туризъм. Предпоставки за това създават прекрасните природни условия на района, които съчетават на едно място гъсти, прохладни гори, по-големи и по-малки поляни и водни площи.

- **ТП ДГС „Триград“**

ТП ДГС „Триград“ е териториално поделение към Държавно предприятие ЮЦДП - Смолян, създадено на основание Закона за горите през 2011 г., със седалище и адрес на управление, село Триград, община Девин.

ДГС „Триград“ съществува като самостоятелна административна единица от 1942 г. под името „Краевско горско стопанство“ и първоначално е обхващало само територията на държавните гори, които за първи път са били устроени същата година. По-късно през 1946 г. след устройство на общинските гори на селата Гьоврен, Кестен, Жребево, Водни пад и Кожаре, към територията му са причислени и общинските гори.

През 1951 г. територията на „Краевско горско стопанство“ е присъединено към съседното „Тешелско горско стопанство“. През 1964 г. е обособено отново като самостоятелно горско стопанство „Тешел“, преименувано по-късно в Държавно горско стопанство „Триград“.

Днес територията на стопанството е разположена в средната част на Западни Родопи и се простира върху площ от 11 120,9 ha, която съвпада изцяло със землищните граници на селата Триград, Кестен, Гьоврен и Жребево.

ДГС „Триград“ обхваща най-южната част на водосбора на река Въча, респективно водосбора на десния й приток река Триградска, част от водосбора на Мугленска река и на Буйновска река - всичките притоци на река Въча.

Стопанството има следните граници:

- На север и североизток - ДГС „Извора“;
- На североизток и изток - ДСГ „Смолян“;
- На юг - държавната граница с Република Гърция;
- На запад - ДГС „Борино“.

В административно отношение, територията на стопанството е част от Смолянска област и се числи към Регионална дирекция по горите (РДГ) - град Смолян, но е самостоятелен стопански субект, подчинен на Министъра на земеделието и храните, респективно на Изпълнителния директор на Изпълнителна агенция по горите. Предмет на дейност на териториалното поделение е:

- Изпълнение на горскостопанските планове за горските територии - държавна собственост;
- Изпълнение на ловностопанските планове в държавните ловни стопанства и в ДГС;

- Изпълнение на поддържащи и/или възстановителни дейности в горски територии - държавна собственост, предвидени в планове за управление на защитени територии;
- Организиране и провеждане на мероприятия по защита на горските територии - държавна собственост;
- Организиране и провеждане на противоерозионни мероприятия;
- Поддържане разнообразието на екосистемите и опазване биоразнообразието в тях;
- Организиране и възлагане на проектирането и строителството в горите и земите в горските територии - държавна собственост;
- Създаване на нови гори върху земеделски територии;
- Опазване на горските територии - държавна собственост;
- Предоставяне и извършване на обществени услуги.

- **ТП ДЛС „Извора“**

Държавно ловно стопанство „Извора“ - Девин е наследник на основаното през 1975 г. Държавно ловно и риболовно стопанство „Извора“, град Девин. Стопанисваната ловна площ е коригирана многократно и в момента възлиза на 9 000 ha. Обособени са 3 ловни района - „Кози рог“, „Чурал“ и „Лък-балкан“. ДЛС „Извора“ е разположена в Централните Родопи със седалище Ловен дом „Девин“, находящ се на 2 km западно от град Девин.

Релефът на стопанството е типично планински, преобладават силно пресечените терени, които по дефилето на Девинска река са стръмни, урвести и с отвесни скални образувания. Надморската височина е между 750 и 1860 m.

Дървесната растителност е разнообразна, като до около 1200 m облика се дава от дъбовата и буковата формация, в зоната над 1200 m естествените насаждения са предимно от бял бор, ела, смърч, черен бор, бук, габър, трепетлика и други.

Многообразието на теренните форми, дървесината, храстовата и тревната растителност, изобилието на изворни и речни води и труднодостъпните терени, са естествените предпоставки за голямото животинско разнообразие. Територията на стопанството се обитава от дива коза, благороден елен, елен-лопатар, муфлон, сърна, дива свиня, глухар. От хищниците обитават мечка, вълк, лисица, дива котка, видра, белка, златка и язовец.

От птиците освен глухар, в стопанството се срещат лещарка, гривяк, гургулица, пъдпъдък и други. Дневните грабливи птици са представени от скален орел, малък и голям креслив орел, мишелов, ястреби и ветрушки, а от нощните - бухал, горска ушата сова, кукумявка и други.

Основната функция на ДЛС „Извора“ е опазване, съхраняване и увеличаване популациите на редки видове дивеч - дива коза, глухар, муфлон, производството на зарибителен материал от балканска пъстърва, стопанисването на горите по начин, запазващ биологичното разнообразие в тях и подобряване многофункционалното им предназначение. Стопанисването на едрия дивеч е съобразено с биологията и изискванията на основния дивеч за стопанството - дивата коза, насочено е към увеличаване запасите, подобряване трофейните и екстериорни качества.

Благодарение на полаганите системи грижи, допустимите запаси са достигнати и е налице естественото саморазселване на дивата коза, благородния елен, сърната и дивата свиня в съседните на стопанството площи. Стопанството ежегодно предоставя на други ловни стопанства от страната жив дивеч за разселване - дива коза, муфлон и дива свиня.

Стопанисването на дивеча и неговото рационално ползване по линия на организирания ловен туризъм съставляват основната ловностопанска дейност на ДЛС „Извора“. Дивечовото разнообразие, изградените ловностопански съоръжения, обучения ловен персонал и забележителния ландшафт, са „магията“, която привлича ловните туристи от Европа и Америка.

Горскостопанската дейност в ДЛС „Извора“ е съпътстваща и се води върху 4 500 ha държавни гори. Провежданите мероприятия в тях са съобразени с биологията на развъждания дивеч и целите на стопанството.

Спомагателни дейности са производството на зарибителен материал и пъстърва за консумация в рибно стопанство „Настан“, развиване алтернативни форми на туризъм - риболовен туризъм по река Девинска, екотуризъм по екопътеките „Струилица - Лъката“ и „Лисичево - Чурал“, организиране посещения на

природни и етнографски забележителности - Ягодинската пещера, Триградското ждрело, село Широка лъка и други.

Необходимо е да се провеждат редовни кампании по залесяване, както и спазване на поставените ограничения за сечта, с цел устойчивото управление на горските ресурси.

Като цяло, горското стопанство се характеризира със запазен относителен дял в развитието на икономиката на община Девин, поради запазените държавни структури. Слаб е ръстът в създаването на нови насаждения, както и в лесокултурните мероприятия, което предполага изпълнението на ефективни мерки за подобряване на горския фонд.

Развитието на горското стопанство е едно от основните предимства, които има общината, както и един от стратегическите резерви за развитието на отделни отрасли в общинската икономика - дърводобив, дървопреработване, лов и риболов, събиране на диворастящи билки, гъби, плодове и други.

Община Смолян

Горското стопанство в община Смолян се характеризира със запазен относителен дял в развитието на общинската икономика, поради запазените държавни структури. Слаб е ръстът в създаването на нови насаждения, и в лесокултурните мероприятия, което предполага изпълнението на ефективни мерки за подобряване на горския фонд.

На територията се намира седалището на Южноцентрално държавно предприятие - град Смолян, със следните териториални поделения: ДГС „Смилян“, ДГС „Смолян“, ДГС „Широка лъка“ и ДГС „Славейно“.

- **Южноцентрално държавно предприятие - Смолян**

ЮЦДП - Смолян е регистрирано през 2011 г., като първоначалният брой на териториалните поделения е 43. Понастоящем те са 36 броя - 28 държавни горски стопанства и 8 държавни ловни стопанства.

Предприятието стопанисва държавни горски територии в четири области - Смолян, Пловдив, Пазарджик и Кърджали, с обща площ от 869 796,8 ha, като държавните горски територии заемат 717 192 ha или 83,3% от общата площ.

Надморската височина е между 100 m - по поречието на река Марица и 2198 m - връх Голям Перелик. Този широк диапазон съдържа богатото разнообразие на различни типове месторастения, подходящи за съществуването на множество растителни и

животински видове. Общо 432 967 ha или 60% от държавните горски територии попадат в режима на стопанисването по НАТУРА 2000.

Участието на основните дървесни видове е - 31% бял бор, 15% смърч, 9% черен бор, 18% дъб и 15% бук. Общия запас на горските територии, собственост на държавата, които ЮЦДП стопанисва е 134 301 631 m^3, а средногодишният прираст възлиза на 2 388 810 m^3.

Средната възраст на горите е 63 години, а лесоустройствените проекти на териториалните поделения предвиждат средногодишното ползване в размер на 1 073 569 m^3, което е 45% от годишния прираст.

Годишното залесяване е на площ от 206 ha. Посадъчният материал се произвежда в 37 горски разсадника, като 7 от тях са с национално значение.

ЮЖНОЦЕНТРАЛНО ДЪРЖАВНО ПРЕДПРИЯТИЕ - гр. СМОЛЯН

- **ДГС „Славейно“**

ТП ДГС „Славейно“, в село Славейно се намира в източната част на Западни Родопи, обхваща югоизточните хребети на Преспенския им дял и дължината на притоците на река Арда и горните им течения.

Релефът на територията на стопанството е типичен планински, със стръмни и много стръмни склонове. Теренът е силно пресечен, а територията му заема североизточната част на Смолянска област.

ДГС „Славейно“ обхваща горите на територията на част от община Смолян и община Баните. Съществува добра комуникационна съобщителна мрежа, както и вътрешната мобилна мрежа между служителите от Горското стопанство, което благоприятства за правилното организиране, управление, стопанисване и опазване на горите и дивеча в района на стопанството. Държавната собственост на горите е 22 025 ha.

- **ДГС „Смилян“**

ТП ДГС „Смилян“ носи името на едноименното село, където се намира и седалището му. Територията на горското стопанство в село Смилян, заема южната и централна част на Смолянска област. Границите на стопанството, са:

- На изток - ДГС „Златоград“;
- На юг и запад - държавна граница с Република Гърция;
- На север - северозапад - ДГС „Смолян“.

В миналото ТП ДГС „Смилян“ се е наричало Горско стопанство - Смилян и е създадено през 1939 г. от сливането на тогавашните горскостопански единици „Смилян“ и „Рудозем“. През периода 1950-1952 г. горскостопанските единици са били устроени за първи път, като са били изготвени отделни лесоустройствени проекти. През периода 1962-1963 г. е извършено второ по ред лесоустройство на горите и през 1964 г. от площта на Горско стопанство „Смилян“ е отделено отделно - ГС „Арда“.

Трето по ред лесоустройство е извършено през 1975 г., с което площта на ГС „Смилян“ е разделена на три технически участъка, а площта на ГС „Арда“ на два технически участъка. През 1976 г. двете стопанства се обединяват, като продължават дейността си под името Горско стопанство „Смилян“.

Към 2009 г. общата площ на ДГС „Смилян“ е 33 313,3 ha, като са обособени и запазени 4 горскостопански участъка - „Могилица“, „Смилян“, „Елховец“ и „Рудозем“. Общия брой служители на стопанството е 41 души, от които 4 инженер - лесовъди, 28 със средно специално лесовъдско образование, 1 главен счетоводител, 1 секретар - деловодител, 1 касиер - домакин, 2 шофьори, 1 куриер - чистач и 1 огняр-параджия.

Средните показатели на стопанството, са: обща площ от 33 313,3 ha, дървопроизводствена площ от 31 694,2 ha, общ запас (с клони) - 8 156 380 m^3, общ среден прираст - 143 207 m^3, средна възраст от 61 години, среден запас на хектар - 201 m^3, среден бонитет III, средна пълнота 0,72, средногодишно ползване по лесоустройствен план от 2010 г., с клони - 58 312 m^3.

След правото на възстановяване на заеми и гори от горските територии, са обособени различни видове собственост в тях.

Таблица 5.3.2 - 2. Собственост на площта на ДГС „Смилян“

№	Собственост	ha	%
1.	Държавни горски територии	25 944,5	77,9
2.	Недържавни горски територии	7 368,8	22,1
3.	От тях общински	286,9	0,8
4.	Частни физически лица	5 937,3	18,0
5.	Частни юридически лица	204,7	0,6
6.	Религиозни	16,2	0,04
7.	Гори по чл. 19 от ЗСПЗЗ	923,1	2,7

Горите в района имат голямо водоохранно и вододайно значение, тъй като акумулират големи количества от падналите валежи, намаляват изпарението и спомагат за продължителното запазване на почвените водни запаси. Голяма е ролята в отношение на създадените горски култури.

Страничните им ползи имат съществено значение за населението от района. Най-важните от тях са пашата, добивът на гъби, билки, горски плодове, сено и други. На територията на стопанството има фабрика за преработка на гъби, плодове и билки.

Не на последно място, се явява и значението и развитието на селския и горския туризъм, тъй като горите все повече се превръщат в желано място за отдих и привлекателен обект за посещение, както от местното население, така и от български и чуждестранни туристи.

- **ДГС „Широка лъка“**

Държавно горско стопанство - Широка лъка носи наименованието си от село Широка лъка, където е разположено и седалището на неговото административно управление. Територията на стопанството попада в границите на община Смолян и обхваща землищата на следните села - Широка лъка, Гела, Солища и Стойките.

Освен гореспоменатите села, на територията на лесничейството се намират и селата Стикъл, Върбово и Брезе и следните махали - Сливово, Горски дол, Джуркалица, Калевище, Баремска, Соломоня, Кукувица, Гращица, Водата, Заевите, Каврашилска, Маринска, Бърдцето, Дурева и Махмутица.

Границите на стопанството, са:

- На запад - ДГС „Девин“;
- На север - ДГС „Хвойна“;

- На североизток - ДГС „Чепеларе“;
- На изток - ДГС „Пампорово“;
- На юг и югозапад - ДГС „Смолян“;

Лесистостта в района на ДГС „Широка лъка“ е 75,4%. ДГС „Широка лъка“ е разположено в Централни Родопи, а според горско-растителното райониране, стопанството попада в горскорастителна област Западни Родопи. Формата на стопанството е неправилна фигура с приблизителна форма на ромб издължена в посока „север - юг“ с дължина около 18 km и широчина в посока „изток - запад“ - около 12 km.

Общата площ на стопанството е 9 283,4 ha, от които 9 016,9 ha залесена и 266,4 ha незалесена площ.

Територията на ДГС се характеризира с типично планински релеф със силно изразена разчлененост и големи превишения. По цялата си площ територията на стопанството е пресечено от множество малки и по-големи реки и долове. Същевременно на много места съществуват характерните за Родопите заоблени и платообразни теренни форми. Издигат се много върхове, като: „Солийски връх“ - 1650 m, „Турлата“ - 1824,8 m, „Краставата чука“ - 2140 m, „Чуката“ - 1917 m, „Малък Перелик“ - 2175 m и най-високия връх „Голям Перелик“ - 2193,2 m. Най-ниската точка на стопанството е 846 m и се намира по течението на Широколъшка река на границата с ДГС „Девин“.

Различията в надморската височина обуславят основните промени в климатично отношение и районирането на горско-растителните пояси и подпояси, които отразяват вертикалното разпределение на горската растителност.

Многобройните реки и долове, пресичащи територията на ДГС „Широка лъка“, както и разположените върхове, определят теренни форми с преобладание на стръмните и много стръмните наклони, съответно 50,8% и 40,8% от дървопроизводителната площ.

През цялата територия на стопанството в посока югоизток - северозапад преминава река Широколъшка, разделяща територията му приблизително на две равни части. Най-голямата за района река извира под връх „Снежанка“, намиращ се в ДГС „Пампорово“. Реката преминава през селата Стойките и Широка лъка и към нея естествено гравитират по-големи реки и долове, извиращи на територията на стопанството.

Характерни за всички реки и долове протичащи през стопанството, са стръмните и много стръмните брегове. Леглата им са дълбоко врязани, особено в средните и долни части на теченията им. Районът в който се намира територията на ДГС „Широка лъка“

попада в Родопската тектонска област, поради което се срещат скали от трите основни типа - масивни, метаморфни и седиментни.

На територията съществуват добри условия за развитието на естествени гори от смърч, ела, бял бор, черен бор и бук. За в бъдеще, добре биха се развивали и насаждения с участието на зелена дугласка, лиственица и бреза.

Климатичните условия предпоставят отлична възможност за естествено възобновяване на гората. Особено внимание следва да се обърне на мероприятията, провеждани във високопланинските части на стопанството, където по-суровите климатични условия затрудняват до известна степен естественото възобновяване на насажденията.

- **ДГС „Смолян“**

Държавно горско стопанство „Смолян“ е създадено е създадено през 1913 г. и носи наименованието си от град Смолян, където се намира и седалището на административното му управление.

Общата площ на ДГС „Смолян“ е 23 460,9 ha, от които 22 752,5 ha дървопроизводителна площ. Собствеността върху горските територии принадлежи на държавата, общината, физически и юридически лица, като дела на държавната собственост е 65%.

Горите в района на стопанството имат значение за икономиката на общината и областта, преди всичко като източник на строителна дървесина, целулоза и дърва за нуждите на промишлените предприятия, държавни и частни фирми, както и за местното население.

Територията на ДГС „Смолян“ попада в границите на община Смолян и обхваща землищата на следните села: Орешец, Стража, Лъка, Подвис, Река, Селище, Търън, Требище, Мугла и част от землищата на град Смолян и селата Киселичево, Кремене, Турян, Полковник Серафимово, Левочево, Бостина, Соколовци, Момчиловци.

Границите на стопанството, са:

- На север - ДГС „Девин“, „Широка лъка“, „Пампорово“ и „Лъки“;
- На изток - ДГС „Славейно“ и „Златоград“;
- На юг - ДГС „Смилян“ и с държавната граница с Република Гърция;
- На запад - ДГС „Триград“.

Пътната мрежа в района е сравнително добре развита, като голяма част от горските обекти, са свързани с основната пътна мрежа, чрез чакълирани и земни камионни пътища. Съществуващите пътни и съобщителни мрежи създават благоприятни условия за правилната организация при стопанисването на горите в района.

Територията на стопанството се характеризира с типично планински релеф, със силно изразена разчлененост и големи превишения. Попада в две горско-растителни области - Тракийска и Южна крайгранична, подобласти съответно Западни Родопи и Ардинска, със средна надморска височина от 1100 m.

Река Черна е най-голямата река, преминаваща през стопанството и се влива в река Арда при село Средногорци - извън границите на стопанството. Характеризира се с постоянен воден отток и е най-пълноводна през пролетта.

На територията на общината са установени общо 7 извора на минерални води, включително и два термални, но няма проучвания относно техните лечебни свойства. Районът, в който се намира територията на ДГС „Смолян“ попада в Родопската тектонска област. Срещат се масивни, метаморфни и седиментни скали. Масивните скали са с най-голямо разпространение и са предимно риолити. Метаморфните скали, са: гранитогнайси, гнайси и мрамори, а седиментните скали са представени от варовици, пясъчници, мергели и шисти.

Климата в района на стопанството се формира при наличие на средиземноморско влияние, нахлуващо по долината на река Арда и Черна. По-голямата част от площта на стопанството попада в континентално-средиземноморската климатична област, а останалата в европейско-континенталната област.

Почвите са представени от следните типове - кафява горска почва - тъмна, преходна и светла, планинска горска почва - тъмна, хумусно-карбонатна.

На територията на ДГС „Смолян“, естествената растителност заема 75,4% от залесената площ, представена по дървесни видове, както следва: смърч - 35%, бял бор - 27%, черен бор - 8% и ела - 5%. Делът на широколистната растителност е 24,6%, като най-голямо участие взема бука.

Животинският свят в района на стопанството е сравнително богат, като местообитанията са типично едродивечови. По-важни представители, които обитават постоянно територията и имат ловностопанско значение, са: благороден елен, сърна, дива коза, дива свиня и заек. В района се срещат и сравнително много хищници - вълк, лисица, мечка. На територията има обособени два държавни дивечови участъка - ДУ „Герзовица“ и ДУ „Мугла“.

5.5. Туристическо развитие

Територията на МИГ „Девин - Смолян“ разполага с огромен потенциал за развитие и популяризиране на класически и алтернативни форми на туризма. Това е предпоставка за допълнително икономическо развитие и сериозно популяризиране на територията.

Община Девин

Туризмът на територията на община Девин все още не е разгърнал пълният си потенциал, въпреки съществуващите предпоставки за неговото развитие, като природни дадености, културно наследство и изградената досега туристическа инфраструктура. Значението му обаче се подчертава от факта, че туризма неизменно присъства във Визията на общината за устойчиво развитие.

Като перспективен и динамичен отрасъл в световен мащаб, при добро управление на наличните ресурси на територията, туризмът би могъл да предложи решения на някои наболели проблеми, като миграцията, високата безработица, ниските доходи и други.

Най-важният актив за развитието на туризма в община Девин е богатството на природните ресурси, а на второ място по важност се нареждат антропогенните ресурси, които не са твърде изобилни на територията. За съжаление, повечето от съществуващите антропогенни ресурси на територията не са превърнати в активи за туризма, т.е. не са включени в туристическото предлагане, нещо повече - голяма част от тях са в лошо състояние и се нуждаят от спешни мерки за съхранение и консервация.

Движимите културни ценности на територията се съхраняват в музейната сбирка към НЧ „Родопска просвета - 1923“, съхраняваща повече от 2 000 образци.

На територията на общината са развити множество различни занаяти, които биха били изключително интерес обект за наблюдение от туристите, но все още не са включени в туристическото предлагане.

Общината има богати традиции в съхраняването и популяризирането на фолклора, за което свидетелстват множеството читалища, които участват активно в местния културен календар. Все още обаче, не е разработен туристически продукт на база фолклора, който да се предлага от туроператорите или хотелите в общината.

В областта на културата обаче, са развити множество проекти, някои от които:

- **Програма „Глобални библиотеки - България“** - реализирана от местните читалища;
- **Проект „Сагатарус: Стартиране на местно предприемачество в областта на културното и природно наследство - стратегии и средства за обединяване на усилията, опазване и мобилизиране на културното богатство, усвояване на опит“** - община Девин участва в реализирането на проекта. Той е насочен към подпомагане развитието на предприемачеството в страните от Югоизточна Европа, базирано върху местното наследство (природно и културно). Изграден е транснационален алианс за промотиране на предприемачеството, свързано с културното и природно наследство. Организиран е еднодневен семинар на тема „Изграждане на местна партньорска мрежа за сътрудничество“ - 37 участници - представители на местния туристически бизнес и журналисти от местни и национални медии; организирана е кръгла маса на тема „Постигане на международно споразумение между публично-частния и третия сектор“ - 36 участници - представители на местния туристически бизнес и журналисти от местни и национални медии; организирано е местно обучително посещение в местност „Серви Борун“, село Гьоврен, на тема „Привличане на младите хора към грижата за наследството - очи в очи с кафявата мечка“ - 35 участника - ученици и преподаватели от СУ „Христо Ботев“, град Девин.

По отношение на човешкия ресурс, в общината нараства нуждата от квалифицирани специалисти за развитието на сектора, която налага извършването на такива проучвания и полагането на целенасочени усилия за развитие на човешкия капитал.

От една страна, това ще доведе до повишаване качеството на предлагания туристически продукт и растеж в сектора, от друга - би могло да се превърне в предпоставка за ограничаване миграцията на млади и квалифицирани кадри от територията на община Девин. Миграцията е една от причините за влошената възрастова структура на населението в общината.

Туристическата инфраструктура, представена от съоръженията и заведенията, свързани с развитието на туризма в община Девин, са представени от 55 места за настаняване от различен клас:

- **Клас А** - хотели, мотели, апартаменти, туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили;
- **Клас Б** - семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, стаи за гости, апартаменти за гости, бунгала и къмпинги.

Някои от местата за настаняване в общината, са:

- **Спа - Хотел „Орфей“ - град Девин**

Хотел „Орфей“ е петзвезден балнеохотел от 2021 г. Той е разположен в центъра на град Девин, модерен комплекс, предназначен да се възползва от уникалните дадености на региона, с възможност за отдих, спорт, развлечение и балнеолечение.

Комплексът разполага със 123 стаи, от които 45 са луксозни и студиа и 78 са двойни стандартни стаи. Сред основните конкурентни предимства на комплекса, са уютната атмосфера и възможността за пълноценна почивка, качеството на СПА услугите и не на последно място - вкусната храна. Гостите на хотела, могат да се любуват на българска, европейска и ориенталска кухня, в:

- Основен ресторант, с капацитет от 170 вътрешни и 50 външни места;
- Европейски ресторант, с капацитет от 80 вътрешни и 40 външни места;
- Ориентални ресторант, с капацитет от 40 вътрешни и 30 външни места;

Освен това, комплексът предлага широк набор от услуги и продукти, като: лоби бар с капацитет от 20 места; бар-басейн; СПА и балнеорекреационни услуги; денонощен румсървиз; пране и гладене; сейфове за ценности; модерно оборудван бизнес център с две конферентни зали (капацитет от 150 и 300 човека); лекар и медицинско обслужване; туристически обиколки и екскурзии в района на град Девин; сувенирен магазин, фризьорски салон, магазин за модни облекла; паркинг с капацитет 90 автомобила и наем на велосипед.

Хотелът предлага прекрасни условия както за отдих, така и за спорт. На разположение на гостите е игрище за минифутбол, тенис корт и волейбол. Хотелът е редовен домакин на редица конкурси и фестивали.

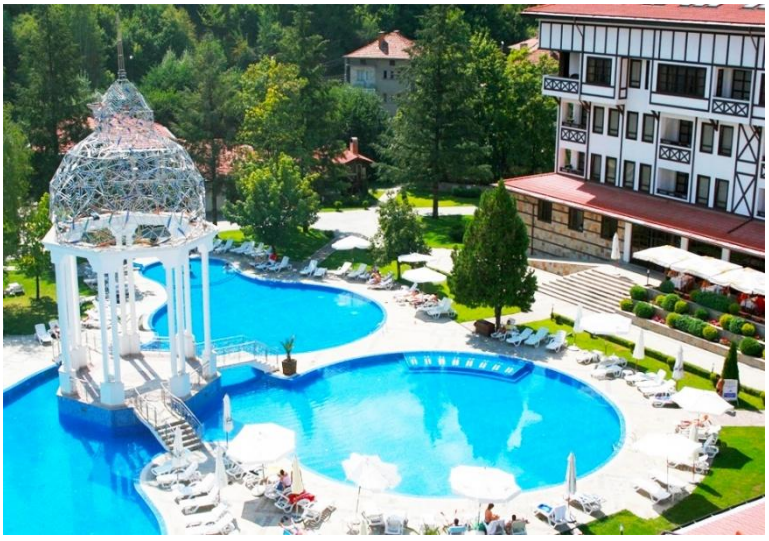

Балнеологичният блок на комплекса е единствен по рода си и е изграден по начин, позволяващ провеждането на най-съвременни и ефективни физикални методики и програми за балнеопрофилактика, рехабилитация и рекреация.

Хотелът се захранва от два минерални извора, известни с лечебните си свойства - Беденски и Девински извор, като разполага с разрешителни за водоползване и всичко това превръща СПА - Хотел „Орфей“ както в атракционен и привлекателен център, така и в място за провеждането на най-съвременните и ефективни физикални методики и програми за балнеопрофилактика и рекреация.

Болницата за рехабилитация, разположена в центъра на град Девин е модерен комплекс, предназначен да се възползва от уникалните дадености на региона, с възможности за отдих, спорт, развлечение и балнеолечение.

Приемането на болни в „СБР - Орфей“ ЕООД, град Девин, се осъществява в консултативно-диагностичен блок, който се състои от приемно-диагностичен кабинет и регистратура. В приемно-диагностичния кабинет се снема кратка анамнеза и се извършва преглед на пациенти, след което му се съставя „История на заболяването“.

В самия център на града, в непосредствена близост до балнеолечебницата се намира голяма изворна чешма с минерална вода, която спомага за провеждане на питейно водолечение с минерална вода.

Болницата разполага с две ванни отделения с общо 16 вани и закрит басейн с минерални вода. В двора на „СБР - Орфей“ е разположен и обширен външен открит басейн с минерална вода.

„СБР - Орфей“ разполага с 81 двойни стаи, а сред основните конкурентни предимства на комплекса, са уютната атмосфера и възможността за пълноценна почивка, качеството на СПА услугите и не на последно място - вкусната храна.

Балнеологичният блок на комплекса е единствен по рода си и е изграден по начин, позволяващ провеждането на най-съвременни и ефективни физикални методики и програми за балнеопрофилактика, рехабилитация и рекреация. СПА комплексът и „СБР - Орфей“ се захранват от два минерални извора, известни с лечебните си свойства - Беденски и Девински.

- **СПА - Хотел „Персенк“ - град Девин**

СПА - Хотел „Персенк“ се намира в сърцето на Родопа планина, в град Девин, който е разположен на 710 m надморска височина, сред прохладни борови гори и чист планински въздух.

Петзвездният СПА - Хотел предлага уютна атмосфера, стил и изключително спокойствие. Всеки гост има възможността да се наслади на местни ястия и ароматни вина в луксозните ресторанти на хотела.

На няколко минути пеш от хотела се намират Термален Аквапарк в Парк Хотел „Модър“ и изисквания ресторант - градина „Модър“.

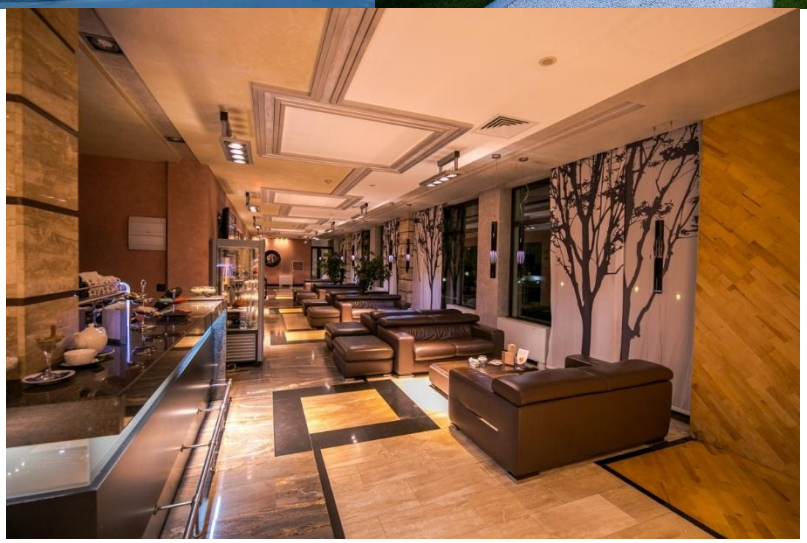

В региона могат да се посетят различни природни забележителности, като язовир „Въча“, Ягодинската пещера, панорамната площадка „Орлово око“ и пещерата „Дяволското гърло“.

СПА- Хотел „Персенк“ разполага с модерен и уютен СПА център, където гостите имат възможност да ползват вътрешен минерален басейн, детски басейн и топло джакузи. За всички любители на планината и спокойствието, СПА центърът предлага комфортна зона за релакс, както и сауна парк - арома парна баня, инфрачервена сауна и финландска сауна.

Още от древността термалните извори са били място за възстановяване на тялото и духа. Беденската минерална вода и лечебният ефект, който тя оказва върху човешкото тяло, прави СПА центъра на Хотел „Персенк“ желано място за лечебен отдих.

За любителите на изисквания комфорт хотелът предлага на гостите си една наистина луксозна и пълноценна почивка.

СПА центъра предлага класически и антицелулитни масажи, масажи с мед или ароматна свещ, както и ароматерапия и хидротерапия. Също така се предлага голямо разнообразие от козметични процедури за лице и тяло с висококачествена козметика.

Има още и турска баня, където се предлагат специални масажи с пяна, глина и масажни масла. СПА центърът предлага модерна медицинска апаратура „Танита“, като този уред представлява ново поколение японски професионален анализатор на телесния състав, който измерва теглото, изчислява индекса на телесна маса и базалната обмяна. Поглежда вътре в тялото и установява актуалното му състояние - мастната тъкан, висцералната мазнина, мускулната и костната маса и съдържанието на вода в организма, тоест улеснява хората в желанието им да водят здравословен начин на живот.

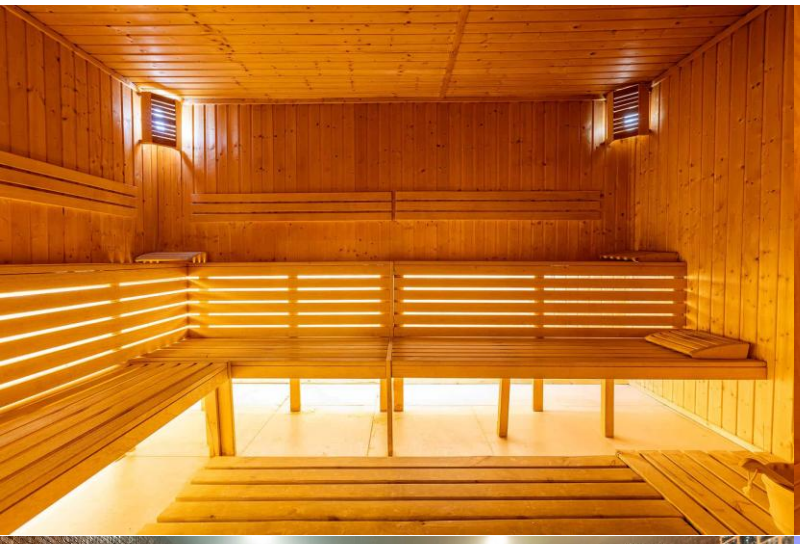
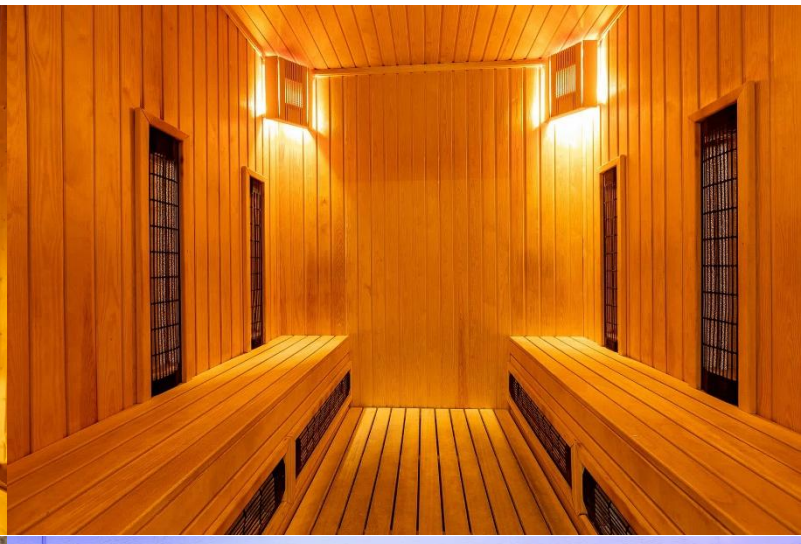
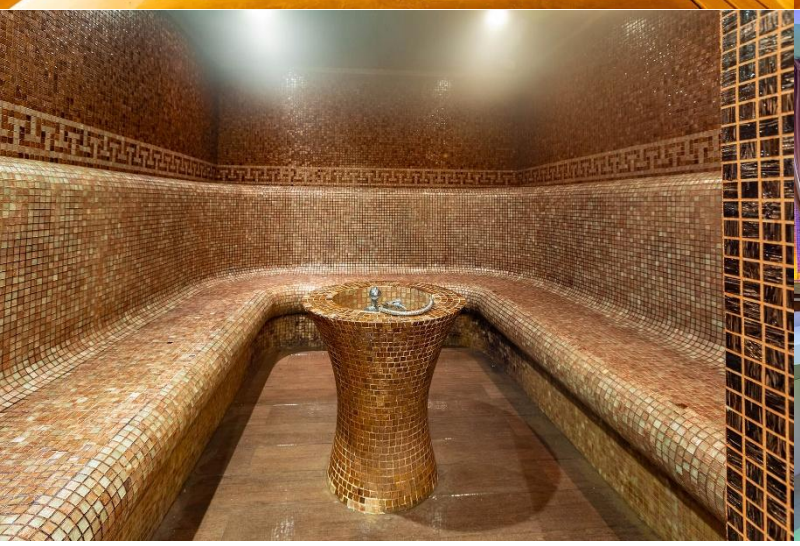
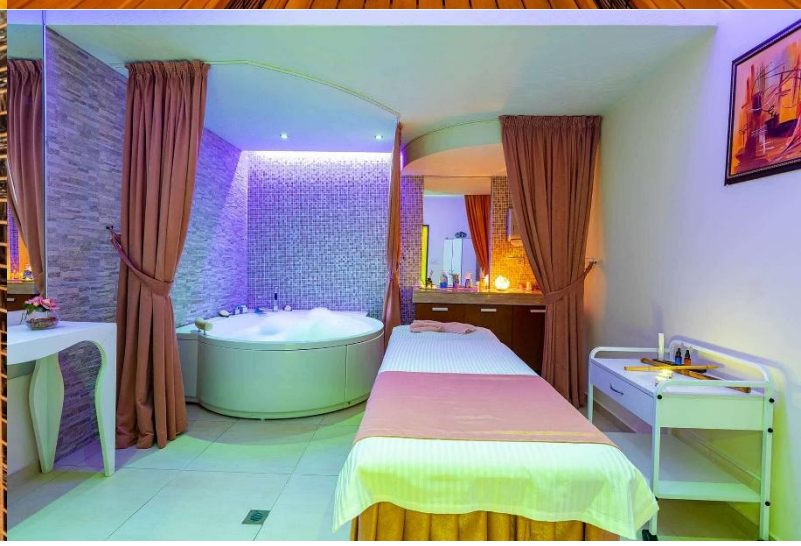

Халотерапията е холистичен метод на лечение, при който човек престоявайки в специално изработена по съвременни и модерни технологии солна стая, подпомага оздравителните процеси в собствения си организъм.

Направени са редица изследвания на полезните свойства на солта, които потвърждават факта, че тя притежава силно антибактериално, антимикотично и противовъзпалително действие и влияе изключително добре на човешкото здраве.

Халотерапията оказва невероятен ефект при борбата с натрупания стрес и умора, засилва имунитета, влияе изключително добре на заболявания на горните и долните дихателни пътища и подобрява функциите в организма. Това се дължи на отрицателните йони, с които е зареден въздухът в това помещение, а неутрализирайки положителните йони в човешкия организъм, те създават и баланс в тялото.

В СПА центъра на Хотел „Персенк“ се предлага и експлозия от аромати и наслада за сетивата, с луксозната френска козметична марка YON-KA.

Специално за дамите се предлага и нова отслабваща терапия с мармалад от водорасли от PHYTOMER Cosmetics - пионер в морските биотехнологии. PHYTOMER е една от компаниите в света за грижа за кожата, която е усвоила морски биотехнологии, което е използването на морски микроорганизми за производство на нови, напълно безпрецедентни, естествени активни съставки. PHYTOMER е експерт в морската козметика.

PHYTOMER е първата козметична марка в света, която транспонира преимуществата на морския свят в модерната козметология и сътворява уникална философия за красота чрез създаване на морска козметика. Познавайки до съвършенство предимствата на морския свят - източник на живот, енергия, баланс и благоденствие. PHYTOMER предлага най-доброто за здравето и красотата на кожата.

СПА - Хотел „Персенк“ разполага с вътрешен детски кът, който е в непосредствена близост до лоби-бара.

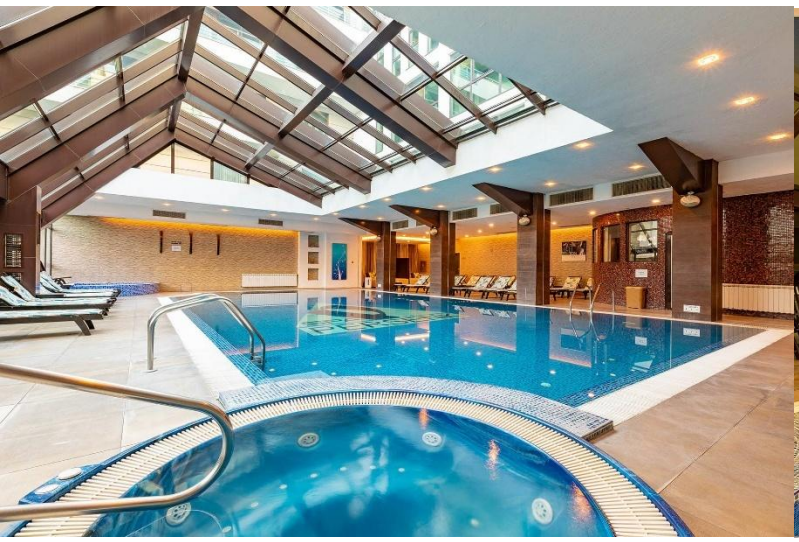

- **СПА - Хотел „Девин“**

Четиризвездният СПА - Хотел „Девин“, част от „Шарлопов Груп“, е разположен в сърцето на природния феномен - планински масив Родопи, с центъра на известния балнеолечебен град Девин. СПА - Хотел „Девин“ е идеално място, за отдих и културни развлечения, бизнес срещи, семинари или фирмени тържества. Хотелът е отлично място за възстановяване на тялото и духа от стреса на работното ежедневие сред красивата природа на Родопа планина и с помощта на доказаните лечебни свойства на Беденската минерална баня.

СПА - Хотел „Девин“ разполага с напълно оборудван балнеологичен и СПА център. За провеждането на бизнес срещи, семинари и фирмени тържества, хотелът предлага оборудвана конферентна зала с капацитет до 80 места, както и всички необходими условия, които да направят прекараните тук Спа почивка, уикенд или фирмено мероприятие незабравими за посетителите.

Съществуват един закрит басейн с детска секция, терапевтичен басейн, басейн „уморени крака“ и малък външен басейн.

Съвременно оборудваният СПА център предоставя разнообразни уелнес и медицински процедури за възстановяване и рехабилитация. СПА центърът предлага множество релаксиращи и възстановяващи СПА и уелнес програми с разнообразни антистрес, тонизиращи и подмладяващи класически и екзотични процедури.

СПА център „Девин“ разполага със: закрит плувен басейн с хидромасажни джетове и детска секция; малък външен басейн, подходящ и за деца; сауна; перлена вана и

тангентор; терапевтичен басейн с минерална вода и Кнайп пътека „уморени крака“; вана с музико-хромотерапия; СПА капсула; Фитнес с кардио уреди и тежести; сауна и зона за релакс; масажни кабинети; инхалатори; лекарски кабинет; електротерапия, лазертерапия, магнитотерапия, светотерапия, ултразвук.

Балнеопрограмите в СПА - Хотел „Девин“, насочени към подобряване на здравето, са разработени от водещи лекари - специалисти и се прилагат под лекарски контрол. Свързани са с профилактика и рехабилитация на респираторни заболявания, костно-ставни заболявания, остеопороза, пост-травматични състояния, метаболитни нарушения, проблеми на периферната нервна система, урологични и нефрологични заболявания. Всяка програма включва медицински прегледи и комбинация от балнеотерапия, физиотерапия, кинезитерапия и рехабилитация.

Лечебните програми в СПА - Хотел „Девин“ са с трайност по 4, 7 или 10 дни. Съвременно оборудваният балнео-СПА центъра използва минерална вода от Девинския извор. Тя е подходяща за профилактика и лечение на различни заболявания на опорно-двигателния апарат и на нервната система.

- **Програма ОДА (опорно-двигателен апарат)**

Целта на тази програма е намаляване болката, подобряване на движението, забавяне на хода на заболяването и туширане на възпалителния процес.

- **Деформираща артроза (коксартроза, гонартроза) и Деформираща спондилоартроза**

Целта на двете програми е намаляване болката, подобряване движението и забавяне хода на заболяването.

- **Програма „Остеопороза“**

Целта на програма „Остеопороза“ е ограничаване (забавяне) на процеса на калциевата загуба, намаляване на болката и риска от фрактури.

- **Болест на междупрешленните дискове - дикогенен синдром**

Целта на програмата е намаляване на болката, подобряване статистиката и динамиката на гръбначния стълб.

- **Постравматични заболявания**

Постравматичните заболявания са свързани със следфрактурни състояния, следоперативни състояния, изкълчвания, навяхвания, тендовагинити и миозити. Целта на програмата е подобряване на калусо-образуването и подобряване обема на движение в ставите, подобряване на походката и намаляване на болката.

- **Болести на периферната нервна система**

Болестите на периферната нервна система са: радикулит, плексит, бурсит, дикова херния, а целта на програмата е да се намали болката, да се овладее възпалителния процес и да се подобри работоспособността.

- **СПА - Хотел „Исмена“ - град Девин**

СПА - Хотел „Исмена“ се намира в град Девин, работи целогодишно и е видян за почивка, СПА релакс и за хора търсещи грижата за своето здраве и самочувствие. СПА хотелът предлага четиризвездно обслужваме, уникална обстановка и всички удобства, за една пълноценна почивка.

Хотелската част се състои от 23 апартамента със спалня, хол, минибар, LCD телевизор, телефон, сешоар, луксозна баня, интернет и 3 студиа оборудвани за хора със специални двигателни потребности.

Самостоятелните къщи са три категории:

- 9 къщи с две спални и хол с камина, телевизори, хладилник, телефон, сешоар, луксозна баня, интернет;
- 3 ВИП къщи с две спални, хол с камина и кухненски бокс, LCD телевизор, дрешник, баня с джакузи и телевизор, сешоар, отделен паркинг, барбекю и интернет;
- 3 делукс къщи с две спални, с LCD телевизор, дрешник, луксозна баня, сешоар и студио с две отделни легла, кът за отдих с мека мебел, минибар, кабелна телевизия, телефон, луксозна баня, интернет и паркинги обособени за отделните групи.

СПА хотелът разполага със сезонен открит минерален басейн и целогодишен закрит минерален басейн. В СПА центъра има: парна баня, финландска сауна, шоков басейн, джакузи, ароматни вани, масажи, зона за релакс, контрастен душ и разнообразни СПА процедури.

В хотелската част на разположения са: ресторант със 100 места, в който се предлагат чудесни ястия; механа с общ капацитет от 85 места, 35 от които разположени във винарна, където могат да се опитат традиционни специалитети като пататник, смилянски фасул, клина (родопска баница), качамак и сърми; барбекю.

На гостите на хотелския комплекс се предоставя възможност да се включат в приготвянето на някои ястия, след което могат спокойно да се отдадат на изкушенията на родопската кухня.

На разположение е и външна детска площадка, която се намира в градината на хотела и е подходяща за деца между 3 и 12 години. Вътрешният детски кът е в непосредствена близост и работи от 08:00 до 20:00 часа.

На разположение е и конферентна зала, която разполага с 95 места - модерно оборудвана с прожекционен екран, мултимедиен проектор и озвучителна система.

- **Вилно селище „Замъка Хорлог“ - село Триград**

Вилно селище „Замъка Хорлог“ е сгушено в полите на „Триградското ждрело“ - обявено за защитена местност за опазване на редки растителни и животински видове, както и за опазване на природни местообитания.

„Замъка Хорлог“ разполага с Хотелска част и Вилна част, като общия капацитет на цялото вилно селище е от 59 до 73 легла.

Хотелската част представлява сграда на три етажа с визия на Замък, в която са разположени 5 двойни стаи и четири апартамента за до 4 души, с общ капацитет на Замъка от 25 до 30 човека. Всички помещения в хотелската част разполагат с обща тераса, а някои помещения разполагат с индивидуална тераса. В хотелската част има още и ресторант, рецепция и малка конферентна зала с капацитет от 10-15 човека. Още една малка конферентна зала е разположена в Посетителския информационен център, който е част от вилното селище.

Вилите се отдават както в цялост, така и отделни самостоятелни помещения от тях. Всяко самостоятелно помещение във вилите е с индивидуален достъп и разполага със самостоятелна тераса с уникална гледка към реката и самостоятелна баня с тоалетна.

Обзавеждането във всички помещения във вилното селище „Замъка Хорлог“ е в ретро стил, като всички стаи разполагат с хладилници, телевизори, термо кана, сешоар, сапуни и шампоани, безплатен интернет, а някои помещения разполагат и с трапезария и кухненски бокс.

Вилното селище разполага с ресторант „Хорлог“, в който се приготвят местни специалитети - жива риба, обедно меню, скара, барбекю на жар и на дървени въглища, ястия на пещ и други.

В периода от началото на април до началото на ноември, ресторантът предлага жива риба приготвена на място - див шаран, пъстърва и есетра. Към настоящият момент ресторанта има капацитет от 80 души в закритата част, която е разделена на две отделни зали, както и лятна тераса с капацитет от 100 човека.

Ресторантът е подходящ за различни събития и партита-сватби, кръщенета, рождени дни, фирмени партита и други.

Вилното селище разполага с две самостоятелни „Барбекю зали“ - една по-голяма, за 20 човека и една по-малка, за 15 човека, както и с пещ и барбекю за общо ползване.

Голямата барбекю зала разполага с камина, кухненско оборудване - фурна, котлон, хладилник, мивка, шкафове и плотове, посуда, телевизор, има опция и за музикална

уредба и тонколона. Голямата зала предоставя за консумиране храна и напитки извън менюто на ресторанта, срещу заплащане на наемна цена от 100 лв. на дец, както и заплащане на дърва за отопление и/или приготвяне на ястия на пещ или барбекю, в случай че се ползват такива. Възможно е да се правят поръчки от ресторанта, но те са на самообслужваме. В случай, че заедно с храната и напитките извън менюто на ресторанта, гостите консумират храна или напитки от ресторанта на стойност над 500 лв., получават сервиране до нея и безплатно ползване на залата.

Малката барбекю зала се намира непосредствено до ресторанта на вилното селище и разполага с камина, мивка, телевизор, като и тук има опция за музикална уредба и тонколона. Ползва се предимно за настаняване на гостите след работното време на ресторанта, както и за консумиране на храна и напитки извън менюто на ресторанта. Дължи се заплащане само на дървата за отопление и/или приготвяне на ястия на пещ или барбекю, в случай че се ползват такива.

При консумиране в залата на храна и напитки извън менюто на ресторанта, се предоставя посуда от ресторанта, но залата е на самообслужване и след нейното ползване, всичко следва да бъде отсервирано и почистено от гостите.

В случай, че гостите желаят залата да бъде отсервирана и почистена от персонала след нейното ползване, дължат такса в зависимост от броя на гостите, които са я ползвали. В случай, че заедно с храна и напитките извън менюто на ресторанта, гостите консумират храна или напитки от ресторанта на стойност минимум 15 лв. на човек, почистването на залата е безплатно и се заплащат само дървата за отопление и/или приготвяне на ястия на пещ или барбекю.

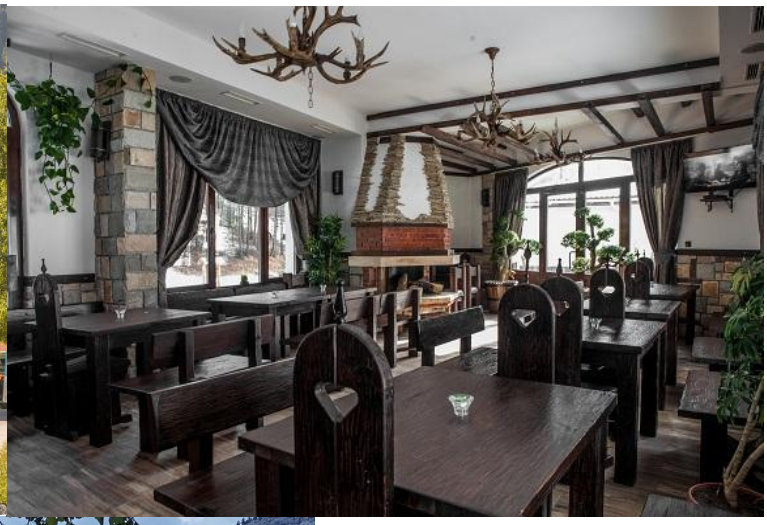

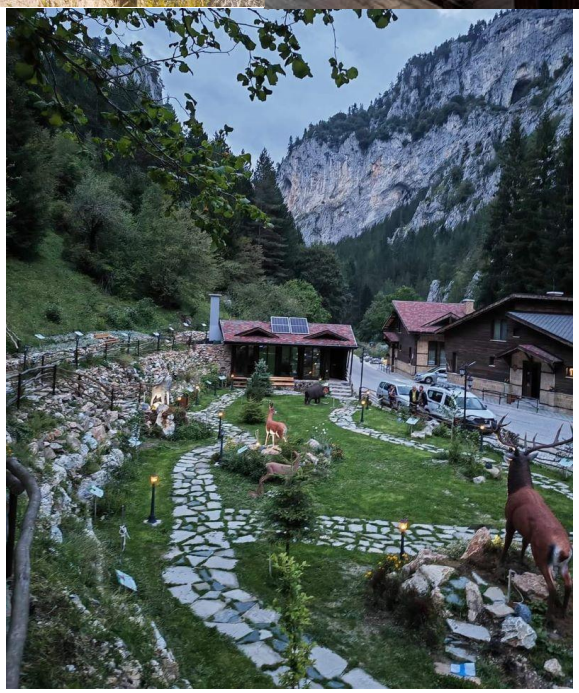

- **Семеен хотел „Аркан Хан“ - село Триград**

Семеен хотел „Аркан Хан“ в село Триград съчетава традиционната архитектура със съвременен комфорт. Тишината и уединението дават възможност за пълноценна почивка и непосредствен контакт с природата. Семейния хотел разполага с една единична, седем двойни, три тройни стаи и 5 апартамента.

Семейния хотел разполага със закрит ресторант с капацитет от 40 човека, градина с капацитет от 40 човека и градена пещ, с капацитет от 15 човека.

Хотелът разполага със зала, удобна за корпоративно събитие, изнесен зелен офис или среща с партньори.

- **Зелен офис**

Сред зелените поляни, боровите гори, уханието на билки и ромона на планинските реки. В уюта на хотела, създаден с уважение и обич към природата, а не в битка с нея, където персоналът е посветен на грижата за нуждите на всеки гост. Хотелът предлага бързината и качеството на сателитна интернет връзка от SpaceXStarlink, конферентна зала и прекрасни открити пространства, където може да се извършва работна дейност.

Освен за комфорта на работния процес, персоналът на хотела с радост ще съдейства и с организирането на различни активности във времето за отдих. Предлагат интересни пешеходни маршрути, велосипеди под наем или джип фото-сафарита до местности със спиращи дъха гледки, край езера и планински реки, пещери, каньони и всичко това на едно място - село Триград.

Храненето изцяло се съобразявания с работния график и предпочитанията на екипа.

- **Парк хотел „Модър“ - град Девин**

Парк хотел „Модър“ е разположен в град Девин - в сърцето на Родопите. Той предлага комфорт, уют и модерен дизайн в 55 стилно обзаведени двойни стаи и 3 просторни апартамента, всеки от които е проектиран с мисъл за максималното удоволствие и релакс на клиента. В хотелът лукса, комфортът и природата се сливат в едно, за да предложат на всеки гост неповторимо усещане за уют и гостоприемство.

СПА центъра предоставя закрити минерални басейни за възрастни и деца, хидромасажни вани, финландска сауна, инфрачервена сауна, ароматна парна баня, солна зона за релакс и модерна фитнес зала. Предлагат се разнообразни масажи и терапии, а козметичните процедури с натурални български и френски козметики и ще задоволят и най-изтънчените вкусове.

В съчетание с лечебната сила на водата са и СПА процедурите, които се предлагат в термалния аквапарк, където гостите могат да се насладят на възстановяващи, лечебни и релаксиращи масажи.

Аквапарка към хотела включва шест басейна със следните съоръжения - детски басейн с водна пързалка, VIP басейн с шатри край него за релакс, олимпийски, бебешки, хидромасажен и атракционен басейн с двойна пързалка. Басейните са с различна големина и дълбочина. Температурата на водата е между 26-32°C, за да се гарантира комфорт и удоволствие за всички посетители.

- **Семеен хотел „Триград“ - село Триград**

Семеен хотел „Триград“ се грижи за всеки детайл, за да осигури на гостите си пълен комфорт по време на престоя им. Стаите са различни по площ и всеки клиент в зависимост от целта на своето пътуване, може да избере най-подходящото съчетание между цена и простор. Матраците на леглата са ортопедични, умерено твърди, а спалното бельо е от памучен сатен.

Изграждайки Семеен хотел „Триград“, целта е не само да се създаде място, където туристите могат да пренощуват и да се отпуснат, но и също така да бъде предоставено кътче, в което посетителите да се оттеглят от ежедневния стрес - кътче, разположено дълбоко в сърцето на Родопите - магическа земя, пълна с мистични легенди, древни гробници, светилища, изцеляваща чиста вода, редки животински видове, разнообразни билки - една истинска природна лечебница.

Подчертавайки идеята за пълно обновяване на духа и тялото, семейния хотел предлага изключително здравословно меню, допълнено от местни ястия и домашни приготвени напитки.

Хотелът разполага със зона за релакс, оборудвана с хидромасажна вана, сауна и парна баня.

- **Хотел „Евридика“ - град Девин**

Хотел „Евридика“ е разположен в центъра на спа курорта - Девин. Решен изцяло в духа на модерната архитектура и оригинална визия, с окачената си фасада и басейн под стъклената дъга на покрива, хотелът е едно уникално място за тези, които ценят естетиката, интимността и уюта. Разположен в сърцето на Девин, хотелът предлага

елегантен интериор в съчетание със здравословен планински климат и лечебната минерална вода Беден, с която е захранен целият хотел.

Хотел „Евридика“ е малък бутиков хотел, създаден с идеята да предоставя уют, дискретност и спокойствие за да превърне почивката на планина в наистина приятно изживяване. Хотелът разполага с 5 двойни стаи, 11 студиа, 2 апартамента и един апартамент делукс.

Стаите в хотела са дизайнерски обзаведени, като всяка стая е с различна архитектура и оборудвана с последно поколение мулти сплит климатична инсталация, телевизор със сателитна телевизия, телефон и минибар. Част от стаите разполагат с вани, а останалите - с душ кабини.

На разположение на гостите, хотелът предлага:

- Стилен и уютен ресторант, предлагащ местна, вегетарианска и интернационална кухня;
- Лятна градина;
- Лоби бар;
- Термален басейн и джакузи с минерална вода - разположени са на покрива на хотела, под изцяло стъклена фасада с фантастичен изглед към планината и града;
- Елегантен център за релаксация, разположен панорамно на четвъртия етаж на хотела с прекрасен изглед към центъра на Девин и Родопите.
- Сауна, парна баня, шоков душ, тангентор, зали за мокър и сух масаж, както и зони за релакс;
- Търговски център с магазини;

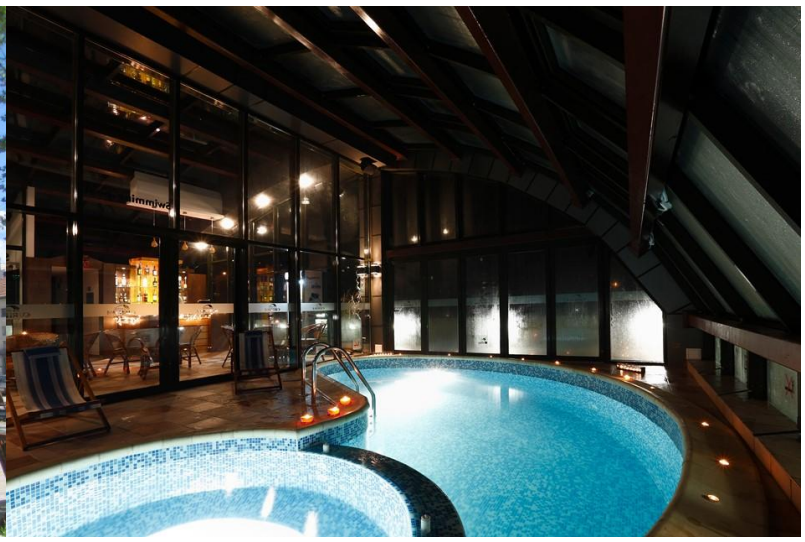

- **Къща за гости „Девин“ - град Девин**

Къща за гости „Девин“ разполага с три апартамента, включващи кухненски бокс, хол, спалня и две бани с вана. За комфорта и уюта на клиентите, апартаментите са оборудвани с мини бар, телевизор и телефон. Терасите с живи цветя са с южно изложение, гледката от тях е пленителна, а погледът преминава през целия град и издигащите се хълмове около него.

Къщата за гости разполага и с две студиа, гледащи на изток. Те предлагат спални, мини кътчета за вино и кафе, както и комфортни бани оборудвани с вани.

Има и две луксозни стаи, оборудвани с мини бар, телевизор и телефон и две обикновени стаи с по две легла, които предлагат гледка, богата на природни красоти.

- **Къща за гости „Крис“ - град Девин**

Къща за гости „Крис“ разполага със 7 двойни стаи и 3 апартамента. Благодарение на уникалното си разположение на един хълм на град Девин, всички помещения разполагат с гледка към града и планината. В обекта има ресторант, който разполага с вътрешна и външна част, като капацитетът на вътрешната част е 50 човека, а на външната - 80 човека, като гостите се настаняват на голяма тераса с уникални планински гледки към една от най-известните местности в района.

Менюто съдържа както типични български ястия, така и такива от района - пататник, родопски клин, качамак, както и прясна планинска пъстърва.

За най-малките гости на къщата има на разположение 2 детски къта - единият е разположен на голяма поляна и е оборудван с 2 пързалки, люлки, къщички и батут. Другият е предвиден при лошо време и се намира във вътрешната част на ресторанта.

По отношение на заведенията за хранене и развлечения, съгласно чл. 3, ал. 2, т. 2 от Закона за туризма, заведенията за хранене и развлечения са - ресторанти, заведения за бързо обслужване, питейни заведения, кафе-сладкарници и барове и по т. 3 - туристически столови и туристически бюфети.

Някои от заведенията в община Девин, са:

- **Механа „Юруците“ - град Девин**

Механа „Юруците“ се намира в идеалния център на град Девин в непосредствена близост до пешеходната зона и двата големи СПА комплекса - „Персенк“ и „Орфей“. Механата е събрала в себе си духа и труда, песните и обичаите, кухнята и огъня на Родопите.

Повечето от животинските продукти, които се използват за приготвянето на ястията, са собствено производство и са екологични чисти.

Механата предлага няколко уникални специалитета като кавърма и качамак по юрушки или шишче по юрушки, вещо приготвени от майстор-готвача Жан Юруков. Неустоимите пресни салати, апетитните предястия и топли гозби ще утолят глава на всеки посетител.

През зимните месеци механата се отоплява с камина, а през топлото полугодие може да се седи и навън.

- **Ресторант - градина „Модър“ - град Девин**

Ресторант - градина „Модър“ е едно луксозно бижу, съчетаващо в себе си уникални дизайнерски решения, комфорт, изискана обстановка и великолепна кухня. Гостите могат да се насладят на винени изкушения, част от богатата колекция на ресторанта.

Ресторантът е разположен в град Девин и разполага със 170 места през зимния сезон и двойно повече в градината през топлите месеци, в съчетание с откритите площи.

Към ресторанта има и беседки, където гостите могат да се веселят с приятели и с възможност сами да приготвят храната си. Ресторанта предоставя възможност гостите да си изберат прясно месо и свежи зеленчуци от личната си витрина и да бъдат изпечени собственоръчно върху грилове, разположени на масите в беседките.

По-голямата част от заведенията за хранене се намират в хотелите от територията. В общината съществуват над 10 заведения за бързо хранене, 2 туристически столови, един туристически бюфет, над 60 питейни заведения, над 30 ресторанта, около 20 бара и около 10 кафе-сладкарници.

Популярните атракции, стимулиращи развитието на спортен, еко, приключенски и други видове туризъм на територията, са създадени основно от частни предприемачи и/или туристически сдружения или са финансирани по европейски проекти.

На територията работят и конни бази с традиции, развиващи успешно конен туризъм. Популярни сред любителите на приключенията са екстремните спускания в „Харманлийската пещера“.

Налице са множество екопътеки и маршрути, които обаче не са добре маркирани и обозначени, което донякъде затруднява туристите в самостоятелното опознаване на региона.

Характерно за общината и като цяло за целия Южен централен район е, че се оформят две много различни групи предприемачи - от една страна големи инвеститори в усвояването на балнеоложките услуги, и от друга страна - множество микропредприятия, в повечето случаи семейни фирми, които работят в останалите сфери на алтернативния туризъм.

Въпреки че големите СПА - Хотели реализират близо 70% от обема на нощувките в общината, не бива да се подценяват възможностите и усилията на нито една от заинтересованите страни за развитието на сектора. Нещо повече, изграждането на стабилни и успешни партньорства между всички заинтересовани страни е предпоставка за успешното туристическо развитие.

Безспорно, основните икономически въздействия на туризма, са:

- Подобряване качеството на живот;
- Повишаване доходите;
- Създаването на заетост.

Към тези основни въздействия, може да се добави:

- Нарастване на цените на недвижимите имоти, което увеличава доходите на местното население при продажба;
- Диверсифициране на икономиката;
- Намаляване на риска от външни шокове;
- Стимулиране на местното предприемачество;
- Стимулиране развитието на търговията, транспорта, селското стопанство и други отрасли на икономиката.

Туризмът въздейства много положително на местната социално-културна система, като от една страна, секторът, създавайки заетост, намалява безработицата и повишава доходите на населението. Освен това, в културно отношение, стимулира съхраняването на местните традиции и обичаи.

Община Смолян

Община Смолян се отличава с изключително разнообразие както на природни, така и на антропогенни туристически и рекреационни ресурси. Въпреки това, все още не е достатъчно развит целогодишният рекреационен туристически потенциал на територията.

Курортният комплекс „Пампорово“ е пред изчерпване на териториалните си ресурси, особено по отношение на капацитета на изградените бази за настаняване, спрямо ски-пистите и обслужващите ги съоръжения. Необходимо е проучване и изграждане на нови спортни съоръжения.

Географската характеристика и пространственото развитие на селищната структура в общината, са предпоставка за заселване на различни цивилизации по територията й още от древността. Богатото културно наследство е резултат от напластяване на отминали цивилизации и епохи, които носят специфична памет и идентичност на мястото.

На територията на община Смолян са регистрирани и работят над 520 обекта за настаняване на туристи - хотели, апартаменти, пансиони, стаи и къщи за гости и други. Всички те предлагат около 3 000 помещения за настаняване с капацитет от над 6 500 легла.

Основните регистрирани обекти за настаняване на туристи, са в следните населени места - град Смолян, к. к. „Пампорово“ и селата Гела, Кутела, Левочево, Момчиловци, Смилян, Стойките и Широка лъка.

- **СПА - Хотел „Кипарис“ - град Смолян**

Вече трето поколение наследници на авторите на първия хотел Кипарис - семейство Кисьови, се грижат за комплекса и приемат всички клиентски препоръки и желания.

Разположението на хотел „Кипарис“ в административния център на Смолян, го прави подходящ и за настаняване при бизнес пътувания.

Родопският драматичен театър, Планетариумът, Историческия музей, Художествената галерия и вторият по големи български християнски храм, са в непосредствена близост до хотела. Един от най-известните ски-курорти - „Пампорово“, се намира на само 10 km от Смолян. На разположение на гостите има също и фризьорски салон, конферентни съоръжения, казино и ресторант.

СПА центъра предлага наслада за всички сетива - мека приглушена светлина, естествени цветове, тиха елегантна музика, влажна топлина, етерични аромати и нежни процедури за тялото. СПА „Кипарис“ съчетава дизайн, вдъхновен от планинската гледка и цялостно хармоничен пакет от услуги за най-доброто преживяване.

СПА центъра разполага с:

- **Закрит Басейн**

Хотел „Кипарис“ разполага с целогодишен вътрешен басейн, който е разделен на две секции - едната е тип топило, а другата е за плуване. Басейнът е един незабравим спомен за всички посетители - както малки, така и големи.

Басейнът е прекрасен избор както за студените зимни дни, така и за прохладни летни моменти. Съчетанието между удобните шезлонги с гледка към планината, са предпоставка за една незабравима почивка.

- **Парна баня**

Парната баня представлява затворено помещение, което се отоплява с помощта на пара. Температурата на въздуха в парната баня се поддържа около 45°C, а влажността е приблизително 100%. Парните бани, подобно на сауните, насърчават човек да стои в отопляема стая, което има здравословен ефект върху организма му. Разликата между двете процедури е в типа топлина, която те осигуряват. При сауната се използва суха топлина докато при парната баня ключово е влажността.

- **Сауна**

Всеизвестен факт са множеството полезни за здравето свойства на сауната, като тя е единствен и релаксиращ начин за подмладяване и повишаване на духа. Едно от основните предимства на сауната е детоксикацията. Освен това, сауната помага за поддържане на хубава кожа и бистър тен. По време на сауна, кръвният поток към кожата е засилен, което увеличава производството на колаген, който спомага за запазване на еластичността.

- **Масажи**

Хотелът разполага и с масажни студия, в които клиентите могат да се насладят както на релаксиращ масаж, така и на лечебен масаж.

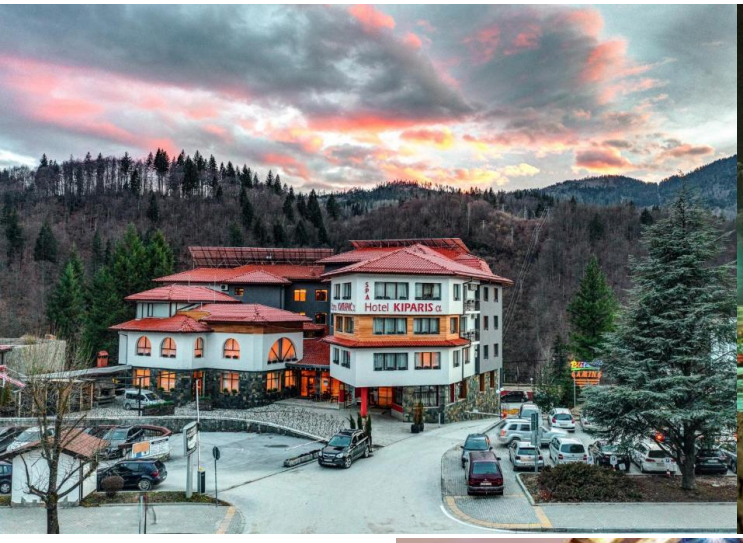
Hotel KIPARIS

Hotel KIPARIS

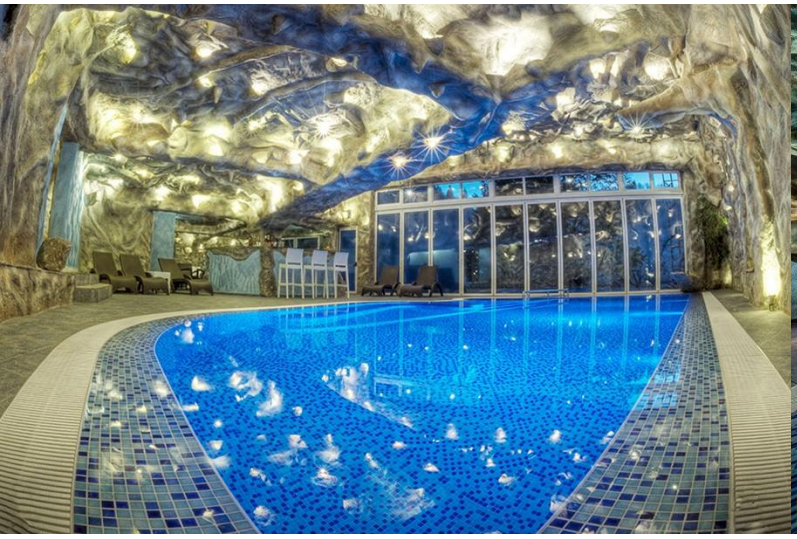

- **Българче Хотел - Ресторант - град Смолян**

Българче Хотел - Ресторант е уникално място, пресъздаващо топлотата и атмосферата на българщината. Всичко е ново и много уютно, висока класа, смесена с автентичен български стил. В хотела клиентите могат да усетят пословичното родопско гостоприемство и съхранения национален дух.

Интериорът на целия хотел и ресторант е неповторим, стаите са много чисти и комфортно обзаведени с удобни легла, качествено спално бельо и много отзивчив и усмихнат екип.

Ресторантът предлага автентична родопска кухня, поднесена от учтив и изключително квалифициран персонал. Всички ястия са изключително вкусни и са на народни цени. Храната се приготвя на място от висококачествени домашни продукти, доставени от околните ферми.

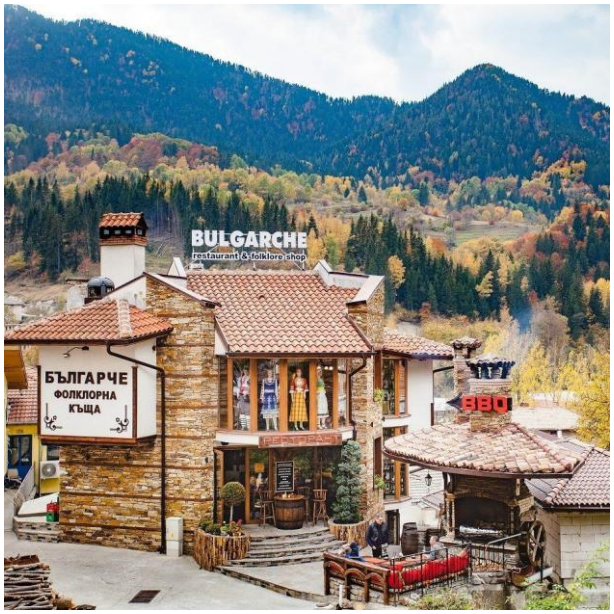

- **Хотел Силвър Хилс**

Хотел Силвър Хилс се намира на 1200 m надморска височина, разположен в Родопа планина - местността Падалото, в непосредствена близост до к.к. „Пампорово“. Разположен е на 10 минути пешеходно разстояние от оживената централна градска зона - град Смолян. Хотелът се намира на 5 km от ски-пистите, лифтовете и връх Перелик.

Хотелът разполага с релакс център с вътрешен отопляем басейн с детска секция, за да предостави незабравимо изживяване както на големите, така и на малките гости. След изморителен ден, отдаден на ски, гостите на хотела могат да се отпуснат в сауната и парната баня, посветени да предоставят пълна релаксация и подхранване на тялото.

С капацитет от 120 места, ресторантът е идеалното място гостите да се насладят не само на изисквани ястия, но и на атмосфера на уют и топлина.

За спокойна почивка или приятна среща с приятели, лоби барът в хотела предлага разнообразие от напитки и уютна обстановка.

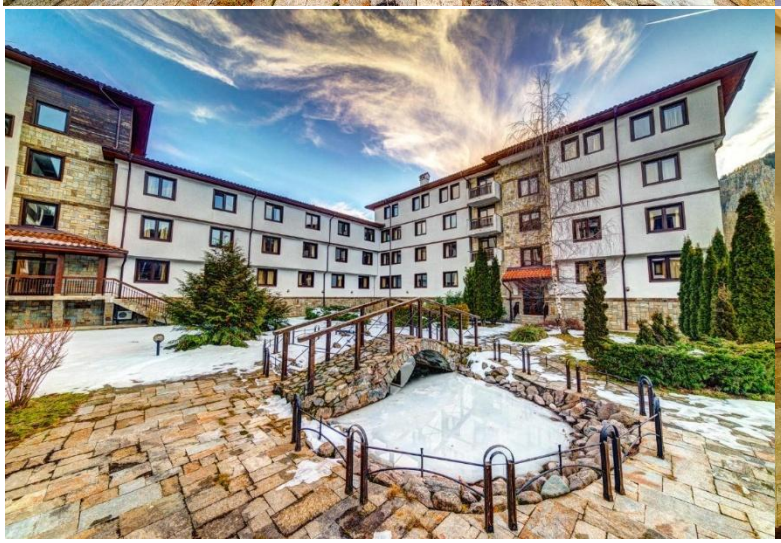

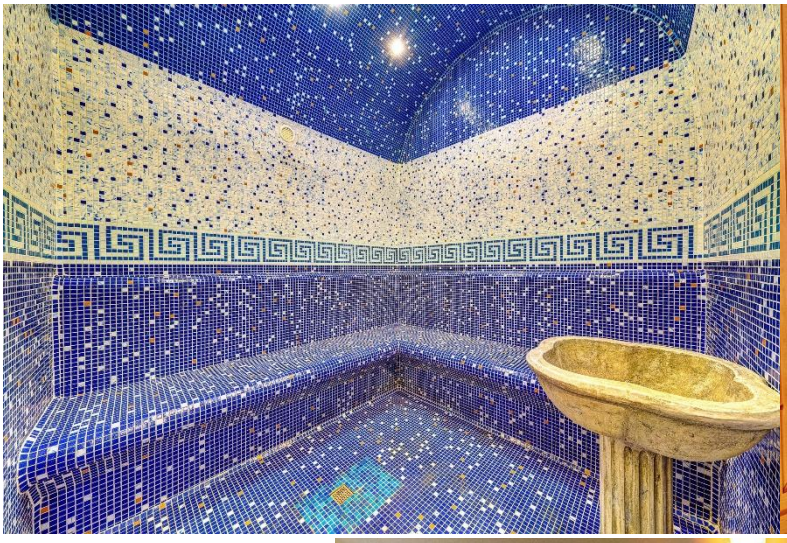
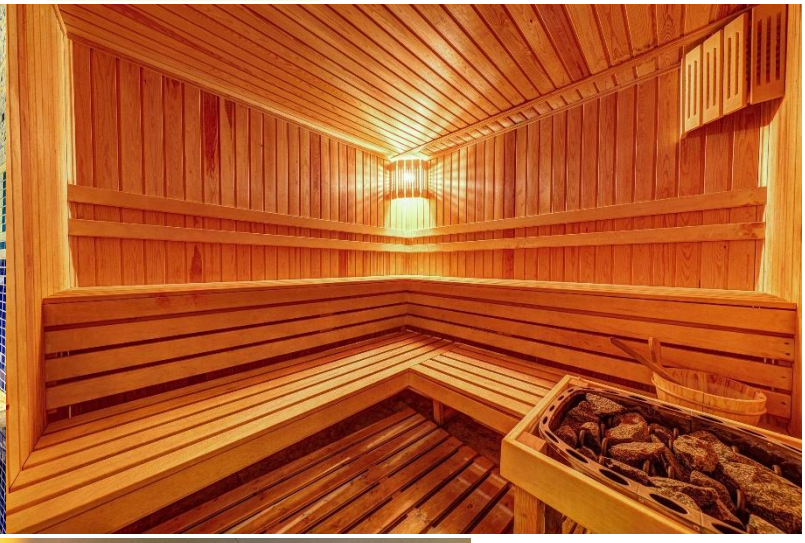

- **Хотелски комплекс „Маунтин лейк“**

Хотелски комплекс „Маунтин лейк“ е разположен в района на очарователните Смолянски езера, на южния склон на връх Снежанка, на 1500 m надморска височина. Комплексът е в близост до град Смолян и к.к. „Пампорово“. През граничният пункт Златоград - Термес на Българо - Гръцката граница до Егейско море се стига за около 3 часа, което създава прекрасна възможност за съчетаване на туризма между красивите Родопски планини и уникалните средиземноморски курорти.

Районът на Смолянските езера, в който е разположен комплексът, притежава уникална природна даденост - отрицателно йонизиране на въздуха, влияещо изключително благоприятно на човешкото здраве.

Гъстите иглолистни гори произвеждат фитонциди, които правят въздуха особено здравословен за хора, страдали от алергии и хронични заболявания на горно-дихателните пътища.

Хотелски комплекс „Маунтин лейк“ е просторен, в елегантен родопски стил и е разположен в сърцето на Родопа планина. Тук е запазен оригиналния чар и непокътнат горски мир, а цветните градини са отмора за очите и наслада за душата.

На разположение на клиентите са комфортните апартаменти на комплекса, ресторант с уникална кухня, релакс зона с финландска сауна, римска парна баня, арома парна баня, инфрачервена сауна, топъл басейн и масажно студио.

Комплексът разполага с 12 dka зелени площи с различни кътове за отмора и забавление - за различни видове игри, барбекю с изградена камина, място за чеверме, летен бар, шатра на открито и цялото богатство на планината.

В клуб Meeting point, решен в интериор на английски бар, гостите могат да се насладят на скъпо питие пред камината, игра на билярд, карти или пък да гледат любими спортни събития.

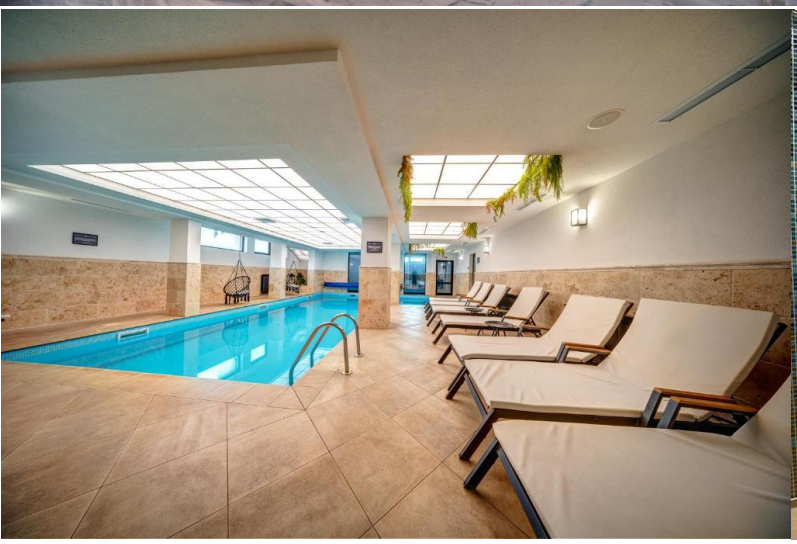
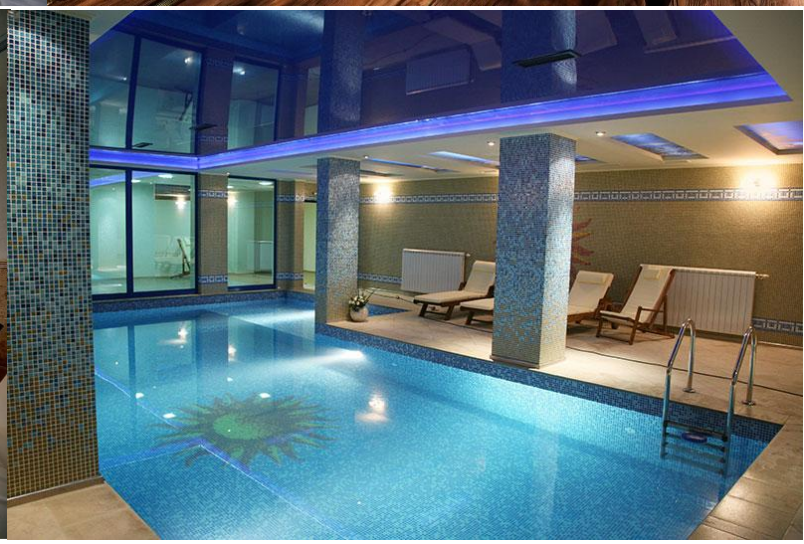

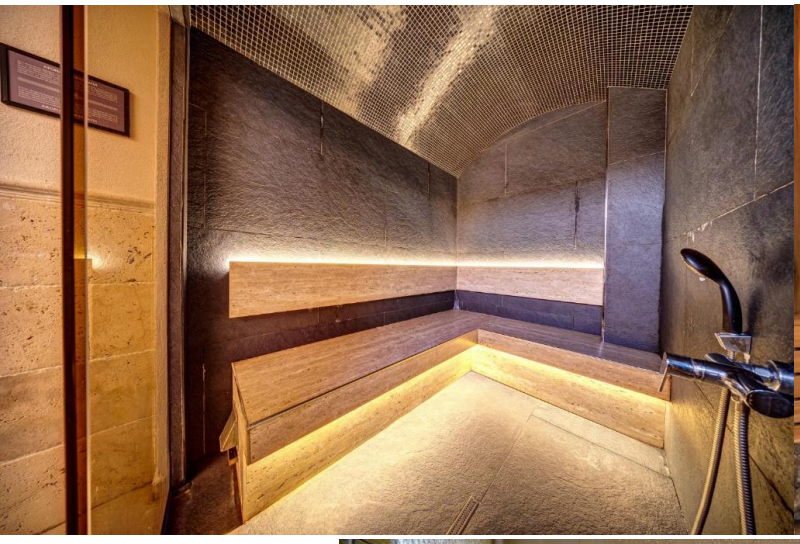
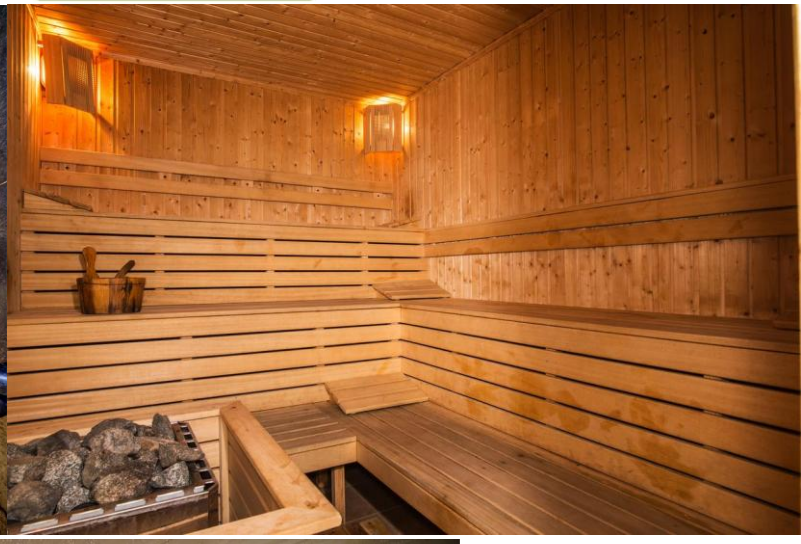

- **Хотел „Кристал“**

Хотел „Кристал“ е разположен в близост до град Смолян и до един от най-популярните български планински курорти - „Пампорово“, край едно от красивите Смолянски езера, в подножието на скалата „Невястата“, само на 5 km от връх Перелик. Хотелът е построен в уникален стил, в унисон с неповторимата природа, която щедро е дарила това кътче от Родопите.

На разположение на гостите са 8 апартамента и 14 двойни стаи, рецепция, лятна градина, открит паркинг. Всички помещения са модерно и стилно обзаведени, с неповторима гледка към планината и езерото. Всяко от тях е декорирано в съвременен стил, пресъздаващ домашен уют и удобство.

- **Комплекс „Борики“**

Комплекс „Борики“ е разположен на 1440 m надморска височина в местността Кочорите, село Стойките, община Смолян. Разположена е на 1300 m разстояние от лифт съоръженията на Ски център - 2 - Малина, които отвеждат гостите до к.к. „Пампорово“ до прекрасният връх Снежанка - началната точка за много от запалените почитатели на зимните спортове, а също така и на любителите на природата. На 3000 m разстояние е лифт станцията изградена в село Стойките, свързана отново с пистите и съоръженията на връх Снежанка.

Той е съвкупност от няколко къщи построени в традиционния за региона на Родопите архитектурен стил и приютяващи в себе си мезонети, студия, СПА център и бистро-механа.

Къщите на комплекс „Борики“ разполагат с 56 редовни легла, които са разпределени в 7 апартамента с две спални, 1 апартамент с три спални, 5 студиа и 2 VIP апартамента обзаведени с идеята за домашен уют в планината.

Красивата гледка, която се разкрива от комплекса към потъналите в борови и смърчови гори родопски хълмове, допълва усещането за комфорт и уют. В бистро-механа „Борики“ могат да се опитат традиционни български ястия и местни специалитети съчетани с отлични вина и напитки.

Гостите на комплекса могат да релаксират в СПА зоната, която разполага с луксозно джакузи и руска парна баня.

Руската парна баня подобрява здравето по няколко начина: подобрява кръвообръщението, намалява кръвното налягане, намалява стреса, насърчава здравето на кожата, подпомага възстановяването след тренировка, разхлабва твърдите стави, изгаря калории, подсилва имунната система.

Ползите от накисването в джакузи, са: подобрява съня, намалява стреса и тревожността, намалява артритната и хронична болка, намалява кръвната захар и кръвното налягане, насърчава по-здрава, по-млада изглеждаща кожа и намалява честотата на мигрена и тензионно главоболие.

- **Хотел Изворът Арда**

Хотел Изворът Арда разполага с ресторант и е разположен в сърцето на Родопите. Хотелът предлага уют и спокойствие в сърцето на Родопите. Модерно обзаведените стаи и отличното обслужване осигуряват идеални условия за пълноценен престой. Хотелът е перфектен за семейни почивки, романтични бягства и бизнес пътувания.

Ресторантът в хотела предлага най-добрите ястия от местната кухня, приготвени с натурални продукти. В уютната атмосфера на заведението, клиентите ще открият разнообразие от традиционни ястия, приготвени с местни продукти по стари рецепти, предавани през поколенията.

- **Семеен хотел „Калина“**

Семеен хотел „Калина“ се намира в центъра на село Широка лъка и има капацитет от 30 легла. На разположение на гостите са 4 типа стаи - спалня, двойна стая стандарт, тройна стая и просторен апартамент с 2 отделни стаи.

Ресторантът на хотел „Калина“ е известен още и като механа „При Славчев“. Състои се от две зали за хранене, разположени на партерния и приземния етаж на сградата. Залата на партера има 55 места, а приземната зала - 35 места. Механата е уютно обзаведена с дърво и декорирана с етнографски елементи. Пукащите дърва в камината посрещат гостите след активен снежен ден в планината или разходка из забележителностите в района и подканват за почивка с чаша ароматен чай или греяно вино.

- **Хотел „Широка лъка“**

Хотел „Широка лъка“ е построен през 2009 г. и съчетава в себе си уникална комбинация от модерен уют, концептуален стил, безупречно обслужване и разнообразни възможности както за активна, така и за разпускаща почивка. Хотелът се отличава с уникална архитектура и луксозен интериор и напълно отговаря на съвременните разбирания за място за пълноценна ваканция. Той гарантира безкомпромисен стандарт и изискана атмосфера.

Изключителното му местоположение в сърцето на архитектурния и фолклорен център на Родопите, осигурява непосредствен достъп до национални и исторически забележителности и в същото време до предизвикателствата на горските пътеки или ски-пистите на планината.

Като модерна реплика към вида на автентичните български къщи, хотелът поддържа стил, който доставя истинско естетическо удоволствие.

Хотел „Широка лъка“ предлага пълна гама услуги, качество и спокойствие и отговорна грижа за здравето. Ястията, които са включени в здравословното меню на ресторанта на хотела, са приготвени от екологично чисти продукти.

На разположението на гостите са ресторант, механа, бар клуб, фитнес и релакс зона.

Релакс зоната се състои от джакузи, парна баня, суха сауна, контрастни душове и шоково ведро, топли лежанки за пълен релакс и разнообразие от масажи.

- **Къща „Гайтана“**

На разположение на гостите са три каменни къщи с белосани еркери и мусандри, умело съчетали съвременния комфорт и уют с традициите. Каменната чешма на двора, алафрангите, иконите, дърворезбите по таваните, кичените халища и свещниците, кенарите, медните съдове и всички останали декоративни детайли, пресъздават неповторимата антична родопска атмосфера наситена със спокойствие и красота.

Всички стаи имат интернет, телевизор с плосък екран, баня и тоалетна, в някои има камини, а в други - тераси.

На разположение са седем спални и три гостни, с общ капацитет от 17 души. При необходимост има възможност за осигуряване на допълнителни легла.

Първата от къщите е напълно самостоятелна къща на два етажа, всеки с отделен вход и самостоятелен санитарен възел. На първия етаж е разположена механа с открита камина, оборудвана кухня и миндер. На втория етаж има красива спалня с телевизор.

Втората къща разполага с 6 стаи по три на етаж, с два отделни входа - две обширни тройни стаи с камини и четири двойни стаи. Обзаведени са със завивки и възглавници от естествени материали - гъши пух и меки вълнени одеяла.

Третата къща е на два етажа с чардак, с място, където гостите закусват или сами си приготвят храна. На приземния етаж има напълно обзаведена кухня, тънкостенни чаши и канички по полиците, кити от изсушен мурсалски чай и стабилна маса за хранене.

Най-общо, община Смолян има много важно значение за Родопския регион и страната. Предпоставките за това са както уникалните природни дадености, богатото културно-историческо и етнографско наследство, религиозното многообразие на региона, така и визията за развитието не само на града, но и като цяло на общината, съчетаващи традициите и модерното, творчеството и иновациите.

Общината може много бързо да се превърне в една от най-предпочитаните и добре разпознаваеми туристически дестинации, особено ако осъществи по-сериозно взаимодействие и сътрудничество с общините от трансграничния регион България - Гърция и със самата Република Гърция.

Всички предпоставки дават основание туризмът да бъде заложен като един от водещите приоритети за развитието на територията.

6. Инфраструктурно развитие - свързаност и достъпност

6.1. Транспортна инфраструктура и достъпност

Един от основните показатели за добри възможности по отношение на качеството на живот, в т.ч. и икономическото развитие, е свързаността на дадената територия. Тази свързаност в най-голяма степен се определя от наличието и състоянието на пътната инфраструктура, която свързва както населените места помежду им вътре в общината, така и осъществява връзката с останалите населени места в страната и извън нея.

Територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ се намира в Средни Родопи, в непосредствена близост до границата с Република Гърция. На територията на местната група няма летище или железопътна инфраструктура и тъй като автомобилният транспорт е единственият вид транспорт, като от особено голямо значение е наличието на достатъчно пътища, както и състоянието на съществуващите пътища.

Пътната мрежа осигурява единствената възможност на населението за достъп до социални услуги и снабдяване на територията, за индустрията и селското стопанство - за пренос на стоки и товари, както и връзка с останалата част от страната.

Община Девин

Основната трансевропейска транспортна мрежа на Европейския съюз свързва главните урбанизационни центрове на развитие и следва да бъде реализирана до 2030 г. Разширената трансевропейска транспортна мрежа включва довеждащи до основната мрежа направления и така се постига по-пълно покритие на територията и обслуженост на много повече градове - центрове на развитие.

През територията на община Девин не преминават участъци от основната или разширената трансевропейска транспортна мрежа, а най-близкият подобен път е „Пловдив - Рудозем“.

През територията на общината преминава второстепенната урбанизационна ос „Петрич - Сандански - Смолян - Кърджали - Одрин“, така наречената „Южна хоризонтала“, която е с национално значение, но развитието й е определено като проблемно. На нея се разчита за активизирането на Родопския регион при продължението й в посока източната част на страната.

Автомобилният транспорт е единственият, осигуряващ достъп до община Девин, поради което поддържането и развитието на пътната инфраструктура играе важна роля по отношение на общинското развитие. Пътищата, които обслужват посетителите и населението на общината, са общински и третокласни републикански пътища, с обща дължина от 165,65 km, а плътността на пътната мрежа на територията е 0,304 km^2.

Трите републикански пътя, преминаващи през територията, се явяват и първостепенни връзки на общината със съседните ѝ общини и са с обща дължина от 77,9 km. Това са следните пътища:

- **Път III - 197** - Гоце Делчев - Сатовча - Девин - Борино - Грохотно - Девин. Неговата обща дължина в обхвата на община Девин е 12,57 km, а в периода 2014-2019 г. е извършено изкърпване на асфалтовата настилка, но въпреки това към 2019 г. едва 4,7 km от пътя се намират в добро състояние;
- **Път III - 862** - Пловдив - Първенец - Лилково - Михалково. Има обща дължина от 14,8 km на територията на общината, но към 2019 г. едва 2 km от пътя са асфалтирани, а по-голямата част от пътя, освен че не е асфалтирана, е и с малък габарит;
- **Път III - 866** - Смолян - Стойките - Широка лъка - Михалково - Кричим - Стамболийски - Пазарджик - Пловдив. Общата му дължина е 50,5 km на територията на общината, като едва 16,4 km от него са с лошо качество, защото е отразен участъка от старото трасе на пътя, попадащ в заливаемите земи на язовир „Цанков камък“. Новоизграденото трасе е с дължина от 20 km и е в експлоатация от 2012 г., но Националната електроенергийна компания не е прехвърлила строежа на Агенция пътна инфраструктура (АПИ) и пътя все още не е включен в Списъка на републиканските пътища.

Всяка връзка с поддръжката и развитието на републиканската пътна мрежа е необходимо да се извърши поддръжка на път III - 197, да се разшири и асфалтира път III - 862, а отсечката от път III - 866 да се прехвърли на АПИ, за да се коригира неточността при отчитане качеството на републиканския път, но поради липсата на капиталова програма, към момента не могат да се предвидят подобни дейности.

По отношение на общинската мрежа на територията на община Девин, данните са представени в таблицата по-долу:

Таблица 6.1 - 1. Дължина на общинската пътна мрежа в община Девин

Номер на пътя	Наименование	Дължина, km
SML1050	III - 197 - Тешел - Триград - Кестен	20,400
SML1052	SML1050 - Тешел - Триград - Гьоврен	1,300
SML1053	III - 866 - Широка лъка - п.к. Беден - Брезе	4,500
SML1055	III - 866 - Девин - Михалково - Лясково	0,853
SML1056	III - 866 - Девин - Михалково - Селча	13,600
PAZ2044	III - 397 - м. Вълка поляна - Фотиново - граница община (Батак - Девин) - Девин - III - 197	20,000
SML2054	III - 866 - Широка лъка - Девин - Беден	5,200
SML2070	SML1056 - Михалково - Селча - Стоманево	5,200
SML2071	III - 866 - Михалково - Кричим - Осиково - Михалково - Кричим	20,700
SML3051	SML1050 - Триград - Кестен - Водни пад	4,000
	ОБЩО:	**95,753**

Голяма част от уличната мрежа на община Девин, все още се нуждае от реконструкция и рехабилитация, а част от улиците на град Девин и селата Триград и Селча, са обновени през 2012 г. През 2019 г. е сключен договор за реконструкция на улична мрежа в град Девин по подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г.

Състоянието на пътищата, част от републиканската пътна мрежа в общината, е следното:

- **Път III - 197** - 4,7 km от пътя се намират в добро състояние; 6,6 km се намират в средно състояние, а 1,3 km се намират в лошо състояние;
- **Път III - 862** - 2 km се намират в добро състояние, а 12,8 km са без настилка;
- **Път III - 866** - 25,67 km са в добро състояние, 8,5 km са в средно състояние, а 16,36 km се намират в лошо състояние.

Състоянието на пътната мрежа се характеризира с малка ширина на настилката, липса на банкети, тежки ситуационни геометрични елементи, стари съоръжения с недостатъчна ширина, но сравнително добре поддържана настилка, като в отделни участъци тя е в лошо състояние.

Това от една страна се дължи на голямата надморска височина и стръмните склонове, които силно затрудняват строителните дейности, а от друга - на недостатъчните финансови ресурси за поддържане на пътищата, характерно за цялата страна.

Поддръжката на общинските пътища се извършва от община Девин, а на републиканските пътища - на Областно пътно управление - Смолян.

През 2009 г. общината провежда конкурс за определяне на превозвачи по автобусни линии, което допринася за появата на нови превозвачи с модерен автобусен парк.

Таблица 6.1 - 2. Утвърдена транспортна схема на община Девин

№	Автобусни линии	Дължина, km
1.	Девин - София - Девин	208
2.	Девин - Стоманево	32
3.	Девин - Селча	35
4.	Девин - Лясково	32
5.	Девин - Пловдив	88
6.	Девин - Доспат	44
7.	Девин - Чуреково	29
8.	Девин - Кестен	38
9.	Девин - Смолян	45
10.	Девин - Брезе	16
11.	Девин - Гьоврен	18
12.	Девин - Беден	13
13.	Девин - Осиково	34

Транспортните фирми, които осъществяват автобусен превоз по направление - населените места от общината и тези до градовете София, Пловдив, Смолян и Доспат, са, съответно - ЕТ „Анжел Г - Горан Каменов“; „Армандо 61“ ЕООД; „Роли 60“ ЕООД; „Илинден“ ЕООД.

Специфичният релеф и лошото състояние на пътната мрежа са предпоставка за затрудняване на транспортната достъпност до някои населени места, което се явява пречка при оказването на спешна медицинска помощ и ежедневни пътувания за работещите в общинският център, затруднява също и интегрирането на района и превръщането му в привлекателен за инвестиции и туризъм.

На територията на община Девин няма никакви изградени велосипедни алеи. Необходимо е територията на общината да се изследва и да се определят подходящи места за изграждането им.

Община Смолян

Данни за пътищата от РПМ на територията на община Смолян, са предоставени от Агенция пътна инфраструктура (АПИ) и Областно пътно управление (ОПУ) - Смолян.

През територията на общината преминава един второкласен път и 10 третокласни пътища от РПМ.

Второкласен път II - 86 е основната пътна артерия, осигуряваща връзката на общината с територията на страната и съседни държави през град Пловдив и Автомагистрала „Тракия“.

Второкласният път осигурява възможност за достъп до Гранично контролно-пропускателен пункт „Рудозем - Ксанти“, а дублиращ маршрут е третокласен път III-866 - Смолян - Стойките - Широка лъка - Михалково - Кричим - Стамболийски - Пазарджик, за връзка с път I - 8 - АМ „Тракия“, който се използва като резервен маршрут в случай на проблеми по второкласния път, като затваряне напътя при поява на свлачища и при ремонти.

Таблица 6.1 - 3. Дължина на републиканската пътна мрежа в община Смолян

Номер на пътя	Наименование	Дължина, km
II - 86	Пловдив - Чепеларе - Смолян - Средногорци - Рудозем - граница с Република Гърция	33,859
III - 861	(Бачково - Хвойна) - Югово - Лъки - Джурово - местност Здравец - местност Момина вода - местност Рожен (Чепеларе - Соколовци)	11,931

III - 863	Соколовци - Момчиловци - Славейно - Петково - Малка Арда - Баните	23,900
III - 864	(Чепеларе - Соколовци) - Пампорово - Стойките	6,880
III - 866	Смолян - Стойките - Широка лъка - Михалково - Кричим - Стамболийски - Пазарджик - Пловдив	37,736
III - 868	Рудозем - Смолян	12,524
III - 8612	(местност Момина вода - местност Рожен) - Национална астрономическа обсерватория	2,165
III - 8631	Момчиловци - местност Момина вода	5,993
III - 8641	Пампорово - (Смолян - Стойките)	10,064
III - 8681	Рудозем - Смилян	3,160
III - 8683	Рудозем - Смолян - Чокманово - Смилян - Арда - Горна Арда	29,650
	ОБЩО:	**177,862**

Общата дължина на републиканската пътна мрежа - второкласни и третокласни пътища е 177,862 km, като изградените РПМ е с асфалтова настилка на 98%.

Състоянието на второкласните пътища на територията на общината, има следния вид - 14,907 km са в добро състояние, 5,525 km са в средно състояние и 13,433 km са в лошо състояние. Състоянието на третокласния път има следния вид - 31,896 km са в добро състояние, 26,763 km са в средно състояние и 88,896 km са в лошо състояние.

В добро състояние се намират 46,803 km, макар и това да е относително, тъй като настилките са полагани преди 25 години, но няма деформации и дупки по пътното платно. Това предполага, че за да се направят минимални разходи за поддръжка е необходимо да се извърши рехабилитация на тези пътища, които изискват значително по-малки разходи на 1 km път, след което трябва да се търсят възможности за реализиране на обекти, за които са необходими повече капиталовложения.

Проведените рехабилитации и ремонти на републиканската пътна мрежа в общината, са както следва:

- По проект „България - Транзитни пътища V“ е извършено строителство на участъци от път III - 866, разделено на следните етапи:
  - Етап 1 - пътен тунел на път II - 86 - Соколовци - Търън;
  - Етап 2 - рехабилитация на 10 km участък;

- Етап 3 - ново строителство на участък от път II - 86 - Соколовци - Търън;
- Етап 4 - ново строителство на два участъка от второкласния път, включително и кръгово кръстовище.

➢ За обект - път III - 868 - Рудозем - Смолян - обща дължина на участъка от 22,115 km, предстои изпълнението рехабилитация - основен ремонт, за което е сключен договор за изработване на технически проект;

➢ Републикански път III - 866 - Смолян - Стойките - Широка лъка - Михалково - Кричим - Стамболийски - Пазарджик, е в проекта готовност за извършване на рехабилитация без промяна на трасето.

Осем участъка от РПМ попадащи на територията се нуждаят от реконструкция.

По отношение на перспективите за развитие на пътната мрежа, с оглед осигуряване на устройствените условия за реализация към настоящия момент, след възлагане на АПИ се работи по проект „Главна пътна комуникация (ГПК) - Смолян“. Проектното трасе във всичките му участъци е отразено в Общия устройствен план на община Смолян.

Към момента е изпълнена и въведена в експлоатация част от трасето на ГПК Смолян - ГПК - Смолян - път II - 86 (посока Пловдив), кв. Устово - п.в. „Юг“.

Предстои изграждане на втората част от ГПК - Смолян - участък от кръгово кръстовище, което е началото на републикански път III - 866.

Съгласно писмо на АПИ, тъй като към момента не е завършен целия обект, трасето на РП III - 866 не е променено. В схемата на транспортната инфраструктура на общия устройствен план, е посочено трасето на РП III - 866 актуално към момента, а предвиденото ново трасе, включващо ГПК - Смолян, е посочено като проектно трасе.

В момента е завършено проектирането на скоростен път II - 86 в отсечка Пловдив - Асеновград, като са завършени процедурите по отчуждаване, с което ще започне реализиране на строителството на скоростен път II - 86 - Пловдив - Смолян - Рудозем - Ксанти. В участъка Асеновград - Смолян няма проектна готовност и е изработено прединвестиционно проучване за установяване на възможността за изграждане на трета лента.

За голяма част от населените места, пръснати в планинския терен, общинската пътна мрежа осигурява единствената възможност на населението за достъп до социални услуги и снабдяване, а на икономическите оператори - до останалата част от страната.

По данни на Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ), общата дължина на местните общински пътища е 256,900 km.

Таблица 6.1 - 4. Дължина и състояние на общинската пътна мрежа в община Смолян

Номер на пътя	Наименование	Дължина, km	Вид/състояние на настилката
SML1264	III - 866 - Смолян - Стойките - Смолянски езера	2,400	Асфалт - добро
SML1298	III - 8641 - Пампорово - Смолян - връх Снежанка	3,500	Асфалт - за рехабилитация
PDV2130	III - 861 - Лъки - Манастир - граница община (Рудозем - Смолян) - местност Хайдушки поляни - SML2241	1,500	Асфалт - за рехабилитация
SML2212	III - 8608 - Рудозем - Елховец - Равнината - граница община (Рудозем - Смолян) - Вълчан - III - 8681	5,200	Без настилка, за реконструкция
SML2240	III - 866 - Смолян - Мугла	26,700	Асфалт - за реконструкция
SML2241	III - 863 - Момчиловци - Петково - Славейно - Кутела - хижа Момчил юнак (III - 861)	23,700	Асфалт - за рехабилитация
SML2248	III - 8683 - Смолян - Букаците - Горово - граница община (Смолян - Рудозем) - Витина - Елховец (III - 8608)	9,900	Без настилка, за реконструкция
SML2252	II - 86 - Смолян - Търън - Река - Катраница - Петково - III - 863	25,000	Частен асфалт, за реконструкция
SML2276	SML2252 - Подвис - Река - Градът - Тикале - SML3251	5,100	Частен асфалт, за реконструкция
SML2318	II - 86 - Бостина - Смолян - кв. Устово - Левочево	4,200	Асфалт - за рехабилитация
SML3242	III - 8683 - Смилян - Могилица - Черешовска река - Киселичево	7,700	Асфалт - за реконструкция

SML3243	III - 8683 - Смилян - Арда - Могилица - Буката - махала Мешовци	4,500	Асфалт - за рехабилитация
SML3244	III - 8683 - Могилица - Арда - Бориково - Черешките	6,000	Асфалт - за реконструкция
SML3245	III - 863 - Момчиловци - Виево - Кутела - SML2241	7,900	Асфалт - за рехабилитация
SML3246	III - 8683 - Арда - Гудевица - Гоздевица	2,000	Без настилка, за реконструкция
SML3247	SML2248 - Смилян - Букаците - Люлка - Сивино	6,300	Асфалт - добро
SML3249	III - 868 - Рудозем - Смолян - Габрица	1,400	Асфалт - за рехабилитация
SML3250	III - 868 - Рудозем - Смолян - Полковник Серафимово - махала Разванска	4,900	Асфалт - за рехабилитация
SML3251	II - 86 - Смолян - Търън - Тикале	6,000	Асфалт - добро
SML3253	SM2318 - Бостина - Левочево - Писаница - Хасовица	4,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3254	SML3242 - Черешовска река - Киселичево - Черешовска река - Кремене - Попрелка	3,700	Асфалт - за рехабилитация
SML3255	III - 868 - Смолян - Турян	9,500	Асфалт - за реконструкция
SML3256	SML3255 - Смолян - Турян - Пещера - махала Доганово	4,900	Без настилка, за реконструкция
SML3257	SML3254 - Черешовска река - Кремене - Черешово	3,000	Асфалт - за реконструкция
SML3258	SML3259 - Широка лъка - Гела - Солища	3,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3259	III - 866 - Широка лъка - Гела - махала Белаковска	8,400	Асфалт - за рехабилитация

SML3260	III - 866 - Широка лъка - Девин - Върбово	2,700	Частен асфалт, за реконструкция
SML3261	III - 866 - Стойките - Широка лъка - Кукувеца - махала Бистрица	6,500	Без настилка, за реконструкция
SML3265	SML2240 - Смолян - Мугла - махала Касъка	1,600	Асфалт - за реконструкция
SML3266	III - 866 - Смолян - гробищен парк	1,600	Асфалт - добро
SML3267	SML3253 - Писаница - Хасовица - Дунево	6,800	Без настилка, за реконструкция
SML3268	III - 863 - Момчиловци - Славейно - махала Гращата	2,500	Без настилка, за реконструкция
SML3270	III - 863 - Петково - Малка Арда - махала Орловица	2,500	Без настилка, за реконструкция
SML3274	II - 86 - Смолян - Търън - Влахово - Кокорово - Орешица	8,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3277	II - 86 - Търън - Требище - махала Карагьозовска	5,500	Асфалт - за рехабилитация
SML3278	II - 86 - Смолян - Търън - махала Равнище	2,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3280	II - 86 - Смолян - Търън - Остри пазлак	1,400	Асфалт - за рехабилитация
SML3282	III - 866 - Рудозем - Смолян - Фатово	0,800	Асфалт - за рехабилитация
SML3283	III - 8683 - Смолян - Чокманово - параклис Св. Спас	0,600	Без настилка, за реконструкция
SML3284	SML3254 - Черешовска река - Кремене - Надарци	2,700	Асфалт - за рехабилитация
SML3285	SML3244 - Могилица - Черешките - Бориково - Потока	3,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3286	III - 8683 - Могилица - махала Илинден	2,000	Без настилка, за реконструкция

SML3288	III - 8683 - Смилян - Могилица - Исьовци	0,600	Асфалт - за рехабилитация
SML3289	III - 8683 - Смилян - Арда - махала Ухловица	3,000	Асфалт - за рехабилитация
SML3290	III - 8683 - Арда - Горна Арда - Средок	1,900	Асфалт - за рехабилитация
SML3291	III - 8683 - Арда - Горна Арда - махала Барутин	1,500	Асфалт - за рехабилитация
SML3292	III - 8683 - Арда - Горна Арда - Билянска	1,500	Асфалт - за рехабилитация
SML3293	III - 8683 - Арда - Горна Арда - Речани - Алиговска	2,300	Асфалт - за рехабилитация
SML3295	SML2248 - Букаците - Горово - Ельово - Сърнино	3,700	Асфалт - за рехабилитация
SML3303	SML3250 - Полковник Серафимово - махала Сгуровска	1,300	Без настилка, за реконструкция
SML3304	SML3250 - Полковник Серафимово - махала Маневска	1,100	Без настилка, за реконструкция
	ОБЩО:	**256,90**	

Общо състоянието на общинската пътна мрежа на територията, е представена в следващата таблица:

Таблица 6.1 - 5. Състояние на настилките на общинските пътища в община Смолян

№	Вид и състояние на настилките	Дължина, km
1.	Асфалтова настилка в добро състояние	15,700
2.	Асфалтова настилка с необходимост от рехабилитация	103,700
3.	Асфалтова настилка с необходимост от реконструкция (основен ремонт, доизграждане)	54,500

4.	Частично положена асфалтова настилка с необходимост от реконструкция и доизграждане	32,800
5.	Без настилка	50,200
	ОБЩО:	**256,900**

Както се вижда от таблицата общинските пътища с асфалтова настилка в добро състояние са едва 15,700 km или 6,1%. Преобладаващата част от пътищата са с асфалтова настилка нуждаеща се или от рехабилитация или от реконструкция - общо 61,55% или 158,200 km, пътищата с частично положена асфалтова настилка са 12,76% или 32,800 km, а общинските пътища, нуждаещи се от ремонт общо са 74,32% или 191,00 km.

Това е твърде висок процент на транспортна инфраструктура, нуждаеща се от ремонт, което поставя през общината сериозни предизвикателства свързани с осигуряването на средства за финансирането им.

Тъй като автомобилният транспорт е единственият вид транспорт на територията, който осигурява връзка на местното население с местата, предоставящи социални услуги, поддържането в добро състояние на транспортната инфраструктура е от жизнено важно значение.

Общата дължина на уличната мрежа в град Смолян е 104 km, като по-голямата част от нея е изградена преди повече от 3 десетилетия и експлоатационният срок на износващия пласт асфалтобетон отдавна е изтекъл.

В добро и средно състояние се намират 58,25 km от уличната мрежа в града, а за 22,62 km от тях са необходими средства за реконструкция.

В община Смолян са разположени две автогари - автогара „Смолян“ и автогара „Устово“, които са точките за връзка с обществен транспорт към останалата част от страната. В останалите населени места са устроени автобусни спирки за общински обществен транспорт.

Въпреки, че автомобилният транспорт е единственият вид транспорт, поради намаляващия брой на населението, броят на автогарите и автобусните спирки е достатъчен.

Градската транспортна схема се изпълнява от 14 автобусни линии, като трите основни градски линии с номера 1, 2 и 3, се движат с интервал от 9 минути. До всички

населени места има общински пътнически превоз за осигуряване на достъпа до публични услуги. Транспортната схема на община Смолян се обслужва от 5 фирми.

Основните три автобусни градски линии, са:

- **Линия №1**: Синдикат КАТ - Каптажа - 4 броя автобуси, с обща дължина на линията в едната посока - 10,65 km. Състои се от 20 спирки и линията работи ежедневно от 05:30 часа до 22:30 часа;
- **Линия №2**: Влахово - Коста Аврамков - Автогара Смолян - 2 автобуса, 12 km еднопосочна дължина, 18 спирки, а линията работи всеки ден от 06:00 до 23:00 часа;
- **Линия №3**: Петровица - Коста Аврамков - Автогара - 2 автобуса, 10,7 km дължина в едната посока на линията, 17 броя спирки, а линията работи всеки ден от 06:14 до 18:49 часа.

Междуселищните линии от общинската транспортна схема, са:

- Линия №10: Автогара Смолян - Устово - Момчиловци - 2 броя автобуси и дължина от 14 km в едната посока;
- Линия №13: Автогара Бункера - Смилян - 1 автобус, 20 km дължина в едната посока;
- Линия Смолян - Мугла - Смолян - един автобус, с дължина от 26 km в едната посока;
- Линия Брезе - Смолян - един автобус, с дължина на линията от 39 km в едната посока;
- Линия Гела - Смолян - един автобус, с дължина на линията в едната посока от 34 km;
- Линия Турян - Смолян - един автобус, с дължина на линията в едната посока от 12 km;
- Линия Чеплят - Бункера - един автобус, с дължина на линията в едната посока от 42 km;
- Линия Вълчан - Бункера - един автобус, 29 km дължина на линията в едната посока;
- Линия Смолян - Горна Арда - Смолян - един автобус и дължина на линията от 40 km в едната посока;
- Линия Устово - Левочево - един автобус и дължина на линията от 8 km в едната посока;

- Линия Кутела - Устово - един автобус и 27 km дължина на линията в едната посока;
- Линия Катраница - Устово - един автобус, с дължина от 24 km на линията в едната посока;
- Линия Бункера - Смилян - Могилица - Черешово - един автобус, с дължина на линията от 28 km в едната посока.

Обществениият транспорт в община Смолян отговаря на пътникопотока и няма необходимост от увеличаване на броя на линиите и изменение на разписанията.

За подобряване на транспортното обслужване на населението от територията на община Смолян е препоръчително изследването на възможностите и ефективността от осигуряване на линии на маршрутни таксиметрови превози, които да обхващат всички населени места, да са с по-кратък времеви интервал и с по-малки превозни средства - микробуси.

По-голямата честота на превоза ще подобри достъпа на населението до социални и административни услуги, а по-малките по обем превозни средства ще го направят икономически ефективен за изпълнителите.

6.2. Електроенергийна система и възобновяеми енергийни източници

Електроснабдяването на територията на МИГ „Девин - Смолян“ се осъществява от „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, а състоянието на мрежите се определя като добро. Всички населени места в обхвата на местната група са електрифицирани.

Община Девин

Електроенергийна система

Енергийната система за захранване на община Девин е част от републиканската мрежа, като всички населени места на територията са електрифицирани. Основното захранване е на 220 kV и разпределителна мрежа от въздушни електропроводи - 110 kV. С електропроводите 110 kV се осъществява и връзката между подстанциите и електроразпределителните мрежи на съседните общини.

Основните магистрални електропроводи са собственост на ЕСО ЕАД и състоянието им е много добро, като има предвидени трасета със сервитути за обслужване на електропроводите, които следва да се запазят.

Таблица 6.2 - 1. Сервитути на електропроводите в община Девин

ВЕЛ	20 kV	110 kV	220 kV	400 kV
Ненаселени местности	24 m	48 m	60 m	70 m
Населени места - промишлени зони	6 m	14 m	26 m	26 m
Хигиенно-защитни зони в жилищни райони	-	28 m	48 m	68 m

Разпределителната мрежа 20 kV е съставена от въздушни и кабелни електропроводи. Около град Девин са изградени така, че да се реализират пръстени с цел резервираност на битовите и промишлените потребители. Състоянието на електроразпределителната мрежа 20 kV е добро, а възникналите аварии се дължат най-вече на остаряла изолация.

Електропроводите 20 kV са съставени от въздушни линии основно в крайградските зони и селищата и частично кабели с химически омрежен полиетилен тип CAXEkT, където се налага кабелиране.

Въздушните електропроводи 20 kV създават ограничения със сервитутите си в урегулираните територии и подлежат на постепенно кабелиране. Въпреки това, общото състояние на електроразпределителната мрежа 20 kV е в добро състояние.

Развитието на мрежа средно напрежение се предвижда с използването на кабели 20 kV, а трасетата на кабелните и въздушни линии се определят с технически проекти по реда на Закона за устройство на територията.

Електрическата мрежа ниско напрежение - 0,4 kV, е в по-голямата си част въздушна в населените места. Кабелни линии от този тип има и в общинския център. За разлика от останалите нива на мрежите, мрежата 0,4 kV е с най-голям обем като дължина и брой съоръжения.

Нейното състояние е определено като „изключително морално и физически остаряла“, което води до влошаване качеството на доставената електрическа енергия. Като причина за текущото състояние на мрежата се определя огромния размер на необходимите инвестиции, за осъществяването на реконструкции и подмяна.

Като разпределителни табла най-често се използват метални шкафове, които подлежат на корозия, а в последно време в експлоатация навлизат полимерните разпределителни кутии, което е добра перспектива за подмяна.

Важен проблем за територията се явява уличното осветление, тъй като цялата улична осветителна мрежа в общината се намира в много лошо техническо състояние. Използват се луминесцентни осветителни тела, живачни лампи, натриеви лампи високо напрежение и много малък брой LED осветителни тела.

Общата инсталирана мощност на уличното осветление в общината е 177,7 kW към 2019 г., от които 87 kW в град Девин.

На територията на град Девин и околностите са изградени зидани трафопостове в самостоятелни урегулирани поземлени имоти (УПИ) - вградени трафопостове, комплектни трансформаторни постове (КТП), бетонни комплектни трансформаторни постове (БКТП) и мачтови трафопостове.

В по-голямата си част трафопостовете са собственост на електроразпределителното дружество и се управляват от градската диспечерска служба. Една част от трафопостовете в промишлените зони и крайградските вилни зони са частна собственост, което затруднява управлението им и не дава възможности за пълното им натоварване и за присъединяване на нови консуматори.

Не се препоръчва вграждане на трафопостове в жилищни сгради, а там, където трансформаторите са в близост до живущите, следва да се вземат мерки за избягване на шума.

С развитието на селищните системи ще се налага и изграждането на нови трафопостове, с цел осигуряването на мощности за нарастващото потребление.

Възобновяеми енергийни източници (ВЕИ)

По данни на Агенцията за устойчиво енергийно развитие, в община Девин функционират общо 10 обекта за производство на електричество посредством възобновяеми енергийни източници.

Таблица 6.2 - 2. Производствени мощности на възобновяема енергия на територията на община Девин

Обект	Собственик	Населено място	Инсталирана мощност, MW
МВЕЦ „Чурековска“	КИД 2226 ЕООД	Село Михалково	1,350

ВЕЦ „Осика“	„Агенор“ ЕООД	Село Брезе	0,293
МВЕЦ „Гьоврен“	„Екоенергия“ ООД	Село Гьоврен	0,634
ВЕЦ „Гашня 2003“	„РДС“ ООД	Село Селча	0,460
МВЕЦ „Чаир дере“	„Хидроенерджи“ ООД	Село Триград	1,500
ФтЕЦ „Сънием - Девин“	СЪНИЕМ ООД	Град Девин	0,713
ВЕЦ „Тешел“	НЕК ЕАД	Град Девин	60,00
ВЕЦ „Девин“	НЕК ЕАД	Град Девин	88,00
ВЕЦ „Цанков камък“	НЕК ЕАД	Село Михалково	86,300
ФтЕЦ „Груп 7 - Девин“	„Груп - 7“ ЕООД	Град Девин	0,005
		ОБЩО:	**238,613**

Община Девин е водеща по отношение усвояването на ВЕИ, отчитайки показателя MW/1 000 km^2, според който тя се класира в топ 5 на регионално ниво, с плътност от 416,06 MW/1 000 km^2.

По-значимите за общината ВЕИ, са ВЕЦ-овете „Девин“, „Тешел“ и „Цанков камък“, като и трите са част от водноелектрическата каскада „Доспат - Въча“. Потенциал за развитие на територията има оползотворяването на слънчева енергия - посредством термопомпи, фотоволтаични системи, термо системи - колектори, както и оползотворяването на биомаса под формата на палети и водна енергия, посредством изграждането на ВЕЦ/МВЕЦ.

Основния източник на захранване на общината се явява републиканската енергийна мрежа от 220 kV, като през територията преминава електропровод „Равнец“ 220 kV, за който е осигурено трасе със сервитути.

Основният източник на електрическа енергия за задоволяване потребностите на местното население е трансформаторна подстанция ВЕЦ „Девин“ 220/110/20 kV. Част от селищата в общината се захранват от Възлова станция „Тешел“ на 20 kV и предстои изграждане на нов електропровод ВЕЦ „Цанков камък“ - открита разпределителна уредба (ОРУ) „Въча“.

Съществуващата подстанция ВЕЦ „Девин“ има възможности за развитие на мрежа средно напрежение с използване на кабелни или въздушни линии.

Производството и използването на ВЕИ в публичния и частния сектор следва да се насърчава активно, тъй като това ще доведе до подобряване сигурността на енергийните доставки и намаляване на разходите за енергия, повишаване на конкурентоспособността,

намаляване на емисиите на парникови газове и подобряване икономическите и социалните перспективи за регионално развитие.

Община Смолян

Електроенергийна система

Територията на община Смолян е електроснабдена чрез системата на ЕСО ЕАД, а електроенергията се разпределя от „ЕВН - България“ и „Електроразпределение Юг“ ЕАД. Системата е добре развита и разполага с капацитет да приеме нови потребители.

Територията се снабдява от 4 броя въздушни електропроводни линии (ВЕЛ), през 2 подстанции, както следва:

- Подстанция 110/20 kV - 2 броя:
  - Подстанция 110/20 kV „Смолян“ - град Смолян;
  - Подстанция 110/20 kV „Пампорово“ - землището на село Стойките.
- ВЕЛ високо напрежение 110 kV:
  - Въздушен електропровод 110 kV „Преспа“ - връзка между подстанция „Северни Родопи“ (село Здравец, община Лъки) и подстанция „Смолян“;
  - Въздушен електропровод 110 kV „Миньор“ - връзка между подстанция „Смолян“ и подстанция „Рудозем“;
  - Въздушен електропровод 110 kV „Перелик“ - връзка между подстанция „Смолян“ и подстанция „Пампорово“;
  - Въздушен електропровод 110 kV „Стойките“ - връзка между подстанция „Пампорово“ и ВЕЦ „Девин“.

Електропроводите са собственост на ЕСО ЕАД, а сервитутните зони на ВЕЛ се определят съгласно Приложение №5 към Наредба №16/2004 г. за сервитутите на енергийните обекти.

Подстанция „Смолян“ 110/20 kV, е свързана към разпределителната мрежа на България посредством 3 броя въздушни електропроводни линии - ВЕЛ 110 kV: ВЕЛ „Стойките“, ВЕЛ „Преспа“ и ВЕЛ „Миньор“. На страна 20 kV, подстанцията има множество въздушни и кабелни връзки, които са собственост на „ЕВН - България“.

Съгласно План за развитие на преносната електрическа мрежа на България за периода 2020-2029 г. за ЕП 110 kV „Миньор“ е предвидена реконструкция с година на

реализация - 2028 г., а за подстанция „Смолян“ се предвижда изграждане на САУП и видеонаблюдение, СОТ, периметрова охрана и пожароизвестяване до 2020 г.

Подстанция „Пампорово“ 110/20 kV, която има множество въздушни и кабелни връзки на средно напрежение 20 kV и е свързана с подстанция „Смолян“ 110/20 kV чрез ВЕ 110 kV „Перелик“.

Съществуващите 2 броя електрически подстанции 110/20/0,4 kV имат възможност за развитие на мрежа средно напрежение с използване на кабелни или въздушни линии.

Община Смолян попада в териториалния обхват на два клиентски енергийни центъра от структурата на „ЕР - Юг“ - Клиентски енергоцентър - КЕЦ Смолян и КЕЦ Девин.

В момента на територията на общината, по данни предоставени от „ЕР - Юг“ ЕАД има изградени:

- Въздушни и кабелни линии средно напрежение 20 kV - 310 km;
- Трафопостове - 323 броя;
- Централи от възобновяеми източници (ВЕИ) - 15 броя с обща инсталирана мощност от 2 080,23 kW.

Възобновяеми енергийни източници (ВЕИ)

На територията на община Смолян съществуват множество ВЕЦ и МВЕЦ, представени в следващата таблица:

Таблица 6.2 - 3. Възобновяеми енергийни източници в община Смолян

№	ВЕЦ/МВЕЦ	Инсталирана мощност, MW
1.	ВЕЦ „Ухловица“	0,25
2.	ВЕЦ „Малаков камък“	0,272
3.	ВЕЦ „Горски дол“	0,5
4.	ВЕЦ „Черна“	0,28
5.	ВЕЦ „Речица“	0,135
6.	ВЕЦ „Устово“	0,7
7.	МВЕЦ „Мугла“	0,58
8.	МВЕЦ „Алеко и динове Кутела“	0,325
9.	МВЕЦ „Хубча“	0,2

ОБЩО:	**3,242**

Областта като цяло е богата на минерални и термоминерални води, но на територията на общината липсват установени и проучени минерални води с доказани свойства. Считаните за такива - извор „Влаховски“, намиращ се на левия бряг на река Черна, под кв. Влахово и шестте извора в района на село Могилица - не са проучвани относно количествените и качествените им показатели, поради което не се използват за лечебни цели.

Вятърната енергия също е възобновяем вид енергия и представлява кинетичната енергия на въздушните маси в атмосферата. Тя се превръща в полезна форма на енергия, най-често в електрическа или механична.

Ветровият потенциал в община Смолян се определя в посоката и плътността на ветровете. Плътността на ветровият потенциал на общината зависи от релефа, общото движение на въздушните маси и близостта до големи водни басейни, като морето например. Така на практика всички въздушни елементи на природната среда участват във формирането на оценката за плътността на вятъра и съответно в предварителното планиране на вятърни енергийни мощности.

Енергийният потенциал на вятърната енергия, взета средно за година на ниво 10 m над земната повърхност, може схематично да се раздели на три района - Зона А, Зона Б и Зона В. Община Смолян попада в Зона А, със средна многогодишна скорост на вятъра не превишава 2 m/s. Годишният максимум на скоростта е през периода февруари март, а денонощният - през деня. Максимумът в скоростта на общината е през месец февруари, а минимумът през август.

В общината ветровият потенциал е съответно 60-65% през зимата и пролетта и 40-35% през лятото и есента. Продължителността на вятъра със скорост до 1,5 m/s през зимата и пролетта е около 2 300 - 2 400 часа. През лятото и есента горната продължителност намалява с около 200 часа.

Ветроусловията се оценяват в седем енергийни класа, които във възходящ ред показват прогресивно увеличение на плътността на ветровата мощност. Тази класификация най-общо показва, че съществуват обективни пречки за използване на вятърна енергия на територията на община Смолян.

Освен забраната за осъществяване на стопанска дейност в защитените територии, допълнително съществува забрана за изграждане на вятърни електроцентрали на

отстояние по-малко от 500 m от границите на урбанизираната територия, което допълнително ограничава развитието на ветрогенераторите. Изграждането на големи ветрогенераторни паркове, при сегашните технико-икономически условия за територията на община Смолян, е нерентабилно.

В този аспект, при силно инвестиционно намерение е препоръчително преди да се инвестира в конкретен терен, да се извърши ветроенергиен одит, за да може да се определят с висока точност параметрите на генератора, стойността на инвестицията и срока на възвръщаемост.

Фактор за ограничаване на ветропарковете или единични ветрогенератори са не само защитените територии, но и местообитанията на птиците включени в НАТУРА 2000. В общината съществува потенциал за изграждане на единични ветрогенератори или групи, но тяхното изграждане ще зависи от икономическата и екологичната оценка на избрания терен.

Потенциалът на слънчевата радиация на територията на страната е значителна, но се наблюдават големи разлики в интензивността на слънчевото греене по региони. Община Смолян се характеризира с добра годишна продължителност на слънчевото греене - 2 170 часа/годишно.

Понастоящем са се наложили три основни типа фотоволтаични модули - монокристални, поликристални и тънкослойни (нановолтаици). Всеки от трите типа модули има своите предимства и недостатъци, които трябва да бъдат ограничени при проектирането и реализирането на конкретни технически решения. Този отрасъл от ВЕИ е от най-бързо развиващите се в момента и се очаква показателите към 2030 г. да бъдат съществено подобрени.

Понастоящем, средно прогнозируем добив от 1 MWh/y от 1 kWp инсталирана мощност е реалистичен показател за условията на община Смолян. Съществуват изследвания, които посочват с около 30% по-високи прогнозни стойности, но те не отчитат два съществени фактора, които са много специфични при изграждането на покривни фотоволтаични инсталации:

- Вероятността от силно заснежаване/обледяване през зимния сезон, което предвид затрудненатa поддръжка на покривните инсталации ще води до загуба на работоспособност на инсталациите при тежки метеорологични условия;

- Вероятността от по-силното замърсяване на фотоволтаиците предизвикано от прахови частици и екскременти на птици.

За условията на община Смолян е очаквано, приложение да намерят следните типове фотоволтаични инсталации:

- Покривни от 6 до 30 kWp, GridConnected, monocrystal или polyctystal за еднофамилни и многофамилни сгради;
- Покривни от 30 до 100 kWp, GridConnected, monocrystal или polyctystal за частни и стопански обекти;
- Покривни от 100 до 300 kWp, GridConnected, monocrystal или polyctystal за индустриални халета, търговски обекти и други стопански постройки;
- Покриващи конструкции на паркинги, открити площи и други от 300 kWp до 2 MWp, GridConnected, monocrystal или polyctystal;
- Тънкослойни от 30 до 60 kWp, GridConnected за вграждане в стъклопакети и други, на големи остъклени площи или декоративни покрития на стени, покривни конструкции и други, на големи сгради, търговски обекти, стопански сгради и други;
- PVT модули - комбинация от фотоволтаик и слънчев колектор за битова топла вода - иновативна технология.

В общината са изградени няколко фотоволтаични инсталации с малък капацитет, представени в следващата таблица:

Таблица 6.2 - 4. Възобновяеми енергийни източници в община Смолян

№	ФтЕЦ	Инсталирана мощност, MW
1.	ФтЕЦ „Стойките“	0,00483
2.	ФтЕЦ „Капман Грийн Енерджи Фонд“	0,015
3.	ФтЕЦ „Недстар - Смолян“	0,008
4.	ФтЕЦ „Смолник Енерджи“	2,8128
	ОБЩО:	**2,84063**

Интерес от гледна точка на икономическата ефективност при използване на слънчевите термични инсталации предизвиква периода - късна пролет - лято - ранна есен, когато основните фактори, определящи сумарната слънчева радиация в България, са най-

благоприятни. За този период може да се приеме осреднена стойност на слънчевото греене около 1 000 часа, среден ресурс на слънчевата радиация - 1 100 kWh/m^2.

Съществуват различни технологии слънчеви колектори, като понастоящем най-ефективни се явяват вакуумно-тръбните. Средно прогнозируем добив от 3 MWht/y от 1 kWt инсталирана мощност е реалистичен показател за условията на община Смолян.

На база проведени експерименти може да се твърди, че при селективен тип колектор, специфичното преобразуване на слънчевата енергия за една година е 583 kWh/m^2, а за неселективен тип - 364 kWh/m^2, следователно ефективността на преобразуване на слънчева енергия от селективна инсталация е 38% по-голямо от това на неселективната.

Въпреки това, към момента в община Смолян са намерили приложение предимно неселективните слънчеви термични системи за топла вода за битови нужди на жилищни, обществени и стопански обекти. Решаващо значение имат технико-икономическите показатели, а също така и експлоатационния фактор - поддръжка.

Поради силното намаляване на цените на слънчевите термични колектори и високата им ефективност, може да се твърди, че има значителен интерес от гражданите да инвестират в такъв тип съоръжения. Съществена пречка се явяват затрудненията свързани с издаване на разрешения за инсталирането им, а също така и регламентирането на междусъседските отношения.

Към момента на обществени сгради в общината няма изградени фотоволтаични централи, но има изградени инсталации от БГВ на покривите на общински и частни сгради.

6.3. Телекомуникационна система

Телефонната мрежа на територията на МИГ „Девин - Смолян“, като основна инфраструктура за интегралните съобщителни услуги, е с определящо значение за развитието на всяка териториална общност. С навлизането на цифровизацията, връзката е много по-качествена и с разширен набор от услуги - монтиране на ISDN телефонен пост; интернет връзка по комутируема и некомутируема телефонна линия; цифрови и аналогови селищни и междуселищни наети телефонни линии и други допълнителни услуги.

Пощенските услуги се предоставят от Пощенски телеграфни станции и техните клонове в населените места на общината, в собствени обекти. Мрежата от пощенски станции в селата е добре развита и задоволява нуждите на населението, като тенденцията е за непрекъснато нарастване обхвата на предлаганите услуги. Основе това е добре развита и мрежата за предоставяне на куриерски услуги. Преобладаващата част от територията на общината има покритие от мрежите на мобилните оператори, в някои части сигналът не е особено добър.

Община Девин

Терминът широколентов достъп означава високоскоростна връзка с интернет, което предполага предоставяне на онлайн съдържание, приложения и услуги. По отношение на широколентовия достъп са обособени три вида зони - бели, сиви и черни. В белите зони отсъства широколентова свързаност, в сивите - има само една изградена мрежова инфраструктура, а в черните зони са изградени две или повече.

Въпреки че Южен централен район е с най-лоши показатели по отношение на достъпа до интернет на населението, община Девин е с положителна характеристика. Едва 0,64% от населението на територията попадат в бялата зона, а 1,02% - в сивата зона.

Въпреки това, следва да се предприемат мерки за осигуряване на свързаността към единната електронна съобщителна мрежа на администрация на общината.

Съобщителните връзки на територията са на добро ниво, телефонната плътност е 38,3/100 жители и е над средната за страната. Налични са мобилни комуникации, а град Девин е включен в Националната автоматична мрежа, което му дава възможност да осъществява телефонни връзки с цял свят.

Фиксираните телефонни услуги се предоставят от БТК ЕАД при 100% цифровизация на територията. GSM покритието е на 98,22% по население за град Девин и 98,55% покритие по население за общината.

Община Смолян

Достъпът до и използването на Интернет информационните и комуникационни технологии, са един от водещите фактори за изграждане на конкурентоспособна икономика, основана на знанието и иновациите, за иновативно и приобщаващо

информационно общество, осигуряващо високо качество на живот на гражданите. Ефектите и въздействието от развитието и широкото прилагане на ИКТ обхващат всички социално-икономически сектори.

Нарастването на цифровизацията и телекомуникационните услуги в община Смолян осигурява на бизнеса и обществото разширен достъп до съвременни, ефективни и качествени съобщителни и информационни услуги, с което се създават дългосрочни условия за икономически растеж и конкурентоспособност на общината. Предлагането на съвременни далекосъобщителни услуги с европейски стандарт осигурява необходимите условия за развитие на ИКТ и създаване на условия за развитие на информационното общество и икономиката, базирана на знанието.

Постепенно все повече населени места получават достъп до интернет, чрез интернет доставчици по наети линии.

Съгласуването на действията за развитие на телекомуникационната инфраструктура и останалата инженерна инфраструктура трябва да се организира и прилага от община Смолян като основен собственик на терените, в които попадат трасетата на лицензираните оператори.

Общината следва да работи в тясно сътрудничество с доставчиците на интернет за изграждане на необходимата инфраструктура за предоставяне на качествен интернет не само до домакинствата, но и до икономическите субекти, какъвто ще бъде индустриалния парк.

Съгласно изходни данни предоставени от Комисията за регулиране на съобщенията (КРС), радио и телевизионно покритие на територията на общината се осигурява от:

- Мрежи за наземно аналогово радиоразпръскване - БНР, „Дарик радио“ АД;
- Мрежи за наземно цифрово радиоразпръскване - „НУРТС Диджитал“ ЕАД и „Фърст Диджитал“ ЕАД.

Телекомуникационната инфраструктура покрива територията на общината по отношение на телефонизацията с цифрови апарати и покритието на мобилните оператори. Предлагането на висикоскоростен интернет се осигурява от достатъчен брой фирми, а достъпи до интернет имат всички обществени институции и значителна част от обитаваните жилища, които имат компютър, но следва да се изгради пълно покритие в общината, както и да се подобри качеството на 3G и по-висок клас мрежа за пренос на данни.

По внедряване на цифрова комуникационна и преносна инфраструктура се предвижда поетапно изработване на кадастрални карти и кадастрални регистри на населените места на община Смолян и изработване на цифров модел на плана за регулация на град Смолян.

Територията се осигурява телекомуникационни услуги от операторите „Теленор България“ ЕАД, „А1“ ЕАД и местен доставчик „Фотон К“ ЕООД.

На територията на община Смолян „Теленор България“ ЕАД не разполага с подземна съобщителна инфраструктура. Разполага със 17 броя базови станции, има пълно GSM и UMTS покритие, с изключение на селата Петково, Мугла, Сивино, Турян, Киселичево, Габрица, Люлка, Черешовска река, Върбово, Кукувица, Черешките, Кремене, Надарци, Сърнино, Пещера, Потока, Баблон и Чамла, чието покритие в момента е частично.

Интернет покритие се осигурява през мобилната мрежа на „Теленор България“ ЕАД, но телевизионно покритие не се предлага.

„А1“ ЕАД е изградила и ползва линейна инфраструктура (кабелни линии), както и отделни обекти - базови станции, част от мобилната мрежа на територията на община Смолян. Оптичното кабелно трасе на дружеството осъществява връзка с територията на съседни общини.

„Фотон К“ ЕООД осигурява кабелна мрежа на територията на град Смолян и кварталите Райково и Устово и селата Смилян и Момчиловци.

6.4. Водоснабдителна и канализационна системи

Оператор на водоснабдяването и канализационните мрежи на територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ е „ВиК“ ЕООД, град Смолян.

Община Девин

Водоснабдяване

„ВиК“ ЕООД - Смолян е оператор на водоснабдяването на населението и промишлеността в община Девин.

Водоизточниците са каптирани местни извори с добри показатели на качеството и достатъчен дебит за нуждите на населението. Водата, доставяна до крайните

потребители, се контролира от предварително съгласувани с РЗИ - Смолян пунктове за всяко населено място, като се изготвя годишна програма за мониторинг, съобразена с Наредба №9/2001 г. за водата, предназначена за питейно битови нужди.

Всички населени места от община Девин са водоснабдени, като водоподаването е основно по гравитачен път. Изградени са 6 броя автоматизирани помпени станции с инсталирана мощност от 1 035 kW в град Девин, квартал Настан и селата Михалково, Беден и Гьоврен. Общата дължина на водопроводната мрежа в общината е 165 km, като най-гъста е в град Девин - 45,82 km и село Селча - 18,03 km.

Водоснабдяването на общинския център се осъществява основно с гравитачен водопровод от каптирания извор „Балдарана“, с дебит от 50 l/s, като се използват и каптажите „Равня“ и „Кочкомарова вода“.

Водопроводната мрежа е в незадоволително състояние и физически амортизирана, което е причината за формирането на чести аварии и високи загуби на вода. Необходимо е извършването на реконструкция и поетапна замяна на тръбите.

Водоснабдителните системи са изградени за всяко селище от самостоятелни местни водоизточници, както следва:

- **Водоснабдителна система** (ВС) **„Девин“** с основно водозахранване от водоизточник „Балдарана“ и захранва всички консуматори на град Девин с изключение на кв. Настан. Изградени са резервоари с обем от 75 m^3, 600 m^3 и 1 250 m^3;
- За кв. Настан съществува изградена самостоятелна водоснабдителна система от местни водоизточници с помпена станция (ПС) и резервоари с обем от 75 m^3 и 300 m^3;
- **ВС „Осиково“**, с каптаж „Дупките“ и резервоари с обем от 100 m^3;
- **ВС „Чуруково“**, с каптажи „Жаборски ливади“ и „Сух връх“ и два броя резервоари с обем по 20 m^3;
- **ВС „Михалково“**, с каптаж „Хайдук изба“, ПС и резервоари с обем от 50 m^3 и 200 m^3;
- **ВС „Лясково“**, с каптажи „Имамови ливади“, „Червените камъни“, резервоари с обем от 100 m^3 и филтърно устройство;
- **ВС „Брезе“**, с каптажи „Спорното“, „Пожарите“, „Врисът“ и резервоари с обем от 120 m^3;

- **ВС „Беден“**, с каптаж „Беденски приз“, 2 броя ПС и 3 резервоара с обеми от 25 m^3, 45 m^3 и 100 m^3;
- **ВС „Грохотно“**, с каптаж „Мандрала“ и резервоари за ниска зона с обем от 150 m^3 и за висока зона с обем от 200 m^3;
- **ВС „Гьоврен“**, с каптажи „Сунан“, „Общ. Мост“ и резервоари с обем от 250 m^3, 25 m^3, 50 m^3, 100 m^3 и ПС;
- **ВС „Триград“**, с каптажи „Водни пад“ и „Кожарско дере“, като задоволява с питейна вода селата Водни пад и Триград. Изградени са резервоари с обем 50 m^3 и 100 m^3;
- **ВС „Жребево“**, с каптаж „Асенова валия“, с каптажна шахта и резервоари с обем от 100 m^3;
- **ВС „Селча“**, с каптаж „Алан дере“, утаител, ПС и два резервоара с обем по 220 m^3;
- **ВС „Кестен“**, с каптажи „Беговица“ и „Овчарника“, изградени с резервоари с обем от 100 m^3;
- **ВС „Стоманево“**, с каптажи „Бараков чучур“ и „Лисичево“ и резервоари с обем от 120 m^3.

Общо в общината са изградени 15 броя самостоятелни водоснабдителни системи със самостоятелни местни водоизточници.

Канализация и ПСОВ

В някои населени места от общината, са изградени канализационни мрежи, но не са обхванати в събирателни клонове, с цел насочване и отвеждане на отпадъчни води към пречиствателни съоръжения. В новопостроените квартали на някои населени места няма изградена канализация и е необходимо частично изграждане на канализационни мрежи в селата Грохотно, Триград и Михалково и в кв. Кусавица, град Девин.

На територията има няколко пречиствателни станции за отпадъчни води (ПСОВ), в следните населени места - село Селча, две ПСОВ и по една в селата Триград, Грохотно и Гьоврен. Във връзка с въвеждането в експлоатация на обект „Хидровъзел Цанков камък“ е неотложно изграждането на колектори за отпадъчни води и пречиствателни станции в общинския център - град Девин.

Изграждането на ПСОВ в град Девин и останалите населени места има голямо значение за съхраняване на екологичното равновесие в района и недопускане на екологична катастрофа.

Водите на замърсената река Въча, се вливат в река Марица и водят не само до местно замърсяване, но и до замърсяване на Република Гърция, т.е. пораждат екологичен проблем с трансграничен характер.

В част от петте населени места има изградени канализационни мрежи, но дължината им е недостатъчна и не са обхванати в събирателни клонове към пречиствателни съоръжения. В останалите 10 населени места няма изградена канализационна мрежа, като за събиране на отпадъчните води се използват основно септични ями. Необходимо е частично изграждане на канализационни мрежи в селата Грохотно, Гьоврен, Осиково, Триград и град Девин.

През 2014 г. са изградени четири малки селищни ПСОВ в селата Грохотно, Триград и Селча (2 броя). Същите са се въвели в експлоатация, по данни от Регионалния доклад за състоянието на околната среда през 2014 г. на РИОСВ - Смолян.

Отпадъчните води, които се заустват директно в реките, както и септичнит ями, замърсяват водите и почвите не само на територията на общината, но и извън нейния обхват.

Във връзка с изграждането на канализация и ПСОВ в село Селча е издадено разрешително през 2009 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчните води от обект: „Канализация и ПСОВ, село Селча“ в повърхностен воден обект „Елхов дол“, на община Девин. Разрешителното е издадено едновременно, за:

- **Поток №1** - смесен, състоящ се от битово-фекални отпадъчни води след ПСОВ 1 и дъждовни води със заустване №1, със съответните координати в дере „Елхов дол“, местност „Котлина“ и водоприемник II категория. Осъществява се собствен мониторинг на изток;
- **Поток №2** - смесен, състоящ се от битово-фекални отпадъчни води след ПСОВ 2 и дъждовни води, със заустване №2, със съответните координати в дере „Елхов дол“, местност „Потока“ и водоприемник II категория. Осъществява се собствен мониторинг на изток.

Издадено е разрешително през 2006 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчните води от обект: „Канализация, село Грохотно“, в повърхностен воден обект, а разрешителното е издадено за:

- **Поток №1**, състоящ се от битово-фекални отпадъчни води след ПСОВ 1, със заустване №1, със съответните географски координати на точката на заустване в река Въча - ляв бряг при село Грохотно на 150 m от съществуващ търговски обект (метална конструкция), в посока град Девин, водоприемник II категория и място за собствен мониторинг на изход от ПСОВ;
- **Поток №2**, дъждовни води със заустване №2 в селско дере и място за собствен мониторинг - пункт №1 - на изход от ПСОВ.

Издадено е разрешително от 2006 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчните води от обект „Канализация, село Триград“ в повърхностен воден обект: река Триград, на община Девин, а разрешителното е издадено, за:

- **Поток №1**, смесен, състоящ се от битово-фекални отпадъчни води и дъждовни води със заустване №1 - в река Триградска - в обхвата на регулационния план на село Триград - водоприемник II категория със съответните географски координати на точката на заустване и място за собствен мониторинг - пункт №1 - на изход колектор; пункт №2 - за водоприемника, на 100 m преди заустването и пункт №3 - за водоприемника, на 100 m след заустването.

Издадено разрешително от 2008 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчни води от обект ГПСОВ - Девин, в повърхностен воден обект река Девинска, община Девин, а разрешителното е издадено за:

- **Поток №1** от битово-фекални отпадъчни води със заустване №1 - в река Девинска - водоприемник II категория, землището на град Девин, УПИ I, Подробен устройствен план (ПУП) „ХВ Цанков камък“, със съответните географски координати на точката на заустване. Място за собствен мониторинг - пункт №1, на изход от ГПСОВ.

Издадено разрешително от 2009 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчните води от обект „Селищна канализация кв. Настан, град Девин“ в повърхностен воден обект река Въча, на община Девин, а разрешителното е издадено за:

- **Поток №1** от битово-фекални отпадъчни води със заустване №1 - в река Въча - водоприемник II категория, мястото на заустване се намира североизточно от жилищна сграда с двор и на югозапад от територията на училището в кв. Настан, град Девин. Място за собствен мониторинг - пункт №1 преди точката на заустване.

Издадено е разрешително от 2009 г. за ползване на воден обект и цел на ползването „Изграждане на водосток на ул. Пионерска, в кв. Натан, град Девин“, воден обект: дере, ляв приток на река Въча, на община Девин. Общата дължина на водостока е 180 m, изпълнен от стоманобетонова конструкция, състояща се от корито със светъл отвор и със стоманобетонова плоча за покриване на водостока.

Разрешителното е издадено с режима на ползване: целогодишно, с изключение на периода на размножаване на рибната фауна, определен от ежегодно издавана заповед на МОСВ. Поставени са условия на ползването, като зареждането с горива и подмяна на смазочни масла да става на специална за това площадка, извън обхвата на предоставената зона за ползване, да не се извършва добив на материали за други цели, освен за строителство на съоръжението и да се осигурява по време на строителството и при експлоатацията и непрекъснатото протичане на екологичните водни количества, необходими за поддържане на екосистемите в реката.

Издадено е разрешително от 2008 г. за ползване на воден обект за заустване на отпадъчните води от обект „Канализационна мрежа в село Гьоврен, град Девин“, в повърхностен воден обект: река Триградска, на община Девин.

Издадено е Решение от 2010 г. за продължаване срока на действие на гореспоменатото разрешително, за срок от 4 години, считано от 06.11.2010 г., издадено за:

- **Поток №1**, смесен, състоящ се от битово-фекални отпадъчни води със заустване №1 - в река Триградска - водоприемник II категория - мястото на заустване се намира в землището на село Гьоврен. Място за собствен мониторинг - пункт №1 - преди точката на заустване.

Необходимостта от пречистването на отпадъчните води се обуславя от факта, че те играят ключова роля в опазването на повърхностните води от замърсяване. Без предварително пречистване на отпадъчните води, реките, в които те се заустват, могат да бъдат сериозно замърсени. Отпадъчните води са богати на органични вещества и когато се смесят с водния поток, започват да протичат естествени химични и биологични процеси на разграждане на органичните вещества.

За тези реакции е необходим кислород и те изразходват наличните количества кислород във водния поток. Това намалява наличието му във водата, което оказва неблагоприятно въздействие върху животинския и растителен свят във водния басейн.

Община Смолян

Водоснабдяване

Територията на община Смолян се обслужва от „ВиК“ ЕООД - Смолян, обслужва 61 населен места от общо 87. Останалите населени места, необслужвани от ВиК оператора, се водоснабдяват чрез малки, не добре развитие водоснабдителни системи, изграждани и обслужвани по стопански начин от местното население. Водата в тези населени места се подава гравитачно.

От общия брой население на територията, ВиК операторът доставя вода за питейно-битови нужди на 96,6% от населението.

Като цяло водоснабдителната система на общината се характеризира с големият си брой водоизточници, от които се покриват нуждите от вода в района. Съществените елементи на системите за всички населени места, са външните (довеждащи) водопроводи, характеризиращи се с голяма дължина и изградени често в труднодостъпни планински терени, множество малки резервоари, каптажни шахти, облекчителни шахти, шахти с въздушници и други съоръжения, по трасетата на водопроводите.

Съгласно данни на БДИБР, на територията на общината са учредени 5 броя санитарно-охранителни зони около водоизточници за питейно-битово водоснабдяване и бутилиране на подземни води:

- **СОЗ - 2005 г.** - санитарно-охранителна зона (СОЗ) около изворна група „Серафимовско дере“ за бутилиране на вода на „Смилян - 21 век“, в землището на село Смилян;
- **СОЗ - 2011 г.** - СОЗ около каптиран извор „Извора“, за питейно-битово водоснабдяване на група в село Орешица, в землището на село Орешица;
- **СОЗ - 2012 г.** - СОЗ около каптиран извор „Свети Дух“ 1 и 2, „Баирево блато“ 1 и 2, „Билево блато“ и „Орлов камък“, за питейно-битово водоснабдяване на град Смолян;
- **СОЗ - 2012 г.** - СОЗ около каптиран извор „Дараков дол“ за питейно-битово водоснабдяване на село Могилица, в землището на село Буката;
- **СОЗ - 2014 г.** - СОЗ около каптиран извор „Мечо Селище“, за самостоятелно питейно-битово водоснабдяване на „Цех за бутилиране на изворна вода“, в землището на село Гела.

В подземните водни тела има зони за защита на водите по чл. 119а, ал. 1, т. 3а от Закона за водите (ЗВ). Община Смолян не попада в зона за защита на водите, включена в ПУРБ на БДИБР.

Питейно-битовото водоснабдяване на община Смолян се подсигурява основно от подземни води чрез изградените каптажи, водохващания на реки и планински дерета. Повечето от съоръженията са с изминал период на експлоатация вече повече от 50-60 години.

Обслужваните от ВиК оператора 61 населени места се захранват от 168 отделни водоизточника (159 броя извори и 9 броя речни/планински водохващания). От тях само за 16 броя им издадени разрешителни за водоползване от БДИБР с център Пловдив. Те са за по-големите и значими водоизточници, водоснабдяващи град Смолян и близките населени места - селата Бостина, Соколовци, Влахово, Подвис, Търън, Ровина, Могилица и Момчиловци и к.к. Пампорово.

За останалите водоизточници няма издадени разрешителни за водоползване. По информация от ВиК оператора на територията на община Смолян няма наличен архив от документи за по-голямата част от тях, на базата на които следва поетапно да се пристъпи към издаването на разрешителната документация.

Повечето от водоизточниците имат изградени СОЗ - пояс I около съоръженията. Необходими са обаче допълнителни мерки и инвестиции за учредяването на СОЗ, подновяването на огражденията и обозначенията на водоизточниците. Дебитите на подземните водоизточници варират в широки граници, но като цяло са постоянни през годините на експлоатацията им и имат изразено пролетно-лятно водоотдаване и есенно-зимно маловодие.

Дебитните водни количества от всички водоизточници за 2019 г. възлизат на 2 631 493 m^3 или 83,44 l/s.

Първоначалният преглед и анализ на общия капацитет на водоизточниците спрямо общото водопотребление установява, че водният ресурс е достатъчен за задоволяване на питейно-битовите нужди на населението на община Смолян. Само на отделни места се отчита недостиг, който е възможно да се компенсира с прехвърляне на допълнителни водни количества от друг водоизточник, в случай на завишено водопотребление спрямо нормативното - например селата Писаница, Хасовица, Стойките и Габрица.

Таблица 6.4 - 1. Брой водоизточници с разрешително за водовземане на територията на община Смолян

№	Наименование на водоизточника	Разрешително
1.	Извори „Смолянски езера“ - 7 броя - „Св. Дух 1“, „Св. Дух 2“, „Св. Дух 3“, „Билево блато“, „Орлов камък“, „Баирево блато 1“, „Баирево блато 2“	18.02.2009 г.
2.	Извор „Бралото“	05.06.2006 г.
3.	Извор „Св. Иван“	05.05.2006 г.
4.	Извор „Хубча“	05.06.2006 г.
5.	Извор „Мугленски долен“ и „Мугленски горен“	31.07.2006 г.
6.	Речно водохващане река „Голяма“ - Мугла	09.03.2009 г.
7.	Извор „Трандевица 2“	01.10.2008 г.
8.	Извор „Инлюка“	11.12.2009 г.
9.	Извор „Дараков Дол“	18.02.2009 г.

Канализация и ПСОВ

Съществуващата канализационна система на територията на община Смолян почти покрива нуждите от такава за град Смолян, където тя е с най-висок процент на изграденост и където се реализира Водният проект по програма ИСПА (Инструмент за структурни политики за присъединяване) и предстои реализацията на Интегрирания воден проект, целящ доизграждане на канализацията на град Смолян до степен от 98%.

По степен на изграденост следват к.к. „Пампорово“, частично селата Широка лъка, Стойките, Момчиловци и Смилян. Към момента има разработен и одобрен проект „Интегриран воден проекти и ПСОВ“ на село Момчиловци.

В останалите населени места липсва централно изградена канализация. Там битово-отпадъчните води се заустват в локални септични ями или директно в близките прилежащи дерета без утаяване и пречистване на водите. Съществуващата канализационна система е почти 100% гравитачна и е по-често от смесен тип за битово отпадъчни води и дъждовни води.

Част от тази канализационна мрежа, която не е официално изградена и въведена в експлоатация, създава сериозни проблеми при експлоатацията на поддръжката й. По време на дъждове и при високо ниво на водите в нея попадат твърди инертни материали, които я запушват.

Като цяло ниската степен на централно изграждане на канализационната мрежа или липсата на такава, създава значителни проблеми в повечето населени места на общината. Пример за горепосочените проекти, са: кв. „Езерово“, местност Смолянски езера, която е една от вододайните зони на град Смолян, също и местността „Хайдушки поляни“ и повечето населени места по коритото на река Арда.

На територията има цялостно изградени главни канализационни колектори за град Смолян и частично изградени за к.к. „Пампорово“ и село Широка лъка.

Дължината на главния канализационен колектор за град Смолян е 10 600 m и приема потока от отпадъчни води за целия град, а тръбите са изградени от бетон.

Процентът на изграденост на главния канализационен колектор за к.к. „Пампорово“ е около 85%, като за останалата му част има разработени проекти, чието реализиране зависи от бъдещи инвестиции. Изграден е от полиетиленови и стоманобетонови тръби и стоманобетонови и полиетиленови елементи за ревизионните шахти.

Колекторът на село Широка лъка е изграден в по-голямата си част от стоманобетонови тръби и стоманобетонови ревизионни шахти.

В останалите населени места липсват или са изградени в много малка степен канализационни клонове, които се поддържат от кметствата по населените места.

За пречистване на питейните води на територията са изградени 3 пречиствателни станции за питейни води (ПСПВ), а именно - ПСПВ „Хубча“, ПСПВ „Превала“ и ПСПВ „Смилян“.

Стопанисването и експлоатацията им се извършва от ВиК оператора - „ВиК“ ЕООД - Смолян, като през тях за пречистване преминават около 14% от подаваната питейна вода във водоснабдителните системи.

Общият капацитет на питейната вода, която може да премине през ПСПВ е 386 l/s. В ПСПВ „Хубча“ и „Превала“, питейната вода се пречиства през бързи филтри, заредени с кварцов пясък. ПСПВ са двустъпални, като технологията осигурява утаяване, филтриране и обеззаразяване на водата. Водата се обработва допълнително с прибавяне на коагуланти. Обеззаразяването на питейната вода се осъществява чрез хлориране с хлор газ, посредством хлор - апарати.

В ПСПВ „Смилян“, водата се пречиства чрез бавни филтри, заредени с кварцов пясък. Поради отличните качества на подземните води използвани за питейно-битово водоснабдяване, 86,74% от подадените водни количества във водоснабдителните

системи от водоизточниците, се пречистват единствено чрез дезинфекция - дозаторни помпи и ръчно с избистрен разтвор на хлорна вар, съхраняван в бидони.

Таблица 6.4 - 2. Технически характеристики за водоснабдяването на община Смолян

Наименование	Кратки технически характеристики
ПСПВ „Хубча“	**За водоснабдяването на град Смолян и близките населени места**: Водата постъпва в станцията гравитачно по външен водопровод от карстов извор „Хубча“. Капацитетът на станцията е 130 l/s, пусната в експлоатация през 1978 г.
ПСПВ „Превала“	**За водоснабдяването на к.к. „Пампорово“ и част от град Смолян**: Водата се подава чрез ПС I-ви и II-ри подем от извор „Мугла - долен“ и открито речно водохващане „Голямата река“. Капацитетът на станцията е 120 l/s, пусната в експлоатация през 1980 г.
ПСПВ „Конска река“	**За водоснабдяването на село Смилян**: Водата постъпва в станцията гравитачно, чрез довеждащ водопровод от събирателна шахта на водохващания от ляв и десен ръкав на река Конска. Капацитетът на станцията е 10 l/s.

На територията са изградени общо 12 помпени станции, които са собственост и се експлоатират от „ВиК“ ЕООД - Смолян. Мощността им варира по размер от много малки помпени агрегати (обикновено с инсталирана помпена мощност 5,55 kW), захранващи отделни населени места с население по-малко от 30 души, до помпена станция „Бралото“ - град Смолян (с инсталирана мощност от 815 kW), която понастоящем захранва 2/3 от населението на град Смолян с питейна вода.

Към настоящият момент някои по-големи помпени станции са оптимизирани откъм автоматично управление чрез автоматика, но останалите, които са експлоатирани повече от 20 години се нуждаят от подмяна на старите помпени агрегати с нови, и от цялостно ремонтиране на помпените сгради.

Таблица 6.4 - 3. Помпени станции на територията на община Смолян

№	Помпени станции	Местонахождение
1.	ПС „Мугла“ I, II и III - Подем	Село Мугла
2.	ПС „Невястата“	Град Смолян
3.	ПС „Бралото“	Град Смолян
4.	ПС „Свети Иван“	Град Смолян
5.	ПС „Трендавица“	Град Смолян
6.	ПС „Писаница“	Село Писаница
7.	ПС „Влахово“	Село Влахово
8.	ПС „Хасовица“	Село Хасовица
9.	ПС „Подвис“	Село Подвис
10.	ПС „Серафимово“	Село Полковник Серафимово
11.	ПС „Буката“	Село Буката

За акумулиране на подаваните водни количества във водоснабдителните системи и осигуряване на необходимото налягане в разпределителните мрежи, питейната вода постъпва в над 120 броя резервоари с полезен обем, вариращ между 50 m^3 и 2 000 m^3. По оценки на ВиК, единствено за град Смолян и за к.к. „Пампорово“ може да се отчете достатъчен обем и добро състояние на съоръженията.

За останалите населени места водонапорните съоръжения нямат необходимия обем, подсигуряващ противопожарните водни количества.

Повечето от резервоарите се нуждаят от спешна реконструкция на тръбните разходи в тях, хидролизация на водните и сухите камери, монтаж на водомерни устройства.

Около 74% от съществуващата външна водопроводна мрежа на населените места в община Смолян е изградена от етернитови тръби, 15% от стоманени тръби, 2% от поцинковани тръби, 1% от манесманови тръби и едва 8% тръби от полиетилен висока плътност.

Довеждащите водопроводи от етернитови тръби са изграждани в периода от 1950 г. до 1994 г., стоманените са полагани в периода 1952-2002 г., манесмановите тръби са полагани в периода 1932-1950 г., а поцинкованите тръби, са употребявани от 1950 г. до 1991 г.

От това става ясно, че външната водопроводна мрежа на територията на община Смолян, обслужвана от „ВиК“ оператора е изключително остаряла, вследствие от дългогодишната ѝ експлоатация, липсата на инвестиции в тази област и подмяната на водопроводите. Общата дължина на довеждащите водопроводи, възлиза на приблизително 300 km.

За намаляването на големите технически загуби по външните водопроводи своевременно следва да бъдат подменени с нови съвременни материали.

Подмяната на довеждащите водопроводи изисква големи разходи и капиталовложения, поради което е необходимо за тяхната реконструкция да бъдат предвидени сериозни инвестиции.

7. Демография - характеристики, развитие и тенденции

Демографските проблеми през последни години, са свързани с процесите на раждаемост, смъртност, миграция на населението и не на последно място задълбочаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението. Точно тази тенденция важи с пълни сили за територията на МИГ „Девин - Смолян“.

7.1. Брой, динамика и гъстота на населението

Броя и динамиката на населението на територията на местната група са изключително неблагоприятни, тъй като през периода 2017-2023 г. броя и гъстотата на населението не спират да намаляват и то със сравнително големи стойности.

Община Девин

Населението на територията на община Девин е постоянно намаляващо през последните години. Също така за периода 2017-2023 г., се наблюдава постоянна тенденция за увеличаване делът на населението, живеещо в общинския център.

Таблица 7.1 - 1. Брой и динамика на населението в община Девин

Година	Брой на населението
2017	11 181
2018	10 931
2019	10 696
2020	10 489
2021	10 142
2022	9 431
2023	9 275

Както се вижда от представените в таблицата данни, общия брой на населението в община Девин намалява през целия период, без нито едно покачване.

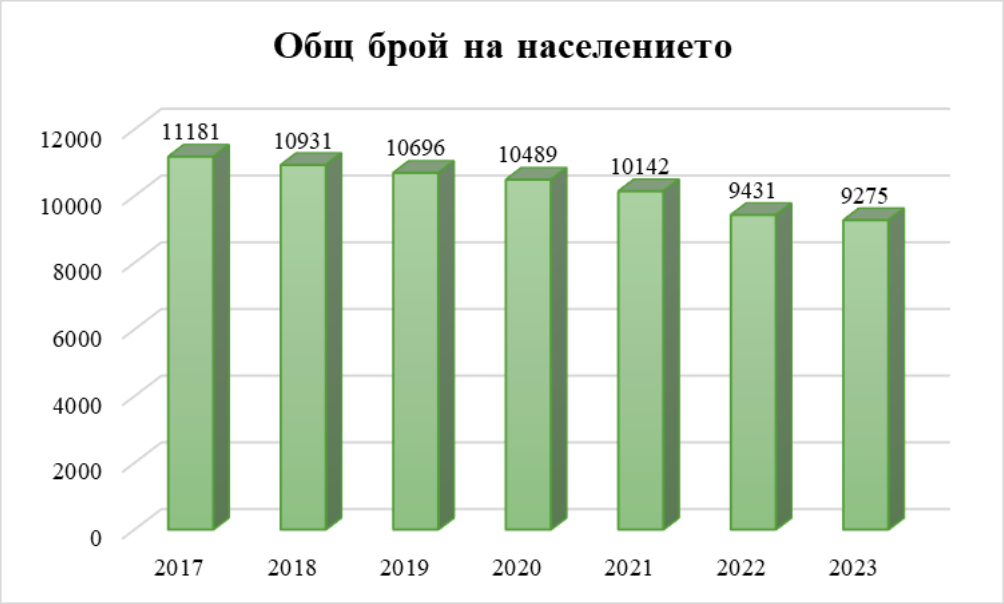

Фигура 7.1 - 1. Общ брой на населението в община Девин

През 2017 г. общия брой на населението е 11 181 души, през 2018 г. намалява с 250 души - 10 931 души, през 2019 г. намалява с още 235 души, спрямо 2018 г. и общия брой е 10 696 души, през 2020 г. броят на населението спада на 10 489 души, или с 207 души по-малко, спрямо 2019 г., през 2021 г. броят на населението продължава да намалява и е 10 142 души или с 347 души по-малко, спрямо предходната година. През 2022 г. общия брой на населението в община спада под 10 000 души - 9 431, което е със 711 души по-малко, спрямо 2022 г., а през 2023 г. броят на населението достига най-ниската си

стойност, или 9 275 души, което е със 156 души по-малко, спрямо 2022 г. и с цели 1 906 души по-малко, спрямо 2017 г.

Таблица 7.1 - 2. Брой и динамика на населението по населени места в община Девин

Населени места	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Град Девин	6 100	6 011	5 927	5 874	5 721	5 442	5 384
Село Беден	331	315	307	291	272	263	263
Село Брезе	363	339	327	317	299	265	252
Село Водни пад	-	-	-	-	-	1	1
Село Грохотно	860	851	836	825	807	721	715
Село Гьоврен	853	827	808	802	791	771	762
Село Жребево	73	70	68	67	64	50	50
Село Кестен	70	71	67	63	56	51	54
Село Лясково	668	651	629	598	557	508	491
Село Михалково	255	245	231	223	215	181	175
Село Осиково	307	293	282	262	247	214	209
Село Селча	549	527	507	486	461	379	365
Село Стоманево	164	157	153	146	133	80	79
Село Тешел	2	2	2	2	2	2	2
Село Триград	545	531	512	492	472	436	427
Село Чуруково	41	41	40	41	45	49	46

Относно броя на населението по населени места в община Девин, само за две населени места, броят се покачва през 2023 г., спрямо 2017 г. и това са селата Водни пад, където още през 2022 г. се заселва един човек и остава така до 2023 г., а в периода 2017-2021 г. селото е обезлюдено и Чуруково, където през 2017 г. броят на населението е 41 души, а през 2023 г. става 46 души. В село Тешел броят на населението се запазва през целия седемгодишен период - двама души.

В град Девин общия брой на населението през 2017 г. е 6 100 души, а през 2023 г. достига до 5 384 души, което е със 716 души по-малко, спрямо началото на периода. През анализираните години, най-сериозно спада броя на населението през 2022 г., спрямо 2021 г. - от 5 721 души през 2021 г., на 5 442 души през 2022 г. или с 279 души по-малко.

Най-голям брой население има в селата Грохотно - 860 души през 2017 г. и 715 души през 2023 г., или със 145 души по-малко, Гьоврен - 853 души през 2017 г. и 762 души през 2023 г., което е с 91 души по-малко, Лясково - 668 души през 2017 г. и 491 души през 2023 г., което е със 177 души по-малко, Селча - 549 души през 2017 г. и 365 души през 2023 г., или със 184 души по-малко и Триград - 545 души през 2017 г. и 427 души през 2023 г., което е със 118 души по-малко.

Селата с най-малък брой население за анализирания период, са: Водни пад - 0 души през 2017 г. и 1 човек през 2023 г., Жребево - 73 души през 2017 г. и 50 души през 2023 г., което е с 23 души по-малко, Кестен - 70 души през 2017 г. и 54 души през 2023 г., което е с 24 души по-малко, село Тешел с население от двама души през целия период и село Чуруково с население от 41 души през 2017 г. и 46 души през 2023 г или с 5 души повече.

Всички останали населени места, които не са споменати до тук, са с население между 100 и 370 души.

Таблица 7.1 - 3. Гъстота на населението в община Девин и по населени места

Населени места	Площ, km^2	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Град Девин	134,832	45,24	44,58	43,96	43,57	42,43	40,36	39,93
Село Беден	45,762	7,23	6,88	6,71	6,36	5,94	5,75	5,75
Село Брезе	32,872	11,04	10,31	9,95	9,64	9,10	8,06	7,67
Село Водни пад	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Грохотно	22,373	38,44	38,04	37,37	36,87	36,07	32,23	31,96
Село Гьоврен	29,293	29,12	28,23	27,58	27,38	27,00	26,32	26,01
Село Жребево	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Кестен	26,956	2,60	2,63	2,49	2,34	2,08	1,89	2,00
Село Лясково	56,505	11,82	11,52	11,13	10,58	9,86	8,99	8,69
Село Михалково	32,700	7,80	7,49	7,06	6,82	6,57	5,54	5,35
Село Осиково	43,107	7,12	6,80	6,54	6,08	5,73	4,96	4,85
Село Селча	23,678	23,19	22,26	21,41	20,53	19,47	16,01	15,42
Село Стоманево	15,820	10,37	9,92	9,67	9,23	8,41	5,06	4,99
Село Тешел	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Триград	77,993	6,99	6,81	6,56	6,31	6,05	5,59	5,47
Село Чуруково	31,793	1,29	1,29	1,26	1,29	1,42	1,54	1,45

Гъстотата на населението е показател, показващ броя на населението на единица площ, т.е. общия брой души на km^2. Гъстотата на населението в населените места от община Девин, следва общата тенденция за общ спад в броя на населението в общината.

Най-голяма е гъстотата на населението в общинският център - град Девин - 45,24 души/km^2 към 2017 г., към 2018 г. - 44,58 души/km^2, към 2019 г. - 43,96 души/km^2, към 2020 г. - 43,57 души/km^2, към 2021 г. - 42,43 души/km^2, към 2022 г. - 40,36 души/km^2 и към 2023 г. - 39,93 души/km^2. Общия спад в гъстотата на населението в град Девин за периода 2017 - 2023 г. е с 5,31 души/km^2.

Най-гъсто са населени, следните села: Грохотно - 38,44 души/km^2, към 2017 г. и 31,96 души/km^2, към 2023 г., Гьоврен - 29,12 души/km^2, към 2017 г. и 26,01 души/km^2, към 2023 г., Селча - 23,19 души/km^2, към 2017 г. и 15,42 души/km^2, към 2023 г, Лясково - 11,82 души/km^2, към 2017 г. и 8,69 души/km^2, към 2023 г., Брезе - 11,04 души/km^2, към 2017 г. и 7,67 души/km^2, към 2023 г. и на последно място Стоманево - 10,37 души/km^2, към 2017 г. и 4,99 души/km^2, през 2023 г.

Най-слабо населените места, са селата Кестен - 2,60 души/km^2, към 2017 г. и 2,00 души/km^2, към 2023 г. и Чуруково - 1,29 души/km^2, към 2017 г. и 1,45 души/km^2, към 2023 г.

За селата Водни пад, Жребево и Тешел гъстотата на населението не може да се изчисли, тъй като те спадат към землищата на други населени места - селата Водни пад и Жребево, попада в землището на село Триград, а село Тешел, в землището на село Гьоврен.

Община Смолян

Данните от разпределението на населението за територията на община Смолян показват постоянна тенденция на намаляване на населението през последните години.

Таблица 7.1 - 4. Брой и динамика на населението в община Смолян

Година	Брой на населението
2017	37 057
2018	36 475
2019	35 829
2020	35 288

2021	34 465
2022	32 776
2023	32 351

Броя на населението в община Смолян също не спира да спада през целия седемгодишен период, а ако тенденцията се запази, населението може да спадне и под 30 000 души.

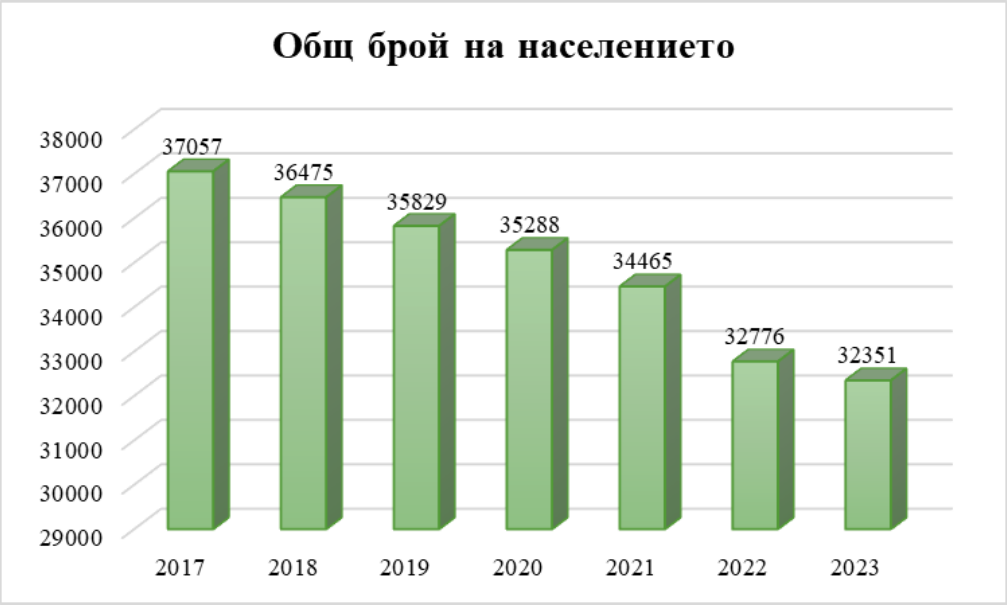

Фигура 7.1 - 2. Общ брой на населението в община Смолян

Към 2017 г. общия брой на населението в община Смолян е 37 057 души, към 2018 г. то спада на 36 475 души, което е с 582 души по-малко, спрямо предходната година, към 2019 г. продължава да намалява до 35 829 души, което е с 646 души по-малко спрямо 2018 г., през 2020 г. населението става 35 288 души, или с 541 души по-малко, спрямо 2019 г., през 2021 г. намалява на 34 465 души, или с 823 души по-малко, спрямо предходната година, през 2022 г. намалява рязко на 32 776 души, което е с 1 689 души по-малко, спрямо 2021 г., а към 2023 г. общия брой на населението е 32 351 души, или с 425 души по-малко, спрямо предходната година и 4 706 души по-малко, спрямо началото на периода.

Таблица 7.1 - 5. Брой и динамика на населението по населени места в община Смолян

Населени места	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Град Смолян	27 851	27 505	27 092	26 718	26 167	24 920	24 592
Село Алиговска	17	13	13	12	11	10	10
Село Арда	225	213	203	195	196	171	163
Село Баблон	-	-	-	-	-	-	-
Село Белев дол	67	65	64	60	59	61	59
Село Билянска	17	18	18	17	18	18	20
Село Бориково	27	23	23	21	19	13	12
Село Бостина	115	110	104	99	96	87	81
Село Буката	56	57	56	57	51	41	38
Село Букаците	42	42	41	40	39	43	42
Село Виево	338	329	323	313	292	251	251
Село Влахово	317	311	312	308	289	300	301
Село Водата	27	26	25	23	17	5	5
Село Вълчан	44	45	42	40	39	31	30
Село Върбово	7	6	7	6	6	5	5
Село Габрица	19	19	18	21	20	22	21
Село Гела	33	28	23	23	30	23	24
Село Гоздевица	3	1	1	1	-	-	-
Село Горна Арда	49	45	44	43	42	29	33
Село Горово	35	32	27	23	21	13	12
Село Градът	112	110	108	101	97	93	90
Село Гращица	7	6	6	6	5	5	6
Село Гудевица	13	13	14	12	9	12	12
Село Димово	2	2	2	2	2	1	1
Село Дунево	119	114	115	115	113	113	111
Село Еленска	103	97	99	93	92	88	87
Село Ельово	9	8	8	8	5	2	2
Село Заевите	4	3	2	7	5	1	1
Село Змиево	5	5	5	5	6	6	6

Село Исьовци	23	23	23	23	22	13	13
Село Катраница	185	176	173	159	155	128	129
Село Киселчово	15	12	11	15	13	8	9
Село Кокорово	15	17	13	14	14	19	17
Село Кошница	61	56	52	52	51	44	42
Село Кремене	10	10	11	10	10	6	7
Село Кукувица	3	3	3	3	3	-	-
Село Кутела	298	291	294	285	281	225	226
Село Левочево	103	95	89	85	83	76	73
Село Липец	37	37	35	34	33	30	30
Село Лъка	90	90	83	75	74	66	66
Село Люлка	13	13	12	12	12	9	8
Село Магарджица	12	12	12	11	11	11	11
Село Милково	-	-	-	-	-	-	1
Село Могилица	332	323	314	303	293	249	246
Село Момчиловци	1 067	1 050	1 019	1 004	951	973	952
Село Мугла	166	155	143	135	124	114	107
Село Надарци	3	3	3	3	3	1	1
Село Орешец	33	33	31	26	24	23	23
Село Остри пазлак	15	16	15	15	15	6	6
Село Петково	255	243	238	251	236	218	215
Село Пещера	17	16	16	15	14	2	2
Село Писаница	6	7	6	5	5	12	18
Село Подвис	127	126	125	122	121	112	97
Село Полковник Серафимово	116	113	106	112	120	99	100
Село Попрелка	7	6	6	4	4	6	5
Село Потока	3	3	3	3	3	2	2
Село Река	197	195	188	182	174	166	164
Село Речани	47	46	47	46	41	36	36
Село Ровина	100	99	100	99	101	108	108
Село Селище	79	77	70	68	65	75	71

Село Сивино	142	131	123	114	110	92	93
Село Славейно	113	109	102	91	88	81	76
Село Сливово	-	-	-	-	-	-	-
Село Смилян	1 582	1 585	1 583	1 582	1 552	1 565	1 563
Село Соколовци	138	133	122	117	113	121	119
Село Солища	37	31	31	33	40	34	34
Село Средок	40	35	35	35	35	34	32
Село Стикъл	17	15	18	17	17	15	15
Село Стойките	189	180	166	172	176	162	163
Село Стража	100	93	87	85	85	73	69
Село Сърнино	2	3	3	2	2	2	2
Село Тикале	115	112	104	108	107	93	95
Село Требище	113	110	108	100	100	112	117
Село Турян	46	41	40	39	39	31	32
Село Търън	647	647	648	651	621	623	616
Село Ухловица	4	4	4	6	5	5	5
Село Фатово	105	97	96	79	81	82	79
Село Хасовица	6	7	6	6	7	5	6
Село Чамла	-	-	-	-	-	-	-
Село Чеплетен	44	43	41	39	33	27	28
Село Черешките	5	4	4	3	3	2	2
Село Черешово	7	7	6	6	6	5	5
Село Черешовска река	8	8	6	5	5	6	5
Село Чокманово	81	77	68	78	70	56	51
Село Чучур	2	2	2	2	2	1	1
Село Широка лъка	416	409	390	378	366	348	343

Броя на населението по населени места в община Смолян е сравнително разнообразно, като в края на периода, спрямо началото му, в някои населени места броя на населението се покачва, но в повечето - не спира да намалява.

Общия брой на населението в град Смолян към 2017 г. е 27 851 души, през 2018 г. намалява с 346 души, или 27 505 души, през 2019 г. броя на населението става 27 092

души, което е с 413 души по-малко, спрямо 2018 г., през 2020 г. общия брой на населението намалява на 26 718 души, което е с 374 души по-малко, през 2021 г. то е 26 167 души, или с 551 души по-малко, спрямо 2020 г., през 2022 г. броят му намалява рязко на 24 920 души, което е с 1 247 души по-малко, спрямо 2021 г., а през 2023 г. достига най-ниската си стойност от 24 592 души, което е с 328 души по-малко, спрямо предходната година и с 3 259 души по-малко, спрямо 2017 г.

Най-голям брой население има в следните села: Арда - 225 души, към 2017 г. и 163 души към 2023 г., Виево - 338 души към 2017 г. и 251 души към 2023 г., Влахово - 317 души към 2017 г. и 301 души към 2023 г., Кутела - 298 души към 2017 г. и 226 души към 2023 г., Могилица - 332 души към 2017 г. и 246 души към 2023 г., Момчиловци - 1 067 души към 2017 г. и 952 души към 2023 г., Петково - 255 души към 2017 г. и 215 души към 2023 г., Смилян - 1 582 души към 2017 г. и 1 563 души към 2023 г., Търън - 647 души към 2017 г. и 616 души към 2023 г. и Широка лъка - 416 души към 2017 г. и 343 души към 2023 г.

Най-слабо населени, са следните села, с особен потенциал за обезлюдяване или вече обезлюдени такива - Алиговска - 17 души към 2017 г. и 10 души към 2023 г., Баблон - обезлюдено през целия период (0 души), Билянска - 17 души към 2017 г. и 20 души към 2023 г., Върбово - 7 души към 2017 г. и 5 души към 2023 г., Гоздевица - 3 души към 2017 г. и 0 души към 2023 г., т.е. обезлюдено, Гращица - 7 души към 2017 г. и 6 души към 2023 г., Гудевица - 13 души към 2017 г. и 12 души към 2023 г., Димово - 2 души към 2017 г. и 1 човек към 2023 г., Ельово - 9 души към 2017 г. и 2 души към 2023 г., Заевите - 4 души към 2017 г. и 1 човек към 2023 г., Змиево - 5 души към 2017 г. и 6 души към 2023 г., Киселчово - 15 души към 2017 г. и 9 към 2023 г., Кокорово - 15 души към 2017 г. и 17 души към 2023 г., Кремене - 10 души към 2017 г. и 7 души към 2023 г., Кукувица - 3 души към 2017 г. и 0 души към 2023 г., т.е. обезлюдено, Люлка - 13 души към 2017 г. и 8 души към 2023 г., Магарджица - 12 души към 2017 г. и 11 души към 2023 г., Милково - обезлюдено към 2017 г. и с 1 жител към 2023 г., Надарци - 3 души към 201 г. и 1 човек към 2023 г., Остри пазлак - 15 души към 2017 г. и 6 души към 2023 г., Пещера - 17 души към 2017 г. и 2 души към 2023 г., Писаница - 6 души към 2017 г. и 18 души към 2023 г., Попрелка - 7 души към 2017 г. и 5 души към 2023 г., Потока - 3 души към 2017 г. и 2 души към 2023 г., Стикъл - 17 души към 2017 г. и 15 души към 2023 г., Сърнино - 2 души през целия период, Ухловица - 4 души към 2017 г. и 5 души към 2023 г., Хасовица - 6 души през целия период, Черешките - 5 души през 2017 г. и 2 души през 2023 г.,

Черешово - 7 души към 2017 г. и 5 души към 2023 г., Черешовска река - 8 души към 2017 г. и 5 души към 2023 г. и Чучур - 2 души към 2017 г. и 1 човек към 2023 г.

Тези стойности показват, че в много малка част от селата броя на населението се покачва, но незначително, а особено голяма част от селата са с потенциал за обезлюдяване, тъй като са с под 10 души.

Таблица 7.1 - 6. Гъстота на населението в община Смолян и по населени места

Населени места	Площ, km^2	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Град Смолян	134,590	206,93	204,36	201,29	198,51	194,42	185,15	182,72
Село Алиговска	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Арда	17,928	12,55	11,88	11,32	10,88	10,93	9,54	9,09
Село Баблон	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Белев дол	3,764	17,80	17,27	17,00	15,94	15,67	16,21	15,67
Село Билянска	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Бориково	22,267	1,21	1,03	1,03	0,94	0,85	0,58	0,54
Село Бостина	4,771	24,10	23,06	21,80	20,75	20,12	18,24	16,98
Село Буката	7,631	7,34	7,47	7,34	7,47	6,68	5,37	4,98
Село Букаците	10,048	4,18	4,18	4,08	3,98	3,88	4,28	4,18
Село Виево	14,779	22,87	22,26	21,86	21,18	19,76	16,98	16,98
Село Влахово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Водата	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Вълчан	11,000	4,00	4,09	3,82	3,64	3,55	2,82	2,73
Село Върбово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Габрица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Гела	33,959	0,97	0,82	0,68	0,68	0,88	0,68	0,71
Село Гоздевица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Горна Арда	7,698	6,37	5,85	5,72	5,59	5,46	3,77	4,29
Село Горово	10,599	3,30	3,02	2,55	2,17	1,98	1,23	1,13
Село Градът	4,256	26,32	25,85	25,38	23,73	22,79	21,85	21,15
Село Гращица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Гудевица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Димово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Дунево	-	-	-	-	-	-	-	-

Село Еленска	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Ельово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Заевите	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Змиево	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Исьовци	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Катраница	9,406	19,67	18,71	18,39	16,90	16,48	13,61	13,71
Село Киселчово	24,696	0,61	0,49	0,45	0,61	0,53	0,32	0,36
Село Кокорово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Кошница	10,444	5,84	5,36	4,98	4,98	4,88	4,21	4,02
Село Кремене	20,312	0,49	0,49	0,54	0,49	0,49	0,30	0,34
Село Кукувица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Кутела	15,516	19,21	18,75	18,95	18,37	18,11	14,50	14,57
Село Левочево	18,594	5,54	5,11	4,79	4,57	4,46	4,09	3,93
Село Липец	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Лъка	3,470	25,94	25,94	23,92	21,61	21,33	19,02	19,02
Село Люлка	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Магарджица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Милково	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Могилица	16,629	19,97	19,42	18,88	18,22	17,62	14,97	14,79
Село Момчиловци	40,464	26,37	25,95	25,18	24,81	23,50	24,05	23,53
Село Мугла	74,295	2,23	2,09	1,92	1,82	1,67	1,53	1,44
Село Надарци	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Орешец	13,669	2,41	2,41	2,27	1,90	1,76	1,68	1,68
Село Остри пазлак	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Петково	23,507	10,85	10,34	10,12	10,68	10,04	9,27	9,15
Село Пещера	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Писаница	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Подвис	6,147	20,66	20,50	20,34	19,58	19,68	18,22	15,78
Село Полковник Серафимово	24,868	4,66	4,54	4,26	4,50	4,83	3,98	4,02
Село Попрелка	-	-	-	-	-	-	-	-

Село Потока	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Река	7,237	27,22	26,94	25,98	25,15	24,04	22,94	22,66
Село Речани	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Ровина	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Селище	3,752	21,06	20,52	18,66	18,12	17,32	19,99	18,92
Село Сивино	20,429	6,95	6,41	6,02	5,58	5,38	4,50	4,55
Село Славейно	23,233	4,86	4,69	4,39	3,92	3,79	3,49	3,27
Село Сливово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Смилян	29,248	54,09	54,19	54,12	54,09	53,06	53,51	53,44
Село Соколовци	13,339	10,35	9,97	9,15	8,77	8,47	9,07	8,92
Село Солища	14,670	2,52	2,11	2,11	2,25	2,73	2,32	2,32
Село Средок	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Стикъл	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Стойките	42,803	4,42	4,21	3,88	4,02	4,11	3,78	3,81
Село Стража	6,309	15,85	14,74	13,79	13,47	13,47	11,57	10,94
Село Сърнино	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Тикале	9,906	11,61	11,31	10,50	10,90	10,80	9,39	9,59
Село Требище	3,744	30,18	29,38	28,85	26,71	26,71	29,91	31,24
Село Турян	18,858	2,44	2,17	2,12	2,07	2,07	1,64	1,70
Село Търън	15,543	41,63	41,63	41,69	41,88	39,95	40,08	39,63
Село Ухловица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Фатово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Хасовица	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Чамла	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Чеплетен	6,756	6,51	6,36	6,07	5,77	4,88	4,00	4,14
Село Черешките	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Черешово	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Черешовска река	-	-	-	-	-	-	-	-
Село Чокманово	9,243	8,76	8,33	7,36	8,44	7,57	6,06	5,52
Село Чучур	-	-	-	-	-	-	-	-

Село лъка	**Широка**	54,620	7,62	7,49	7,14	6,92	6,70	6,37	6,28

Гъстотата на населението за голяма част от населените места в община Смолян не е изчислена, тъй като те попадат в землищата на други села.

В град Смолян гъстотата на населението е най-голяма, като през 2017 г., тя е 206,93 души/km^2, към 2018 г. тя е 204,36 души/km^2, през 2019 г. намалява на 201,29 души/km^2, през 2020 г. спада под 200 души/km^2 - 198,51 души/km^2, през 2021 г. намалява на 194,42 души/km^2, през 2022 г. спадат на 185,15 души/km^2 и през 2023 г. достига най-ниската стойност от 182,72 души/km^2. Това показва, че гъстотата на населението в град Смолян за периода 2017-2023 г. е намаляла с 24,21 души/km^2.

Населените места с най-голяма гъстота на населението, са: Бостина - 24,10 души/km^2, към 2017 г. и 16,98 души/km^2, към 2023 г., Виево - 22,87 души/km^2, към 2017 г, и 16,98 души/km^2, към 2023 г., Градът - 26,32 души/km^2, към 2017 г. и 21,15 души/km^2, към 2023 г., Лъка - 25,94 души/km^2, към 2017 г. и 19,02 души/km^2, към 2023 г., Момчиловци - 26,37 души/km^2, към 2017 г. и 23,53 души/km^2, към 2023 г., Подвис - 20,66 души/km^2, към 2017 г. и 15,78 души/km^2, към 2023 г., Река - 27,22 души/km^2, към 2017 г. и 22,66 души/km^2, към 2023 г., Селище - 21,06 души/km^2, към 2017 г. и 18,92 души/km^2, към 2023 г., Смилян - 54,09 души/km^2, към 2017 г. и 53,44 души/km^2, към 2023 г., Требище - 30,18 души/km^2, към 2017 г. и 31,25 души/km^2, към 2023 г. и Търън - 41,63 души/km^2, към 2017 г. и 39,63 души/km^2, към 2023 г.

Селата с най-малка гъстота на населението в общината, са: Бориково - 1,21 души/km^2, към 2017 г. и 0,54 души/km^2, към 2023 г., Гела - 0,97 души/km^2, към 2017 г. и 0,71 души/km^2, към 2023 г., Горово - 3,30 души/km^2, към 2017 г. и 1,13 души/km^2, към 2023 г., Киселчово - 0,61 души/km^2, към 2017 г. и 0,36 души/km^2, към 2023 г., Кремене - 0,49 души/km^2, към 2017 г. и 0,34 души/km^2, към 2023 г., Мугла - 2,23 души/km^2, към 2017 г. и 1,44 души/km^2, към 2023 г., Орешец - 2,41 души/km^2, към 2017 г. и 1,68 души/km^2, към 2023 г., Солища - 2,52 души/km^2, към 2017 г. и 2,32 души/km^2, към 2023 г. и Турян - 2,44 души/km^2, към 2017 г. и 1,70 души/km^2, към 2023 г.

Както се вижда, разликата между гъстотата на населението към 2017 г. и 2023 г. е много голяма, но въпреки това, съществува едно единствено населено място, където тя се покачва - село Требище, с 1,07 души/km^2 повече през 2023 г., спрямо 2017 г.

Населените места, които са част от землища на други населени места и нямат изчислена гъстота на населението, са: Баблон, Билянска, Влахово, Водата, Върбово, Габрица, Гоздевица, Гращица, Гудевица, Димово, Дунево, Еленска, Ельово, Заевите, Змиево, Исьови, Кокорово, Кукувица, Липец, Люлка, Магарджица, Милково, Надарци, Остри пазлак, Пещера, Писаница, Попрелка, Потока, Речани, Ровина, Сливово, Средок, Стикъл, Сърнино, Ухловица, Фатово, Хасовица, Чамла, Черешките, Черешово, Черешовска река и Чучур.

7.2. Естествен прираст на населението - раждаемост и смъртност

Естественият прираст на населението е показател, който се формира на база броя на живородените и починалите на дадена територия. Ако броя на починалите е по-голям от броя на живородените, то естественият прираст е отрицателен и обратно, ако броя на живородените е по-голям от този на починалите - той е положителен.

Естественият прираст на територията на МИГ „Девин - Смолян“ е отрицателен и се запазва такъв през целия анализиран период, което е изключително неблагоприятна тенденция, потвърждаваща вече формиралата се демографска криза.

Община Девин

Раждаемостта и смъртността на територията на община Девин имат силно неблагоприятни стойности, представени в следващата таблица:

Таблица 7.2 - 1. Раждаемост и смъртност на територията на община Девин

Година	Раждаемост	Смъртност
2017	62	196
2018	56	178
2019	66	177
2020	50	233
2021	55	308
2022	34	216
2023	48	172

Както се вижда, стойностите за раждаемостта и смъртността силно варират през анализирания период. Броя на живородените е много по-нисък от този на починалите, като стойностите за раждаемостта не спират да намаляват през целия период, а пък стойностите на починалите - да се покачват.

Фигура 7.2 - 1. Раждаемост и смъртност в община Девин

Към 2017 г. броят на живородените е 62 души, през 2018 г. намаляват на 56, или с 6 живородени по-малко, през 2019 г. се регистрира покачване на 66 живородени, което е с 10 повече, спрямо предходната година и 4 повече, спрямо 2017 г., към 2020 г., броят спада на 50 живородени, което е с 16 души по-малко спрямо 2019 г., с 6 души по-малко, спрямо 2018 г. и с 12 души по-малко, спрямо 2017 г., през 2021 г. отново се регистрира леко покачване, но само спрямо предходната година - 55 живородени, през 2022 г. броят на живородените спада рязко на 34 души, което е с 21 живородени по-малко, спрямо предходната година, а през 2023 г. броят им е 48 живородени, което е с 14 живородени повече, спрямо 2022 г. и с 14 по-малко, спрямо 2017 г.

Това показва, че най-високата стойност на раждаемостта е регистрирана през 2019 г., но дори и тя е много ниска, а най-ниската - през 2022 г.

По отношение на смъртността, към 2017 г. общия брой на починалите е 196 души, през 2018 г. броят им спада на 178 починали, което е с 18 починали по-малко, спрямо предходната година, през 2019 г. броят на починалите спада само с един човек - 177 души, през 2020 г. броят на починалите рязко се покачва на 233 души, което е с 56 души повече, спрямо 2019 г., 57 души повече, спрямо 2018 г. и с 37 души повече, спрямо началото на периода. През 2021 г. е регистрирано най-голямото покачване в смъртността

на територията - 308 починали, което е с цели 112 души повече, спрямо началото на периода. През 2022 г. се регистрира спад в броя на починалите до 216 души, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност - 172 починали, което е с 44 души по-малко, спрямо предходната година, със 136 души по-малко, спрямо 2021 г. и с 24 души по-малко, спрямо 2017 г.

Таблица 7.2 - 2. Коефициенти на раждаемост и смъртност за територията на община Девин

Година	Коефициент на раждаемост, %	Коефициент на смъртност, %
2017	5,55	17,53
2018	5,12	16,28
2019	6,17	16,55
2020	4,77	22,21
2021	5,42	30,37
2022	3,61	22,90
2023	5,18	18,54

Както се вижда от таблицата, коефициентите на раждаемост и смъртност, следват напълно стойностите представени в таблицата за броя на живородените и починалите на територията.

Фигура 7.2 - 2. Коефициенти на раждаемост и смъртност за община Девин

Към 2017 г. коефициентът на раждаемост за община Девин е 5,55%, към 2018 г. леко спада на 5,12%, през 2019 г. се регистрирано леко покачване до 6,17%, през 2020 г. отново се регистрира спад, малко по-рязък - до 4,77%, през 2021 г. има леко покачване на 5,42%, през 2022 г. коефициентът достига най-ниската си стойност от 3,61%, а през 2023 г. отново се регистрира леко покачване на 5,18%.

Коефициентът на смъртност, за разлика от този на раждаемостта е в пъти по-висок, като към 2017 г. неговата стойност е 17,53%, към 2018 г. леко спада на 16,28%, към 2019 г. се покачва на 16,55%, към 2020 г. се регистрира по-осезаемо покачване на 22,21%, през 2021 г. достига най-високата си стойност от 30,37%, през 2022 г. обаче започва да се регистрира лек спад до 22,90% и през 2023 г. спада на 18,54%.

Тоест тези стойности показват, че коефициента на смъртността е около 5 пъти по-висок от този на раждаемостта.

Таблица 7.2 - 3. Естествен прираст на населението в община Девин

Година	Естествен прираст
2017	-134
2018	-122
2019	-111
2020	-183
2021	-253
2022	-182
2023	-124

На база всичко описано до тук става ясно, че естественият прираст на населението в община Девин е отрицателен през целия анализиран период.

Фигура 7.2 - 3. Естествен прираст на населението в община Девин

През 2017 г. естественият прираст на населението в общината е -134 души, към 2018 г. той спада на -122 души, а през 2019 г. достига най-ниската си стойност от -111 души. През 2020 г. се регистрира сериозно покачване на -183 души, през 2021 г. достига най-високата си стойност от -253 души, през 2022 г. се регистрира спад на -182 души и през 2023 г. естественият прираст е -124 души.

Най-общо става ясно, че показателите раждаемост, смъртност, техните коефициенти и естественият прираст на населението в община Девин имат отрицателни стойности и следва да се предприемат мерки, за превръщането им в положителни.

Община Смолян

За територията на община Смолян важи същата тенденция, както за община Девин, но с много по-големи стойности, което е повлияно от по-големия брой население на територията.

Таблица 7.2 - 4. Раждаемост и смъртност на територията на община Смолян

Година	Раждаемост	Смъртност
2017	285	619
2018	240	555
2019	233	609
2020	221	735
2021	221	747
2022	190	613
2023	163	552

Тук стойностите за раждаемостта намаляват равномерно през анализирания период, докато стойностите за смъртността са неравномерни през периода 2017-2023 г. и също така, са по-високи от тези за раждаемостта.

Фигура 7.2 - 4. Раждаемост и смъртност в община Смолян

Броя на живородените в община Смолян през 2017 г. е 285 души, през 2017 г. намаляват на 240 живородени, през 2019 г., спадат на 233, през 2020 г. и 2021 г. броят на живородените е 221 душ, през 2022 г. спадат на 190 живородени и през 2023 г. раждаемостта достига най-ниската си стойност от 163 живородени.

Смъртността от друга страна не само, че е с много по-високи стойности, но и е неравномерна. През 2017 г. броя на починалите е 619 души, през 2018 г. спадат на 555 починали, през 2019 г. леко се покачват на 609 починали, през 2020 г. се отчита малко по-рязко покачване до 735 починали, през 2021 г. се достига най-високата стойност от 747 починали, след което се регистрира спад през 2022 г. на 613 починали и през 2023 г. спадат на 552 починали, което е и най-ниската стойност.

Таблица 7.2 - 5. Коефициенти на раждаемост и смъртност за територията на община Смолян

Година	Коефициент на раждаемост, %	Коефициент на смъртност, %
2017	7,69	16,70
2018	6,58	15,22
2019	6,50	17,00
2020	6,26	20,83
2021	6,41	21,67
2022	5,80	18,70

2023	5,04	17,06

Коефициентите на раждаемост и смъртност следват почти същата тенденция, както и броя на живородените и починалите.

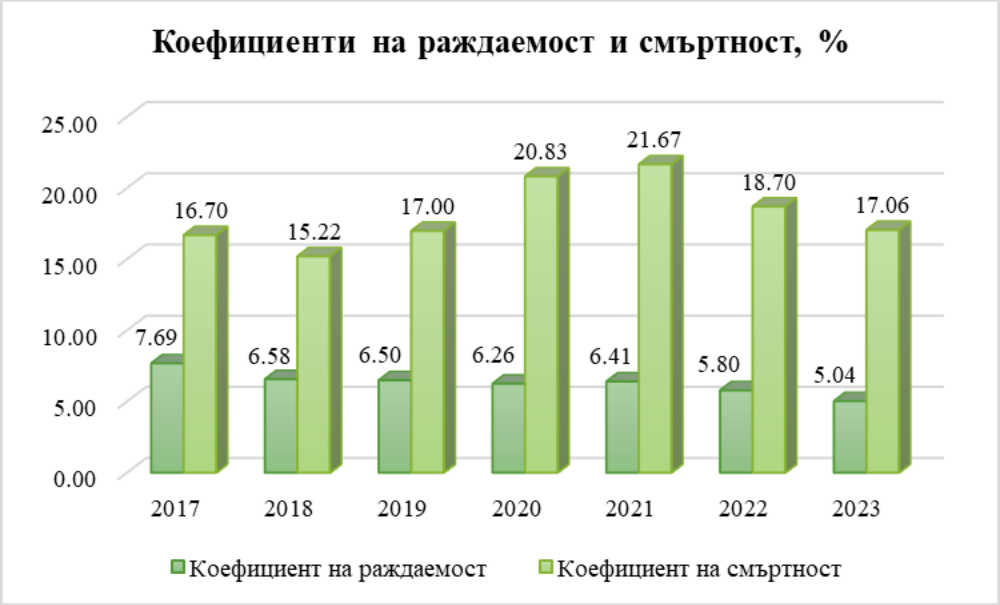

Фигура 7.2 - 5. Коефициенти на раждаемост и смъртност за община Смолян

Коефициентът на раждаемост в община Смолян спада почти напълно плавно през целия анализиран период, като през 2017 г. той е 7,69%, през 2018 г. спада на 6,58%, през 2019 г. спада на 6,50%, през 2020 г. продължава да спада до 6,26%, след което през 2021 г. се регистрира съвсем леко покачване до 6,41%, през 2022 г. отново спада на 5,80% и през 2023 г. достига най-ниската си стойност от 5,04%.

Коефициента на смъртност и тук, както за община Девин е в пъти по-висок от този на раждаемостта, като през 2017 г. той е 16,70%, през 2018 г. е регистрирана най-ниската стойност от 15,22%, след което през 2019 г. започва плавно покачване до 17,00%, през 2020 г. се покачва още на 20,83%, през 2021 г. достига най-високата си стойност от 21,67%, през 2022 г. обаче започва спад - 18,70% и през 2023 г. спада на 17,06%.

Ясно се вижда, че коефициента на смъртност е с около 3,5 до 4 пъти по-висок от коефициента на раждаемостта, което създава и неблагоприятните стойности на естествения прираст.

Таблица 7.2 - 6. Естествен прираст на населението в община Смолян

Година	Естествен прираст
2017	-344
2018	-315

2019	-376
2020	-514
2021	-526
2022	-423
2023	-389

Естественя прираст варира през целия период, но не спира да е със запазващи се отрицателни стойности.

Фигура 7.2 - 6. Естествен прираст на населението в община Смолян

Към 2017 г. стойността на естественя прираст е -334 души, през 2018 г. спадат на -315 души, след което се регистрира покачване до -376 души през 2019 г., към 2020 г. се регистрира сериозно покачване до -514 души, а през 2021 г. достига най-високата си стойност от -526 души. От 2022 г. се регистрира спад, на - 423 души и през 2023 г. показателят спада на -389 души.

Въпреки регистрираните спадове от 2022 г. насам, естественя прираст продължава да е с особено високи отрицателни стойности, раждаемостта продължава да се понижава, а смъртността - да се увеличава. Необходимо е да се предприемат мерки свързани с предотвратяването на демографската криза.

7.3. Полова и възрастова структура на населението

Половата и възрастовата структура са два взаимосвързани демографски показателя, тъй като съществува и показател „полова структура по възраст“, като за този показател следва населението от женски пол да заема по-големите възрастови групи - над 55 години, докато населението от мъжки пол заема по-малките възрастови групи - от 15 до 55 години.

Благоприятната полова структура сама по себе си е тази, при която жените са с превес над мъжете, а благоприятната възрастова структура - тази при която населението на възраст между 15 и 35 години е повече от населението над 65 години.

За територията на МИГ единствения показател с абсолютно положителни стойности е половата структура на населението, докато половата структура по възраст и особено възрастовата структура, са влошени.

7.3.1. Полова структура на населението

Община Девин

Половата структура на населението от територията на община Девин има много положителни стойности, представени в таблицата по-долу:

Таблица 7.3.1 - 1. Полова структура на населението в община Девин

Година	Общо	Мъже	Жени
2017	11 181	5 419	5 762
2018	10 931	5 264	5 667
2019	10 696	5 123	5 573
2020	10 489	5 008	5 481
2021	10 142	4 823	5 319
2022	9 431	4 437	4 976
2023	9 275	4 377	4 898

Както се вижда от представените данни, населението от женски пол е с постоянен превес над населението от мъжки пол.

Фигура 7.3.1 - 1. Полова структура на населението от община Девин

Представените на фигурата данни показват, че към 2017 г. от общия брой на населението в общината 5 419 души са мъже и 5 762 души са жени, през 2018 г. се вижда, че съотношението мъже жени е 5 264 : 5 667 - мъже : жени, през 2019 г. съотношението отново е същото, но броят на мъжете и жените е различен - 5 123 мъже на 5 573 жени. Към 2020 г. от общо 10 489 души 5 008 са мъже и 5 481 са жени, през 2021 г. от 10 142 души, съотношението мъже : жени има следния вид - 4 823 : 5 319. През 2022 г. съотношението мъже : жени е 4 437 : 4 976, а към 2023 г. от 9 275 души 4 377 са мъже и 4 898 са жени.

Таблица 6.3.1 - 2. Полова структура на населението по възраст за община Девин

Възрастова група / пол	15-19 г.	25-29 г.	35-39 г.	45-49 г.	55-59 г.	65-69 г.	75-79 г.
2017 г.							
Общо	423	502	741	808	1 061	933	533
Мъже	223	287	393	442	530	399	216
Жени	200	215	348	366	531	534	317
2018 г.							
Общо	423	446	686	798	1 021	952	540
Мъже	220	252	351	416	515	409	203
Жени	203	194	335	373	506	543	337
2019 г.							

Общо	410	405	654	742	999	932	513
Мъже	208	232	341	369	507	394	201
Жени	202	173	313	373	492	538	312
2020 г.							
Общо	399	358	643	764	933	918	525
Мъже	198	208	331	379	473	390	191
Жени	201	150	312	385	460	528	334
2021 г.							
Общо	403	319	621	718	916	906	524
Мъже	209	181	330	368	466	392	173
Жени	194	138	291	350	450	514	351
2022 г.							
Общо	372	256	552	657	851	916	511
Мъже	191	153	286	339	405	402	171
Жени	181	103	266	318	446	514	340
2023 г.							
Общо	359	242	551	664	778	940	540
Мъже	187	146	290	350	383	407	183
Жени	172	96	261	314	395	533	357

За разлика от половата структура, половата структура по възраст в община Девин на първо място е с изключително неравномерни и неблагоприятни стойности и на второ място - стойностите в по-ниските групи намаляват сериозно в анализирания период.

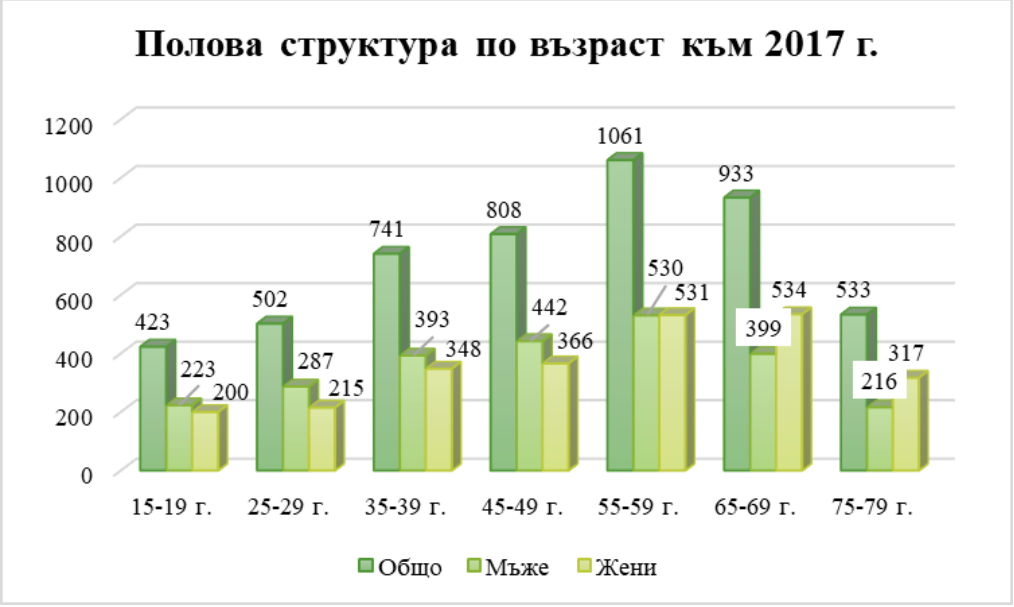

Фигура 7.3.1 - 2. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2017 г.

Във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 423 души, от които 223 мъже и 200 жени, в групата 25-29 години броя на населението е 502 души, като от тях 287 са мъже и 215 са жени, във възрастовата група 35-39 години общо населението е 741 души, а съотношението мъже : жени е 393 : 348, във възрастовата група 45-49 години общо населението е 808 души, със съотношение 442 : 366 - мъже : жени. Възрастовата група 55-59 години е най-многобройна - 1 061 души, от които 530 мъже и 531 жени, като вече превес започват да вземат жените, в групата 65-69 години общия брой на населението е 933 души, със съотношение мъже : жени - 399 : 534, а в групата 75-79 години общо населението е 533 души, със съотношение 215 : 317 - мъже : жени.

Тоест тези стойности показват, че през 2017 г. половата структура по възраст в общината е била с изключително благоприятни стойности, тъй като следва наложената норма за превес на жените над мъжете от 55 години нататък.

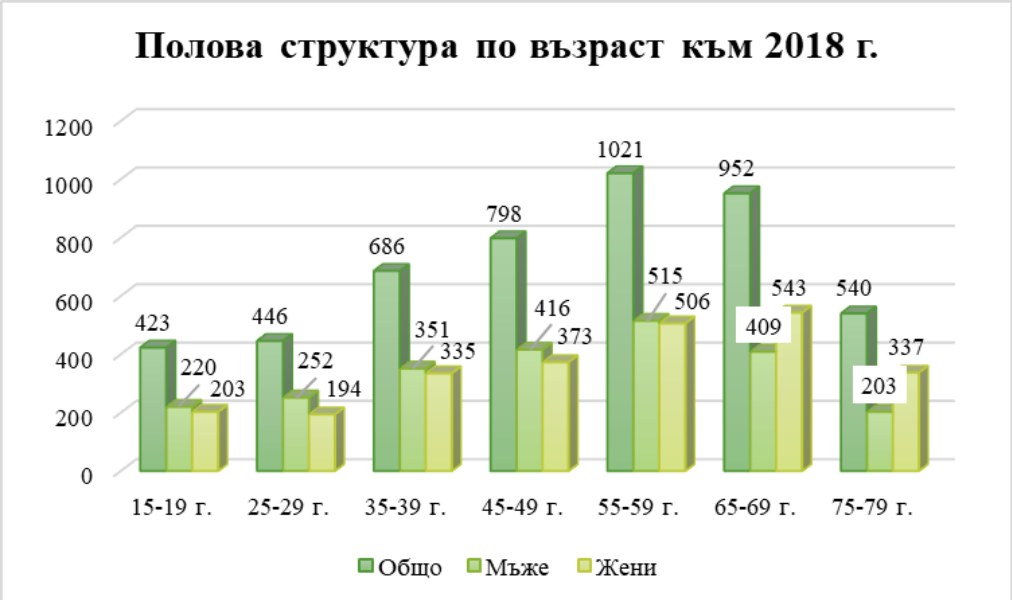

Фигура 7.3.1 - 3. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2018 г.

Половата структура по възраст към 2018 г. има следния вид - във възрастовата група 15-19 години общо населението е 423 души, от които 220 са мъже и 203 са мъже, в групата 25-29 години, населението е 446 души, от които 252 са мъже и 194 са жени, в групата 35-39 години броят на населението е 686 души, от които 351 са мъже и 335 са жени, във възрастовата група 45-49 години, съотношението мъже : жени е 416 : 373, с общ брой на населението в групата от 798 души, във възрастовата група 55-59 години

броят на населението е 1 021 души, със съотношение 515 : 506 - мъже : жени, във възрастовата група 65-69 години общият брой на населението е 952 души, от които 409 мъже и 543 жени, а в групата 75-79 години броят на населението е 540 души, от които 203 са мъже и 337 са жени.

За разлика от анализа на половата структура по възраст за предходната година, през 2018 г. тя е леко влошена, тъй като населението от женски пол започва да взема превес над населението от мъжки пол чак във възрастовата група 65-69 години.

Фигура 7.3.1 - 4. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2019 г.

Към 2019 г. във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 410 души, със съотношение мъже : жени - 208 : 202, в групата 25-29 години общия брой на населението е 405 души, със съотношение 232 : 173 - мъже : жени, в групата 35-39 години населението наброява 654 души, от които 341 мъже и 313 жени, във възрастовата група 45-49 години общо населението е 742 души, със съотношение мъже : жени - 369 : 373, в групата 55-59 години общо населението е 999 души, от които 507 мъже и 492 жени, в групата 65-69 години броят на населението е 932 души, от които 394 мъже и 538 жени, а във възрастовата група 75-79 години общо населението е 513 души, със съотношение мъже : жени - 201 : 312.

През тази година половата структура на населението по възраст е силно влошена, тъй като мъжете вземат превес над жените в групите от 15-19 години до 35-39 години, след това в групата 45-49 години превес вземат жените и в групата 55-59 години отново мъжете са по-голям брой жените. Във възрастовите групи 65-69 години и 75-79 години

жените са с превес над мъжете. Това показва една силно неблагоприятна полова структура по възраст.

Фигура 7.3.1 - 5. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2020 г.

Във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 399 души, от които 198 са мъже и 201 са жени, в групата 25-29 години общо населението е 358 души, от които 208 мъже и 150 жени, във възрастовата група 35-39 години населението наброява 643 души, от които 331 са мъже и 312 са жени, във възрастовата група 45-49 години общия брой на населението е 764 души, със съотношение мъже : жени - 379 : 385, в групата 55-59 години населението има брой от 933 души, със съотношение мъже : жени - 473 : 460, във възрастовата група 65-69 години населението наброява 918 души, от които 390 мъже и 528 жени, а в групата 75-79 години общо населението наброява 525 души, със съотношение 191 : 334 - мъже : жени.

Тоест, тенденцията през 2020 г. продължава да е същата както през 2019 г. и дори една идея по-влошена, тъй като броя на жените в по-голям от този на мъжете във възрастовата група 15-19 години.

Фигура 7.3.1 - 6. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2021 г.

През 2021 г. общият брой на населението във възрастовата група 15-19 години е 403 души, от които 209 мъже и 194 жени, в групата 25-29 години броят на населението е 319 души, от които 181 мъже и 138 жени, в групата 35-39 години общо населението наброява 621 души, от които 330 са мъже и 291 са жени, в групата 45-49 години общи населението е 718 души, със съотношение 368 : 350 - мъже : жени, във възрастовата група 55-59 години общо населението е 916 души, със съотношение мъже : жени - 466 : 450, в групата 65-69 години общо населението наброява 906 души, от които 392 са мъже и 514 са жени, а във възрастовата група 75-79 години населението е 524 души, от които 173 мъже и 351 жени.

Вижда се, че към 2021 г. половата структура на населението по възраст в общината бележи сериозно подобрение, макар и все още да е леко нарушена. Въпреки това тенденцията за подобряване на този показател е положителна.

Фигура 7.3.1 - 7. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2022 г.

Към 2022 г. половата структура на населението по възраст има следните стойности - на възраст 15-19 години общо населението наброява 372 души, от които 191 мъже и 181 жени, на възраст 25-29 години населението е 256 души, от които 153 мъже и 103 жени, във възрастовата група 35-39 години броят на населението е 552 души, със съотношение мъже : жени - 286 : 266, в групата 45-49 години общо населението е 657 души, със съотношение 339 : 318 - мъже : жени, във възрастовата група 55-59 години общия брой на населението е 851 души, от които 405 мъже и 446 мъже, в групата 65-69 години общо населението наброява 916 души, от които 402 мъже и 514 жени, а на възраст 75-79 години броят на населението е 511 души, от които 171 мъже и 340 жени.

Тези стойности потвърждават възможността за положителна тенденция от 2021 г., тъй като тук вече се вижда една много благоприятна полова структура по възраст на населението, даваща основание да се смята, че както този показател, така и всички останали биха могли да се подобрят.

Фигура 7.3.1 - 8. Полова структура на населението по възраст за община Девин, към 2023 г.

Към 2023 г. половата структура на населението изглежда по следния начин - на възраст 15-19 години броят на населението е 359 души, от които 187 са мъже и 172 са жени, на възраст 25-29 години общо населението е 242 души, от които 146 мъже и 96 жени, във възрастовата група 35-39 години населението наброява 551 души, от които 290 мъже и 261 жени, във възрастовата група 45-49 години общо населението е 664 души, със съотношение 350 : 314 - мъже : жени, в групата 55-59 години общия брой на населението е 778 души, със съотношение мъже : жени - 383 - 395, в групата 65-69 години населението наброява 940 души, от които 407 мъже и 533 жени, а в групата 75-79 години населението е 540 души, от които 183 мъже и 357 жени.

Всичко описано до тук показва, че макар и в началото на анализирания период половата структура по възраст в община Девин да е силно влошена, от 2021 г. насам се формира тенденция към постоянно подобряване. Единственото неблагоприятно е, че броя на населението спада сериозно във всяка възрастова група с всяка изминала година, както и влошената възрастовата структура, която ще бъде по-подробно описана малко по-нататък в анализа.

Община Смолян

Половата структура на територията на община Смолян има силно положителни стойности, представени в следващата таблица:

Таблица 7.3.1 - 3. Полова структура на населението в община Смолян

Година	Общо	Мъже	Жени
2017	37 057	17 730	19 327
2018	36 475	17 452	19 023
2019	35 829	17 089	18 740
2020	35 288	16 775	18 513
2021	34 465	16 377	18 088
2022	32 776	15 641	17 135
2023	32 351	15 435	16 916

Както се вижда от таблицата, половата структура на населението в общината е много благоприятна, тъй като населението от женски пол има постоянен превес над населението от мъжки пол през целия период.

Фигура 7.3.1 - 9. Полова структура на населението от община Смолян

Данните на фигурата показват, че към 2017 г. съотношението мъже : жени е 17 730 : 19 327 в полза на жените, през 2018 г. съотношението мъже : жени изглежда по следния начин - 17 452 : 19 023 отново в полза на жените, през 2019 г. мъжете са 17 089, а жените 18 740, към 2020 г. броя на мъжете е 16 775, а на жените - 18 513, към 2021 г. съотношението е 16 377 : 18 088 - мъже : жени, към 2022 г. съотношението мъже : жени е 15 641 : 17 135 в полза на жените и през 2023 г. съотношението мъже : жени отново е в полза на жените и е 15 435 : 16 916.

Всички тези стойности дават основание да се смята, че половата структура по възраст представена по-долу, ще бъде с благоприятни стойности.

Таблица 6.3.1 - 4. Полова структура на населението по възраст за община Смолян

Възрастова група / пол	15-19 г.	25-29 г.	35-39 г.	45-49 г.	55-59 г.	65-69 г.	75-79 г.
2017 г.							
Общо	1 452	1 792	2 643	2 797	3 156	2 883	1 603
Мъже	720	933	1 416	1 382	1 498	1 275	616
Жени	732	859	1 227	1 415	1 658	1 608	987
2018 г.							
Общо	1 463	1 639	2 538	2 687	3 019	2 928	1 646
Мъже	758	848	1 371	1 351	1 435	1 305	617
Жени	705	791	1 167	1 336	1 584	1 623	1 029
2019 г.							
Общо	1 452	1 467	2 503	2 666	2 935	2 905	1 631
Мъже	755	759	1 359	1 370	1 426	1 279	603
Жени	697	708	1 144	1 296	1 509	1 626	1 028
2020 г.							
Общо	1 422	1 283	2 503	2 647	2 791	2 823	1 626
Мъже	758	668	1 373	1 372	1 355	1 265	591
Жени	664	615	1 130	1 275	1 436	1 558	1 035
2021 г.							
Общо	1 488	1 144	2 440	2 621	2 640	2 798	1 740
Мъже	793	597	1 303	1 364	1 282	1 228	647
Жени	695	547	1 137	1 257	1 358	1 570	1 093
2022 г.							
Общо	1 446	1 070	2 208	2 453	2 491	2 761	1 733
Мъже	775	597	1 170	1 279	1 208	1 192	638
Жени	671	473	1 038	1 174	1 283	1 569	1 095
2023 г.							
Общо	1 491	978	2 125	2 511	2 468	2 818	1 779
Мъже	777	542	1 134	1 303	1 187	1 201	674
Жени	714	436	991	1 208	1 218	1 617	1 105

От данните в таблицата се вижда, че половата структура по възраст на територията на община Смолян е влошена само в началото на анализирания седемгодишен период.

Фигура 7.3.1 - 10. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2017 г.

Към 2017 г. във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 1 452 души, от които 720 мъже и 732 жени, в групата 25-29 години общо населението наброява 1 792 души, от които 933 мъже и 859 жени, във възрастовата група 35-39 години общия брой на населението е 2 643 души, със съотношение мъже : жени - 1 416 : 1 227 в полза на мъжете, в групата 45-49 години общо населението е 2 797 души, със съотношение 1 382 : 1 415 - мъже : жени, в групата 55-59 години населението наброява 3 156 души, от които 1 498 мъже и 1 658 жени, във възрастовата група 65-69 години населението наброява 2 883 души, от които 1 275 мъже и 1 608 жени, а в групата 75-79 години общо населението е 1 603 души, със съотношение мъже : жени - 616 : 987 в полза на жените.

Тук се вижда влошената полова структура по възраст, тъй като жените вземат превес във възрастовата група 15-19 години и в групите от 45 до 79 години, а мъжете вземат превес само във възрастовите групи 25-29 години и 35-39 години.

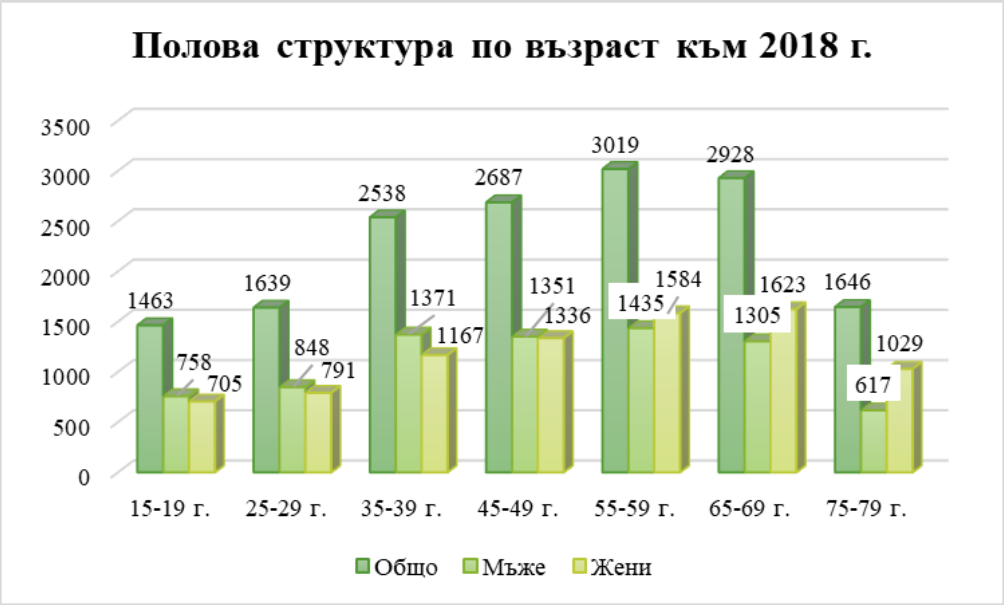

Фигура 7.3.1 - 11. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2018 г.

Към 2018 г. във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 1 463 души, от които 758 са мъже и 705 са жени, в групата 25-29 години общия брой на населението е 1 639 души, от които 848 мъже и 791 жени, в групата 35-39 години населението наброява 2 538 души, от които 1 371 мъже и 1 167 жени, във възрастовата група 45-49 години общо населението е 2 687 души, със съотношение 1 351 : 1 336 - мъже : жени, във възрастовата група 55-59 години, населението е с общ брой от 3 019 души, със съотношение мъже : жени - 1 435 : 1 584, в групата 65-69 години населението наброява 2 928 души, от които 1 305 мъже и 1 623 жени, населението на възраст 75-79 години е 1 646 души, от които 617 мъже и 1 029 жени.

От тук започва положителната тенденция в половата структура по възраст на населението от община Смолян, която продължава чак до края на анализирания период.

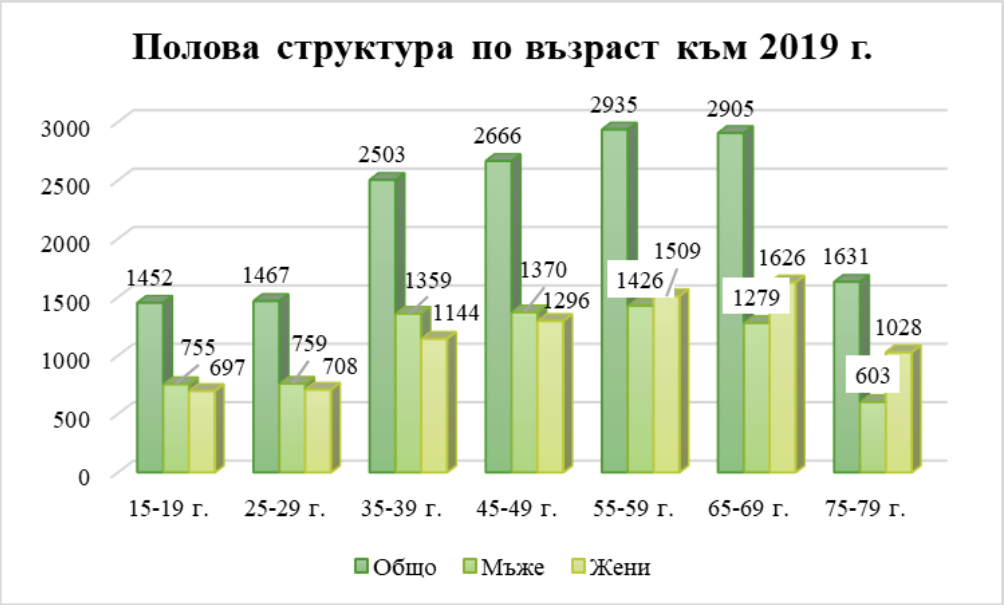

Фигура 7.3.1 - 12. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2019 г.

Към 2019 г. населението на възраст 15-19 години е общо 1 452 души, от които 755 мъже и 697 жени, на възраст 25-29 години общия брой на населението е 1 467 души, със съотношение мъже : жени - 759 : 708, на възраст 35-39 години населението наброява 2 503 души, от които 1 359 мъже и 1 144 жени, във възрастовата група 45-49 години общо населението е 2 666 души, със съотношение мъже : жени - 1 370 : 1 296, в групата 55-59 години населението е 2 935 души, със съотношение мъже : жени - 1 426 : 1 509, в групата 65-69 години населението наброява 2 905 души, от които 1 279 мъже и 1 626 жени, а във възрастовата група 75-79 години общия брой на населението е 1 631 души, от които 306 мъже и 1 028 жени.

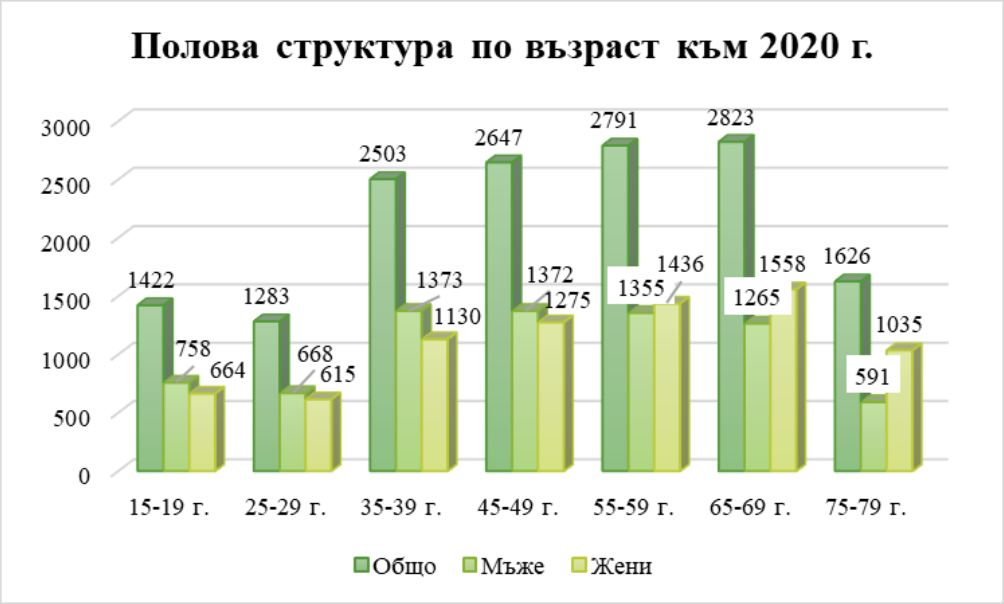

Фигура 7.3.1 - 13. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2020 г.

Половата структура на населението по възраст към 2020 г. има следния вид - населението на възраст 15-19 години наброява 1 422 души, от които 758 мъже и 664 жени, на възраст 25-29 години населението е общо 1 283 души, от които 668 мъже и 615 жени, във възрастовата група 35-39 години общо населението наброява 2 503 души, от които 1 373 мъже и 1 130 жени, в групата 45-49 години населението е общо 2 647 души, със съотношение мъже : жени - 1 372 : 1 275, на възраст 55-59 години населението е 2 791 души, със съотношение мъже : жени - 1 355 : 1 436, във възрастовата група 65-69 години населението наброява 2 823 души, от които 1 265 мъже и 1 558 жени, а на възраст 75-79 години населението е 1 626 души, от които 591 мъже и 1 035 жени.

Фигура 7.3.1 - 14. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2021 г.

Към 2021 г. общия брой на населението на възраст 15-19 години е 1 488 души, от които 793 мъже и 695 жени, във възрастовата група 25-29 години населението е 1 144 души със съотношение 597 : 547 - мъже : жени, във възрастовата група 35-39 години общия брой на населението е 2 440 души, със съотношение 1 303 : 1 137 - мъже : жени, на възраст 45-49 години населението наброява 2 621 души, от които 1 364 мъже и 1 257 жени, на възраст 55-59 години общо населението е 2 640 души, от които 1 282 мъже и 1 358 жени, във възрастовата група 65-69 години населението е 2 798 души, със съотношение мъже : жени - 1 228 : 1 570, а в групата 75-79 години броя на населението е 1 740 души, от които 647 мъже и 1 093 жени.

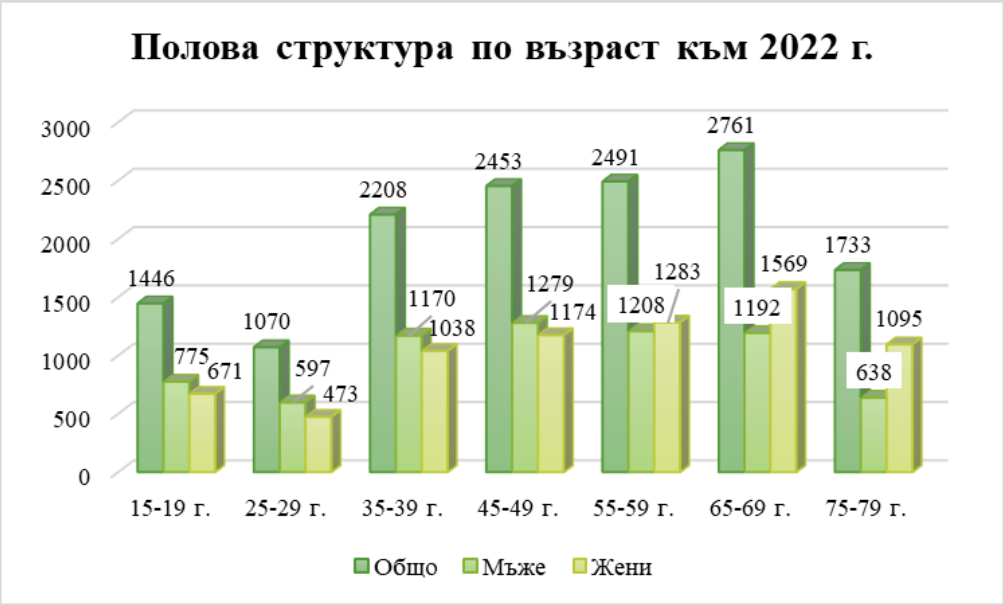

Фигура 7.3.1 - 15. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2022 г.

Във възрастовата група 15-19 години общия брой на населението е 1 446 души, със съотношение мъже : жени - 775 : 671, в групата 25-29 години населението наброява 1 070 души, от които 597 мъже и 473 жени, в групата 35-39 години общо населението е 2 208 души, със съотношение 1 170 : 1 038 - мъже : жени, на възраст 45-49 години броя на населението е 2 453 души, със съотношение мъже : жени - 1 279 : 1 174, на възраст 55-59 години общия брой на населението е 2 491 души, със съотношение 1 208 : 1 283 - мъже : жени, на възраст 65-69 години населението наброява 2 761 души, от които 1 192 мъже и 1 569 жени, а на възраст 75-79 години населението наброява 1 733 души, от които 638 мъже и 1 095 жени.

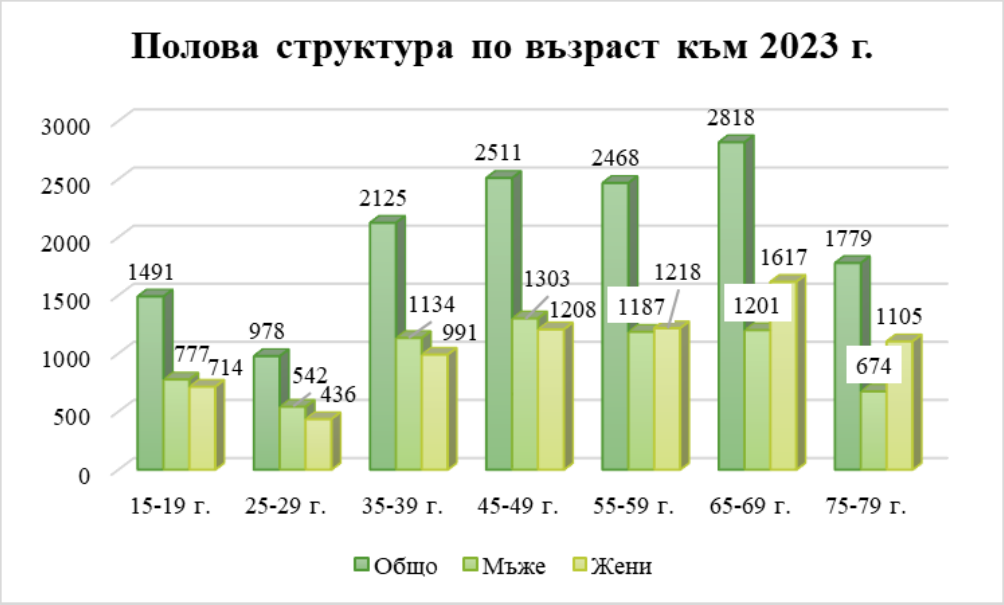

Фигура 7.3.1 - 16. Полова структура на населението по възраст за община Смолян, към 2023 г.

Към 2023 г. общия брой на населението на възраст 15-19 години е 1 419 души, от които 777 мъже и 714 жени, населението на възраст 25-29 години е 978 души, от които 542 мъже и 436 жени, във възрастовата група 35-39 години общия брой на населението е 2 125 души, от които 1 134 мъже и 991 жени, на възраст 45-49 години населението наброява 2 511 души, от които 1 303 мъже и 1 208 жени, във възрастовата група 55-59 години броят на населението е 2 468 души, със съотношение мъже : жени - 1 187 : 1 218, в групата 65-69 години населението е 2 818 души, със съотношение 1 201 : 1 617 - мъже : жени, а в групата 75-79 години населението наброява 1 779 души, от които 674 мъже и 1 105 жени.

Всички дотук описани данни показват, че половата структура на населението по възраст за община Смолян като демографски показател е с изключително благоприятни стойности, което дава основание да се смята, че и останалите демографски показатели могат да формират същите положителни тенденции, чрез предприемането на правилни мерки и действия.

7.3.2. Възрастова структура на населението

Община Девин

Данни за възрастовата структура на територията на община Девин по възрастови групи е представена на таблицата:

Таблица 7.3.2 - 1. Възрастова структура на населението на територията на община Девин

Година / Възраст	15-19 г.	25-29 г.	35-39 г.	45-49 г.	55-59 г.	65-69 г.	75-79 г.
2017	423	502	741	808	1 061	933	533
2018	423	446	686	798	1 021	952	540
2019	410	405	654	742	999	932	513
2020	399	358	643	764	933	918	525
2021	403	319	621	718	916	906	524
2022	372	256	552	657	851	916	511
2023	359	242	551	664	778	940	540

Както се вижда от таблицата, възрастовата структура в общината е силно влошена, тъй като населението на по-голяма възраст е много по-голям брой от това на малка възраст.

Другата причина, поради която възрастовата структура на територията е влошена е това, че общият брой на населението не спира да намалява, но това се отразява основно в малките възрастови групи - 15-19 до 35-39 години, докато в по-големите 65-69 и 75-79 години броят на населението се увеличава, макар и почти незабележимо.

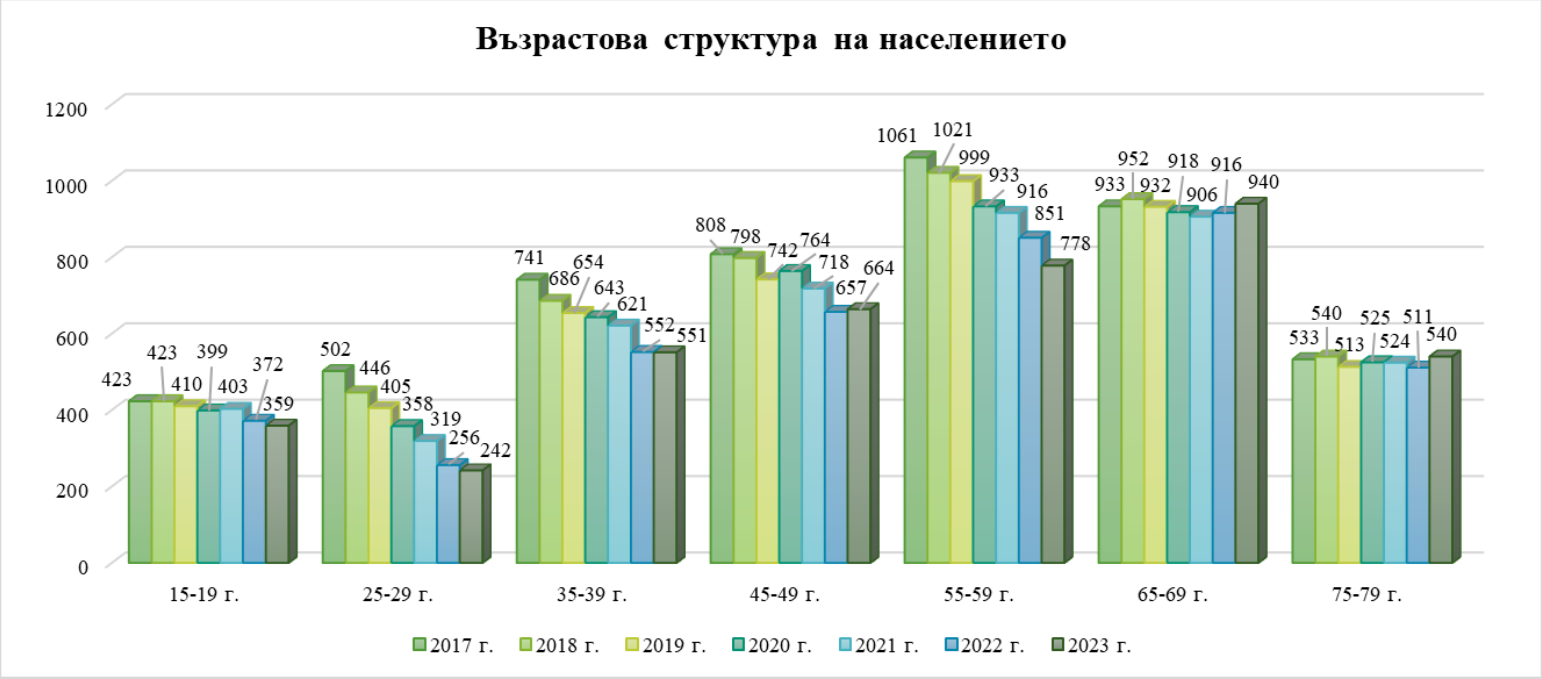

Фигура 7.3.2 - 1. Възрастова структура на населението за община Девин

Броят на населението във възрастовата група 15-19 години не спира да намалява през целия период, като през 2017 г. общия брой на населението в тази група е 423 души, през 2018 г. броят им се запазва на 423 души, през 2019 г. намаляват с 13 души на 410, през 2020 г. отново намаляват на 399 души или с още 11 души по-малко, спрямо предходната година, през 2021 г. се регистрира едва забележимо покачване с 4 души до 403, но през 2022 г. спадат на 372 души, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност от 359 души.

Във възрастовата група 25-29 години населението намалява изключително равномерно, като през 2017 г. броя на лицата в тази група е 502 души, през 2018 г. броят им спада на 446 души, през 2019 г. намаляват на 405 души, през 2020 г. спадат под 400 души - 358 лица, през 2020 г. намаляват на 319 души, през 2022 г. достигат до под 300

души - 256 лица на възраст 25-29 години, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност - 242 души.

Населението на възраст 35-39 години също намалява плавно през целия седемгодишен период, но с по-малки стойности, като през 2017 г. броят му е 741 души, през 2018 г. намаляват на 686 души, през 2019 г. спадат на 654 души, през 2020 г. намаляват съвсем леко до 643 души, през 2021 г. отново намаляват леко до 621 души, а през 2022 г. спадат рязко на 552 души, което е с 69 души по-малко спрямо предходната година, а през 2023 г. броят има намалява с едва един човек - 551 души.

Броят на населението на възраст 45-49 години е доста неравномерен с покачвания и спадове, но цялостно населението и в тази група намалява в края на периода, спрямо началото му. Към 2017 г. населението в тази възрастова група е 808 души, към 2018 г. намаляват леко до 798 души, през 2019 г. намаляват отново до 742 души, но през 2020 г. се регистрира леко покачване до 764 лица, след което отново се регистрира спад на 718 души през 2021 г., през 2022 г. намаляват малко по-рязко до 657 души, а през 2023 г. съвсем леко се покачват спрямо предходната година до 664 души.

Във възрастовата група 55-59 години тенденцията е както при населението на възраст 25-29 години - плавен и постоянен спад през целия период, но общия брой на населението е двойно по-голям в началото на периода и дори тройно по-голям в края на периода. Към 2017 г. общия брой на населението на възраст 55-59 години е 1 061 души, през 2018 г. намаляват на 1 021 души, през 2019 г. спадат под 1 000 - 999 души, през 2020 г. броят им е 933 лица, през 2021 г. спадат на 619 лица, през 2022 г. вече са под 900 - 851 души, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност от 778 души.

Броят на населението на възраст 65-69 години през целия период варира, но не в много големи граници, като в края на периода то е по-голям брой, отколкото в началото. През 2017 г. населението на тази възраст е 933 души, през 2018 г. се покачват до 952 души, след което през 2019 г. отбелязват лек спад с 20 души - 932, през 2020 г. отново спадат с още 14 лица - 918 души, през 2021 г. достигат най-ниската си стойност от 906 души, след което през 2022 г. се покачват на 916 лица, а през 2023 г. достигат най-високата си стойност от 940 души или със 7 души повече, спрямо началото на периода.

Макар и броят на населението попадащо във възрастовата група 75-79 години да е доста по-малобройно от това в групите от 35-39 години до 65-69 години, то се запазва с по-голям брой от населението на възраст между 15-19 години и 25-29 години, т.е. показва неблагоприятната възрастовата структура на населението изключително ясно.

Към 2017 г. броят им е 533 души, през 2018 г. се покачват до 540 души, през 2019 г. обаче спадат на 513 души, през 2020 г. отново се покачват на 525 души, след което през 2021 г. намаляват с едва един човек, през 2022 г. спадат на 511 души и през 2023 г. отново достигат до 540 души, което е с 13 души повече, спрямо началото на периода.

Всички тези стойности показват, че е необходимо да бъдат предприети спешни мерки свързани с привличането на младо население на територията на общината, като това ще подобри не само влошените демографски процеси, но ще повлияе положително и на социално-икономическото развитие.

Община Смолян

Възрастовата структура на територията на община Смолян следва същата тенденция както тази за община Девин и е представена по-долу:

Таблица 7.3.2 - 2. Възрастова структура на населението на територията на община Смолян

Година / Възраст	15-19 г.	25-29 г.	35-39 г.	45-49 г.	55-59 г.	65-69 г.	75-79 г.
2017	1 452	1 792	2 643	2 797	3 156	2 883	1 603
2018	1 463	1 639	2 538	2 687	3 019	2 928	1 646
2019	1 452	1 467	2 503	2 666	2 935	2 905	1 631
2020	1 422	1 283	2 503	2 647	2 791	2 823	1 626
2021	1 488	1 144	2 440	2 621	2 640	2 798	1 740
2022	1 446	1 070	2 208	2 453	2 491	2 761	1 733
2023	1 491	978	2 125	2 511	2 468	2 818	1 779

От таблицата се вижда, че възрастовата структура и тук е силно влошена, с много по-голям брой на населението на възраст над 65 години, отколкото на възраст между 15 и 29 години.

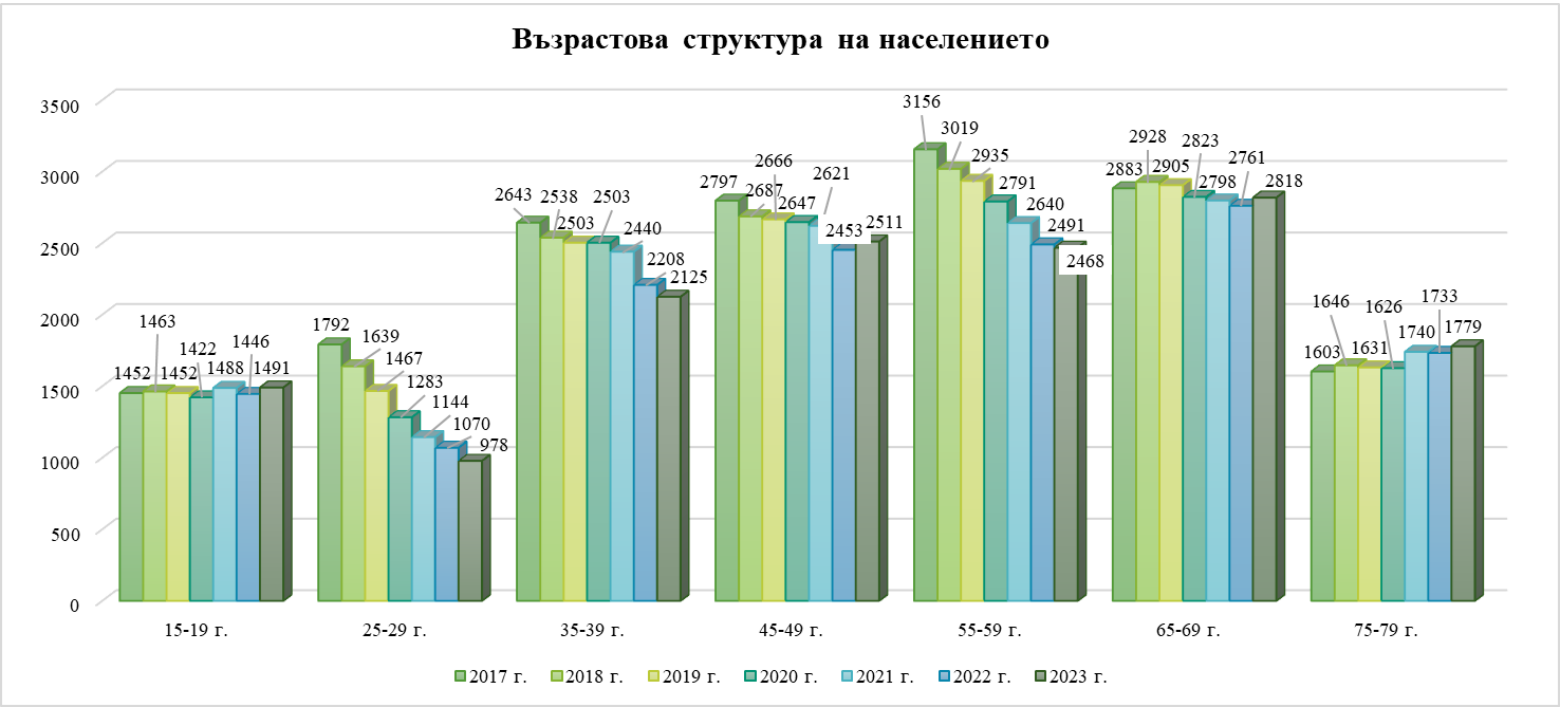

Фигура 7.3.2 - 2. Възрастова структура на населението за община Смолян

Населението на възраст 15-19 години варира през целия период, но като цяло леко се покачва, като през 2017 г. общия му брой е 1 452 души, през 2018 г. леко се покачва до 1 463 души, след което през 2019 г. отново спада на 1 452 души, през 2020 г. спада до 1 422 души, през 2021 г. се покачва на 1 488 души и през 2022 г. отново спада леко до 1 446 души, а през 2023 г. достига най-високата си стойност от 1 491 души, което е с 39 души повече, спрямо началото на периода.

Броя на населението във възрастовата група 25-29 години е постоянно и плавно намаляващо през седемте анализирани години, като през 2017 г. общия му брой е 1 792 души, през 2018 г. спада на 1 639 души, през 2019 г. намалява на 1 467 души, през 2020 г. спада до 1 283 души, през 2020 г. спада на 1 144 души, през 2021 г. намалява до 1 070 души и през 2023 г. достига до 978 души, т.е. вече броят им е под 1 000 лица. Това е с 814 души по-малко през 2023 г., спрямо 2017 г.

Населението на възраст 35-39 години е доста повече от това на възраст 25-29 години и макар също да е постоянно намаляващо, спада е в по-малки граници. През 2017 г. броят им е бил 2 643 души, през 2018 г. намалява на 2 538 души, през 2019 г. и 2020 г. броят му се запазва на 2 503 души, след което през 2021 г. намалява на 2 440 души, през 2022 г. спада на 2 208 души, а през 2023 г. достига най-ниската си стойност от 2 125 души. Броят на населението в тази възрастова група е с 518 души по-малко през 2023 г., спрямо 2017 г.

Във възрастовата група 45-49 години броят на населението не е много по-голям от този във възрастовата струпа 35-39 години, но също е постоянно намаляващ. През 2017 г. населението на възраст 45-49 години е 2 797 души, през 2018 г. спада на 2 687 души, през 2019 г. спада на 2 666 души, през 2020 г. спада съвсем леко до 2 647 души, през 2021 г. също намалява съвсем леко до 2 621 души, през 2022 г. спада е по-осезаем до 2 453 души а през 2023 г. се регистрира съвсем леко покачване спрямо предходната година, до 2 511 души, но въпреки това броят им е много по-малък от този в началото на периода - с 286 души по-малко през 2023 г., спрямо 2017 г.

Населението на възраст 55-59 години е най-голям брой в началото на периода, като броят му намалява изключително плавно и сравнително равномерно през седемгодишния анализиран период. Общия му брой към 2017 г. е 3 156 души, през 2018 г. те спадат на 3 019 души, през 2019 г. минават границата от 3 000 души и достигат до 2 935 лица, през 2020 г. спадат на 2 791 души, през 2021 г. намаляват до 2 640 души, през 2022 г. спадат на 2 491 души, а през 2023 г. достигат най-ниската си стойност от 2 468 души, като през 2023 г., спрямо 2017 г. броят на населението на възраст 55-59 години е намаляло с 688 души.

Населението попадащо във възрастовата група 65-69 години е със сравнително запазващ се брой в края на периода, спрямо началото му, но през анализираните години варира, макар и в не големи граници. Към 2017 г. населението на възраст 65-69 години е 2 883 души, през 2018 г. се регистрира покачване до 2 928 души, след което през 2019 г. спада на 2 905 души, което все още е по-голям брой, спрямо 2017 г., но през 2020 г. броят им намалява до 2 823 души, през 2021 г. спадат до 2 798 души, през 2022 г. достигат най-ниския си брой от 2 761 души, а през 2023 г. броят им се покачва до 2 818 души, което с едва 65 души по-малко през 2023 г., спрямо 2017 г.

Във възрастовата група 75-79 години, общия брой на населението се покачва, макар и не особено равномерно, като през 2017 г. общият им брой е 1 603 души, през 2018 г. броят им се покачва до 1 646 души, през 2019 г. леко спадат на 1 631 души, през 2020 г. спада продължава, като достига до 1 626 души, но през 2021 г. следва рязко покачване до 1 740 души, след което през 2022 г. следва още един едва забележим спад до 1 733 души, а през 2023 г. достигат най-високата си стойност от 1 779 души.

Всичко дотук описано показва, че общината, както и МИГ следва да предприемат мерки и действия за привличане на младо и трудоспособно население на територията,

което се спомогне както за смекчаването, а дори и за предотвратяването на демографската криза, но и за социалното и икономическото развитие на територията.

7.4. Вътрешна миграция на населението - механичен прираст

Стойностите показващи вътрешната миграция на населението, т.е. населението, която напуска пределите на дадена територията и това, което се заселва в нея, показват отчасти колко е привлекателна територията, колко възможности за развитие и добър живот предоставя тя.

За територията на МИГ „Девин - Смолян“ стойностите относно вътрешната миграция на населението са почти на 100% отрицателни, с някои съвсем леки изключения, но като цяло по-голяма част се изселва от територията на местната група, отколкото да се заселва в нея.

Община Девин

Данните в таблицата по-долу представят механичният прираст на територията на община Девин - общия, в общинския център и в селата от общината.

Таблица 7.4 - 1. Механичен прираст на населението за община Девин

Година/ показател	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общо	В градовете	В селата	Общо	В градовете	В селата	Общо	В градовете	В селата
2017	134	78	56	240	147	93	-106	-69	-37
2018	142	92	50	270	132	138	-128	-40	-88
2019	130	93	37	254	131	123	-124	-38	-86
2020	182	114	68	206	81	125	-24	33	-57
2021	172	104	68	266	145	121	-94	-41	-53
2022	130	72	58	148	75	73	-18	-3	-15
2023	127	73	54	141	84	57	-14	-11	-3

Най-общо може да се каже, спрямо данните в таблицата, че механичният прираст на територията е силно влошен, както по-голямата част от демографските показатели за община Девин, но въпреки това стойностите в края на периода намаляват, което показва,

че съществува възможност за превръщането на отрицателните стойности в положителни в близко бъдеще.

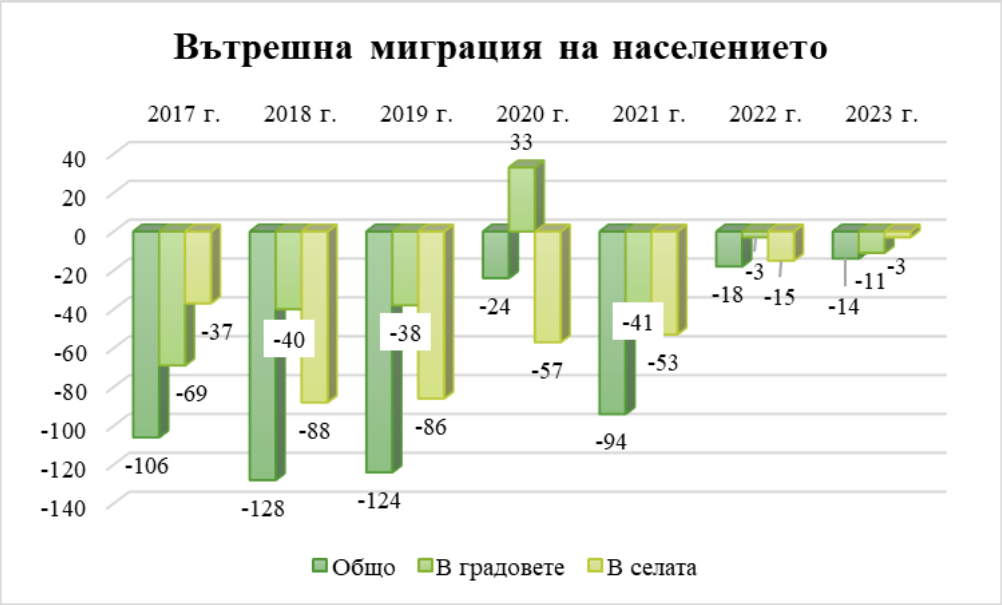

Фигура 7.4 - 1. Вътрешна миграция на населението за община Девин

На фигурата се вижда, че към 2017 г. общата стойност на механичният прираст е -106 души, от които -69 в общинския център и -37 души в селата, през 2018 г. тази стойност е най-висока и е -128 души, от които -40 в общинския център и -88 души в селата, след което през 2019 г. се регистрира лек спад до -124 души, от които -38 души в град Девин и -86 души в селата от общината, през 2020 г. ситуацията леко се подобрява, като общо механичният прираст има стойност от -24 души, като той важи основно за селата, където стойността е -57 души, а в град Девин прираста е положителен - +33 души. Това показва, че по-голям брой население е напуснал територията на селата, а в град Девин по-малко и това формира положителната стойност и сравнително ниски общ механичен прираст. Към 2021 г. прираста си възвръща първоначалната тенденция като общата му стойност е -94 души, от които -41 в град Девин и -53 души в селата от общината, през 2022 г. тенденцията се смекчава сериозно, като общия прираст е -18 души, от които -3 души в общинския център и -15 души в селата, а през 2023 г. достига най-ниската си стойност от -14 души, от които -11 в града и -3 от селата.

Тези стойности показват, макар и да са отрицателни, че общинският център е по-привлекателен за заселване, отколкото останалите населени места от общината, което най-вероятно е основано на това, че има по-добри възможности и условия за живот и трудова реализация, образование, социални и здравни и услуги и други, които привличат населението повече по една или друга причина.

Тоест, общината, а и местната група, следва да предприемат необходимите действия да подобрят условията за живот в останалите населени места от общината и да ги направят по-привлекателни и популярни за заселване.

Община Смолян

Тенденцията в механичния прираст в община Смолян е доста подобна, както тази в община Девин, но тук има една съществена разлика, която се вижда в таблицата по-долу:

Таблица 7.4 - 2. Механичен прираст на населението за община Смолян

Година/ показател	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общо	В градовете	В селата	Общо	В градовете	В селата	Общо	В градовете	В селата
2017	732	455	277	948	645	303	-216	-190	-26
2018	582	391	191	849	603	246	-267	-212	-55
2019	623	412	211	893	657	236	-270	-245	-25
2020	766	444	322	793	579	214	-27	-135	108
2021	645	387	258	942	686	256	-297	-299	2
2022	495	301	194	597	422	175	-102	-121	19
2023	550	319	231	586	458	128	-36	-139	103

Разликата между двете общини съставящи МИГ е, че механичният прираст в община Смолян е придобива положителни стойности през анализирания период само за населените си места, докато в общинския и областен център те остават постоянно отрицатели и то с доста високи стойности.

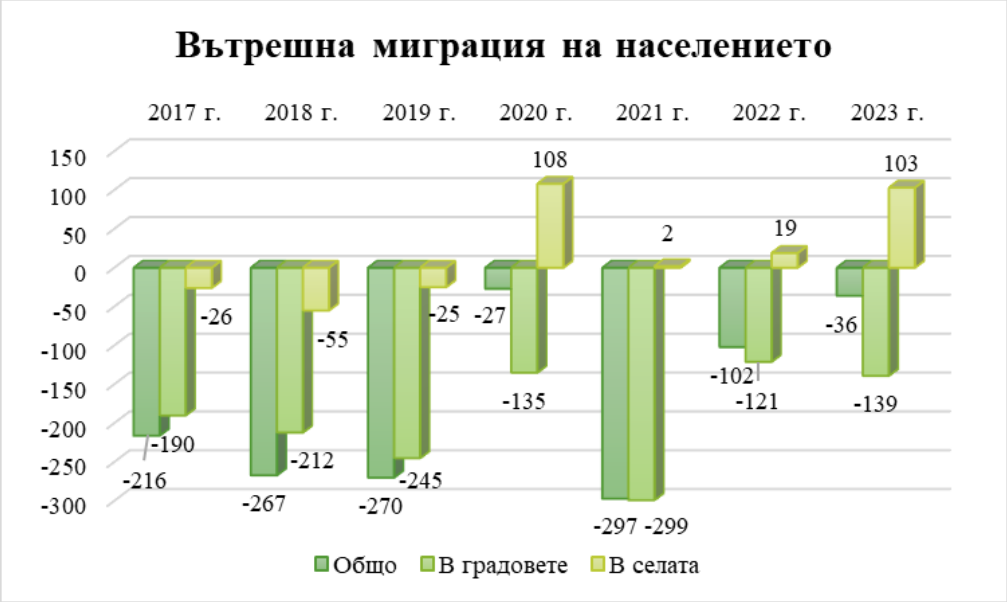

Фигура 7.4 - 2. Вътрешна миграция на населението за община Смолян

Към 2017 г. механичният прираст на населението е бил отрицателен за цялата община, със стойност от -216 души, от които -160 души в общинския център и -26 души в селата от общината, към 2018 г. тази тенденция не само се запазва, но се и влошава, като достига -267 души общо, от които -212 от град Смолян и -55 от селата в общината, през 2019 г. продължава да се влошава със стойност от -270 души общо, като от тях -245 в град Смолян и -25 души от селата в общината, към 2020 г. се регистрира рязко подобряване, с обща стойност от -27 души, като от тях -135 души в град Смолян, но цели +108 души в селата. През 2021 г. ситуацията се влошава рязко и много сериозно, с изключително високи стойност от -297 души общо, а от тях -299 в град Смолян и +2 души в селата от общината, през 2022 г. се регистрира подобряване с обща стойност от -102 души, като -121 в град Смолян и +19 в селата, а през 2023 г. общият механичен прираст е сравнително нисък, със стойност от -36 души, като -139 души в град Смолян и +103 души в населените места.

Всички тези стойности показват, че през последните 4 години населените места на общината са станали доста привлекателни за заселване, за разлика от общинския и областен център - град Смолян, от който все повече и повече население се изселва вместо да се заселва.

Причините за това може да са много, но въпреки това общината, а и местната група следва да предприемат необходимите действия за популяризиране - маркетинг и реклама на територията, с цел привличане на младо, трудоспособно и образовано население да се заселва на територията.

7.5. Етническа принадлежност на населението

Етническата структура на населението има важно значение за начина на живот и поведението на населението. Също така връзката между етническата принадлежност и репродуктивността на населението е добре изразена.

На територията на МИГ, най-многобройна е българската етническа група, веднага следвана от турската.

Община Девин

Етническата структура на населението на територията на община Девин е представена долу в таблицата:

Таблица 7.5 - 1. Етническа принадлежност на населението в община Девин

№	Етническа принадлежност	Брой
	ОБЩО:	**9 765**
1	Българска	8 100
2	Турска	1 014
3	Ромска	4
4	Друга	127
5	Не мога да определя	65
6	Не желая да отговоря	386
7	Непоказана*	69

Както вече се спомена, най-многобройна е българската етническа група, с брой на населението от 8 100 души, следвана от турската етническа група, представена от 1 014 души, на трето място се нарежда населението, което „не желае на отговаря“ - 386 души, следвано от населението посочило „друга“ етническа група - 127 души, след това е населението, посочило „не мога да определя“ - 65 души и най-малък брой население е представено в ромската етническа група - 4 души.

Непоказаните отговори на населението са 69 броя.

Фигура 7.5 - 1. Етническа принадлежност на населението в община Девин, %

От процентна гледна точка, най-голям дял заема населението от българската етническа група - 84%, следвана от турската етническа група - 10%, „не желая да отговоря“ - 4%, „друга“ и „не мога да определя“, са с по 1% всяка, а ромската е представена като 0%, тъй като заема дял по-малък от 1%.

Тоест всички тези данни показват, че етническата структура на населението в общината е сравнително равномерна.

Община Смолян

Етническата принадлежност на населението в община Смолян има малко по-различен вид, представен в таблицата:

Таблица 7.5 - 2. Етническа принадлежност на населението в община Смолян

№	Етническа принадлежност	Брой
	ОБЩО:	
1	Българска	32 067
2	Турска	164
3	Ромска	411
4	Друга	300
5	Не мога да определя	48
6	Не желая да отговоря	372
7	Непоказана*	326

Както се вижда, най-голям брой от населението се самоопределя като българи - 32 067 души, следвани от тези, самоопределящи се като роми - 411 души, на трето място са тези отбелязали „не желая да отговоря“ - 372 души, следвани от отбелязалите „друга“, на предпоследно място се нарежда населението самоопределящо се към турската етническа група - 164 души и на последно място са тези, отбелязали „не мога да определя“ - 48 души. Непоказаната* е 326 броя.

Фигура 7.5 - 2. Етническа принадлежност на населението в община Смолян, %

Тъй като стойностите за етническата принадлежност в община Смолян са много близки, са представени по-подробно.

Най-голям дял заема българската етническа група - 96,12%, следвана от ромската етническа група - 1,23%, на трето място е „не желая да отговоря“ - 1,12%, следвана от „друга“ - 0,90%, на предпоследно място е турската етническа група - 0,49% и на последно място се нарежда „не мога да определя“ - 0,14%.

Най-общо, етническата структура на населението в община Смолян е изключително еднородна.

7.6. Образователен ценз на населението

Един от най-важните показатели за дадена територия се явява образователната структура на населението и тя е пряко свързана с неговата етническа принадлежност.

Образователният ценз на населението характеризира възможностите за развитие и качеството на живот на територията на местната група, тъй като от него зависи мобилността на лицата на пазара на труда, която да гарантира по-висок жизнен стандарт, качество на живот и по-високо заплащане.

Община Девин

Образователният цена на населението в община Девин, по-скоро може да се определи като среден към основен.

Таблица 7.6 - 1. Образователен ценз на населението в община Девин

№	Образователна степен	Брой
	ОБЩО:	**9 369**
1.	Висше образование	1 495
2.	Средно образование	4 403
3.	Основно образование	2 528
4.	Начално и по-ниско образование	943
5.	Непосещаващи училище (дете до 7 г. вкл.)	-

Както се вижда от таблицата, най-голям брой население има завършено средно образование (в т.ч. средно специално образование) - 4 403 души, следвано от населението със завършено основно образование - 2 528 души, на трето място е населението със завършено висше образование - 1 495 души и на последно място е населението със завършено начално и по-ниско образование.

Няма нито едно дете на възраст до 7 години включително, което да не посещава училище, което благоприятно явление.

Образователният ценз се определя като среден към основен, тъй като населението с основно образование е около 1,5 пъти повече от това с висше образование.

Община Смолян

За община Смолян образователният ценз се определя като висок към среден и е представен в следващата таблица

Таблица 7.6 - 2. Образователен ценз на населението в община Смолян

№	Образователна степен	Брой
	ОБЩО:	**32 053**
1.	Висше образование	8 811

2.	Средно образование	15 161
3.	Основно образование	5 045
4.	Начално и по-ниско образование	3 027
5.	Непосещаващи училище (дете до 7 г. вкл.)	9

Най-голям брой население в община Смолян има завършено средно образование (в това число и средно специално образование) - 15 161 души, следвано веднага от населението със завършено висше образование - 8 811 души, на трето място се нарежда населението със завършено основно образование - 5 245 души и на последно място е населението със завършено начално и по-ниско образование - 3 027 души.

Неблагоприятен е фактът, че има 9 деца (включително до 7 години), които не посещават училище, но на база общия брой на населението в общината, този брой е незначителен, а явлението е поправимо.

Образователният ценз се определя като висок към среден, тъй като населението с висше и средно образование многократно надвишават броя на населението с основно и начално и по-ниско образование.

8. Социално развитие - здравеопазване, образование, социални услуги

8.1. Здравеопазване и здравна инфраструктура

Националната здравна карта е разработена в съответствие с изискването на чл. 29 от Закона за лечебните заведения, съгласно който чрез нея се определят и планират на териториален принцип потребностите на населението от достъпна извънболнична и болнична медицинска помощ и се осъществява националната здравна политика.

Състоянието на здравната система и нейните проблеми продължават да са сред най-тежките в страната ни и това има своето отражение и върху територията на МИГ „Девин - Смолян“.

Частичните реформи, извършени в системата на здравеопазването през последните няколко години, се отразяват негативно върху качеството на здравното обслужване на населението и достъпът до него, особено в по-малките и отдалечени места.

Затрудненията в това отношение са свързани най-вече с финансовия недостиг, осигуряването на кадрова обезпеченост с общопрактикуващи лекари по селата и специалисти в здравната система.

Общините, включително и двете формиращи местната група, се затрудняват да решат тези проблеми, тъй като дори да бъде осигурена материална база, чрез извършването на ремонти на общински сгради и помещения, в т.ч. и закупуването на линейки, финансовата обезпеченост на здравната услуга - заплати, месечни разходи за консумативи, медикаменти, режийни разходи и други, е проблем, който се решава на национално, а не на общинско ниво.

Община Девин

По данни от Националната здравна карта, на територията на община Девин функционират следните лечебни заведения:

- **18 лечебни заведения за първична извънболнична помощ**:
  - 6 индивидуални практики за първична извънболнична медицинска помощ;
  - 11 индивидуални практики за първична извънболнична медицинска помощ в направление дентална медицина;
  - 1 групова практика за първична извънболнична помощ в направление дентална медицина.
- **8 заведения за първична извънболнична помощ**:
  - 3 индивидуални практики за специализирана извънболнична медицинска помощ;
  - 3 медицински центъра;
  - 1 медико-диагностична лаборатория;
  - 1 самостоятелна медико-техническа лаборатория.
- **2 заведения за болнична помощ**:
  - МБАЛ „Девин“, град Девин;
  - Специализирана болница за рехабилитация „Орфей“, град Девин.

- **Филиал на център за спешна медицинска помощ - ФСМП - Девин**.

Общината е обезпечена от гледна точка на медикаменти посредством 4 аптеки - всичките разположени в общинския център по данни, предоставени от общината. Въпреки това, не може да се сметне че тези аптеки са на 100% достатъчни, тъй като за населението от по-отдалечените населени места, вероятно е трудно да се сдобият с необходимите медикаменти.

- **Многопрофилна болница за активно лечение „ДЕВИН“ ЕАД**

МБАЛ „Девин“ ЕАД е със статут на районна болница и има следните цели и задачи - диагностични, лечебни и профилактични, както и обществена мисия, съответстващи на Националната здравна стратегия и на Националната здравна политика, както и на здравните интереси и медико-социални потребности на населението от региона.

Целите, които си поставя лечебното заведение, са за качествена и достъпна медицинска помощ на жителите в обслужваните общини - Девин, Борино и Доспат.

МБАЛ разполага с вътрешно отделение, детско отделение, неврологично отделение, хирургично отделение, клинична лаборатория и образна диагностика.

Болницата предлага качествена и достъпна болнична помощ, насочена към възстановяване и укрепване здравето на населението.

Медицинският персонал е представен от медицински специалисти с отлична професионална квалификация, като екипът е представен от лекари, медицински сестри и санитари.

МБАЛ „Девин“ разполага и с болнична аптека, пълна с необходимите видове и количества медикаменти и консумативи. Добре обученият персонал допринася за провеждане на адекватна лекарствена политика на болницата.

Услугите, които болницата предоставя, са:

- Издаване на болничен лист от лечебни заведения, които обслужват лицето по месторабота;
- Издаване на дубликат на болничен лист;
- Издаване на медицинска документация (медицински рецепти, предписания, протоколи, удостоверения, свидетелства, експертизи и други);
- Изготвяне на етапна епикриза;
- Изготвяне на епикризи при изписване на пациент от лечебно заведение за болнична помощ или от дом за медико-социални грижи;

- Предоставяне на здравна информация от лечебното заведение, отнасяща се до здравословното състояние на пациента, включително копия от медицинските му документи;
- Запознаване на наследници и роднини по права и по съребрена линия до четвърта степен включително със здравната информация за починалия пациент и предоставяне на копия от медицинските документи.

Болницата стартира успешно изпълнението на проект „Намаляване на неравнопоставеността при достъпа в първичната здравна помощ относно социално значими болести сред нуждаещите се общности от трансгранични зони“ (Reducing access inequalities in primary health care for socially significant diseases at GB Area's deprived communities), с акроним „Equal2Health" и Договор за субсидия от 2017 г., който се съфинансира от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) и Националните фондове на страните участнички във Втора покана за набиране на проектни предложения по Програма за трансгранично сътрудничество „Гърция - България 2014-2020“.

Началото на проекта е дадено в рамките на първа официална откриваща среща на Бенефициентите, проведена в град Солун, Република Гърция през 2018 г.

Организации - бенефициенти в проекта, са:

- Водещ партньор - Болница „Г. Папаниколау“, град Солун, Република Гърция;
- Бенефициенти - Съюз на кардиолозите от северна Гърция;
- Междуобщинска агенция на Западна провинция Солун „Нефели“;
- Районна Здравноосигурителна каса, град Благоевград;
- МАБЛ „Девин“, град Девин;
- Диагностично-консултативен център „Александровска“, град София.

Основната цел на проекта е да подобри достъпа до първична здравна помощ на населението, и по-специално на нуждаещите се групи, по отношение на социално значимите болести и което се намира в отдалечени или труднодостъпни региони в трансграничната област.

В рамките на проекта основната дейност на МБАЛ „Девин“ е концентрирана около дейностите, свързани с дигитализацията на съществуващо оборудване и закупуване на мобилно медицинско оборудване, провеждане на профилактични прегледи и закупуването на високопроходим автомобил, в помощ на пациентите, намиращи се в труднодостъпните населени места в общината.

Важен резултат от реализиране на проектните дейности е предоставянето на достъп на пациентите до високоспециализирана консултация със специалисти в рамките на изградената връзка за телемедицина между МБАЛ „Девин“ и Диагностично консултативен център „Александровска“.

- **Специализирана болница за рехабилитация - „СБР - Орфей“**

Болницата за рехабилитация, разположена в центъра на град Девин, е модерен комплекс, предназначен да се възползва от уникалните дадености на региона, с възможности за отдих, спорт, развлечение и балнеолечение.

Приемането на болни в „СБР - Орфей“ ЕООД, град Девин, се осъществява в консултативно-диагностичен блок, който се състои от приемно - диагностичен кабинет и регистратура. В приемно - диагностичния кабинет се снема кратка анамнеза и се извършва преглед на пациента, след което му се съставя „История на заболяването“.

В зависимост от заболяването пациента се насочва към съответния сектор в стационара. От приемния кабинет пациента се насочва към Регистратурата със съставения лист „История на заболяването“. На пациента се предоставя и лечебно-процедурен картон, а в отделението лекуващият лекар приема и преглежда пациента, назначава съответната диета и медикаментозно лечение, назначава физиотерапевтичните процедури по лечебно-процедурната програма.

Във физиотерапевтичния сектор, болния се включва в централен график за физиотерапевтичните и рехабилитационни процедури.

Редът за приемане на пациенти в „СБР - Орфей“ ЕООД, град Девин е регламентиран с утвърден от Управителя Правилник за устройството, дейността и вътрешния ред на лечебното заведение.

Ефективността от лечението се базира, както на високата квалификация на работещия медицински и друг персонал, така и от изключително лечебната минерална вода, климатични фактори и съвременна медицинска и диагностична техника.

В самия център на града в непосредствена близост до балнеолечебницата се намира голяма изворна чешма с минерална вода, която спомага за провеждане на питейно водолечение с минерална вода.

Болницата разполага с две ванни отделения с общо 16 вани и закрит басейн с минерална вода, а в двора на болницата е разположен и обширен открит басейн с минерална вода.

Баленологичният блок на комплекса е единствен по рода си и изграден по начин, позволяващ провеждането на най-съвременни и ефективни физикални методики и програми за балнеопрофилактика, рехабилитация и рекреация.

Въпреки тези две болнични заведения, здравният сектор в община Девин има нужда от разширяване и обновяване на съществуващата база, предвид негативната демографска тенденция и силно влошената възрастова структура.

Остава и необходимостта от доразвиване на здравните услуги, чрез разширяване на болницата, повишаване квалификацията на медицинските кадри и привличане на нови, както и подобряване на материално-техническата база и осигуряване на модерна апаратура.

Община Смолян

Общинският и областен център - град Смолян, определено има своите предимства пред другите съседни общини, тъй като на неговата територия се намират основните административни служби като съд, Национална агенция за приходите (НАП), Национален осигурителен институт (НОИ) и други, като това предимство се отнася и до достъпа на местните жители до различни по вид специализирани здравни услуги.

Към 2020 г. на територията на община Смолян работят - МБАЛ „Д-р Братан Шукеров“, Център за психично здраве, един Диагностично-консултативен център (ДКЦ), 5 медицински центъра, самостоятелни медико-диагностични и медико-технически лаборатории (17 броя) и други.

- **Многопрофилна болница за активно лечение „Д-р Братан Шукеров“**

Идеята за изграждане на първата болница в Смолянски околия назрява през 1930 г., а след спорове къде да бъде построена - Устово, Райково или Смолян, надделява становището тя да бъде построена в Устово. Строителството й започва през 1934 г. на земя, подарена от Щоно Николов Заблиев, а ръководител на строежа е предприемачът Таньо Маринов от село Славейно. През 1938 г. отваря вратите си за прием модерна за времето си околийска болница с 90 легла и 26 души персонал - 3 лекари, 9 медицински сестри и 14 души друг персонал. Болницата е разширявана два пъти, като през 1952 г. е разширен стационарния блок, а през 1958 г., с помощта на дарения, е построена самостоятелна сграда за поликлиника.

След новото административно деление на страната и създаването на Смолянски окръг през 1959 г. околийската болница в Устово прераства в окръжна. В началото е сменено само името ѝ, но след това постепенно настъпват такива промени, които се отразяват сериозно на работата и на обслужвания контингент. Към нея започват да приждат болни от целия окръг, а болницата все още няма достатъчен капацитет, за да ги обслужи и приеме.

Построяването на нова болница се превръща в нещо необходимо и неотложно, като следват спорове между групи инициатори за мястото, където ще се издигне новата сграда. Имало е и спасителна идея да се издигне нов хирургичен блок към съществуващата болница. Накрая обаче надделява идеята болницата да е в Смолян, в местността „Поляне“.

Първата копка на сегашната сграда е направена през 1965 г., с главен проектант арх. Иван Пройнов от ИПП „Главпроект“ - София. Сградата е с 8 корпуса, на 9 етажа и 1 сутерен, с обща застроена площ от 5 523 m^2, а разгърнатата площ е 24 228 m^2. Строителството продължава 10 години, а окръжната болница в центъра на град Смолян е тържествено открита през 1975 г. и въведена в експлоатация с 510 легла.

Болницата е изградена до строящата се тогава жилищна зона в новия център на Смолян, който е обединяващото звено между кварталите Смолян - стар център и Райково. Дълги години тя се води Окръжна работническа болница, а ръководството е едно за цялото здравно заведение с основни звена: стационар и поликлиника.

През периода 1990-1999 г. болницата изпълнява основната си дейност - оказва специализирана консултативно-диагностична и лечебно-рехабилитационна помощ на близо 168 000 души от района на бившия Смолянски окръг, значителна част от които са в миньорските райони за добив на оловно-цинкова руда и редки метали. Освен постоянното население, болницата обслужва чуждестранни и български туристи, пребиваващи в курорта „Пампорово“ и други курортни селища в близост.

Периодът 1990-1999 г. е труден за болницата във финансово отношение, както е и в цялата страна, а стотици писма са написани от главния лекар до различни фирми, предприятия, учреждения и министерства, Агенцията за чуждестранна помощ и други, с молба за подкрепа за доставяне на апаратура, оборудване, медикаменти и други.

До 1994 г. наред с нормалната диагностично-терапевтична дейност, здравното заведение денонощно изпълнява и функциите на спешна болница. В нея са разкрити и функционират 6 звена на интензивно лечение на болни с инфаркт на миокарда, с

мозъчно-съдови заболявания, с тежки комбинирани травми, бременни и деца, намиращи се в тежки и критични състояния.

През болницата за 1 година преминават над 17 000 болни и се извършват средно по 2 950 операции под обща наркоза. След преструктурирането на лечебните заведения през 1990 г. и до днес тя се води Многопрофилна болница за активно лечение (МБАЛ) „Д-р Братан Шукеров“ АД - Смолян. От същата година болничната помощ и стационарът се разделят, а през 1994 г., съгласно постановление на Министерски съвет се отделя Центърът за спешна медицинска помощ.

От 2007 г. спешното отделение преминава към МБАЛ, а Центърът за спешна медицинска помощ е на прякото подчинение на Министерството на здравеопазването.

Понастоящем в болницата работят над 500 човека - медицински и немедицински персонал, като в нея се изпълняват над 170 клинични пътеки.

Диагностично консултативния блок се състои от:

- **Консултативно-диагностични кабинети**

Приемните кабинети са структура, осъществяваща медицинска дейност в рамките на болницата с непълна организация. Основен предмет на дейност е диагностично-консултативна и в много ограничен обем лечебна дейност, имаща за цел приемане на пациенти в болничните отделения за лечение, контрол и проследяване на дехоспитализираните пациенти до 1 месец след изписването им от болницата.

- **Медико-диагностични лаборатории**

Клинична лаборатория - отделението по Клинична лаборатория е включено в структурата на Диагностично-консултативния блок на МБАЛ и се състои от следните функционално обособени сектори: чакалня, регистратура, манипулационна, химично и цитологично изследване на урина, клинична химия, хематология, хемокоагулация, специализирани изследвания (хормони, туморни маркери, токсични вещества, кръвно-газов анализ (КГА) и други), санитарни и складови помещения.

Отделение по образна диагностика - в отделението се извършват всички видове конвенционални рентгеноскопични и рентгенографични изследвания, както и пълната гама от специализирани и контрастни рентгенови изследвания като: венозни и инфузионни урографии, ретроградни цисто- и пиелографии, томографии, хистеросалпингографии, всички видове контрастни изследвания на стомашно-чревния тракт.

Отделение по болнична епидемиология, микробиология и серология - лабораторията разполага с автоматизирана система mini API на фирма Bio Merieux, Франция, която дава възможност за експресна биохимична идентификация на над 70 вида микроорганизми и гъби, и определяне на тяхната антибиотична чувствителност. Комбинациите от антибиотици са подбрани съобразно изискванията на международните стандарти и са базирани на МИК. Включени са най-нови генерации цефалоспорини, хинолони и други.

Серологичната диагностика включва ASR WR, ТРНА, СПИН, Хепатит А, В и С, морбили, рубеола, паротит, хламидии, инфекциозна мононуклеоза.

Отделението има сключен договор с НЗОК - Смолян за обслужване на пациенти от доболичната помощ.

Стационарът се състои от следните отделения: вътрешно, ендокринологично, кардиологично, хирургично, травматологично, урологично, детско, неонатологично, инфекциозно, неврологично, очно, уши, нос и гърло (УНГ), анестезиология и интензивно лечение (ОАИЛ) и акушеро-гинекология.

Отделенията в МБАЛ без легла, са: хемодиализа, физиотерапевтично, клинична патология, съдебна медицина и трансфузионна хематология. Също така има спешно отделение и център за майчино и детско здраве.

- **Диагностично-консултативен център - Смолян**

ДКЦ - Смолян ЕООД функционира от началото на 2010 г. и е самостоятелно лечебно заведение за специализирана извънболнична медицинска помощ.

Основната цел на ДКЦ - Смолян е да увеличи възможностите на пациентите от региона за избор на по-голям обем и вид специализирана доболнична медицинска помощ.

Дейностите, извършвани от ДКЦ - Смолян ЕООД, включват почти всички елементи от специализираната медицинска и медико-диагностична дейност.

Диагностично-консултативен център - Смолян има филиал в град Рудозем, който разполага със следните кабинети: кардиологичен, урологичен, хирургичен и очен, както и с филиал в град Чепеларе, със следните кабинети: ендокринологичен, кардиологичен и педиатричен.

- **Център за психично здраве - кв. Устово**

Центъра за психично здраве в Смолян разполага с 50 легла и извършва активно издирване, диагностика, лечение и периодично наблюдение на болни с психични заболявания.

- **„Медицински център - Смолян“ ООД**

„МЦ - Смолян“ ООД извършва извънболнична специализирана медицинска помощ - клинични прегледи, консултации и изследвания по следните специалности: кардиология, очни болести, гастроентерология, неврология, вътрешни болести, УНГ, ортопедия и травматология, урология, нефрология, анестезиология, психиатрия, онкология, акушерство и гинекология, хирургия, алергология, педиатрия, детска ревмокардиология, инфекциозни болести.

- **„Медицински център - Б и С Медикълс“ ООД**

МЦ - Б и С „Медикълс“ ООД извършва извънболнична специализирана медицинска помощ - клинични прегледи, консултации и изследвания по следните специалности - вътрешни и нервни болести с възможност за последващо балнеолечение и физиотерапия - 2 легла за краткосрочно лечение.

- **Здравни кабинети в училищата и детските заведения**

На територията на община Смолян има разкрити 20 Здравни кабинета, от които 11 са към детските заведения и 9 са към училищата. Медицинските специалисти ангажирани с детското и ученическото здраве са 40 души. Към детските градини има и 11 разкрити яслени групи, в които работят 32 медицински специалисти, отговарящи за здравето и грижите на деца от 10 месечна възраст до 3 години.

На територията на общината има общо 25 общопрактикуващи лекари (ОПЛ) - амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ, както и три незаети практики - една за селата Мугла и Тикале, една за село Смилян и една за село Широка лъка.

Подобно на повечето общини в страната и в община Смолян, здравните грижи се предоставят основно в общинския център. Това затруднява достъпа до здравни услуги на жителите от селата, някои от които са сравнително отдалечени и много често единственият достъп за някои от тях, остава спешната помощ.

В по-големите и населени села все още има лекарска помощ, предоставяна основно от ОПЛ и дентални специалисти, но постепенно в унисон с намаляване броя на населението, някои кабинети са закрити. Не са рядкост и случаите, в които един ОПЛ може да обслужва жителите на няколко населени места, което означава, че на практика,

в дадено село лекарят е на разположение на пациентите си само в определени конкретни дни и часове.

Жителите на селата не разполагат с достъп до лекарствени средства и услуги за поддържане на зрението посредством оптика и аптека. На практика за получаване на здравно обслужване, те следва да пътуват до град Смолян, където могат да получат здравна помощ.

Това обикновено са частни практики, които могат финансово да оцелеят при условие, че имат необходимия брой оборот, а малкия брой на населението в селата, предполага и малко на брой клиенти.

Поради липсата на аптеки по селата е възприета практика, общопрактикуващите лекари и дентални специалисти да имат право да запълнят в известна степен тази липса, като съхраняват и продават лекарствени средства на местните.

За периода 2017-2020 г. се наблюдава тенденция за намаляване броя на регистрираните лекари - от 175 през 2017 г. на 173 през 2020 г., като същото важи и за медицинските специалисти по здравни грижи - от 424 през 2017 г. на 410 през 2020 г. Единствено броят на лекарите по дентална медицина се увеличава за анализирания период - от 46 през 2017 г. на 50 през 2020 г.

Очевидно е, че броят на лекарите и здравните специалисти намалява в корелация с все по-малкия брой на жителите в общината. Отрицателните демографски процеси на територията най-вероятно не е единствената причина, тъй като отчетената негативна тенденция при лекарите и здравните специалисти не се отнася за денталните лекари. Тоест, намаляването им най-вероятно се дължи на относително по-голямата самостоятелност на тяхната лечебна практика, както и фактът, че денталната медицина е лечебна дейност, която може да бъде развита добре в частния сектор, като бизнеса.

По този начин денталните лекари имат възможност да обслужват по-голям брой жители при по-добро качество, тъй като се намалява прекалената натовареност на един стоматолог.

Най-общо може да се каже, че един от приоритетите на територията следва да е привличането на повече медицински специалисти, както и популяризиране на профилактиката като основен подход за предотвратяване на заболяванията и намаляване на техните последици.

8.2. Социални дейности, услуги и социално включване

Ключов фактор от управлението на обществото е социалната политика, която е пряко свързана с развитието на територията и влияе на социалния статус и жизнените шансове на социалните групи.

Икономическите и демографски процеси през последните години налагат промени в политиките по отношение на уязвимите и рискови групи от населението, а именно - деца в риск, хора с увреждания, самотно живеещи възрастни хора, безработни, малцинствени групи. В резултат на законодателни промени през 2010 г. се въвежда и задължителното изработване на стратегии за развитие на социалните услуги.

Двете общини съставящи Местна инициативна група „Девин - Смолян“ разполагат със стратегии за развитие на социалните услуги.

Община Девин

Разработването и приемането на общинска стратегия за развитие на социалните услуги обединява усилията и желанието на всички заинтересовани страни в община Девин за създаването на условия за пълноценно участие в обществения живот на хората в неравностойно положение и с риск от социално изключване, чрез предоставяне на достъпни и качествени социални услуги и грижа.

Стратегията подкрепя местните общности, уязвимите групи и лицата в риск, чрез преодоляване на неравномерността в развитието на социалните услуги, разширяване на обема, реформиране и оптимизиране на вече съществуващите и разкриване на нови форми на социални услуги.

За постигането на целите си, стратегията предвижда развиването на ефективна система от социални услуги, отговарящи на потребностите на общността. Чрез стратегията, община Девин се присъединява и към европейските принципи на хуманност и солидарност за равен достъп, грижа и интеграция за хората от рисковите групи, пълноценна реализация и повишаване качеството им на живот.

Основната ценност за общинската стратегия за развитие на социалните услуги е всяко човешко същество със своята уникалност на възможностите за реализация, без значение от етническа принадлежност, пол, увреждане, възраст, социално положение, религиозна принадлежност и сексуална ориентация.

Стратегията утвърждава следните принципи и ценности при планирането и предоставянето на социални услуги:

- Съответствие на социалните услуги с международно признатите права на човека и права на детето;
- Законосъобразност и обвързаност с нормативната уредба на Република България;
- Поддържане на мрежата от партньорства на местно ниво и участие на всички заинтересовани страни в процеса на планиране;
- Създаване на гъвкави и иновативни услуги, съобразени с конкретните нужди и потребности на потребителите;
- Насърчаване развитието на социалните услуги в общността;
- Предоставяне на услуги от институционален тип само като крайна мярка;
- Равен достъп до услуги за всички живеещи на територията на общината;
- Недискриминация, обществена солидарност и толерантност към всички социални групи;
- Водещи са интересите на потребителите при планиране и предоставяне на социални услуги;
- Надграждане и усъвършенстване на съществуващи практики и опит при предоставянето на социални услуги;
- Ефективност и прозрачност при усвояването на финансовите средства;
- Подкрепа на персонала за развитие на професионалната квалификация и умения в съответствие с критериите и стандартите;
- Социалните услуги следва да се предоставят според потребностите, а не според възможностите на отговорните органи;
- Насърчаване на доброволното участие при предоставяне на социални услуги.

Приоритетните направления на общинската стратегия са изведени в съответствие с идентифицираните потребности на рисковите групи и необходимостта от спешна намеса за решаване на ключови/критични социални проблеми на жителите в общината.

Приоритетните направления са групирани в две посоки - отнасящи се до съдържанието на социалните услуги и до начина на функциониране и изпълнение на услугите и мерките за социално включване. Избраните приоритетни направления за съдържанието на социалните услуги, включват:

- **Развитие на социални услуги в общността за подкрепа на деца и семейства в риск**

Това са широк кръг от услуги в общността за деца и семейства в риск, насочени към превенция на рисковите фактори за развитието на децата и уязвимостта на семействата, превенция на изоставянето и настаняването на деца извън семейството; развитие на приемна грижа и осиновяване; работа с деца с поведенчески проблеми, асоциално поведение и насилие; закрила на деца жертви на насилие, малтретиране и неглижиране; семейства на деца, отпаднали или в риск да отпаднат от училище.

- **Деинституционализация на грижата и разширяване на достъпа до социални услуги за възрастни хора и хора с увреждания**

Функционалните приоритетни направления, които подпомагат ефективното изпълнение на основните дейности в общинската стратегия, обхващат:

- **Развитие на капацитета за управление и предоставяне на качествени и ефективни социални услуги**

Развитието на нови социални услуги и подобряване качеството на мрежата от социални услуги, въвеждането на принципи на работа и взаимодействие, насочени към ефективност и ефикасност и доброто управление изискват въвеждането на общинска политика за развитие на човешките ресурси в услугите и общинските администрации чрез обучения, супервизия и различни форми на подкрепа. Предвижда се развитие на механизми и стимули на общинско ниво за подкрепа на доставчиците на социални услуги, с цел непрекъснато повишаване качеството на социалните услуги.

- **Междуобщинско партньорство и междусекторно сътрудничество при планирането и предоставянето на социални услуги**

Въвеждането на ефективна система от социални услуги на общинско ниво изисква активно развиване на партньорствата между общините в областта по отношение на конкретни социални услуги и мерки за социална подкрепа. В зависимост от характера на проблемите на хората в риск, следва да се прилага комплексна намеса, която може да се постигне чрез връзки на взаимодействие между различните публични и социални сектори - социални услуги и подпомагане, образование, здравеопазване, инфраструктура и други.

Планираните дейности в стратегията обхващат следните идентифицирани рискови групи в община Девин:

- **Деца в ранна възраст**

Доказано е, че интервенциите по отношение на децата в ранна възраст имат значим ефект по отношение на прекъсване на цикъла на бедност за тези деца. инвестирането в предучилищна възраст е от решаващо значение и за успешната интеграция на децата в риск в училище. Стратегията предвижда създаване на услуги за развиване на уменията за родителстване на родителите с малки деца и подкрепа за задържане на децата в семействата.

- **Уязвими семейства с деца**

Подкрепата на семействата, а не само на децата в риск, ще създаде условия за задържане на децата в семействата им и за повишаване на качеството на грижите към тях. Вниманието към семействата има своето отражение и върху демографската ситуация в общината. Услугите към семействата целят подкрепа за интегритета на семейството и за развиването на уменията и ресурсите за социална интеграция на семейството като цяло и на индивидуалното развитие на неговите членове.

- **Деца, изоставени след раждането си, които се отглеждат в семейства на близки или приемни семейства**

Стратегията предвижда комплекс от услуги за децата и техните семейства, чрез подкрепа за тяхната реинтеграция в биологичните и разширени семейства, осиновяване, отглеждане в семейна среда на приемни родители или, в краен случай, отглеждане в резидентни услуги, които са близки до семейната среда.

- **Деца необхванати, отпаднали и в риск от отпадане от училище**

Отпадането от училище и липсата на образование е един от най-сериозните фактори за попадане в ситуация на множество рискове - бедност, противоправно поведение, насилие, зависимост и други. Стратегията предвижда комплексни интервенции между социалната и образователната сфера, насочени към подобряване тяхното взаимодействие, развиване на приятелска за децата образователна среда, преодоляване на социалните затруднения за посещаване на училище.

- **Деца и възрастни с увреждания и хора с увреждания, които живеят в домашна среда**

Въпреки постигнатото през последните години децата и възрастните с увреждания изпитват затруднения в своята социална интеграция поради непригодеността на средата за тях - архитектурна, социална, обществени нагласи, образователна система. Развитието на услугите и мерките за тези групи целят подкрепа за развитие на техните умения и

способности и промяна на средата по посока на създаване на условия за интеграцията им.

- **Самотни стари хора, които живеят в домашна среда**

Демографските тенденции в общината показват значителен дял на самотни стари хора, голяма част от които живеят в отдалечените населени места на община Девин. Те изпитват затруднения в своето ежедневно обслужване и достъпа до здравеопазване. Услугите за самотни стари хора включват подкрепа в тяхното ежедневие за задържането им в обичайната им среда и посрещане на основните им нужди.

Таблица 8.2 - 1. Социални услуги в общността за подкрепа на деца и семейства в риск

№	Услуга	Потребители	Капацитет	Фокус на услугата	Статус
1.	Център за социална рехабилитация и интеграция	Деца на възраст от 7 до 18 г. с различна степен и вид на увреждания и/или СОП и техните семейства	15	Предоставяне на комплекс от социални услуги, свързани с извършване на рехабилитация, образователно обучение и ориентиране, изготвяне и осъществяване на индивидуални програми за социално включване	Разкрита услуга през 2016 г.; търсят се възможности за финансиране по проект за реконструкция на съществуващ сграден фонд или изграждане на нов за предоставяне на услугата
2.	Дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания	Деца с увреждания и техните родители	15	Дневни и почасови услуги за деца с увреждания; предоставяне на образователни услуги, съдействие и осигуряване на здравни рехабилитационни услуги, работа със семейства, в които се отглеждат деца с увреждания за предоставяне на информация и подготовка за полагане на грижи в семейна среда	Разкрита услуга през 2016 г.; търсят се възможности за финансиране по проект за реконструкция на съществуващ сграден фонд или изграждане на нов за предоставяне на услугата
3.	Общностен център	Деца и родители от уязвими етнически общности, родители	15	Предоставяне на услуги и дейности, насочени към подкрепа на деца и	Услугите в центъра се предоставят със средства от Проект за

		на социални помощни, безработни, самотни, родители на повече от 3 деца, деца без личен лекар, родители, които не полагат достатъчно грижи за децата, бъдещи родители, родители на деца с увреждания		семейства в риск. Центърът ще предоставя здравни, психологически, социални и рехабилитационни услуги	социално включване до 2015 г., а след 2016 г. в рамките на 25 месеца се предоставят със средства от ОП РЧР 2014-2020 г., с намерение след това да стане ДДД
4.	Център за обществена подкрепа	Деца в риск и техните семейства	50	Комплекс от социални услуги, свързани с превенция на изоставянето, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца, обучение в умения на самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск	Налична с увеличен капацитет през 2020 г.
5.	Приемна грижа	Деца, чиито родители временно нямат възможност или не желаят да полагат адекватни грижи за тях; деца, жертви на насилие или злоупотреба; деца, на които предстои осиновяване; деца, настанени в специализирани институции; новородени, за които родителите изявяват желание да бъдат настанени в институция	11	Отглеждане и възпитание в семейна среда на дете, което е настанено в приемно семейство. Предоставяне на услугата съгласно утвърдена методика. Информационни кампании за популяризиране на приемната грижа	Налична към 2020 г.

В следващата таблица са представени социалните услуги за възрастни хора и хора с увреждания.

Таблица 8.2 - 2. Деинституционализация на грижата и разширяване на достъпа до социални услуги за възрастни хора и хора с увреждания

№	Услуга	Потребители	Капацитет	Фокус на услугата	Статус
1.	Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства	Възрастни хора с психични разстройства	15	24-часово обгрижване. Осигуряване на грижи в среда, близка до семейната, помощ при организирането на ежедневни битови потребности и други	Разкрита от 2016 г. Проучват се възможностите за проектно финансиране за реконструкция на съществуващ сграден фонд или изграждане на нова сграда със средства по ОП РЧР
2.	Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост	Възрастни хора с умствена изостаналост	15	Комплекс от социални услуги, които се предоставят в среда, близка до семейната	Разкрита от 2016 г.; проучване възможностите за проектно финансиране за реконструкция на съществуващ сграден фонд или изграждане на нова сграда със средства по ОП РЧР
3.	Център за настаняване от семеен тип за стари хора	Възрастни хора изведени от специализирани институции за стари хора и възрастни хора с увреждания	15	Грижи в среда, близка до семейната, помощ при организирането на ежедневни битови потребности и други	Разкрита от 2016 г.; търсене на възможности за проектни финансиране
4.	Център за социална рехабилитация и интеграция	Деца на възраст от 7 до 18 г. с различна степен и вид на увреждания и/или СОП и техните семейства	15	Предоставяне на комплекс от социални услуги, свързани с извършване на рехабилитация, образователно обучение и ориентиране, изготвяне и осъществяване на индивидуални програми за социално включване	Разкрита през 2016 г.; търсят се възможности за финансиране по проект за реконструкция на съществуващ сграден фонд или изграждане на нов за предоставяне на услугата
5.	Дневен център за деца и/или	Деца и възрастни хора с увреждания	15	Комплекс от услуги за цялостно обслужване на потребителите през деня като: предоставяне на	Разкрита от 2016 г. с търсене на възможности за проектно финансиране

	възрастни хора с увреждания			храна, здравни грижи, рехабилитационни процедури, логопед, организация на свободно време, семейно консултиране и подкрепа	
6.	Център (звено) за предоставяне на услуги в общността и в домашна среда (личен асистент, домашен помощник, социален асистент)	Лица с увреждания и възрастни хора над 65 г. с ограничения или невъзможност за самообслужване	35	Осигуряване на грижи в семейна среда на нуждаещи се от постоянно обгрижване в ежедневието. Осигуряване на достъп до здравна грижа, медицинска и социална рехабилитация. Предоставяне на мобилни услуги; психологически консултации; рехабилитационни и медицински услуги	Планирана за разкриване по схема „Независим живот“ на ОП РЧР през 2016 г. със срок на действие до края на 2017 г. От 2018 г. е предвиден по-малък капацитет, тъй като общината следва да осигури устойчивост по проекта за 6 месеца
7.	Личен асистент, услуга в общността	Лица с трайни увреждания, с тежко здравословно състояние и определена чужда помощ в експертно решение, които нямат възможност да се самообслужват в ежедневието	60	Осигуряване на грижи в семейна среда на нуждаещите се от постоянно обгрижване, като успоредно с това се осигурява заетост на безработни лица; превенция на настаняването в социални институции	Налична, за разширяване с търсене на възможности за финансиране по проекти и програми
8.	Социален асистент	Лица с увреждания, със затруднения или невъзможност при самообслужването	10	Комплекс от услуги, насочени към социална работа, свързана със задоволяване на потребностите от организация на свободното време и осъществяване на контакти	Нова за разкриване с търсене на възможности за проектно финансиране
9.	Домашен помощник	Лица с увреждания и самотни хора, които не могат или са затруднени да	50	Предоставяне на услуги в домашни условия, насочени към поддържане на хигиената на	Нова за разкриване като се търсят възможности за финансиране по проекти и програми

		организират ежедневния си бит		обитаваното жилище, пазаруване и приготвяне на храна, пране и други комунално-битови дейности	
10.	Обществена трапезария	Лица и семейства на месечно социално подпомагане, самотно живеещи хора с минимални пенсии, хора с увреждания с ниски доходи и други	150	Осигуряване на топла питателна храна през зимата	Налична, с финансиране от Фонд „Социална закрила“; разширена от 2017 г.
11.	Клуб на хората с увреждания	Лица с увреждания		Осигуряване на условия и организиране на дейности за социално включване на уязвими групи; осигуряване заетост; информационни и консултантски услуги	Общинска дейност със съвместното участие на организациите на хората с увреждания
12.	Клуб на пенсионера	Възрастни хора		Осигуряване на социални контакти, информационни и консултантски услуги	Налична

Социални помощи в община Девин се предоставят чрез общинска администрация и чрез дирекция „Социално подпомагане“.

Социалната инфраструктура се състои от два деинституционализирани обекта - Център за обществена подкрепа (ЦОП) „Слънчо“, град Девин и Общностен център за деца и семейства в риск, град Девин.

ЦОП започва дейността си през 2011 г. в рамките на проект „Регионален подход в реформата в обществената грижа за деца в област Смолян“, финансиран от „ОУК - Женева“ и „Международна социална служба - Швейцария“. ЦОП „Слънчо“ предоставя комплекс от социални услуги, предназначени за деца и семейства, с цел предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в специализирани институции, превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца от специализирани институции, обучение за придобиване на умения за водене на самостоятелен живот и социална интеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск, както и оценяване, обучение и подкрепа на приемни семейства и кандидат-осиновители.

Към 2020 г. капацитетът на центъра е надвишен - при утвърден капацитет от 30 места, броят на ползвателите на услугата е 45. Това обосновава необходимостта от действия за разширяване капацитета на съществуващия център или изграждане на нов такъв, за да се избегне претовареност и съответно занижаване на качеството на предлаганата услуга.

Други социални услуги на територията, са:

- Патронажна грижа - „Домашен санитар“ с 37 ползватели и „Разносвач“ с 83 ползвателя;
- „Топъл обяд“ - 170 ползватели;
- „Млечна кухня“ - 14 ползватели при капацитет от 300 места;
- „Приемна грижа“ - капацитет от 6 места, без данни за ползватели към 2020 г.

На база наличната информация за социалните услуги на територията, е необходимо популяризиране на част от тях, особено на по-слабо натоварените, с цел балансирано предлагане на социални услуги.

Община Смолян

Създаването и приемането на общинска стратегия за социални услуги в община Смолян изразява стремежа на всички участници да допринесат за развиването на модерна социална политика в общината. Стратегията изразява желанието на общината и местното население за създаване на условия за пълноценна реализация чрез грижа и подкрепа за местните общности и групи в риск, защото реализацията е право на всеки един и допринася за развитието на общностите.

Тя подкрепя съхраняването, поддържането и установяването на жизнени общности и интеграцията на всяко дете и възрастен в тях. За постигането на тези цели, общинската стратегия предвижда развиването на модерна, ефективна система от социални услуги, които поставят в своя център ползвателя, отговаря на нуждите на общността, осигурява равен достъп и непрекъснато подобрява своето качество.

Приоритетните направления на общинската стратегия са изведени в съответствие с идентифицираните потребности на рисковите групи и необходимостта от спешна намеса за решаване на ключови/критични социални проблеми за жителите на общината.

Приоритетните направления са групирани в две посоки - отнасящи се до съдържанието на социалните услуги и до начина на функциониране и изпълнение на услугите и мерките за социално включване. Избраните приоритетни направления за съдържанието на социалните услуги включват:

- **Развитие на социални услуги в общността за подкрепа на деца и семейства в риск**

Приоритетно направление е развиването на интегрирани услуги по превенция на рискови фактори, ситуации, събития, които могат да водят до или да задълбочават социална изолация и изключване. Тези услуги се развиват на общинско ниво и са максимално мобилни, за да могат да обхванат максимално голям брой ползватели.

Услугите в това направление са насочени към подкрепа на семействата и децата в риск, за оставане в тяхната семейна и домашна среда, развитие на индивидуалните и общностни умения и ресурси, превенция на насилие, различни форми на насилие и експлоатация, превенция на противоправно поведение, социална маргинализация, развитие на приемна грижа и осиновяване, съдействие на деца, отпаднали или в риск да отпаднат от училище.

- **Деинституционализация на грижата и разширяване на достъпа до социални услуги за възрастни хора и хора с увреждания**

На територията на община Смолян има 3 специализирани институции за възрастни. Държавната политика до 2000 г. активно насърчава процеса на деинституционализация поради лошото качество на грижата в институциите и значителните разходи за поддържане на институционалната система.

Общинската стратегия следва да спомогне за значителното намаляване на дела на хората в специализирани институции, чрез развиване на социални услуги за извеждането им, намаляване на капацитета на институции за развиване на качествени социални услуги от резидентен тип със среда близка до домашната.

Функционалните приоритетни направления, които подпомагат ефективното изпълнение на основните дейности в стратегията, развитие на мобилни форми на обхващане на максимален брой лица в риск, ще съдейства за оставането им в своя собствен дом и общност.

- **Развитие на капацитета за управление и предоставяне на качествени и ефективни социални услуги**

Развиването на нови социални услуги и подобряването на качеството на мрежата от социални услуги, въвеждането на принципи на работа и взаимодействие, насочени към ефективност и ефикасност и добро управление изискват въвеждането на местна политика за развитие на човешките ресурси в услугите и общинските администрации чрез обучения, супервизия и различни форми на подкрепа.

- **Развитие на междусекторни и междуобщински партньорства при планирането и предоставянето на социални услуги**

Въвеждането на ефективна система от социални услуги на областно ниво изисква активно развиване на партньорствата между общините в областта по отношение на конкретни социални услуги и мерки за социална подкрепа. Характерът на проблемите на хората в риск изисква комплексна намеса, която може да се постигне само чрез връзки на взаимодействие между различните публични и социални сектори - социални услуги и подпомагане, образование, здравеопазване, инфраструктура и други.

Общинската стратегия предвижда социални услуги и мерки за всички жители на областта. Тя е насочена към рисковите групи и общности, идентифицирани в анализа на ситуацията, а стратегията отделя специално внимание на:

- **Деца в ранна възраст - от 0 до 7 години**

Доказано е, че интервенциите по отношение на децата в ранна възраст имат значим ефект по отношение на прекъсване на цикъла на бедност на децата. Отглеждането на деца в специализирани институции до 3 години е увреждащи в най-голяма степен и в много случаи има неотменими последици. Инвестирането в предучилищна възраст е от решаващо значение и за успешната интеграция на децата в риск в училище.

Стратегията предвижда създаване на услуги за развиване на уменията за родителстване на родителите с малки деца, умения за семейно планиране и подкрепа за задържане на децата в семействата.

- **Уязвими семейства с деца**

Подкрепата на семействата, а не само на децата в риск, ще създаде условия за задържане на децата в семействата им и за повишаване качеството на грижа към тях. Вниманието към семействата има своето отражение и върху демографската ситуация в областта. Услугите към семействата целят подкрепа за интегритета на семейството и за

развиването на уменията и ресурсите за социална интеграция на семейството като цяло и на индивидуално развитие на неговите членове.

- **Деца, изоставени след раждането си, които се отглеждат в семейства на близки или в приемни семейства**

Стратегията предвижда услуги за деца и техните семейства, чрез подкрепа за тяхната реинтеграция в биологичните и разширени семейства, осиновяване, отглеждане в семейна среда на приемни родители, в краен случай отглеждане в резидентни услуги, които са близки до семейната среда.

- **Деца, необхванати, отпаднали и в риск от отпадане от училище**

Отпадането от училище и липсата на образование е един от най-сериозните фактори за попадане в ситуация на множество рискове - бедност, противоправно поведение, насилие, зависимост и други. Стратегията предвижда комплексни интервенции между социалната и образователната сфера, насочени към подобряване на тяхното взаимодействие, развиване на приятелска за децата образователна среда, преодоляване на социалните затруднения за посещаване на училище, подготовка на децата за равен старт в училище.

- **Деца и възрастни с увреждания**

Хората с увреждания изпитват затруднения в своята социална интеграция поради непригодността на средата за тях - архитектурна, социална, обществени нагласи, образователна система. Липсата на подкрепа за семействата им води до настаняването на значителен брой хора с увреждания в специализирани институции. Услугите и мерките за тези групи целят подкрепа за развитие на техните умения и способности и промяна на средата по посока на създаване на условия за интеграцията им.

- **Възрастни хора в институции**

Качеството на грижа в институциите за възрастни хора рядко съответства на съвременните стандарти. Стратегията предвижда подобряване качеството на грижа в техни институции, така че средата и начина на организация да е близък до домашния и да дава възможност за достоен живот на възрастните хора. Предвижда се преструктуриране на специализираните институции.

- **Самотни стари хора**

Последните демографски тенденции показват значителен дял на самотни стари хора, голяма част от които живеят в отдалечени населени места. Те изпитват затруднения в своето ежедневно обслужване, достъпа до здравеопазване и участието в социални

мрежи. Услугите за самотните стари хора включват подкрепа в тяхното ежедневие за задържането им в обичайната им среда и посрещане на основните им нужди.

Таблица 8.2 - 3. Развитие на услуги в общността за подкрепа на деца и семейства в риск

№	Услуга	Потребители	Капацитет	Фокус на услугата	Статус
1.	Дом за деца лишени от родителски грижи „Катя Ванчева“	Деца в риск на възраст от 7 до 8 години	20	Предоставяне на постоянна грижа за задоволяване на жизнените потребности и организация на свободното време и отдиха на децата	Планирано е закриване на институцията през 2017 г.
2.	Приемна грижа	Деца, чиито родители временно нямат възможност или не желаят да полагат грижи за тях; деца жертви на насилие или злоупотреба; деца на които предстои осиновяване; деца настанени в социални институции; новородени, за които родителите изявяват желание да бъдат настанени в институция	32	Отглеждане и възпитание в семейна среда на дете, което е настанено в приемно семейство. Предоставяне на услугата съгласно утвърдена методика. Информационни кампании за популяризиране на приемната грижа	Налична
3.	Общностен център за деца и семейства	Деца и семейства в риск	200	Формиране и развитие на родителски умения; ранна интервенция на увреждания, семейно консултиране и подкрепа. Интеграция на деца в детските градини в предучилищните групи; допълнителна подготовка за равен старт в училище	Налична, с проектно финансиране
4.	Център за обществена подкрепа	Деца в риск и техните семейства	40	Комплекс от социални услуги, свързани с превенция на насилието и отпадане от училище, деинституционализация и реинтеграция на деца от институции, консултиране и подкрепа на семейства в риск,	Налична, с увеличен капацитет от 2017 г.

				оценяване и обучение на бъдещи родители и осиновители, консултиране и подкрепа на деца с противообществени прояви	
5.	Център за ранна интервенция	Деца с увреждания от 0 до 7 години и техните семейства	50	Предоставяне на социална услуга от екип от специалисти, включващи рехабилитатор, логопед, педиатър, психолог, социален работник и специален педагог. Услугата е фиксирана в подкрепа на деца с различни видове и степени на увреждания	Налична, с проектно финансиране
6.	Център за настаняване от семеен тип	Деца в риск от 3 до 12 г.	12	Образователна, социална, здравна, психологическа и трудотерапевтична грижа и подкрепа за деца и младежи в риск, в среда близка до семейната	Налична
7.	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания	Деца в риск от 13 до 18 г.	12	Предоставяне на жизнена и специализирана грижа, подкрепа от специалисти за пълноценно израстване и развитие на деца, лишени от родителска грижа. Осигуряване на основни жизнени потребности. Насърчаване на младежите за участие в подходящи за възрастта им дейности през свободното време и развиване на таланти и умения	Налична
8.	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания с изявени дарби	Деца в риск от 7 до 14 години с изявени дарби	15	Образователна, социална, здравна, психологическа и трудотерапевтична грижа и подкрепа за деца и младежи в риск с изявени дарби в среда, близка до семейната	Разкрита през 2017 г.
9.	Дневен център за деца и възрастни с увреждания „Звънче“	Деца и възрастни с увреждания	48	Комплекс от социални услуги за цялостно обслужване на потребителите през деня, като предоставяне на храна, здравни грижи, рехабилитационни процедури, логопед, организация на	Налична

				свободно време, семейно консултиране и подкрепа	
10.	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	Деца и младежи с увреждания	14	Образователна, социална, здравна, психологическа и трудотерапевтична грижа и подкрепа за деца и младежи в риск с увреждания в среда, близка до семейната	Налична от 2016 г.
11.	Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование	Деца и ученици със специални образователни потребности от 2 до 18 годишна възраст	347	Осигуряване процесите на включването в образователно-възпитателния процес на деца и ученици със специални образователни потребности в общообразователните детски градини и училища за постигане на държавните образователни изисквания за предучилищното възпитание и подготовка или за учебното съдържание	Налична

Таблица 8.2 - 4. Деинституционализация на грижата и разширяване на достъпа до социални услуги за възрастни хора и хора с увреждания

№	Услуга	Потребители	Капацитет	Фокус на услугата	Статус
1.	Личен асистент - услуга в общността	Лица с трайни увреждания, с тежко здравословно състояние и определена чужда помощ в експертното решение, които нямат възможност да се самообслужват в ежедневието	205	Осигуряване на грижи в семейна среда на нуждаещите се от постоянно обгрижване в ежедневието, като успоредно се осигурява заетост на безработни лица; превенция на настаняването в социални институции	Налична, за разширяване от 2018 г. по Проект „Нови възможности за нови грижи“ по ОП РЧР, по схема „Нови алтернативи“ и Проект „Независим живот“ по ОП РЧР
2.	Социален асистент	Лица и деца с увреждания или самотни стари хора с трайни увреждания, или в тежко здравословно състояние, които не могат или са много	30	Комплекс от услуги, насочени към социалната работа, свързана със задоволяване на потребностите от организация на свободното време и осъществяване на контакти	В търсене на възможности за проектно финансиране

		затруднени да се обслужват сами			
3.	Домашен помощник	Лица с увреждания и самотни хора, които не могат или са затруднени да организират ежедневния си бит	60	Предоставяне на услуги в домашна среда, насочени към поддържане на хигиената на обитаваното жилище, пазаруване и приготвяне на храна, пране и други комунално-битови дейности	В търсене на възможности за проектно финансиране
4.	Звено за предоставяне на услуги в общността и в домашна среда	Лица с увреждания и възрастни хора над 65 години, с ограничения или невъзможност за самообслужване	40	Осигуряване на грижа в семейна среда на нуждаещите се от постоянно обгрижване в ежедневието; осигуряване на достъп до здравна грижа, медицинска и социална рехабилитация. Предоставяне на мобилни услуги; психологическа консултация; рехабилитационни услуги и медицински услуги	Схема „Независим живот“ по ОП РЧР от 2016 г., а от 2018 г. е предвиден малък капацитет
5.	Дом за възрастни хора с психични разстройства (мъже)	Мъже над 18 годишна възраст с психични разстройства установени от ТЕЛК/НЕЛК	61	Специализирана институция, предоставяща комплекс от социални услуги на лица, с психични разстройства, установени с експертно решение на ТЕЛК/НЕЛК	Налична, планира се постепенно намаляване
6.	Дом за възрастни хора с психични разстройства (жени)	Жени над 18 годишна възраст с психични разстройства установени от ТЕЛК/НЕЛК	48	Специализирана институция, предоставяща комплекс от социални услуги на лица, с психични разстройства, установени с експертно решение на ТЕЛК/НЕЛК	Налична, планира се постепенно намаляване

7.	Дом за стари хора с отделение за лежащо болни	Стари хора със затруднения в самообслужването, които имат нужда от резидентна грижа	50	Предоставяне на комплекс от социални услуги за цялостно обгрижване на потребителите	Планира се постепенно намаляване на капацитета до достигане на 50 места през 2020 г.
8.	Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства	Възрастни хора с психични разстройства	15	24-часово обгрижване; осигуряване на грижа в среда, близка до семейната, помощ при организиране на ежедневните битови потребности и други	Разкрита от 2018 г. с проектно финансиране
9.	Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост	Възрастни хора с умствена изостаналост	10	24-часово обгрижване; осигуряване на грижа в среда, близка до семейната, помощ при организиране на ежедневните битови потребности и други	Разкрита през 2018 г.
10.	Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с деменция	Възрастни хора с деменция	14	Комплекс от социални услуги, които се предоставят в среда, близка до семейната	Разкрита през 2017 г. като част от Комплекс от социални услуги за стари хора
11.	Център за настаняване от семеен тип за стари хора	Самотни възрастни хора, които имат нужда от 24-часова грижа	14	Комплекс от социални услуги, които се предоставят в среда, близка до семейната	Разкрита през 2017 г. като част от Комплекс от социални услуги за стари хора
12.	Дневен център за деца и възрастни с увреждания	Деца и възрастни с увреждания	48	Комплекс от социални услуги за цялостно обслужване на потребители през деня, като предоставяне на храна, здравни грижи, рехабилитационни процедури, логопед, организация на свободното време, семейно консултиране и подкрепа	Налична
13.	Дневен център за стари хора	Самотно живеещи стари хора, пенсионери с ниски доходи, които могат да се обслужват сами	20	Осигуряване на храна, социални контакти, здравни и психологически консултации,	Разкрита през 2017 г., като част от Комплекс от социални услуги за стари хора; търсят се възможности за

				организация на свободното време	финансиране по проекти и програми
14.	Дневен център за стари хора с деменция - седмична грижа	Възрастни хора с деменция	20	Комплекс от социални услуги, които създават условия за цялостно обслужване на потребителите през седмицата, свързани с предоставяне на храна, задоволяване на ежедневните, здравните и рехабилитационните потребности от организация на свободно време и личните контакти	Разкрита през 2017 г., като част от Комплекс от социални услуги за стари хора; търсят се възможности за финансиране по проекти и програми
15.	Наблюдавано жилище	Младежи на възраст от 18 до 25 г., нуждаещи се от подкрепа и напускащи специализирани институции	4	Напускащи младежи специализирани институции, такива, които не получават подкрепа от биологичните си семейства по отношение на дом, работа и финансова сигурност; лица от многодетни семейства; лица с тежки социални и поведенчески проблеми, лишени от подкрепа на близки хора; лица с родители, страдащи от хронични неинфекциозни заболявания, освидетелствани от ТЕЛК	Налична
16.	Преходно жилище	Жени с психични разстройства	14	Социална услуга, в която хората водят независим начин на живот, подпомагани от професионалисти, с цел подготовка за извеждането им от специализираната институция	Разкрита през 2018 г. с финансиране по проекти и/или програми

17.	Преходно жилище	Мъже с психични разстройства	12	Социална услуга, в която хората водят независим начин на живот, подпомагани от професионалисти, с цел подготовка за извеждането им от специализираната институция	Разкрита през 2018 г. с финансиране по проекти и/или програми
18.	Защитено жилище за хора с психични разстройства	Възрастни хора с психични разстройства	12	Социална услуга, в която хората водят независим начин на живот, подпомагани от професионалисти	Разкрита през 2018 г. с търсене на възможности за финансиране в рамките на проект
19.	Център за временно настаняване	Бездомни лица	10	Социална услуга, предоставяна на бездомни лица, насочена към задоволяване на ежедневните им потребности, за срок не повече от 3 месеца в рамките на календарната година	Разкрита през 2017 г. с проектно финансиране
20.	Обществена трапезария	Лица и семейства на месечно социално подпомагане, самотно живеещи хора с минимални пенсии, хора с увреждания с ниски доходи	102	Осигуряване на топла и питателна храна през зимния сезон	Налична, финансирана от Министерството на труда и социалната политика (МТСП) и Фонд „Социална закрила“
21.	Домашен социален патронаж	Възрастни хора и хора с увреждания със затруднение в самообслужването и нуждаещи се от грижи в семейна среда	50	Социална услуга, предоставяна по домовете, свързана с доставка на храна	Налична
22.	Клуб на хората с увреждания	Лица с увреждания	1 914	Социална услуга в общността, подпомагащи хората с увреждания, обогатява техния културен живот и им осигурява информираност по актуални теми и	Налична

				проблеми. Предоставят се консултации в областта на социалното подпомагане, ползване на социални услуги и се оказва съдействие при извършване на различни административни услуги и други	
23.	Клуб на пенсионера	Възрастни хора	1 230	Осигуряване на социални контакти; информационни и консултантски услуги	Налична

За нивото на развитие на една общност се съди не само по икономическото развитие, но и условията за култура, образование, развлечение и отдих, но и по начина, по който тази общност полага грижи за тези свои членове, които по различни причини не могат да се включват пълноценно сами в социално-икономическия живот.

При планирането на мерки за развитие на социалните дейности, община Смолян следва утвърдени в практиката принципи и ценности, като:

- Равен достъп до услуги за всички жители от територията на община Смолян;
- Недопускане на дискриминация и обществена солидарност към всички останали групи;
- Водещи интереси на потребителите при планирането и предоставянето на социални услуги. Увеличаване потребностите към активно участие в процеса по планиране на социални услуги;
- Ефективност и ефикасност на социалните услуги и партньорства;
- Създаване на гъвкави услуги, съобразени с конкретните потребности на потребителите;
- Насърчаване на услугите в общността, иновативност при планирането и предоставянето на тези услуги;
- Ефективност и прозрачност при усвояването на финансови средства във връзка с подкрепяните социални услуги;
- Създаване и поддържане на мрежа от партньорства с всички заинтересовани страни;
- Подкрепа на персонала, предоставящ социални услуги с цел подобряване на професионалните знания и умения и тяхното осъвременяване;

- Съответствие на социалните услуги с международните документи относно човешките права. Съобразеност и обвързаност с нормативната уредба на Република България.

Всеки един доставчик на конкретна социална услуга на територията на община Смолян, получава съответното финансиране от държавния бюджет, като при наличие на недостиг от финанси, общината полага усилия със свои средства и/или посредством реализиране на проекти по различни донорски програми като например: Програма „Развитие на човешките ресурси“, „Регион в растеж“, „Храни“ и други, за да покрие тази липса.

По този начин се обезпечава работата на отделни местни социални заведения и предлагането на качествени и разнообразни социални услуги, според нуждите на рисковите групи от местното население.

В рамките на общината към момента работят общо 4 различни специализирани центрове и домове, предоставящи социални услуги и дейности извън общинския център, които са:

- **Център за работа с деца на улицата - село Широка лъка**

Домът за деца, лишени от родителска грижа „К. Ванчева“, село Широка лъка е открит през 1967 г. като специализирана институция за деца в риск. От 2021 г. в него е разкрита нова социална услуга - „Център за работа с деца на улицата“. Капацитетът на институцията в началото на 2021 г. е с 15 места с персонал от 10 човека, където могат да бъдат настанени деца от 7 до 14 годишна възраст. Децата и младежите ползват психологични, социални и логопедични услуги и от Центъра за обществена подкрепа в град Смолян.

Новият център в Широка лъка предоставя иновативна социална услуга с предоставяне на седмична грижа, като нейната цел е да предотврати ранното отпадане от училищната система, неглижирането на здравето и социалната изолация на деца и младежи в риск от трайно или частично попадане на улицата.

Освен това социалната услуга се стреми към изграждането на сигурна и стабилна семейна среда, укрепване на взаимоотношенията между деца и родители, стимулиране на умственото, физическото и душевното развитие на децата, съобразно възрастта и интересите им. В центъра се предоставя комплекс от здравни, социални и образователни услуги, като целевата група са деца от 4 до 14 години, техните семейства и близкото им

обкръжение от маргинализирани и други общности, които са в риск от отпадане от образователната система и застрашени от социалната изолация.

Центърът се намира в близост до ОУ „Никола Вапцаров“ и ДГ „Детелина“ в селото, а младите му възпитаници могат да се възползват и от организираните извънкласни занимания.

- **Дом за пълнолетни лица с психични разстройства - село Ровина**

Това е резидентна грижа, която предоставя социални услуги на лица навършили 18 години с тежки психични разстройства, в специализирана среда. Капацитетът на институцията е 87 места, като обслужващия персонал се състои от 46 броя различни специалисти. Осигурено е 24-часово медицинско обслужване, а потребителите ползват услугите на ОПЛ, стоматолог, психиатър, различни медицински специалисти при необходимост, а услугата е предназначена само за жени.

С финансовата подкрепа на ОП „Регионално развитие“ 2007-2013 г. на стойност от 1 573 452,30 лв., община Смолян е реализирала проект, посредством който е извършен основен ремонт на материалната база на институцията.

Потребителите на социалната услуга са разпределени по 2, 3 или 4 в стая, с общ брой на спалните помещения - 27, като едно от тях се ползва за изолатор. Всяко спално помещение разполага със собствен санитарен възел и баня. Съществуват и общи бани и санитарни възли за всеки от етажите. Всички спални помещения са обзаведени с гардероб, маса, столове, нощни шкафчета и телевизионен приемник, с възможност за избор на програми.

Обособени са 3 занимални и библиотека, оборудвани с телевизия, интернет, художествена литература и различни пособия за занимателна терапия, социална работа и психо-социална рехабилитация. Съществува и рехабилитационна зала, която разполага с велоергометър, шведска стена, пътека, масажен стол, уреди за физиотерапия и магнитотерапия. Изградена и спортна площадка на открито, в т.ч. и уреди за рехабилитация на открито. Материалната база е в добро общо състояние.

Потребителите имат личен избор при абонамент на периодични издания и художествена литература в градската библиотека, вземат участие в премиерни спектакли и изложби - базари на изработените от тях изделия. В институцията има и сформирана певческа група, която е лауреат на множество награди от фестивали на хора с увреждания. Участват и в литературни конкурси и печелят награди, а също така

ежегодно, част от потребителите, се включват в оздравителен отдих на море и балнеолечение.

- **Дом за пълнолетни лица с психични разстройства „Проф. д-р Тодор Ташев“ - село Петково**

Домът за пълнолетни лица с психични разстройства в село Петково е открит през 1955 г. и е резидентна грижа в специализирана среда само за мъже, с диагноза шизофрения.

Капацитетът на дома е 100 души, с профил за мъже над 18 годишна възраст, който към настоящия момент е изцяло запълнен. Общата численост на персонала е 53 души, а здравните грижи се осъществяват от личен лекар, психиатър, фелдшер и медицински сестри. Обслужването е 24-часово, а социалните, психологични и трудотерапевтични дейности се осъществяват на базата на разработени индивидуални планове на настанените в дома. Осигурява се здравословна храна, съобразена и с желанията на потребителите.

Домът е разположен в две сгради: едната е на три етажа, а другата на пет. Сградите са топло изолирани, спалните помещения са със самостоятелни санитарни възли, обзавеждането на стаите е съобразено с броя на настанените лица и се състои от легла, нощни шкафчета, гардероби за лични вещи, масичка, столове и телевизор. Спалните помещения са с 2-3 легла със самостоятелно санитарни възли.

През 2010 г. с финансовата подкрепа на ОП „Регионално развитие“ 2007-2013 г. са осигурени средства за извършване на строително-ремонтни работи и оборудване на стойност от 408 034,84 лв. На този етап материалната база е в добро общо състояние, но е необходимо извършване на освежителен ремонт и изграждане на рампа за достъп на трудноподвижни лица.

- **Дом за стари хора - село Фатово**

Това е резидентна грижа в специализирана среда за предоставяне на социални услуги на стари хора, за които са е изчерпали възможностите за грижи и извършване на услуги в общността. Капацитетът на Дома за възрасти хора е 90 места, а съотношението мъже/жени е 50/50. Осигурена е медицинска и стоматологична помощ на лицата, а в специализираната институция за предоставяне на социални услуги е поставен акцент на доболнично лечение и грижи, осъществявано от медицински фелдшер, старша медицинска сестра и 6 медицински сестри, осигуряващи 24-часово обслужване.

Домът е разположен в три сгради с по два етажа. До края на 2010 г. община Смолян изпълнява проект „Подобряване на условията за живот в Дома за стари хора в село Фатово“, финансиран по Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 г., посредством който са извършени строително-ремонтни работи и оборудване на стойност от 1 783 520,23 лв.

В първата сграда е разположено отделението за лежащо болни, което се състои от 10 стаи с 34 легла. В отделението има и дневна стая за социални контакти, оборудвана и обзаведена съобразно желанията и потребностите на потребителите на социални услуги. Отделението за лежащо болни е приспособено за хора с увреждания, със система за повикване, платформа за инвалидни колички, както и помощни средства - инвалидни колички, тоалетни столове, проходилки и антидекубирални дюшеци.

Втората сграда е на два етажа, спалните помещения са 10 стаи с по три легла и по една дневна стая за социални контакти на етаж. Санитарните възли са общи на всеки етаж.

Третата сграда е на два етажа, с 11 спални помещения с общо 26 легла, от които 4 стаи са с по 3 легла и 7 стаи са с по 2 легла. В нея има и стая за функционална терапия и дърводелска работилница.

На този етап ДСХ Фатово се нуждае от реформиране и модернизиране, изграждане на външен асансьор към 3-ти блок, изграждане на зала за свиждане и развлечения, асфалтиране на междублоковото пространство - алеи, път и площадка.

Ключовите проблеми, свързани с предоставянето на социални услуги на територията на общината, са: липсата на квалифицирани кадри, ниско ниво на заплащане на труда, трудности, свързани с достъпността на услугите в следствие на специфичните за района географски, климатични и демографски характеристики.

Местните социални работници виждат необходимост от създаване на мобилни екипи, обслужващи труднодостъпни райони на общината, допълнителни стимули за привличане на висококвалифицирани кадри и други.

8.3. Образователно развитие, инфраструктура и професионално обучение

Територията на МИГ разполага с добре развита мрежа от учебни заведения, с оптимална структура за задоволяване потребностите за общо образование, като

функционират детски градини и детски ясли, основни и средни училища и професионални гимназии.

Община Девин

На територията на община Девин съществува следната образователна инфраструктура:

- Едно средно общообразователно училище;
- Седем основни училища;
- Една Професионална гимназия по електротехника;
- Две обединени детски заведения;
- Две целодневни детски градини;
- Общински детски комплекс.

Към момента функционира и едно ученическо общежитие в помощ на ученици, които не пребивават постоянно в град Девин.

Образованието в общината се характеризира със сравнително ограничени възможности за ефективно използване на училищните сгради, които не функционират нормално, поради липсата на достатъчен брой ученици. Формирането на слети класове в отделни селища води до непълноценно обучение с ниско качество.

Друг проблем се явява и пълняемостта на паралелките в детските градини и основните училища. Отдалечеността на някои училища и високата издръжка, която допълнително затруднява финансово общината, налагат закриването на част от учебните заведения в населените места. Трайната тенденция към намаляване броя на учениците, поставя сериозни проблеми за запазване на съществуващата училищна мрежа.

Сградният фонд, отоплителните системи и материалната база в училищата са остарели и амортизирани, поради което се нуждаят от обновяване и реконструкция. Посещаемостта на учебните заведения от децата, принадлежащи към етническите малцинства, е по-малка. Причини за това са лошият икономически статус и трудностите, които срещат децата в процеса на обучение, поради недоброто владеене на български език.

Проблемите в образованието в община Девин са резултат от недостига на финансови ресурси и затрудненото поддържане на материално-техническата база.

Системата на финансирането на образованието обуславя закриването на училища в общината в бъдеще, в случай че не се увеличи броя на учениците.

Демографските и социални процеси в обществото не предполагат обаче подобно увеличение. На територията на общината съществуват 4 защитени училища, но и наличния опитен и квалифициран педагогически персонал не е в състояние да се справи с всички училищни проблеми, тъй като голяма част от тях са в компетенцията на по-висши органи.

Предучилищно образование

Функциониращите 4 детски градини на територията, са следните:

- ДГ „Изворче“ - град Девин, с филиал в кв. Настан;
- ДГ „Здравец“ - град Девин, с филиал в кв. Люляк;
- ДГ „Катя Ванчева“ - село Грохотно;
- ДГ „Радост“ - село Гьоврен, с филиал в село Триград.

Всички детски учебни заведения на територията са общинска собственост, а с въведените промени в Закона за училищното и предучилищното образование през 2020 г., е прието от учебната 2022/2023 г. предучилищните заведения да бъдат посещавани задължително и от 4 годишните деца.

Таблица 8.3 - 1. Детски градини, деца, персонал, места и групи в община Девин

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.
Детски градини	4	4	4
Места в детските градини	355	354	352
Деца в детските градини	265	244	240
Детски педагози (учители)	28 (26)	27 (25)	27 (25)
Места на 100 деца	134	145	147

За периода от учебната 2017/2018 г. до учебната 2019/2020 г. се забелязва лек спад по отношение броя на децата и педагозите в предучилищните учебни заведения.

Децата намаляват през всяка учебна година - през учебната 2017/2018 г. броят им е 265 деца, през 2018/2019 г. спадат на 244 деца, т.е. с 21 деца по-малко, а през учебната 2019/2020 г. намаляват на 240 деца, което е с 4 деца по-малко спрямо предходната учебна година и с 25 деца по-малко, спрямо учебната 2017/2018 г.

По отношение на местата в детските градини, те намаляват с едва 3 броя през учебната 2019/2020 г., спрямо учебната 2017/2018 г.

Детските педагози през учебната 2017/2018 г. са 28 души, от които 26 учители, а през учебните 2018/2019 г. и 2019/2020 г., са 27 души, от които 25 учители.

За разлика от всички останали показатели, броя на местата на 100 деца се покачва от 134 броя през учебната 2017/2018 г., на 145 броя през учебната 2018/2019 г. и достигат до 147 броя през учебната 2019/2020 г.

- **Детска градина „Здравец“ - град Девин**

ДГ „Здравец“ е открита през 1974 г., като детска ясла, и въпреки че е стара като база, все пак е добре оборудвана и поддържана.

Детската градина има 5 групи - една яслена и 4 градински. Учителите в детската градина опитват да подадат приятелска ръка на родителите, за да ги подпомогнат в нелеката задача да отгледат и възпитат едни достойни личности. Стараят се да пазят и поддържат традициите и да възпитават децата в дух на национална гордост.

В сградата има отделно перално помещение, кухненски блок и оборудван ресурсен кабинет.

Детската градина има голямо дворно пространство с преден, заден и вътрешен двор. Богатата зеленина и дървета през летните месеци осигуряват естествена сянка с короните си.

Училищно образование

На територията на община Девин към учебната 2020/2021 г. функционират седем училища, три от които разположени в общинския център, а останалите в селата от общината.

- ПГЕ „А. С. Попов“ - град Девин;
- СУ „Христо Ботев“ - град Девин;
- ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - град Девин;
- ОУ „Гео Милев“ - село Грохотно;
- ОУ „Пейо Крачолов Яворов“ - село Гьоврен;
- ОУ „Иван Вазов“ - село Триград;
- ОУ „Христо Ботев“ - село Лясково.

До учебната 2019/2020 г. са функционирали и две училища в селата Селча и Осиково, но са закрити с решение на общински съвет поради малкия брой ученици, които са ги посещавали.

Таблица 8.3 - 2. Паралелки, учители и учащите се в основните и средни училища в община Девин по класове

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.
I-IV клас			
Учители	42	45	42
Учащи	324	357	300
V-VIII* / V-VII* клас			
Учители	44	49	41
Учащи	243	256	242
IX-XII* / VIII-XII* клас			
Учители	19	20	19
Учащи	254	262	254
Общо учители	105	114	102
Общо учащи	821	875	796
Общо паралелки	26	25	27

От таблицата се вижда, че стойностите на почти всички показатели намаляват през трите анализирани учебни години.

Броя на учителите от I-IV клас се запазва, като през учебната 2017/2018 г. броят им е 42, през учебната 2018/2019 г. се покачват на 45, а през учебната 2019/2020 г. отново става 42 души.

Учителите на учениците от V-VIII* / V-VII* клас през учебната 2017/2018 г. са 44 броя, през учебната 2018/2019 г. се покачват до 49 броя, а през учебната 2019/2020 г. намаляват на 41 броя.

За IX-XII* / VIII-XII* клас, броят на учителите следва същата тенденция, както тази за учителите в I-IV клас - през учебната 2017/2018 г. броят им е 19 души, през учебната 2018/2019 г. стават 20 души, а през учебната 2019/2020 г. отново стават 19 души.

По отношение на учениците в отделните класове - учащите от I-IV клас през учебната 2017/2018 г. са 324 броя, през ученатa 2018/2019 г. се покачват до 357 ученика, а през учебната 2019/2020 г. намаляват рязко на 300 ученика. Учащите в V-VIII* / V-VII*

клас през учебната 2017/2018 г. са 243 ученика, през учебната 2018/2019 г. броят им леко се покачва до 256 ученика, а през учебната 2019/2020 г. намаляват на 242 ученика. Учащите в IX-XII* / VIII-XII* клас следват сравнително запазваща се тенденция - през учебната 2017/2018 г. броят им е 254 ученика, през учебната 2018/2019 г. се покачват до 262 ученика, а през учебната 2019/2020 г. отново стават 254 ученика.

Общият брой на учителите през учебната 2017/2018 г. е 105 души, през учебната 2018/2019 г. броят им се покачва на 114 души, а през учебната 2019/2020 г. намаляват на 102 души.

Общо учащите в училищата намаляват със сравнително голям брой през трите учебни години, като през учебната 2017/2018 г. броят им е 821 ученика, през учебната 2018/2019 г. се покачват на 875 ученика и през учебната 2019/2020 г. спадат рязко до 796 ученика.

За разлика от всички останали показатели броят на паралелките се покачва от 26 броя през учебната 2017/2018 г. на 27 броя през учебната 2019/2020 г.

- **Професионална гимназия по електротехника „А. С. Попов“ - град Девин**

ПГЕ „А. С. Попов“ в град Девин е създадена през 1977 г. със Заповед на Министъра на Народната просвета, като Средно професионално техническо училище. През 1995 г. училището е преобразувано в Техникум по електротехника, а през 2003 г. прераства в Професионална гимназия.

През дългогодишната история на гимназията, са завършили над 4 000 ученици, които в миналото и днес са се доказали като специалисти в региона, страната и чужбина.

Специалностите, които се изучават са съобразени с реалните нужди на града и региона от специалисти в области, определени за приоритетни в Стратегията за развитие на общината. В резултат на това по-голямата част от завършилите ученици намират работа по специалността.

Специалностите в гимназията, са:

- Автоматизирани системи;
- Електрообзавеждане на производството;
- Помощник възпитател;
- Хранително-вкусова промишленост;
- Компютърна техника и технологии;
- Организация на хотелиерството;

- Икономика и мениджмънт.

- **СУ „Христо Ботев“ - град Девин**

Историята на едно училище съхранява паметта на много имена на ученици, достигнали до висотата на научното познание; на учители съградили с любов дома на просветата; на настоятели, благодарение на които се запазват устоите на българщината.

СУ „Христо Ботев“ в град Девин вече има навършени 100 години.

Училище в Девин е имало и преди неговото освобождение от турско робство, а старите жители на града са разказвали, че за поддържане на своята власт сред местното население, в града е имало турско-духовно училище - медресе.

Едва след Освобождението за тях се е открило училище, където за първи път от устата на учителя Радю Петров те слушат да се преподава на техния роден, майчин език.

Учителят Михаил Попкочев, който поема училището след Радю Петров е учителствал 4 години и с голяма любов се е грижел за децата. След тях, с несгодите се сблъсква и следващия учител Дойчо Стоев Каров, който пише в рапорта си от учебната 1918/1919 г., че занятията започнали едва на 9-ти декември със записани 28 ученика. Много от децата през годината са напуснали, защото са били много бедни и голи и се срамували да ходят на училище.

Училищното помещение се състояло от една стая, учебни пособия няма и така повече от 5 години.

През учебната 1923/1924 г. за първи път е бил открит I-ри прогимназиален клас, което е било голяма придобивка за населението от града и най-голяма радост за

учениците, пред които се откривал път да продължат своето образование. През тази учебна година училището все още не е имало постоянна сграда, а се е помещавало в горния етаж на джамията. Паралелките му са нараснали вече на 5 броя, а учителите също са били 5.

При тези условия се е водило обучението, за повече от 20 години до 1936 г., когато е построена собствена сграда на училището - бившия пансион, сега SPA хотел Персенк. Радостна вест е, че в града за първи път се открива гимназия през 1948 г. За няколко дни, след получаване на телеграмата, се извършва голяма организаторска работа по подготовка на новата учебна година.

През 1951 г. завършва първи випуск зрелостници от 16 ученика и от тогава до сега училището се е превърнало в истинско огнище на културата и просветата, истинска ковачница на кадри за всички сектори на многостранния живот.

През 1962 г. е построена втората сграда на училището, където днес се помещава ПГЕ „А. С. Попов“. През годините на строителството й директор е Трендафил Киров, а по негово време е построена и днешната сграда, построена през 1976 г.

В сградния фонд на училището са записани имената на много учители, като с ум, знания и горещо сърце, с упорит благороден труд, безсънни нощи, вълнуващи чувства и преживявания десетилетия наред отдават страстта на своята душа и пламъка на своето сърце, за да изградят и изучават младите хора на града.

- **ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - град Девин**

Училището в кв. Настан, град Девин е отворено за първи път през учебната 1914/1915 г. като народно първоначално училище с 4 слети класа, което се е издържало от общината и от училищното настоятелство. Учител е бил Костадин Тологанов, учителствал от 1914 г. до 1915 г.

Сведения за просветното дело преди тази дата в селото почти липсват, с изключение на едно писмо до кмета на село Настан, с уведомление за Заповед от 1914 г., с която за учител в селото се назначава Ст. Костадинов. В народното първоначално училище в село Настан се обучавали 30 момичета и 20 момчета. Обучението се е провеждало в продължение на 37 учебни седмици, а предназначението му е било да огрaмотява и възпитава подрастващото поколение, да се насаждат патриотични чувства у учениците и населението. От 1915 г. до 1922 г. училището е било затворено, а през 1922 г. отново отваря с учител Васил Банков от село Орешак, Троянско.

Учебният процес в този период се е провеждал трудно, защото родителите не искали да пращат децата си българско училище. Постепенно обаче, училището се оформя като пълно развито начално училище.

През учебната 1934/1935 г. 95% от хората в село Настан са неграмотни. Имайки предвид тази изостаналост, учителите решават да започне и вечерно училище. Липсата на финансови средства е причина за окаяното състояние на материалната база в училището, но въпреки тежкото финансово положение, нуждата от нова сграда е голяма, поради което през есента на 1935 г. започва строеж на нова училища сграда.

След множество молби до околийска и окръжна инспекции от страна на главния учител Хито Цоков Марков, е отпусната помощ от държавата за ново училище, което беше завършено през 1938 г. В сведение от 1937 г. се посочва, че в училището има 125 деца, а през 1941 г. към него се разкрива и прогимназиален клас.

През учебната 1940/1941 г. в първоначалния курс участ 110 деца, а в прогимназията - 40 деца. През учебната 1942/1943 г. има 134 деца с 5 преподаватели; а през следващата учебна година броя на учениците в първоначалното училище 124, а в прогимназията - 49 ученици.

Училището се именува „Св. Св. Кирил и Методий“, с протокол от 1943 г., на името на двамата равноапостоли.

Новата сграда, в която се помещава училището към момента е открита през 1967 г., а построяването на училищната сграда е дело на учители, ученици, родители и дарители. През юбилейната 2014 г. в училището се обучават 55 ученици от I -VII клас, разпределени в 5 паралелки, учителският екип е от 9 учители - 1 директор, 4 прогимназиални учители, 3 начални учители и 1 възпитател.

- **ОУ „Гео Милев“ - село Грохотно**

Училището е сменило 3 сгради, които са били пригодени за учебна цел, като в момента тази сграда на училището е построена специално за училище и влиза в експлоатация през 1968 г. През годините в него са се обучавали до 280 деца.

Макар и малко, училището има дълга и интересна история. Началото на 1968 г. от местните жители и местната власт се заражда идеята за построяване на нова сграда, поради нарасналия брой на учениците. Същата година се полагат и основите на новото училище.

Поради липса на местни кадри, в училището са пристигнали учители от почти всички краища на България, които са прекарали повече от 10 години там. По-късно започват да се появяват и първите местни кадри в областта на образованието и се включват в училищния колектив. По-късно почти всички кадри в училището са местни учители, като все още има и педагогически специалисти от други населени места.

Днес училището разполага с много добра материална база, отговаряща на нуждите на съвременните образователни стандарти и като една много привлекателна и добра среда за обучение, развитие, занимания, спорт и други дейности.

Училището разполага с:

- Компютърен кабинет с 12 нови компютъра и лаптопа, устройство за презентации и други;
- Медицински кабинет;
- Кабинет по биология, по химия и по физика;
- Физкултурен салон;
- Съблекалня;
- Столова за хранене;
- Кухня;
- Фолк-музей;
- Стая за занимания по интереси - модерно и съвременно обзаведена и оборудвана;
- Стая по „Еразъм +“ - работа по проекти, модерно и съвременно обзаведена;
- Работилница по Домашен бит и техника;
- 3 училищни двора за спорт - баскетболно игрище, футболно игрище и заден двор за други игри.

ОУ „Гео Милев“ е едно от най-активните в района и взема дейно участие в инициативите на община Девин и всички национални и международни програми, събития и инициативи.

Училището работи по национални и международни проекти и обучава предимно деца-билингви. Педагогическият колектив е съставен от достойни, амбициозни и творчески личности, висококвалифицирани с добра методическа подготовка.

Знанията и уменията, които получават учениците в процеса на обучение, възпитание и социализация, дават положителни резултати в последващото им развитие.

- **ОУ „Пейо Крачолов Яворов“ - село Гьоврен**

Основно училище „Пейо Крачолов Яворов“ в село Гьоврен има 94 годишна история и е едно от най-големите основни училища в общината.

В него се обучават около 60 ученици от първи до седми клас и работят 9 педагогически специалисти. Предимството на училището е целодневната организация на обучение, в която са сформирани 4 паралелки и 3 групи. За постигане целите си училището работи в партньорство с Обществения съвет, Ученическия съвет и Синдикална организация към Синдиката на Българските учители, както и органите на местната власт и неправителствените организации.

Екипът на основното училище работи с мисия за изграждане на млади хора с развито чувство за общност, грижа за околната среда, интерес към науката и ключови умения.

- **ОУ „Иван Вазов“ - село Триград**

Училището в село Триград е със стогодишна история. Открито е през учебната 1924/1925 г. - 14 години след Освобождението на Родопския край от турско робство през 1912 г.

Учебните занятия се водят в старо приземно помещение с нисък таван, дъсчен покрив, стари чинове и без всякакви помагала. През 1935 г. се слагат основите на нова сграда, състояща се от две стаи - една учена и друга, за пребиваването на учителите.

Първият прогимназиален клас се открива през 1940 г., а в следващите две години и останалите прогимназиални класове. През учебната 1941/1942 г, се прави надстройка на училището и класните стаи се увеличават с още три - на втория етаж.

През 1936 г. за втори път се прави пристройка на училището, построява се и пансион за учениците от околните села, а родителите на децата участват със своя труд в строежа.

През 1975 г., когато се чества 50-годишнината на училището, в него участ 265 ученици, 102 от тях които живеят в пансиона.

- **ОУ „Христо Ботев“ - село Лясково**

Първите училища в село Лясково, както и почти във всички села и махали в Родопите през турско робство, са били джамиите, ектеби, медресета, мектеби. Мектебите и медресетата са вид образователни системи с религиозен характер. В тях учат децата още от най-ранна детска възраст (4 години) на молитви и арабски език, да уважават ценностите на исляма и да изпълняват техните обреди. Медресетата са продължение на мектебите - изучава се арабската азбука и четене на корана. И двата вида училища имат за цел да наложат ислямската религия.

В село Лясково медресе е имало в Идризовата къща, а мечитът е бил до къщата на Янко Смолянски.

Непосредствено след Балканската война - 1913/1914 г. в село Лясково се открива първото класно училище, но събитията от Първата световна война налагат училището да бъде затворено. То отваря врати отново през 1921 г., с двама учители и записани 52 ученика. От летописните книги се научава за живота и дейността на учителите в селото, за броя на децата и за визията на училището.

Община Смолян

На територията на община Смолян функционират общо 6 детски ясли, 12 детски градини, 9 основни училища, две средни училища, две професионални гимназии, както и 3 центъра за подкрепа на личностно развитие.

Предучилищно образование

Първите стъпки, както в социализацията си, така и в образователните си навици извън семейната среда за най-малките жители на територията извършват детските ясли.

Таблица 8.3 - 3. Капацитет и брой деца в детските ясли в община Смолян

Показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Брой детски ясли	7	7	7	6
Брой места	193	190	185	173
Общо деца	136	128	135	90
Момчета	66	62	63	49
Момичета	70	66	72	41

Данните в таблицата показват, че за периода 2017-2019 г. броят на детските ясли се запазва на 7, а през 2020 г. те стават 6 броя.

Общия брой на местата също намалява - през 2017 г. те са 193, през 2018 г. стават 190 броя, през 2019 г. спадат на 185 броя и през 2020 г., достигат до 173 броя.

Общия брой на децата през периода 2017-2019 г. се движи в порядъка 136-128 деца, а през 2020 г. броят им рязко спада на 90 деца.

Вижда се също така, че броят на момчетата се запазва по-нисък от този на момичетата през периода 2017-2019 г., а през 2020 г. тенденцията се обръща.

Показателите на децата, обхванати в детските ясли прогресивно намалява през годините, като това вероятно се дължи, както на намаляването на общия брой на децата в общината, така и в не малка степен на факта, че една сравнително голяма група от деца не посещават детските ясли по различни социални, психологически и културни причини.

Детските градини на територията на община Смолян, са:

- ДГ „Слънце“ - град Смолян;
- ДГ „Синчец“ - град Смолян;
- ДГ „Родопчанче“ - град Смолян;
- ДГ „Радост“ - град Смолян;
- ДГ „Буратино“ - град Смолян;
- ДГ „Зорница“ - град Смолян;
- ДГ „Веселушко“ - град Смолян;
- ДГ „Славейче“ - град Смолян;
- ДГ „Детелина“ - село Широка лъка;
- ДГ „Изворче“ - село Момчиловци;

- ДГ „Русалка“ - село Търън;
- ДГ „Дъга“ - село Смилян.

За да се обхване по-голям брой деца, една част от детските градини имат изнесени групи и филиали към тях и в други населени места.

- **ДГ „Синчец“ - град Смолян**

Детска градина „Синчец“ в град Смолян е най-младото детско заведение в общината. Тя отваря врати през 1988 г., където се възпитават, отглеждат и обучават с много любов и всеотдайност 185 деца, разпределени по възрастов принцип в седем градински групи. За всички деца се грижи персонал от 30 човека, от които 14,5 непедагогически персонал, 15,5 педагогически персонал, 3 учители, 11 старши учители и един учител по музика. Медицинското обслужване се извършва от 1 медицински специалист.

Приоритети в дейността на детската градина в град Смолян, са:

- Опазване живота и здравето на децата в детската градина и на улицата;
- Подготовка на децата за училище - „Равен старт и равен шанс за успех“;
- Подпомагане на родителите в изграждането на правилна стратегия за семейно възпитание;
- Обогатяване и естетизиране на средата - нова визия и уникалност на детското заведение;
- Популяризиране на добрите практики и изграждане на позитивни нагласи и доверие към детското заведение;
- Използване на празниците и развлеченията в детската градина за създаване и поддържане на положителен импулс за привличане на различни публики;
- Активна работа с градинското настоятелство и обществения съвет за обогатяване на материалната база на детската градина.

През годините се изготвят, защитават и изпълняват успешно множество проекти, които допринасят за обогатяване и осъвременяване на материално-техническата база, обмяна на добри практики, за разнообразно и здравословно хранене, подпомагане на физическото възпитание и спорта, както и за въвеждане на нови интерактивни методи на обучение. Част от проектите, са:

- Проект „Едно дърво - един живот“ на секторна програма „Коменски“ 2013-2015 г. в партньорство с 8 държави;

- Проект „Малки любители на природата“ - 2016 г.;
- Проект по Национална програма „Информационни и комуникационни технологии“ - 2016 г. и 2019 г.;
- Проект „Зелена работилничка за малки еколози“ - 2019 г.;
- Проект „Образование за утрешния ден“ - 2019-2022 г..

Децата от детската градина участват в редица престижни регионални, национални и международни фестивали, където печелят призови места. Безспорно най-големият успех за детската градина е участието на децата в X-я юбилей международен фестивал на изкуствата „Орфей в Италия“, който се провежда през септември 2017 г. във Венеция, Италия.

През 2013 г. тържествено е отбелязан 25-годишният юбилей на ДГ „Синчец“ с концерт-спектакъл под наслов „25 години приказна магия“ под патронажа на кмета на община Смолян.

- **ДГ „Родопчанче“ - град Смолян**

Детската градина е наследник на първото детско заведение в Смолянско. През есента на 1948 г. се поставя началото й с 40 деца и 6 души персонал. Открива се със съдействие на кметство село Райково и Министерство на социалните грижи и родителската общност. 23 години ДГ „Родопчанче“ е без собствена сграда.

През 1971 г. се установява в специално построена сграда по името ЦДГ №3, където се намира и днес. За оцеляването на ДГ в периода 1948-1971 г. и за утвърждаване на

предучилищното възпитание в Райково, безспорна заслуга има първата учителка и директорка на детската градина Станка Костадинова Свиркова.

В периода 1971-1976 г. директор е Мария Н. Райчева, носител на орден III-та степен. Следващ етап от развитието на детското заведение е обединението извършено с ЦДГ №7.

Тя издига квалификацията на персонала на много високо ниво и организира ефективна материално-техническа база. През 1982 г. се извършва обединение на ЦДГ и ЦДЯ под наименованието ОДЗ №3, а обединяването е в интерес на децата, за по-добра приемственост между яслено и предучилищно възпитание.

В периода 1985-1990 г. се организира ски училище, една много добра инициатива, мечта и на днешните деца. За първи път се организират курсове за деца за изучаване на английски език.

Главната цел, която си поставя колективът е превръщане на детското заведение в Дом на Радостта. Голяма част от педагогическият екип завършва висше образование и придобива втори клас квалификация.

Мисията на ДГ „Родопчанче“ е да бъде съвременна детска градина със свой собствен облик и визия. Тя се намира на територията на град Смолян, квартал Райково.

- **ДГ „Радост“ - град Смолян**

През есента на 1949 г. в Устово, старата Карагяурова къща приютява 40 деца, а първата учителка Райна Дончева поема грижите за тях до пролетта на 1950 г., когато е назначена и втора учителка - Пенка Аргирова. Три години старата къща се радва на детска гълчава.

От 1952 г. детската градина се мести няколко пъти. През 1966 г. започва строеж на нова сграда, специално за най-малките жители на квартала. През 1968 г. ДГ „Радост“ отваря врати, първоначално за 86 деца, разпределени в три групи.

През 1976 г. е построена детска ясла, през 1983 г. се преобразува в Обединено детско заведение, когато се обединява с детска ясла №4, която е в непосредствена близост. Групите стават 8, а децата - 206.

На 50-годишният юбилей през 1999 г. с Решение на Общински съвет е възвърнато предишното име на ДГ „Радост“.

ДГ „Радост“ инициира съвместна форма на сътрудничество с Японската агенция за международно сътрудничество (Джайка). Японските доброволци Кьоко Кумамото и

Юсуке Окада се включват в работата на колектива, всеки за срок от 2 години. Срещата на двете култури се оказва много интересна и плодотворна, както за децата, така и за възрастните, а приятелските отношения се поддържат и до днес.

През периода 2008 г. ОДЗ „Радост“ защита Проект с подкрепата на община Смолян по програма за „Отпускане на безвъзмездна помощ за проекти на местно равнище“ - ODA, към Посолството на Япония в България.

През периода 2002-2012 г. община Смолян финансира ремонт за смяна на дограмата на двете сгради, покривната конструкция на детската ясла и част от парната инсталация.

- **ДГ „Буратино“ - град Смолян**

В ДГ „Буратино“ се възпитават, обучават и развиват физически и интелектуално 136 деца, организирани в 6 групи. За тях се грижат 10 учители и 16 души помощно-обслужващ персонал, логопед, ресурсен учител и психолог. Детската градина е открита през 1953 г.

В обществеността пространство детската градина е модерна, гъвкава и необходима предучилищна институция, която отговаря на интензивно променящите се съвременни тенденции в обществото, като запазва дългогодишната си история с утвърден престиж, авторитет, собствен облик и традиции.

Приоритетите на ДГ „Буратино“, са да поставят децата в центъра на педагогическото взаимодействие, развиване на социално важни качества, умения и компетентности. Създаване на пълноценен детски свят, удовлетворяващ максимално

социалните потребности на децата от общуване, позволяващи им да намерят своето място в обществото, съдействие за оптимално развитие на техните познавателни интереси, на тяхната самостоятелност и познавателна активност. Детската градина е място, където децата да се чувстват щастливи, разбрани и подкрепяни.

Детската градина работи по следните проекти:

- Проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“;
- Проект „Подкрепа за приобщаващо образование“;
- Проект „Подпомагане на физическата активност, физическото възпитание и спорта за 2021 г.“;
- Национална програма „Квалификация“;
- Национална програма „Оптимизиране на вътрешната структура на персонала“;
- Схема „Училищен плод“;
- Схема „Училищно мляко“.

Проектите допринасят за обогатяване на материално-техническата база в детската градина, подпомагат развитието на децата и повишават квалификацията на педагогическия и непедагогическия персонал.

- ДГ „Зорница“ - град Смолян

Детската градина е открита през 1962 г. в сградата на най-старото училище в Смолян и се е именувало ЦДГ №2 с две градински групи.

Настоящата основна сграда е открита през пролетта на 1966 г. и започва да функционира с още две градински групи и три яслени групи. През периода 1982/1983 г. става обединяването на детската градина с яслата и носи наименованието Обединено детско заведение №2 „Катя Ванчева“. През периода 1988/1989 г. ОДЗ №2 „Катя Ванчева“ с директор Мария Симеонова празнува 25 годишен юбилей, на който с Указ на Държавен съвет на Република България постановява награждаването му с орден „Кирил и Методий“ - III степен.

От 1990 г. ОДЗ №6 „Зорница“ има нов директор - г-жа Мария Костадинова Кавалова, която работи като директор до 2015 г. През 2016 г. ОДЗ №6 „Зорница“ се преименува на ДГ „Зорница“.

През учебната 2023/2024 г. в детската градина се възпитават, обучават и развиват физически и интелектуално 155 деца, разпределени по възрастов признак в 5 групи и 1 яслена група.

- **ДГ „Веселушко“ - град Смолян**

В ДГ „Веселушко“ се възпитават, обучават и развиват физически и интелектуално 62 деца, организирани в 3 разновъзрастни групи. За тях се грижат 6 учители и 7 души помощно-обслужват персонал, както и специален педагог. Детската градина е открита през 1975 г.

В детската градина децата съпреживяват истинските неща от живота, за да се радват на красивото, да правят добро, да могат да отстояват мненията си, да търсят верния път и да постигат желанията си. Стремежът е децата да бъдат повече по пътя на познанието, играта, труда и общуването.

С богатата си и уютна съвременна материална база, детската градина е „вълшебен свят“ за децата. Създадени са условия за достъп до качествено образование, пълноценно детство, равен старт за всяко дете, емоционално благополучие и целенасочена предучилищна подготовка за успешна реализация в училище.

Детската градина се стреми към максимална ефективност на детското обучение и възпитание, съобразена с индивидуалните личностни особености на детето и високата професионална квалификация на персонала - педагогически и непедагогически.

Детска градина „Веселушко“, работи по следните проекти:

- Проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ - по него са назначени допълнително педагогически персонал - логопед, психолог, учител по музика и учител по физическо възпитание и спорт;
- Проект по Национална програма „Успяваме заедно“, модул 1 - „Хубаво е в детската градина“;
- Проект по Национална програма „Заедно за всяко дете“, модул 1 - „Подкрепа на екипите за обхват на децата“ и модул 2 - привличане на родителите на децата от детската градина като партньори чрез създаване на „Работилница за родители“.

Работата по проектните дейности с приоритети за ранен достъп до качествено образование, дават възможности за приобщаване на деца със СОП и деца от ромски

произход, за да се чувстват приети, обичани и желани от другите деца. Голяма част от проектите допринасят за внедряването на интерактивни методи и подходи в работата с децата, до обогатяване на материалната база, правейки я приветлива, желана и уютна за децата, посещаващи градината.

- **ДГ „Славейче“ - град Смолян**

Детска градина „Славейче“ е открита през учебната 1946/1947 г. на първи март по инициатива на главния учител Никола Букиков и родително-учителското сдружение при първоначално училище „Св. Св. Кирил и Методий“, тогава разположено в село Райково, където към него, отваря врати на доброволни начала първата частна полудневна детска градина.

В детската градина се обучават 92 деца, организирани в 4 групи, а за тях се грижат 6 учители, 2 медицински сестри и 9 души помощно-обслужват персонал.

Детската градина е дом на детето, с неговите интереси, потребности, проблеми и постижения. Тя е център на детското развитие - физическо, познавателно, интелектуално и културно.

За да подкрепи допълнително децата, детската градина разполага с кабинет, в който работят ресурсен учител, логопед и психолог, а дворът на детската градина е просторен, естествено озеленен, с много дървета, пясъчници, оборудван с катерушки, люлки, пързалки и беседки, а и самата сграда е в непосредствена близост до естествена гора.

За подпомагане на индивидуалните заложби и интереси на децата всяка година се предлагат занимания по интереси: изучаване на английски език, където в игрова устна форма децата се учат да разбират, говорят и изразяват мисли и чувства; занимания по танци; музика.

През зимния сезон екипът на детската градина организира спортно мероприятие „Бяло училище“, за да имат възможност децата да се научат да карат ски, а и да подишат чист въздух. С опитни ски учители, децата правят първи стъпки със ските и получават първоначални знания и умения, свързани със зимния спорт.

- **ДГ „Детелина“ - село Широка лъка**

Детската градина се намира в китното село Широка лъка, а сградата в която се помещава е построена като къща на Екзарх Стефан през 1946 г., а през 1965 г. е

предоставена за детска градина на селото. Фасадата е в типичен родопски стил, а дворът е в унисон с архитектурата в селото.

Създаването и подобряването на условията на работа е непрекъснат процес. В детската градина се обучават и възпитават 8 деца, организирани в една единствена група.

За тях се грижат двама учители и трима души помощно-обслужващ персонал. Учителите и обслужващият персонал активно участват в квалификационни обучения с цел подобряване на качеството на работа.

Детската градина работи по проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“, като с това се подпомага ранния достъп до качествено образование.

- **ДГ „Изворче“ - село Момчиловци**

В ДГ „Изворче“ се възпитават, обучават и развиват физически и интелектуално 27 деца, организирани в 2 смесени групи, както следва:

- **Група „Калинка“** - първа възрастова група от 3 до 4 години - 5 деца; трета подготвителна група от 5 до 6 години - 9 деца;
- **Група „Пчеличка“** - втора възрастова група от 4 до 5 години - 4 деца; четвърта подготвителна група от 6 до 7 години - 9 деца.

За тях се грижат 4 учители и 5 души помощно-обслужващ персонал, както и ресурсен учител, логопед, психолог и специалист по музикотерапия.

Началото на детското заведение е поставено през 1963 г., когато в дома на Илия Арнаудов се разкрива временна едногрупна целодневна градина с 5 човека персонал. Всичко необходимо се извозва с коне и се пренася на гръб, защото няма прокаран път. Със спонсорство се създава много добра материална база и от 1964 г. ЦДГ е вече редовна.

През 1969 г. детското заведение се премества в ремонтираното бивше училище, а през 1972 г. групите стават 4 броя и съответно се увеличава и персоналът. През 1983 г. се обединяват детски ясли и детската градина, а статутът става ОДЗ. През 1986 г. се открива детска кухня, както и изнесени групи в село Соколовци и на Обсерватория „Рожен“.

През 1994 г. името на детското заведение е сменено с „Изворче“, като основно мото на работата в градината е „Нашите деца - чисти като изворна вода“. От 2010 г. са присъединени филиали в селата Кутела и Виево - полудневни групи. От учебната 2020/2021 г. децата от селата Кутела и Виево пътуват до село Момчиловци.

Детското заведение е средищно и защитено, а дейността на педагогическия и обслужващ персонал е насочен към поднасяне на разнообразна информация чрез интерактивни методи, с цел повишаване степента на свобода на детето във взаимодействието му със средата.

Детската градина работи по следните проекти:

- Проект „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“ - финансиран от ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансиран от европейския съюз чрез европейските структурни и инвестиционни фондове;
- Проект - схема „Училищен плод“ и „Училищно мляко“;
- Проект за подпомагане физическото възпитание и спорта.

Голяма част от учителите, специалистите и медицинския персонал активно участват както във вътрешни, така и във външни квалификации и обучения.

- **ДГ „Русалка“ - село Търън**

Историята на детската градина започва през 1974 г., когато в селото официално отваря врати детското заведение и приема своите първи възпитаници. До 1985 г. детската градина се е помещавала в сградата на ОУ „Стою Шишков“, село Търън.

Сегашната сграда на детската градина е построена през 1986 г., а капацитетът й е 2 групи с по 50 места. Въпреки тенденцията за обезлюдяване на селата в Родопите и привличането им към по-големите градове, все още в село Търън има много млади хора и семейства, благодарение на което детската градина се е съхранила и се развива.

ДГ „Русалка“ приема деца от всички квартали на селото и от близките населени места - селата Требище, Селище, Подвис, Еленска и Река.

През 2008 г. с Решение на Общински съвет - Смолян, детската градина е именувана „Русалка“. Децата посещаващи детската градина се възпитават в здравословна, безопасна и сигурна среда, а през последните няколко години тя се променя стихийно, интуитивно, с очаквания и надежди.

- **ДГ „Дъга“ - село Смилян**

В детската градина се обучават и възпитават 74 деца, организирани в 5 групи, за които се грижат 9 учители и 12 души помощно-обслужващ персонал, 1 учител по музика, 1 логопед и един психолог.

Детската градина е открита през 1961 г., където се отдава особено внимание на това, детето да се чувства защитено в своя свят. Насърчавайки креативното поведение по време на игра, децата откриват своите многостранни връзки със света.

ДГ „Дъга“ работи по два проекта:

- **Проект „Активно приобщаване в системата за предучилищно образование“**

Основната цел на проекта е навременно ранно обхващане и образователно приобщаване на деца от уязвимите групи в предучилищното образование, подкрепа на достъпа им до качествено образование, подкрепа на социалното им приемане и сближаване за изграждането им като пълноценни граждани и за успешна професионална, социална и личностна реализация.

- **Проект „Подкрепа за приобщаващо образование“**

Основната цел на проекта е насочена към насърчаване и разгръщане на потенциала за личностно развитие на деца и ученици със специални образователни потребности, с хронични заболявания, в риск и с изявени дарби чрез дейности за допълнителна подкрепа. Съвкупността от дейностите за допълнителна подкрепа, които ще се реализират с децата и ще подобри качеството на образованието им, ще осигури по-доброто им приобщаване в системата на предучилищното и училищното образование, както и тяхната бъдеща успешна социализация и реализация.

Таблица 8.3 - 4. Капацитет и брой деца в детските градини на община Смолян

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.	2020/2021 г.
Детски градини	12	12	12	12
Брой групи	54	51	51	51
Брой места	1 429	1 377	1 351	1 326
Брой деца общо	1 089	1 102	1 063	1 052
Брой момчета	577	556	533	512
Брой момичета	512	546	530	540

На територията на общината през целия период работят общо 12 детски градини, в които през учебната 2017/2018 г. има 54 групи, а през останалите три учебни години - 51 групи. Броя на местата в детските градини не спира да намалява през четирите учебни години, като през учебната 2017/2018 г, броят им е 1 429, през учебната 2018/2019 г.

спада на 1 377 броя, през учебната 2019/2020 г. намаляват още на 1 351 броя, а през учебната 2020/2021 г. броя на местата достига до 1 326 броя.

Същата тенденция важи и за броя на децата в детските градини - през учебната 2017/2018 г. броят им е 1 089 деца, през учебната 2018/2019 г. леко се покачват до 1 102 деца, през учебната 2019/2020 г. броят им спада на 1 063 деца, а през учебната 2020/2021 г. намаляват на 1 052 деца.

Броя на момчетата почти през целия период се запазва по-голям от този на момичетата, с изключение на учебната 2020/2021 г., когато превес вземат момичетата.

Таблица 8.3 - 5. Брой педагогически персонал и детските учители в детските градини в община Смолян

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.	2020/2021 г.
Детски учители	112	116	116	113
Педагогически персонал	120	120	124	121

По отношение на педагогическия персонал, броя на детските учители варира в сравнително тесни граници - през учебната 2017/2018 г. броят им е 112 детски учителя, през учебните 2018/2019 г. и 2019/2020 г. броят им е 116 детски учителя, а през учебната 2020/2021 г. намаляват на 113 детски учителя.

Педагогическият персонал също варира в тесни градини, като през учебните 2017/2018 г. и 2018/2019 г. те са 120 души, през учебната 2019/2020 г. броят им се покачва на 124 души, а през учебната 2020/2021 г. намаляват на 121 души.

Училищно образование

На територията на община Смолян, към учебната 2020/2021 г. функционират общо 18 училища, които са:

- Професионална гимназия по икономика „Карл Маркс“ - град Смолян;
- Професионална гимназия по техника и технологии „Христо Ботев“ - град Смолян;
- Смолянска професионална гимназия по туризъм и строителство „Никола Й. Вапцаров“ - град Смолян;
- Професионална гимназия за приложни изкуства- град Смолян;

- Национално училище за фолклорни изкуства „Широка лъка“ - село Широка лъка;
- Професионална природно-математическа гимназия „Васил Левски“ - град Смолян;
- Езикова гимназия „Иван Вазов“ - град Смолян;
- СУ „Отец Паисий“ - град Смолян;
- СУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - град Смолян;
- ОУ „Проф. д-р Асен Златаров“ - град Смолян;
- ОУ „Стою Шишков“ - град Смолян;
- ОУ „Юрий Гагарин“ - град Смолян;
- ОУ „Иван Вазов“ - град Смолян;
- ОУ „Никола Й. Вапцаров“ - село Широка лъка;
- ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - село Момчиловци;
- ОУ „Стою Шипков“ - село Търън;
- ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - село Смилян;
- ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - село Арда.

Съгласно Регистъра за „Иновативни училища“ на РУО - Смолян, три от училищата имат сертификати за иновативни училища, идеи, практики и дейности - ОУ „Юрий Гагарин“ - град Смолян, ОУ „Иван Вазов“ - град Смолян и Езикова гимназия „Иван Вазов“ - град Смолян.

По-голямата част от училищата се намират в общинския център, в т.ч. и професионалните гимназии, с изключение на Националното училище за фолклорни изкуства „Широка лъка“.

Таблица 8.3 - 5. Учащи в общообразователните и специални училища на територията на община Смолян

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.	2020/2021 г.
I-IV клас	1 340	1 248	1 186	1 101
V-VII клас	954	983	1 027	1 024
VIII-XII клас	1 127	1 064	1 014	970
Общо	3 421	3 295	3 227	3 095

Както при детските градини и тук има тенденция за спад в броя на учениците.

Учениците от I-IV клас през учебната 2017/2018 г. са 1 340 ученика, през учебната 2018/2019 г. намаляват на 1 248 ученика, през учебната 2019/2020 г. спадат на 1 186 ученика, а през учебната 2020/2021 г. спадат на 1 101 ученика.

В V-VII клас броят на учениците през учебната 2017/2018 г. е 954, през учебната 2018/2019 г. броят има леко се покачва до 983 ученика, през учебната 2019/2020 г. броят им продължава да се покачва до 1 027 ученика и през учебната 2020/2021 г. се регистрира съвсем незабележимо намаляване до 1 024 ученика.

В VIII-XII клас броят на учениците през учебната 2017/2018 г. е 1 127 ученика, през учебната 2018/2019 г. броят им намалява на 1 064 ученика, през учебната 2019/2020 г. продължават да спадат до 1 014 ученика, а през учебната 2020/2021 г. достигат до под 1 000 ученика - 970.

Общият им брой през учебната 2017/2018 г. е 3 421 ученика, през учебната 2018/2019 г. намаляват на 3 295 ученика, през учебната 2019/2020 г. спадат на 3 227 ученика, а през учебната 2020/2021 г. достигат до 3 095 ученика.

Таблица 8.3 - 6. Учащи в професионалните училища на територията на община Смолян

Показатели	2017/2018 г.	2018/2019 г.	2019/2020 г.	2020/2021 г.
Училища по изкуства - III степен професионална квалификация	112	98	103	118
Професионални гимназии - III степен професионална квалификация	706	634	589	618
Професионални гимназии - II степен професионална квалификация	45	46	45	10
Професионални гимназии - I степен професионална квалификация	21	23	15	9
Общо	884	801	752	755

Броят на учениците в професионалните гимназии в зависимост от степента на професионалната им квалификация варират силно през целия период.

В училището по изкуства, предоставящо III степен на професионална квалификация, през учебната 2017/2018 г. се обучават 112 ученика, през учебната 2018/2019 г. намаляват на 103 ученика, през учебната 2019/2020 г. се покачват на 103 ученика, а през учебната 2020/2021 г. достигат до 118 ученика.

В професионалните гимназии, предоставящи III степен на професионална квалификация, през учебната 2017/2018 г. се обучават 706 ученика, през учебната 2018/2019 г. намаляват на 634 ученика, през учебната 2019/2020 г. спадат на 589 ученика, а през учебната 2020/2021 г. се покачват на 618 ученика.

В професионалните гимназии с II степен на професионална квалификация, през учебната 2017/2018 г. се обучават 45 ученика, през учебната 2018/2019 г. броят им се покачва на 46 ученика, а през учебната 2019/2020 г. отново стават 45 ученика. За съжаление през учебната 2020/2021 г. спадат на едва 10 ученика, която е изключително неблагоприятна тенденция.

В професионалните гимназии, предоставящи I степен професионална квалификация през учебната 2017/2018 г. се обучават 21 ученика, през учебната 2018/2019 г. - 23 ученика, през учебната 2019/2020 г. спадат на 15 ученика, а през учебната 2020/2021 г. обучаващите се са едва 9 ученика.

По отношение на общия брой учениците в професионалните училища, през учебната 2017/2018 г. общият им брой е 884 ученика, през учебната 2018/2019 г. броят им спада на 801 ученика, през учебната 2019/2020 г. спадат на 752 ученика, а през учебната 2020/2021 г. съвсем леко се покачват на 755 ученика.

Добър признак за развитието на територията на общината е единствено това, че най-голям брой желаещи от учащите има за придобиване на професии от III степен на професионална квалификация и професиите с по-високо ниво на сложност и поемането на повече отговорности, на по-привлекателни . Неблагоприятен е фактът, че учениците с желание за придобиване на II и I степен на професионална квалификация са изключително малко и не спират да намаляват.

Подобно на детските градини, училищата разполагат с добра материална база и необходимия брой учители, а също така и използват активно възможностите в електронната среда, като сайтове и страници в социалните мрежи, посредством които популяризират дейността си и улесняват връзката с тях.

- **Професионална гимназия по икономика „Карл Маркс“ - град Смолян**

Професионалната гимназия по икономика е открита като Икономически Техникум „Карл Маркс“ - град Смолян през 1960 г. Началото е поставено в сградата на ПМГ „Васил Левски“ в две учебни стаи с двусменно обучение. Обучаваните ученици са 105 броя, организирани в 3 паралелки след седми клас.

През 1970 г. техникумът е преместен в самостоятелна сграда с класни стаи и кабинети, отговарящи на разширения капацитет на учебното заведение. Това е сградата на днешното ГПЧЕ „Иван Вазов“.

През 1980 г. това е единственото в региона икономическо учебно заведение, което се премества в нова, съвременна модерна сграда, където е и до днес. По настоящем елитното училище с 50-годишна история разполага с три компютърни кабинета за обучение по информатика, като в един от тях е монтирана стационарна дъска, кабинети по чужди езици и български език и литература, снабдени с мултимедии, кабинет по бизнескомуникации, оборудван с интерактивна дъска, учебно-технически център, кабинети по физика, химия и биология, като до всеки от тях има интернет достъп, както и библиотека и физкултурен салон.

През 2010 г. ПГИ „Карл Маркс“ - Смолян е отбелязало своя 50-годишен юбилей, като за 5 десетилетия гимназията доказва, че е жизнено необходима на града и региона, защото се превръща в уникално, специализирано и образователно учебно заведение, нямащо аналог в Смолянска област.

От 2001 г. до 2007 г. има езиково обучение след 7 клас по испански език, а през периода 2003-2006 г. взема участие в проект на ЕС - „Комкулт“ на програма Сократ. През учебната 2005/2006 г. вземат участие в проект за трансгранично сътрудничество със съседна Гърция.

През последните години професионалната гимназия печели няколко проекта, по които колективът влага много усилия и отговорност за успешното осъществяване на дейностите по тях.

За периода 2013-2015 г. спечелват проект: “Let’s Fight Obesity” по секторна програма Коменски; проектът „Мехатроника в обучението по английски език“ - M.O.V.E. по сектора програма „Леонардо да Винчи“.

- **Професионална гимназия по техника и технологии „Христо Ботев“ - град Смолян**

През 1932 г. Министерството на труда, под прякото ръководство на Пловдивската индустриална камара, открива в Смолян „Държавен занаятчийски курс по мебелно столарство“, с цел да проучи условията и нуждите от такъв тип училище. Подготовката на курсистите и качеството на продукцията били доказателство, че може да се разкрие професионално училище.

През 1936 г. курсът е преустроен и преименуван в „Практическо държавно мебелно - столарско училище“ с тригодишен срок на обучение. Под ръководството на неговия първи директор, училището преодолява редица трудности. Най-сериозен проблем е липсата на собствена сграда, където да се осъществява обучението, което до тогава се е провеждало в стари частни и обществени сгради, като учениците сами правят тезгяси и саморъчно допълват инструментите.

През 1943 г. от село Смилян в Смолян е преместено едно съществуващо за кратко време училище за горно дамско облекло, разполагало тогава само с една шевна машина. През следващата година то се слива със столарското училище.

Интересът на тогавашната смолянска общественост към новооткритите специалности е голям, но проблемът със сградата все още не е решен. Училищното ръководство подкрепено от гражданите, предприема през 1950 г. важна стъпка - строителство на самостоятелна сграда.

През 1952 г. училището се преименува в „Промишлено училище за трудови резерви №49“, отдел „Горно дамско облекло“ е бил закрит.

През 1957 г. се преименува в „Промишлено училище по дървообработване“, а през учебната 1961/1962 г. става „Професионално-техническо училище по дървообработване и облекло и обществено хранене“, като е разкрит отдел „Обществено хранене“.

През 1996 г. със Заповед на Министерството на образованието, науката и технологиите, СПТУДО е преобразувано в Техникум по дървообработване и облекло и е разкрита нова 4-годишна паралелка „Мебелно производство“. От този момент техникумът развива две основни направления с 5 специалности: две в дървообработването и три в шевното производство.

През 2003 г. Техникумът по механотехника става Професионална гимназия по техника и технологии, като запазва името на патрона си. През 2008 г. със Заповед на МОН, ПГТТ приема за свой патрон „Христо Ботев“.

- **Смолянска професионална гимназия по туризъм и строителство - град Смолян**

Курортното дело като основна черта на поминъка на Смолянска област, както и необходимостта от кадри за туристическата дейност, налага откриването през 1970 г. на СПТУ - град Смолян.

Стартът започва с 4 паралелки - две „Сервитьор“ и две „Готвач“. Приемът на първокурсниците се осъществява от окръзите Смолянски, Пловдивски, Кърджалийски и Пазарджишки. Първият и третият етаж в училището са предоставени за мъжки и дамски пансион, а вторият - за административно ръководство и за учебните занятия.

През 80-те години, училището разкрива 5 паралелки I-ви курс със специалност „Технология и храната - готварство и сервиране“, паралелки УПК - специалност

„Кулинар“. Учебните занятия се водят вече в специализирани кабинети по предмети, а практиките - в учебните кухни и стола на училището.

През 90-те години общия брой на паралелките е 5, но специалностите са с вече разширена професионална специфика и различен годишен курс на обучение. За някои от паралелките се полага и конкурсен изпит.

Тежък момент е опожаряването сградата на училището през 1998 г., когато изгаря цялото имущество. Така през следващата учебна година учебното заведение вече се помещава в кв. Устово.

Към момента Професионалната гимназия по туризъм - Смолян е с материална база, разположена в няколко корпуса със съвременен и модерен облик. През 2014 г. със Заповед на Министъра на МОН, гимназията е преобразувана в Смолянска професионална гимназия по туризъм и строителство „Никола Й. Вапцаров“ - град Смолян.

- **Професионална гимназия за приложни изкуства- град Смолян**

Професионалната гимназия за приложни изкуства в град Смолян приема ученици след завършен седми клас в две специалности: Рекламна графика и Моден дизайн. След успешно завършване на 12 клас учениците получават Диплома и Свидетелство за III степен на професионална квалификация по съответната специалност.

Рекламната графика е актуална и перспективна специалност, обвързана с потребностите на високотехнологичния свят, наситен с реклама и информация.

Модния дизайн е традиционна специалност, тъй като творците пренасят красотата в ежедневието и бита ни чрез проектите си за двуизмерни и триизмерни обекти, аксесоари и печатни форми, изпълнени с различни техники.

Сградата на ПГПИ е разположена в квартал Райково и разполага с отлична материална база и собствен парк. Обучението по специалните предмети се провежда в

отлично оборудвани ателиета за работа по мода, текстил, живопис, скулптура и рисуване, както и с модерни компютърни зали за часовете по Рекламна графика, Компютърна графика и Предпечатна подготовка.

- **Национално училище за фолклорни изкуства „Широка лъка“ - село Широка лъка**

НУФИ „Широка лъка“ е открито през 1971 г., където се обучават талантливи млади хора от цялата страна в български народни танци, народно пеене и народни фолклорни инструменти (гайда, кавал и други).

Училището предлага отлични условия за работа на учители и ученици. Разполага с учебен корпус с 16 класни стаи, 63 акустични кабинета за индивидуално обучение, концертна зала с 200 места, библиотека, фонотека, сладкарница, физкултурен салон, фитнес зала и общежитие.

Учебните планове и програми в 5-годишния курс на обучение дават възможност за получаване на професионално музикално образование и солидна обща култура. В края на обучението си и след успешно полагане на държавни зрелостни изпити, учениците получават диплома за средно образование и диплома за професионална квалификация трета степен.

През 2004 г. представителния хор на НУФИ „Широка лъка“ е носител на първата награда от Първия селекционен конкурс „Светът е музика“ - Албена и на сребърен делфин от Международния конкурс „Светът е музика“ в град Фивицано - Италия.

Художествените състави на гимназията са: представителен хор и оркестър, камерен хор и оркестър, танцов състав, тамбурашки оркестър, гайдарски състави (джура и каба), групи за автентичен фолклор и камерни групи, които са възможност талантливите възпитаници на гимназията да намерят творческа реализация още по време на обучението си.

- **Профилирана природо-математическа гимназия „Васил Левски“ - град Смолян**

Седем години след Освобождението на Родопите - през 1920 г. Ксантийската Държавна непълна смесена гимназия се премества в село Райково, Пашмаклийско и с това се слага началото на най-авторитетното учебно заведение в средните Родопи.

С помощта на местните през първата година се организира акция, с която се премества и библиотеката с 473 тома книги, списания, учебни помагала и други. През пролетта на 1921 г. Ксантийската Държавна непълна смесена гимназия приема за свой патрон - Апостолът Васил Левски.

През 1925 г. е положен основният камък на новата училищна сграда в Хаджиосманска махала. През 1934 г. тя е завършена като едноетажна и Държавното училище се премества в нея. През 1942 г. е завършено изграждането и на втория етаж на гимназиалната сграда.

В периода 1944-1959 г. тя е преименувана в Народна смесена гимназия „Васил Левски“ - град Смолян и в нея се увеличава притокът на жадни за знания и просвета млади хора. В периода 1959-1978 г. средното училище става Средна политехническа гимназия „Васил Левски“, а от 1979 до 1983 г. е Политехническа гимназия „Васил Левски“.

В периода 1983-1990 г. гимназията е Единно средно политехническо училище „Васил Левски“, с профил математика, т.е. гимназията вече е математическа. От 1987 г. са разкрити математически паралелки със засилено изучаване на английски език, а през 1989 г. паралелките вече са 19 броя.

Днес ПМГ „Васил Левски“ е най-реномираното средно учебно заведение в Средните Родопи, водещо по успеваемост, що се отнася до приема на възпитаниците му във Висши учебни заведения (ВУЗ). Средно 90% от завършващите са приети във ВУЗ в страната и чужбина.

- **Езикова гимназия „Иван Вазов“ - град Смолян**

Езиковата гимназия „Иван Вазов“ поставя основите на чуждоезиковото обучение в Смолянска област и днес можем да го наречен училище с високи национални постижения, талант, амбиция, успешна реализация на възпитаниците си, които определят съвременния му облик.

През май 1994 г. коридорите на СУ „Иван Вазов“ с преподаване на руски и западни езици, са пълни с ученици, които говорят само на английски, немски и руски език. Това е началото на тяхната борба за признаване статута на езиково училище. Протестът им е своеобразен начин да докажат собствените си възможности.

За над 35-годишното си съществуване, първото и единствено езиково училище в областта е дипломирало над 2 000 ученици. Гимназията е вдъхновила 6 лауреати на Национални олимпиади и двама носители на Национални дипломи.

На територията на община Смолян се предлага и придобиване на по-високи нива на образование след средното. Това са филиалите на два университета от страната - Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“.

Научно-изследователската дейност се развива освен в двата филиала в град Смолян и в създадените научно-изследователски центрове като Научен център по животновъдство и земеделие - Смолян към Селскостопанската академия и Планетариум в града.

9. SWOT Анализ

SWOT анализът отразява точно силните и слабите страни, възможностите и заплахите на територията съобразно представените проучвания и анализи на територията и потребностите на населението.

Силни страни	Слаби страни
➢ МИГ „Девин - Смолян“ е съставена от две големи общини - Девин и Смолян, като община Смолян е областен център. ➢ Територията на местната група разполага с чудесна природна среда, която съчетава природни дадености и съхранена околна среда - планини, гори, чист атмосферен въздух и води и други.	➢ Планинският релеф на територията не предоставя добри възможности за развитието на земеделие, а макар и чудесните възможности за развитие на животновъдство, то е слабо застъпено. ➢ На територията липсва всякакъв друг транспорт (железопътен, авиационен, корабен), освен автомобилния и автобусния.

- На територията съществуват множество минерални извори и наличие на големи водни ресурси - реки, езера, язовири.
- Територията на МИГ като част от Европейската широколистна горска област и Рило-Родопския зоографски район притежава огромно разнообразие на флористични и фаунистични видове;
- Мрежата от защитени природни територии по ЗЗТ и защитени зони по НАТУРА 2000 е изключително развита и предопределя невероятното разнообразие от природни местообитания, животински и растителни видове.
- Общините съставящи МИГ „Девин - Смолян“ разполагат с Програми за управление на отпадъците, чрез които прилагат стриктно законодателството по управлението на отпадъците.
- Територията на МИГ разполага с изключително богато културно-историческо наследство, култура и културни дейности, както и множество Народни читалища, които са основните средища на културния живот на местното население.
- Икономиката на територията е изключително добре развита, с безспирно подобряващи се показатели през последните години и преодоляване на икономическата криза от преди няколко години.
- Територията на МИГ се характеризира със сравнително високи средни брутни работни заплати.

- Част от пътищата се намират в лошо експлоатационно състояние и се нуждаят от ремонт, рехабилитация и доизграждане.
- През територията преминават само второкласни и третокласни пътища от РПМ.
- Състоянието на мрежата ниско напрежение на територията е определено като морално и физически остаряло.
- Предлагането на високоскоростен интернет на територията на община Девин е влошено.
- Водопроводната мрежа на територията на МИГ е в незадоволително състояние и физически амортизирана.
- Канализационната мрежа е много слабо изградена, морално остаряла и от смесен тип - за битови отпадъчни и дъждовни води. Съществуват изградени ПСОВ и ПСПВ на територията, но те или са извън експлоатация или не покриват напълно изискванията за пречистени води.
- Липса на достатъчно информационни кампании и обучения относно устойчивото управление на отпадъците и кръговата икономика.
- Ограничена достъпност до инфраструктура за разделно събиране и рециклиране в малките, отдалечени и труднодостъпни населени места.
- Липса на практическо обучение и подкрепа за бизнеса при внедряване на екологични решения и устойчиви практики в производствения процес.

- Относно индустриалното развитие, предприятията от територията на МИГ „Девин - Смолян“ са фокусирани най-вече в секторите промишленост, търговия, услуги, хотелиерство и ресторантьорство с голям брой предприятия с общинско, регионално и национално значение.
- Природно-климатичните особености на територията определят сравнително благоприятните характеристики на селското стопанство, които изключително благоприятстват животновъдството на територията.
- Горските територии в обхвата на МИГ „Девин - Смолян“ се стопанисват от 7 поделения на ЮЦПД представени от 6 ТП ДГС и едно ТП ДЛС.
- МИГ разполага с изключителен потенциал за туристическо развитие, част от който към момента е оползотворен - туристически атракции и забележителности, места за настаняване и заведения за хранене.
- Територията на местната група е популярен балнеолечебен център за Южен централен район.
- Местната група се намира в Средни Родопи в близост до границата с Република Гърция и разполага с много транспортна свързаност.
- Електроснабдяването на територията на МИГ се осъществява от „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД и всички населени места в обхвата на местната група са електрифицирани.

- Недостатъчна ангажираност на гражданите в инициативи, свързани с екологичната устойчивост и управлението на ресурсите.
- Увеличаващи се заплахи за екосистемите поради човешка дейност: Дейности като нерегламентирана сеч, незаконен лов и туризъм извън регламентираните зони застрашават биоразнообразието;
- Ниска информираност на населението за значението на биоразнообразието и опазване на природните ресурси;
- Липса на активни кампании за опазване на природните ресурси;
- Демографските процеси на територията на МИГ са силно влошени - отрицателен естествен и механичен прираст, ниска раждаемост, висока смъртност, застаряване на населението и намаляване в общия брой на населението, като всички тези фактори дават основание да се определя, че територията се намира в демографска криза.
- През последните години започва да се усеща недостиг на квалифицирани кадри в здравеопазването, което е повлияно и от демографската криза на територията.

- Относно потенциала за ВЕИ, той е най-ясно изразен от гледна точка на използването на водните ресурси и слънчевата енергия, като вече има създадени и функциониращи ВЕЦ и ФтЕЦ.
- Телефонната плътност на територията е над средната за страната, налични са мобилни комуникации, GSM покритието е над 98% и съществува много добре система за предоставяне на пощенски и куриерски услуги.
- На територията на МИГ съществуват множество водоизточници за питейно-битово водоснабдяване, с добри показатели на качество и достатъчен дебит. Всички населени места, попадащи в обхвата на местната група са водоснабдени, без режим на водоподаване.
- Единствените положителни демографски показатели за територията на МИГ „Девин - Смолян“, са: половата структура, сравнително еднородната етническа структура и средния към висок образователен ценз на населението.
- Здравеопазването и предоставяните здравни услуги на територията на МИГ може да се определят като сравнително добри.
- Съществуващите, функциониращи и предоставящи се социални дейности и услуги на територията на местната група са достатъчно на брой, обхващащи максимално голям контингент рискови групи и максимално голяма площ.

➢ Образователното развитие на територията е представено от множество детски ясли, детски градини, професионални гимназии, средни и основни училища, които дават възможност за придобиването на професионална квалификация и задоволяване на потребностите на населението. ➢ На територията на МИГ се развиват множество различни занаяти. ➢ На територията на местната група се организират и чества множество културни събития, с общинско, регионално, национално и международно значение.	
Възможности	**Заплахи**
➢ Съставящите общини на МИГ предоставят множество възможности за развитието на бизнес и професионално обучение в множество различни сфери. ➢ Инвестирането в модернизиране на предприятията в промишления сектор, както и инвестирането във въвеждането на иновативни процеси, продукти, решения и др. ще осигури постоянен бъдещ растеж на промишлеността, което ще се отрази благоприятно на развитието на икономиката и повишаване на доходите на населението на територията на МИГ „Девин – Смолян“. ➢ Съществуват множество възможности за допълнително популяризиране на територията, чрез реклами и маркетингови дейности, което допълнително ще подобри икономическото и социалното развитие на МИГ.	➢ Специфичният релеф и лошото състояние на част от пътната мрежа на територията на МИГ, са предпоставка за възникването на ПТП и затрудняване на транспортната достъпност, която пък се оказва проблем при оказването на спешна медицинска помощ и извършването ежедневни пътувания. ➢ Лошото състояние на мрежата ниско напрежение, е предпоставка за влошаване качеството на доставената електрическа енергия. ➢ Използването на метални разпределителни табла, подлежащи на корозия също е предпоставка за влошаване качеството на електрическата мрежа. ➢ Лошото експлоатационно състояние на водопроводните мрежи предизвиква чести аварии и големи загуби на вода, което

- Много добра възможност за подобряване на икономическото значение на селскостопанския сектор ще бъде развитието на планинско земеделие и създаването на екологични чисти продукти с висока добавена стойност.
- Извършването на активно трансгранично сътрудничество и изпълнението на съвместни проекти с Република Гърция ще подпомогне сериозно икономическия и социален профил на територията на МИГ, както и нейната привлекателност за туризъм и пребиваване.
- Подобряването на транспортната и ВиК инфраструктурата ще подобри не само възможностите за достъпност до територията на местната група, но и условията за живот на местното население и привлекателността за заселване.
- Допълнителното проучването на част от материалното културно наследство и разработването на чуждоезикови интерпретации на историята и легендите за културно-историческото наследство също са предпоставка както за доразвиването на туризма, така и за активното запазване, познаване и съхраняване на тези дадености.
- Популяризирането и запознаването с биологичното разнообразие и възможностите за неговото активно опазване, ще дадат възможност да се намали вредното въздействие върху околната среда и ще се подпомогне популяризирането и развитието на мрежата от защитени природни територии

причинява както неудобство на местното население, така и инфраструктурни проблеми.

- Негативните демографски тенденции могат да предизвикат сериозни проблеми в социално-икономическото развитие на територията в близко бъдеще.

и защитени зони, които освен, че са от изключителна важност за околната среда, но могат да се превърнат и в страхотен туристически продукт. ➢ Наличието на традиционни занаяти и културни събития с национално и международно значение са предпоставка за превръщането им в туристически продукт.	

10. Заинтересовани страни от изпълнението на стратегията за ВОМР

На базата на събраната информация от проведените проучвания, анализи, информационни срещи, обучения и обществени обсъждания, осъществени на територията на МИГ „Девин-Смолян“, се идентифицират основните заинтересовани страни, които имат пряко или косвено отношение към изпълнението на Стратегията за Водено от общностите местно развитие за програмния период 2023-2027 г. Тези заинтересовани страни се обособяват в три основни категории:

1. Представители на стопанския сектор

В тази група се включват субекти, осъществяващи икономическа дейност на територията на МИГ „Девин-Смолян“. По-конкретно, това са:

➢ Земеделски производители, които играят съществена роля в развитието на местната икономика чрез отглеждането на култури и животновъдство;

➢ Фирми, извършващи неселскостопански дейности, обхващащи разнообразни сектори като услуги, търговия, туризъм и занаятчийски производства.

2. Представители на нестопанския сектор

Тази категория обединява широк кръг от организации и физически лица, които допринасят за социалното и културното развитие на общността. Тук попадат:

- Читалища и читалищни настоятелства, които съхраняват и развиват местната култура и традиции;
- Представители на уязвимите групи, чиято подкрепа и интеграция е от ключово значение за социалната справедливост в региона;
- Неправителствени организации и други физически лица, активно участващи в обществени инициативи и проекти;
- МИГ „Девин-Смолян“, като структура, отговаряща за координацията и прилагането на стратегията;
- Местното население, което играе важна роля в процеса на вземане на решения и формиране на политики, съобразени с реалните нужди на региона.

3. Представители на публичния сектор

В тази група са включени органите на местната власт, които осъществяват административни и управленски функции в региона. Това са:

- Община Девин и община Смолян, като основен институционален партньор в изпълнението на стратегията и играят пряка роля в координацията на местните инициативи и представляват интересите на жителите на населените места.

Идентифицирането на тези заинтересовани страни е резултат от цялостен и задълбочен процес на анализ и проучване на потенциала на територията на МИГ „Девин-Смолян“. Този процес включва събиране на мнения от местната общност по отношение на съдържанието на Стратегията, както и провеждане на множество срещи и дискусии с представители на трите ключови сектора – обществен, стопански и нестопански. Всички тези дейности са осъществени с цел осигуряване на максимално широко участие и ангажираност на местната общност при изпълнението на заложените в стратегията цели и приоритети.

11. Изводи и препоръки

Настоящият анализ съдържа подробна информация относно географския район, природните и климатични дадености, състоянието на инфраструктурата, условията за живот и околната среда, социално-икономическите, културно-историческите и други характеристики, както и потребностите на населението на територията, обхваната от стратегията.

Проучването съдържа и информация относно тенденциите в развитието на територията и потребностите на населението.

Анализът се базира на информация, получена от проучванията и съдържа изводи и препоръки за развитие на територията и потребностите на населението.

- **Териториален обхват**

Местна инициативна група „Девин - Смолян“ обхваща териториите на две общини - община Девин и община Смолян. Общата площ на местната група е 1 438,677 km^2 и обхваща напълно териториите на двете общини с всичките има населени места. Общия брой на населените места е 102, от които 16 формиращи община Девин и 86 формиращи община Смолян.

В административно отношение МИГ попада в териториалните граници на област Смолян (NUTS 3), в Южен централен район за планиране (NUTS 2). Територията на МИГ отстои на около 250 km от град София.

Поради липсата на директна транспортна връзка с Република Гърция, районът на МИГ е краен, а не транзитен, а най-близкото ГКПП е „Златоград - Термес - Ксанти“, на около 100 km разстояние.

- **Природно-географски особености**

От природно-географска гледна точка, територията на МИГ се намира в югозападната част на Родопа планина - централната част на Западни и част от Средни Родопи. Релефът е средно- и високопланински, с характерните особености за Родопите - стръмни и на места урвести и недостъпни склонове, дълбоки долове и полегати до стръмни и труднопроходими била.

За община Девин характерни форми на релефа са земните пирамиди, карстовите форми, глациалните форми и денудационните заравнености. По границата на общината се намира най-високият връх в Родопите - Голям Персенк (2095 m), а територията заема западните и югозападните части на рида Чернатица. Най-ниската точка на общината е 589 m надморска височина, в язовир Въча, а средната надморска височина е около 700 m.

Община Смолян е разположена в западните части на Родопите, изградени от допалеозойски и палеозойски метаморфни скали. Релефът се оформя през неоген-кватернерния период, а процесите на изветряне обуславят образуването на скални откоси

и игли в риолитите. Средната надморска височина на територията е 1320 m, а релефът се характеризира като планински с изобилие от високи била, разделени от дълбоки речни долини.

Територията на МИГ може да се определи като средно богата на полезни изкопаеми, като община Девин е по-скоро бедна, а община Смолян - сравнително богата. В община Смолян съществуват съсредоточени находища от цветни и редки метали, на кафяви каменни въглища, риолити, пясъчници и варовици.

Местната инициативна група е разположена в Егейската отточна област, а задържането на снежни маси по заравнените била в планинските части оказва влияние върху черния режим. Главната водна артерия, преминаваща през територията е река Въча, десен приток на река Марица, а реките, които преминават през нея, са: Девинска, Широколъшка, Черна, Бяла, Арда, Малка Арда и Мугленска.

Находищата на минерални извори в община Девин са от национално значение, като едни от най-известните са „Беденски бани“, „Сярно изворче“, изворите в кв. Настан, гр. Девин и изворът при село Михалково. Съставът на водите е хидрокарбонатен, калциев и натриев и са подходящи за лечение на различни видове заболявания на двигателния апарат, нервната, половата, дихателната и сърдечно-съдовата системи.

В община Смолян съществуват 7 минерални извори, но съставът им не е особено добре проучен. Два от тях са термални - в село Киселчево и в Бързелово дере. На територията има и 8 микроязовира, строени за рибовъдство и напояване. В общината има и 7 езера, известни като Смолянски езера, които са известна природна забележителност.

Тоест територията на МИГ е изключително богата на водни ресурси от всички категории.

Според стандартите на Европейската климатична класификация, районът на МИГ спада към преходно-континенталната климатична зона, с голямо преобладание на планинския климат. Климатът се определя под влияние на общата атмосферна циркулация, която за страната е от запад на изток и на средиземноморските циклони. Лятото се характеризира като прохладно, а зимата е мека, с относително малка средногодишна температурна амплитуда. Средногодишните температури на територията на МИГ се понижават с увеличаването на надморската височина, а циркулационните условия и орографията определят особеностите на годишния ход на валежите.

Средногодишната температура в община Девин е 15°C, а за община Смолян - около 10°C. Среднодневния минимум в община Девин през зимата е в порядъка -2 до -4°C, а през летните месеци - около до 10-14°C. Среднодневния максимум през зимните месеци е в порядъка 4-6°C, а през лятото - 23-26°C.

За община Смолян среднодневния минимум през зимния сезон е същият като за община Девин, но за летния период е малко по-висок - между 12-14°C. Среднодневния максимум през зимния сезон е около 3-6 °C, а през летния сезон - 23-25°C.

Минималните температури през зимата на територията на местната група са в порядъка между -12 до -8°C, а максималните до около 16°C, а за летните месеци минималните температури се движат в диапазона 12-16°C, а максималните достигат до около 36-40°C.

Годишния ход на валежите варира между 650 mm минимално в община Девин до 1 518 mm максимално в община Смолян, с характерно увеличаване на зимните валежи в по-високите места, а снеговалежите се задържат до средата на пролетта, като снежната покривка се задържа в рамките на 80 до 120 дни.

През повечето време на територията на МИГ се наблюдава тихото време, с преобладание най-вече на югозападните и топлите южни ветрове.

МИГ „Девин - Смолян“ попада в Средиземноморската почвена област, Балканско-Средиземноморската подобласт, Западнородопската планинска провинция. Районът не отличава с особено почвено разнообразие, като се срещат най-вече кафяви горски почви, хумусно-карбонатни почви (рендзини) и алувиално-ливадни почви около речните тераси.

Климатичните и почвени условия на територията са предпоставка за развитието на разнообразна растителност в района на местната група, а планинският характер на релефа предразполага вирееното на средноевропейски растителни видове и голямо разнообразие на животински видове.

- **Състояние на околната среда**

МИГ „Девин - Смолян“ попада в Югозападен район за оценка и управление на КАВ, а състоянието на атмосферния въздух се наблюдава от РИОСВ - Смолян.

В община Девин липсва разположен пункт за постоянен мониторинг на атмосферни замърсители, но липсват и значителни промишлени източници. Най-близко

разположения пункт е АИС - град Смолян. Няма налични данни Девин да е бил включват в границите на МАС на ИАОС, поради което липсват и данни за актуалното състояние на КАВ в урбанизираната територия. РИОСВ - Смолян контролира горивните инсталации на 3 хотела в общината, на „Девин“ АД и на ТПК „Михалково“, както и 5 обекта с хладилни климатични инсталации и други. РИОСВ не констатира нарушения на нормативните екологични изисквания за тях, както и за ЛОС.

Община Смолян попада в списък на РОУКАВ като зона/териториална единица, в която е превишен горния оценъчен праг на замърсител - фини прахови частици - ФПЧ$_{10}$ и ФПЧ$_{2,5}$, а район Рожен е включен в Списъка на РОУКАВ за опазване на природните екосистеми. В общинския център е разположен пункт, част от НАСЕМ.

Проблем за територията на МИГ се явява отоплението в бита с твърди горива през зимния сезон, тъй като се предизвикват замърсявания със сажди, прах, серни и азотни оксиди, ЛОС и други, проблем могат да бъдат и несанираните сгради, автомобилния транспорт и влошената инфраструктура, както и слабата самоочистваща способност на въздушния басейн, поради голямата честота на тихото време.

МИГ попада в обхвата на Басейнова дирекция „Източнобеломорски район“, който обхваща водосборите на реките Марица, Тунджа, Арда и Бяла река.

На територията на община Девин съществуват 6 повърхностни водни тела, всички попадащи в речния басейн на река Марица и се отнасят към две категории - кодове R3 - планински тип река и L13 - язовир. В община Девин няма естествени езера. След извършен анализ на биологични и физико-химичните показатели на повърхностните води се установява, че тяхното състояние е добро към умерено, химичното им състояние е изцяло добро, а екологичният им потенциал е добър с изключение на язовир „Цанков камък“, който има умерен потенциал.

Общината попада в район с потенциален риск от наводнения.

Подземните водни тела в община Девин са 4 броя, с един мониторингов пункт към ИАОС, който показва добри показатели на подземното водно тяло. В общината има три повърхностни водни тела, както и всички подземни водни тела, определени като зони за защита на водите. Съществуват също и 13 санитарно-охранителни зони и 3 зони за опазване на стопански ценни видове риби и други водни организми.

Основните източници на замърсяване на водните обекти, са заустването на отпадни води в повърхностни обекти и частично изградената канализационна мрежа, отсъствието на действащи и рентабилни ПСОВ.

Повърхностните водни обекти в община Смолян са 10 броя, отнасящи се към 2 категории - река - тип R3 - планински тип реки и езеро - тип L3 - планински тип езера, както и 6 микроязовира. По-голямата част от повърхностните водни тела са определени с умерено състояние по биологични и физико-химични показатели и екологичен потенциал - 6 броя, а останалите 4 са с добро състояние, а абсолютно всички са определени с добро химично състояние.

Подземните водни тела на територията са 4 броя, 3 от които се характеризират с добро химично състояние и едно - с лошо химично състояние.

Основните източници на замърсяване са органични вещества от отпадните битови води, липсата на адекватни пречиствателни съоръжения и заустване на отпадните канализационни води директно в реките и деретата.

Под влиянието на урбанизацията и промишлената дейности, голяма част от почвите в района на МИГ са трансформирани в антропогенни. В РИОСВ - Смолян няма налична информация по отношение на засегнати от ерозия площи, но се наблюдава значителна промяна в средногодишния интензитет на плоскостната ерозия.

На територията на община Девин липсва пункт за мониторинг на вкисляване на почвите, но съгласно данни от НСМОС на ИАОС, на територията съществува един пункт за оценка съдържанието на биогенни елементи, съгласно който съдържанието на въглерод и общ фосфор е високо, но на азот - ниско. В същия пункт е правен и мониторинг за наличието на ТММ, съгласно който е установено, че няма налични превишения на ПДК и че са много под МДК. Съгласно анализ на УОЗ за същия пункт, също не са определени замърсявания превишаващи нормите.

В общината е разположена една площадка с 8 стомано-бетонни Б-Б кубове, където се съхраняват 11 500 kg негодни за употреба ПРЗ с неизяснен вид.

На територията на община Смолян е извършван почвен мониторинг от ниво I - широкомащабен мониторинг, като от извършеното пробонабиране и анализи е установени, че не се наблюдават превишения на ПДК. В един от пунктовете, съгласно Годишен доклад на РИОСВ - Смолян е установени завишение на показателя - Ni (никел), като най-вероятно замърсяването е фоново.

На територията има два склада за съхранение на негодни за употреба ПРЗ, като не са установявани нерегламентирани изпразвания, разливи и разпиляване на препарати и нарушения в съхранението им. В община Смолян е разположен пункт за пробонабиране, контрол и опазване на почви от вкисляване, съгласно НСМОС към ИАОС.

На територията се провежда и почвен мониторинг от II-ро ниво - вкисляване, като е установена висока киселинност и съществува вкисляване на почвите. На територията не се провежда мониторинг за засоляване на почвите.

Планинският релеф на територията на МИГ благоприятства развитието на свлачищни процеси, някои от които доста сериозни. Съгласно Националния регистър на свлачищата към Агенцията по геозащита, броят на свлачищата в общината е 50 - 6 на територията на община Девин и 44 на територията на община Смолян.

Сред основните причини за изтощаването на почвите, са изгарянето на стърнищата, пълната липса на органично торене, бърза минерализация на органичното вещество и плоскостната водна ерозия.

За да бъде запазена целостта, качеството и функционалността на почвите на територията на МИГ „Девин - Смолян“, общинска администрация Девин и Смолян, е редно да се съобразят с предписанията на Националната програма за опазване, устойчиво ползване и възстановяване функциите на почвите, разработена на основание Закона за почвите и ЗООС.

Общините съставящи Местна инициативна група „Девин - Смолян“ разполагат с Програми за управление на отпадъците за периода 2021-2028 г. Всички населени места от територията са обхванати от система за сметосъбиране и сметоизвозване.

Събраните битови отпадъци от територията на община Девин се извозват до РДНО на общините Доспат, Девин, Борино, Сатовча и Сърница. Дейностите по събиране и транспортиране на битовите отпадъци се извършва от ОП „БКС - Девин“. Общото количество на отпадъците в общината за периода 2016-2021 г. се увеличава с всяка следваща година, като се увеличава и нормата на натрупване, която въпреки увеличението все още е под средната за страната.

Съгласно направения морфологичен анализ на отпадъците, най-големи количества се генерират от следните отпадъци - градински, пластмаса и хартия и картон.

В град Девин има изградена система за разделно събиране на отпадъци от опаковки, която първо е осъществявана от „Екопак България“ АД, а след това системата започва да се обслужва от ОП „БКС -Девин“ и се финансира изцяло с общински средства.

Неопасните производствени отпадъци се депонират в РДНО и няма специална площадка обособена за тях. Липса депо и/или действаща площадка за депониране и/или оползотворяване на строителни отпадъци, като част от тях се депонират в РДНО, а другите се оползотворяват в строителството.

Издадено е разрешение за мобилна инсталация за третиране на строителни отпадъци от фирма „Ростер“ ООД, град Смолян. В общината има 4 малки селищни ПСОВ, всичките въведени в експлоатация през 2015 г., но не работят ефективно.

В община Смолян също съществува изградена система за сметосъбиране и сметоизвозване, която се изпълнява от фирма „Клинкър“ ООД до 2020 г., след което тя се изпълнява от фирма „Еко Титан Груп“ АД, а от 2021 г. тези услуги се извършват от фирма „Глобъл Клинкър“ ООД, град Хасково. Събраните от територията отпадъци се транспортират до инсталация за сепариране, разположена на РДНО - Теклен дол, за общините Смолян, Чепеларе и Баните, които пък формират Регионално сдружение за управление на отпадъците - РСУО.

И за община Смолян количествата отпадъци, които се генерират и депонират се покачват, както и нормата на натрупване на отпадъците, а морфологичният анализ показва, че най-големи количества са генерирани от следните отпадъци - картон, пластмаса, хранителни, градински и хартия.

Началото на системата за разделно събиране на отпадъци от опаковки на територията е поставено през 2005 г., между община Смолян и „Екобулпак“ АД. През 2016 г. е въведена в експлоатация инсталация за сепариране, а РСУО за общините Смолян, Чепеларе и Баните, приема 55% от общото количество битови отпадъци, представляващо остатъчни рециклируеми материали.

Община Смолян организира кампании с цел повишаване информираността на гражданите, което способства за подобряване ефективността на системата.

Производствените отпадъци генерирани на територията се депонират в РДНО в местността „Теклен дол“. Общината има сключен договор с фирма „Променергомонтаж“ АД, която организира и прилага системата за предаване на строителни отпадъци от ремонтна дейност. Събраните строителни отпадъци се предават на площадка №1, което се намира в град Смолян, в промишлена зона „Трандевица“ за последващо третиране.

За отпадъци от батерии и акумулатори и излязло от употреба електрическо и електронно оборудване, общината има сключени договори съответно с фирмите „Елтехресурс“ АД и „Екобатери“ АД.

МБАЛ „Проф. д-р Братан Шукеров АД“ - град Смолян притежава разрешение от 2014 г. за извършване на дейности по третиране на отпадъци и за временно съхранение.

Като цяло местната инициативна група „Девин-Смолян“ обхваща територия, отличаваща се с богато природно наследство, активно развитие на туризма и динамичен

малък и среден бизнес, свързан с местното производство и услуги. Тези характеристики определят прилагането на мерки за устойчиво потребление, кръгова икономика и ефективно управление на отпадъците като ключови за дългосрочното устойчиво развитие на региона. Налице е необходимост от насърчаване на туристическите оператори към прилагане на екологични практики, като например въвеждане на системи за управление на хранителни отпадъци и намаляване на употребата на пластмаса в курортите. Производителите на млечни продукти, билкови чайове и занаятчийски изделия могат да бъдат мотивирани да преминат към използване на рециклируеми или биоразградими опаковки. Малките земеделски стопанства имат потенциал да бъдат обучени в устойчиви методи за управление на растителните отпадъци и за производство на компост.

С оглед на тези специфики необходимостта от действия за повишаване на осведомеността относно устойчивото потребление и принципите на кръговата икономика е ясно очертана. Провеждането на целенасочени кампании и инициативи, насочени към туристическия сектор, местния бизнес и жителите, ще допринесе за опазването на природната среда, въвеждането на устойчиви практики и подобряване качеството на живот в региона.

Устойчивото потребление и кръговата икономика са фундаментални за постигане на екологичен баланс, ефективно използване на ресурсите и минимизиране на отпадъците. За реална промяна в поведението на населението и ангажираните страни е необходимо целенасочено изграждане на информираност и прилагане на добри практики чрез информационни кампании и обучения, а именно:

- Провеждане на целенасочени информационни и образователни кампании, работилници, демонстрационни инициативи и интерактивни събития с участието на широк кръг заинтересовани страни.
- Повишаване на информираността относно устойчивото потребление кръговата икономика, модела "плащаш колкото изхвърляш" за управление на битовите отпадъци, добри практики за предотвратяване образуването на отпадъци и ефективното им управление, системи за мониторинг на отпадъците и мерки за предотвратяване на нерегламентираното им изхвърляне;
- Създаване на мрежа от „екологични посланици“ – доброволци и активисти, които да разпространяват добрите практики в местната общност.

- Активно участие на местната общност и заинтересованите страни в екологични инициативи и кампании.
- Подобряване на екологичната култура в региона чрез постоянни образователни и разяснителни дейности.
- Насърчаване на създаването на социални предприятия, фокусирани върху повторната употреба и рециклирането на материали.

Наличният човешки и финансов ресурс на местните институции не е достатъчен за реализирането на необходимите действия в нужния мащаб и с нужното въздействие. Поради това възниква обоснована необходимост от търсене на допълващо финансиране с цел обезпечаване на устойчиви комуникационни кампании, провеждане на обучения, разработване на информационни материали, изграждане на партньорства и активизиране на общността.

Утайките от ПСОВ се транспортират и депонират на РДНО и е изготвен План за управление на утайките от ГПСОВ. „ВиК“ Смолян има сключен предварителен договор за оползотворяване на утайки от ГПСОВ с „РУДЕМТАЛ“ АД.

Основен източник на шум на територията на местната група се явяват промишлени източници, транспорта и битовия шум, като контрол по отношение на акустичната среда извършва РИОСВ - Смолян. На територията на община Девин контрол на шума се извършва само в промишлените източници и няма регистрирани превишения. В община Смолян има 15 пункта за наблюдение, в 7 от които допустимите шумови нива са превишени.

На територията на МИГ съществуват 4 пункта за радиологичен мониторинг, които са: два пункта за мониторинг на необработваеми почви и един за мониторинг на повърхностни води в община Девин и един пункт от НАСНК в община Смолян.

Не са регистрирани никакви превишения извън нормите или замърсявания и риск за човешкото здраве.

Биоразнообразието на територията на МИГ „Девин - Смолян“ е изключително богато.

Според горско-растителното райониране на Република България, горите в община Девин попадат в Долния равнинно-хълмист и хълмисто-предпланински пояс на дъбовите гори и в средния планински пояс на горите от бук и иглолистни на Тракийската горскорастителна област. В общината съществуват находища на множество растителни видове с важен природозащитен статус - национален и международен.

Община Смолян се отнася към Европейската широколистна горска област, Илирийска (Балканска) провинция, Родопски окръг, Чернатишки район. В общината са разпространени над 350 вида и подвида висши растения, с консервационно значение и национален и международен природозащитен статус.

Територията на МИГ се отнася към Рило-Родопския зоогеографски район, характерно за който е преобладанието на евросибирски и европейски видове над средиземноморските. Известни са множество застрашени и редки видове - гръбначни и безгръбначни, включени в природозащитни документи и с високо консервационно значение.

На територията на местната група попадат общо 10 защитени зони част от общоевропейската екологичната мрежа НАТУРА 2000, обявени по смисъла на ЗБР и двете директиви, от които 3 в обхвата на цялата местна група, една изцяло в обхвата на община Девин и 3 в обхвата на община Смолян.

Относно защитените природни територии, в обхвата на МИГ попадат 37 защитени територии, обявени по смисъла на ЗЗТ, като нито една от защитените територии попадаща в обхвата на едната община от МИГ не се припокрива с другата община в обхвата на МИГ.

В община Девин попадат 10 защитени природни територии, Смолян - 27 с категории: Резерват, Поддържан резерват, Природна забележителност и Защитена местност.

Територията на МИГ „Девин–Смолян“ е изключително богата на биологично разнообразие, включващо ценни растителни и животински видове, защитени местообитания и уникални екосистеми. Въпреки това съществуват сериозни заплахи за природното богатство на района – нерегламентирани дейности, замърсяване на околната среда и ниска информираност сред местната общност относно значението на опазването на биоразнообразието. За да бъдат преодолени тези предизвикателства, е необходимо да се предприемат целенасочени действия за повишаване на обществената осведоменост и насърчаване на устойчиви практики. Необходими са мерки за повишаване информираността на местната общност в обхвата на МИГ „Девин–Смолян“ относно значението на биологичното разнообразие, рисковете за неговото опазване и начините за устойчиво ползване на природните ресурси. Това може да се постигне чрез реализиране на дейности, съобразени със стратегически и планови документи в сектор „Биологично разнообразие“, като например проекта на Национална стратегия за биологично

разнообразие до 2030 г., Националната рамка за приоритетни дейности за мрежата Натура 2000, планове за действие за защитени видове, както и планове за управление на защитени зони и територии. Необходими са действия именно в посока на :

- Засилено сътрудничество между институции, НПО и бизнеса, чрез създаване на координационни групи за обмен на опит и разработване на съвместни инициативи.
- Организация на информационни кампании, семинари и обучения, включително практически уъркшопи, екологични фестивали и дискусии с участието на експерти в областта на екологията и опазването на биоразнообразието.
- Повишено ниво на информираност сред населението и бизнеса относно важността на опазването на биологичното разнообразие чрез информационни кампании, обучителни модули и образователни програми.
- Устойчиво управление и опазване на природните ресурси, като залесяване, създаване на нови защитени територии и възстановяване на увредени екосистеми.
- Намаляване на негативното въздействие на човешката дейност върху околната среда чрез образователни инициативи и информиране за добри практики.
- Формиране на активна гражданска позиция в областта на екологията и устойчивото развитие, като се насърчава участието в доброволчески кампании, граждански форуми и обществени дискусии.
- Въвеждане и адаптиране на добри практики за опазване на природата, като се използват успешни модели от други региони и страни, приложими за условията в МИГ „Девин–Смолян“.

Икономическата връзка между природните ресурси и основните отрасли като туризма и земеделието подчертава необходимостта от устойчиво използване на екосистемните блага за постигане на дългосрочно развитие на региона. Повишаването на информираността е решаващ фактор за успеха на мерките за опазване на биоразнообразието. Чрез систематични образователни кампании и инициативи ще се създаде обществена подкрепа и активно участие на гражданите в усилията за опазване на природата. В заключение, повишаването на осведомеността за значението на биологичното разнообразие в района на МИГ „Девин–Смолян“ е от съществено значение

за запазване на природните ресурси, за съответствието с националните и регионални стратегически цели и за посрещане на местните предизвикателства, но за постигане на поставените резултати е необходимо да бъде осигурено допълващо финансиране за реализиране на планираните дейности.

- **Историческо развитие, културно-историческо и културно наследство**

Територията на МИГ разполага с изключително богато културно-историческо наследство, култура и културни дейности, културни институции и стара история.

Материалното културно-историческо наследство на територията на местната група е много богато. В пространствената структура на МИГ „Девин - Смолян“ е проследено южното културно пространство „Via Diagonalis“ - „Родопи“, представено от културни ценности от един или два исторически периода с идентични стилови и смислови белези, съчетани с природни и етнографски дадености.

В пространствената структура на община Девин, са идентифицирани множество НКЦ, а южното културно направление включва обобщени следните теми: „Античност“, „Корени на европейската идентичност - Траки“, „Българско Средновековие IX-XIV век“, „Късно Българско Средновековие XVII-XIX век“, „Византия“, „Европа и Османската империя XIV-XIX век“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „XX век Интернационализъм и модернизъм“, „XX век Тоталитарна архитектура, изкуство и символи“, „Християнско изкуство“ и „Природни и културни феномени“.

Богатото културно-историческо наследство в община Смолян е резултат от напластяване на отминали цивилизации и епохи, които носят специфична памет и идентичност на мястото. Материалното културно-историческо наследство в общината е представено от археологически, исторически, архитектурно-строителни, художествени и етнографски обекти и комплекси, както и от природните ценности, народните традиции и културните обичаи. В общината има над 421 обекта, обявени за НКЦ, като 144 са археологически обекти, разпределени по епохи, а от тях 8 са с категория „национално значение“.

Нематериалното културно наследство на територията на МИГ се съхранява най-вече от народните читалища - основните средища на културния живот. В община Девин функционират общо 13 народни читалища, а в община Смолян - 34 броя. Те съхраняват местните традиции, обичаи и фолклор, като разнообразяват и местния културен живот.

На територията на местната група се честват и организират множество културни събития и съществуват различни занаяти, които също биха били предпоставка за туристическо развитие.

- **Икономически тенденции**

Икономическото развитие на територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ е много добро последните няколко години и показва едно много положително преодоляване на икономическата криза формирала се през 2020 г.

Структурообразуващите сектори за икономиката на местната група са: „Промишленост“, „Услуги“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Селско, горско и рибно стопанство“.

През седемгодишния анализиран период, броят на нефинансовите предприятия като цяло, а и за по-голямата част от секторите сериозно се увеличава, най-вече през периода 2022-2023 г. Същата положителна тенденция важи и за всички основни икономически показатели на нефинансовите предприятия - произведена продукция, приходи от дейността, нетни приходи от продажби, разходи за дейността, печалби и заети и наети лица. Трайно намаляват безспирно само загубите от дейността на предприятията, което от своя страна се явява поредното положително явление за икономиката.

По отношение на нефинансовите предприятия по броя на заетите в тях, става ясно, че най-многобройни са микропредприятията. За територията на община Девин данните за средните и големите предприятия са конфиденциални, но може да се предположи че съществуват и такива, докато за община Смолян е ясно, че съществуват предприятия от всеки тип - микро-, малки, средни и големи предприятия.

Средната брутна работна заплата на територията на МИГ може да се определи като сравнително висока и не спира да се увеличава през целия период. Единствено за територията на община Девин тя е по-висока, отколкото за община Смолян, което от една страна може да се обясни с факта, че община Девин е по-малка, с по-малко население и макар по-малкия брой предприятия, те имат възможност да поддържат по-високи възнаграждения за служителите си, докато община Смолян е и областен център и там макар много по-големия брой предприятия, населението е много повече, следователно няма възможност да поддържа толкова висок стандарт във възнагражденията.

В резултат на формиралата се икономическа криза на национално ниво, която е по-силно изразена през периода 2017-2020 г. и свързаната с нея демографска криза, която не спира да се задълбочава през целия период, броя на заетите лица на територията претърпява спадове, след което бележи леко подобрение, докато броя на безработните най-вече намалява.

Броят на заявените свободни работни места в община Девин се покачва, докато всички останали показатели за заетостта намаляват през целия анализиран период.

За територията на община Смолян тенденцията е по-различна - при нея всички показатели за заетост намаляват през целия анализиран период.

Най-общо се вижда, че общия брой на постъпилите в заетост през седемгодишния анализиран период намаляват, тенденцията е обща за цялата територията на МИГ - или спада им е повлиян от намаляването на безработицата, или е предизвикан от демографската криза.

По отношение на безработицата, то равнището на безработицата за територията на МИГ е различно за двете й съставни общини.

В община Девин то все още е по-високо от средното не само за областта, но и за цялата страна, макар и да се регистрира прогрес в стойностите. Равнището на безработицата в общината намалява пропорционално със спада в броя на безработните.

За община Девин безработицата намалява по всички показатели - възраст, образование, безработните с намалена трудоспособност, както и продължително безработните с и без квалификация.

Безработицата в община Смолян не само, че е една от най-ниските за областта, но и за страната, като въпреки вариращите стойности, все пак се запазват сравнително равномерни в края на периода, спрямо началото му.

Показателите, които бележат постоянен спад, са тези за безработните по възраст и по образование, докато тези за безработните с намалена трудоспособност и продължително безработни - общо, с и без квалификация не бележат особен спад в стойностите си, а по-скоро силно варират.

Въпреки това, тези стойности за територията на МИГ могат да се основат на две възможност: първо - броя на безработните намалява пропорционално със спада в общия брой на населението на територията; второ - броя на безработните спада поради преодоляването на икономическата криза в общината и повишаването на общата заетост на населението.

В първия случай, следва да се предприемат мерки свързани с повишаване заетостта, отварянето на нови работни места, привличане на населението към заселване на територията.

Във втория случай, икономиката на територията се намира в подем и следва тази тенденция да се запази.

Промишленият сектор на територията на МИГ е един от структурообразуващите и от най-важните и доходоносни сектори, имащ огромен принос в нетните приходи и създаването на устойчива заетост на територията. Част от предприятията са с национално значение, което допълнително подобрява развитието на сектора. За продължаване на регистрираната тенденция е необходимо постоянно модернизиране на предприятията в промишления сектор, както и инвестирането във въвеждането на иновативни процеси, продукти, решения и др. в производствените процеси. По този начин ще се осигури постоянен бъдещ растеж на промишлеността, което ще се отрази благоприятно на развитието на икономиката и повишаване на доходите на населението на територията на МИГ „Девин – Смолян“.

Съществуват обаче и множество фирми извършващи дейност в строителството, транспорта, услугите, производство на инструментална екипировка, производство на кабели и проводници, машиностроене, текстил и шивашка промишленост, хранително-вкусова, дърводобив и дървопреработване и други.

Природно-климатичните особености на територията на МИГ „Девин - Смолян“ определят и характеристиките на селското стопанство, като те благоприятстват особено развитието на животновъдство, а растениевъдството е много по-слабо застъпено.

Районът на местната група не се характеризира като особено подходящ за развитието на интензивно селско стопанство, тъй като част от площите са раздробени и не се ползват ефективно, но животновъдството би могло да се развива много по-сериозно и пазарно ориентирано.

Основните отглеждани култури на територията са зърнено-бобови и трайни насаждения, а от животните, най-голям брой стопанства отглеждат говеда и крави, еднокопитни и овце.

Сериозните горски ресурси на територията на МИГ „Девин - Смолян“ създават условия за развитието на дърводобив и дървопреработване, като в същото време предоставя условия и за туристическо развитие. Горските територии в обхвата на местната група се стопанисват от 7 поделения на ЮЦДП - Смолян - Държавни горски

стопанства „Михалково“, „Смилян“, „Смолян“, „Триград“, „Широка лъка“ и „Славейно“, както и ДЛС „Извора“.

Туризмът на територията на местната група разполага с изключително огромен потенциал за развитие и популяризиране на класически и алтернативни форми на туризма. Това е сериозна предпоставка за допълнително икономическо развитие и популяризиране.

За съжаление обаче МИГ все още не е разгърнал пълния си туристически потенциал, тъй като съществуват както природни дадености и културно-историческо и културно наследство, така и изградена туристическа инфраструктура, които обаче не са достатъчно добре поддържани и/или оползотворени на този етап.

Като перспективен и динамичен отрасъл в световен мащаб, при добро управление на наличните ресурси, туризмът може да предложи решения на някои наболели проблеми, като миграцията, високата безработица, ниските доходи и друг.

На територията съществуват множество хотели, предоставящи уникални възможности за отдих и почивка, спокойствие и балнеолечение, множество заведения за хранене и различни туристически атракции. На територията на МИГ се намира и един от най-старите и популярни туристически курорти - курортен комплекс „Пампорово“.

Подобряването на туристическите възможности ще даде възможност за отварянето на още работни места, повишаване на доходите и други социално-икономически ползи.

- **Инфраструктурно развитие - свързаност и достъпност**

Територията на МИГ „Девин - Смолян“ се намира в Средни Родопи, в непосредствена близост до Република Гърция, като транспортната достъпност се осъществява само и единствено от автомобилен транспорт, т.е. няма съществуващи летища и ж.п. линии. Пътната инфраструктура е единственият вид транспорт, като от особено голямо значение е наличието на достатъчно пътища и тяхното състояние.

Пътната инфраструктура осигурява единствената възможност на местното население за достъп до социални услуги и снабдяване на територията, за индустрията и селското стопанство - пренос на стоки и товари, както и връзка с останалата част от страната.

През територията на община Девин не преминават участъци от основната или разширената трансевропейска транспортна мрежа, а най-близкият подобен път е

„Пловдив - Рудозем“. Пътищата, които обслужват посетителите и населението на общината, са общински и третокласни републикански пътища, както и второкласната урбанизационна ос - „Южна хоризонтала“, която е с национално значение, но развитието й е определено като проблемно.

Общата дължина на републиканската пътна мрежа е 77,9 km, като част от нея се нуждае от поддръжка, разширяване и дори полагането на асфалтова настилка на места.

Общинската пътна мрежа има обща дължина от 95,753 km, като и тя все още се нуждае от реконструкция и рехабилитация, а пък част от улиците на град Девин и селата Триград и Селча, са обновени през 2012 г. Съществува и отсечка, от Път III - 862, която все още е без асфалтова настилка.

Състоянието на пътната мрежа се характеризира с малка ширина на настилката, липса на банкети, тежки ситуационни геометрични елементи, стари съоръжения с недостатъчна ширина, а орографските условия на територията затрудняват строителните дейности.

През общината преминават 13 автобусни линии обслужващи населените места от общината създаващи връзка между селата и общинския център, както и между общинския център и град София. Транспортните фирми, осъществяващи автобусния превоз са: ЕТ „Анжел Г - Горан Каменов“; „Армандо 61“ ЕООД; „Роли 60“ ЕООД; „Илинден“ ЕООД.

Добра възможност ще е изграждането на велосипедни алеи, чрез изследване и определяне на подходящите за това места.

През територията на община Смолян преминава един второкласен и 10 третокласни пътища от РПМ, като второкласният път е основната пътна артерия, осигуряваща връзката на общината с територията на страната и съседните държави - през град Пловдив и АМ „Тракия“.

Общата дължина на пътищата част от РПМ в общината е 177,862 km, като 98% от тях са с изградена асфалтова настилка. Осем участъка от РПМ попадащи на територията се нуждаят от реконструкция.

Общата дължина на общинските пътища е 256,900 km, от които най-голяма част се нуждаят от рехабилитация, част се нуждаят от основен ремонт и доизграждане и от реконструкция и доизграждане, а съществуват и около 50 km, които са изцяло без настилка.

На територията са разположени две автогари - „Смолян“ и „Устово“, които са точките за връзка с обществен транспорт към останалата част от страната. В населените места от общината са устроени автобусни спирки за обществен транспорт. Градската транспортна схема се изпълнява от 14 автобусни линии, три от които са основни градски линии, а останалите - междуселски. Транспортната схема се обслужва от 5 линии.

Електроснабдяването на територията на МИГ „Девин - Смолян“ се осъществява от „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД - ЕСО ЕАД, а състоянието на мрежите се определя като добро и всички населени места в обхвата на местната група са електрифицирани.

Енергийната система за захранване на община Девин е част от републиканската мрежа, с основно захранване 220 kV и разпределителна мрежа от въздушни електропроводи - 110 kV.

Основните магистрални електропроводи са собственост на ЕСО ЕАД и състоянието им е много добро, като има и предвидени трасета със сервитути за обслужване на електропроводите, които следва да се запазят. Разпределителната мрежа е съставена от въздушни и кабелни електропроводи. Състоянието на мрежата ниско напрежение е определена като „изключително морално и физически остаряла“, което води до влошаване качеството на доставената електрическа енергия.

Част от трафопостовете са собственост на електроразпределителното дружество, като една част от тях са частна собственост, което затруднява управлението им и не дава възможност за пълното им натоварване и за присъединяване на нови консуматори.

По данни на Агенция за устойчиво енергийно развитие, в общината функционират 10 обекта за производство на електричество посредством ВЕИ, като от тях 8 са ВЕЦ и МВЕЦ, а две са ФтЕЦ. Общината е водеща по отношение на усвояването на ВЕИ и се класира в топ 5 на регионално ниво.

Територията на община Смолян е електроснабдена чрез системата на ЕСО ЕАД, а електроенергията се разпределя от „ЕВН - България“ и „Електроразпределение Юг“ ЕАД, като системата е добре развита и разполага с капацитет да приеме нови потребители. Територията се снабдява от 4 броя въздушни електропроводни линии, през две подстанции.

Община Смолян попада в териториалния обхват на два клиентски енергийни центъра от структурата на „ЕР - Юг“ - Клиентски енергоцентър - КЕЦ Смолян и КЕЦ Девин.

По отношение на ВЕИ в общината се използва само водната и слънчевата енергия - има 6 ВЕЦ и 3 МВЕЦ, както и 4 ФтЕЦ.

Телефонната мрежа на територията на МИГ „Девин - Смолян“, като основна инфраструктура за интегралните съобщителни услуги, е с определящо значение за развитието на всяка териториална общност. Пощенските услуги се предоставят от Пощенски телеграфни станции и техните клонове в населените места на общината, в собствени обекти. Мрежата от пощенски станции в селата е добре развита и задоволява нуждите на населението, като тенденцията е за непрекъснато нарастване обхвата на предлаганите услуги.

Въпреки че ЮЦР е с най-лоши показатели по отношение на достъпа до интернет на населението, община Девин е с положителна характеристика. Също така съобщителните връзки са на добро ниво, телефонната плътност е над средната за страната, налични са мобилни комуникации, а град Девин е включен в Националната автоматична мрежа, което му дава възможност да осъществява телефонни връзки с цял свят. Телефонните услуги се предоставят от БТК ЕАД при 100% цифровизация и GSM покритие над 98%.

За територията на община Смолян постепенно все повече населени места получават достъп до интернет, чрез интернет доставчици по наети линии. Телекомуникационната инфраструктура покрива територията по отношение на телефонизацията с цифрови апарати и покритието на мобилните оператори - „Теленор България“ ЕАД, „А1“ ЕАД и местен доставчик „Фотон К“ ЕООД.

Предлагането на високоскоростен интернет се осигурява от достатъчен брой фирми, а достъп до интернет имат всички обществени институции и значителна част от обитаваните жилища разполагат с компютър.

Оператор на водоснабдителните и канализационни мрежи на територията на МИГ е „ВиК“ ЕООД, град Смолян.

Водоизточниците на територията на община Девин са каптирани местни извори с добри показатели на качество и достатъчен дебит за нуждите на населението. Водата се контролира от предварително съгласувани с РЗИ - Смолян пунктове за всяко населено място и се изготвя годишна програма за мониторинг.

Всички населени места от територията са водоснабдени, изградени са 6 ПС, а общата дължина на водопроводната мрежа е 165 km. Общи са изградени 15 водоснабдителни системи.

Водопроводната мрежа е в незадоволително състояние и физически амортизирана, което е причината за съществуването на чести аварии и високи загуби на вода. Поради тази причина е необходимо извършването на реконструкция и поетапни замени на тръбите.

В някои населени места от община Девин са изградени канализационни системи, но не са обхванати в събирателни клонове. Съществуват и няколко ПСОВ в селата Селча, Триград, Грохотно и Гьоврен. Бъдещото изграждане на ПСОВ в град Девин и останалите населени места е от голямо значение за съхраняването на екологичното равновесие в района и недопускането на екологична катастрофа.

В част от град Девин и гореспоменатите 4 села има изградена канализационна мрежа, но дължината им е недостатъчна и не са обхванати в събирателни клонове към пречиствателни съоръжения. Отпадъчните води, които се заустват директно в реките, както и септични ями, замърсяват водите и почвите.

„ВиК“ ЕООД - Смолян обслужва едва 61 населени места от общо 87 в обхвата на община Смолян, като останалите 26 населени места се водоснабдяват чрез малки, не добре развити водоснабдителни системи, изграждани и обслужвани по стопански начин от местното население. От общия брой на населението на територията, ВиК операторът доставя вода за питейно-битови нужди на 96,6% от населението.

Съществените елементи на системите за всички населени места, са външните водопроводи, характеризиращи се с голяма дължина и изградени основно в труднодостъпни планински терени, множество малки резервоари, каптажни шахти, облекчителни шахти, шахти с въздушни и други съоръжения.

Питейно-битовото водоснабдяване в общината се подсигурява най-вече от подземни водоизточници, чрез изградени каптажи, водохващания на реки и планински дерета. Повечето съоръжения са с изминал период на експлоатация от над 50-60 години.

Водонапорните съоръжения и повечето от резервоарите се нуждаят от спешна реконструкция и подмяна на тръбите, които са изграждани в периода 1952-2002 г.

Съществуващите канализационни системи в общината почти покриват нуждите на град Смолян, тъй като там е с най-висок % на изграденост - 98%. Следващите по степен на изграденост са к.к. „Пампорово“ и частично селата Широка лъка, Стойките, Момчиловци и Смилян. В останалите населени места липсва изградена канализационна система, като там, отпадъчните води се заустват в локални септични ями или директно в близките прилежащи дерета без утаяване и пречистване.

Част от канализационната мрежа, която не е официално изградена и въведена в експлоатация, създава сериозни проблеми при експлоатацията и поддръжката й.

За пречистването на питейните води в общината са изградени 3 ПСПВ, като през тях за пречистване преминават около 14% от подаваната питейна вода.

Необходимостта от пречистването на отпадъчните води се обуславя от факта, че те играят ключова роля в опазването на повърхностните води от замърсяване.

- **Демография - характеристики, развитие и тенденции**

Броят и динамиката на населението на територията на МИГ „Девин - Смолян“ имат изключително неблагоприятни стойности, тъй като през седемгодишният анализиран период, броят и гъстотата на населението не спират да намаляват и то с доста големи стойности.

За територията на МИГ през 2023 г., спрямо 2017 г. общият брой на населението намалява с 6 612 души, от които 1 906 души по-малко за община Девин и 4 706 души по-малко за община Смолян.

До 2021 г. в община Девин е имало едно напълно обезлюдено населено място - село Водни пад, в което от 2022 г. се заселва един жител и остава така до края на периода, а в община Смолян обезлюдени са общо 6 села, от които 3 постоянно обезлюдени и 3, при които се заселват души или се обезлюдяват в последствие. Те са: Баблон, Гоздевица (от 2021 г. насам), Кукувица (от 2022 г. насам), Милково (до 2022 г.), Сливово и Чалма.

Относно гъстотата на населението, тя също намалява почти за всички населени места, а за селата Водни пад, Жребево и Тешел, в община Девин и селата Алиговска, Баблон, Билянска, Влахово, Водата, Върбово, Габрица, Гоздевица, Гращица, Гудевица, Димово, Дунево, Еленска, Ельово, Заевите, Змиево, Исьовци, Кокорово, Кукувица, Липец, Люлка, Магарджица, Милково, Надарци, Остри пазлак, Пещера, Писаница, Попрелка, Потока, Речани, Ровина, Сливово, Средок, Стикъл, Сърнино, Ухловица, Фатово, Хасовица, Чамла, Черешките, Черешово, Черешовска река и Чучур, в община Смолян, не може да се изведат стойности за гъстотата на населението, тъй като или са обезлюдени или землищата им са част от други населени места.

Естественият прираст на територията на МИГ „Девин - Смолян“ е изключително влошен, което се дължи на много ниските стойности на раждаемостта и много високите стойности на смъртността. Тези стойности са показани и чрез коефициентите на

раждаемост и смъртност, като коефициентите на раждаемост са в пъти по-ниски от тези за смъртност.

Поради тази причина, естественият прираст на територията на местната група се запазва с постоянни отрицателни стойности.

Половата структура на населението на територията на МИГ е единственият показател, характеризиращ се с положителни стойности, тъй като населението от женски пол е по-голям брой от населението от мъжки пол, което е най-благоприятния вариант от чисто демографска гледна точка.

Половата структура на населението по възраст като цяло и за двете общини съставящи МИГ първоначално е влошена, но по-късно през анализирания период се подобрява. За община Девин, тя има неблагоприятни стойности до 2021 г., след което през 2022 г. и 2023 г. те придобиват силно благоприятен вид, докато за община Смолян половата структура по възраст е влошена само през 2017 г., а през останалите 6 години има благоприятни стойности.

Възрастовата структура, за разлика от половата структура по възраст, следва една и съща тенденция за цялата местна група - към застаряване. Населението във възрастовите групи 15-19 години и 25-29 години е изключително малък брой, в сравнение с населението във възрастовите групи 65-69 години и 75-79 години, което от своя страна показва, сериозно застаряване, което се отразява и на естествения прираст и на общия брой на населението на територията.

Общият механичен прираст за територията на МИГ „Девин - Смолян“ също се характеризира с отрицателни стойности, но и с леко променлива тенденция за селата и градовете. В община Девин, макар и през почти всички анализирани седем години, общия механичен прираст да е отрицателен, стойностите все пак намаляват и донякъде показват, че общинският център е по-привлекателен за заселване, отколкото селата от общината. Това вероятно е основано на по-добрите възможности и условия за живот там.

За територията на община Смолян тенденцията също е към общи отрицателни стойности, като за град Смолян те не спират да за отрицателни през целия период, но за селата от общината от 2020 г. насам механичния прираст е положителен и то със сравнително големи стойности.

Етническата принадлежност на населението на територията на местната група е представена основно от българската етническа група, т.е. тя е сравнително еднородна, но съществува и население самоопределящо се като турци и като роми.

Образователният ценз на населението за МИГ може да се определи като среден към висок, тъй като най-голям дял от населението имат средно и висше образование, което е изключително положителна тенденция относно социално-икономическото развитие на територията.

МИГ и съставните й общини следва да предприемат необходимите мерки за предотвратяване действието на тези отрицателни демографски тенденции, като започнат изпълнението на проекти или предприемат различен вид действия, свързани с подобряване условията на живот на територията, нейното благоустройство, популяризиране, възможности за обучение и реализация и други.

Здравеопазването на територията на Местна инициативна група „Девин - Смолян“ е сравнително добре осигурено, но това важи най-вече за общинските центрове, докато селата са доста по-слабо осигурени от гледна точка на здравните услуги и запасеността с медикаменти.

В община Девин функционират 18 лечебни заведения за първична извънболнична помощ, 8 заведения за първична извънболнична помощ и 2 заведения за болнична помощ, които са представени от МБАЛ „Девин“ и СБР „Орфей“, както и от един филиал на център за спешна медицинска помощ. Общината е обезпечена и от гледна точка на медикаменти, посредством 4 аптеки, всичките разположени в общинския център. Болничните заведения в общината изпълняват и множество проекти, включително и с Република Гърция, и всичките много успешни.

Въпреки наличието на такъв брой здравни заведения, здравният сектор в общината има нужда от разширяване и обновяване на съществуващата база, предвид негативната демографска тенденция и силно влошената възрастова структура.

Остава и необходимостта от доразвиване на здравните услуги, чрез разширяване на болницата, повишаване на квалификацията на медицинските кадри и привличане на нови, както и подобряване на материално-техническата база и осигуряването на модерна апаратура.

Общинският и областен център - град Смолян определено има своите предимства, като здравните услуги се осигуряват от МБАЛ „Д-р Братан Шукеров“, Център за психично здраве, Диагностично-консултативен център, 5 медицински центъра и 17 самостоятелни медико-диагностични и медико-технически лаборатории.

На територията практикуват общо 25 ОПЛ, но подобно на повечето общини в страната, здравните грижи се предоставят основно в общинския център, което

затруднява достъпа до здравни услуги на жителите от селата, някои от които са сравнително отдалечени и много често единственият достъп за някои от тях, остава спешната помощ.

Поради липса на аптеки по селата е възприета практика, ОПЛ и денталните специалисти да имат право да запълнят в известна степен тази липса, като съхраняват и продават лекарствени средства на местните.

Най-общо, един от основните приоритети на територията на МИГ, следва да е привличането на повече медицински специалисти, както и популяризиране на профилактиката като основен подход за предотвратяване на заболяванията и намаляване на техните последици.

Социалната политика е пряко свързана с развитието на територията и влияе на социалния статус и жизнените шансове на социалните групи. Двете общини съставящи МИГ разполагат със стратегии за развитие на социалните услуги, които обединяват усилията и желанието на всички заинтересовани страни, да създават условия за пълноценно участие в обществения живот на хората в неравностойно положение и с риск от социално изключване, чрез предоставяне на достъпни и качествени социални услуги и грижа.

Основните рискови групи на територията, са: деца в ранна възраст, уязвими семейства с деца, деца, изоставени след раждането си, които се отглеждат в семейства на близки или приемни семейства, деца, необхванати, отпаднали и в риск от отпадане от училище, деца и възрастни с увреждания и хора с увреждания, които живеят в домашна среда, самотни стари хора, които живеят в домашна среда, деца и възрастни с увреждания, възрастни хора в институции.

Социалните услуги предоставяни на територията на местната група, са: Център за социална рехабилитация и интеграция, Дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания, Общностен център, Център за обществена подкрепа, Приемна грижа, Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства, Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост, Център за настаняване от семеен тип за стари хора, Дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания, Център (звено) за предоставяне на услуги в общността и в домашна среда (личен асистент, домашен помощник, социален асистент), Личен асистент, услуга в общността, Социален асистент, Домашен помощник, Обществена трапезария, Клуб на хората с увреждания, Клуб на пенсионера, Дом за деца лишени от родителски грижи

„Катя Ванчева“, Общностен център за деца и семейства, Център за ранна интервенция, Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания, Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания с изявени дарби, Дневен център за деца и възрастни с увреждания „Звънче“, Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование, Звено за предоставяне на услуги в общността и в домашна среда, Дом за възрастни хора с психични разстройства (мъже), Дом за възрастни хора с психични разстройства (жени), Дом за стари хора с отделение за лежащо болни, Център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с деменция, Дневен център за стари хора с деменция - седмична грижа, Наблюдавано жилище, Преходно жилище, Защитено жилище за хора с психични разстройства, Център за временно настаняване, Клуб на хората с увреждания, Клуб на пенсионера.

МИГ „Девин - Смолян“ разполага с много добре развита мрежа от учебни заведения, с оптимална структура за задоволяване потребностите за общо образование, като функционират множество детски градини, детски ясли, основни, средни и професионални гимназии.

На територията на община Девин, съществуват: едно средно училище, седем основни училища, една Професионална гимназия по електротехника, две обединени детски заведения, две целодневни детски градини и един общински детски комплекс. Също така функционира и едно ученическо общежитие в помощ на ученици, които не пребивават постоянно в град Девин.

Образованието в общината се характеризира със сравнително ограничени възможности за ефективно използване на училищните сгради, които не функционират нормално, поради липсата на достатъчен брой ученици. Отдалечеността на някои училища и високата издръжка, която допълнително затруднява финансово общината налага закриването на част от учебните заведения в населените места.

Броят на децата в детските градини и на учениците в училищата не спира да намалява, като това донякъде важни и за броя на педагозите.

На територията на община Смолян функционират общо 6 детски ясли, 12 детски градини, 9 основни училища, две средни училища, две професионални гимназии, както и 3 центъра за подкрепа на личностно развитие.

Децата в детските градини в община Смолян също намаляват, както и броя на местата в тях, като това вероятно се дължи на демографската криза на територията и на

това, че сравнително голяма група от деца не посещават детските ясли по различни социални, психологически и културни причини.

В общината съществуват множество професионални гимназии - по икономика, техника и технологии, туризъм и строителство, приложни изкуства, фолклорни изкуства, природо-математическа и езикова гимназии. Това дава възможност за придобиване на професионално образование, даващо възможности веднага след приключването му завършилите ученици да си намерят работа.

За съжаление и тук има спад в броя на учениците, но по-слаба, отколкото при децата в детските градини, но най-много намаляват учениците в професионалните гимназии с II и I степен на професионална квалификация.

В община Смолян има възможност и за придобиване на по-високи нива на образование, поради съществуването на филиалите на два университета - Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“.